WIĘZIENIE KALISKIE

1846-2015

WIĘZIENIE KALISKIE

1846-2015

Opracowanie Edyta Pietrzak

Archiwum Państwowe w Kaliszu
Kalisz 2016

Recenzja naukowa:
dr Andrzej Kurek
płk dr Krystian Bedyński

Redakcja:
Grażyna Schlender

Wybór źródeł i opisy materiałów archiwalnych:
Anna Bestian-Zając

Kwerenda archiwalna:
Anna Bestian-Zając (Archiwum Państwowe w Kaliszu, Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej, Miejska Biblioteka Publiczna w Kaliszu, Książnica Pedagogiczna w Kaliszu)
Edyta Pietrzak (Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Państwowe w Poznaniu)
Grażyna Schlender (Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi, Archiwum Akt Nowych i Archiwum Państwowe w Łodzi)

Indeks osobowy i rzeczowy:
Anna Bestian-Zając i Edyta Pietrzak

Korekta:
Grzegorz Waliś

Tłumaczenie tekstów:
dr Karol Górski (język niemiecki), Olga Morozova
i Małgorzata Maria Zarzycka (język rosyjski)

Streszczenie angielskie:
Agnieszka Ewiak

© copyright by Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych
© copyright by Archiwum Państwowe w Kaliszu

Publikacja ukazała się dzięki wsparciu finansowemu
Urzędu Miejskiego w Kaliszu
Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Poznaniu

Archiwum Państwowe w Kaliszu
Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych

Kalisz 2016

ISBN 978-83-938559-6-4
ISBN 978-83-64806-97-1

Skład i druk
Edytor Kalisz

Przedmowa

Drogi Czytelniku,

„Więzienie kaliskie 1846-2015" to publikacja upamiętniająca historię Zakładu Karnego w Kaliszu – zabytkowego obiektu, który w trakcie swej 169-letniej działalności był przeznaczony na potrzeby systemu penitencjarnego. Każdy, kto choć raz widział to miejsce wie, że mówimy o fragmencie miasta jedynym w swoim rodzaju. Bryła gmachu przypomina średniowieczną fortecę. Znajdujące się tutaj więzienie śledcze zostało wpisane do rejestru zabytków już w 1968 roku. Budynek jako jeden z nielicznych w Kaliszu nie zmienił pełnionej funkcji od czasu powstania aż do współczesności. Jest on przez mieszkańców nazywany „zameczkiem". Więźniowie, którzy odsiadywali w Kaliszu wyroki byli nie tylko pospolitymi przestępcami, ale również więźniami politycznymi, powstańcami, działaczami „Solidarności." Swoją pełną wyzwań służbę pełnili funkcjonariusze więzienni, wielu spośród nich było ludźmi wielkiego formatu. Przez te wszystkie lata splatały się tutaj setki, tysiące ludzkich losów, o których mogłaby pewnie powstać niejedna książka czy film.

Kaliszanie uważali „zameczek" za miejsce pożyteczne, wpisane na zawsze w kaliski krajobraz. Były plany remontu budynku, które częściowo nawet zostały zrealizowane. Były wizje powrotu do dawnej świetności, kiedy to więzienie było jednym z najnowocześniejszych w Polsce. Nikt z nas nie przypuszczał, że ta neoromańska, dziewiętnastowieczna, forteca przestanie piastować swą odwieczną rolę. Mocą, która tego dokonała było Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości, Borysa Budki, zapowiedziane wcześniej przez Ewę Kopacz, prezesa Rady Ministrów w VII kadencji Sejmu. Mimo wielu podejmowanych przeze mnie działań, spotkań z politykami, przedstawicielami służby więziennej, Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Funkcjonariuszy i Pracowników Więziennictwa, a także zwykłymi obywatelami, kaliskie więzienie zostało zlikwidowane 30 listopada 2015 roku.

Pragnę podkreślić, że Władze Miasta Kalisza zrobiły wszystko, aby utrzymać status zakładu penitencjarnego. Natomiast teraz ważne są każde działania pokazujące, że to jest część historii miasta i kraju, a także przypominające, że z chwilą likwidacji zakładu karnego forteca nie przestała istnieć. Oprócz zadań mających na celu podtrzymywanie jej przy życiu, co czyni miasto Kalisz i jego prezydent, jest potrzebny w tej nowej sytuacji nowy pomysł na „zameczek". Każdy czyn, każda myśl skierowana w tę stronę mogą tu okazać się pomocne.

Dlatego tak ważna jest książka, którą Państwu polecam. Może ona zrodzi dyskurs, refleksję, co dalej z gmachem przy ul. Łódzkiej? Może ożywi ważną dla Kalisza sprawę. Wierzę, że tak będzie. Z tym większą energią zapraszam nie tylko miłośników historii regionu do zapoznania się z niniejszym wydawnictwem. To doskonała okazja, by uświadomić sobie, jak ważną rolę w naszym mieście odgrywał zakład karny i jak wielką rolę mamy wszyscy do spełnienia, by zachować/wypełnić tę przestrzeń po nim. Wydanie jest niezwykle ciekawe również ze względu na wiedzę historyczną. Przypomina dzieje więziennictwa w Kaliszu, jak i zachodniej Europie. Składa się z dwóch części. Pierwsza zawiera krótki rys historyczny kształtowania się nowoczesnego więziennictwa od ustroju Ancien Regime, poprzez XVIII w., kiedy to pojawiają się postępowe myśli o wychowawczym celu kary i jego realizacji w praktyce penitencjarnej, aż do powstania obecnej służby więziennej w Polsce. Druga część została podzielona na okresy, które odzwierciedlają zmiany zachodzące w życiu politycznym i społecznym w Polsce, a tym samym mają istotny wpływ na kaliskie więziennictwo. Integralnym elementem całości są bogate materiały źródłowe.

Serdecznie dziękuję Archiwum Państwowemu w Kaliszu za obszerną i wyczerpującą publikację, dzięki której możliwa jest głębsza refleksja nad tym, jak rozważnie należy podejmować strategiczne decyzje społeczne, jak ważne jest „ocalenie od zapomnienia" istotnych aspektów naszego dziedzictwa.

Życzę inspirującej lektury!
Grzegorz Sapiński
Prezydent Miasta Kalisza

Słowo Wstępne

W toku burzliwej historii naszego kraju zmieniały się granice, władze i ustroje, a więzienie na Łódzkiej niezmiennie pełniło swoją funkcję. Podczas II wojny światowej zakład podlegał niemieckiemu wymiarowi sprawiedliwości, a pod jurysdykcję polskich władz trafił w styczniu roku 1945. W jednostce pełniło służbę wiele pokoleń funkcjonariuszy Straży Więziennej, a później Służby Więziennej. Historia tego miejsca, to także historia personelu. Związki funkcjonariuszy Służby Więziennej z najstarszym miastem w Polsce zawsze były bardzo silne. Od września 1950 roku w Szczypiornie rozpoczęła działalność Szkoła Pracowników Straży Więziennej, a więzienie przy Łódzkiej stało się dla niej naturalnym miejscem praktyk adeptów pracy penitencjarnej i zdobywania przez nich pierwszych doświadczeń zawodowych. Tu również rozpoczynała swoją karierę zawodową kadra dydaktyczna.

Więzienie poprzez nienaruszoną architekturę, było miejscem prawdziwej edukacji historycznej. Nie ma przesady w stwierdzeniu, że w kaliskim „Zamku" – jak nazywano więzienie, tworzyły się podwaliny nowoczesnej Służby Więziennej. Było ono ważnym punktem na mapie penitencjarnej kraju, jako jednostka podległa Okręgowemu Inspektoratowi Służby Więziennej w Poznaniu, którym mam zaszczyt kierować już blisko 4 lata. Podkreślam również, że mimo nieco gorszych warunków odbywania kary pozbawienia wolności, również osadzeni czuli specyficzny, dobry klimat jednostki, bardzo rzadko skarżąc się na nie, co było z całą pewnością zasługą personelu, profesjonalnie podchodzącego do wykonywania swoich obowiązków. Kalisz kolejnym pokoleniom więzienników kojarzył się nie tylko z Centralnym Ośrodkiem Szkolenia Służby Więziennej, ale również z piękną architekturą i niebanalną historią więzienia przy ul. Łódzkiej.

płk Grzegorz Fedorowicz
Dyrektor Okręgowy Służby Więziennej w Poznaniu

Wprowadzenie

Publikacja ta poświęcona jest dziejom kaliskiego więzienia, które działało przez 169 lat od 1846 r. do 2015 r. Sama budowa więzienia przypada na okres 1840-1844 i związana jest z reperkusjami jakie Kalisz, jak i całe Królestwo Polskie poniosło za przegrane przez Polaków powstanie listopadowe. W 1837 r. województwo kaliskie ukazem carskim zostało przemianowane na Gubernię Kaliską. W tym samym roku mianowano Jana Paszewskiego nadzorcą kaliskiego więzienia inkwizycyjnego, które mieściło się w budynku klasztoru oo. Franciszkanów. Tenże, w 1846 r., został nadzorcą nowo wybudowanego Domu Badań na Tyńcu.

Wydawnictwo nasze składa się z dwóch zasadniczych części. Pierwsza z nich ma charakter opisowy. Zawiera wstęp, w którym przedstawiono krótki zarys kształtowania się więziennictwa w czasach nowożytnych w Europie, Ameryce, a przede wszystkim na ziemiach polskich. Zasadnicza część książki dotyczy historii kaliskiego więzienia na Tyńcu w ujęciu chronologicznym. Historia ta podzielona jest na osiem okresów związanych z samym więzieniem, jak i sytuacją polityczno-administracyjną w Kaliszu i w całej Polsce.

Pierwszy okres obejmuje lata 1840 do 1867, czyli od wykupu ziemi na Tyńcu, poprzez budowę obiektu, do utraty autonomii przez Królestwo Polskie. Choć jednocześnie autorka w tej części książki krótko naszkicowała zarys kaliskiego więziennictwa poczynając od średniowiecza. Nadmienić należy, że oddane do użytku w 1846 r. więzienie kaliskie było bardzo nowoczesnym obiektem w stylu neoromańskim, zbudowanym według projektu cenionego architekta Henryka Marconiego, który w latach 1830-1835 wzniósł w Warszawie więzienie na ul. Pawiej, tzw. Pawiak. W kaliskim więzieniu na Tyńcu więźniowie siedzieli w pojedynczych celach. Były one zamykane na drzwi zbudowane z metalowych krat i więźniowie i strażnicy widzieli się. Prócz 102 cel dla więźniów w zakładzie było 18 cel dla strażników. Te ostatnie pełniły też funkcje gospodarcze. Na przykład jedzenie dla więźniów było przygotowywane w suterenach, a następnie dostarczane windą do jednej z takich cel. W zakładzie osadzeni byli mężczyźni i kobiety. Prócz głównego gmachu zbudowano budynek administracyjny połączony z więzieniem krytym przejściem. Kaliskie więzienie podlegało Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchowych w Warszawie, zaś na miejscu Naczelnikowi Powiatu Kaliskiego. Już w latach 40. XIX w. budynek był ogrzewany kaloryferami, w celach znajdowała się wentylacja. Więźniowie mogli słuchać mszy św. nie wychodząc z cel, poza tym na

miejscu był lekarz, który przyjmował w lazarecie. Jak widać był to bardzo nowoczesny obiekt. Przenoszenie osadzonych ze starego więzienia w budynku klasztoru oo. Franciszkanów rozpoczęto 1 stycznia 1847 r., a ostatecznie wszyscy więźniowie znaleźli się w więzieniu na Tyńcu w 1858 r. Prócz więźniów pospolitych przebywali tutaj przestępcy polityczni. Na początku oskarżeni o kontakty ze środowiskiem emigracyjnym, czyli z powstańcami listopadowymi, a od 1863 r. przetrzymywani byli tu powstańcy styczniowi. Wymienić tu można ks. Józefa Lisieckiego uczestnika powstania styczniowego.

W drugim okresie (1868-1914) więzienie stało się częścią rosyjskiego systemu więziennictwa. Podporządkowane zostało Ministerstwu Spraw Wewnętrznych w Petersburgu. Było ono w tym czasie najcięższą jednostką penitencjarną w Guberni Kaliskiej. Warunki osadzonych zmieniły się na dużo gorsze, stworzono cele kilkuosobowe. Mało znaną ciekawostką związaną z kaliskim więzieniem jest fakt, że naczelnikiem w latach 1867-1877 był Feliks Wojciechowski, ojciec późniejszego Prezydenta RP Stanisława Wojciechowskiego. W tym samym okresie do personelu więziennego należał znany kaliski lekarz i społecznik Walenty Stanczukowski, ojciec chrzestny Adama Asnyka.

Na początku XX w. carat ponosił liczne klęski wojskowe i polityczne. W Rosji w 1905 r. wybuchła rewolucja socjalna, która ogarnęła także Królestwo Polskie. Mieszkańcy imperium domagali się praw, m.in. chłopi ziemi, robotnicy krótszego dnia pracy, a narody podbite wolności. Dlatego też w kaliskim więzieniu większość personelu wymieniono na Rosjan, którzy pilnowali rygoru więziennego. Największymi wrogami caratu w Guberni Kaliskiej byli członkowie PPS i narodowcy. W 1905 r. w kaliskim więzieniu osadzono m.in. Józefa Kwiecińskiego sekretarza Alfonsa Parczewskiego oraz Kazimierza Lipczyńskiego oskarżonego o namawianie do buntu dragonów aleksandryjskiego pułku Kellera. W 1906 r. trafił tam sam A. Parczewski znany adwokat, panslawista, naukowiec i regionalista. Powstał wówczas Komitet Pomocy Więźniom Politycznym, który za pośrednictwem Kazimierza Mystkowskiego, kaliskiego przemysłowca, dostarczał więźniom żywność, nielegalną prasę i książki. W tym czasie walka o utworzenie wolnej, niepodległej Polski i terror rosyjski narastały. 7 listopada 1906 r. żandarmi aresztowali Wojciecha Jabłkowskiego, członka PPS, który wykonał wyrok śmierci na carskim agencie Władysławie Gajewskim. Sąd skazał Jabłkowskiego na karę śmierci przez rozstrzelanie. Wyrok został wykonany na dziedzińcu kaliskiego więzienia. W tym okresie władze już nie dowierzały Polakom i więzienie było zarządzane przez Rosjan. Ostatnim rosyjskim naczelnikiem był Aleksy Żiricki. Po wkroczeniu Prusaków w 1914 r. do Kalisza został on razem z grupą więźniów wysłany do obozu jenieckiego, a samo więzienie przejęli Prusacy.

W okresie I wojny światowej (1914-1918) więzienie przeszło pod zarząd niemiecki, początkowo podlegało Sądowi Okręgowemu w Kaliszu, a od 1917 r. zarządowi Dyrekcji Więziennej w Sieradzu. Większość osadzonych stanowili Polacy. Byli to często więźniowie polityczni oskarżani o szpiegostwo na rzecz Rosji, posiadanie broni, albo przynależność do Polskiej Organizacji Wojskowej. W czerwcu 1918 r., po postawieniu w Liskowie pomnika Tadeusza Kościuszki, aresztowano i osadzono w więzieniu kilku Polaków, uczestników tej uroczystości. Następny okres rozpoczyna się w listopadzie 1918 r. Młode państwo polskie przejęło zwierzchnictwo nad więzieniem na Tyńcu, a prokurator w Kaliszu ogłosił amnestię dla 80 osadzonych za ciężkie przestępstwa, w tym 42 więźniów politycznych. W omawianym okresie jednostka podlegała kolejno władzom penitencjarnym w Łodzi, Warszawie, a następnie w Poznaniu. Godna odnotowania jest patriotyczna postawa personelu więziennego w okresie wojny polsko-bolszewickiej. Pracownicy więzienia dobrowolnie zobowiązali się do przedłużenia pracy do 12 godzin dziennie oraz opodatkowania się na rzecz żołnierza polskiego w wysokości 5% począwszy od 15 lipca 1920 r. Poza tym kilku funkcjonariuszy zgłosiło się ochotniczo do wojska. W tym okresie w Kaliszu karę odsiadywali głównie przestępcy pospolici, m.in. uczeń amerykańskiego gangstera Al'a Capone, groźny kaliski przestępca i morderca Józef Pachołek. Został on skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano w tutejszym więzieniu. Przebywali tu także działacze polityczni, m.in. oskarżony o działalność komunistyczną Josek Najdyk i Józef Walczak. W okresie międzywojennym w kaliskim więzieniu działały liczne warsztaty, w których osadzeni pracowali ochotniczo. Ówczesne władze chciały traktować więzienie jako dom poprawy.

Wybuch II wojny światowej rozpoczyna kolejny okres dziejów kaliskiego więzienia. 4 września 1939 r. Niemcy po wkroczeniu do Kalisza tego samego dnia przejęli władzę nad więzieniem. W październiku kaliski zakład wszedł w skład więziennictwa niemieckiego Kraju Warty. Wydzielono w nim oddział do dyspozycji Gestapo. W 1941 r. placówka otrzymała nazwę Haftanstalt Kalisch. Zaraz na początku wojny Niemcy umieścili tu zakładników sędziów Fortunata Gzowskiego i Jana Nowaka, którzy zostaliby rozstrzelani, gdyby ktoś strzelił do żołnierza niemieckiego w Kaliszu[1]. Zostali oni wypuszczeni jesienią 1939 r. Uwięziono tu także ostatniego prezydenta miasta Ignacego Adama Bujnickiego, który został prawdopodobnie rozstrzelany w styczniu 1940 r. na cmentarzu żydowskim. Większość osadzonych w tym okresie to więźniowie polityczni, ponieważ dla Niem-

[1] Obwieszczenie z 12 październik 1939 r. komendanta miasta Kalisza von Caprivi o ujęciu w Kaliszu zakładników. Zob. Archiwum Państwowe w Kaliszu (cyt. dalej APK), Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza, sygn. 1614; Wywiad ze Sławomirem Gzowskim zrealizowany w ramach Kaliskiego Archiwum Filmowego [dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: http://www.archiwum.kalisz.pl/kaliskie-archiwum-filmowe/1-edycja (stan na 20.10.2016).

ców każde działanie, które godziło w dobro III Rzeszy miało charakter polityczny. Na przykład pomoc jeńcom i Żydom, fałszowanie dokumentów, antyniemieckie wypowiedzi, wyrób samogonu, nielegalny ubój świń, a także niedozwolona jazda koleją czy kłusownictwo, a przede wszystkim przynależność do partyzantki. 16 stycznia 1945 r. z kaliskiego więzienia wywieziono 55 członków ruchu oporu, w tym dziewięciu Niemców. Zostali oni rozstrzelani w lasach pod Skarszewem. Wśród nich była m.in. Elwira Fibiger, siostra ostatniego właściciela fabryki fortepianów oraz Alfred Nowacki, właściciel fabryki produktów żywnościowych w Winiarach, szwagier Hermanna Goeringa.

Następny rozdział obejmuje okres pierwszych 10 lat istnienia Polski Ludowej, czyli lata 1945-1955, to znaczy epokę najbardziej krwawego stalinizmu. Pierwszym naczelnikiem więzienia został por. Stefan Rydlewski z Batalionów Chłopskich. Placówka znalazła się w strukturze Departamentu Więziennictwa i Obozów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Drastycznie pogorszyły się warunki osadzonych w tym okresie. W 1945 r. uznano, że więzienie jest przygotowane do przyjęcia 450 osadzonych, a w 1946 r. przetrzymywano tam 1061 osób. Zdecydowanie największą ilość więźniów politycznych stanowili członkowie różnych antykomunistycznych oddziałów partyzanckich. W więzieniu wykonywano wyroki śmierci i w latach 1945-1955 zmarło tu i stracono za przestępstwa antypaństwowe co najmniej 14 więźniów. Na dziedzińcu kaliskiego więzienia rozstrzelano kilku ujętych członków partyzantki antykomunistycznej, m.in. Stanisława Spaleniaka w 1946 r. i Ziemowita Glabiszewskiego w 1948 r. W latach 1952-1953 siedzieli w wiezieniu przy ul. Łódzkiej w pojedynczych celach, czekając na zakończenie śledztwa, członkowie Młodzieżowej Organizacji Podziemnej „Orzeł". Była to grupa młodzieży licealnej, usiłująca kolportować ulotki, w których sprzeciwiała się utworzeniu przez Bolesława Bieruta w 1952 r. PRL-u. Już Niemcy w okresie okupacji ograniczyli prawo osadzonych Polaków do korzystania z praktyk religijnych. W 1946 r. władze PRL zamknęły kaplicę więzienną. Pierwsze oznaki odwilży pojawiły się w 1953 r. (śmierć Stalina), kiedy to więźniowie polityczni mogli brać udział w nabożeństwach związanych ze Świętami Wielkiej Nocy i Bożego Narodzenia, od 1955 r. mieli już prawo do odbywania praktyk religijnych.

W 1956 r. nastąpiła kolejna liberalizacja przepisów życia politycznego, co miało znaczący wpływ na sytuację w więzieniu. Ilość osadzonych spadła z ponad 1000 do 466, mogli oni prenumerować dzienniki i czasopisma oraz korzystać z biblioteki, która liczyła ponad 6 tys. pozycji. W samym Zakładzie Karnym bardzo poprawiła się opieka zdrowotna. Nad zdrowiem więźniów i personelu czuwało kilku lekarzy i pielęgniarka. W latach 60. i 70. oficjalnie nie było w kaliskim zakładzie więźniów politycznych. Tym niemniej udało się odnaleźć Jacka i Andrzeja Kościelniaków,

synów Tadeusza Kościelniaka uczestnika kampanii wrześniowej, którzy w 1968 r. rozlepiali na murach plakaty o treści „Dziady na scenę, Gomułka na dziady" i „Prasa kłamie"[2]. Zostali aresztowani już 20 marca 1968 r. Sąd Powiatowy w Kaliszu skazał ich na 4 miesiące aresztu, część kary licealiści odsiadywali w lipcu w kaliskim więzieniu. Po wprowadzeniu stanu wojennego 13 grudnia 1981 r. w kaliskim więzieniu pojawiła się nowa kategoria przestępców, którzy odbywali tu karę z powodu zmiany i zaostrzenia przepisów prawnych. Na przykład Lesław Jachimowski odsiadywał wyrok za nieprzestrzeganie godziny milicyjnej i brak dokumentu tożsamości. To samo przestępstwo popełnił Wiesław Banach. Za niedopełnienie obowiązku meldunkowego w więzieniu znalazł się Zenon Krymarys. W więzieniu kaliskim odsiadywali wyroki także działacze NSZZ „Solidarność", m.in. Andrzej Krzyżański odbywał tu karę pozbawienia wolności za to, że po ogłoszeniu stanu wojennego wywiesił w hucie „Aluminium" w Koninie ulotki wyszydzające członków Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego. W 1985 r. w więzieniu znalazł się działacz i lider podziemnej kaliskiej „Solidarności Walczącej" Jacek Jakubowski[3]. Oskarżony m.in. o druk i kolportaż antypaństwowych materiałów. W latach 80. kaliski zakład znajdował się w tragicznym stanie. Budynków nie remontowano od lat. Jednocześnie personel więzienny poddawany był często indoktrynacji politycznej. Rozdział ten kończy się w roku 1989, czyli upadkiem PRL-u.

Ostatni okres historii więzienia to lata 1989-2015. W nowych realiach politycznych już w 1989 r. z zakładu odeszło wielu funkcjonariuszy. W 1993 r. po raz pierwszy naczelnikiem zakładu została kobieta Małgorzata Cwojdzińska. W tym okresie w więzieniu prowadzono działalność kulturalno-oświatową, mieli tu też dostęp przedstawiciele stowarzyszeń charytatywnych i organizacji pozarządowych. W tym okresie kaliska jednostka podporządkowana została Centralnemu Zarządowi Zakładów Karnych w Warszawie, a od 1996 r. znalazła się w strukturze Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Poznaniu. W 2000 r. w zakładzie zaszły duże zmiany. Powołany został przez dyrektora rzecznik prasowy i radca prawny, a pojemność więzienia została ustalona na 195 miejsc. Tym niemniej okazało się, że w roku 2015 minister sprawiedliwości Borys Budka rozwiązał kaliskie więzienie, bowiem remont tego zabytkowego obiektu, który wymagał m.in. zmiany instalacji centralnego ogrzewania, elektrycznej i wodnej oraz poszerzenia okien byłby dużo droższy niż budowa nowego obiektu.

---

[2] Wywiad G. Schlender z Jackiem Kościelniakiem, Kalisz 2010, maszynopis u autorki. Zob. też jego biogram na stronie *Encyklopedii Solidarności* [dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: www.encysol.pl/wiki/Jacek_Ko%C5%9Bcielniak (stan na 20.10.2016).

[3] G. Schlender, *Jakubowski Jacek,* [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976-1989*, t. 1, pod red. M. Łątkowskiej, Warszawa 2010, s. 164.

Drugą część wydawnictwa stanowią materiały źródłowe do dziejów więziennictwa kaliskiego z lat 1837-2015, które ułożone zostały chronologicznie. Łącznie w publikacji zamieszczonych jest 176 skanów dokumentów i zdjęć. Są to materiały pisane w języku polskim, niemieckim i rosyjskim. Część najciekawszych dokumentów niemiecko- i rosyjskojęzycznych została przełożona na język polski. Najstarszym dokumentem jest, pochodzący z 1837 r., akt mianowania Jana Paszewskiego nadzorcą, który piastował swoją funkcję początkowo w więzieniu mieszczącym się w budynku klasztoru oo. Franciszkanów, a od 1846 r. w więzieniu na Tyńcu. W publikacji znajdziemy spisaną w okresie międzywojennym relację byłego więźnia politycznego Kazimierza Wągrowskiego na temat rozstrzelania w 1906 r. Wojciecha Jabłkowskiego, prośbę więźnia Jana Kubicy do Reichsführera SS Heinricha Himmlera z 1943 r. o zamienienie wyroku śmierci na karę więzienia, protokół przesłuchania z 1945 r. ostatniego polskiego naczelnika Czesława Jędraszaka oskarżonego o działanie na szkodę więźniów we wrześniu 1939 r. Dokumentem zmykającym część źródłową publikacji jest Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 października 2015 r. w sprawie zniesienia Zakładu Karnego w Kaliszu. Obok dokumentów w wydawnictwie umieszczono fotografie przedstawiające gmach więzienia, osadzonych podczas zajęć szkolnych, czy przy produkcji zabawek. Wydawnictwo zawiera bibliografię, spis ilustracji, wykaz skrótów oraz indeksy osobowy i rzeczowy.

Materiały źródłowe dotyczące kaliskiego więzienia znajdujące się w zasobie naszego Archiwum można podzielić na dwie grupy. Pierwsza to akta wytworzone bezpośrednio przez jednostkę penitencjarną, druga to różne zespoły i zbiory, w których można znaleźć m.in. informacje na temat działalności więzienia. W tej pierwszej grupie znajdują się 3 zespoły archiwalne – Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu z lat 1918-1939, zespół zachował się w stanie szczątkowym i liczy tylko 41 j.a.; Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [Stammlager (Haftanstalt) in Kalisch] z lat [1919] 1939-1945. Jest to duży zespół, zawiera ogółem 2267 j.a., 3,02 m.b.; Zakład Karny w Kaliszu z lat 1967-2015, zespół liczy 439 j.a. Drugą grupę stanowią akta m.in. administracji ogólnej. Zaliczamy do nich akta Naczelnika Powiatu Kaliskiego z lat 1817-1866 [1867], Kaliskiego Zarządu Powiatowego z lat [1864] 1867-1914, Naczelnika Powiatu Kaliskiego [Deutscher Kreischef in Kalisch] z lat 1914-1918 [1919]. Znajdują się tam m.in. przepisy i instrukcje więzienne czy projekt regulaminu więziennego. Na uwagę zasługują również zespoły i zbiory archiwalne: Notariusz Basiński Mikołaj w Kaliszu (akty zakupu ziemi pod budowę Domu Badań na Tyńcu z 1840 r.), Akta miasta Kalisza (karty meldunkowe naczelników i funkcjonariuszy), Sąd Specjalny w Kaliszu [Sondergercht Kalisch], Sąd Grodzki w Kaliszu (sprawy uznania za zmarłego), Spuści-

zna Tadeusza Martyna z Kalisza czy Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Józefa Kalisz.

Dopełnieniem źródeł archiwalnych są zbiory biblioteczne. Wzmianki o kaliskim więzieniu pojawiały się w prasie już od 1847 r. W tym też roku „Dziennik Narodowy" podał informację, że w Kaliszu wybudowano amerykańskie więzienie. Dom Badań na Tyńcu gościł na łamach „Kaliszanina", „Gazety Kaliskiej", „Gazety Warszawskiej", „Gońca Kaliskiego", „Ilustrowanego Kuriera Kaliskiego", „ABC Kaliskiego", „Ziemi Kaliskiej", „Życia Kalisza", „Kalisii Nowej", „Nowych Faktów Kaliskich". Znaczącym źródłem do historii kaliskiego więziennictwa są publikacje urzędowe tj. Dziennik Urzędowy Guberni Kaliskiej, Obzor Kališskoj Guberni, Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni. Wspomnieć też należy o materiałach ikonograficznych, które znajdują się w Narodowym Archiwum Cyfrowym (zdjęcia więźniów m.in. przy produkcji zabawek, mebli, podczas zajęć szkolnych, personelu i budynku), Muzeum Okręgowym Ziemi Kaliskiej (zdjęcia gmachu więzienia), Okręgowym Inspektoracie Służby Więziennej w Poznaniu oraz w rękach prywatnych m.in. Magdaleny Gryndy, Zbigniewa Pola, Adama Głuchowskiego, Katarzyny Sztandery, Kamila Górcewicza czy Wacława Nowaka.

Kaliskie więzienie od lat jest obiektem zainteresowania lokalnych badaczy. Do tej pory, poza opracowaniami Krystiana Bedyńskiego pt. *Pożegnanie z Kaliszem*, publikowanym na łamach „Forum Penitencjarnego" w 2015 r. i Tomasza Wierzchowskiego pt. *Zarys dziejów więzienia w Kaliszu* w „Przeglądzie Więziennictwa Polskiego", badano je w kontekście krótkich okresów historycznych, bądź też pod kątem konkretnych problemów. Wymienić tu można publikacje autorstwa dr. Krystiana Bedyńskiego dotyczące kaliszan, w tym funkcjonariuszy więziennych zamordowanych w Katyniu, a także opracowanie poświęcone duszpasterstwu więziennemu w Polsce, gdzie również występują kapelani kaliskiego więzienia. Autor publikował też na łamach różnych czasopism, m.in. „Archiwum Kryminologii", „Przeglądu Więziennictwa Polskiego", „Kroniki Wielkopolskiej" i „Rocznika Kaliskiego". Opracowania te są niezmiernie cennym źródłem do stworzenia syntezy historii kaliskiego więzienia przy ul. Łódzkiej. Pozwalają bowiem na dogłębną porównawczą analizę sytuacji oraz wydarzeń historycznych. Tematyką tą zajmował się również dr Karol Pawlak. Obok publikacji na temat historii więziennictwa polskiego zamieścił w „Zeszytach Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk", artykuł pt. *Więzienia na terenie działania kaliskiego sądu okręgowego w okresie międzywojennym*.

Oddajemy w Państwa ręce pierwszą publikację poświeconą kaliskiemu więzieniu na Tyńcu. Choć monografia ta nie jest wyczerpująca, ma charakter prymarny, tym niemniej jest oparta na bardzo szerokiej i wnikliwej kwerendzie archiwalnej.

Przeprowadzona ona został w naszym zasobie, jak i innych instytucjach z terenu Kalisza i całej Polski[4]. Efektem tych badań jest bogaty zbiór materiałów źródłowych dotyczących kaliskiego więzienia, których wybór został zamieszczony w niniejszym wydawnictwie. Książka zawiera aparat pomocniczy, na który składają się przypisy, bibliografia oraz indeksy osobowy i rzeczowy, dzięki czemu praca ta może stać się punktem wyjścia do dalszych, szczegółowych badań poświęconych historii kaliskiego więzienia.

Pragnę podziękować wszystkim tym, którzy przyczynili się do powstania tego opracowania. Przede wszystkim pracownikom Archiwum Państwowego w Kaliszu Edycie Pietrzak i Annie Bestian-Zając. Książka ta nie mogłaby się ukazać bez cennych uwag recenzentów – Pana dr. Andrzeja Kurka z Opola i płk dr. Krystiana Bedyńskiego z Kalisza. Za wsparcie finansowe składam podziękowanie dyrektorowi Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Poznaniu płk. Grzegorzowi Fedorowiczowi, Prezydentowi Miasta Kalisza Grzegorzowi Sapińskiemu, a przede wszystkim dr. Wojciechowi Woźniakowi Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych.

dr Grażyna Schlender
Dyrektor
Archiwum Państwowego w Kaliszu

[4] Wykorzystane w publikacji materiały pochodzą: z zasobu Archiwum Państwowego w Kaliszu, Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, Narodowego Archiwum Cyfrowego w Warszawie, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowego w Radomiu, Archiwum Państwowego w Łodzi, Archiwum Państwowego w Poznaniu, Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, a także oddziałów tej instytucji w Łodzi, Poznaniu, Wrocławiu i Lublinie oraz Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Poznaniu. Wykorzystano też materiały z kaliskich instytucji kultury: Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej, Miejskiej Biblioteki Publicznej im. A. Asnyka w Kaliszu, Książnicy Pedagogicznej im. A. Parczewskiego oraz Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegatura w Kaliszu. Nie omieszkaliśmy także wykorzystać materiałów należących do osób prywatnych, które zdecydowały się udostępnić je w wyniku apelu, jaki ukazał się w lokalnych mediach. Są to następujące osoby: Magdalena Grynda, Adam Głuchowski, Wacław Nowak, Zbigniew Pol, Katarzyna Sztandera, Kamil Górcewicz.

I. ZARYS DZIEJÓW WIĘZIENNICTWA W CZASACH NOWOŻYTNYCH

Nowoczesne więziennictwo kształtowało się w toku parowiekowej ewolucji i ciągłego procesu przeobrażeń, który został przyśpieszony w XIX w. W okresie Ancien Regime (XIV-XVIII w.) pozbawienie wolności nie miało większego znaczenia jako kara sądowa. Uwięzienie miało raczej charakter prewencyjny niż represyjny. Więzienie izolujące i odizolowane było przeznaczone dla przestępców politycznych, którzy nie zawsze byli skazani na mocy wyroku sądowego. Przetrzymywano tam osoby, które były niebezpieczne dla panującego lub możnego rodu. Czas uwięzienia zależał w większym stopniu od znaczenia więźnia i prestiżu jego rodziny niż od popełnionej winy. Najczęściej za winy nakładano inne kary tj. banicja, wendeta, kara śmierci, pokuta, kary pieniężne lub cielesne. Najczęściej traciło się wolność na podstawie tzw. lettres de cachet[1], niż na skutek popełnienia przestępstwa i osądzenia. Proceder ten polegał na tym, że rodzina osoby niebezpiecznej lub kompromitującej zwracała się do specjalnego trybunału z wnioskiem o izolację tej osoby. Trybunał wydawał odpowiednią decyzję i osoba umieszczana była w odosobnieniu tzw. Domach Poprawy[2], schroniskach-szpitalach, Domach Pracy jak: Haus of Correction (1550 r.), Bridwell (1553 r.), domach pracy poprawczej Amsterdam (1595 r. i 1596 r.), Werk- und Zuchthaus – Hamburg (1615 r.), dom poprawy dla młodocianych przestępców San Michele – Rzym (1703 r.). W XVIII w. nastąpiła większa specjalizacja i zaczęły stopniowo powstawać miejsca odosobnienia dla przestępców. Dom Poprawy przestał być dyskretnym miejscem odosobnienia niewygodnych krewnych czy poddanych, a stawał się więzieniem karnym. W drugiej połowie XVIII w. pojawiają się na zachodzie Europy, a następnie pod jej wpływami u schyłku XVIII w. w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, nowe postępowe myśli o wychowawczym celu kary i jego realizacji w praktyce penitencjarnej. Szły one w kierunku separacji więźniów w zależności od płci i wieku, prób klasyfikacji

---

1 W XVIII-wiecznej Francji – list opieczętowany, którym król francuski skazywał adresata listu bez sądu, np. na karę więzienia lub wygnania. Od listu można było się odwoływać, ale tylko do monarchy, ponieważ tylko on mógł cofnąć wydany przez siebie wyrok.

2 Pierwsze powstały w Anglii i Holandii w XVI w., E. Kaczyńska, *Ludzie ukarani. Więzienia i system kar w Królestwie Polskim 1815-1914*, Warszawa 1989, s. 319.

według rodzaju popełnionego przestępstwa i jego stopnia. Postulowano poprawę warunków higienicznych, dbanie o zdrowie więźniów oraz zaniechanie znęcania się nad nimi. Wystąpiono z ideą edukowania osadzonych, zorganizowania im posług religijnych. Mieli również pracować. Więzienia miały reedukować odbywających karę. Od początku XIX w. w systemie penitencjarnym nastąpiła era filantropów, zaczęto przeprowadzać badania więzień, wprowadzono do zakładów karnych lekarzy, duchownych oraz przedstawicieli stowarzyszeń charytatywnych. W XIX w. w zachodniej Europie podstawą systemu penitencjarnego stało się więziennictwo.

Pierwsze więzienia na ziemiach polskich powstały na początku XVII w. w Gdańsku, Toruniu i Wrocławiu tzw. Zuchthäuser na wzór holenderski. W 1733 r. w Warszawie założono Dom Poprawy, do którego oddawane były osoby niewygodne dla rodziny, pracodawców, tzn. o skłonnościach do m.in. alkoholizmu, rozpusty. Później zaczęto umieszczać złodziei skazanych na mocy sądu marszałkowskiego. W ówczesnym prawie polskim rozróżniano karę pozbawienia wolności tzn. karę „wieży dolnej", czyli karę śmierci lub godzącą w zdrowie skazanego i karę „wieży górnej", czyli karę aresztu[3]. W czasach króla Stanisława II Augusta założono w 1767 r. wzorcowe więzienie: marszałkowskie w Warszawie pn. Dom Kary i Poprawy, zwane również Starą Prochownią oraz w 1782 r. więzienie w Kamieńcu Podolskim. Do pierwszego z nich posyłano za długi i lżejsze przestępstwa, a do drugiego skazanych na długoterminowe lub dożywotnie pozbawienie wolności. Od 1790 r. zaczęły powstawać domy pracy przymusowej dla włóczęgów i żebraków. Podobnie jak w Europie rolę miejsc przymusowego odosobnienia spełniały szpitale. W epoce stanisławowskiej pojawiły się propozycje oddzielenia więzienia karnego od śledczego oraz resocjalizacji więźniów przez pracę. W okresie Księstwa Warszawskiego zapoczątkowano modernizację więziennictwa. Julian Ursyn Niemcewicz przedłożył władzom Księstwa obszerne sprawozdanie ze stanu i praktyki penitencjarnej w Stanach Zjednoczonych wraz ze swoimi propozycjami reform, krytykując przy tym stan polskiego więziennictwa[4]. Książę warszawski Fryderyk August wydał dekret o organizacji ministerstw w 1808 r., w którym ustalono, że wykonywanie kar miały nadzorować sądy, a zarządzanie więzieniami powierzono władzom administracyjnym[5].

Dużą rolę w rozwoju myśli penitencjarnej odegrał Fryderyk Skarbek, wybitny praktyk w dziedzinie więziennictwa, wieloletni inspektor więzień Królestwa

---

[3] Instytucja tzw. wieży dolnej i górnej pojawiła się w Polsce na dworach książęcych w XIV w.

[4] J. U. Niemcewicz, *Memoriał o nowym systemie więzień ustanowionym w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, oprac. S. Walczak, Warszawa 1962, s. 54-56. Por. E. Hansen, *John Howard, a współczesna problematyka penitencjarna*, Warszawa 2002.

[5] A. Górak, *Zarządzanie więziennictwem w Królestwie Polskim (1867-1918) na przykładzie guberni lubelskiej*, „Res Historica", t. 40, 2015, s. 181.

Polskiego. Uważał on, że droga do resocjalizacji więźniów wiedzie przez odpowiednią organizację wykonywania kary pozbawienia wolności, właściwą klasyfikację i rozmieszczenie skazanego zapewniające niemożność wzajemnej demoralizacji. Istotna była także praca i nauka m.in. moralności i religii[6]. Początkowo był zwolennikiem systemu celkowego filadelfijskiego[7] wykonywania kary pozbawienia wolności, od którego z czasem odszedł na rzecz systemu auburnskiego[8], jednak z pominięciem rygoru przymusowego milczenia. Ostatecznie Fryderyk Skarbek opowiedział się za systemem mieszanym, który łączyłby dobre strony obu systemów.

Więziennictwo Królestwa Polskiego w latach 1815-1868 organizacyjnie podlegało Sekcji Instytutów Wydziału Przemysłu i Kunsztów Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji[9]. W miastach wojewódzkich władzę zwierzchnią nad więzieniami miał komisarz komisji wojewódzkiej, a w obwodach komisarz obwodowy. Po przemianowaniu województw na gubernie w 1837 r. nadzór nad administracją więzienną miał radca wydziału policyjno-wojskowego rządu gubernialnego. Po zamianie obwodów na powiaty w 1842 r. miejsca odosobnienia podlegały naczelnikowi powiatu[10].

W październiku 1817 r. została powołana przez namiestnika Królestwa Polskiego Komisja Prawodawcza, której zadaniem było opracowanie kodeksu karnego. 16 kwietnia 1818 r. Sejm uchwalił *Kodeks Karzący Królestwa Polskiego*, który liczył 588 artykułów. Wprowadził on podział czynów na zbrodnie, pociągające karę główną, występki, zagrożone karami poprawczymi i wykroczenia (przewinienia policyjne). Kodeks rozróżniał więzienie warowne i ciężkie, dom poprawczy i areszt publiczny.

Na podstawie przeprowadzonej w 1818 r. lustracji więzień i ich negatywnej oceny, podjęto prace nad reformami systemu penitencjarnego. Już w 1819 r. przed-

---

6 F. Skarbek, *O poprawie moralnych winowajców w więzieniach*, „Pamiętnik Warszawski", t. II, 1922, s. 170-199.

7 System celkowy polegał na całkowitym odosobnieniu części więźniów, składał się z dwóch rodzajów pomieszczeń: cel wspólnych i warsztatów oraz cel pojedynczych, w których więźniowie przebywali bez możliwości kontaktu z innymi poza nadzorcami, zachowując całkowite milczenie. Pierwsze takie więzienie powstało w Filadelfii, E. Kaczyńska, dz. cyt., s. 335.

8 System auburnski polegał on na tym, że w nocy więźniowie byli odizolowani od siebie, a w dzień pracowali wspólnie, ale w całkowitym milczeniu. Nazwa systemu pochodzi od założonego w 1820 r. więzienia w Auburn koło Nowego Jorku, tamże.

9 Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji kilkukrotnie była reorganizowana i zmieniano jej nazwę na Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego (1832-1839), Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych i Duchownych (1839-1861), Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych (1861-1864), Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych i Duchownych (1864-1867), Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych (1867-1868), J. Czołgoszewski, *Organizacja więziennictwa i służba więzienna w Królestwie Polskim,* „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 85, 2014, s. 117.

10 Tamże, s. 118.

stawiony został rządowi *Projekt ogólnego i szczegółowego polepszenia stanu i administracji więzień w Królestwie Polskim* opracowany pod redakcją radcy stanu Ksawerego Potockiego. Więzienie powinno być mocno obwarowane i ubezpieczone, ponieważ (…) *każdy wolności osobistey pozbawiony człowiek z natury dąży do oswobodzenia się z niewoli,* (…) *w urządzeniu wszelkiego gatunku więzień iest zachowanie tak moralnego iako i fizycznego życia więźni w dobrym stanie*[11]. Polega to na usunięciu wszelkich możliwości zepsucia moralnego i skierowaniu na drogę dobrego postępowania oraz na zapewnieniu zdrowego wyżywienia, ubioru, przestrzeganiu czystości, pracy i dbaniu o chorych. W przepisach więziennych z 1821 r. personel więzienny składał się z intendentów, czyli administratorów więzień oraz podległych im stróżów i dozorców.

W 1823 r. Komisja Rządząca Spraw Wewnętrznych i Policji wydała pierwszą instrukcję więzienną regulującą zasady urządzania więzienia, administrowania nim oraz określała obowiązki służby więziennej. Wprowadzała ona zasadę finansowania więziennictwa z budżetu państwa. Personel więzienia stanowili oficjaliści, czyli inspektor (teraz nazywany nadzorcą), pisarz, lekarz, chirurg (pomocnik lekarza) i duchowny oraz słudzy, czyli strażnicy i stróże stanowiący straż więzienną[12]. Nadzorca był odpowiedzialny za całość działalności więzienia, sprawował nadzór nad służbą więzienną oraz więźniami i dlatego też mieszkał na stałe w więzieniu. Strażnicy i stróże więzienni byli odpowiedzialni za wszystkie zadania związane z obsługą więźniów i również mieszkali na stałe w zakładzie.

W 1832 r., na mocy postanowienia Rady Administracyjnej, zaczęto przy większych więzieniach zakładać fabryki i wprowadzono zakaz wykorzystywania osadzonych w nich przestępców do robót publicznych i wynajmowania ich do pracy prywatnym przedsiębiorcom.

W I połowie XIX w. zbudowano więzienia celkowe w Warszawie, Płocku, Siedlcach i Kaliszu, a w Sieradzu więzienie na wzór auburnski. W 1855 r. na terenie Królestwa Polskiego było 20 więzień, które dzieliły się na trzy klasy[13] oraz Dom Przytułku i Pracy dla włóczęgów, biedaków, starców i kalek, 40 instytucji dobroczynnych[14]. Przy magistratach znajdowały się areszty policyjne. W Zamościu i Modlinie zostały ustanowione roty inżynieryjne, do których trafiali przestępcy skazani na więzienie warowne, więzienie ciężkie na okres powyżej 10 lat oraz recydywiści. W 1836 r. powstała rota aresztancka, do której kierowano złodziei

---

[11] *Uwagi do proiektu ogólnego i szczególnego ulepszenia administracyi i stanu więzień publicznych w Królestwie Polskim*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918-1928*, Warszawa 1929, s. 22.

[12] *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego: Wydział Spraw Wewnętrznych,* cz. VI*, O aresztach i więzieniach*, t. I, Warszawa 1868, s. 337, 338.

[13] Tamże, s. 21.

[14] E. Kaczyńska, *Ludzie ukarani…*, dz. cyt., s. 348.

(tzw. defraudantów). Od 1863 r. więziono ludzi w twierdzach, wojsko zakładało w miastach tymczasowe areszty dla schwytanych powstańców, wynajmowano budynki z przeznaczeniem na areszty detencyjne[15].

Od 1848 r. na terenie Królestwa Polskiego obowiązywał rosyjski kodeks prawa karnego *Kodeks Kar Głównych i Poprawczych*[16]. Rozróżniano 9 kategorii miejsc uwięzienia: dom badań, areszt policyjny, areszt dla dłużników, areszt dla skazanych przez sędziów pokoju, przytułek poprawczy, dom poprawy, więzienie poprawcze, więzienie ciężkie, więzienie przesyłkowe. Wprowadził dwuczłonowy podział przestępstw: wykroczenia, czyli naruszenie przepisów o powszechnym i osobistym bezpieczeństwie oraz o dobrach i przestępstwa tj. naruszenie ustaw przez targnięcie się na nietykalność władzy oraz na prawa i bezpieczeństwo osób.

Wprowadzenie kodeksu spowodowało konieczność dostosowania przepisów więziennych do nowego ustawodawstwa i dlatego też w 1859 r. wydana została instrukcja dla więzień i zakładów karnych Królestwa Polskiego[17]. Do służby więziennej zaliczono: nadzorcę, sekretarza, pisarza kancelaryjnego, lekarza, chirurga, strażników, dozorczynie kobiet oraz pisarzy i majstrów fabryk. Instrukcja zakazywała używania więźniów do zewnętrznych robót publicznych i na potrzeby innych osób oraz ograniczała zakres prac gospodarczo-porządkowych[18]. Więźniowie mogli na własną prośbę podjąć pracę.

W 1868 r. zlikwidowana została Komisja Rządząca Spraw Wewnętrznych, a podległe jej więzienia przeszły pod zarząd rosyjskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (od 1896 r. pod zarząd resortu sprawiedliwości). Od tego czasu wszystkie ustawy i rozporządzenia rosyjskie mały zastosowanie w Królestwie Polskim. Do 1876 r., czyli do wprowadzenia reformy sądowej, w Królestwie Polskim areszty policyjne znajdowały się przy magistratach i zarządach gminnych, a areszty detencyjne przy Sądach Policji Poprawczej. Od 1876 r. areszt zapobiegawczy miał znajdować się w każdym powiecie. W 1879 r. utworzono w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Główny Zarząd Więzienny. Na mocy ukazu z 1890 r. przy urzędach gubernialnych powstały wydziały

---

15 Tamże.

16 Na terenie Królestwa Polskiego wprowadzono go 24 marca 1847 r., początkowo obowiązywał w wersji skróconej (1221 artykułów), po rewizji rosyjskiego kodeksu w 1866 r. wprowadzono w całości Kodeks Kar Głównych i Poprawczych.

17 Przejęła ona uregulowania zawarte we wcześniejszych przepisach, a szczególnie tych obejmujących restrykcyjne zakazy i nakazy, np. z 1842 i 1853 r. dotyczące „Karności domowej więźniów". Zob. S. Piątkowski, *System penitencjarny Królestwa Polskiego w okresie międzypowstaniowym (1831-1863). Organizacja i funkcjonowanie miejsc odosobnienia oraz warunki życia osadzonych*, „Res Historica", nr 40, 2015, s. 147.

18 W Kaliszu wstrzymano wysyłanie (...) *do robót prywatnych więźni ciężkich i poprawczych* (...). Dopuszczano jedynie defraudantów do czyszczenia ulic w mieście.
APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1817-1866 [1867] (cyt. dalej NPK 1817-1866 [1867]), sygn. 816, k. 85.

więzienne na czele z gubernialnym inspektorem więziennym, który podlegał Głównemu Zarządowi Więziennemu, a służbowo gubernatorowi. Przepis ten rozciągnięto na Królestwo w 1894 r. Aż do początku lat 80. XIX w. w Królestwie Polskim funkcjonował polski model zarządzania więziennictwem. Dopiero na podstawie ukazu z 1882 r. zreformowano istniejące instytucje więzienne wprowadzając zupełnie nową obsługę etatową. Więzieniami kierowali nadzorcy, zatrudnieni byli sekretarz lub pisarz oraz strażnicy. W 1887 r. przeprowadzono reformę więziennictwa, administrację więzienną stanowili: naczelnicy więzień i ich pomocnicy, pomocnicy naczelników więzień lub nadzorczynie kierujące oddziałami kobiecymi, urzędujący przy wymienionych władzach duchowni, diakoni, psalmiści, lekarze, felczerzy i felczerki. Funkcjonowała także straż więzienna składająca się z nadzorców więziennych. Ustalanie etatów administracji więziennej i straży więziennej należało do naczelnika Głównego Zarządu Więziennego, samo przyporządkowanie składu administracji w guberniach zależne było od gubernatora[19]. Pomimo podporządkowania więziennictwa rosyjskiemu Ministerstwu Spraw Wewnętrznych w Królestwie Polskim obowiązywała *Instrukcja dla więzień i zakładów karnych Królestwa Polskiego* z 1859 r. Dopiero w 1895 r. rozpoczęto przygotowania do wprowadzenia na tym terenie rosyjskiej instrukcji o trzymanych pod strażą z 1857 r.[20].

W 1868 r. w Królestwie Polskim było 10 rot aresztanckich, 19 więzień karnych i śledczych oraz 65 aresztów detencyjnych, a na przełomie 1893 r. i 1894 r. było 5 dużych więzień w Warszawie, jedno w Brześciu Kujawskim, jedno w Płocku, po dwa w guberniach łomżyńskiej, lubelskiej, piotrkowskiej, radomskiej, suwalskiej i siedleckiej i po trzy w kaliskiej i kieleckiej. W sumie przebywało w nich około 10 tys. więźniów[21].

Ziemie Królestwa Polskiego w latach 1914-1915 stały się miejscem walk frontu wschodniego, po czym stały się terenami okupowanymi przez wojskową administrację niemiecką i austriacką. W połowie 1917 r. władze okupacyjne przekazały w ręce polskiej administracji niektóre dziedziny życia społecznego m.in. sądownictwo. Pomimo nieotrzymania więziennictwa od Niemców, przy Departamencie Sprawiedliwości w Warszawie powołano Wydział Więzienny, który początkowo podporządkowany został Wydziałowi Administracyjnemu, w maju 1918 r. usamodzielnił się, a w lipcu 1918 r. został przemianowany na Sekcję Więzienną[22]. Sekcja zorganizowała paromiesięczne praktyki w więzieniach okupacji niemieckiej dla kandyda-

---

[19] A. Górak, K. Latowiec, *Rosyjska administracja specjalna w Królestwie Polskim 1839-1918*, Lublin 2015, s. 130-131.

[20] Tamże, s. 183.

[21] E. Kaczyńska, *Ludzie ukarani…*, dz. cyt., s. 370.

[22] R. Maleszyk, *Więziennictwo polskie na tle dziejów państwa w latach 1918-1956*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 62-63, 2009, s. 12.

tów na naczelników, inspektorów, dozorców. W listopadzie 1918 r. Polacy przejęli wszystkie więzienia na terenach okupacji austriackiej i niemieckiej. Na terenie byłej „Kongresówki" przejęto 68 więzień, w których przebywało 6 529 więźniów[23].

Dnia 7 lutego 1919 r. Naczelnik Państwa Józef Piłsudski podpisał dekret o powołaniu i organizacji okręgowych dyrekcji więziennych w Warszawie, Mokotowie, Łodzi, Lublinie i Kielcach[24]. W 1920 r. utworzono jeszcze dyrekcje w Krakowie i Lwowie, które swoim zasięgiem obejmowały teren byłego zaboru austriackiego. Natomiast na terenie byłego zaboru pruskiego więzienia podlegały Ministerstwu byłej Dzielnicy Pruskiej. Dyrekcje spełniały funkcję łącznika między więzieniami a Sekcją Więzienną. Do ich kompetencji należało regulowanie życia więziennego, kontrole więzień w zakresie administracyjnym, finansowym i gospodarczym.

Osobnym dekretem regulującym administrowanie polskimi więzieniami był dekret z 8 lutego 1919 r. Wprowadzał on tymczasowe przepisy odnośnie struktury zarządzania jednostkami penitencjarnymi, na czele których stał naczelnik mający do pomocy kancelistów, starszych dozorców i dozorców[25].

W latach 1918-1922 władze polskie na terenie całego kraju przejęły od okupantów i zaborców 400 zakładów penitencjarnych, w tym 33 duże więzienia, 98 mniejszych i 269 aresztów przy sądach powiatowych[26].

W 1921 r. Sekcję Więzienną przekształcono w Departament Więzienny, a później przemianowano na Departament Karny, któremu podlegały więzienia, areszty sądowe i zakłady wychowawczo-poprawcze. W 1924 r. utworzono trzy okręgi rewizyjne[27], które w 1930 r. przekształcono w 5 grup inspekcyjnych[28]. Więzienia kontrolowane były nie tylko przez inspektorów Departamentu Karnego, ale również przez prokuratorów sądów okręgowych, którzy czuwali nad legalnością uwięzienia, segregacją więźniów, przestrzeganiem regulaminu i stosowaniem kar. W 1928 r. zastąpiono tymczasowe przepisy więzienne rozporządzeniem Prezydenta RP w sprawie organizacji więziennictwa, które ustalało nowe zadania dla więziennictwa polskiego[29]. Polegały one na zmianie sposobu wykonywania kary pozba-

---

23 J. Zakrzewski, *Pierwsze pięciolecie więziennictwa polskiego,* [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918-1928*, Warszawa 1929, s. 48.

24 Dekret Naczelnika Państwa Polskiego z 7 lutego 1919 r., „Dziennik Praw Państwa Polskiego" (cyt. dalej Dz. P.), 1919, nr 14, poz. 173.

25 Dekret Naczelnika Państwa Polskiego z 8 lutego 1919 r., Dz. P., 1919, nr 15, poz. 202.

26 K. Pawlak, *Więziennictwo w Polsce w latach 1918-1939*, Kalisz 1995, s. 9.

27 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 11 lipca 1924 r. w sprawie instruowania i rewizji więzień, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości" (cyt. dalej Dz. Urz. Min. Spraw.), 1924, nr 15, poz. 19.

28 Archiwum Państwowe w Warszawie (cyt. dalej APW), Więzienie Karne Warszawa-Mokotów, sygn. 1649, rozkaz wewnętrzny więziennictwa nr 31 z 23 września 1930 r.

29 Rozporządzenie Prezydenta RP w sprawie organizacji więziennictwa z 7 marca 1928 r., „Dziennik Ustaw" (cyt. dalej Dz. U.), 1928, nr 29, poz. 271 i 272.

wienia wolności z represyjnego na resocjalizacyjny. Do tych zadań dostosowano strukturę organizacyjną więziennictwa, podzielono więzienia na różnorodne typy o odmiennej organizacji i odrębnych metodach postępowania dostosowanych do osobowości osadzonych[30]. Wprowadzono jednolitą klasyfikację więzień na terenie całego kraju i podzielono je na więzienia samodzielne (klasy I-III) i więzienia przy sądach grodzkich[31]. Więzienia przy sądach okręgowych usamodzielniono, a areszty przy sądach powiatowych przemianowano na więzienia przy sądach grodzkich. Nie podlegały one bezpośrednio, w odróżnieniu od więzień samodzielnych, Departamentowi Karnemu tylko prezesom sądów, przy których działały. Pod względem przeznaczenia więzienia podzielono na karne, śledcze i karno-śledcze. Kolejnymi aktami prawnymi regulującymi wykonywanie kary pozbawienia wolności i politykę penitencjarną państwa były: rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego, który zakresem swym obejmował organizację i sposób funkcjonowania więzień, sposób prowadzenia pracy wychowawczej[32] oraz kodeks karny z 1932 r.

Po 1931 r. zaczęto tworzyć więzienia izolacyjne z zaostrzonym rygorem dla przestępców zawodowych i recydywistów, zakłady zabezpieczające dla niepoprawnych, w których osadzano wielokrotnych recydywistów po odbyciu kary uznanych za niebezpiecznych. Powstały również przy niektórych więzieniach kolonie rolne jako zakłady półotwarte. W 1937 r. podzielono więzienia na zwykłe i specjalne. Zakłady zwykłe dzieliły się na cztery grupy w zależności od wysokości orzeczonej kary, natomiast specjalne na dwie grupy: więzienia o surowym rygorze i więzienia o charakterze resocjalizacyjnym. W 1938 r. działały 342 zakłady, w tym 118 więzień samodzielnych, 8 filii, 8 kolonii rolnych, 4 zakłady zabezpieczające dla niepoprawnych i niebezpiecznych oraz 204 więzienia przy sądach grodzkich[33]. Ukoronowaniem prac legislacyjnych w okresie międzywojennym była ustawa o organizacji więziennictwa z lipca 1939 r.[34], która uchylała rozporządzenie Prezydenta RP z 1928 r. oraz utrzymywała rozporządzenie w sprawie regulaminu więziennego z 1931 r. Dzieliła instytucje penitencjarne na areszty śledcze i więzienia karne, które z kolei podzielono na zwykłe i specjalne. Wyodrębniono 7 rodzajów więzień specjalnych biorąc pod uwagę nie tylko kryteria resocjalizacyjne, ale także stan zdrowia fizycznego i psychicznego skazanych. Wojna przeszkodziła realizacji postanowień ustawy.

---

30 T. Krychowski, *Polski system penitencjarny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 1, 1936, s. 7.

31 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22 czerwca 1928 r. o wykonaniu rozporządzenia Prezydenta RP w sprawie organizacji więziennictwa, Dz. U., 1928, nr 64, poz. 591.

32 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego, tamże, 1931, nr 71, poz. 577.

33 K. Pawlak, *Organizacja polskiego więziennictwa*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa 1918-1988*, pod red. A. Marka, Warszawa 1990, s. 58.

34 Ustawa z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa, Dz. U., 1939, nr 68, poz. 457.

Po wybuchu II wojny światowej władze więziennictwa wykonały postanowienia dekretu Prezydenta RP o amnestii z 2 września 1939 r.[35] i przystąpiły do ewakuacji wielu zakładów w kierunku wschodnim. Na terenach zajętych przez Wehrmacht część więzień została przejęta i zarządzana przez wojsko, policję, Selbstschutz, administrację cywilną i osoby prywatne[36]. Po włączeniu do III Rzeszy Pomorza, Śląska oraz Wielkopolski (Reichsgau Wartherland)[37] i wprowadzeniu niemieckiego sądownictwa[38] znajdujące się tam więzienia sądowe przeszły pod zarząd Ministerstwa Sprawiedliwości Rzeszy. Nadzór nad więziennictwem sądowym w poszczególnych okręgach sprawował, w imieniu ministra sprawiedliwości, prokurator generalny przy Wyższym Sądzie Krajowym. Jednostki penitencjarne dzieliły się na różnorodne więzienia sądowe, którym przypisywane nazwy odpowiadały ich właściwością egzekucyjnym, były to: więzienia przeznaczone do wykonywania kar pozbawienia wolności (Gerichtsgefängnis, Zuchthaus, Strafgefängnis, Jugendgefängnis, Strafanstalt), więzienia przeznaczone do wykonania aresztu śledczego oraz kar więzienia i aresztu (Gefängnis, a od 1941 r. Haftanstalt), zakłady przeznaczone do pobytu zabezpieczającego (Sicherungsanstalt) lub wykonywania pracy przymusowej (Arbeitshaus)[39]. Niezależną strukturę więzień organizowała policja i wojsko. W 1940 r. w okręgach wyższych sądów krajowych działających na ziemiach polskich było 315 więzień sądowych, w tym 63 samodzielne i 252 niesamodzielne[40].

Natomiast na pozostałych terenach okupowanych tj. w Generalnym Gubernatorstwie powołano Urząd Komendanta Policji i Służby Bezpieczeństwa[41], który sprawował nadzór nad więzieniami. Na terenach Generalnego Gubernatorstwa

---

35 Dekret Prezydenta RP o amnestii z dnia 2 września 1939 r., tamże, nr 87, poz. 553.

36 K. Bedyński, *Pozawarszawska konspiracja więzienna na terenach okupowanych przez Niemców 1939-1945. (Udział polskiego personelu)*, „Archiwum Kryminologii", t. 23-24, 1997-1998, s. 171.

37 Tereny te zostały włączone do Rzeszy z dniem 25 października 1939 r. na podstawie dekretu Hitlera z dnia 8 października 1939 r.

38 5 września 1939 r. naczelny dowódca wojsk lądowych Walther von Brauchwitsch wydał zarządzenie w sprawie utworzenia sądów specjalnych, jako powszechnych organów wymiaru sprawiedliwości oraz rozporządzenie wprowadzające niemieckie prawo karne przy rozpatrywaniu spraw przez sądy specjalne i wojskowe. We wrześniu wydano również zarządzenia w sprawie tworzenia wojskowych sądów doraźnych i policyjnych sądów doraźnych, a w październiku rozporządzenie, na mocy którego czyny przestępcze popełnione przed 1 września 1939 r. miały podlegać niemieckiemu prawu karnemu. Ostateczne wprowadzenie niemieckiego prawa karnego nastąpiło 6 czerwca 1940 r.; J. Adamska, *Organizacja więzień i aresztów sądowych na ziemiach polskich wchodzących w skład III Rzeszy w latach 1939-1945*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce", t. 29, 1979, s. 99-100.

39 Tamże, s. 106, 107.

40 Tamże, s. 107.

41 Podlegał on Generalnemu Gubernatorstwu w Krakowie, Głównemu Urzędowi Bezpieczeństwa Rzeszy i Justische Abteilung, R. Maleszyk, *Więziennictwo polskie*…, dz. cyt., s. 21.

tworzono więzienia mające status centralnych, funkcjonowały również mniejsze więzienia i areszty policyjne. Pod koniec 1939 r. na ziemiach polskich Niemcy dysponowali ponad 700 zakładami penitencjarnymi[42].

W więzieniach na terenach wcielonych do Rzeszy pozostał polski personel na stanowiskach dozorców i w kancelariach do czasu zatrudnienia funkcjonariuszy wywodzących się spośród miejscowej ludności niemieckiej, volksdeutschów lub więzienników z terenu „starej" Rzeszy. Natomiast na Pomorzu i na Śląsku w niektórych więzieniach pozostawiono liczną grupę przedwojennych funkcjonariuszy. Na terenie Generalnego Gubernatorstwa zatrudniano Polaków, byłych funkcjonariuszy dawnej Policji Państwowej i Straży Więziennej[43]. Polscy strażnicy stanowili ponad połowę załogi. Zezwolono na reaktywowanie byłego departamentu karnego, który dysponował pewną autonomią w polityce kadrowej i zajmował się sprawami aprowizacyjnymi więzień. Od maja 1940 r. organ ten nosił nazwę Zarządu Zakładów Karnych i wchodził w skład wydziału sprawiedliwości urzędu gubernatora dystryktu[44].

Na zajętych przez Armię Czerwoną terenach polskie więzienia zostały przejęte przez oddziały NKWD, a funkcjonariuszy więziennych aresztowano. Przetrzymywano w nich oprócz pospolitych przestępców, także polską inteligencję, nauczycieli, działaczy społecznych i politycznych, przedstawicieli władz miejskich i kultury. Stan ten trwał do lipca 1941 r., kiedy to podpisano układ w Londynie, którego celem była wspólna walka Polski i ZSRR z III Rzeszą. W następstwie tego układu wydany został dekret Rady Najwyższej o amnestii dla jeńców wojennych i wszystkich polskich obywateli pozbawionych wolności. Wykonanie jego postanowień postępowało jednak opornie[45].

W okresie II wojny światowej polskie więzienia przejęte przez NKWD były w większości miejscami izolacji obywateli polskich, uznanych przez władze sowieckie za wrogów komunistycznej ideologii, natomiast więzienia na terenach Generalnego Gubernatorstwa i zajętych przez III Rzeszę stały się miejscami terroru dla obywateli polskich. Stanowiły one pewnego rodzaju przedsionki obozów koncentracyjnych, kompletowano w nich transporty więźniów.

Na okupowanych przez Niemców ziemiach polskich znajdowały się ogółem 1303 więzienia i areszty: 553 więzienia i areszty sądowe w tym: 5 zakładów zabezpieczających (Sicherungsanstalt); 13 więzień ciężkich (Zuchthaus); 289 więzień

---

42 A. Kurek, *Niemieckie więzienia na Śląsku w czasach Trzeciej Rzeszy*, Kraków 2007, s. 17-20.

43 R. Maleszyk, *Więziennictwo polskie...*, dz. cyt., s. 22.

44 Funkcjonował w dystryktach warszawskim i radomskim.

45 K. Pawlak, *Więziennictwo jako element aparatu państwowego*, [w:] *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga jubileuszowa*, pod red. Z. Jasińskiego, A. Kurka, D. Widelaka, Opole 2008, s. 59.

i aresztów zwykłych: zakładów karnych (Strafanstalt), więzień karnych (Strafgefängnis), więzień sądowych (Gerichtsgefängnis); 93 więzienia – obozy karne (Stammlager); 42 więzienia śledcze i areszty: miejsca wykonywania kary aresztu (Haftanstalt) i areszty śledcze (Untersuchungsanstalt); 44 więzienia i areszty dla nieletnich (Jugendgefängnis, Jugendstrafanstalt, Jugendarrestanstalt); 67 oddziałów zamiejscowych więzień roboczych; 721 więzień i aresztów policyjnych, w tym: 131 więzień i aresztów policji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa, 389 więzień i aresztów policji porządkowej (Gendarmerie, Schutzpolizei, Werkschutz), 29 aresztów państwowych zarządów policyjnych (Polizeipräsidium, Polizeidirektion, Ortspolizeibehörde), 6 aresztów straży granicznej (Zollgrenzschutz), 21 aresztów Selbschutzu, 145 aresztów policji; 9 więzień i aresztów Wehrmachtu (Wehrmachtsgefängnis, Militärarrestanstalt, Feldengendarmeriearrest); 20 więzień i aresztów, których przynależność nie została rozpoznana[46].

Przygotowania do ewakuacji więźniów rozpoczęły się już w 1943 r. Z terenów wschodnich zagrożonych działaniami wojennymi frontu wschodniego więźniowie mieli być przewożeni do zakładów na zachodzie. Pierwsze ewakuacje odbyły się jesienią 1944 r. Część więźniów została zwolniona m.in. nieletni, więźniowie śledczy i skazani na krótkoterminowe kary więzienia. Natomiast Polacy skazani na śmierć przekazywani byli w ręce Gestapo. Wielu osadzonych zostało rozstrzelanych w czasie marszu ewakuacyjnego, wielu zmarło na skutek wyczerpania, zimna i głodu[47]. Ewakuowanych umieszczano w więzieniach ciężkich i obozach koncentracyjnych na terenie III Rzeszy.

Administrowanie jednostkami penitencjarnymi na wyzwolonych terenach na zachód od Bugu objął w II połowie 1944 r. Resort Bezpieczeństwa Publicznego Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego powołując Wydział Więziennictwa i Obozów. W pierwszych miesiącach 1945 r. przejął szereg więzień za linią Wisły, w Wielkopolsce, na Pomorzu i Śląsku aż po linię Odry. Początkowo formalny nadzór nad większością więzień w miastach położonych na zachód od Wisły mieli wojskowi komendanci miast, którzy stopniowo przekazywali swe kompetencje naczelnikom. Więziennictwo po 1944 r. działało na przepisach porządkowych sprzed 1939 r. Pozostawiono przedwojenny podział więzień na karne, śledcze i karno-śledcze. Zlikwidowano jednostki penitencjarne przy sądach grodzkich, co spowodowało spadek liczby zakładów do ok. 130[48]. Więzieniem kierował naczel-

---

46 K. Pawlak, *Za kratami więzień i obozów. (Zarys dziejów więziennictwa w Polsce)*, Kalisz 1997, s. 79.

47 S. Nawrocki, *O więzieniach hitlerowskich, w tzw. Kraju Warty i ich ewakuacji w styczniu 1945 r.*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce", t. 27, 1977, s. 80-83.

48 K. Pawlak, *Organizacja...*, dz. cyt., s. 62.

nik, który miał do pomocy zastępcę do spraw polityczno-wychowawczych, a później również do spraw liniowych. Władze państwowe wydały tylko zarządzenia, okólniki i wytyczne, m.in. okólnik nr 1 szefa Resortu Bezpieczeństwa Publicznego z 4 października 1944 r. powołujący Straż Więzienną, instrukcję w sprawie postępowania z więźniami z 1945 r. W tym też roku więziennictwo przekazano pod zarząd VI Departamentu Więziennictwa i Obozów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Tymczasowego Rządu, którego nazwę zmieniono pod koniec lat 40. na Departament Więziennictwa[49]. W strukturze nowopowstałych wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa utworzono wydziały więziennictwa, które były łącznikiem między Departamentem, a jednostkami podstawowymi. Szefowie wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa byli przełożonymi funkcjonariuszy więziennych na podległym im terenie.

W 1954 r. więziennictwo przeszło do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a w miejsce Departamentu Więziennictwa powołano Centralny Zarząd Więziennictwa, który przejął całokształt spraw związanych z organizacją i funkcjonowaniem więzień. Zlikwidowano wydziały więziennictwa byłych wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa publicznego, utworzono więzienia centralne (na bazie więzień karno-śledczych I klasy), którym podporządkowano więzienia karne i karno-śledcze oraz ośrodki pracy więźniów. Pełniły rolę pośrednika pomiędzy Centralnym Zarządem a jednostkami podstawowymi. W tym też roku przemianowano Straż Więzienną na Służbę Więzienną. System penitencjarny był systemem politycznie podporządkowanym władzom zwierzchnim i partii rządzącej. Służył izolacji politycznej opozycji, do wykorzystywania siły roboczej na rzecz odgruzowywania miast, ekshumacji zwłok, utrzymywania cmentarzy, czy do pracy w kopalniach. Więziennictwo tego okresu realizowało cztery zasadnicze zadania. Najważniejszym zadaniem było karanie ludzi uznanych za wrogów władzy ludowej i osadzanie ich w więzieniach. Z czasem zaczęto ich umieszczać w specjalnych obozach, a następnie przekazywano radzieckiemu wymiarowi sprawiedliwości. Drugim zadaniem był udział w przebudowie stosunków społecznych i gospodarczych. Kolejnym było zwalczanie przestępczości pospolitej. Do ważniejszych zadań zaliczyć należy kierowanie więźniów do pracy w kopalniach węgla kamiennego i kruszyw.

Obok więzień i obozów zarządzanych przez Resort Bezpieczeństwa Publicznego były jeszcze więzienia i obozy NKWD, które pod koniec wojny i po jej zakończeniu stopniowo zaczęto likwidować, zaprzestano również wysyłania osadzonych do ZSRR, a wykonywanie kary pozbawienia wolności przejęło polskie więziennictwo oparte na wzorach radzieckich[50].

---

[49] Tenże, *Więziennictwo jako element*..., dz. cyt., s. 60.

[50] Tamże, s. 60, 63.

W 1956 r. rozpoczął się nowy okres w historii więziennictwa, kiedy to przeszło ono pod zarząd Ministerstwa Sprawiedliwości i powróciło do modelu funkcjonowania, który został zapoczątkowany w 1918 r. Pociągnęło to również zmiany kierunków działalności polegających na wyeksponowaniu funkcji resocjalizacyjnych, które spowodowały pewne zmiany organizacyjne polegające na uproszczeniu struktur i decentralizacji. W Centralnym Zarządzie Więziennictwa utworzono Wydział Penitencjarny, a w jednostkach podstawowych działy penitencjarne, które zaczęły pełnić najważniejszą funkcję w zarządzie zakładów. Zlikwidowano węglowe ośrodki pracy, a ich miejsce zajęły szybko rozwijające się przedsiębiorstwa przywięzienne. W ramach decentralizacji zwiększono uprawnienia zakładów podstawowych i więzień centralnych, których liczbę zmniejszono do 17 dostosowując strukturę organizacyjną więziennictwa do podziału administracyjnego kraju[51]. W 1957 r. ustanowiono sądowy nadzór penitencjarny obok prokuratorskiego nadzoru nad wykonywaniem kary pozbawienia wolności. Rozgraniczono kompetencje prokuratury i sądownictwa, przy czym sądy zajmowały się merytorycznymi zagadnieniami polityki penitencjarnej, a prokuratury kontrolą legalności wykonania kary, stosowania kar dyscyplinarnych, środków przymusu i siły fizycznej[52]. Więziennictwo kontrolowane było również przez Sejm[53]. W 1964 r. przemianowano centralne więzienia w wojewódzkie więzienia centralne. W 1966 r. wydano nowy regulamin, w którym zróżnicowano zakłady i wprowadzono nowe typy więzień: więzienia, ośrodki pracy więźniów, zakłady karne dla więźniów młodocianych, zakłady karne dla recydywistów i zakłady karne dla więźniów z anomaliami psychicznymi[54].

Zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 23 grudnia 1969 r.[55] powstał Centralny Zarząd Zakładów Karnych i Aresztów Śledczych. Powołany został do organizowania i nadzorowania działalności okręgowych zakładów karnych, aresztów śledczych, zakładów karnych, ośrodków przysposobienia społecznego, ośrodków szkolenia i doskonalenia kadr więziennictwa. Centralne więzienia przemianowano na wojewódzkie areszty śledcze. W październiku 1970 r. CZZKiAŚ przemianowano na Centralny Zarząd Zakładów Karnych[56]. Do zakresu jego działania nale-

---

51 Tenże, *Organizacja...*, dz. cyt., s. 63.

52 M. Porowski, *Kontrola i nadzór nad wykonywaniem kary pozbawienia wolności i funkcjonowaniem administracji penitencjarnej*, „Nowe Prawo", 1978, nr 2, s. 258-259, 263.

53 *Wyciąg z Uchwały Sejmowej Komisji Wymiaru Sprawiedliwości z 26 listopada 1958 r.*, „Przegląd Więziennictwa", nr 4, 1958.

54 P. Wierzbicki, *Podstawowe zasady wykonywania kary pozbawienia wolności w Polsce*, „Przegląd Penitencjarny",1966, nr 3, s. 8.

55 Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości nr 91 z 23 grudnia 1969 r., Dz. Urz. Min. Spraw., 1970, nr 1, poz. 4.

56 Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 26 października 1970 r., tamże, 1970, nr 8, poz. 40.

żało tworzenie warunków do prawidłowego i praworządnego wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania, przeprowadzanie czynności związanych z tworzeniem i likwidacją terenowych jednostek organizacyjnych, ustalanie kierunków pracy resocjalizacyjnej i form zatrudniania skazanych, sprawowanie nadzoru nad organizacją i udzielaniem pomocy postpenitencjarnej, sprawowanie nadzoru nad szkołami zawodowymi przy zakładach karnych, prowadzeniem ewidencji skazanych i tymczasowo aresztowanych. W 1971 r. powołano wojewódzkie zarządy zakładów karnych w miejsce wojewódzkich więzień centralnych i wojewódzkich aresztów śledczych[57]. W związku ze zmianą podziału administracyjnego kraju w 1976 r. zlikwidowano wojewódzkie zarządy zakładów karnych, a utworzono okręgowe zarządy zakładów karnych, które miały większe uprawnienia.

Sytuacja polityczna w kraju w latach 1980-1981 miała wpływ również na więziennictwo. W okresie od kwietnia do grudnia 1981 r. doszło do 276 zbiorowych wystąpień osadzonych w 116 zakładach, którzy występowali przeciwko rygoryzmowi wykonywania kary i złej sytuacji bytowej. Początkowo były to kilkudniowe głodówki, a niektóre wystąpienia, zwłaszcza pod koniec roku, charakteryzowały się dewastowaniem sprzętu, pomieszczeń czy całych obiektów, a nawet kończyły się ucieczkami. Kres wystąpieniom osadzonych położyło wprowadzenie stanu wojennego 13 grudnia 1981 r. Do więzień trafiło kilka tysięcy internowanych działaczy „Solidarności", dla których opracowano osobny, znacznie łagodniejszy regulamin. Z początkiem 1983 r. zlikwidowano ośrodki dla internowanych.

W 1987 r. powołano urząd Krajowego Duszpasterza Więziennego, a w 1990 r. przemianowano na Naczelnego Kapelana Więziennego i włączono do struktur Centralnego Zarządu Zakładów Karnych. Powołany został w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich Zespół ds. Ochrony Praw Osób Pozbawionych Wolności. W 1989 r., po zmianie systemu politycznego i nieogłoszeniu oczekiwanej amnestii, przez więzienia przeszła fala wystąpień osadzonych. Zbiorowe protesty odbyły się w 91 zakładach, a ich stłumienie zakończyło się w kilku przypadkach użyciem broni i kilkoma ofiarami[58].

Po przemianach ustrojowych w 1989 r. władzą więzienną pozostał Centralny Zarząd Zakładów Karnych podległy Ministerstwu Sprawiedliwości, który w 1996 r. zmienił tylko nazwę na Centralny Zarząd Służby Więziennej, zakres jego

---

[57] Na podstawie Zarządzenia nr 65/71/CZZK Ministra Sprawiedliwości z 31 sierpnia 1971 r., Wstęp do inwentarza zespołu akt *Wojewódzki Areszt Śledczy w Gdańsku* [1939] 1945-1975 [1994], oprac. S. Falkowski, Gdańsk 2003, [dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: baza.archiwa.gov.pl/sezam/sezam.php?I=pl&zespoly_id=12683 (stan na 20.10.2016).

[58] K. Pawlak, *Więziennictwo jako element*…, dz. cyt., s. 73.

zadań pozostał bez zmian. W latach 90. dokonano nowelizacji kodeksu karnego[59], w którym przyjęto nową typologię zakładów karnych, dzieląc je na rodzaje i typy oraz ustalając podstawowe zasady ich zróżnicowania oraz zniesiono nadzór prokuratorski. Zmieniono również regulaminy wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania oraz wewnętrzne przepisy penitencjarne. Rozpoczęto reformowanie więziennictwa: wymieniono kadrę zarządzającą, nawiązano współpracę z podmiotami zewnętrznymi, które miały kontrolować sytuację w więzieniach, więźniów zaczęto traktować bardziej humanitarnie i praworządnie, rozwinięto działalność kulturalno-oświatową, zapewniono opiekę duszpasterską, otwarto więzienia dla przedstawicieli stowarzyszeń charytatywnych i organizacji pozarządowych. Nowy rozdział w więziennictwie rozpoczął się w 2010 r., kiedy to resort sprawiedliwości opracował i wdrożył w życie reformę, powołującą oddziały penitencjarne, które przejęły funkcje dotychczasowych działów penitencjarnych. Jej główne założenia miały dotyczyć odbiurokratyzowania i zmiany struktury więziennictwa[60]. Obecna Służba Więzienna powołana została do życia ustawą z dnia 9 kwietnia 2010 r.[61]. Jest ona apolityczną organizacją, funkcjonariusze nie mogą być członkami partii politycznych, ale mogą zrzeszać się w związki. Centralny Zarząd Służby Więziennej sprawuje władzę nad 15 Okręgowymi Inspektoratami Służby Więziennej, którym podlega 157 zakładów karnych i aresztów śledczych. Zadania współczesnego więziennictwa polegają głównie na fizycznej izolacji skazanych w celu odbycia kary i uniemożliwienia dokonania kolejnego przestępstwa oraz resocjalizacji osadzonych.

---

59 Ustawa z dnia 23 lutego 1990 r. o zmianie Kodeksu karnego i niektórych innych ustaw, Kodeksu karnego wykonawczego, Dz. U., 1990 r., nr 14, poz. 84; Ustawa z dnia 23 lutego 1990 r. o zmianie Kodeksu karnego wykonawczego, tamże, poz. 85; Ustawa z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym, tamże, 1995 r., nr 95, poz. 475; Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, tamże, 1997, nr 90, poz. 557.

60 J. Kołodziej, *Geneza i funkcjonowanie systemu penitencjarnego w Polsce* [dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: www.wspia.edu/file/20302/63-KOŁODZIEJ+JAKUB.pdf (stan na 20.10.2016), s. 677.

61 Ustawa o Służbie Więziennej z 9 kwietnia 2010 r., Dz. U., 2010, nr 79, poz. 523.

II. WIĘZIENIE W KALISZU

1. Lata 1840-1867 (okres Królestwa Polskiego)

Historia więziennictwa w Kaliszu sięga czasów średniowiecza, kiedy to miejscami odosobnienia były wieża ratuszowa na Starym Rynku i pomieszczenia na zamku, gdzie zamykano przedstawicieli szlachty. Po spaleniu ratusza więzienie zostało w 1798 r. przeniesione do pomieszczeń klasztoru oo. Franciszkanów, których wcześniej usunięto. Otrzymali oni kilka cel w klasztorze Kanoników Regularnych[1]. W budynku więzienia urządzono także inkwizytoriat[2]. W 1806 r. część pomieszczeń na parterze zajmowanych przez zakład została zwrócona Franciszkanom[3]. *Miejsce to jednak bardzo szczupłe, nie było dostateczne na ich* [więźniów] *pomieszczenie, musiano więc zawsze przybierać w pomoc odwachy, wynajmować prywatne pomieszczenia lub odsyłać do innych miast ludzi zostających pod inkwizycją sądową, których znowu w dalszych śledztwach sprowadzano do Kalisza, co pociągało za sobą koszta, zwłokę czasu i wiele niedogodności*[4]. Funkcję więzień spełniały, po utracie znaczenia obronnego, również niektóre baszty jako miejsca odosobnienia dla kobiet trudniących się prostytucją, które w Kaliszu zwano „dorotkami".

W 1838 r. Urząd Municypalny w Kaliszu wystąpił z projektem przejęcia byłych gmachów Korpusu Kadetów i przebudowaniem ich na ratusz, w którym miało mieścić się oprócz Urzędu Municypalnego, kasy ekonomicznej, deputacji kwaterniczej na drugim piętrze więzienie detencyjne[5]. Projekt ten mimo poparcia władz gubernialnych nie został zrealizowany.

W raporcie budowniczego gubernialnego Franciszka Reinsteina z inspekcji w więzieniach i aresztach w Kaliszu z 1844 r. wymienione zostały cztery zakłady penitencjarne: odwach główny, areszt detencyjny przy Urzędzie Municypalnym, mieszczący się w oficynie kamienicy prywatnej nr 22, areszt rekrutów, umiesz-

---

1 Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa – Klasztor oo. Franciszkanów w Kaliszu, oprac. D. Stoces, 1993.

2 J. Wąsicki, *Kalisz w latach 1793-1815*, [w:] *Osiemnaście wieków Kalisza. Studia i materiały do dziejów miasta Kalisza i regionu kaliskiego*, pod red. A. Gieysztora i K. Dąbrowskiego, t. 3, Poznań 1962, s. 157.

3 K. Splitt, J. A. Splitt, *Kościół i klasztor oo. Franciszkanów w Kaliszu*, Kalisz 1998, s. 39.

4 *Album Kaliskie*, ułożone i opisane przez Edwarda Staweckiego, poszyt IV, Warszawa, 1858, s. 32.

5 Archiwum Główne Akt Dawnych (cyt. dalej AGAD), Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych (cyt. dalej KRSW), sygn. 1076, s. 163, 167.

czony w areszcie wojskowym przy odwachu w koszarach wojskowych oraz Dom Badania[6] w klasztorze oo. Franciszkanów[7].

W latach 30. i 40. XIX w., z inicjatywy radcy stanu hr. Fryderyka Skarbka, ówczesnego członka Rady Głównej Zakładów Dobroczynnych w Królestwie Polskim[8] i od 1840 r. przewodniczącego Komitetu (…) *do nowych budowli więziennych w Królestwie Polskim*[9], przystąpiono do budowy nowoczesnych więzień typu celkowego. Jednym z nich stał się zakład w Kaliszu. W 1840 r. Komitet Budowy i Organizacji Więzień w Królestwie Polskim, działający w imieniu Rządu Królestwa Polskiego, nabył ziemię za rogatką warszawską miasta Kalisza na przedmieściu Tyniec pod budowę więzienia. Grunty w Tyńcu pod nr 20 zakupione zostały przez Józefa Świecimskiego, asesora prawnego przy Rządzie Gubernialnym Kaliskim, reprezentującego Komitet, od Krystyny Witych z Kalisza za sumę trzech tysięcy w monecie srebrnej kurant[10]. Natomiast plac nr 3 w Tyńcu został oddany na wieczystą własność Komitetowi, za zezwoleniem Urzędu Municypialnego Miasta Kalisza, przez Wilhelma Maya, fabrykanta sukna z Kalisza[11], za co (…) *Józef Swiecimski imieniem Rządu obowiązuie się zwrócić i zapłacić zbywającemu Wilchelmowi May wkupnego Sto dwadzieścia Siedm groszy Sześć, które tenże do Kassy Ekonomiczney zapłacił, tudzież opłacać regularnie Czynsz rocznie po Trzydzieści ieden groszy dwadzieścia cztery do Kassy Ekonomiczney Miasta Kalisza* (…)[12].

W tym też roku rozpoczęto wznoszenie więzienia. Twórcami planów nowego zakładu penitencjarnego byli architekt warszawski Henryk Marconi i urodzony w Kaliszu architekt Franciszek Tournelle. W 1843 r. Komitet Budowy Domu Badania w Kaliszu ogłosił licytację *na roboty garncarskie z własnego materyału, a mianowicie:* (…) *postawienie 12 pieców z kafli biało polewanych po rubli sr. 30,* (…) *8 pieców z kafli zielono polewanych po rubli sr. 22 kp. 50,* (…) *na roboty malarskie olejne z użyciem własnego materyału jako to: pomalowanie olejno futer, drzwi, ram okiennych, krat, wschodów, ołtarza i.t.p., obliczone na rubli srebr. 617 kop. 96*[13], (…) *na roboty szklarskie z własnego materyału jako to: oszklenie wszystkich okien budowy domu badania* (…) *obliczone na rs: 217 kop: 58*[14], (…) *na splantowanie części*

---

6 Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych reskryptem z dnia 10/22 lutego 1840 r. na podstawie wypisu z protokołu posiedzeń Rady Administracyjnej z dnia 28 stycznia/9 lutego 1940 r. zmieniła nazwę więzienia inkwizycyjnego na dom badania, APK, NPK 1817-1866 [1867], sygn. 816, k. 25-25v.

7 AGAD, Komisja Województwa Kaliskiego/Rząd Gubernialny Warszawski (cyt. dalej KWK/RGW), sygn. 2145b, nlb.

8 *Pamiętniki Fryderyka hrabiego Skarbka,* Poznań 1878, s. 215.

9 APK, NPK 1817-1866 [1867], sygn. 816, k. 24.

10 Tamże, Notariusz Basiński Mikołaj w Kaliszu, sygn. 17, k. 238-239v, 249-250.

11 Tamże, k. 251-252v, 255-256v.

12 Tamże, k. 255v.

13 „Dziennik Urzędowy Guberni Kaliskiej", 1843, nr 7, s. 82.

14 Tamże, dodatek do nr. 34, s. 609.

ulicy Szpitalnej urządzenie zjazdu z Chaussee Warszawskiego oraz na uplantowanie dziedzińca przed portykiem i wybrukowanie trotuarów z własnego materyału około budynków domu badania (…) *obliczone na rubli sr. 570 kopiejek 76*[15].

Budynek wzniesiony został w stylu neoromańskim, zachowując elementy kojarzące się ze średniowiecznym zamkiem tj. zwarta, masywna bryła, malutkie okna, w narożnikach baszty zakończone fryzem arkadkowym i stożkowatymi dachami, półkoliste łuki okien i wejść[16]. Gmach postawiono na fundamentach z kamienia polnego, łamanego, gruzu ceglanego i cegły ceramicznej pełnej na zaprawie cementowo-wapiennej, ściany murowane z cegły ceramicznej pełnej na zaprawie cementowo-wapiennej. Budynek czterokondygnacyjny, podpiwniczony[17]. W skład zabudowań kaliskiego więzienia wchodziły: budynek główny tj. dwupiętrowy blok z osadzonymi i budynek administracyjny połączone krytym przejściem. W gmachu głównym, (…) *przez całą jego długość idzie dwupiętrowy korytarz, okolony na pierwszem i drugiem piętrze żelazną kratkowaną galerją* (…) *a z tych galerji są wschody do cel więźni*[18]. Na środkowej galerii pierwszego piętra znajdował się ołtarz, gdzie w niedzielę i święta odbywały się nabożeństwa, których słuchali więźniowie w swoich celach. W gmachu było 120 cel, w tym 102 przeznaczone dla osadzonych, pozostałe służyły dozorcom i na składy. Każdy więzień miał osobną celę, wyposażoną w (…) *łóżko wiszące na dwóch żelaznych wmurowanych prętach, naprzeciw łóżka wmurowane do umywania naczynia, i obok tego drugie do odchodów; a przy okienku, które znajduje się na górze celki urządzone są wentylatory*[19]. Całe więzienie ogrzewano kaloryferami, a dwa piece znajdowały się w suterenach gmachu. Urządzono również dwie izby przeznaczone dla chorych, które ogrzewane były porą zimową od 16 października do 15 kwietnia[20]. W lazarecie przyjmował codziennie lekarz i felczer[21]. W sutenerach gmachu mieściły się składy, piwnice, łazienki i kuchnia, gdzie znajdowała się winda do podawania więźniom żywności na pierwsze i drugie piętro. Prowadziła ona również do cel zajętych przez dozorców. Obok głównego gmachu był budynek, w którym mieścił się Sąd Policji Poprawczej Wydziału Kaliskiego. Przed gmachem znajdował się dziedziniec, na którym (…) *urządzono kilkanaście małych ogródków, przemurowaniami oddzielonych od siebie, służących do przechadzki więźniów*[22]. Całość zabudowań wraz z więziennym dziedzińcem otaczał wysoki mur ze strażnicami i charakterystyczną

---

15 Tamże, dodatek do nr. 41, s. 745, 746.

16 I. Barańska, *Kaliskie więzienie*, „Spotkania z Zabytkami", 2003, nr 6, s. 20.

17 Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa Zespołu więziennego w Kaliszu, oprac. D. Stoces, P. Matusiak, 2000 r.

18 *Album Kaliskie…*, dz. cyt, s. 32.

19 Tamże, s. 32-33.

20 APK, NPK 1817-1866 [1867], sygn. 816, k. 226.

21 Tamże, k. 271-283v.

22 *Album Kaliskie…*, dz. cyt, s. 32.

bramą. Więzienie oddane zostało do użytku w 1846 r. 1 stycznia 1847 r. rozpoczęto przenoszenie osadzonych[23]. Planowano przenieść do niego wszystkich więźniów osadzonych w domu badań w klasztorze księży Franciszkanów[24], ale okazało się, że nowe więzienie jest za ciasne i część osadzonych musiała ciągle przebywać w więzieniu inkwizycyjnym. Ostatecznie więzienie w klasztorze zostało zlikwidowane w 1858 r.[25].

Kaliskie więzienie podlegało Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych. Najbliższy dozór nad domem badań powierzony został Naczelnikowi Powiatu. Pierwszym nadzorcą został Jan Paszewski, ppor. Wojska Polskiego, który od listopada 1837 r. był nadzorcą więzienia inkwizycyjnego w Kaliszu. Przed przybyciem do Kalisza, na wniosek radcy stanu hr. Fryderyka Skarbka, uczęszczał (…) *do Więzienia Głównego w Warszawie w celu zaimformowania się we wszystkich szczegółach do służby więziennej należących*[26]. Według Instrukcji więziennej z 1823 r. (…) *nadzorca obowiązanym jest odbywać koniecznie osobiście rewizje więzienia trzy razy na dzień, to jest: rano w wieczor i w nocy w różnych godzinach* (…) i sprawdzać (…) *czy liczba więźni jest kompletna, czyli nieukryto jakiego narzędzia do wyłamania się i niezrobiono zamiaru i zmowy szkodliwej niebezpieczeństwem grożącej, powinien zatem obejrzeć dokładnie pościel, prycze, kajdany, odzież, wszelką, a nawet rewidując około ciała zajrzeć pod pachy i w usta* [27]. Po Paszewskim nadzorcami Domu Badań na Tyńcu byli Karol Schnayder i Kazibutowski[28]. Od 1856 r. funkcję tę piastował, przeniesiony z więzienia w Pułtusku, Cyprian Pomaski[29], a od 1860 r. sekretarz gubernialny Feliks Marczewski, przeniesiony (…) *dla dobra służby* (…) ze stanowiska p.o. nadzorcy Więzień Płockich[30]. Nadzorcy podlegało dwunastu strażników więziennych, którzy dbali o porządek i dozór wewnątrz domu badań. Z czasem, w związku ze wzrostem liczby więźniów, personel więzienny poszerzony został o stanowiska pisarza i kancelisty. Na zewnątrz dozór pełnili żołnierze z miejscowej jednostki wojskowej. Personel więzienny kontraktowy stanowili dochodzący z zewnątrz lekarz, felczer i duchowny[31].

Reskryptem z 24 lipca 1847 r. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych zaleciła nadzorcy więzienia w Kaliszu, aby (…) *wszelkie swoie Kore-*

---

23 Tamże.

24 AGAD, KWK/RGW, sygn. 2145b, nlb.

25 K. Splitt, J. A. Splitt, *Kościół* ..., dz. cyt., s. 39. W Karcie ewidencyjnej Klasztoru oo. Franciszkanów podano, że więzienie zostało usunięte w 1857 r.

26 AGAD, Komisja Województwa Mazowieckiego/Rząd Gubernialny Warszawski (cyt. dalej KWM/RGW), sygn. 2704, nlb.

27 APK, NPK 1817-1866 [1867], sygn. 816, k. 295.

28 AGAD, KWM/RGW, sygn. 10032, s. 413, 489, 521.

29 „Kurier Warszawski", 1856, nr 84, s. 1, APK, NPK 1817-1866 [1867], sygn. 816, k. 281-281v.

30 „Gazeta Warszawska", 1860, nr 81, s. 1.

31 K. Bedyński, *Pożegnanie z Kaliszem*, cz. I, „Forum Penitencjarne", 2016, nr 1 (212), s. 40.

respondencye z Kalisza datował, ponieważ *więzienie iest pod samem Miastem i do jurisdikcyi Mieyskiej należy* (…)[32].

W chwili powstania zakład pełnił funkcje domu badań czyli aresztu śledczego, działalność którego regulowały instrukcje więzienne z 1823 r., 1833 r. i 1859 r. oraz rozporządzenia i reskrypty z lat późniejszych Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych. Do domów badań mogli być przyjęci tylko aresztanci z decyzją kwalifikacyjną właściwego sądu, a defraudanci za decyzją Rządu Gubernialnego[33]. W 1845 r. Rada Administracyjna Królestwa Polskiego wydała postanowienie (…) *w celu zaradzenia nieczynności więźni za wyrokami po więzieniach osadzonych* (…) *dozwala w razie koniecznej tego potrzeby, używać do robót publicznych więźni poprawczych a dalej* (…) *tych z pomiędzy winowajców na więzienie ciężkie skazanych, którzy po raz pierwszy dopuścili się przestępstwa i na mniej jak na lat 10. skazani zostali*[34]. W okresie od 4 października 1847 r. do 28 stycznia 1848 r. do robót publicznych dostarczono 18 więźniów, a 10 lipca 1848 r. aż 204[35]. Osadzeni prace te wykonywali odpłatnie. W 1857 r. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych wydała (…) *zezwolenie używania rzemieślników aresztantów do szycia odzieży uniformowej i obuwia dla Strażników Więziennych*[36]. W 1859 r. zakazano wykorzystywania więźniów do robót publicznych i na potrzeby osób prywatnych[37].

Według przepisów więzień miał być uległy i spokojny, nie mógł pić alkoholu, grać, śpiewać, mieć pieniędzy, otrzymywać korespondencji ani przeklinać. Jego obowiązkiem było (…) *zachować się ochędóżnie, to jest*: *rano się umyć, wyczesać, zęby wychędożyć, odzież i obuwie oczyścić, jeżeli zepsute, zaraz naprawić, paznokcie u rąk i u nóg mieć obcięte, tudzież włosy nisko ostrzyżone, niemniej brodę przynajmniej co miesiąc nożyczkami strzyżoną*[38]. Dla utrzymania dyscypliny wśród osadzonych stosowane były różnego rodzaju kary: napomnienie, brak żywności ciepłej od trzech do piętnastu dni, uderzenie prętem przez plecy od trzech do dziesięciu razy, odjęcie posłania od jednej doby do trzydziestu dni, założenie dyb na ręce i nogi na dwadzieścia cztery godziny, areszt ścisły ze światłem dziennym do trzydziestu dni, a bez światła do trzech dni i chłosta od piętnastu do sześćdziesięciu

---

32 APK, NPK 1817-1866 [1867], sygn. 779, s. 7.

33 Tamże, sygn. 816, k. 45.

34 Tamże, k. 60v.

35 Tamże, k. 108.

36 Tamże, k. 297.

37 W lipcu 1846 r. na polecenie Rządu Gubernialnego Warszawskiego wstrzymano w Kaliszu wypożyczanie więźniów ciężkich i poprawczych do robót publicznych, APK, NPK 1817-1866 [1867], k. 85.

38 *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego: Wydział Spraw Wewnętrznych…,* dz. cyt., s. 349-351.

razów. Utrzymanie karności więziennej i wykonywanie jej należało do obowiązków nadzorcy domu badań, który znajdował się pod bezpośrednim zwierzchnictwem wyznaczonego sędziego z miejscowego sądu[39].

Do Domu Badań na Tyńcu obok pospolitych przestępców trafiali również więźniowie polityczni m.in. oskarżeni o kontakty ze środowiskiem emigracyjnym, dla których miejsce to było tylko kolejnym etapem przed dalszą zsyłką czy później powstańcy styczniowi oraz osoby wspomagające ruch powstańczy. W 1855 r. w głównym gmachu domu badania przebywało 110 więźniów, w tym 102 mężczyzn i 8 kobiet, zaś w więzieniu w budynku poklasztornym 73 osadzonych, w tym 46 mężczyzn i 27 kobiet[40]. W 1858 r. w więzieniu przebywało 141 więźniów, w tym 21 kobiet, a w 1859 r. 160 mężczyzn i 35 kobiet. W związku z tym postanowiono przerobić pomieszczenia zajmowane przez nadzorcę i pisarza na cele. Przeludnienie w celach utrzymywało się przez lata i doprowadzało do licznych zachorowań. W 1861 r. zanotowano 24 chorych i dwa przypadki zgonów, a w 1862 r. 26 chorych i sześć zgonów[41]. W kaliskim więzieniu osadzani byli również duchowni m.in. ks. Józef Lisiecki, proboszcz parafii św. Mikołaja w Kaliszu, uczestnik powstania styczniowego, aresztowany za przechowywanie i rozpowszechnianie rewolucyjnej korespondencji[42], czy ks. Wincenty Jurkiewicz z Brudzewa[43].

W 1846 r. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych wprowadziła „Taryfę stałą żywności więźni", z podziałem na żywność dla zdrowych i chorych. *Dla więźni kosztem skarbu żywionych, w domach badań* (…) *wydawać należy codziennie na jednę zdrową osobę. Chleba żytniego razowego funt jeden i pół. Do strawy gotowanej, soli po zołotników sześć. Słoniny dla Chrześcijan po zołotników trzy, w dni zaś postne oleju po zołotników trzy, a dla Żydów masła po zołotników 2¼*[44]. W Kaliszu, jak i na terenie całej Guberni Warszawskiej, organizowano licytacje na dostawę żywności do więzień[45]. Pomimo tych uregulowań w więzieniu kaliskim dochodziło do nieprawidłowości w żywieniu osadzonych. W związku z tym wprowadzono zasadę, że przy przekazywaniu żywności obecni byli dwaj dozorcy i dwaj więźniowie, którzy podpisywali dokument odbioru. Dodatkowo w 1854 r. utworzono instytucję zewnętrzną – Komitet Dobroci Artykułów Żywnościowych, w skład którego weszli przedstawiciel

---

39 APK, NPK 1817-1866 [1867], sygn. 816, k. 205 – Przepisy o karności domowej więźni z 1853 r., s. 3-39.

40 Tamże, k. 225.

41 K. Bedyński, *Pożegnanie…,* cz. I, dz. cyt., s. 40.

42 J. Seweryn, *Udział duchowieństwa diecezji kujawsko-kaliskiej w powstaniu styczniowym*, Włocławek 2003, s. 86.

43 R. Kordes, *Czego nie wiemy o kaliskim więzieniu*, „Życie Kalisza", 2012, nr 5, s. 28.

44 APK, NPK 1817-1866 [1867], sygn. 816, s. 154.

45 Tamże, sygn. 819, k. 348-348v.

Naczelnika Powiatu Kaliskiego, asesor Sądu Policji Poprawczej i proboszcz parafii Najświętszej Maryi Panny w Kaliszu[46]. Sprawowała ona nadzór nad żywieniem więźniów.

Pewne problemy sprawiała także kwestia leczenia osadzonych. W 1851 r. ogłoszono licytację na dostawę leków do kaliskiego więzienia – jej warunki spotkały się z bojkotem miejscowego środowiska aptekarskiego[47].

Posługę duszpasterską w zakładzie pełnili początkowo księża Bernardyni. Więźniowie mieli obowiązek spełniania praktyk religijnych m.in. uczestniczenia w modlitwach porannych, przed obiadem i wieczornych; udział w nabożeństwach i innych praktykach religijnych w niedziele i święta oraz odbycia spowiedzi przynajmniej raz w roku[48]. Według Fryderyka Skarbka kapelan więzienny powinien nie tylko spełniać posługę religijną, ale również wspólnie z nadzorcą więzienia praco-

---

[46] K. Bedyński, *Pożegnanie*…, cz. I, dz. cyt., s. 40.

[47] *Z powodu kończącego się z dniem ostatnim Grudnia 1850 r. na dostawę do kaliskiego więzienia lekarstw trzyletniego kontraktu Rząd Głny Warszawski zarządził odbycie licytacyi na dalszą trzyletnią takową dostawę, według normalnych warunków w r. 1849 przepisanych. Na pierwszym terminie do takowej licytacyi d. 14/26 Listopada r. z. w Biórze Naczelnika Ptu Kaliskiego naznaczonej, z 4ch tamtejszych właścicieli aptek stawiło się tylko dwóch, to jest: Ehm i Spiss, lecz i ci do licytowania nie przystąpili, a tylko do protokółu wnieśli żądanie o uchylenie się warunków przez który aptekarze obowiązani są zwracać uwagę lekarzy na możność zastąpienia drogich lekarstw tańszemi, tudzież § zastrzegającego złożenie vadium. Z dalszych fragmentów pisma można się dowiedzieć, że: Na drugim terminie licytacyi d. 7/19 Grudnia r. z. nikt się nie stawił. (...) Ten stan rzeczy Rząd Głny Warszawski raportem z d. 9/21 Stycznia r. b. Nr 24551 przedstawił Kommissyi Rwej z następnemi co do powyższych dwóch żądań aptekarzy wnioskami: ad 1. Odp wiedzialność z art. 1 warunków wypływająca, przelana być winna na Lekarza, gdyż w takim razie on ściśle stosować się będzie do obowiązującej Ustawy o przepisywaniu lekarstw dla więźni, a tym sposobem jedynie spodziewać się można oszczędności dla Skarbu, aptekarz zaś mógłby być narażonym na odpowiedzialność, gdyby w czasie sporu o kosztowność lekarstwa człowiek potrzebujący jego pomocy zmarł. Ad 2. że aptekarz nieodbiera jednocześnie z dostawą należytości, lecz dopiero po sprawdzeniu przez Urząd Lekarski likwidacyi, zawsze więc ma do żądania od Skarbu należytości stanowiące rękojmię. (...) Objawiona przez obydwóch aptekarzy kaliskich obawa odpowiedzialności i strat za nieostrzeżenie Lekarza o drogość zapisywanych przezeń środków, całkowicie jest płonną; obowiązek bowiem ten dla tego tylko włożony został na aptekarza dostawiającego lekarstwa, iż Lekarze zwyczajnie niedość są obeznanemi z taxą lekarstw i ceną nawet kosztowniejszych artykułów, mogą więc przez samą niewiadomość zapisywać droższe lekarstwa tam nawet, gdzie zastąpić je bez żadnego uszczerbku dla chorych można było tańszemi i warunek ten bynajmniej nie może stać na przeszkodzie do wyexpedyowania przepisanych lekarstw. (...) Z resztą za niestosowanie się do farmakopei szpitalnej i narażenie Skarbu na koszt zbyteczny, istotnie głównie odpowiedzialnym zostanie zawsze Lekarz, a z likwidacyi aptekarza wtenczas tylko wykreślenie miewa miejsce, gdy wykryją się fakta naprowadzające na wniosek o zmówieniu się Lekarza z aptekarzem na niekorzyść Skarbu* (…).
Archiwum Państwowe w Radomiu (cyt. dalej APR), Rząd Gubernialny Radomski I, sygn. 10681, nlb.

[48] K. Bedyński, *Duszpasterstwo więzienne w Polsce zarys historyczny*, Warszawa, 1993, s. 24.

wać nad osiągnięciem poprawy moralnej więźniów przez indywidualne nawracanie pojedynczych osadzonych na drogę poprawy[49].

2. Lata 1868-1914 (okres rosyjskiej administracji)

Po upadku powstania styczniowego, zlikwidowaniu Komisji Rządzącej Spraw Wewnętrznych w Królestwie Polskim i wprowadzeniu rosyjskiej administracji kaliski zakład stał się częścią rosyjskiego systemu więziennictwa i podporządkowany został Ministerstwu Spraw Wewnętrznych w Petersburgu. Przekształcono go w jedno z największych i najcięższych więzień w Guberni Kaliskiej, w którym znajdowało się 110 cel pojedynczych, kilkanaście większych, lazaret, karcer i małe warsztaty działające na potrzeby zakładu. Placówka urządzona była w 1884 r. na 240 osadzonych z oddziałem żeńskim na 60 osób[50], a w latach 1887-1888 na 200 osadzonych z oddziałem dla 30 kobiet[51]. Polacy piastowali funkcje naczelnika do początku XX w. Naczelnikami byli: Feliks Wojciechowski (1867[52]-1877?), ojciec przyszłego prezydenta II Rzeczypospolitej Polskiej Stanisława Wojciechowskiego (1869-1953), Jarosław Dobrzyński (1878?-1881), Antoni Bystydziński (1882-1885) i ponownie asesor Jarosław Dobrzyński (1886-1902). W 1903 r. i na początku 1904 r. był wakat na stanowisku naczelnika. Od 1904 r. zarządcami więzienia byli już Rosjanie, dawni wojskowi: ppłk Piotr Chalilecki (1904-1907), zwany przez więźniów „rozlewnym liberałem", rotmistrz Iwan Siebrjakow (1908) i Aleksy Żiricki (1909-1914), który zakazał przygotowywania posiłków dla więźniów politycznych z artykułów żywnościowych dostarczanych przez mieszkańców. Pomocnikami naczelnika więzienia byli: sekretarz gubernialny Michał Bimman (1888), Teodor Sokołowski (1889-1893) – uczestnik powstania styczniowego[53], Stanisław Szulc (1894-1901), Roman Czachurski, Mikołaj Sokołow, Fiodor Siemienow, Aleksander Piłatowski. Stanowisko pisarza piastowali m.in. Antoni Bystydziński, Józef Serafinowicz, Ludwik Łopaciński (1876-1899), Aleksander Ljuzin, Semen Łukaszuk

---

49 M. Senkowska, *Kara więzienia w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX w.*, Wrocław, 1961, s. 142.

50 *Obzor Kališskoj Guberni za 1884 god,* Kalisz 1885, s. 54.

51 *Obzor Kališskoj Guberni za 1887 god*, Kalisz 1888, s. 43; *Obzor Kališskoj Guberni za 1888 god*, Kalisz 1889, s. 37.

52 Archiwum Państwowe w Poznaniu (cyt. dalej APP), Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Józefa Kalisz, sygn. 43, s. 97, akt urodzenia Józefy Sabiny Wojciechowskiej nr 193 z 1867 r.; APK, Kaliski Zarząd Powiatowy, sygn. 724, s. 4.

53 APK, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Józefa Kalisz, sygn. 70, akt zgonu nr 30/1894, M. Sobczak-Waliś, *Groby uczestników powstania styczniowego 1863-1864 na kaliskich cmentarzach*, „Rocznik Kaliski", t. 36, 2010, s. 183.

i Tichon Botan[54]. Polacy do początku XX w. pozostali na stanowiskach dozorców więziennych m.in. Tomasz Grzelaczyk[55], Franciszek Spławski[56], Andrzej Badlak[57], Władysław Sikorski[58], Wincenty Olejniczak[59] czy Jakub Nadera[60].

W kaliskiej placówce urządzony był szpital, w którym zatrudniano lekarza i felczera. W 1878 r. w lazarecie przebywało 143 chorych (132 wyzdrowiało, 4 umarło, 7 pozostało na leczeniu w 1879 r.), w 1881 r. – 198 (180 wyzdrowiało, 13 umarło, a 5 nadal leczono w styczniu 1882 r.)[61]. W latach 1870-1912 lekarzami byli: znany kaliski społecznik Walenty Stanczukowski (1870-1874), który pełnił

---

54 *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1870*, s. 22, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1871*, s. 25, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1872*, s. 26, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1874*, s. 26, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1875*, s. 28, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1877*, s. 31, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1879*, s. 32, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1880*, s. 18, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1881*, s. 18, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1882*, s. 18, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1883*, s. 18, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1884*, s. 14, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1885*, s. 15, *Pamiatnaja Knižka Kaliskoj Guberni na god 1886*, s. 15-16, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1887*, s. 15-16, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1888*, s. 15, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1889*, s. 15, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1890*, s. 47, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1891*, s. 45, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1892*, s. 45, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1893*, s. 45, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1894*, s. 47, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1895*, s. 47, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1896*, s. 47, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1897*, s. 47, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1898*, s. 56, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1899*, s. 56, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1900*, s. 50, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1901*, s. 50, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1902*, s. 64, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1903*, s. 59, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1904*, s. 63, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1907*, s. 78, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1908*, s. 80, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1909*, s. 83, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1910*, s. 83, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1911*, s. 84, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1912*, s. 83, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1913*, s. 83, *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1914*, s. 94.

55 Tomasz Grzelaczyk przez 23 lata pełnił służbę jako młodszy dozorca więzienny, zwolniony na emeryturę w 1901 r., APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939 (cyt. dalej WKŚK 1918-1939), sygn. 27, k. 8.

56 Franciszek Spławski pracował w kaliskim więzieniu w latach 1880-1902 na stanowisku starszego dozorcy więziennego, tamże, sygn. 31, k. 20.

57 Andrzej Badlak, starszy dozorca więzienny został zwolniony z pracy z powodu nieuleczalnej choroby w 1904 r., tamże, sygn. 26, k. 5.

58 Wincenty Sikorski był młodszym dozorcą więziennym, pracował przez 20 lat i został zwolniony w 1906 r., tamże, sygn. 30, k. 5.

59 Tamże, sygn. 29, k. 20.

60 Jakub Nadera pracował w kaliskim więzieniu jako młodszy dozorca więzienny do czasu wkroczenia Niemców do Kalisza w 1914 r., a później był internowany wraz z Rokoszewskim i Marchwickim w Niemczech, gdzie przebywał dwa lata, tamże, sygn. 28, k. 13.

61 *Obzor Kališskoj Guberni za 1878 god*, s. 62; *Obzor Kališskoj Guberni za 1881 god*, s. 139.

już tę funkcję w latach 1841-1843, Julian Grekowicz, Markus Brokman, Aleksander Hindemith (1880-1881), Bronisław Wojciechowski (1882-1901) założyciel Kaliskiego Towarzystwa Higienicznego Leon Wernic[62], Marcin Kasprzak, Jakub Beatus, Andrzej Siemienowski, a felczerami: Ferdynand Kutner (1890-1902), Alojzy Janowicz, Adam Szwarc, Szczepan Mientkowski[63].

Obowiązki kapelana więziennego sprawowali początkowo zakonnicy z klasztoru pobernardyńskiego m.in. ks. Marian Siderewicz (1870), od 1871 r. księża z klasztoru franciszkańskiego: Kazimierz Głogowski (1871-1891), Jackowski i Daniel Żakiewicz[64], Franciszek Pawelski (1894-1895), Michał Cisielski (1896-1899), Józef Pełczyński, Józef Szadkowski, Wincenty Gawłowski, Edward Lidtke, Piotr Kotarski, Zenon Kaliński i Stanisław Adamczyk[65].

W 1874 r. w więzieniu na Tyńcu siedziało 206 aresztantów (174 mężczyzn, 32 kobiety), w tym na kary główne skazanych było 23, na roty aresztanckie 104, kary poprawcze 25, a pod śledztwem znajdowało się 54[66]. Na początku 1878 r. osadzonych było 227 osób (187 mężczyzn i 40 kobiet). W ciągu roku przybyło 945 skazanych, a placówkę opuściło 943, w tym na katorgę i osiedlenie skierowano 5 osób, 412 przewieziono do innego więzienia, na wolność wypuszczono 524, a 4 umarło. Najliczniejszą grupę osadzonych stanowili chłopi bez ziemi, mieszczanie i kupcy oraz chłopi posiadający ziemię[67]. W styczniu 1881 r. było 365 więźniów (311 mężczyzn i 54 kobiety), a w styczniu 1882 r. 325 osadzonych (280 mężczyzn i 45 kobiet). W ciągu 1881 r. przybyło 1295 osób. W tym też roku więzienie opuściło 1335 osadzonych: 16 wysłano na katorgę i osiedlenie, 671 przewieziono do innego więzienia, 635 zwolniono, a 13 umarło[68]. 19 października 1884 r. w więzieniu przebywało 354 aresztowanych, w tym 54 kobiety, z czego 1 osoba została zesłana na Sybir, 9 trafiło do rot aresztanckich, 3 do domów pracy, 4 na katorżnicze roboty oraz 4 do aresztu[69]. W 1888 r. osadzono 1513 osób (1219 mężczyzn i 294 kobiety). Byli to głównie chłopi, w większości bez ziemi i mieszczanie. Na katorgę i osiedlenie skazano 68 osób, odesłano do innych więzień 229 aresztantów, umarło 3, a na wolność wypuszczono 1250[70]. Na początku 1893 r.

---

62 T. Rzepa, R. Żaba, *Leon Wernic jako zwolennik i propagator eugeniki*, „Postępy Psychologii i Neurologii", nr 22 (1), 2013, s. 69.

63 *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1870*, s. 22.

64 „Kaliszanin", 1892, nr 21, s. 1.

65 *Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1870,* s. 22.

66 „Kaliszanin", 1874, nr 85, s. 3.

67 *Obzor Kališskoj Guberni za 1878 god*, Kalisz 1879, s. 59-61.

68 Tamże, za 1881 god, Kalisz 1882, s. 136-137.

69 Archiwum Państwowe w Łodzi (cyt. dalej APŁ), Rząd Gubernialny Kaliski (cyt. dalej RGK), sygn. 6987, s. 66.

70 *Obzor Kališskoj Guberni za 1888 god*, Kalisz 1889, s. 38, 39.

przebywało tam 285 aresztantów (255 mężczyzn i 30 kobiet), a w tym samym okresie w 1894 r. 259 osadzonych (206 mężczyzn i 53 kobiety)[71]. Po wydaniu Najwyższego Ukazu zmniejszyła się liczba osadzonych, na początku 1895 r. było ich tylko 163 (133 mężczyzn i 30 kobiet)[72]. Jednak w związku z falą aresztowań w środowiskach Polskiej Partii Socjalistycznej i Narodowej Demokracji, zakład przygotowano na przyjęcie 400 osób. W ciągu 1895 r. osadzono w więzieniu 800 osób, a opuściło je 728 aresztantów, w tym na wolność wypuszczono 569 osób. W styczniu 1896 r. w zakładzie pozostało 236 więźniów, w tym 207 mężczyzn i 29 kobiet[73], pod koniec 1899 r. było już tylko 122 osadzonych[74], a w kwietniu 1900 r. 110 (89 mężczyzn i 21 kobiet)[75].

Najwięcej więźniów politycznych przebywało w latach 1904-1906. Liczne grupy przybyły po upadku rewolucji w 1905 r. z Łodzi, Piotrkowa Trybunalskiego i Sieradza[76]. W 1904 r. doszło w kaliskiej placówce do protestów więźniów politycznych, którzy buntowali się przeciwko represjom i warunkom bytowym. W kwietniu wybuchł strajk głodowy, w którym udział wzięło 170 więźniów politycznych. Żądali oni osobnej kuchni dla politycznych, światła w celach i prawa do spacerów. Władze więzienne przychyliły się do ich roszczeń, ale jednocześnie postanowiły poskromić więźniów politycznych. W połowie kwietnia pijani strażnicy i żołnierze wtargnęli do cel i urządzili masakrę, w wyniku której 70 osadzonych trafiło do szpitala. Doprowadziło to do ponownego strajku głodowego i zaburzeń. W lipcu doszło do kolejnego protestu, w wyniku którego więźniowie zaczęli demolować cele i stawiać opór straży więziennej. Bunt zakończył się na wieść o przybyciu do więzienia oddziału wojskowego. Informacje o tych wydarzeniach dotarły do mieszkańców Kalisza, którzy tłumnie zaczęli się gromadzić przed gmachem i organizować demonstracje. Zmusiło to władze do ustępstw i wprowadzenia w więzieniu bardziej liberalnej polityki[77]. Nastroje rewolucyjne panujące w Kaliszu nie ominęły również więzienia. 18 października 1905 r., po ogłoszeniu manifestu cara Mikołaja II, w którym się zrzekał części władzy na rzecz ludu, wybuchł bunt więźniów politycznych. Bojkot przerodził się w dewastowanie budynku, osadzeni niszczyli wszystko co im wpadło w rękę, wyłamali wejściowe drzwi i wyszli na ulicę, gdzie stali demonstrujący kaliscy robotnicy. Jak wspomina uczestnik tych wydarzeń więzień polityczny Lucjan Rudnicki, po krótkim jego przemówieniu (…) *pod czer-*

---

71 „Gazeta Kaliska", 1894, nr 91, s. 3.

72 Tamże, 1895, nr 3, s. 2.

73 *Obzor Kališskoj Guberni za 1895 god*, Kalisz 1896, s. 58, 59.

74 „Gazeta Kaliska", 1899, nr 221, s. 2.

75 APŁ, RGK, sygn. 709, s. 55.

76 K. Bedyński, *Pożegnanie…,* cz. I, dz. cyt., s. 41.

77 P. Korzec, *Kalisz w latach rewolucji 1905*-1907, [w:] *Osiemnaście wieków Kalisza...,* dz. cyt. s. 366-367.

wonym sztandarem z rozprutej poszewki ruszyliśmy na Gubernię, na rynek główny Kalisza, a stąd wiodła droga na wszystkie strony świata[78]. Ostatecznie demonstranci zostali spacyfikowani i część więźniów została odtransportowana przez dragonów do więzienia. Mieszkańcy miasta, zdesperowani sytuacją polityczną i warunkami w więzieniu postanowili uwolnić z więzienia więźniów politycznych. 1 listopada 1905 r. (…) *na ulicach miasta uformowała się żywiołowa demonstracja* (…). *Demonstranci poszli pod więzienie* (…)*, wdarli się do środka i wypuścili więźniów*[79]. Manifestacja została stłumiona przez dragonów barona Kellera, a najbardziej aktywni zostali skazani na karę więzienia.

W grudniu 1905 r. aresztowano i osadzono w więzieniu Kazimierza Lipczyńskiego, działacza rewolucyjnego, który został oskarżony o namawianie żołnierzy do buntu i projektowanie zamachu na dowódcę dragońskiego aleksandryjskiego pułku Kellera[80]. W tym samym okresie w kaliskim miejscu odosobnienia siedział Józef Kwieciński, sekretarz w kancelarii adwokata Alfonsa Parczewskiego z Kalisza[81]. W listopadzie 1906 r. do więzienia na kilka dni trafił sam Parczewski, który był jednym z autorów skargi do cara na gwałty dragonów 15 aleksandryjskiego pułku wobec ludności[82].

W pierwszych miesiącach 1906 r. w kaliskiej placówce przebywało około 40 więźniów politycznych, a gdy po 1 i 3 maja przywieziono socjalistów i narodowców, liczba ich wzrosła do 70. Ze względu na ścisk jaki panował w więzieniu umieszczono ich w sali szpitalnej, specjalnie do tego przystosowanej. W tym okresie karę pozbawienia wolności odbywali: Stefan Gałecki, dzierżawca folwarku, sędzia Orłowski, geometra Stanisław Mystkowski z Turku. Władze więzienne odnosiły się do więźniów politycznych dość życzliwie. Naczelnik pułkownik Piotr Chalilecki zezwolił – wbrew przepisom – na zorganizowanie osobnej kuchni dla politycznych, w której kucharzem był więzień polityczny Jaworski, syn ogrodnika parku miejskiego[83]. Utworzony został komitet pomocy więźniom politycznym, który za pośrednictwem Kazimierza Mystkowskiego, przemysłowca kaliskiego, dostarczał żywność, a także nielegalną i półlegalną prasę oraz książki m.in. „Trylogię" Henryka Sienkiewicza. Chalilecki zapewnił politycznym autonomię z szerokimi uprawnieniami, mogli organizować w kuchni zebrania polityczne, czytać nielegalną prasę i książki, uczyć się oraz przyjmować gości. Pomoc naczelnika nie była jednak bezinteresowna, gdyż w zamian za swobodę dla więźniów politycznych, zatrzymywał dla siebie rządowe pieniądze przeznaczone na

---

78 L. Rudnicki, *Stare i nowe*, Warszawa 1979, s. 439.
79 S. Pestkowski, *Wspomnienia rewolucjonisty*, oprac. P. Korzec, Łódź 1961, s. 193.
80 APK, STMK, sygn. 2223, s. 27, 32.
81 A. Szablewski, *Moje wspomnienia*, „Liskowianin", 2002, nr 1-4, s. 26.
82 P. Korzec, *Kalisz w latach…,* dz. cyt., s. 382, 394.
83 A. Szablewski, *Moje wspomnienia*, dz. cyt.

ich utrzymanie. Sytuację tą wykorzystał pomocnik naczelnika Korowin, który przesłał do władz gubernialnych raport o nadużyciach naczelnika. Sprawa zakończyła się przed komisją gubernialną. Dzięki zeznaniom więźnia politycznego Lucjana Rudnickiego zarzuty skierowane przeciwko naczelnikowi zostały oddalone. Ostatecznie Chalileckiego przeniesiono na wyższy urząd, a Korowina na stanowisko kancelisty w podrzędnym biurze[84].

W kaliskiej placówce wykonywane były wyroki śmierci. 7 listopada 1906 r. aresztowano Wojciecha Jabłkowskiego, członka bojowej organizacji Polskiej Partii Socjalistycznej, który wykonał wyrok na Władysławie Gajewskim, podejrzanym o zdradę partii[85]. Osadzono go w pojedynczej celi, pod czujną strażą dwóch wartowników i nikt oprócz straży więziennej nie miał do niego dostępu. Dzień później odbył się w więzieniu sąd wojenno-polowy pod przewodnictwem generał-majora Mikołaja Kaznakowa. Rozprawa trwała do późnych godzin nocnych. Sąd skazał Jabłkowskiego na karę śmierci przez rozstrzelanie. Z więzienia skazany przesłał list pożegnalny do rodziny, napisany na mankiecie, w którym informował, że został skazany na śmierć i przepraszał ich za kłopoty na jakie ich naraził[86]. W nocy z 9 na 10 listopada wykonano egzekucję. Według relacji naocznego świadka, byłego więźnia politycznego Kazimierza Wągrowskiego (…) *po północy rozległ się zgrzyt klucza w jednej z cel i za chwilę rozpoczął się pochód na miejsce stracenia: na przodzie z odnażoną szablą oficer, za nim dwóch dragonów z szablami, następnie Jabłkowski z głową podniesioną w górę, pochód zamyka dwóch dragonów. Staje na miejscu stracenia. Jabłkowski nie pozwala się przywiązać do słupa ani zawiązać oczu* (…) *Jabłkowski* (…) *śpiewa „Czerwony Sztandar". Rozlega się gwizd, sygnał, suchy trzask salwy karabinowej, któremu odpowiedziało, jak grzmot echo w dolinie Kalisza*[87].

W 1907 r. w kaliskim więzieniu osadzeni byli nauczyciel Franciszek Lipiński, organista Antoni Głębicki, gospodarze Szymon i Paweł Krychowie i Michał Janiak, oskarżeni o udział w napaści na żandarmów, którzy przyjechali, aby aresztować księdza Wacława Blizińskiego, proboszcza parafii w Liskowie[88]. W 1911 r. liczną grupę więźniów politycznych stanowili uczniowie kaliskiej Szkoły Handlowej nale-

---

84 L. Rudnicki, *Stare…*, dz. cyt., s. 462-500. Inną przyczynę zwolnienia naczelnika Chalileckiego podaje K. Bedyński. Naczelnik zezwolił jednemu z więźniów politycznych na założenie warsztatu krawieckiego w celi, któremu żona dostarczała materiał i prasę socjalistyczną. Na skutek donosu po trzech miesiącach zakład został zlikwidowany, a naczelnik zwolniony; K. Bedyński, *Pożegnanie*, cz. I, dz. cyt., s. 41.

85 APK, STMK, sygn. 531, s. 1.

86 Tamże, sygn. 2223, s. 32.

87 Tamże, s. 2. Zob. też A. Jabłkowska-Klimas, *Jabłkowscy. Wspomnienia o dziadkach*, „Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Genealogicznego Kalisia", t. 2, 2012, s. 12-24.

88 W. Bliziński, *Wspomnienia z mego życia i pracy*, oprac. G. Waliś, Kalisz 2003, s. 49-50.

żący do konspiracyjnej organizacji szkolnej „Zarzewie" i do I. Kaliskiej Drużynie Skautowej[89].

W związku z przeludnieniem i bezczynnością osadzonych pogarszały się ich warunki bytowe. Wyżywienie było monotonne i nie zaspakajało ich potrzeb. Ciągłe awarie urządzeń grzewczych, wodno-kanalizacyjnych i wentylacyjnych doprowadzały do zaduchu, smrodu i zimna w celach. Zdaniem lekarzy woda w celach nie nadawała się do picia. Dodatkowo rosyjski personel więzienia często stosował wobec aresztantów przemoc fizyczną (bicie) oraz znęcał się m.in. zabierał po pobudce sienniki, aby więźniowie nie mogli na nich siadać ani spać. Spacer trwał tylko około 30 minut[90]. Postępowanie z osadzonymi regulowała, wprowadzono dopiero w latach 90. XIX w., rosyjska ustawa o trzymanych pod strażą z 1857 r.[91], która wprowadzała kary dyscyplinarne m.in. głodzenie, karcer, dyby, chłostę.

3. Lata 1914-1918 (I wojna światowa)

W pierwszych dniach sierpnia 1914 r. rosyjskie władze wojskowe i administracyjne opuściły Kalisz pozostawiając więzienie pod dozorem naczelnika Aleksego Żirickiego. W tym czasie w zakładzie przebywało ok. 300 osadzonych, w tym 42 więźniów politycznych i kilkunastu niebezpiecznych przestępców, skazanych m.in. na katorgę. Po wkroczeniu do miasta niemieckich oddziałów 155. Pułku Piechoty pod dowództwem majora Hermanna Preuskera, 4 sierpnia zatrzymano naczelnika więzienia jako zakładnika i wywieziono wraz z innymi do Niemiec. 11 sierpnia po aresztowaniu personelu więzienia i wysłaniu go z grupą 30 osadzonych do obozu jenieckiego, zakład przejęli żołnierze niemieccy. Na polecenie władz okupacyjnych w 1914 r. zwolniono 80 aresztantów.

Początkowo więzienie bezpośrednio podlegało Sądowi Okręgowemu w Kaliszu, a od sierpnia 1917 r. przeszło pod zarząd Dyrekcji Więziennej w Sieradzu[92]. Personel placówki stanowili: naczelnik, inspektor więzienny, dozorcy i urzędnicy administracyjno-pomocniczy. Do zadań naczelnika należał nadzór nad wszystkimi zatrudnionymi urzędnikami oraz kierowanie administracją jednostki. W kompetencji inspektora więzienia leżało m.in. nadzór nad przestrzeganiem regulaminu więzienia i administracją budynku więziennego; przyjmowanie i zwalnianie osadzonych; nadzór nad dozorcami więziennymi; przygotowanie transportu więźniów do innych

---

89 K. Bedyński, *Pożegnanie...,* cz. I, dz. cyt., s. 41.

90 Tamże.

91 W Królestwie Polskim do tego czasu obowiązywała Instrukcja więzienna z 1859 r., A. Górak, *Zarządzanie...,* dz. cyt., s. 183.

92 APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1914-1918 [1919] (cyt. dalej NPK 1914-1918 [1919]), sygn. 175, s. 58.

więzień oraz realizacja ich stawiennictwa przed sądami. Dozorcy zobowiązani zostali do dozoru nad więźniami; dbanie o higienę więźniów, czystość ich bielizny i odzieży oraz obsługę więźniów chorych; codziennego przeglądu cel[93].

Według raportu sanitarnego lekarza powiatowego z 1915 r. więzienie (…) *to wielki budynek ze skrzydłem bocznym, który składa się z parteru i dwóch pięter, które obejmuje 108 pojedynczych celi i 8 większych pomieszczeń dla większej liczby osadzonych*[94]. Wszystkie cele posiadały wychodzący na korytarz otwór wentylacyjny. Pojedyncze cele ogrzewane były przy pomocy ciepłego powietrza, dostarczanego przez dwa piece znajdujące się w piwnicach, natomiast większe cele przy pomocy pieców kaflowych. Wyposażone zostały w umywalkę, którą połączono odpływem z bezpośrednio nad nim znajdująca się muszlą klozetową. Fekalia i ścieki odprowadzane były systemem połączeń rurowych do wspólnego kanału ściekowego i nim odprowadzone do murowanego szamba w ogrodzie więziennym. Opiekę lekarską nad osadzonymi częściowo sprawował polski lekarz Sikorski oraz lekarze wojskowi[95].

Od 1915 r. w placówce osadzani byli Polacy. W okresie od marca do czerwca 1915 r. zatrzymano w Kaliszu 93 osoby podejrzane o szpiegostwo na rzecz Rosji, posiadanie broni, kradzież, fałszowanie dokumentów i włamania[96]. Od 1917 r. wśród osadzonych znajdowali się Polacy skazani za działalność konspiracyjną m.in. w Polskiej Organizacji Wojskowej. W czerwcu 1918 r., dzień po wielkim zjeździe ludowym z okazji postawienia pomnika T. Kościuszki, aresztowano w Liskowie i osadzono na dwa tygodnie w więzieniu wikarego księdza Piotra Zwierza, dyrektora Szkoły Rolniczej Stanisława Kowalskiego i nauczyciela Wacława Orłowskiego. Dopiero dzięki wstawiennictwu proboszcza liskowskiego Wacława Blizińskiego zostali zwolnieni[97].

Wobec więźniów, którzy zakłócali porządek i nie stosowali się do poleceń dozorców stosowano kary dyscyplinarne m.in. zakaz wychodzenia na świeże powietrze w okresie do jednego tygodnia; pozbawienie posłania na czas do czterech tygodni; zmniejszenie posiłków w okresie do jednego tygodnia; zamknięcie w izolatce na czas do czterech tygodni. W stosunku do osadzonych stosowano również kaftan bezpieczeństwa lub kajdanki[98].

Pod koniec wojny warunki w zakładzie były bardzo ciężkie. Według relacji księdza Piotra Zwierza wyżywienie było bardzo podłe, raz w tygodniu udzielano zezwolenia na godzinny spacer, a osadzonym grożono rozstrzelaniem[99].

---

93 Tamże, s. 11-16.
94 Tamże, sygn. 174, s. 3, tłumaczenie z języka niemieckiego K. Górskiego.
95 Tamże, s. 3-5.
96 Tamże, s. 4-8.
97 W. Bliziński, *Wspomnienia…*, dz. cyt., s. 89.
98 APK, NPK 1914-1918 [1919], sygn. 175, s. 14.
99 K. Bedyński, *Pożegnanie z Kaliszem*, cz. II, „Forum Penitencjarne”, 2016, nr 4 (215), s. 40.

4. Lata 1918-1939 (II Rzeczpospolita Polska)

W połowie 1917 r. Niemcy przekazali w ręce Polaków sądownictwo, ale zachowali zwierzchnictwo nad więzieniami. Pomimo tego utworzony w Warszawie Departament Sprawiedliwości podjął przygotowania do przejęcia więziennictwa. W departamencie powstał Wydział Więzienny przemianowany w lipcu 1918 r. w Sekcję Więzienną. Po odzyskaniu niepodległości 12 listopada 1918 r. prokurator Sądu Okręgowego w Kaliszu przejął więzienie[100]. Ogłosił amnestię dla 80 osadzonych z pominięciem oskarżonych za ciężkie przestępstwa, w tym 42 więźniów politycznych.

W latach 1919-1921 kaliskie więzienie podlegało Okręgowej Dyrekcji Więziennej w Łodzi[101]. Do 28 marca 1934 r. znajdowało się w terytorialnym zakresie działania Prokuratorii Generalnej w Warszawie, a następnie włączone zostało do okręgu Oddziału Prokuratorii Generalnej w Poznaniu działającej przy Sądzie Apelacyjnym w Poznaniu[102]. Pierwszym naczelnikiem został aplikant więzienny ppor. Polskiej Organizacji Wojskowej Jan Szubert[103]. Do jego zadań należało kierowanie administracją więzienną, nadzór nad wszystkimi urzędnikami więziennymi oraz wykonywanie władzy dyscyplinarnej nad personelem więziennym i osadzonymi w ramach regulaminu więziennego. Naczelnik podlegał Ministrowi Sprawiedliwości, a pod względem penitencjarnym i dyscyplinarnym nadzorowi prokuratora okręgowego. Do 1921 r. funkcję naczelnika pełnił ppor. Ludwik Milewski[104]. Od czerwca 1921 r. naczelnikiem więzienia był Stanisław Choiński, który przybył do Kalisza z Kielc. Pełnił swą funkcję do 4 października 1935 r., kiedy to został przeniesiony na stanowisko naczelnika więzienia w Lublinie[105]. Czasowo od grudnia 1932 r. do stycznia 1933 r. więzieniem kierował pkom. Jerzy Radyszkiewicz, a od stycznia 1933 r. do 25 stycznia 1934 r. pkom. Czesław Krzymiński[106]. W czasie choroby i urlopu wypoczynkowego naczelnika Choińskiego zastępował pkom. Czesław Przedpełski[107]. 5 października 1935 r. obowiązki naczelnika kaliskiego więzienia, do czasu przy-

---

[100] Tamże. Według T. Wierzchowskiego więzienie 12 listopada 1918 r. przejęła Straż Obywatelska, T. Wierzchowski, *Zarys dziejów więzienia w Kaliszu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 19, 1998, s. 85.

[101] Dekret w przedmiocie organizacji okręgowych dyrekcji więziennych, Dz. P., 1919, nr 14, poz. 173.

[102] Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 marca 1934 r. w sprawie zmiany terytorialnego zakresu działania Urzędu Głównego Prokuratorii Generalnej w Warszawie oraz Oddziału Prokuratorii Generalnej w Poznaniu, Dz. U., 1924, nr 107, poz. 967.

[103] K. Bedyński, *Pożegnanie..,* cz. II, dz. cyt., s. 40.

[104] APK, WKŚK (1918-1939), sygn. 16, k. 6, sygn. 18, k. 31.

[105] APK, Akta miasta Kalisza (cyt. dalej AmK), sygn. 4343, nlb, tamże, WKŚK (1918-1939), sygn. 17, k. 290, sygn. 7, k. 330.

[106] Tamże, WKŚK (1918-1939), sygn. 7, k. 20, sygn. 12, k. 97.

[107] Tamże, k. 40, 96.

bycia nowego naczelnika, objął delegowany przez Ministerstwo Sprawiedliwości pkom. Antoni Aue[108] z więzienia w Warszawie. Z dniem 11 października 1935 r. na stanowisko naczelnika więzienia kaliskiego przeniesiony został pkom. Aleksander Tucholski, dotychczasowy naczelnik więzienia w Bydgoszczy, a 15 października przejął zarząd i majątek więzienia[109]. Obowiązki swoje pełnił do 26 sierpnia 1939 r., kiedy wraz z personelem więzienia i więźniami karnymi ewakuował się do Łucka[110].

Personel więzienny składał się z urzędników i niższych funkcjonariuszy więziennych. Urzędnicy to naczelnicy, ich pomocnicy, asystenci więzienni, urzędnicy kancelaryjni oraz duchowni, nauczyciele i lekarze. Niżsi funkcjonariusze to dozorcy i dozorczynie, felczerzy, sanitariusze i gońcy. Do służby więziennej przyjmowano tylko obywateli polskich, do lat 40[111], o nieposzlakowanej opinii, uzdolnionych fizycznie i umysłowo, po odbyciu służby wojskowej. O stanowiska urzędników[112] mogły się ubiegać osoby ze średnim wykształceniem ogólnokształcącym lub zawodowym. W grudniu 1921 r. w zakładzie zatrudnionych było 27 osób, w tym m.in. naczelnik, dwóch inspektorów, sekretarz, starszy kancelista, dwóch starszych dozorców, w oddziałach 8 funkcjonariuszy, przy bramie dwóch, w służbie nocnej pięciu[113]. W czerwcu 1923 r. ogółem pracowników państwowych było 33, z tego urzędników etatowych, nieetatowych i kontraktowych 8, funkcjonariuszy niższych 25[114]. W 1924 r. w więzieniu zatrudnionych było 32 stałych pracowników: naczelnik, dwóch inspektorów, sekretarz, starszy kancelista, dwóch starszych dozorców, 12 dozorców, 13 młodszych dozorców oraz pracownicy kontraktowi: kapelan, lekarz, felczer i nauczycielka[115]. W sierpniu 1925 r. personel kaliskiej placówki liczył 45 osób, w tym 5 urzędników, dwóch urzędników kontraktowych, 29 niższych funkcjonariuszy i 9 pracowników kontraktowych Działu Pracy[116]. A już rok później było 38 pracowników, w tym 5 urzędników (naczelnik, inspektor, asystent, star-

---

108 Antoni Aue w czasie II wojny światowej przebywał w niewoli radzieckiej. Osadzono go w obozie NKWD w Kozielsku, zamordowano go w Katyniu. K. Bedyński, *Kaliszanie – ofiary zbrodni katyńskiej*, Kalisz 2010, s. 51.

109 APK, WKŚK (1918-1939), sygn. 7, k. 335, k. 345, 348, tamże, AmK, sygn. 4619, s. 777, 778.

110 26 listopada 1939 r. Aleksander Tucholski został aresztowany w Łucku i osadzony w tamtejszym więzieniu. 20 kwietnia 1940 r. skazany został na 8 lat łagrów. Jego dalsze losy są nieznane, K. Bedyński, *Kaliszanie...,* dz. cyt., s. 76; APK, Sąd Grodzki w Kaliszu (cyt. dalej SGK), sygn. 494, k. 33-33v.

111 W 1932 r. zmieniono wiek osób mogących ubiegać się o stanowiska funkcjonariuszy więziennych, kandydaci powinni mieć od 21 do 35 lat, Dz. U. 1932, nr 74, poz. 667.

112 Od 1932 r. wyższych funkcjonariuszy więziennych.

113 APK, WKŚK (1918-1939), sygn. 8, k. 53.

114 Tamże, sygn. 16, k. 26.

115 Tamże, k. 29v.

116 Tamże, sygn. 6, k. 1-2.

szy kancelista i kancelista), 28 niższych funkcjonariuszy więziennych (2 starszych dozorców, 20 dozorców, 2 dozorczynie, 5 p.o. dozorcy) i 4 pracowników kontraktowych – felczer, nauczyciel więzienny, kapelan więzienny i lekarz więzienny[117]. Od września 1932 r. straż więzienną stanowili wyżsi i niżsi funkcjonariusze[118]. W 1933 r. zatrudnionych było 34 stałych pracowników, w tym 3 wyższych i 31 niższych funkcjonariuszy oraz 2 pracowników kontraktowych[119]. W 1934 r. pracowało 31 niższych funkcjonariuszy więziennych, w tym 4 przodowników, 13 starszych strażników i 14 strażników. Najdłuższy staż w pracy mieli przodownicy Józef Błaszczyk i Roman Rokoszewski oraz starsi strażnicy Wincenty Pokojowczyk i Józefa Sabonis, zatrudnieni od grudnia 1918 r.[120]. W 1935 r. personel więzienia liczył 41 osób, w tym 3 wyższych funkcjonariuszy (naczelnik, podkomisarz, aspirant), 31 niższych funkcjonariuszy (przodownicy, starsi strażnicy i strażnicy) i 7 pracowników kontraktowych (nauczyciel, sanitariusz, lekarz, kapelan i kanceliści)[121]. Natomiast w 1936 r. placówka zatrudniała 38 pracowników, w tym naczelnika w randze komisarza, dwóch aspirantów, 4 przodowników, 14 starszych strażników, 13 strażników i 4 pracowników kontraktowych: lekarz, sanitariusz, nauczyciel i kapelan[122]. W 1938 r. zlikwidowano etat nauczyciela, a dodatkowo zatrudniono dwie kancelistki i majstra stolarskiego.

Kaliscy funkcjonariusze więzienni angażowali się w służbę krajowi, czego odzwierciedleniem był udział w wojnie z bolszewikami w 1920 r. Ich odpowiedzią na odezwę Naczelnika Państwa i Naczelnego Wodza do obywateli Rzeczypospolitej, w której wzywał (…) *wszystkich, zdolnych do noszenia broni, by dobrowolnie zaciągali się w szeregi armji, stwierdzając, iż na Ojczyznę każdy w Polsce z własnej woli gotów złożyć krew i życie* (…)[123] była uchwała, zobowiązująca do przedłużenia dnia pracy od 15 lipca 1920 r. do 12 godzin dziennie, aż do czasu unormowania się sytuacji w państwie, opodatkowania się w wysokości 5% od miesięcznych poborów na rzecz żołnierza polskiego od dnia 1 sierpnia do czasu zakończenia działań wojennych. Ochotniczo do wojska zgłosili się starszy dozorca Władysław Sochacki, dozorcy: Franciszek Sobota, Michał Zbanuszek, Franciszek Czarnecki, Franciszek Musiński, Ludwik Nowacki, Antoni Gębalski, Ignacy Nadolny i starszy kancelista Witold Paszkowski. Pozostali pracownicy zobowiązali się (…)

---

117 Tamże, sygn. 14, k. 17-19, 101

118 Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 23 sierpnia 1932 r. o Straży Więziennej, Dz. U., 1932, nr 74, poz. 667.

119 APP, Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Poznaniu (cyt. dalej PSAP), sygn. 143, k. 6.

120 APK, WKŚK (1918-1939), sygn. 7, k. 47-50.

121 Tamże, k. 203.

122 APP, PSAP, sygn. 85, k. 84.

123 Archiwum Akt Nowych (cyt. dalej AAN), Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa, sygn. 153, k. 1.

pełnić obowiązki zgłaszających się do wojska przez cały czas bytności ich w armji czynnej z tym zastrzeżeniem, aby rodziny ich pobierały przez cały czas pobytu ich w wojsku ustanowione w dniu dzisiejszym i w przyszłości jakie będą ustanowione pobory pieniężne i inne[124].

O zaangażowaniu personelu placówki w swoją pracę świadczy m.in. przyznanie przez władze więziennictwa w 1928 r. dozorcy Józefowi Foktowi nagrody pieniężnej w wysokości 80 zł za (…) *należyte i energiczne zachowanie się podczas usiłowania odbicia eskortowanego przez niego więźnia* (…)[125].

Pracownicy więzienni w Kaliszu podnosili swoje kwalifikacje, 18 funkcjonariuszy m.in. przodownik Roman Rokoszewski, starsi strażnicy Ignacy Goszczurny, Józef Marchwicki, Leon Wójcik, strażnicy Michał Andrzejewski, Roch Sobczyk uczęszczało na Kurs Przygotowawczy dla Niższych Funkcjonariuszy Straży Więziennej organizowanym od listopada 1935 r. do czerwca 1936 r. przez kaliską placówkę. Prowadzone były lekcje z języka polskiego, arytmetyki, historii, geografii, regulaminu więziennego, higieny i ratownictwa, wychowania fizycznego, pożarnictwa, obrony przeciwlotniczej i przepisów służbowych. Wykładowcami byli: nauczyciel więzienny, lekarz więzienny, naczelnik Aleksander Tucholski, instruktor pożarnictwa, aspirant Władysław Gacki i pkom. Czesław Przedpełski[126].

Kaliska placówka była więzieniem karno-śledczym, przebywali tam odsiadujący kary od 1 roku do 3 lat. W więzieniu funkcjonowały trzy oddziały męskie i jeden oddział kobiecy[127]. Pojemność więzienia na dzień 1 lutego 1920 r. wynosiła 250 miejsc[128]. W latach 20. pojemność więzienia ustalono na 400 osadzonych (300 mężczyzn i 100 kobiet)[129], a na początku lat 30. zmniejszono do 290 więźniów (240 mężczyzn i 50 kobiet)[130]. Osadzano tam za przestępstwa kryminalne, polityczne, a po likwidacji aresztu policyjnego przyjmowano skazanych administracyjnie oraz zatrzymanych prewencyjnie na kilka dni m.in. zaangażowanych w działalność antyrządową. W 1928 r. kaliską placówkę zaliczono do drugiej grupy więzień tj. zakładów przeznaczonych do odbywania kar ciężkiego więzienia i więzienia zastępującego dom poprawy (powyżej jednego roku do lat trzech), więzienia (od jednego dnia do trzech lat) oraz kar aresztu i ścisłego aresztu oraz do wykonywania aresztu zapobiegawczego (aresztu śledczego – tymczasowego zatrzymania)[131]. W 1937 r. wpro-

---

124 „Gazeta Kaliska", 1920, nr 154, s. 3.

125 „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 10 (42), 1928, s. 9.

126 APK, WKŚK (1918-1939), sygn. 17, k. 192-199, 252, 300.

127 Tamże, sygn. 8, k. 1.

128 AAN, Ministerstwo Aprowizacji w Warszawie (cyt. dalej MAW), sygn. 4063, nlb.

129 APK, WKŚK (1918-1939), sygn. 22, k. 4, sygn. 21, k. 6, sygn. 16, k. 29v.

130 Tamże, sygn. 7, k. 124.

131 Okólnik nr 1368/III.A.W./28 z 28 lutego 1928 r. w sprawie klasyfikacji więzień i segregacji więźniów, Dz. Urz. Min. Spraw., 1928, nr 5, s. 94-96.

wadzono nową klasyfikację więzień i podzielono je na dwie kategorie: specjalne i zwykłe, które z kolei podzielone zostały na cztery podgrupy ze względu na wielkość orzeczonej kary. Kalisz stał się więzieniem zwykłym, przeznaczonym dla mężczyzn i kobiet skazanych na karę pozbawienia wolności w wymiarze od 3 do 5 lat. Dla kobiet zorganizowano oddział przy więzieniu[132]. Od tego roku zwiększono pojemność kaliskiej placówki do 450 miejsc[133].

Gmach więzienia opalany był węglem i drzewem. Do ogrzewania cel męskich służyły dwa piece centralne rozprowadzające ciepłe powietrze za pomocą kanałów do poszczególnych cel i korytarzy, poza tym było 16 zwykłych pieców, 3 paleniska w kuchni, po jednym palenisku w pralni, suszarni, łaźni, łazienkach, piekarni i dwa dezynfektory parowe. Gmach oświetlany był za pomocą gazu, za wyjątkiem cel, w których urządzone było oświetlenie naftowe (w 110 celach na stałe)[134]. W obrębie więzienia znajdowały się: drewniany budynek, w którym była malarnia; murowany budynek mieszczący fabrykę zabawek i kuźnię, murowany budynek z pralnią i łaźnią; murowany, piętrowy budynek, w którym znajdował się oddział kobiecy oraz mieszkania naczelnika więzienia i inspektora gospodarczego[135]. Naczelnik korzystał też z ogrodu owocowo-warzywnego o przestrzeni 9500 m^2 [136]. W marcu 1924 r. w więzieniu zainstalowane zostało oświetlenie elektryczne, początkowo tylko w kancelariach (4 lampki elektryczne); głównej sali, która ciągnęła się przez długość całego gmachu i mieściła warsztaty tkackie (2 lampki); głównym korytarzu (1 lampka) i na podwórzu (1 lampka)[137]. Więzienie posiadało własną kanalizację. Woda dostarczana była ze studni za pomocą pompy ręcznej, przy której pracowało 12 więźniów w ciągu całego dnia[138]. W 1933 r. w więzieniu urządzono 99 cel pojedynczych i 9 wspólnych obliczonych na osadzenie 2-3 więźniów, 3 karcery, szpital na 20 łóżek, 7 cel izolacyjnych dla chorych zakaźnych, kaplicę, trzyklasową szkołę[139]. Kaliska placówka dzierżawiła plac przy więzieniu o przestrzeni 163 prętów^2, na którym uprawiano marchew, koniczynę i wykę jako paszę dla koni. W 1936 r. więzienie posiadało 107 cel, w tym 6 wspólnych i 101 pojedynczych. Oddział męski miał 100 cel, a kobiecy 7[140].

---

132 Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 3 sierpnia 1937 r. w sprawie podziału więzień, Dz. Urz. Min. Spraw., 1937, nr 8, s. 95-97.

133 APP, PSAP, sygn. 86, s. 122.

134 APK, WKŚK (1918-1939), sygn. 16, s. 12.

135 Tamże, k. 29v.

136 Tamże, k. 5v-6.

137 Tamże, k. 30.

138 Tamże, k. 31v.

139 APP, PSAP, sygn. 143, s. 7-8.

140 Tamże, sygn. 85, k. 84.

We wrześniu 1920 r. w więzieniu przebywało 350 osadzonych, na utrzymanie których potrzebne było 2898 kg żyta, 725 kg kaszy lub 1003,5 kg jęczmienia, 248 kg owsa, 725 kg soli, 35 kg cukru i 217 kg nafty[141]. Przez kaliskie więzienie w I półroczu 1921 r. przewinęło się 1142 więźniów, w tym 795 śledczych i 347 karnych przez 64 229 dni więzienne[142]. Według raportu inspektora więziennego z 31 grudnia 1921 r. w zakładzie przebywało 389 osadzonych, z tego 215 śledczych i 174 karnych, w tym: 315 mężczyzn, 44 kobiety, 30 nieletnich[143]. W październiku 1924 r. w zakładzie przebywało 286 więźniów karnych i śledczych, w tym 252 mężczyzn i 34 kobiety oraz 51 więźniów prewencyjnych[144]. W II półroczu 1928 r. było 290 więźniów w 96 pojedynczych celach i 6 wspólnych. Przeciętne dzienne zaludnienie w tym okresie wynosiło 185 osób, w tym 154 mężczyzn i 31 kobiet, a ogólna ilość dni więziennych wynosiła 33 898[145]. W 1931 r. w więzieniu przebywało 296 osadzonych, w tym 239 karnych i 57 śledczych[146]. Wśród nich znajdowali się aresztowani za działalność komunistyczną m.in. Josek Najdyk[147] i Józef Walczak[148]. W 1932 r. w kaliskim więzieniu siedział Józef Pachołek, gangster praktykujący ponoć u samego Al`a Capone, herszt bandy działającej na początku lat 30. w Kaliszu. Za liczne rozboje i zbrodnie sąd doraźny w Kaliszu skazał go 12 lipca 1932 r. na śmierć przez powieszenie, wyrok wykonano na dziedzińcu więzienia[149]. Na początku lat 30. w kaliskiej placówce zaludnienie wynosiło przeciętnie 360-370 więźniów, a w porze jesiennej i zimowej wzrastało do 500 osób, przy ustalonej pojemności więzienia na 290 osadzonych (220 mężczyzn, 50 kobiet i 20 chorych[150]). Powodowało to utrudnienia przy segregacji więźniów, utrzymaniu czystości pomieszczeń, a także zagrażało bezpieczeństwu samej placówki ze względu na zbyt małą obsadę strażników więziennych. W więzieniu przebywało na stałe 80-100 kobiet, a oddział kobiecy mógł pomieścić tylko 60-70 osób i w związku z tym część z nich umieszczana była na oddziale męskim pod dozorem strażników mężczyzn. W zakładzie zatrudnione były tylko dwie strażniczki na oddziale kobiecym, ale nie pełniły służby nocnej[151]. Na koniec 1934 r. stan ilościowy osadzonych wynosił

141 AAN, MAW, sygn. 1589, nlb.
142 APK, WKŚK (1918-1939), sygn. 1, k. 250v.
143 Tamże, sygn. 8, k. 53.
144 Tamże, sygn. 22, k. 90, 92-92v.
145 Tamże, sygn. 20, k. 33.
146 Tamże, sygn. 17, k. 17.
147 AAN, Akta więzienne osób skazanych za działalność komunistyczną 1919-1939, sygn. 424/V/119, s. 2.
148 Tamże, sygn. 424/V/46, s. 2.
149 APK, AmK, sygn. 4585, s. 506-507; Urząd Stanu Cywilnego w Kaliszu, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Józefa Kalisz, akt zgonu nr 273 z 1932 r.
150 APK, WKŚK (1918-1939), sygn. 24, k. 527.
151 Tamże, sygn. 7, k. 124-124v.

548 przy maksymalnej pojemności 400 miejsc[152]. W listopadzie 1935 r. w więzieniu przebywało 569 osadzonych, tj. 463 karnych i 106 śledczych (488 mężczyzn i 81 kobiet), w tym 34 oskarżonych o przestępstwo przeciwpaństwowe[153]. Zaludnienie w placówce w 1936 r. utrzymywało się w granicach od 210 do 511 osadzonych[154]. Wzrosło ono w 1938 r., kiedy to liczba osadzonych oscylowała między 423 a 527[155]. W kwietniu 1939 r. w placówce przebywało 527 więźniów[156].

Zgodnie z regulaminem więziennym dzień osadzonego rozpoczynał się o godzinie szóstej i kończył o godzinie osiemnastej. Obowiązkiem więźnia było utrzymanie porządku i czystości w celi. Po spożyciu śniadania skazani, o ile nie byli zatrudnieni do prac na świeżym powietrzu, udawali się na spacer na dziedzińcu. Po ukończeniu przechadzki szli do warsztatów lub swoich cel. Żywienie więźniów odbywało się, na koszt państwa, trzy razy dziennie w godzinach ustalonych przez naczelnika i składało się ze śniadania (pół litra płynu), obiadu (1 litr płynu) i kolacji (pół litra płynu) oraz 400 g chleba. Więźniowie śledczy mogli odżywiać się na własny koszt.

Początkowo artykuły żywnościowe więzienie kupowało od rolników na rynku lub z majątków ziemskich (np. kartofle z majątku Nosków), a w wyjątkowych przypadkach w firmach hurtowych (np. żyto w miejscowej firmie „Interpol"). Dopiero później kaliska placówka organizowała przetargi na dostarczanie artykułów żywnościowych m.in. żyta, jęczmienia, mąki, fasoli, grochu, kaszy, pieprzu, liścia bobkowego, słoniny, kartofli, cebuli, marchwi, mięsa wołowego, cukru, soli. Jedynie chleb wypiekany był we więziennej piekarni z mąki zmielonej na własnym młynie ręcznym, później elektrycznym. W 1936 r. wymurowano nowy piec.

Więziennictwo polskie stanęło na początku swej działalności na stanowisku, że celem pozbawienia wolności jest poprawa więźnia i jego umoralnienie. W tym celu dążono by wszyscy więźniowie, skazani na kary dłuższe, byli zatrudnieni i nauczyli się porządnej pracy. Dlatego też utworzono w więzieniach warsztaty. W kaliskiej placówce w 1921 r. były warsztaty: tkacki, zabawkarski, koszykarski, kowalski, krawiecki, stolarski, szewski, tokarski, w których pracowało od 61 do 282 więźniów[157]. Dnia 1 lipca 1922 r. zatrudnionych dochodowo było 33,7% więźniów. W 1923 r. na terenie więzienia wybudowano murowany budynek, w którym mieściła się fabryka zabawek. Wyroby zabawkarskie wysyłane były m.in. do Warszawy, Łodzi, Wilna, Katowic i Poznania. W 1924 r. więźniowie zatrudniani byli w warsztatach: stolarsko-zabawkarskich, tkackim, przędzalniczym, szewskim, krawieckim,

---

152 APP, PSAP, sygn. 142, s. 1.
153 APK, WKŚK (1918-1939), sygn. 24, k. 527-527v.
154 APP, PSAP, sygn. 85, k. 84.
155 Tamże, k. 329.
156 Tamże, PSAP, sygn. 90, s. 13.
157 APK, WKŚK (1918-1939), sygn. 8, k. 2-52.

introligatorskim i guzikarskim[158]. W warsztacie stolarsko-zabawkarskim pracowało ok. 120-150 więźniów, a w pozostałych po kilka osób[159]. Warsztat produkował meble na zamówienie Wydziału Pracy Więźniów Ministerstwa Sprawiedliwości. W 1925 r. zatrudnieni dochodowo więźniowie stanowili ok. 50-60% ogólnie osadzonych. W 1936 r. pracowało zarobkowo 154 osadzonych[160], a w 1938 r. 164[161]. Z czasem warsztaty wewnątrz więzienia przekształciły się w Fabrykę Mebli Szkolnych, Przedszkolnych i Przyrządów Gimnastycznych[162]. Wyroby prezentowane były w Kaliszu na wystawach lokalnych. W grudniu 1923 r. w więzieniu otwarta została ekspozycja wyrobów rękodzielniczych m.in. płócien, chodników, leżaków, foteli ków, huśtawek, zabawek z drzewa, guziczków, a nawet trzewików[163]. Połączona ona została ze sprzedażą, a uzyskany dochód przeznaczono na „Gwiazdkę" dla więźniów, zorganizowaną przez Sodalicję Marjańską Pań i naczelnika placówki, którzy podjęli się (…) *Święta Bożego Narodzenia uprzyjemnić tym nieszczęśliwym, których losy nieubłagane wtrąciły do murów więziennych*[164]. *Prześliczne cacka, dzieła rąk więźniów* (…)[165], jak pisał dziennikarz z „Gońca Kaliskiego", prezentowane były również na Targach Skandynawskich w Sztokholmie w 1926 r. i Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu w 1929 r., na której naczelnik Stanisław Choiński otrzymał okolicznościowy medal. Naczelnik doceniony został również na gruncie lokalnym przez prasę kaliską, która wyrażała się z pełnym uznaniem o jego staraniach, aby (…) *więziennictwo polskie* (…) *było domem poprawy charakterów spaczonych różnemi okolicznościami i domem pracy, nie przeciążonej, nie forsownej, ale uczciwej i sumiennej*[166].

Ponadto więźniowie zatrudniani byli przy wszystkich pracach gospodarczych m.in. w kuchni, pralni oraz wynajmowano ich instytucjom państwowym do prac polnych, gospodarczych, rąbania drzewa, kopania rowów itp. Kaliska placówka posiadała 0,34 ha ziemi uprawnej, na której prowadziła gospodarstwo warzywne m.in. uprawiano kartofle, pomidory, marchew, ogórki. Hodowano tam też świnie, krowy, jedwabniki i króliki rasy angora, których wełnę sprzedawano do działów pracy w więzieniach w Fordonie i Siedlcach.

Władze więzienne dbały również o podnoszenie stanu sanitarnego i zdrowotności. W 1921 r. kaliska placówka posiadała izbę chorych dla kobiet na 3 łóżka,

---

158 Tamże, sygn. 16, k. 32.
159 Tamże, sygn. 16, k. 43-43v.
160 APP, PSAP, sygn. 85, k. 84v.
161 Tamże, k. 329v.
162 T. Wierzchowski, *Zarys dziejów więzienia…*, dz. cyt., s. 86-87.
163 „Goniec Kaliski", 1923, nr 284, s. 2.
164 Tamże, nr 281, s. 3.
165 Tamże, nr 288, s. 2.
166 Tamże.

szpital na 12 łóżek, ambulatorium z apteką, kamerę dezynfekcyjną, dezynfektor ruchomy (nieczynny), dwie wanny kąpielowe z jednym natryskiem[167]. Więźniowie zakaźni byli hospitalizowani w miejscowych szpitalach na koszt więzienia[168] m.in. w Szpitalu św. Trójcy w Kaliszu, więźniowie umysłowo-chorzy w Zakładzie dla Umysłowo-Chorych w Warcie. Od lat 20. w kaliskiej placówce byli zatrudnieni jako pracownicy kontraktowi lekarze: Bronisław Rychliński, Mieczysław Cichocki i felczer Alojzy Janowicz[169]. W 1928 r. w więzieniu urządzone zostały trzy sale szpitalne, dwie męskie o 16 łóżkach i jedna kobieca o 5 łóżkach, w których przebywało łącznie 115 osób[170]. W 1936 r. placówka posiadała dwie sale szpitalne, które umieszczono przy poszczególnych oddziałach, męski miał 8 łóżek, kobiecy 4. Znajdowały się tam: ambulatorium, apteczka, dwie wanny, 10 pryszniców, dezynfektor szafowy[171]. W 1938 r. ponownie działały trzy sale szpitalne z 20 łóżkami (16 dla mężczyzn i 4 dla kobiet)[172]. Chorzy przyjmowani byli codziennie w ambulatorium przez felczera, a w razie potrzeby przez lekarza. Felczer[173] zarządzał również szpitalem i apteką według wskazówek lekarza oraz pełnił nadzór higieniczno-sanitarny we więzieniu[174]. Do obowiązków lekarza należało leczenie więźniów i udzielanie porad ambulatoryjnych urzędnikom i niższym funkcjonariuszom więziennym, dokonywanie oględzin więźniów i wydawanie opinii lekarskiej na każde zapotrzebowanie władzy sądowej lub więziennej, zarządzanie szpitalem, ambulatorium i apteką, pełnienie nadzoru higieniczno-sanitarnego (…) *nad wszystkimi urządzeniami i całym ustrojem wewnętrznym więzienia*[175]. Chorzy więźniowie otrzymywali żywność według specjalnie sporządzonego jadłospisu. Zgodnie z rozkazem Dyrektora Departamentu Karnego (…) *w dożywianiu więźniów chorych należy się kierować zasadami dietetyki leczniczej* (…) *należy, w porozumieniu z lekarzem więziennym, udzielać zezwoleń na dostarczanie lub zakupywanie produktów spożywczych indywidualnie, w zależności od choroby* (…)[176]. Do tych produktów zaliczano: słoninę, smalec, masło, oliwę, tran, chleb razowy i biały, bułki, sucharki, mięso pieczone i wędzone, konserwy, kaszę mannę i owsianą, krajowe surowizny i owoce,

---

[167] APK, WKŚK (1918-1939), sygn. 18, k. 66v-67.

[168] Sekcja Więzienna ponosiła koszty kuracji więźniów sądowych: śledczych i wyrokowych, koszt utrzymania oskarżonych aresztantów znajdujących się w zakładach dla umysłowo-chorych należy do sądów, tamże, k. 111.

[169] Tamże, sygn. 16, k. 50.

[170] Tamże, sygn. 20, k. 10v-11.

[171] APP, PSAP, sygn. 85, k. 85.

[172] Tamże, k. 330.

[173] W latach 30. XX w. przemianowanego na sanitariusza.

[174] APK, WKŚK (1918-1939), sygn. 7, k. 79-80.

[175] Tamże, k. 27.

[176] APP, PSAP, sygn. 86, s. 283.

z zagranicznych cytryny i pomarańcze, mleko, ser, jaja surowe i kakao. Apteka w więzieniu zaopatrywana była w medykamenty z Centralnej Apteki Więzień i apteki prywatnej w Kaliszu. W tej ostatniej tylko w razie nagłych przypadków, gdy nie było lekarstw w Centralnej Aptece oraz gdy nie mogły być one sporządzone w aptece więziennej.

W placówce odbywały się zajęcia kulturalno-oświatowe i wychowawcze. Jednym z środków wychowawczych, obok kar i nagród, była biblioteka. Kaliska biblioteka więzienna w 1924 r. liczyła 945 tomów dzieł beletrystycznych i naukowych, w 1932 r. posiadała już 1592 tomów, w 1935 r. jej zasób zmniejszył się do 1373 tomów, a w 1938 r. wzrósł do 1444 pozycji. Były to głównie dzieła w języku polskim, ale także można było spotkać dzieła w języku niemieckim, rosyjskim i francuskim. Z biblioteki korzystało w skali roku przeciętnie 250-500 więźniów. W zakładzie była również świetlica, znajdująca się w sali szkolnej, wyposażona w odbiornik radiowy. Korzystali z niej pracujący oraz dobrze zachowujący się więźniowie.

Więzienie posiadało kaplicę (na korytarzu więziennym znajdował się ołtarz) i zatrudniało kapelana rzymsko-katolickiego, który obok odprawiania nabożeństw w niedziele i święta, udzielał sakramentów, prowadził pogadanki umoralniające, nauczał religii w szkole więziennej oraz udzielał pociechy duchowej wszystkim potrzebującym. Od 1926 r. ustalony został czas pracy kapelana na minimum 20 godzin tygodniowo. W zakres jego obowiązków wchodziło m.in. codzienne odprawianie mszy świętej w godzinach przedpołudniowych oraz w dni świąteczne, spowiadanie dwa razy do roku, organizowanie rekolekcji, odwiedzanie więźniów w celach, aby nieść im pomoc i pociechę religijną, odbywanie pogadanek religijnych z więźniami, udzielanie wszelkich posług religijnych według zasad danego wyznania oraz nauczanie w szkole religii[177]. Kapelanami więziennymi byli m.in. księża: Stanisław Śmietanko, Matlak, Józef Kladiwa, F. Lasoń, Oktawian Nowacki[178], Jerzy Bekier (proboszcz z Kokanina, później z Opatówka)[179]. W więzieniu obchodzone były święta Bożego Narodzenia i Wielkiej Nocy, urządzana była tradycyjna Wigilia, święcenie pokarmów czy rezurekcja, osobno dla mężczyzn i kobiet. W uroczystościach brali udział więźniowie wyróżniający się wzorowym sprawowaniem, 12-15 kobiet i 120-140 mężczyzn[180]. Obchodzono także święta żydowskie, m.in.

---

[177] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 kwietnia 1926 r. w sprawie zaspokojenia potrzeb religijnych więźniów i działalności oświatowej, szkolnej i pozaszkolnej w więzieniach, Dz. Urz. Min. Spraw., 1926, nr 9, poz. 10, APK; WKŚK (1918-1939), sygn. 7, k. 313.

[178] K. Bedyński, *Represje hitlerowskie wobec polskiego personelu więziennego w latach 1939-1945*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 12-13, 1996, s. 94.

[179] APK; WKŚK (1918-1939), k. 280, tamże, sygn. 17, k. 316.

[180] Tamże, sygn. 17, k. 43.

w 1922 r. urządzono dla więźniów wyznania mojżeszowego modlitwę świąteczną z okazji Nowego Roku i Sądnego Dnia.

W Kaliszu od 1921 r. działała szkoła więzienna dla analfabetów i tych, którzy nie ukończyli 4 klas szkoły powszechnej, nie przekroczyli 40. roku życia i byli skazani na karę pozbawienia wolności ponad 6 miesięcy. Funkcjonowały trzy oddziały dla mężczyzn i jeden oddział dla kobiet. Liczba uczniów w latach 30. wahała się od 24 do 61. Zmieniała się także ilość uczących się w poszczególnych miesiącach. Nie wszyscy więźniowie podlegający obowiązkowemu nauczaniu brali udział w zajęciach. Osadzeni poddawani byli egzaminowi wstępnemu, podczas którego zakwalifikowywano ich do poszczególnych oddziałów. Do szkoły uczęszczali głównie więźniowie karni, więźniowie śledczy stanowili mały odsetek. W 1931 r.[181] i 1933 r.[182] był tylko jeden więzień śledczy, w 1932 r.[183] było ich ośmiu, natomiast w latach 1934-1937 nie było żadnego. Lekcje prowadzone były w zakresie trzech klas szkoły powszechnej. Nauka odbywała się od września do lipca. Nauczano języka polskiego (m.in. kaligrafii), rachunków, historii, geografii, przyrody i religii. Nauczyciel przeprowadzał również pogadanki np. na tematy *Dlaczego słońce wschodzi i zachodzi* czy *Dlaczego Polacy przejęli od Czech chrześcijaństwo, a nie od Niemiec*. Uczniowie otrzymywali wszystkie pomoce i materiały piśmienne za darmo. Co roku odbywał się egzamin końcowy więźniów uczęszczających do szkoły więziennej. Komisja egzaminacyjna składała się z przedstawiciela prokuratora przy Sądzie Okręgowym w Kaliszu, naczelnika więzienia, kapelana więziennego i nauczyciela więziennego oraz niekiedy delegata Inspektoratu Szkolnego. W 1935 r. do egzaminu końcowego przystąpiło 32 więźniów[184]. W latach 20. stanowisko nauczyciela piastowali: Józefa Pietrzakówna[185], Artur Langner[186], Zacharski[187]. W latach 30. nauczycielami byli: Stefan Leśnik, Zbigniew Starowicz, Bronisław Łabeński, Tadeusz Haraszewski[188]. Poza zajęciami szkolnymi nauczyciel więzienny zajmował się prowadzeniem biblioteki, chóru więziennego oraz organizowaniem imprez okolicznościowych m.in. obchodów imienin I Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego, przedstawień, akademii oraz wygłaszaniem referatów na tematy historyczne. W 1938 r., w związku z likwidacją etatu nauczyciela przez Ministerstwo Sprawiedliwości, szkoła była nieczynna.

---

181 Tamże, k. 17.
182 Tamże, k. 75.
183 Tamże, k. 42.
184 Tamże, k. 175-175v.
185 Tamże, sygn. 16, k. 32.
186 Tamże, sygn. 14, k. 29.
187 „ABC Kaliskie", 1928, nr 317, s. 1.
188 APK, WKŚK (1918-1939), sygn. 17, k. 8, 52, 57, 251.

W 1922 r. założone zostało Stowarzyszenie Spożywcze Pracowników Więzienia w Kaliszu, w celu walki z drożyzną i zaopatrywania członków i ich rodzin w artykuły pierwszej potrzeby po możliwie najniższych cenach. Z chwilą unormowania się cen rynkowych i wprowadzenia stałej waluty towarzystwo zaopatrywało członków tylko w chleb własnego wypieku i mąkę. Udzielało również członkom krótkoterminowych pożyczek w wysokości od kilkunastu do kilkudziesięciu złotych, na ustny wniosek bez naliczania procentu. Zarząd stowarzyszenia składał się z 3 członków. W 1925 r. stowarzyszenie liczyło 24 członków[189].

W 1929 r. utworzono Spółdzielnię Pracowników Więzienia w Kaliszu. Do zarządu wybrani zostali naczelnik Stanisław Choiński, Gustaw Langner, Józef Błaszczyk i Wiktor Merdziak, na zastępców Andrzej Woźniak i Czesław Przedpełski, a do Rady Nadzorczej Antoni Grygorowicz, Józef Marchwicki i Ignacy Goszczurny. Prezesem został Stanisław Choiński, sekretarzem Wiktor Merdziak, a skarbnikiem Gustaw Langner[190]. Spółdzielnia powołana została na czas nieograniczony (…) *w celu wszechstronnego zaspakajania materialnych potrzeb swych członków w szczególności zaś: zakupywać będzie hurtowo artykuły spożywcze oraz przedmioty domowego i gospodarczego użytku i odsprzedawać je detalicznie członkom; prowadzić operacje wkładowo-oszczędnościowe*[191].

Od 1925 r. działał oddział Towarzystwa Opieki nad Więźniami „Patronat". Członkowie stowarzyszenia uczestniczyli w imprezach organizowanych na terenie więzienia, zakupili m.in. aparat radiowy dla świetlicy więziennej.

Kaliskiego więzienia nie ominęły tzw. wypadki lutowe. 9 lutego 1926 r. doszło do manifestacji i wtargnięcia do kaliskiego ratusza bezrobotnych i robotników zatrudnionych przy robotach miejskich, domagających się podwyższenia płac oraz zatrudniania bezrobotnych na dwie zmiany. Podczas wypierania robotników z budynku i rozpraszania manifestantów przez policję kilku zostało aresztowanych i osadzonych w gmachu starostwa, co jednak nie zakończyło wystąpień. Część demonstrantów udała się pod koszary policji i więzienie kaliskie, aby uwolnić więźniów politycznych. Dzięki staraniom starosty Zdzisława Stefańskiego, który wezwał pomoc wojskową, więzienie zostało obstawione karabinami maszynowymi. Robotnicy widząc, że zakład jest nie do zdobycia wycofali się[192]. Po wypadkach lutowych doszło do aresztowań i osadzenia winnych w więzieniu. Na proces w kaliskiej placówce czekali sześć miesięcy m.in. Mieczysław Bąkowski, Henryk Zieliński-Solnik, Adam Mroziński, Józef Janiak, Wincenty Wojciechowski, Józef

---

189 Tamże, sygn. 33, k. 55-57.
190 Tamże, sygn. 32, k. 44-44v, 60.
191 Tamże, k. 47.
192 H. Wrotkowski, *Wypadki lutowe 1926 roku*, „Rocznik Kaliski", t. 10, 1977, s. 185-186.

Arnold i Michał Szurek[193]. Na znak protestu z powodu odebrania widzeń i praw przysługującym więźniom politycznym Bąkowski, Mroziński i Solnik zorganizowali głodówkę. Do strajku dołączyli inni więźniowie. Po kilku dniach przywrócono im odebrane prawa[194]. W październiku 1926 r. odbył się proces, na którym skazano 32 osoby na kary pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 1 roku więzienia. W wyniku apelacji prokuratora i obrońcy odbyła się ponowna rozprawa, w wyniku której część robotników poprzednio zwolnionych otrzymała wysokie kary od 1,5 roku do 2 lat.

W listopadzie 1928 r. w więzieniu kaliskim obchodzono dziesięciolecie więziennictwa polskiego. Wśród zaproszonych gości byli prokurator Kuczyński z małżonką, przedstawiciele społeczeństwa kaliskiego. Podczas uroczystości chór więzienny pod batutą nauczyciela więziennego Zacharskiego odśpiewał utwór „Powitanie" i wiązankę pieśni legionowych, a zespół teatralny chóru im. św. Cecylii odegrał obraz sceniczny pt. „Więzień z Magdeburga". Zaproszeni goście obejrzeli, urządzoną w korytarzu, wystawę prac więziennych i lokal szkoły więziennej wyposażony w pomoce naukowe i radio.

W kaliskiej placówce dochodziło również do buntów osadzonych. 24 kwietnia 1933 r. pod przewodnictwem więźniów śledczych Szmula Binsztoka, Szymona Hirszberga, Mojsie Tondowskiego, Szlamy Skierobolskiego, Mendla Zajdela, Majera-Luzera Skorupy i Mendla Luela doszło do zaburzeń. Po stłumieniu buntu ukarani zostali przez naczelnika więzienia (…) *zamknięciem w ciemnicy* (…) *i pozbawienia ulg – widzeń, podań, korespondencji, książek i gazet na przeciąg 2-ch tygodni*[195].

W przededniu wybuchu II wojny światowej, przydzielono do ochrony więzienia dodatkowych strażników Stanisława Marchwickiego, Michała Chojnackiego, Władysława Gołębowskiego, Andrzeja Wielkopolskiego, Antoniego Panka. 26 sierpnia, przed ewakuacją więźniów kryminalnych i funkcjonariuszy, naczelnik więzienia Aleksander Tucholski mianował Stanisława Marchwickiego tymczasowym naczelnikiem więzienia. W placówce pozostało 177 więźniów politycznych (150 mężczyzn, 27 kobiet) i 4 kryminalnych[196]. Byli to Ukraińcy, Polacy i Żydzi.

5. Lata 1939-1945 (II wojna światowa)

Po wybuchu wojny 3 września 1939 r. starosta kaliski Stefan Soboniewski mianował Czesława Jędraszaka, radnego miasta Kalisza z ramienia PPS i sekreta-

[193] APK, STMK, sygn. 553, s. 16-17.
[194] Tamże, s. 28, 32.
[195] AAN, Sąd Okręgowy w Kaliszu (cyt. dalej SOK), sygn. 156, s. 186.
[196] Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu (cyt. dalej IPN O/Poznań), Specjalny Sąd Karny w Poznaniu (cyt. dalej SSKP), sygn. IPN Po 791/339, s. 11-23.

rza Rady Związków Zawodowych w Kaliszu, komendantem Straży Obywatelskiej i komendantem więzienia. Delegował również Józefa Cerekwickiego do pełnienia obowiązków kierownika więzienia. Nowy naczelnik, na rozkaz starosty i komendanta Odcinka Frontowego, nie zezwolił na wypuszczenie więźniów politycznych. Osadzeni korzystając z ogólnego zamieszania wydostali się z cel i zaczęli uciekać. Obecny w rejonie więzienia mjr Wojska Polskiego wydał Cz. Jędraszakowi (…) *rozkaz zamknięcia więźniów do cel, dodając równocześnie mu do pomocy kilku żołnierzy. Kiedy więźniowie w dalszym ciągu stawiali opór, żołnierze oddali na postrach kilka strzałów, w wyniku których raniono dwóch więźniów*[197]. Po ewakuowaniu się 4 września naczelnika Czesława Jędraszaka z częścią strażników do Równego, strażnik Władysław Gołębowski wypuścił większość więźniów. Pozostało około 28-32 osadzonych, byli to głównie ludzie chorzy, starzy i niezaradni, którzy nie chcieli opuścić zakładu. Pozostali w więzieniu do przybycia Niemców.

4 września wojska niemieckie pod dowództwem generała Kurta von Briesena wkroczyły do Kalisza i zarząd nad miastem objęło wojsko. Opuszczony gmach więzienia został przejęty 6 września przez niemiecką administrację wojskową. Początkowo więzienie podlegało zarządowi cywilnemu przy dowódcy okręgu wojskowego. Kaliska placówka w październiku weszła w skład więziennictwa niemieckiego Kraju Warty, z oddziałem do dyspozycji Gestapo. Na przełomie 1939 r. i 1940 r. zorganizowana już była w Kraju Warty pełna sieć sądów i więzień, które z tymi sądami były powiązane. W końcu stycznia 1940 r. kaliskie więzienie (Gefängnis Kalisch) było jednym z pięciu odrębnych więzień. Zaliczone zostało do tzw. zakładów specjalnych. Więzienie to przeznaczone było do wykonywania aresztu śledczego oraz kar więzienia i aresztu. W 1941 r. zmieniono jego nazwę na Haftanstalt Kalisch[198]. Zakład należał do okręgu Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (Oberlandesgericht – OLG Posen) i był jednym z 11 więzień samodzielnych obok Inowrocławia, Poznania, Łodzi czy Wronek[199]. Pojemność jednostki wynosiła 172 miejsca (115 dla mężczyzn i 67 dla kobiet). Wykonywano tam kary pozbawienia wolności do 9 miesięcy. Przestrzegana była zasada oddzielenia więźniów według płci, oddzielnie trzymano mężczyzn i kobiety. W Kaliszu mężczyźni narodowości polskiej odbywali karę pozbawienia wolności od 3 tygodni do 9 miesięcy[200], natomiast narodowości niemieckiej do 2 tygodni[201]. Polki i Niemki odsiadywały karę do 3 miesięcy[202].

---

197 Tamże, s. 123-124.

198 APP, Więzienie w Międzychodzie (cyt. dalej WM), sygn. 13, k. 86; J. Adamska, *Organizacja...*, dz. cyt., s. 106-107, 109.

199 APP, Namiestnik Rzeszy w Okręgu Kraju Warty-Poznań (cyt. dalej NRKW), sygn. 591, s. 32.

200 APP, Wyższy Sąd Okręgowy w Poznaniu, sygn. 2, s. 26.

201 Tamże, s. 10.

202 Tamże, s. 12, 34.

Na czele więzienia stał kierownik (Leiter), podlegający nadzorowi ze strony prokuratora generalnego lub jego przedstawiciela. W Kaliszu kierownikiem był starszy inspektor administracyjny (Verwaltungsoberinspektor) Krauze[203]. Podlegał mu personel administracyjny i nadzorczy. W zakresie administracji istniały: kancelaria, dział personalny, dział finansowy oraz dział gospodarczy. Personel nadzorczy dzielił się na kilka grup według wyszkolenia i stopnia: inspektorów, pierwszych głównych wachmistrzów (I Hauptwachtmeister), starszych wachmistrzów (Oberwachmeister) oraz dozorców pomocniczych (Hilfsaufseher)[204]. Do personelu należał również lekarz. W więzieniu zatrudnieni byli Niemcy. W Kaliszu od października 1939 r. stanowiska pomocnicze dozorców pełnili Polacy: Józef Błaszczyk i Józef Sobczak, którzy byli przedwojennymi funkcjonariuszami więziennymi. Za pomoc więźniom politycznym zostali w grudniu 1939 r. aresztowani i osadzeni w kaliskim więzieniu, po wyroku wywiezieni do obozu koncentracyjnego w Dachau, gdzie zmarli w 1942 r.[205].

W więzieniach, utworzono zgodnie z regulaminem więziennym, stanowisko kapelana, powierzając je duchownemu niemieckiemu. Uprawnienia więźniów do opieki religijnej nie dotyczyły Polaków. W 1940 r. wprowadzono specjalny regulamin więzienny, który wykluczał jakąkolwiek możliwość wykonywania przez osadzonych narodowości polskiej praktyk religijnych. Odstępstwem od tej zasady było umożliwienie więźniowi skazanemu na karę śmierci uzyskanie od kapłana ostatniej posługi religijnej.

W 1941 r. wprowadzono, a obowiązywał od 1942 r., nowy rodzaj kary dla Polaków i Żydów – karę obozu karnego (Straflager). Skazanych umieszczano w Stammlager, czyli w obozach macierzystych. Więzienie kaliskie przeznaczone było do odbywania kary obozu do 6 miesięcy. Osadzeni byli całkowicie odizolowani od innych skazanych nie podlegających polskiemu prawu karnemu[206]. Więźniowie wykonywali pracę, trwającą o godzinę dłużej niż w więzieniach ciężkich. Raz w miesiącu, w niedzielę, musieli spać na tzw. twardym łożu, pożywienie ich stanowiło chleb i woda. Dodatkowo kierownik Stammlager sam mógł wymierzać różne kary dyscyplinarne: spanie na twardym łożu przez okres do czterech tygodni, ograniczanie co drugi dzień przez dwa tygodnie pożywienia do chleba i wody, zastosowanie obostrzonego aresztu przez jeden do dwóch tygodni.

---

[203] APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945 (cyt. dalej WKŚK [1919] 1939-1945), sygn. 9, k. 3, tamże, Sąd Specjalny w Kaliszu (cyt. dalej SSK), sygn. 394, k. 7.

[204] A. Walendowska-Garczarczyk, *Eksterminacja Polaków w zakładach karnych Rawicza i Wronek w okresie okupacji hitlerowskiej 1939-1945,* Poznań 1981, s. 76-77.

[205] K. Bedyński, *Sylwetki niektórych funkcjonariuszy więziennych, uczestników antyhitlerowskiej konspiracji więziennej 1939-1945*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 9, 1995, s. 60, tenże, *Terror w więzieniach na terenie Kraju Warty w okresie zarządu wojskowego*, „Kronika Wielkopolski", 2009, nr 3 (131), s. 84.

[206] J. Adamska, *Organizacja więzień i aresztów sądowych*…, dz. cyt., s. 120.

W 1942 r., zgodnie z okólnikiem prokuratora generalnego w Poznaniu z 18 marca 1942 r., kaliskie więzienie, tak jak wszystkie zakłady w okręgu Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu, zmieniło nazwę na Stammlager (Haftanstalt) Kalisch[207]. Nazwa placówki ponownie uległa zmianie w lipcu 1944 r. i brzmiała Haftanstalt (Stammlager) Kalisch[208].

W więzieniu osadzane były osoby z Kalisza, z okolicznych powiatów oraz z terenów Łódzkiego. W pierwszych miesiącach służyło ono do przetrzymywania aresztowanych do czasu ich rozstrzelania, wywiezienia do więzień lub obozów koncentracyjnych na terenie Rzeszy, doprowadzenia na rozprawę przed sądem wojskowym lub policyjnym. Było również miejscem torturowania uwięzionych Polaków. W początkowym okresie w placówce osadzani byli Polacy uznani za niebezpiecznych dla interesów Rzeszy, wrogo nastawieni do Niemców, a także ofiary donosów. Wśród więźniów znajdowały się wybitne osobowości życia politycznego m.in. w październiku 1939 r. osadzony został tam ostatni prezydent miasta Kalisza Ignacy Adam Bujnicki, który został prawdopodobnie rozstrzelany na początku stycznia 1940 r. na cmentarzu żydowskim w Kaliszu[209]. Z kaliskiej placówki osadzonych kierowano do Fortu VII w Poznaniu, wywożono do obozów koncentracyjnych m.in. w maju 1941 r. skierowano transport 264 więźniów do KL Auschwitz lub wywożono w celu likwidacji np. w czerwcu 1941 r. rozstrzelano 22 więźniów w zgierskim lesie[210]. W lutym 1941 r. w kaliskim zakładzie przebywało 165 więźniów, w tym 115 mężczyzn i 50 kobiet. Przez następne miesiące utrzymywało się duże przeludnienie, w połowie 1943 r. było 548 osadzonych (422 mężczyzn i 126 kobiet)[211]. Wśród więźniów znajdowały się osoby zatrzymane za antyniemieckie wypowiedzi, znieważanie Niemców, nieprzestrzeganie przepisów i zarządzeń, fałszowanie dokumentów, kłusownictwo, kradzież, morderstwa, niedozwoloną jazdę koleją, posiadanie broni, nielegalne przekraczanie granicy, nielegalny handel i ubój, niepłacenie podatków, podpalenia, pomoc jeńcom i Żydom, przechowywanie i słuchanie radia, przemyt, szkody gospodarcze, wyrób samogonu, żebractwo[212].

---

[207] Prokurator generalny w Poznaniu polecił zmienić nazwy zakładów karnych, w których więźniowie odbywali kary obozu karnego, na dwuczłonowe. Pierwszy człon zawierał nazwę Stammlager, drugi nazwę danego zakładu. Nie dotyczyło to więzienia sądowego w Trzemesznie, APP, WM, sygn. 12, k. 17; tamże, NRKW, sygn. 591, s. 33.

[208] W związku z licznymi pomyłkami i trudnościami spowodowanymi wysunięciem na plan pierwszy nazwy Stammlager prokurator generalny w Poznaniu wydał nowe zarządzenie, aby nazwa danego więzienia poprzedzała określenie Stammlager, J. Adamska, *Organizacja więzień i aresztów sądowych…*, dz. cyt., s. 121.

[209] APK, SGK, sygn. 2476, k. 13v.

[210] AAN, Delegatura Rządu RP na Kraj (cyt. dalej DRRP) 1940-1945, sygn. 202/III/7, s. 1.

[211] K. Bedyński, *Pożegnanie…*, cz. II, dz. cyt., s. 40-41.

[212] Wstęp do inwentarza zespołu akt *Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [Stammlager (Hafanstalt) Kalisch] (1919) 1939-1945*, oprac. G. Waliś, Kalisz 2000, s. 1-8.

Oprócz więźniów sądowych znajdowali się aresztowani przez policję. Na terenie działania kaliskiego Gestapo dochodziło do masowych aresztowań ludności polskiej i żydowskiej. Szczególnym okrucieństwem odznaczał się Heinrich Nolte, zastępca szefa kaliskiej komórki[213]. Aresztowanych przekazywano do więzienia, gdzie część z nich bez wyroku sądowego rozstrzeliwano. W okresie od 3 września 1939 r. do 5 marca 1940 r. Gestapo aresztowało i osadziło w więzieniu 734 osoby, a w okresie od października 1939 r. do lutego 1940 r. rozstrzelało tam 151 osadzonych[214]. W marcu 1941 r. żandarmeria z posterunku w Kościelnej Wsi, po przeprowadzeniu rewizji w kościele w Dobrzecu i odnalezieniu sztandaru Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici" oraz broni, aresztowała m.in. proboszcza ks. Kazimierza Świeżewskiego, wikarego ks. Michała Gorajeckiego, kościelnego Antoniego Śledzińskiego, organistę Brunona Wróblewskiego, nauczyciela Stefana Łusakowskiego, gospodarzy Bronisława Zdyba i Bogusława Zalewskiego. Osadzeni zostali w kaliskim więzieniu[215], a z stamtąd m.in. ks. K. Świeżewski i M. Gorajecki zostali wywiezieni do obozu koncentracyjnego Auschwitz. Ogółem osadzonych w kaliskiej palcówce przez Gestapo z Kalisza było ok. 1307 osób[216].

Od 18 września 1942 r. w więzieniu w Kaliszu wykonywane były wyroki śmierci na więźniach skazanych przez niemieckie sądy powszechne karne. Wyroki te były zatwierdzane przez ministra sprawiedliwości III Rzeszy. Do tego czasu więźniowie kaliskiego zakładu, którzy skazani zostali na karę śmierci przez sądy powszechne, przewożeni byli do więzienia w Poznaniu przy ul. Młyńskiej, gdzie m.in. na jego dziedzińcu wykonywano wyrok[217].

Niemcy już od 1943 r. przygotowywali się do ewakuacji więźniów. W drugiej połowie 1944 r., na zarządzenie prokuratora generalnego, do kaliskiego zakładu trafili więźniowie tzw. niebezpieczni i pozostający w śledztwie z więzień z terenu okręgu Sądu Krajowego w Łodzi. W Kraju Warty ewakuacja odbywała się stopniowo przez cały styczeń 1945 r. 12 stycznia administracja niemiecka uwolniła część

---

213 G. Schlender, *Aparat represji III Rzeszy w Kaliszu w czasie II wojny światowej*, „Kronika Wielkopolski", 2009, nr 4, s. 33-34.

214 A. Sip, *Organizacja i działalność Gestapo w Kaliszu w świetle akt Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*, „Biuletyn Okręgowej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Łodzi Instytut Pamięci Narodowej", t. 6, 1998, s. 18-19.

215 APK, SSK, sygn. 903, s. 58, 60-64, tamże, STMK, sygn. 267, s. 1.

216 J. Zawadzki, *Z dziejów martyrologii ludności Kalisza*, „Rocznik Kaliski", t. 3, 1970, s. 228.

217 Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie (cyt. dalej IPN Warszawa), Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu, sygn. GK 74/14, s. 23, 58; APP, Sąd Okręgowy w Poznaniu [1922-1939] 1939-1944, sygn. 13, k. 41-42v; S. Nawrocki, *Organizacja więzień sądowych na ziemiach polskich włączonych do Rzeszy, na przykładzie tzw. Kraju Warty*, [w:] *Więzienia hitlerowskie w Polsce (stan i perspektywy badań oraz problemy badawcze),* Łódź 1987 s. 16.

więźniów, którzy odsiadywali niskie wyroki oraz spaliła częściowo dokumentację. Z Kalisza deportowano około 350 więźniów w głąb Niemiec do Waldheim[218].

19 stycznia 1945 r. z kaliskiego więzienia wywieziono do lasów skarszewskich koło Kalisza i rozstrzelano 55 działaczy ruchu oporu. Wśród nich było 6 osób narodowości niemieckiej, którzy oskarżeni zostali o zdradę stanu i skazani na śmierć. Byli to inżynier Georg Drescher, córka fabrykanta Elwira Fibiger, syn właściciela majątku Żydów Heinrich Fulde, właściciel majątku Dębe Bronisław Lompa, właściciel Zakładów Koncentratów Spożywczych w Winiarach Alfred Nowacki i właściciel majątku Opatówek i Winiary Konrad Wünsche (Wunsche). Wśród Polaków znajdowali się mieszkańcy Kalisza: Stefan Motyka i Bolesław Krawiec; Ostrowa: Jan Lamperski i Wiktoria Kmiecic oraz Skalmierzyc, Kamienic Nowych, Jelitkowa, Wysocka Wielkiego, Parczewa, Sadowia, Westrzy, Zacharzewa i Sierzchowa[219].

Od 21 do 23 stycznia 1945 r. więzienie pozostawało puste.

6. Lata 1945-1955 (Polska Rzeczpospolita Ludowa – okres stalinowski)

23 stycznia 1945 r. po wyzwoleniu miasta Kalisza, na polecenie dowództwa Batalionów Chłopskich, por. Stefan Rydlewski z grupą ludzi zabezpieczył budynek więzienia. Po paru dniach został mianowany naczelnikiem więzienia i objął pieczę nad osadzonymi tam jeńcami niemieckimi. Kaliska placówka zaliczona została do zakładów śledczo-karnych klasy II o pojemności 450 osadzonych i znalazła się w strukturze Departamentu Więziennictwa i Obozów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Zakład przeznaczony był dla mężczyzn i kobiet, młodocianych, więźniów pospolitych, politycznych, a także przestępców wojennych. Rydlewski piastował swoje stanowisko do 16 stycznia 1946 r.[220]. Po nim więzieniem zarządzał przez kilka miesięcy Paweł Bida, przedwojenny pkom. Straży Więziennej.

We wrześniu 1946 r. naczelnikiem został Feliks Maj, a jego zastępcą Władysław Borowiec. W zakładzie funkcjonowały działy: specjalny, administracyjny, pracy i gospodarczy. Zatrudnionych było 46 pracowników, w tym naczelnik i jego zastępca, kierownicy działów, oddziałowi, starsi strażnicy, strażnicy, sanitariusz i lekarz. Większość z nich należała do Polskiej Partii Robotniczej i Polskiej Partii Socjalistycznej, a tylko kilku było bezpartyjnych[221].

---

218 A. Sip, *Organizacja i działalność…,* dz. cyt., s. 21.

219 APK, STMK, sygn. 373, s. 52-53, sygn. 1386, s. 1-3.

220 K. Bedyński, *Zorganizowanie więzień Departamentu Więziennictwa i Obozów MBP w Wielkopolsce w 1945 roku*, „Kronika Wielkopolski", 2014, nr 1, s. 35.

221 AAN, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie 1945-1954 (cyt. dalej MBPW 1945-1954), sygn. 204, s. 4-5.

W 1947 r. w Kaliszu było 58 funkcjonariuszy, 51 należało do PPR, 4 do PPS, a tylko 3 było bezpartyjnych. Kierownictwo więzienia stanowili ppor. Władysław Śliwiński i jego zastępca ds. polityczno-wychowawczych ppor. Mieczysław Kadula[222].

1 czerwca 1949 r. na stanowisko naczelnika powołany został chor. Stefan Maciejewski, dotychczasowy naczelnik więzienia w Łodzi. Po kilku miesiącach naczelnik zwrócił się do władz zwierzchnich o zwolnienie go ze względów zdrowotnych z powierzonej funkcji. Ostatecznie został zdymisjonowany z powodu zaniedbywania obowiązków służbowych i przeniesiony został z dniem 1 marca 1950 r. do rezerwy[223].

Nowym naczelnikiem został Stanisław Nowak. Do jego zadań należało m.in. odprawa z kierownikami działów, kontrola służby w porze nocnej, pomieszczeń gospodarczych, kuchni i przygotowywanego pożywienia, przyjmowanie więźniów do raportów karnych i z prośbą, szkolenie partyjne, praca z agenturą, spotkania z szefem Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w celu odbycia szkolenia operatywnego, praca społeczna i partyjna. W tym okresie w więzieniu doszło do zaniedbań ze strony naczelnika i podległego mu personelu, co wykazała kontrola przeprowadzona w kwietniu 1951 r. przez pracowników Departamentu Więziennictwa. Według raportu w zakładzie panował (…) *nastrój samouspokojenia. Załoga Więzienia nie została zmobilizowana do przestrzegania przepisów w praktyce, a kierownictwo Więzienia nie dokonywało wnikliwych kontroli pracy podwładnego sobie personelu*[224]. Funkcjonariusze zaniedbywali ogólne środki zapobiegawcze np. otwierano równocześnie dwie pary drzwi wejściowych, więźniowie wydawani byli z oddziałów bez imiennego wykazu podpisanego przez naczelnika, niedostateczny był dozór strażniczki nad zatrudnionymi w kuchni więźniarkami czy też strażnicy nie czyścili broni. Naczelnik nie wykonywał powierzonych mu obowiązków m.in. nie przyjmował codziennie funkcjonariuszy i więźniów do raportów, w sposób niedostateczny przeprowadzał kontrole wszystkich działów służby. Dodatkowo w więzieniu panowała niezdrowa sytuacja pomiędzy naczelnikiem a funkcjonariuszami, która doprowadziła do tego, że część personelu chciała się zwolnić lub prosiła o przeniesienie. Odzwierciedleniem braku zaufania załogi do naczelnika były wybory do Egzekutywy Podstawowej Organizacji Partyjnej PZPR, w skład której naczelnik nie został wybrany.

W latach 1953-1955 w więzieniu były działy: administracyjny, gospodarczy, „III", referat polityczno-wychowawczy i ochrona, a nad wszystkim pieczę sprawowało kierownictwo w osobach: naczelnik więzienia i zastępca ds. polityczno-wy-

---

222 Tamże, sygn. 335, s. 54.

223 Instytut Pamięci Narodowej Odział w Łodzi (cyt. dalej IPN O/Łódź), Wojewódzki Zarząd Zakładów Karnych w Łodzi (cyt. dalej WZZKŁ), sygn. IPN Ld 578/6, s. 93, 101-102.

224 AAN, MBPW 1945-1954, sygn. 688, s. 518.

chowawczych. Zakład posiadał 58 etatów dla: 9 młodszych oficerów, 47 podoficerów, 1 cywila i 1 pracownika kontraktowego. Więzienie posiadało własny transport – samochód ciężarowy[225]. W 1954 r. w zakładzie pracowało 50 funkcjonariuszy, z których 22 nie posiadało siódmej klasy szkoły podstawowej[226]. W 1955 r. podinspektor Józef Gmerek, kierownik Działu Polityczno-Wychowawczego brał udział w II Krajowym Zlocie Przodowników Funkcjonariuszy Służby Więziennej[227].

W 1954 r. po likwidacji wydziałów więziennictwa przy byłych wojewódzkich urzędach bezpieczeństwa publicznego i utworzeniu więzień centralnych placówka w Kaliszu podporządkowana została Centralnemu Więzieniu w Poznaniu, które pełniło rolę łącznika z Centralnym Zarządem Więziennictwa przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych.

Początkowo więzienie dysponowało 110 celami, w tym 34 pojedynczymi i 76 wspólnymi. Już od marca 1945 r. zakład był przepełniony. W 1945 r. w zakładzie osadzeni byli m.in. majster kamieniarski Alfred Fibieger, fabrykant Wilhelm Hillekes, właściciel fabryki kafli i pieców Edward Herman, kupiec Adolf Handke, policjanci: Bolesław Kosowicz, Franciszek Krzyżelewski, Michał Piątkowski, Kazimierz Smolarek, żandarm Emanuel Müller, ksiądz prawosławny Piotr Porwan, modystka Zofia Orczykowska, rzeźbiarz drzewny Gustaw Hilter[228]. 5 kwietnia 1945 r. osadzono w placówce komendanta Straży Obywatelskiej miasta Kalisza i byłego naczelnika więzienia kaliskiego Czesława Jędraszaka, który oskarżony został o to, że (…) *w 1939 roku przyczynił się do oddania w ręce niemieckie więźniów politycznych osadzonych w więzieniu w Kaliszu*[229]. Po rozpatrzeniu sprawy przez Specjalny Sąd Karny w Poznaniu został uniewinniony i 22 stycznia 1946 r. zwolniony z więzienia. W tym też roku przebywało tam 1061 więźniów, w tym 467 śledczych, 267 karnych, 222 śledczych wojskowych i 105 karnych wojskowych[230]. W 1947 r. w więzieniu urządzono 142 cele, które zajmowały powierzchnię 1329 m^2, o kubaturze 20 011 m^3, ogrzewane były 13 piecami oraz 19 pomieszczeń Działu Pracy o łącznej powierzchni 840,93 m^2 ogrzewane 6 piecami[231]. W tym też roku było 866 osadzonych, w tym 266 karnych, 597 śledczych i 3 administracyjnych. Od 1948 r. w więzieniu wzrasta liczba osadzonych karnych, a zmniejsza się liczba śledczych (734 karnych, 528 śledczych i 40 administracyjnych). W 1949 r. było 685 karnych, 379 śledczych i 29 administracyjnych, a w 1950 r. 669 karnych i 249 śled-

225 Tamże, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (cyt. dalej MSW), sygn. 48, nlb.
226 Tamże, MBPW 1945-1954, sygn. 227, nlb.
227 Tamże, MSW, sygn. 68, s. 195.
228 IPN O/Łódź, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu (cyt. dalej WKŚK), sygn. IPN Ld 7/25.
229 IPN O/Poznań, Specjalny Sąd Karny w Poznaniu (cyt. dalej SSKP), sygn. IPN Po 791/339, s. 42.
230 IPN O/Łódź, WKŚK, sygn. IPN Ld 7/17, IPN Ld 7/18.
231 AAN, MBPW 1945-1954, sygn. 1324, nlb.

czych[232]. W 1951 r. ogółem w więzieniu przebywało 830 osadzonych, a w 1952 r. 1272[233].

Najważniejszym zadaniem więziennictwa tego okresu było karanie ludzi uznanych za wrogów władzy ludowej i osadzanie ich w miejscach odosobnienia. Do kaliskiej placówki w 1946 r. trafili członkowie i osoby współpracujące z oddziałami Armii Krajowej pod dowództwem „Groźnego" i „Orła": Zygmunt Skoliński, Bronisław Maciejewski, Janina Łagoda, Jan Ochlik, Andrzej Bogulski, Stefan Waliś – wójt gminy Strzałków, Wanda Bogulska, Feliks Białek, Władysław Mocny, Józef Olczak, Michał Glapa. Według władz były to bandy terrorystyczno-dywersyjne mające na celu obalenie przemocą ustroju demokratycznego Państwa Polskiego. Osadzeni oskarżeni zostali o liczne napady rabunkowe m.in. na posterunki MO i mordowanie funkcjonariuszy MO, Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego i członków PPR oraz o kontakty i udzielanie pomocy członkom band[234].

W 1947 r. osadzono w zakładzie Józefa Witmana ps. „Lis", członka oddziału „Orlika" i „Korony", oskarżonego o dezercję z wojska, nielegalne posiadanie broni, o działanie (…) *w zamiarze obalenia przemocą ustroju Państwa Polskiego, Krajowej Rady Narodowej i Rządu Jedności Narodowej* (…)[235], branie udziału w bandzie terrorystyczno-rabunkowej, utrzymywanie kontaktów z dowódcami band „Rudnikiem" i „Wichrem" oraz o liczne napady rabunkowe na członków partii politycznych, instytucji społecznych i cywilnych obywateli. Razem z Witmanem osadzono współpracujących z nim i udzielających mu pomocy: Tadeusza Reślińskiego, Wacława Michalskiego, Ignacego Wojtczaka, Antoniego Szablewskiego, Bronisława Madreckiego, Antoniego Adamczewskiego, Stefana Biesiadę, Józefa Lisieckiego, Rafała Szramę, Zofię Szramę, Stefana Marcinkowskiego, Tadeusza Kantorskiego[236].

W tym też roku do kaliskiego miejsca odosobnienia trafili Ignacy Mocek, oskarżony o współpracę z organizacją zbrojną „Brzózki", która działała na terenie powiatu kaliskiego i Tomasz Musialski, oskarżony o nielegalne przechowywanie broni[237].

Postanowieniem o tymczasowym aresztowaniu Wojskowego Prokuratora Rejonu Poznańskiego osadzono w grudniu 1947 r. w zakładzie uczniów szkół kali-

---

232 IPN O/Łódź, WKŚK, sygn. IPN Ld 7/20, IPN Ld 7/19, IPN Ld 7/21.

233 Tamże, sygn. IPN Ld 7/22.

234 Tamże, WUSWP, sygn. IPN Po 04/414, s. 40-48.

235 Tamże, Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu (cyt. dalej WSRP), sygn. IPN Po 135/14/1, s. 328

236 Tamże, sygn. IPN Po 135/14/1, s. 143-153.

237 Tamże, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Poznaniu (cyt. dalej WUSWP), sygn. IPN Po 04/372, s. 40-41.

skich[238]: Zdzisława Pawłowskiego, Zygfryda Gaderę, Jana Kieszkowskiego, Stefanię Walczak oraz stolarza Bogdana Wajgielta i praktykanta zegarmistrzowskiego Lecha Walendowskiego, podejrzanych o przynależność do Polskiej Organizacji Podziemnej utworzonej w Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki w Kaliszu, bojkotowanie „demokratycznych" organizacji młodzieżowych Związku Walki Młodych i Organizacji Młodzieżowej „TUR" przez wywieszanie ulotek i afiszy, nielegalne posiadanie broni palnej, (…) *usiłowanie dokonania gwałtownych zamachów na przedstawicieli i członków Wojska Polskiego* (…)[239] oraz o współudział w morderstwie funkcjonariuszy Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Kaliszu dokonanego 18 grudnia 1947 r. przez Ziemowita Glabiszewskiego[240]. Sam Glabiszewski osadzony został w więzieniu dopiero w 1948 r., po wypisaniu go ze szpitala, gdzie trafił po postrzeleniu przez funkcjonariuszy UB[241].

W listopadzie 1948 r. przewieziono z Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa w Kaliszu do więzienia działaczy młodzieżowej organizacji konspiracyjnej Hufce Wolnej Słowiańszczyzny[242]. Aresztowanych Marka Kiersnowskiego, Jana Milewskiego, Sławomira Pietrzaka, Hieronima Świtalskiego, Jerzego Górnego, Stanisława Sobczyńskiego, Andrzeja Krysiaka, Wojciecha Sarankiewicza, Józefa Urbaniaka, Jana Mielczarka, Krystynę Sarankiewicz, Danutę Ważną i Magdalenę Mróz oskarżono o chęć obalenia socjalistycznego ustroju państwa polskiego. We wrześniu 1949 r. wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu skazano siedmiu członków HWS na kary pozbawienia wolności[243].

---

238 Gimnazjum Handlowego w Kaliszu, Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki w Kaliszu, gimnazjalnego Uniwersytetu Powszechnego w Kaliszu, IPN O/Poznań, WUSWP, sygn. IPN Po 04/500, s. 85-89.

239 Tamże, sygn. IPN Po 04/500, s. 42.

240 Tamże.

241 Ziemowit Glabiszewski (1929-1948), działacz antykomunistyczny, uczeń Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki w Kaliszu i słuchacz Uniwersytetu Powszechnego w Kaliszu, zatrzymany został 18 grudnia 1947 r. przez funkcjonariuszy PUBP w Kaliszu, w trakcie ucieczki ranił ich śmiertelnie oraz sam został ranny i ujęty. Na skutek odniesionych ran został przewieziony do szpitala, gdzie przebywał do lutego 1948 r. Wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu skazany na karę śmierci, G. Schlender, *Glabiszewski Ziemowit, Słownik Biograficzny Wielkopolski Południowo-Wschodniej Ziemi Kaliskiej*, t. 3, 2007, s. 143-144, [w:] IPN O/Poznań, WUSWP, sygn. IPN Po 03/342, s. 12.

242 Do Hufców Wolnej Słowiańszczyzny należała młodzież ze szkół kaliskich: Gimnazjum i Liceum im. Adama Asnyka, Gimnazjum i Liceum im. Anny Jagiellonki oraz Gimnazjum i Liceum Sióstr Nazaretanek. Celem organizacji była walka ze stalinizmem i komunizmem oraz odbudowa demokracji i utworzenie pansłowiańskiego państwa federacyjnego, G. Schlender, *Opozycja antysocjalistyczna w Kaliszu w latach 1945-1953*, „Kronika Wielkopolski", nr 3, 2003, s. 85-86.

243 G. Schlender, *Solidarność Wielkopolski Południowej 1980-2000. Zarys dziejów*, Kalisz 2001, s. 35.

W kaliskiej placówce byli również członkowie Polskiej Podziemnej Organizacji Wojskowej m.in. w 1949 r. dowódca Zygmunt Nawrotkiewicz ps. „Wicher", zastępca komendanta placówki Jan Przybyła ps. „Franek", Jerzy Zygmunt Danielczyk ps. „Ciemny", Stanisław Przybyła ps. „Kruk", Ludwik Wilkowski ps. „Kalina" i Józef Kitta ps. „Burza". Oskarżeni zostali o przynależność do nielegalnej organizacji działającej na terenie miasta Stawiszyna, (…) *mającej na celu obalenie przemocą ludowo-demokratycznego ustroju Państwa Polskiego* (…) [244]. W tym też roku aresztowano Czesława Przybyła, który oskarżony został o utrzymywanie kontaktów organizacyjno-wywiadowczych z nielegalną organizacją PPOW w Stawiszynie, dostarczanie wiadomości, które miały być wykorzystywane do celów dywersyjnych oraz Tadeusza Nawrotkiewicza ps. „Gołąb" oskarżonego o wstąpienie do nielegalnej organizacji PPOW, w której był łącznikiem między placówkami w Stawiszynie i Skalmierzycach[245].

Ponownie młodzież kaliska trafiła do więzienia w grudniu 1952 r. Byli to członkowie Młodzieżowej Organizacji Podziemnej „Orzeł": Jerzy Ściesiek ps. „Witek", Henryk John ps. „Janek", Jerzy Pawlak ps. „Gienek", Zdzisław Prus ps. „Tolek" i Edward Froterka[246]. Aresztowani zostali za działalność antypaństwową i skazani na karę pozbawienia wolności od 2 do 6 lat. Po wyroku przewieziono ich do zakładu karnego dla więźniów politycznych w Jaworznie.

W latach 1946-1949 w kaliskiej placówce stracono i zmarło 14 więźniów skazanych za przestępstwa antypaństwowe. Straceni zostali Stanisław Kreczmer z Poddębina, pow. Kalisz (29 lipca 1946 r.), Stanisław Spaleniak, dowódca oddziału partyzanckiego (28 lipca 1946 r.)[247], Edward Wałęsa (28 lipca 1946 r.), Edmund Baranek (28 lipca 1946 r.), Józef Witman z Józefowa, powiat Kalisz (10 grudnia 1947 r.), Ziemowit Glabiszewski z Kalisza, przywódca Polskiej Organizacji Podziemnej (6 lipca 1948 r. rozstrzelany), Juliusz Wendland (7 maja 1949 r.), August Just ze Szczecina (3 maja 1950 r.). Śmiercią naturalną zmarli: Stanisław Wieruszewski z Liskowa (8 września 1946 r.), Józef Olczak (25 marca 1947 r.), Józef Parada (21 czerwca 1947 r.), Emanuel Müller (23 września 1948 r.) i Ignacy Mocek

---

244 IPN O/Poznań, WUSWP, sygn. IPN Po 04/1239, s. 70.

245 Tamże, WSRP, sygn. IPN Po 379/9, s. 37-38.

246 Do organizacji należała młodzież z I Liceum Ogólnokształcącego im. Adama Asnyka, szkoły samochodowej, liceum mechanicznego i liceum ekonomicznego, G. Schlender, *Opozycja antysocjalistyczna…*, dz. cyt., s. 87-88.

247 Stanisław Spaleniak (1927-1946), działacz antykomunistyczny, partyzant, dowódca „oddziału Spaleniaka", działał od jesieni 1945 r. do stycznia 1946 r., prowadził walkę z lokalnymi siłami MO, aresztowany w styczniu 1946 r. i skazany przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu na karę śmierci, G. Schlender, *Spaleniak Stanisław,* [w:] *Słownik Biograficzny …*, dz. cyt., t. 3, 2007, s. 383.

(27 maja 1949 r.). Kazimierz Jachowicz skazany na karę śmierci popełnił samobójstwo (6 lutego 1949 r.)[248].

Z powodu przepełnienia panowały bardzo trudne warunki bytowe. Więźniów nie było czym karmić. Sytuację jaka panowała w więzieniu dobitnie opisali sami osadzeni Zygmunt Nawrotkiewicz i Zbigniew Lewandowski, którzy 1 stycznia 1950 r., za pośrednictwem wróbla, wysłali adresowany do mieszkańców Kalisza gryps: *Protestujcie przeciw okrutnym torturom zadawanym przez U.B. i Więzień aresztowanym i przebywającym w więzieniu bojownikom o wiarę i wolność Ojczyzny. Więźniowie są męczeni w bestialski sposób, panuje głód i wszelkie choroby. Niema opieki lekarskiej, są wszy*[249]. Władze więzienia przejęły list i oskarżyły ich o to, że na terenie więzienia (…) *rozpowszechniając fałszywe wiadomości oddziaływali psychicznie na więźniów, którzy razem z nimi przebywali na celi, w szczególności wzniecali w nich nastroje wrogie demokratycznemu ustrojowi Państwa polskiego i w ten sposób czynili przygotowania do obalenia przemocą Państwa Polskiego*[250].

W listopadzie 1952 r. prokurator Sądu Okręgowego w Kaliszu po raz pierwszy wizytował kaliską jednostkę. Stan więzienia budził dużo zastrzeżeń. Było tam zimno, część okien była bez szyb, osadzeni spali na betonie na lichych siennikach pod sfatygowanym kocem, przez wiele tygodni nie otrzymywali nowej bielizny i pościeli[251].

Wśród osadzonych w kaliskiej placówce znaleźli się więźniowie, którzy współpracowali z Działem Specjalnym więzienia. Informator o pseudonimie „Burza" w 1946 r. deklarował, że będzie informować (…) *o wszelkich knowaniach przeciw Regulaminowi Więziennemu, o wrogich elementów, Antypaństwowych*[252], a więzień o pseudonimie „Wieszak" w 1948 r. zobowiązywał się do meldowania o (…) *wszystkich zauważonych przeze mnie wykroczeniach, przestępstwach i przygotowaniach przeciwko porządkowi więziennemu i władzom Państwowym*[253].

W zakładzie prowadzona była akcja likwidacji analfabetyzmu wśród więźniów. We wrześniu 1948 r. prowadzono kurs niższy dla jednej grupy i kurs wyższy dla dwóch grup. Ogółem w szkoleniu uczestniczyło 54 więźniów, w tym 44 mężczyzn i 10 kobiet. Zajęcia na kursie niższym odbywały się z języka polskiego i matema-

---

248 IPN O/Poznań, Areszt Śledczy w Poznaniu (cyt. dalej AŚP), sygn. IPN Po 192/19, s. 73, 81. Dane ustalono m.in. na podstawie Księgi Głównej Więźniów Śledczych nr 2 w Kaliszu z 1946 r. i Księgi Głównej Więźniów Śledczych z lat 1947-1950.

249 Tamże, WSRP, sygn. IPN Po 77/1, s. 4.

250 Tamże, WUSWP sygn. IPN Po 04/1239, s. 125.

251 K. Bedyński, *Pożegnanie…*, cz. II, dz. cyt., s. 41.

252 Instytut Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych we Wrocławiu, sygn. IPN Wr 0014/479, s. 3.

253 Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Lublinie, sygn. Lu 0017/5, s. 9.

tyki, a na kursie wyższym z języka polskiego, matematyki, historii, geografii i przyrody. Wykładowcą był więzień śledczy Kazimierz Siemiątkowski, były inspektor szkolny[254].

Więzienie posiadało izbę chorych, na którą przeznaczono trzy cele z 10 łóżkami. W 1946 r. lekarzem był mjr Michał Sztajer.

W 1945 r. reaktywowano opiekę duszpasterską, obejmując nią wszystkich, którzy tego pragnęli. Od połowy roku, zgodnie z nowym regulaminem więziennym, tylko więźniom karnym można było udzielać posług religijnych. Decyzję o zorganizowaniu opieki duszpasterskiej podejmował, na wniosek naczelnika więzienia, dyrektor Departamentu Więziennictwa i Obozów. Od 1945 r. w Kaliszu kapelanem był ks. Mieczysław Wesołowski, kapelan harcerzy, katecheta. Do jego obowiązków należało odprawianie nabożeństw w niedzielę i święta, udzielanie sakramentów świętych oraz przygotowywanie skazanych na śmierć[255]. Od 1946 r. zaostrzyła się polityka władz więziennych, nakazano zamknąć kaplice więzienne i zakazano odprawiać msze św., ksiądz mógł tylko udzielać sakramentów więźniom ciężko chorym lub skazanym na śmierć. Jedynie w nielicznych więzieniach utworzono stanowiska kapelanów jako pracowników kontraktowych. Posługa duszpasterska dotyczyła tylko więźniów karnych. Od 1953 r. władze więziennictwa zezwoliły więźniom politycznym na udział w nabożeństwach związanych ze świętami Bożego Narodzenia i Wielkiej Nocy. Według nowego regulaminu więziennego z 1955 r. karni mieli prawo do odbywania praktyk religijnych oraz posiadania niezbędnych do tego celu przedmiotów.

7. Lata 1956-1988 (Polska Rzeczpospolita Ludowa – okres postalinowski

Sytuacja w więziennictwie uległ zmianie w 1956 r. Po amnestii z kwietnia i po transportach więźniów karnych do ośrodków pracy stan zaludnienia spadł. W 1957 r. było tylko 70 osadzonych. Pod koniec lat 50., tak jak w innych zakładach penitencjarnych, doszło w Kaliszu do zmiany kadry kierowniczej, nowym naczelnikiem został Tomasz Frala, a po nim Marian Krawczyk. Od listopada 1960 r. istniała w Kaliszu sekcja opieki postpenitencjarnej przy Polskim Komitecie Pomocy Społecznej. W 1961 r. w więzieniu zatrudnionych było 31 funkcjonariuszy w Dziale Ochrony[256].

---

254 AAN, MBPW 1945-1954, sygn. 335, s. 54-56.

255 K. Bedyński, *Duszpasterstwo…,* dz. cyt., s. 63.

256 ANN, Centralny Zarząd Więziennictwa (cyt. dalej CZW), sygn. 3/118, s. 67-71.

W związku ze zmianami kierunków działalności więziennictwa polegającymi na wyeksponowaniu funkcji resocjalizacyjnych, w zakładzie utworzono Dział Penitencjarny, w którym zatrudnionych było trzech pracowników: kierownik, wychowawca i starszy referent ds. kulturalno-oświatowych. Prowadzone były zajęcia ogólnokształcące w zakresie szóstej i siódmej klasy. Nauczyciele finansowani byli przez Inspektorat Oświaty. Praca kulturalno-oświatowa była jednak słabo rozwinięta i ograniczała się do wyświetlania trzy razy w miesiącu filmów oraz przeprowadzania pogadanek na temat przestrzegania przepisów porządkowych. Więźniowie mogli korzystać z biblioteki, której księgozbiór liczył 6084 pozycji, w tym 1200 książek przeznaczonych dla funkcjonariuszy. Osadzeni prenumerowali dzienniki i czasopisma.

W lipcu 1968 r. w Zakładzie Karnym w Kaliszu znajdowało się 466 więźniów, w tym 39 tymczasowo aresztowanych. Zatrudnionych było 302 osadzonych, odpłatnie 241 m.in. w cegielniach Rypinek, Tyniec i Piwonice, w Podośrodku Pracy w Borkowie, Rolniczej Spółdzielni Ogrodniczej w Kaliszu, Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska" w Kaliszu oraz przy produkcji nakładczej „Wagometu", a nieodpłatnie 61 przy pracach administracyjno-gospodarczych i na rzecz Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Kaliszu[257].

Od 1 stycznia 1970 r. kaliska placówka znalazła się w strukturze Centralnego Zarządu Zakładów Karnych i Aresztów Śledczych (od 26 października 1970 r. Centralnego Zarządu Zakładów Karnych) i podporządkowana została Wojewódzkiemu Aresztowi Śledczemu w Poznaniu, a pod koniec 1971 r. Wojewódzkiemu Zarządowi Zakładów Karnych w Poznaniu. Organizacja więzienia składała się z kierownictwa, działów: ochrony, penitencjarnego, rozmieszczenia i zatrudnienia, finansowego, gospodarczego oraz służby zdrowia. W 1973 r. Zakład Karny w Kaliszu miał przyznanych 80 etatów, w tym 77 dla funkcjonariuszy (26 starszych i 51 młodszych), 3 dla pracowników służby zdrowia. Kierownictwo stanowili naczelnik, zastępca naczelnika i sekretarz. Dział Ochrony tworzyli kierownik, jego zastępca, komendant pawilonu, czterech dowódców zmiany, 28 oddziałowych i 18 strażników. W skład Działu Penitencjarnego wchodzili kierownik, starszy wychowawca psycholog, starszy wychowawca i czterech wychowawców. Dział Rozmieszczenia i Zatrudnienia miał cztery etaty, Dział Finansowy 5, a Dział Gospodarczy 10. Na służbę zdrowia przeznaczono trzy etaty. Zatrudnieni byli kierownik oraz lekarze: chirurg, psychiatra i dentysta, a także pielęgniarka i felczer. W placówce było ambulatorium z izbą chorych z 10 łóżkami[258].

---

[257] Tamże, sygn. 1/127, s. 122-127.

[258] APK, Zakład Karny w Kaliszu (cyt. dalej ZKK), sygn. 10, s. 1-4.

Od 1 lipca 1974 r. w strukturze Zakładu Karnego w Kaliszu znalazł się Oddział Zewnętrzny w Szczypiornie[259], którego kierownikiem był zastępca naczelnika. W oddziale zatrudnieni byli: komendant pawilonu, 6 strażników, 2 wychowawców i oddziałowy gospodarczy. Znajdowało się tam ambulatorium z izbą chorych z 10 łóżkami. Pracowali tam kierownik i pielęgniarka felczer.

Od 1976 r., po zmianie administracyjnej kraju, kaliska placówka podporządkowana została Okręgowemu Zarządowi Zakładów Karnych w Łodzi. W tym też roku zakład otrzymał etat instruktora ds. kadr i szkoleń, a w 1977 r. etat maszynistki. Z dniem 1 lipca 1977 r. kaliskie więzienie otrzymało 103 3/7 etatu, z tego 99 etatów przeznaczone było na zatrudnienie funkcjonariuszy, a 4 3/7 dla służby zdrowia. Kierownictwo tworzyli naczelnik, zastępca naczelnika, sekretarka i maszynistka. Dział Ochrony otrzymał 51 etatów, Dział Penitencjarny – 7, Dział Rozmieszczenia i Zatrudnienia – 4, Dział Finansowy – 5, Dział Gospodarczy – 10. Dla Oddziału Zewnętrznego przeznaczone było 18 etatów. Kaliskie więzienie w 1979 r. zatrudniało 98 funkcjonariuszy[260].

W latach 70. funkcję naczelnika w zakładzie sprawowali: pkom. Józef Piechowiak i ppłk Zygmunt Witczak (1975-1980), zaś funkcja zastępcy naczelnika znalazła się w rękach mjra Stanisława Jarząbka, a od 1979 r. mjra Janusza Molskiego. Stanowiska kierownicze piastowali kpt. Bogdan Wątroba (Działu Ochrony), kpt. Władysław Kościelak, kpt. Janusz Molski, od 1979 r. kpt. Zenon Szcześniak (Dział Penitencjarny), kpt. Tadeusz Bilewicz (Dział Rozmieszczania i Zatrudnienia), por. Zdzisław Białek (Dział Finansowy), mjr Stefan Żurkowski, od 1977 r. kpt. Jerzy Filipow (Dział Gospodarczy), kpt. Józef Sradomski (Oddział Zewnętrzny), felczer Fryderyk Wieczorek, a od 1978 r. lekarz medycyny Stanisław Sionkowski (ambulatorium ZK), lekarz medycyny Lechosław Szychowski (ambulatorium w oddziale w Szczypiornie)[261].

Przy Zakładzie Karnym działała Podstawowa Organizacja Partyjna PZPR, która w 1979 r. liczyła 51 członków. Jednym z jej zadań była realizacja czynów społecznych na rzecz miasta m.in. prowadzenie prac ziemnych przy zakładaniu oświetlenia na ul. Wrocławskiej, prace porządkowe w kaliskich szkołach podstawowych czy prace remontowe w Szkole Podstawowej w Szczypiornie. W 1986 r. organizacja

---

[259] Do 1974 r. w Szczypiornie znajdowało się Więzienie Karno-Specjalne dla Młodocianych, utworzone w październiku 1958 r. przy pomocy Uniwersytetu Wrocławskiego Katedry Prawa Karnego i Katedry Pedagogiki Ogólnej Uniwersytetu Warszawskiego. Był to zakład półotwarty przeznaczony dla młodocianych więźniów z wysokimi wyrokami. W 1967 r. przekształcony został w Zakład Karny. Przebywało tam 295 osadzonych. A. Nowak, *Znaczenie kontaktów recydywistów z osobami z zewnątrz na przykładzie Zakładu Karnego w Kaliszu*, Warszawa 1978, praca magisterska, s. 36-37.

[260] APK, ZKK, sygn. 10, s. 10-21.

[261] Tamże, ZKK, sygn. 36, s. 1-41.

liczyła 61 członków i kandydatów. Upartyjnienie załogi wynosiło 44% i było mniejsze od średniej krajowej SW o 4%. W tym też roku powstało koło Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej, które liczyło 26 członków.

Zarówno w Kaliszu, jak i w Szczypiornie było ambulatorium z izbą chorych, w którym zatrudniony był personel medyczny. W ZK przyjmował lekarz internista, laryngolog, neurolog i stomatolog oraz felczer i pielęgniarka. Nowoprzyjęci skazani przechodzili badania wstępne, w trakcie których otrzymywali kategorię zdrowia. W 1984 r. lekarze przyjęli 2380 osadzonych, dentysta 172, a felczer 6762[262]. W większości osadzeni leczeni byli ambulatoryjnie, chorych dowożono do poradni specjalistycznych. W zakładzie prowadzona była również działalność profilaktyczna m.in. przeprowadzano rozmowy psychologiczne ze skazanymi. Co miesiąc felczer dokonywał przeglądów sanitarnych pomieszczeń. Od 1984 r. działała poradnia odwykowa prowadzona przez psychologa i felczera pod nadzorem lekarza neurologa. Leczenie antyalkoholowe skazanych polegało na kuracji farmakologicznej, rozmowach z psychologiem, emitowaniu programów przez radiowęzeł i propagandzie wizualnej. Działalnością poradni w 1986 r. objęto 33 skazanych, a w 1988 r. – 48. Od września 1986 r. w ZK zatrudniony został lekarz w pełnym wymiarze godzin na etat kierownika ambulatorium. W OZ pracowali w niepełnym wymiarze pumolog, stomatolog i na pełen etat pielęgniarka.

W 1980 r. zakład kaliski podporządkowano Okręgowemu Zarządowi Zakładów Karnych w Poznaniu. W latach 80. funkcję naczelnika w zakładzie sprawowali: mjr Albin Kasperczak (1980-1981), mjr Janusz Molski (1981-1986), mjr Witold Piątak (1986), ppłk Andrzej Szczepaniak (1986-1990), który do sierpnia 1986 r. był zastępcą naczelnika. Po nim stanowisko objął kpt. Maciej Wiliński. Poprzednikami jego byli mjr Bolesław Juziuk, kpt. Andrzej Kempa, por. Bronisław Kaźmierczak. Funkcje kierownicze sprawowali kpt. Józef Sradomski, od 1985 r. kpt. Idzi Świątek, od 1986 r. kpt. Andrzej Wierzchowski (Dział Ochrony), kpt. Zenon Szcześniak, od 1989 r. kpt. Ewa Bedyńska (Dział Penitencjarny), kpt. Tadeusz Bilewicz, od 1986 r. kpt. K. Gadomski (Dział Ewidencji i Zatrudnienia), por. Włodzimierz Ozdowski (Dział Finansowy), por. Krzysztof Łakomiak (Dział Gospodarczy), lekarz medycyny Marek Meler, od 1985 r. lekarz medycyny Adam Rybłałek (ambulatorium w ZK)[263].

Zatrudnienie w jednostce oscylowało w latach 80. od 101 do 102 funkcjonariuszy, w tym w 1986 r. zatrudnionych było 11 kobiet. W zakładzie prowadzono politykę podnoszenia kwalifikacji funkcjonariuszy. Od 1985 r. przyjmowani do służby byli kandydaci przynajmniej ze średnim wykształceniem. Corocznie przeprowa-

[262] Tamże, sygn. 143, s. 15.
[263] Tamże, sygn. 336, s. 1-44, sygn. 337, s. 1-86.

dzane były nabory do szkół średnich i wyższych. W 1986 r. dwie osoby studiowały, a 9 uczęszczało do Liceum Penitencjarnego. Dzięki temu sukcesyjnie wzrosła liczba funkcjonariuszy z wyższym wykształceniem, których w 1984 r. było 5, w 1986 r. 11, a w 1988 r. już 14 oraz ze średnim wykształceniem, w 1984 r. było ich 27, a w 1988 r. 54. Funkcjonariusze przechodzili przeszkolenia zawodowe w Szkole Oficerskiej SW, Szkole Chorążych SW. W 1986 r. wzięli udział w kursie rezerwy kadrowej województwa kaliskiego organizowanym przez Wojewódzką Szkołę Partyjną w Kaliszu.

W związku z sytuacją społeczno-polityczną kraju w 1982 r. w strukturze organizacyjnej służby więziennej powołano pion polityczny. Podyktowane to było potrzebą, jak uzasadniał Generalny Dyrektor w Ministerstwie Sprawiedliwości, (…) *politycznego zabezpieczenia realizacji zadań zawodowych wykonywanych przez funkcjonariuszy i pracowników we wszystkich jednostkach więziennictwa*[264]. W Kaliszu z dniem 1 lipca tego roku do kierownictwa zakładu włączono etat inspektora ds. politycznych. Do jego zadań należało branie czynnego udziału w rozwiązywaniu wszystkich trudnych problemów we współpracy z kierownictwem jednostki, organizacją partyjną i komisją pracowniczą. Od 1986 r. w zakładzie funkcjonowała Specjalistyczna Jednostka ORMO ds. Penitencjarnych przy Zakładzie Karnym w Kaliszu, której komendantem był kpt. Z. Szcześniak.

Kaliska jednostka przeznaczona była do odbywania kary pozbawienia wolności przez skazanych zakwalifikowanych do podgrup: R-2/z (recydywistów penitencjarnych, odbywających karę w zakładzie półotwartym w systemie zwykłym), R-1/z (recydywistów penitencjarnych odbywających karę w zakładzie zamkniętym w systemie zwykłym) z kategorią zdrowia A, B, C i D i końcówką kary do lat pięciu oraz P-2/o (odbywających karę po raz pierwszy w zakładzie półotwartym) i P-3 (odbywających karę po raz pierwszy w zakładzie otwartym) w Oddziale Zewnętrznym. W połowie lat 80. do placówki trafiali skazani recydywiści głównie z kategorią zdrowia C i D. W 1979 r. do zakładu przyjęto 765 skazanych, a zwolniono 785. W grudniu 1980 r. osadzonych w Zakładzie Karnym było 379 osób, z tego 378 skazanych i 1 tymczasowo aresztowany, w Oddziale Zewnętrznym w Szczypiornie 131 skazanych. A dwa lata później łącznie przebywało w kaliskiej placówce i podległych jej jednostkach 348 więźniów, w tym zakładzie macierzystym 184, Oddziale Zewnętrznym 130, a w Tymczasowym Miejscu Zakwaterowania w Lenartowicach 34. Pojemność placówki w 1984 r. wynosiła 325 osób oraz 119 w Oddziale Zewnętrznym razem 444 osadzonych. W tym też roku utworzono oddział dla tymczasowo aresztowanych[265]. W 1986 r. pojemność kaliskich placówek wynosiła 507 osadzo-

[264] Tamże, sygn. 10, s. 42.
[265] Tamże, sygn. 143, s. 8.

nych, w tym w ZK – 325, OZ – 137, TMZ – 45. Średnie zaludnienie wynosiło 525 więźniów, tj. 104% pojemności. Do zakładu przybyło 1113 osadzonych, a ubyło 1219, w tym m.in. zwolniono warunkowo 184, zwolniono na przerwy w odbywaniu kary 50, przeniesiono do innych jednostek 426, zmarło 2[266]. W 1988 r. pojemność ZK i OZ nie uległa zmianie w stosunku do poprzednich lat, wzrosła liczba skazanych w TMZ do 50. W tym też roku do zakładu przybyło 906 osadzonych, w tym 234 tymczasowo aresztowanych, 575 skazanych i 97 ukaranych, a ubyło 1045 więźniów[267].

Więźniowie poddawani byli działalności resocjalizacyjnej, której jedną z form było nauczanie skazanych w zakresie szkoły podstawowej i szkolenia kursowego przyuczającego do zawodu tokarza. W 1982 r., ze względu na stale malejącą ilość kandydatów do nauki, zrezygnowano z organizowania nauczania w zakresie szkoły podstawowej[268]. Chętnych kierowano i transportowano do zakładów, gdzie szkolenie miało charakter stałej, systematycznej i zorganizowanej działalności. Prowadzone były zajęcia oświatowo-wychowawcze, poprzez które starano się oddziaływać na świadomość i uczucia osadzonego (…) *w celu kształtowania społecznie pożądanej postawy, socjalistycznych zasad współżycia społecznego, rozbudowania pozytywnych zainteresowań i przestrzegania porządku prawnego*[269]. Cele te realizowane były poprzez działalność czytelniczą, radiowęzła, świetlicową, audiowizualną i kółka zainteresowań: redakcyjne, radiotechniczne, plastyczne i muzyczne. Więzienie współpracowało z Wojewódzką Biblioteką Publiczną w Kaliszu w zakresie udostępniania skazanym książek i zaopatrywania księgozbioru więziennego. Znaczącą rolę wychowawczą spełniała działalność radiowęzła, poprzez który emitowano wiadomości polskiego radia oraz informacje przygotowane przez samych skazanych. Były to programy o charakterze popularno-naukowym, sportowym, muzycznym. Organizowane były również projekcje filmów fabularnych i oświatowych oraz prelekcje popularno-naukowe, społeczne i antyalkoholowe członków Towarzystwa Wiedzy Powszechnej. Więźniowie mogli również grać m.in. w szachy, warcaby czy w tenisa stołowego.

W pracy kulturalno-oświatowej zwracano uwagę na podnoszenie poziomu świadomości społeczno-prawnej osadzonych. Organizowano m.in. spotkania autorskie z pisarzami, z uczestnikami rejsu dookoła świata, z dziennikarzami „Ziemi Kaliskiej", kierownikiem Wydziału Zatrudnienia Urzędu Miejskiego w Kaliszu. Odbywały się kiermasze książek, teleturnieje szachowe i zawody w tenisie stołowym.

---

266 Tamże, s. 35.
267 Tamże, s. 45.
268 Tamże, sygn. 11, s. 6.
269 Tamże, sygn. 12, s. 19.

Starano się aktywizować skazanych w zajęciach poprzez uczestnictwo w organizowanych pogadankach wychowawczych.

Naczelnym zadaniem działu penitencjarnego było ograniczenie przypadków samoagresji poprzez przeciwdziałanie sytuacjom pociągającym za sobą takie reagowanie skazanych. W 1981 r. było 14 przypadków samoagresji, w 1982 r. – 13, w 1984 r. 55 (41 przypadków to protest przeciwko wymaganiom administracji), a w 1986 r. aż 75. Istotnym wpływem na wzrost samoagresji było zaostrzenie polityki dyscyplinarnej wobec osadzonych. W latach 1987-1988 liczba ta spadła do 25-30 przypadków.

Ważną rolę w resocjalizacji więźniów odgrywały zwolnienia warunkowe i przepustki. W 1978 r. 324 skazanych zwolniono warunkowo, w 1979 – 360, w 1980 r. – 300, w 1981 r. – 303 (282 administracyjnych i 22 skazanych), a w 1982 r. – 276 (273 administracyjnych i 3 skazanych). W 1984 r. zaostrzyła się polityka karna i penitencjarna i w związku z tym zmniejszyła się liczba wniosków naczelnika o warunkowe zwolnienia. W 1983 r. przedterminowo zwolniono 251 skazanych, a w 1984 r. tylko 214. W 1986 r. udzielono warunkowych przedterminowych zwolnień 184 osadzonym, w tym na wniosek naczelnika 82 skazanym, a na wniosek osadzonego lub jego obrońcy 102. Z roku na rok wzrastała liczba warunkowo zwolnionych, w 1987 r. było ich 222 (125 na wniosek administracji), a w 1988 r. 255 (161 na wniosek administracji).

W działalności resocjalizacyjnej istotną rolę odgrywała możliwość wychowawczego oddziaływania przez pracę. Więźniowie zatrudnieni byli w Zakładzie Produkcyjnym nr 1 Przedsiębiorstwa Obróbki Metali Nr 3 POMET w Płocku, działającym na terenie jednostki w latach 1971-1982[270]. Zakład ten wytwarzał okucia budowlane dla kombinatów budowlanych oraz wałki do taśmociągów górniczych. Osadzeni pracowali również w cegielniach w Lenartowicach, Piwonicach i Odolanowie. W 1979 r. zatrudnionych dochodowo było 407 skazanych, w tym w przedsiębiorstwie przywięziennym 145, w gospodarstwie pomocniczym 96, przy produkcji nakładczej 68, a wynajętych było 98. Dodatkowo 128 więźniów było zatrudnionych niedochodowo[271]. W 1982 r. nastąpiło okresowe wstrzymanie zatrudnienia skazanych, co wymagało od wychowawców pełnej mobilizacji i intensyfikacji zróżnicowanych form oddziaływania. Zatrudnionych dochodowo odnotowano tylko 158 więźniów na 348 osadzonych. W 1984 r. średnio zatrudnionych było 316 skazanych, z tego 118 nieodpłatnie, a 198 odpłatnie, a w 1986 r. 204 osadzonych, w tym w Zakładzie Remontowo-Budowlanym – 43, w produkcji nakładczej – 52, a na tzw. wynajmie – 109.

---

[270] Tamże, sygn. 1, s. 46, sygn. 2, s. 7.

[271] Tamże, sygn. 12, s. 102.

Znaczącym elementem pracy resocjalizacyjnej była pomoc postpenitencjarna, z której korzystali zarówno osadzeni jak i ich rodziny. W celu aktywizowania skazanych, w 1982 r., udzielono pomocy materialnej ich rodzinom w kwotach 1 597 665 zł z tytułu alimentów i 137 421 zł z tytułu trudnych warunków materialnych[272]. W zakładzie działał Fundusz Samopomocy Skazanych. Pod koniec 1988 r. liczba członków wynosiła 125 osadzonych. W tym też roku z funduszu udzielono zapomóg 37 skazanym.

Wprowadzenie stanu wojennego w Polsce spowodowało zaostrzenie przepisów prawa. Na mocy orzeczeń kolegiów do spraw wykroczeń w więzieniach osadzani byli, celem odbycia kary aresztu, ludzie, którzy zostawali zatrzymywani m.in. za podróżowanie bez zezwolenia jak Lesław Jachimowski[273], za nieprzestrzeganie godziny milicyjnej i brak dokumentu tożsamości jak Mieczysław Banach[274], Włodzimierz Jesion[275] czy Zbigniew Mikosiak[276], za niepodjęcie pracy zgodnie ze skierowaniem jak Arkadiusz Kapuściński[277] czy za niedopełnienie obowiązku meldunkowego przez Zenona Krymarysa[278].

Pomimo tego, że Zakład Karny w Kaliszu nie był jednym z ośrodków odosobnienia dla internowanych działaczy opozycji, przetrzymywani tam byli również członkowie „Solidarności". W maju 1982 r. trafiły tam 32 osoby spoza województwa kaliskiego m.in. Dariusz Bekisz, Tadeusz Horbach, Ryszard Kotarski, Radosław Łotoczko, Adam Opiel czy Wojciech Żuk[279]. W tym też roku osadzeni zostali Władysław Gądek, wiceprzewodniczący i Józef Klamecki, członek Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność" w Stoczni Remontowej Żeglugi Śródlądowej w Nowej Soli, oskarżeni o udział w grudniu 1981 r. w zebraniu zawieszonego związku[280]. Andrzej Krzyżański odsiadywał m.in. w Kaliszu w 1982 r. karę pozbawienia wolności za to, że po ogłoszeniu stanu wojennego wywiesił na tablicy ogłoszeń w Hucie Aluminium w Koninie ulotki (…) *wyszydzające członków Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego,* (…) *używając w nich słów wysoce obraźliwych i obelżywych, a także zawierających nieprawdziwe dane o sytuacji w kraju*[281]. W tym też roku do kaliskiego zakładu przeniesiony został tymczasowo aresztowany, na podstawie wyroku Wojskowej Prokuratury Garnizono-

---

272 Tamże, sygn. 11, s. 40.
273 IPN O/Łódź, Zakład Karny w Kaliszu (cyt. dalej ZKK), sygn. IPN Ld 34/11, s. 5.
274 Tamże, sygn. IPN Ld 34/2, s. 7.
275 Tamże, sygn. IPN Ld 34/13, s. 7.
276 Tamże, sygn. IPN Ld 34/28, s. 7.
277 Tamże, sygn. IPN Ld 34/14, s. 5-6.
278 Tamże, sygn. IPN Ld 34/20, s. 5.
279 G. Schlender, *NSZZ Solidarność w województwie kaliskim w latach 1980-1990*, Kalisz 2006, s. 368-371.
280 IPN O/Łódź, ZZK, sygn. IPN Ld 34/8, s. 5, IPN Ld 34/15, s. 5.
281 Tamże, sygn. IPN Ld 34/21, s. 14-15.

wej w Zielonej Górze, Andrzej Tarabuła. Oskarżony został o sporządzanie, przechowywanie i rozpowszechnianie ulotek zawierających fałszywe wiadomości mogące wywołać niepokój publiczny i rozruchy[282]. W 1983 r. trafił tam też Zdzisław Krugliński, który oskarżony został o kontynuowanie aktywności związkowej pomimo zawieszenia związku oraz opracowanie i wydawanie materiałów propagandowych, które zawierały w swej treści fałszywe wiadomości mogące wywołać niepokój publiczny lub rozruchy[283]. Za działalność antypaństwową osadzony został w lutym 1983 r. Eugeniusz Taraciński, który 13 grudnia 1982 r. w Kostrzynie (…) *rozpowszechniał poprzez rozrzucanie ulotki „Solidarność wojenna I Grudzień 1982 r."* (…) *szkalujące ustrój i naczelne organy władzy PRL*[284].

Do kaliskiej placówki trafiały również osoby, wobec których prokurator zastosował jako środek zapobiegawczy tymczasowe aresztowanie do czasu wniesienia oskarżenia. W maju 1985 r. osadzony został Tomasz Maracewicz, który został oskarżony o działanie w celu wywołania niepokoju społecznego poprzez rozpowszechnianie bez zezwolenia czasopisma „Bratnie Słowo"[285]. W tym też roku za rozpowszechnianie bez wymaganego zezwolenia czasopism i ulotek o treści antypaństwowej i nawołujących do bojkotu pochodu z okazji 1 Maja oraz stosowania terroru wobec określonych osób do więzienia trafił Krzysztof Nowicki[286]. Natomiast Jacek Jakubowski został tymczasowo aresztowany za prowadzenie nielegalnej działalności wydawniczej bezdebitowych publikacji. Prokuratura to zatrzymanie umotywowała tym, iż (…) *stopień społecznego niebezpiecznego czynu zarzucanego podejrzanemu jest znaczny z uwagi na powtarzające się naruszenia prawa wskazujące na demonstracyjnie lekceważący stosunek do wymogów porządku prawnego i uporczywe dążenie do zakłócenia procesów stabilizacji życia społecznego w kraju*[287].

W latach 80. dokonano w zakładzie szeregu prac zmierzających do poprawy stanu technicznego obiektu. Od wielu lat budynki były nieremontowane, tak samo jak instalacja centralnego ogrzewania działająca od 1925 r., czy instalacja wodna i elektryczna. W pomieszczeniach piwnicznych występowała wilgoć i grzyb. Przeprowadzono remont wszystkich cel polegających na wymianie tynków, sprzętu, malowaniu ścian oraz korytarzy w pawilonie penitencjarnym. Wyremontowano hale produkcyjne „Polsportu" i „Winiar". Dokonano modernizacji kotłowni parowej, remontu instalacji centralnego ogrzewania w kotłowni. Zaadaptowano pomieszcze-

[282] Tamże, sygn. IPN Ld 34/39, s. 8.
[283] Tamże, sygn. IPN Ld 34/19, s. 9.
[284] Tamże, sygn. IPN Ld 34/40, s. 10.
[285] Tamże, sygn. IPN Ld 34/26, s. 6.
[286] Tamże, sygn. IPN Ld 34/30, s. 4.
[287] Tamże, sygn. IPN Ld 34/12, k. 2v.

nia na świetlicę dla funkcjonariuszy, przeprowadzono modernizację wartowni oraz wykonano remont cieplarni.

Pomimo zmian w działalności więziennictwa po 1956 r. nie zmienił się stosunek władz więziennictwa do praktyk religijnych w podległych jednostkach penitencjarnych. Świadczy o tym zarządzenie Ministerstwa Sprawiedliwości dotyczące posług religijnych w więzieniach[288], które ograniczało prawo więźnia do korzystania z opieki duchownego, mogli oni tylko uczestniczyć w nabożeństwach i spowiedzi wielkanocnej. Jedynie w stosunku do więźniów ciężko chorych dopuszczano inne posługi religijne. Od końca lat 50. ograniczano systematycznie możliwość organizowania w więzieniach posług duszpasterskich. Życie religijne sprowadzone zostało do indywidualnie odmawianej modlitwy lub kontemplacyjnego przeżywania mszy św. Zmiany nastąpiły w 1981 r., kiedy to minister sprawiedliwości wydał zarządzenie w sprawie wykonywania praktyk i posług religijnych w zakładach karnych, aresztach śledczych i ośrodkach przysposobienia społecznego[289]. Podstawowymi formami opieki religijnej w latach 80. były nabożeństwa w niedziele i święta. Więźniowie mogli przystępować do spowiedzi i komunii św., korzystać z innych sakramentów św., posług religijnych i wysłuchiwać transmisji mszy św. w Polskim Radiu.

8. Lata 1989-2015 (III Rzeczpospolita Polska)

Na działalność Zakładu Karnego w Kaliszu miały wpływ wydarzenia i procesy zmian zachodzących w Polsce tj. obrady „Okrągłego Stołu", wybory do Sejmu i Senatu, powołanie nowego rządu, czy publiczne dyskusje nad projektem ustawy o amnestii i zmian w Kodeksie karnym wykonawczym.

Po zmianie systemu politycznego i nieogłoszeniu oczekiwanej amnestii doszło w więzieniach do zbiorowych protestów. W ramach solidarności dla żądań skazanych z innych jednostek 27 września 1989 r. doszło w kaliskim zakładzie do zbiorowego wystąpienia 62 skazanych, którzy odmówili przyjęcia śniadania i obiadu. Protest zakończył się jeszcze tego samego dnia wieczorem.

Rok 1989 r. był też szczególnie trudny dla kaliskiej placówki. W związku z planowaną likwidacją zakładu wielu funkcjonariuszy odeszło ze służby, a na ich miejsce nie przyjęto żadnych kandydatów. Dodatkowo Okręgowy Zarząd Zakładów Karnych w Poznaniu odebrał 13 etatów. Na koniec roku w zakładzie zatrudnionych było 91 funkcjonariuszy. Nie bez znaczenia dla poprawnego funkcjono-

[288] Zarządzenie nr 80 Ministra Sprawiedliwości z 14 grudnia 1956 r. (niepublikowane).

[289] Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 17 września 1981 r., Dz. Urz. Min. Spraw., 1981, nr 5, poz. 27.

wania jednostki był fakt wydania przez ministra sprawiedliwości decyzji z dnia 16 lutego 1990 r. o zawieszeniu działalności Zakładu Karnego w Kaliszu, a odwołanej jesienią tego roku. Na działalność miała również wpływ sytuacja w kraju m.in. wybory samorządowe i wybory prezydenckie (utworzono w ZK i OZ obwody wyborcze zamknięte) czy oczekiwanie na ewentualną amnestię oraz na zmiany w kodeksach. W 1990 r., po zlikwidowaniu okręgowych zarządów zakładów karnych, kaliska jednostka podporządkowana została bezpośrednio Centralnemu Zarządowi Zakładów Karnych w Warszawie. W okresie przejściowym stanowisko naczelnika piastował ppłk Andrzej Szczepaniak. W 1990 r. naczelnikiem został mjr Andrzej Wierzchowski, który funkcję sprawował do 1993 r. W tym roku mianowano naczelnikiem ZK kpt. Małgorzatę Cwojdzińską. Od lipca 1996 r., po wejściu w życie ustawy o Służbie Więziennej[290] Zakładem Karnym w Kaliszu kierował dyrektor mianowany przez Dyrektora Generalnego Służby Więziennej na wniosek Dyrektora Okręgowego Służby Więziennej w Poznaniu. Do zadań dyrektora należało m.in. zapewnienie prawidłowego wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania, zapewnienie bezpieczeństwa i porządku w jednostce, nadzorowanie działającego w ramach zakładu ambulatorium, wykonywanie poleceń wydawanych w ramach nadzoru penitencjarnego, współdziałanie w zakresie realizacji zadań z instytucjami państwowymi, samorządowymi i społecznymi oraz kościołami i związkami wyznaniowymi. Kaliska placówka znalazła się w strukturze Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Poznaniu. Od maja 2001 r. stanowisko dyrektora Zakładu Karnego w Kaliszu piastował kpt. Dariusz Chodkiewicz, dotychczasowy zastępca dyrektora Małgorzaty Cwojdzińskiej. Nowym zastępcą został mjr Jarosław Bielan (2002-2004). Ostatnimi dyrektorami jednostki byli kpt. Jarosław Banasik (2006-2013) i mjr Michał Pućka (2013-2015).

W jednostce funkcjonowały działy: ochrony, penitencjarny, ewidencji, finansowy i kwatermistrzowski. W związku z nadal niejasną i niepewną sytuacją w 1990 r. w zakładzie zmniejszyła się liczba zatrudnionych funkcjonariuszy do 79. W ciągu roku zwolniono lub przeniesiono 14 funkcjonariuszy. W służbie zdrowia zatrudnieni byli pracownicy cywilni na 1,75 etatu. Sytuacja etatowa poprawiła się w 1991 r. Zakład otrzymał 100 etatów, z czego obsadzono 92. Wzrosła liczba funkcjonariuszy z wyższym wykształceniem do 12 osób, w tym 3 kobiety, a ze średnim do 65 (7 kobiet). Ci ostatni byli długoletnimi funkcjonariuszami działu ochrony. Widoczny jest spadek liczby funkcjonariuszy z wykształceniem zawodowym, w 1988 r. było ich 11, a już w 1991 tylko 7. Zmniejszyła się również liczba pracowników z wykształceniem podstawowym (1988 r. – 23, 1991 r. – 8). W 1996 r. funkcjonariusze zaszeregowani zostali do korpusów: szeregowców,

[290] Ustawa z dnia 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej, Dz. U., 1996, nr 61, poz. 283.

podoficerów, chorążych, oficerów. Podnosili oni swoje kompetencje zawodowe uczęszczając m.in. do szkół: podoficerskiej, oficerskiej i chorążych oraz biorąc udział w różnego rodzaju kursach, w tym kursie dowódców zmian czy oddziałowych. W 1998 r. wzrósł poziom wykształcenia kadry, 17 funkcjonariuszy posiadało wykształcenie wyższe, 85 wykształcenie średnie, a zawodowe i podstawowe tylko 4. Z roku na rok wzrastał stan etatowy, w 1994 r. wynosił 100 etatów (98 etatów funkcjonariuszy i 2 etaty pracowników cywilnych), w 1998 r. i wynosiło 107,9 etatu (106 funkcjonariuszy i 1,9 pracownicy cywilni). Od kwietnia 1999 r., w związku z likwidacją Oddziału Zewnętrznego i utworzeniem Oddziału Tymczasowego Zakwaterowania Skazanych w Kaliszu, stan etatowy się zmniejszył do 94,4 etatu (93 funkcjonariuszy i 1,4 pracownicy cywilni). Stan ten utrzymywał się do 2007 r., kiedy to wzrosło zatrudnienie w zakładzie do 113,15 etatu, w tym 111 funkcjonariuszy (94 mężczyzn i 17 kobiet). Podniósł się również poziom wykształcenia pracowników: wykształcenie wyższe posiadało 44, policealne – 3, średnie – 64[291]. Na początku 2015 r. kadrę placówki stanowiło 123 pracowników, w tym 118 funkcjonariuszy i 5 pracowników cywilnych, a w listopadzie zatrudnionych było tylko 35 funkcjonariuszy.

W 1989 r. uległo zmianie przeznaczenie i pojemność Zakładu Karnego w Kaliszu. W styczniu zlikwidowano oddział dla tymczasowo aresztowanych, a pojemność jednostki ustalona została na 216 skazanych z podgrupami R-2/z, R-1 i kategorią zdrowia C i D oraz R-3 z kategorią z kategorią A, B, C z przeznaczeniem do Oddziału Zewnętrznego i Tymczasowego Miejsca Zakwaterowania oraz prac administracyjno-gospodarczych. Pojemność OZ określono na 84 skazanych, a TMZ na 50. Przeciętne zaludnienie w tym roku wynosiło 285 osadzonych[292]. Byli to głównie recydywiści z grupą zdrowia C i D. Zakład Karny był zakładem typu zamkniętego dla skazanych mężczyzn, natomiast Oddział Zewnętrzny zakładem typu półotwartego. Od 1990 r. placówce przebywali osadzeni ze wszystkimi kategoriami zdrowia i podgrupami klasyfikacyjnymi od R-1 do R-3/o z terminem końca kary do 5 lat. Od sierpnia 1991 r. ponownie utworzono oddział dla tymczasowo aresztowanych mężczyzn dla potrzeb Prokuratury Rejonowej i Wojewódzkiej oraz Sądu Rejonowego i Wojewódzkiego w Kaliszu z wyłączeniem podejrzanych o popełnienie zbrodni. Natomiast Oddział Zewnętrzny, typu półotwartego, przeznaczony był dla skazanych recydywistów z podgrupami klasyfikacyjnymi R-2/O i R-3/O oraz odbywających karę po raz pierwszy z podgrupami P-2/O/r i P-3/O/r z kategorią zdrowia A, B, C, D. W zakładzie osadzani byli młodociani, dorośli pierwszy raz karani oczekujący na przetransportowanie do innego zakładu, wtórnie karani

[291] APK, ZKK, sygn. 416, s. 98.
[292] Tamże, sygn. 143, k. 52v.

i recydywiści. W 1990 r. pojemność jednostki określona została na 300 osób (ZK – 216, OZ – 84)[293]. W 1991 r. pojemność ZK wynosiła 201 miejsc, OZ – 84. Decyzją Centralnego Zarządu Zakładów Karnych na czas naprawy sieci grzewczej wyłączono z eksploatacji Oddział III (83 miejsca) i ustalono pojemność placówki na 114 osadzonych[294]. Od 1992 r. pojemność jednostki wynosiła 193 miejsca, w tym 70 dla tymczasowo aresztowanych, 123 dla skazanych oraz w Oddziale Zewnętrznym na 84 miejsca[295]. Od 1996 r. zakład miał 196 miejsc, a Oddział Zewnętrzny – 84, izba chorych – 4. W 1998 r. zmniejszona została pojemność do 187 miejsc w jednostce. W marcu 1999 r., ze względu na fatalne warunki lokalowe, zniesiono Oddział Zewnętrzny Zakładu Karnego w Kaliszu i utworzono z dniem 1 kwietnia Oddział Tymczasowego Zakwaterowania Skazanych w Kaliszu, przy ul. 29. Pułku Piechoty[296]. Oddział ten powołany został na czas niezbędny do prac związanych z likwidacją Oddziału Zewnętrznego. Pojemność oddziału ustalona została początkowo na 84 miejsca, później na 35 osób. W 1999 r. Zakład Karny w Kaliszu stał się zakładem typu zamkniętego dla mężczyzn, recydywistów penitencjarnych, z oddziałem aresztu śledczego i zakładu półotwartego dla recydywistów penitencjarnych[297]. W lipcu 2000 r. zmieniło się przeznaczenie placówki, stała się zakładem zamkniętym dla mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy z oddziałem dla tymczasowo aresztowanych oraz zakładem półotwartym dla mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy[298]. Strukturę organizacyjną zakładu tworzyły działy: penitencjarny, ochrony, ewidencji, finansowy, kwatermistrzowski i służby zdrowia oraz samodzielne stanowiska ds. kadr, zatrudnienia skazanych i bhp oraz radca prawny. Powołany został przez dyrektora rzecznik prasowy. Pojemność zakładu ustalona została na 191 miejsc, a pod koniec roku na 195. Pomimo określonego profilu jednostki, osadzani tam byli również recydywiści oczekujący na przetransportowanie do właściwego zakładu lub przebywający z „drugą sprawą". W lutym 2009 r. utworzony został ponownie Oddział Zewnętrzny dla osadzonych z grupą półotwartą. Tym samym zwiększyła się pojemność zakładu do 277 miejsc, 197 w Zakładzie Karnym i 80 w Oddziale Zewnętrznym. Po wdrożeniu reformy resortu sprawiedliwości, od grudniu 2010 r., działał w zakładzie Oddział Penitencjarny, odpowiedzialny za całokształt oddzia-

[293] Tamże, k. 58

[294] Tamże, k. 65.

[295] Tamże, k. 82, 106.

[296] Na podstawie Zarządzenia nr 2/99/CZSW Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 lutego 1999 r. i Zarządzenia Wewnętrznego nr 1/99 Dyrektora Okręgowego Służby Więziennej w Poznaniu z dnia 4 lutego 1999 r., tamże, sygn. 182, k. 68.

[297] Na podstawie Zarządzenia nr 17/99/CZSW Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 maja 1999 r. w sprawie określenia przeznaczenia zakładów karnych, tamże, k. 76.

[298] Na podstawie Zarządzenia nr 12/00/CZSW Ministra Sprawiedliwości z 2000 r., tamże, k. 93.

ływań penitencjarnych i uregulowań dotyczących pracy penitencjarnej. Kierował nim zastępca dyrektora. W marcu 2012 r. otwarto drugi Oddział Penitencjarny, nad którym nadzór sprawował kierownik Oddziału Zewnętrznego. W wrześniu 2015 r. zlikwidowano Oddział Zewnętrzny.

Przeciętne zaludnienie w zakładzie wynosiło: w 1990 r. 177 skazanych (przybyło 275 skazanych, ubyło 329 osadzonych), w 1994 r. – 308 (przybyło 662, ubyło 651), w 1997 r. – 269 (przybyło 625, ubyło 646), 2000 r. – 185 (przybyło 727, ubyło 704), 2002 r. – 260 (przybyło 850, ubyło 841), 2004 r. – 247, 2006 r. – 263, 2008 r. – 234, 2012 r. – 292, 2014 r. – 259, listopad 2015 – 16. W placówce była duża rotacja osadzonych, np. w 1994 r. łącznie przez zakład przewinęło się 1313 osadzonych, w 1996 r. – 1376, w 1998 r. – 1231, w 2000 r. – 1431, w 2002 r. – 1691.

Pomimo trudności kadrowych w początkowym okresie, w dziale penitencjarnym pracowało tylko dwóch wychowawców, starszy psycholog i trzech młodszych wychowawców, prowadzono działalność kulturalno-oświatową. Z czasem liczba pracowników w dziale penitencjarnym wzrosła do 9 osób. Organizowano prelekcje, pogadanki wychowawcze, konkursy, projekcje filmów video, na potrzeby których zakupiono odtwarzacze i kolorowe odbiorniki telewizyjne. Odbywały się również spotkania z pracownikami Wojewódzkiej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej w Kaliszu, Rejonowego Urzędu Pracy w Kaliszu. Organizowano grupowe wyjście skazanych m.in. do kina, na koncert Czesława Niemena czy mecz piłki siatkowej kobiet drużyny „Augusto". Nawiązano współpracę z Miejskim Domem Kultury w Kaliszu i Filią nr 3 Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Adama Asnyka w Kaliszu. Więźniowie uczestniczyli m.in. w spotkaniach poetyckich z Lidią Balcerzak-Krawczyńską, Janem Kończyńskim i Krzysztofem Martyną; konkursach dla osób niepełnosprawnych pt. „Wakacyjne wspomnienia z wakacji", „Moje ulubione święta", czy „Mój ulubiony ubiór"; rajdach rowerowych Kalisz-Szałe. W 2014 r. Filia nr 3 zorganizowała spotkanie z dr Agnieszką Raubo z Zakładu Literatury Staropolskiej i Oświecenia z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza pt. „Kultura renesansu w kontekstach alchemii, medycyny i magii"[299]. Działał radiowęzeł, dzięki któremu emitowano audycje środowiskowe, rozrywkowe, o tematyce propagującej czytelnictwo oraz tematykę społeczno-prawną. Ważną rolę odgrywała biblioteka, z której korzystało 70-80% skazanych. Więźniowie otrzymywali prasę codzienną oraz prasę ze zwrotów. W 1993 r. utworzono grupy Anonimowych Alkoholików dla skazanych. W placówce zorganizowane zostały koło literackie i koło akwarystyczne. Osadzeni brali udział w konkursach tematycznych m.in. w konkursach twórczości artystycznej skazanych np. w: Ogólnopolskim Przeglądzie Sztuki Więziennej w Zakładzie

[299] Miejska Biblioteka Publiczna im. Adama Asnyka w Kaliszu Filia nr 3, *Współpraca Zakładu Karnego z Filią nr 3 Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Adama Asnyka w Kaliszu za lata 2004-2015*, oprac. Z. Kubiak, wydruk komputerowy, Kalisz 2015.

Karnym w Sztumie, Ogólnopolskim Konkursie Twórczości Religijnej „Zza Muru" organizowanym przez Rejonowy Areszt Śledczy w Gdańsku. Regularnie odbywały się rozgrywki tenisa stołowego i turnieje szachowe.

W zakładzie organizowane były cykle szkoleniowo-aktywizacyjne dla osadzonych, które miały na celu podniesienie kwalifikacji zawodowych i przygotowanie ich do podjęcia pracy po zakończeniu wyroku. Były one współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013. W ramach cyklu odbyły się kursy zawodowe: malarz-tapicer, brukarz, glazurnik, murarz-tynkarz, malarz pokojowy, malarz budowlany. W każdym kursie uczestniczyło po 12-14 osadzonych[300].

Istotnym elementem pracy resocjalizacyjnej była pomoc postpenitencjarna udzielana skazanym, jak i ich rodzinom. Osadzeni otrzymywali zapomogi pieniężne, w postaci odzieży i butów, bilety kredytowe na dojazd do domu, zdjęcia do dowodów osobistych. Załatwiono również skierowania zwalnianym skazanym do Schroniska Brata Alberta, Domu Pomocy Społecznej, czy Ośrodka dla Bezdomnych w Henrykowie. Nie bez znaczenia było również udzielanie osadzonym, za wzorową pracę i zachowanie, nagród m.in. widzeń poza terenem zakładu na czas do 24 godzin, zezwoleń na opuszczenie jednostki na okres do pięciu dni. W 1995 r. udzielono skazanym ogółem 1373 zezwoleń na czasowe opuszczenie zakładu. W zakładzie prowadzono również politykę warunkowych zwolnień. W 1993 r. udzielono ich 116, w tym 55 na wniosek administracji zakładu i 61 na wniosek skazanego, w 1995 r. było 161 (74 na wniosek administracji, 87 na wniosek skazanego), w 1997 r. – 110, w 2000 r. tylko 30.

W pracy wychowawczej stosowana była również polityka karania osadzonych. Przeprowadzane były rozmowy wychowawcze, ostrzegawcze i korekcyjne, a w stosunku do więźniów, którzy dokonywali wykroczeń kwalifikujących ich do ukarania stosowano kary dyscyplinarne: twarde łoże, zakucie w kajdany oraz osadzenie w celi izolacyjnej.

Działania pracowników penitencjarnych ukierunkowane były również na zminimalizowanie konfliktów między osadzonymi, aktów samoagresji. W 1993 r. nastąpił wzrost liczby zachowań autoagresywnych, co spowodowane było m.in. funkcjonowaniem oddziału śledczego, sytuacją społeczno-polityczną w kraju, bezrobociem, próbą wywarcia nacisku na administrację jednostki, sąd lub prokuraturę. W tym roku odnotowano 69 takich przypadków, dotyczyły one zarówno skazanych, jak i tymczasowo aresztowanych. W 1994 r. było ich 64, w 1996 r. 37, w 1997 r. już tylko 10 przypadków. W większości akty te dokonywali tymczasowo aresztowani. Od 1999 r. wzrasta liczba aktów samoagresji (18), a w 2000 r. było ich 35. Moty-

[300] APK, ZKK, sygn. 110, s. 1-130.

wami tych zachowań były m.in. sprawy rodzinne, zaburzenia osobowości, upośledzenie umysłowe czy skierowane przeciwko funkcjonariuszom i administracji.

Istotną rolę w działalności zakładu odgrywało wychowawcze oddziaływanie przez pracę. W 1990 r. zatrudnionych było 123 więźniów, w tym m.in. 5 w Zakładzie Remontowo-Budowlanym, 17 przy produkcji nakładczej, 95 przy pracach administracyjno-gospodarczych[301]. Na mały odsetek zatrudnionych podstawowy wpływ miało przeznaczenie zakładu tj. kategoria zdrowia osadzonych, rozwiązanie umowy z Krotoszyńskim Przedsiębiorstwem Ceramiki Budowlanej, co wiązało się z zamknięciem Tymczasowego Miejsca Zakwaterowania w Lenartowicach. Nie bez wpływu było panujące w kraju bezrobocie. Skazani byli mało konkurencyjni na rynku pracy. Sytuacja nie uległa zmianie w 1991 r., kontrahenci zewnętrzni nadal nie byli zainteresowani pracą skazanych. W tym okresie zatrudnionych było 89 osadzonych, głównie przy pracach administracyjno-gospodarczych. W kolejnych latach zatrudnienie znajdowało około 90 więźniów m.in. w Centralnym Ośrodku Szkolenia Służby Więziennej, Zakładzie Remontowo-Budowlanym w Poznaniu. Stanowiło to około 30% przy średnim stanie zaludnienia. Pod koniec lat 90. widoczny jest spadek średniego zatrudnienia w placówce, w 1999 r. wynosił 66 osadzonych, w 2000 r. – 52. Pracowali oni w Zakładzie Karnym w Kaliszu i COSSW. Od 2001 r. zauważalny był wzrost ogólnej liczby zatrudnionych, pojawiły się również nowe kategorie i miejsca zatrudnienia. W 2004 r. pracowało 114 osób, w 2006 r. – 117, w 2008 r. – 112, a w 2012 r. – 116. Osadzeni pracowali w przywięziennym przedsiębiorstwie przemysłowym, przywięziennym gospodarstwie pomocniczym, produkcji nakładczej, ale także u kontrahentów zewnętrznych m.in. w firmie „ELJON", Przedsiębiorstwie „AGRO-RAMI", Przedsiębiorstwie Wielobranżowym „POLCAL" Sp. z o.o., Przedsiębiorstwie Oczyszczania Miasta „EKO" czy Pomorskiej Instytucji Gospodarki Budżetowej Pomerania Oddział w Czerwonym Borze. Świadczyli również nieodpłatnie prace na rzecz miasta m.in. dla Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu, Szkoły Podstawowej nr 10 w Kaliszu, Domu Opieki Społecznej w Kaliszu, Schroniska dla Bezdomnych Zwierząt, Urzędu Skarbowego czy Sądu Rejonowego w Kaliszu. Osadzeni pracowali także charytatywnie na rzecz „CARITAS" Diecezji Kaliskiej, Parafii Prawosławnej w Kaliszu, Domu Dziecka w Liskowie czy Fundacji Inwalidów i Osób Niepełnosprawnych „Miłosierdzie".

Kaliscy więźniowie mogli uczestniczyć w wyborach. Po raz pierwszy miało to miejsce podczas wyborów prezydenckich w 1990 r. Frekwencja w placówce wyniosła ponad 90%. Podczas kolejnych wyborów tym razem parlamentarnych w 1993 r. udział osadzonych był znacznie mniejszy i wyniósł ponad 40%[302]. W kolejnych

[301] Tamże, sygn. 143, s. 58v.

[302] J. Woliński, *W niedzielę na Łódzkiej*, „Życie Kalisza", 1993, nr 38, s. 1.

latach osadzeni oddawali swoje głosy podczas wyborów do m.in. rad gmin, rad powiatów i Sejmiku Województwa w 2006 r., Sejmu i Senatu RP, Parlamentu Europejskiego, samorządowych czy prezydenckich oraz w referendach ogólnokrajowych m.in. w sprawie wyrażenia zgody na ratyfikację Traktatu dotyczącego przystąpienia Polski do Unii Europejskiej[303].

W 1993 r. powstał na terenie jednostki Zespolony Zakład Opieki Zdrowotnej Zakładu Karnego w Kaliszu[304], który później został przekształcony w Zakład Opieki Zdrowotnej (ambulatorium i izba chorych). Kierownikiem został lekarz medycyny Rafał Malczewski. W ambulatorium na etatach cząstkowych, jako pracownicy cywilni, zatrudnieni byli lekarz i dwaj stomatolodzy. W tym też roku w ambulatorium ZK udzielono łącznie 10 617 porad, poza ambulatorium – 294, a w izbie chorych przebywało 17 osadzonych[305]. W 1997 r. zatrudnionych było 7 lekarzy (cząstkowe etaty), w tym 2 stomatologów oraz pielęgniarka i pielęgniarz, a w 2000 r. tylko 3 lekarzy oraz średni personel medyczny. Poza ambulatorium udzielano specjalistycznych porad medycznych. Od 2006 r. w ramach Zakładu Opieki Zdrowotnej działały dwa ambulatoria, jedno w budynku penitencjarnym z izbą chorych i drugie w budynku nr 5, a od 2011 r. ambulatorium z izbą chorych na cztery miejsca i poradnia stomatologiczna. W 2013 r. przekształcono Zakład Opieki Zdrowotnej w podmiot leczniczy, a następnie w Ambulatorium z Izbą Chorych, z zachowaniem dotychczasowej struktury organizacyjnej. W zakładzie funkcjonowała także Poradnia Przeciwalkoholowa.

W kaliskiej jednostce realizowano, zgodnie z przepisami, posługę religijną dla skazanych. Nabożeństwa odprawiane były w niedziele i święta zarówno w zakładzie, jak i w Oddziale Zewnętrznym. Skazani mieli możliwość wysłuchiwania mszy św. transmitowanej przez Polskie Radio. Obok Kościoła Rzymskokatolickiego w placówce działał Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, Stowarzyszenie Świadków Jehowy, Kościół Zielonoświątkowców, Kościół Prawosławny, a także Bractwo Więzienne. Duchowni udzielali posług religijnych, spotykali się ze skazanymi, udzielali pomocy charytatywnej, organizowali spotkania z wyznawcami z zagranicy, konkursy o tematyce biblijnej, projekcje filmów religijnych. W działalność charytatywną angażowały się również Siostry Miłosierdzia z Apostolstwa Maryjnego Osiedla Majków w Kaliszu, które przekazywały paczki żywnościowe, odzieżowe, a także udzielały pomocy rodzinom skazanych znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej. W 1997 r. rozpoczęto budowę kaplicy więziennej Kościoła Rzymskokatolickiego pw. św. Józefa, która oddana został do użytku w maju 1998 r. Zakład odwiedzili z wizytą duszpasterską biskup ks. Roman Andrzejewski z diece-

[303] APK, ZKK, sygn. 123-127, 129-130, 371-376.
[304] Tamże, sygn. 61, s. 1.
[305] Tamże, sygn. 143, k. 79.

zji włocławskiej, biskup częstochowski Antoni Długosz, biskup kaliski ks. Stanisław Napierała i biskup pomocniczy kaliski ks. Teofil Wilski. W zakładzie zatrudniani byli kapelani, do obowiązków których należało sprawowanie opieki duszpasterskiej nad osadzonymi, współpraca z przedstawicielami innych wyznań działających na terenie jednostki, współdziałanie z działem penitencjarnym, wykonywanie zadań z zakresu posługi duszpasterskiej w ramach wyznania Kościoła Prawosławnego na rzecz aresztów śledczych w Ostrowie Wielkopolskim i Lesznie oraz Zakładu Karnego w Rawiczu[306].

13 września 2014 r. pracownicy Zakładu Karnego w Kaliszu odebrali przyznany przez Prawosławnego Metropolitę Polski Sawę Order Św. Równej Apostołom Marii Magdaleny. Odznaczeni zostali: mjr Michał Pućka, dyrektor Zakładu Karnego w Kaliszu, kpt. Remigiusz Czaja, kierownik działu penitencjarnego oraz por. Bogumiła Szarzała, inspektor ds. zatrudnienia. Uhonorowanie funkcjonariuszy było efektem wieloletniej współpracy, polegającej głównie na pomocy w porządkowaniu i utrzymaniu zabytkowych cmentarzy prawosławnych oraz okolic kaliskiej cerkwi. Ordery – w imieniu Metropolity Sawy – wręczył arcybiskup łódzki i poznański Szymon Romańczuk[307].

W zakładzie jak i w oddziale funkcjonowała Komisja Penitencjarna, składająca się z naczelnika jednostki i przedstawicieli działów: penitencjarnego, ochrony, ewidencji i zatrudnienia. Zakład współpracował z Centralnym Ośrodkiem Szkolenia Służby Więziennej, w ramach której słuchacze kursów odbywali zajęcia praktyczne w kaliskiej jednostce. Przy jednostce działało Koło Wędkarskie Polskiego Związku Wędkarskiego „Prosna", Koło Emerytów i Rencistów SW, Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Funkcjonariuszy i Pracowników Więziennych.

W ostatnich latach swojej działalności kaliska placówka stała się głównym miejscem akcji filmu „Tango Libre" w reżyserii Frédérica Fonteyne i odegrała rolę belgijskiego zakładu karnego. Ekipa filmowa, jak mówił Remigiusz Czaja, rzecznik prasowy zakładu, (…) *zachwyciła się głównie naszymi korytarzami, które są bardzo przestronne i oryginalne, zwłaszcza na duże okna, które tworzą specyficzną grę świateł*[308]. Międzynarodowa premiera beligijsko-luksembursko-francuskiej koprodukcji odbyła się w 2012 r. na festiwalu filmowym w Wenecji. W 2015 r. za murami zabytkowego więzienia powstały zdjęcia do filmu na podstawie powieści Alberta Camusa pt. „Obcy" realizowanego przez Annę i Wilhelma Sasnalów. Niepowtarzalna architektura kaliskiego „Zamku" została ponownie wykorzystana już po

[306] Tamże, sygn. 21, s. 751

[307] Wg relacji mjr. dr. Macieja Gołębiowskiego, rzecznika prasowego Dyrektora Okręgowego Służby Więziennej w Poznaniu.

[308] (MIK) [Miklas-Pęcherz Anna], *Kaliskie więzienie na festiwalu w Wenecji*, „Nowe Fakty Kaliskie", 2012, nr 47 (275), s. 7.

zamknięciu w 2016 r. do nakręcenia filmu, tym razem polskiego, w reżyserii Filipa Dzierżawskiego pt. „Nazywam się Julita".

Z roku na rok pogarszał się stan techniczny budynków i instalacji, ale ze względu na brak środków finansowych oraz plany likwidacji zakładu w 1990 r. nie został przeprowadzony, planowany już od ponad 20 lat, remont kapitalny. Wykonywane były jedynie prace w zakresie bieżących remontów jak np. wymiana instalacji grzewczej w oddziałach, zaadaptowanie pomieszczenia pralni na kuchnię z przejściem na kotły opalane gazem, modernizacja cel polegająca na łączeniu dwóch w jedną z wygrodzeniem kącika sanitarnego, remont łaźni dla osadzonych, adaptacja części budynku na kotłownię gazową, wymieniono konstrukcję i pokrycie dachu nad pawilonem mieszkalnym, przeprowadzono remont pomieszczeń ambulatorium i cel oraz wymieniono instalację elektryczną.

Od 2010 r. przystąpiono do modernizacji zakładu, wymieniono drewnianą klatkę schodową na stalową, baszta północno-wschodnia zyskała nową stolarkę okienną, przeprowadzono remont systemu grzewczego – powstała nowa kotłownia gazowa[309]. Planowano również przebudowę cel, wymianę instalacji, stropów, powiększenie okien i zrobienie nowej elewacji. Koszt przedsięwzięcia oszacowano na blisko 10 mln zł. Prace miały rozpocząć się w 2015 r., w związku z tym na początku roku wywieziono 150 osadzonych, a cześć pracowników przeniesiono służbowo do innych jednostek m.in. do Wronek, Zielonej Góry czy Rawicza. Jednak w połowie roku Służba Więzienna podjęła decyzję, w związku ze zbyt wysokimi kosztami modernizacji budynku, o likwidacji kaliskiej placówki[310]. Z dniem 30 listopada 2015 r. zakończyło swoją działalność po 169 latach więzienie kaliskie[311], a pracownicy zostali przeniesieni do jednostek okręgu poznańskiego. Mienie ruchome przejął Areszt Śledczy w Ostrowie Wielkopolskim.

---

[309] (aw) [Walczak Agnieszka], *Więzienie bardziej europejskie*, „Nowe Fakty Kaliskie", 2012, nr 26 (254), s. 4, (kord), *Długi remont więzienia*, „Życie Kalisza", 2013, nr 1, s. 8.

[310] AG, *Kalisz bez więzienia*. *Jest decyzja ministra sprawiedliwości*, [dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://faktykaliskie.pl/wiadomosci/samorzad/kalisz-bez-wiezienia-jest-decyzja-ministra-sprawiedliwosci,217.html (stan na 20.10.2016).

[311] Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 października 2015 r. w sprawie zniesienia Zakładu Karnego w Kaliszu, Dz. Urz. Min. Spraw., 2015, nr , poz. 227.

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE DO DZIEJÓW KALISKIEGO WIĘZIENIA

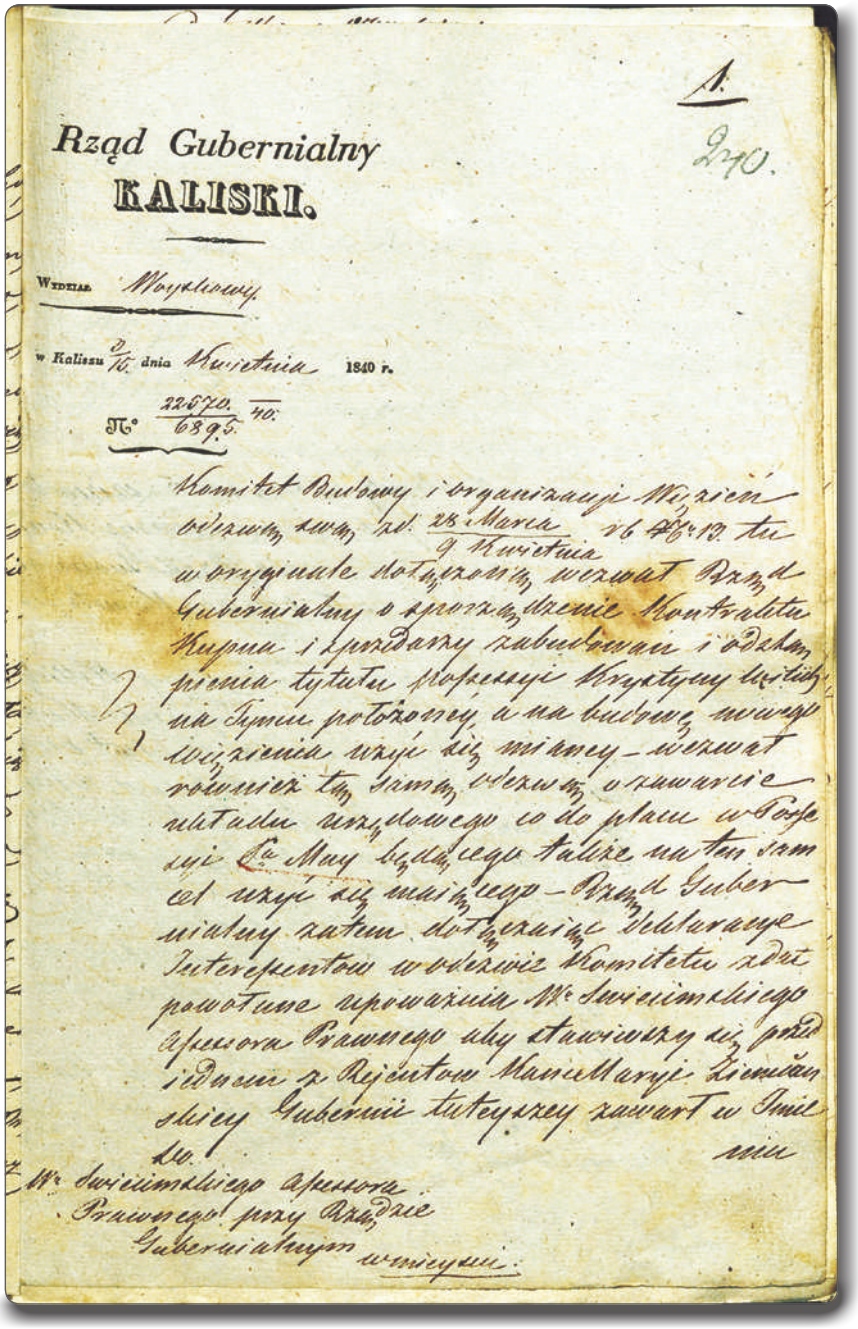

1. Pismo Wydziału Wojskowego Rządu Gubernialnego Kaliskiego z 3/15 kwietnia 1840 r. upoważniające assesora prawnego Józefa Świecimskiego do stawienia się przed jednym z rejentów Kancelarii Ziemiańskiej Guberni Kaliskiej i zawarcia w imieniu Rządu kontraktów kupna sprzedaży gruntów pod budowę więzienia.

APK, Notariusz Basiński Mikołaj w Kaliszu, sygn. 17, k. 240

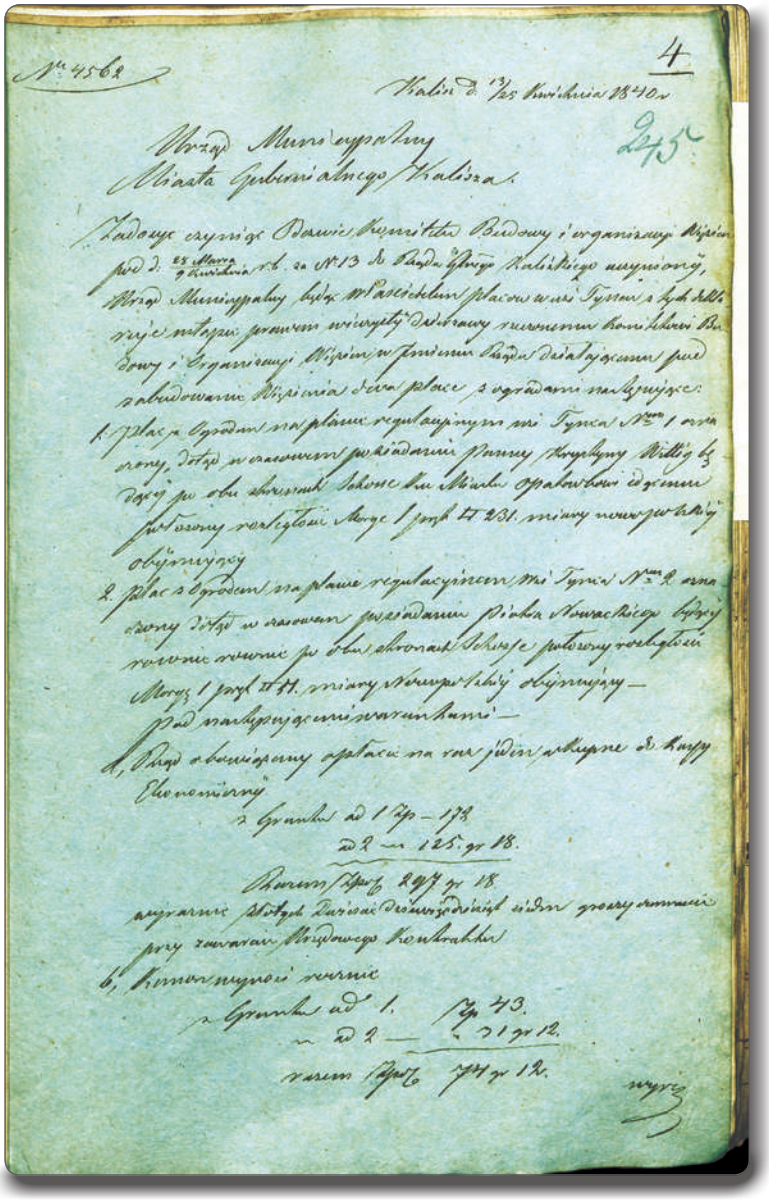

2. Fragment deklaracji Urzędu Municypalnego Miasta Gubernialnego Kalisza z 1840 r. w sprawie odstąpienia prawem wieczystej dzierżawy Komitetowi Budowy i Organizacji Więzień w Królestwie Polskim w imieniu rządu dwóch placów we wsi Tyniec pod budowę więzienia. Jeden plac dotychczas był w czasowym posiadaniu panny Krystyny Witych, drugi zaś Piotra Nowackiego. Według wstępnych ustaleń: *Rząd obowiązany opłacać na raz jeden wkupne do Kasy Ekonomiczney z Gruntu ad 1 Zp. 172, ad 2 Zp. 125gr 28. Razem Z. pol. 297 gr. 28 (...) przy zawarciu Urzędowego Kontraktu.*

APK, Notariusz Basiński Mikołaj w Kaliszu, sygn. 17, k. 245

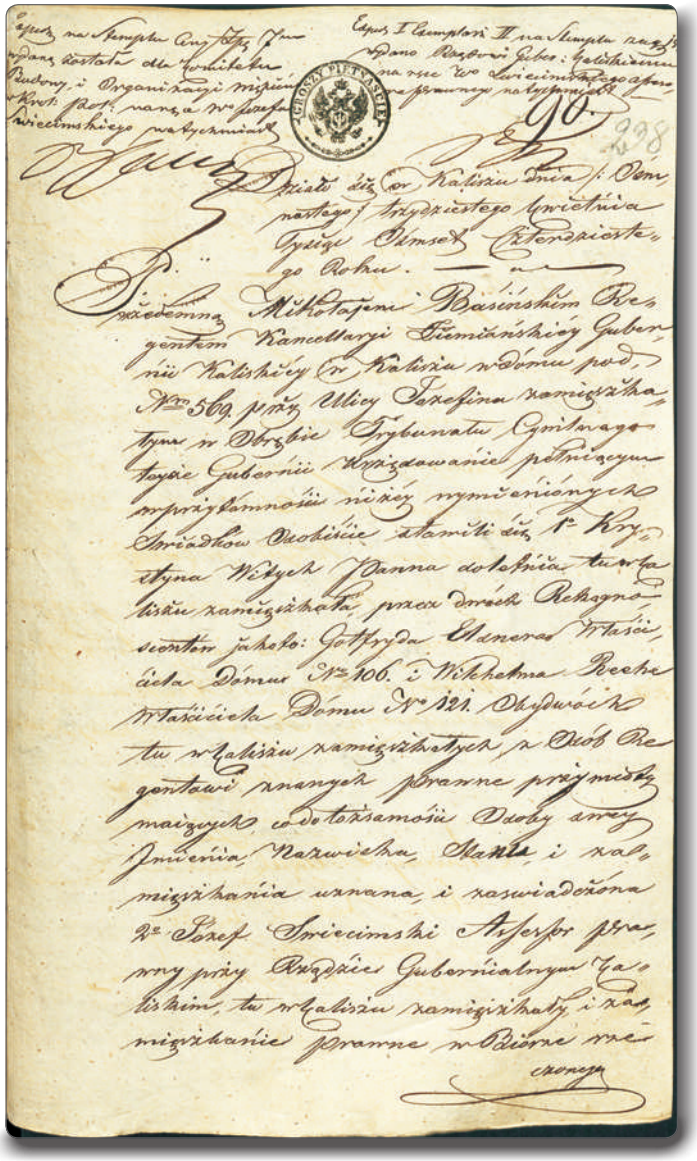

3. Pierwsza strona aktu notarialnego spisanego w kancelarii notariusza Mikołaja Basińskiego 18/30 kwietnia 1840 r. pomiędzy panną Krystyną Witych a Józefem Święcimskim assesorem prawnym przy Rządzie Gubernialnym Kaliskim. Z aktu wynika, że ojciec Krystyny, Jan Karol Witych nabył grunt zagrodniczy we wsi Tyniec, a jego hipoteka nie została dotąd uregulowana. Jan Karol Witych zmarł w 1837 r., a jego jedyną spadkobierczynią została córka Krystyna. Aktem notarialnym grunt odziedziczony po ojcu córka *całkowicie sprzedaje i na wieczystą własność ustępuje Komitetowi Budowy i Organizacyi Więzień w Królestwie Polskim, za cenę dobrowolnie umówioną i postanowioną Trzy tysiące w monecie srebrnej.*

APK, Notariusz Basiński Mikołaj w Kaliszu, sygn. 17, k. 238

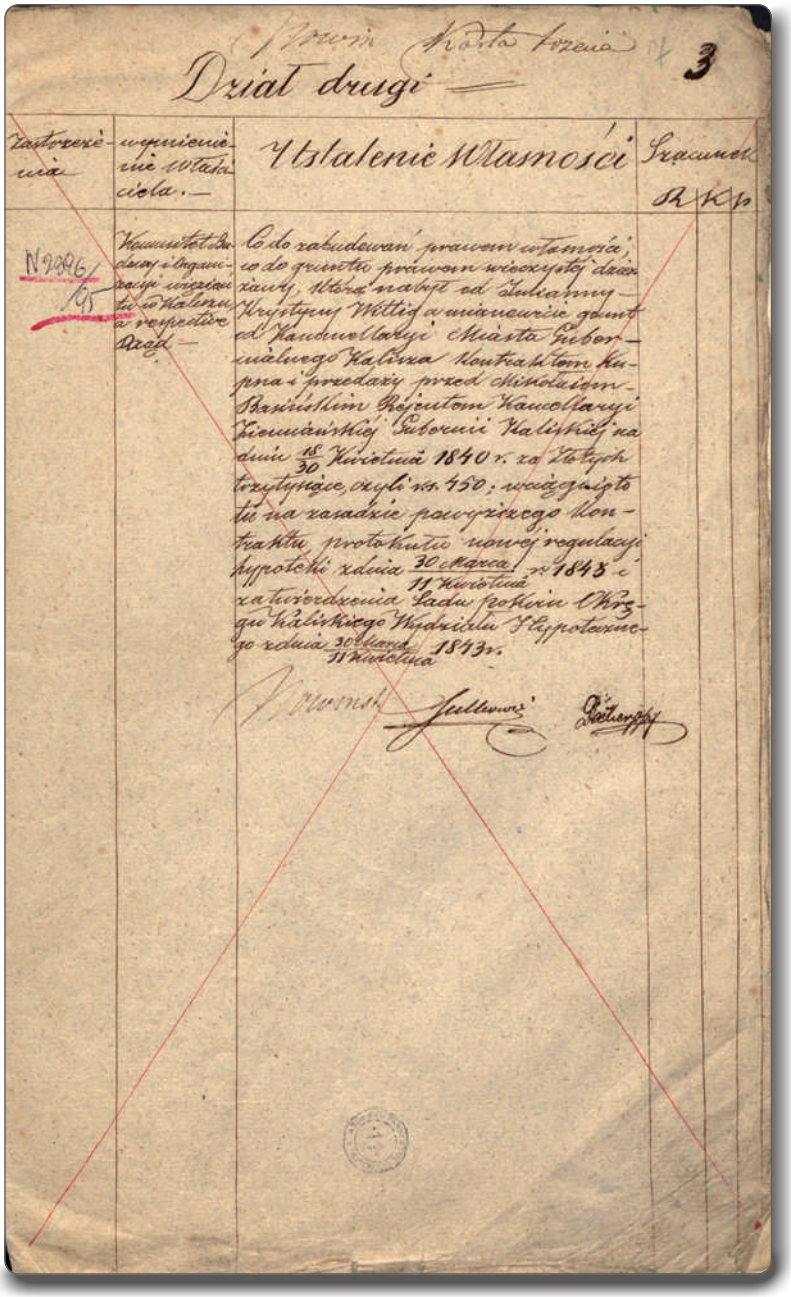

Dział drugi

Zastrzeżenia	wymienienie właściciela	Ustalenie Własności	Szacunek R	K	P
N 2396/95	Komunitet Budowy i Organizacyi więzień w Kaliszu a respective Rząd	Co do zabudowań prawem własności, co do gruntu prawem wieczystej dzierżawy, którą nabył od Julianny Krystyny Wittig a mianowicie grunt od Kancellaryi Miasta Gubernialnego Kalisza kontraktem kupna i przedaży przed Mikołajem Basińskim Rejentem Kancellaryi Ziemiańskiej Gubernii Kaliskiej na dniu 18/30 Kwietnia 1840 r. za złotych trzytysiące, czyli rs. 450; wciągnięto tu na zasadzie powyższego kontraktu, protokułu nowej regulacyi hypoteki z dnia 30 Marca/11 Kwietnia r. 1843 i zatwierdzenia Sądu pokoju Okręgu Kaliskiego Wydziału Hypotecznego z dnia 30 Marca/11 Kwietnia 1843 r.			

4. Akta hipoteczne nieruchomości wiejskiej we wsi Tyniec pod Kaliszem domu pod numerem 20. W dziale drugim znajduje się zapis o tym, że właścicielem nieruchomości, na mocy kontraktu spisanego u notariusza Mikołaja Basińskiego w 1840 r. z panną Krystyną Wittig (w innych dokumentach spotyka się pisownię Witych) jest Komitet Budowy i Organizacji Więzień w Kaliszu.

   APK, Akta wieczyste sądów w Kaliszu, sygn. 168, k. 7

Komitet Budowy Domu Badania w Kaliszu.

Zawiadamja interessowaną Publiczność, iż w dniu 23 Września (5 Paźdz:) 1843 r. od godziny 3 do 4 z południa w M. Kaliszu przy ulicy Józefiny w pałacu Sądowym, w miejscu posiedzeń Komitetu Budowy Domu Badania, przed tymże Komitetem odbywać się będzie in minus od summy anszlagowej licytacya przed opieczętowane deklaracye na roboty szklarskie z własnego materyału jako to: oszklenie wszystkich okien budowy domu badania w Kaliszu, obliczone na rs: 217 kop: 58½.

Mający chęć podjęcia się robót szklarskich z dostawą materyału obowiązani są w terminie i w godzinie powyż oznaczonej przd Komitetem stawić, wylegitymować się świadectwem z złożonego w którejkolwiek z Kass publicznych czyto w gotowiźnie czyli też w listach zastawnych vadium 1/10 części summy anszlagowej wyrównywającego to jest w ilości rs. 21 kop. 75.

Przy dołączeniu świadectwa z złożonego vadium, każdy z licytujących winien złożyć deklaracyą opieczętowaną za jaką cenę poniżej summy anszlagowej podejmuje się uskutecznienia powyższych robót z własnego materyału.

Warunki pod jakiemi roboty szklarskie wykonane być mają, niemniej kosztorys w każdym czasie przejrzane być mogą w Komitecie przez strony interessowane. —

WZOR DO DEKLARACYI.

Deklaracya. — W skutek ogłoszenia Komitetu budowy domu badania w Kaliszu z d. 12/24 Sierpnia 1843 r. podaję niniejszą deklaracyą, iż obowięzuję się podjąć uszkutecnienia roboty szklarskiej z dostarczeniem szkła i kitu za summę minus anszlagu (wypisać summę literami) poddając się wszelkim obowiązkom i zastrzeżeniom w warunkach licytacyjnych objętym. Zaświadczenie Kassy NN. na złożone w niej vadium rs. 21 ko 75 wynoszące dołączam, które w razie nieutrzymania się przy licytacyi sam odbiorę. — Stałe moje zamieszkanie w N. Pisałem w N. dnia mca i roku N. — _____ (podpisać Jmie i Nzwisko.)

Po upływie godziny do licytacyi oznaczonej, podane deklaracye chociażby dla Skarbu najkorzystniejsze, przyjęte już niebędą, niemniej deklaracye napisane nie podług powyższego wzoru będą nieważnemi. — Do licytacyi sami tylko majstrowie szklarze są przypuszczeni. — Ofiarujący w deklaracyi najkorzystniejszą cenę utrzymuje się przy licytacyi i złożona na vadium summa służyć będzie za kaucyą aż do czasu uskutecznienia robót. — w Kaliszu dnia 12/24 Sierpnia 1843 r.

Prezes Komitetu GLASS.

5. Ogłoszenie Komitetu Budowy Domu Badania w Kaliszu o licytacji na roboty szklarskie w budynku więzienia na Tyńcu z 1843 r.

„Dziennik Urzędowy Guberni Kaliskiej", 1843, dodatek do nr. 34, s. 609

Komitet Budowy Domu Badania w Kaliszu.

Zawiadamia interessowaną Publiczność, iż w dniu 28 Październ: (9 Listop.) 43 r. od godziny 3 do 4 z południa w M. Kaliszu przy ulicy Józefiny w Pałacu Sądowym w miejscu posiedzeń Komitetu budowy domu badania, przed tymże Komitetem, odbywać się będzie in minus od summy anszlagowej licytacya przez opieczętowane deklaracye na splantowanie części ulicy Szpitalnej urządzenie zjazdu z Chaussée Warszawskiego oraz na uplantowanie dziedzińca przed portykiem i wybrukowanie tretuarów z własnego materyału około budynków domu badania w Kaliszu, obliczone na rubli sr. 570 kopiejek 76. —

Mający chęć podjęcia się robót brukarskich z własnego materyału i robót około uplantowania obowiązani są w terminie i w godzinie powyż oznaczonej przed Komitetem stawić, wylegitymować się świadectwem z złożonego z któryej kolwiek z kass rządowych czyto w gotowiznie czyli też w listach zastawnych vadium 1/10 części summy anszlagowej wyrównywającego to jest w ilości rs. 57 kop. 8.

6. Ogłoszenie Komitetu Budowy Domu Badania w Kaliszu o licytacji na roboty brukarskie i uplantowanie terenu około więzienia na Tyńcu z 1843 r.

„Dziennik Urzędowy Guberni Kaliskiej", 1843, dodatek do nr. 41, nlb

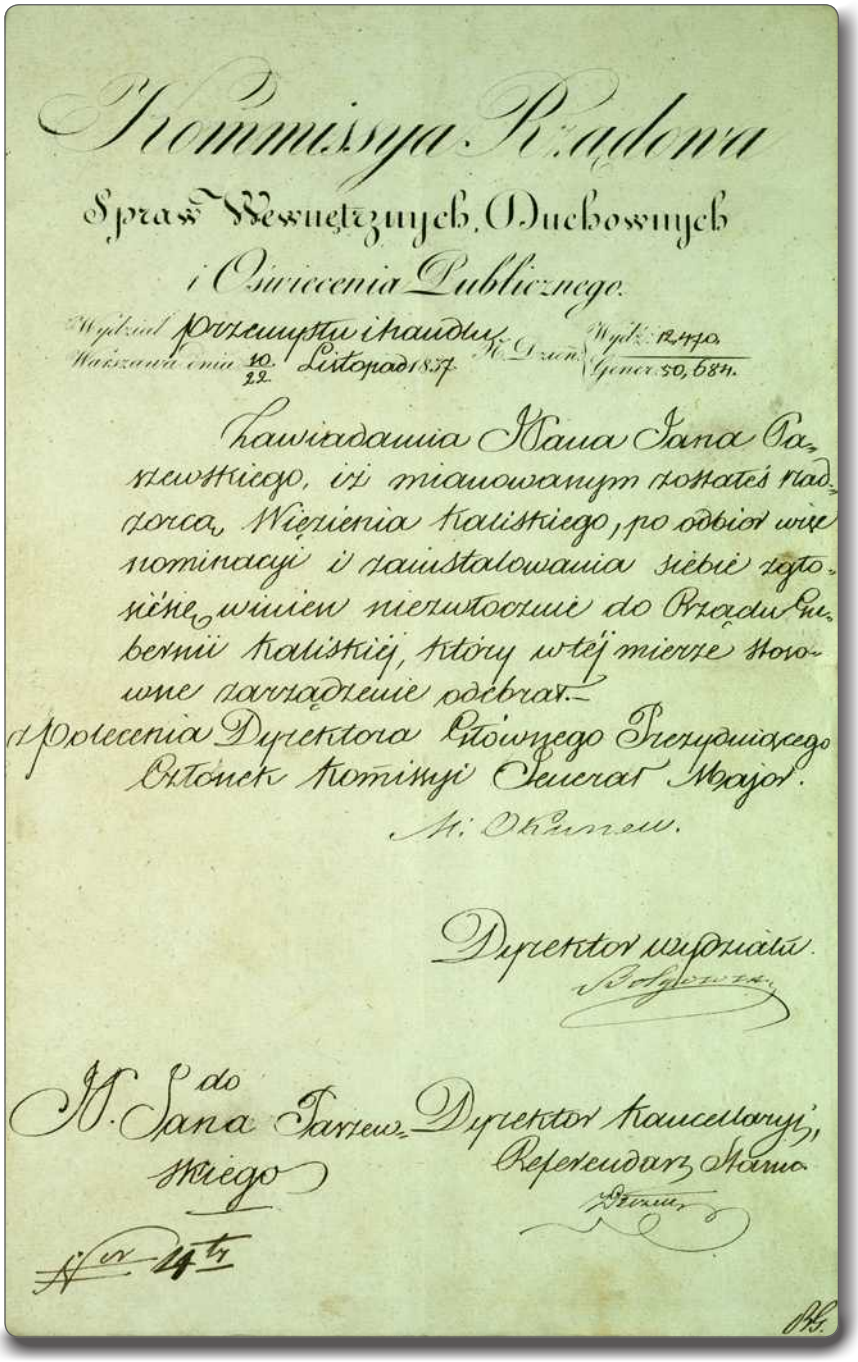

Kommissya Rządowa
Spraw Wewnętrznych, Duchownych
i Oświecenia Publicznego.

Wydział Przemysłu i handlu. Warszawa dnia 10/22 Listopad 1837. N. Dzień. Wydz. 12,470. Gener. 50,684.

Zawiadamia Pana Jana Paszewskiego, iż mianowanym zostałeś nadzorcą Więzienia Kaliskiego, po odbiór więc nominacyi i zainstalowania siebie zgłosić się winien niezwłocznie do Rządu Gubernii Kaliskiej, który w tej mierze stosowne zarządzenie odebrał.

z Polecenia Dyrektora Głównego Prezydującego Członek Komissyi Jenerał Major.

M. Okunew.

Dyrektor wydziału.

Bolgowski

do N. Jana Paszewskiego

Dyrektor Kancellaryi, Referendarz Stanu

Dzieduszycki

Nr 14

7. Nominacja Jana Paszewskiego na stanowisko nadzorcy więzienia inkwizycyjnego z 10/22 listopada 1837 r. Od 1846 r. był on nadzorcą Domu Badań na Tyńcu.

AGAD, Komisja Województwa Mazowieckiego/Rząd Gubernialny Warszawski, sygn. 2704, nlb

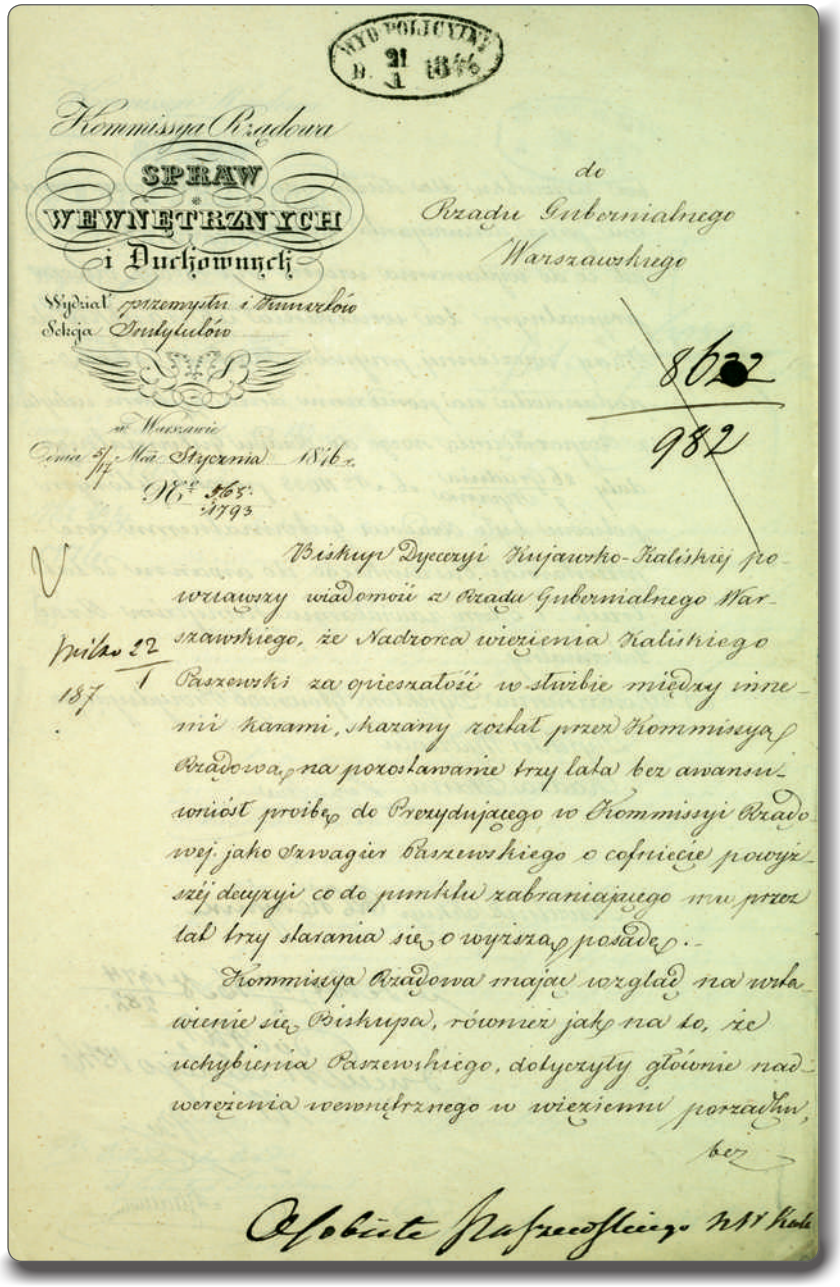

Kommissya Rządowa
SPRAW
WEWNĘTRZNYCH
i Duchownych
Wydział przemysłu i Kunsztów
Sekcja Instytutów

w Warszawie
dnia 5/17 Mca Stycznia 1846 r.
No 565/1793

do
Rządu Gubernialnego
Warszawskiego

8622
982

Biskup Dyecezyi Kujawsko-Kaliskiej powziąwszy wiadomość z Rządu Gubernialnego Warszawskiego, że Nadzorca więzienia Kaliskiego Paszewski za opieszałość w służbie między innemi karami, skazany został przez Kommissyą Rządową na pozostawanie trzy lata bez awansu, wniósł prośbę do Prezydującego w Kommissyi Rządowej jako Szwagier Paszewskiego o cofnięcie powyższej decyzyi co do punktu zabraniającego mu przez lat trzy starania się o wyższą posadę.

Kommissya Rządowa mając wzgląd na wstawienie się Biskupa, również jak na to, że uchybienia Paszewskiego, dotyczyły głównie nadwerężenia wewnętrznego w więziennym porządku,

bez

Osobiste Paszewskiego

8. Fragment pisma Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych do Rządu Gubernialnego Warszawskiego z dnia 5/17 stycznia 1846 r. dotyczącego wstawiennictwa biskupa kujawsko-kaliskiego w sprawie oskarżonego o opieszałość w służbie nadzorcy więzienia kaliskiego Jana Paszewskiego.

AGAD, Komisja Województwa Mazowieckiego/Rząd Gubernialny Warszawski, sygn. 2704, nlb

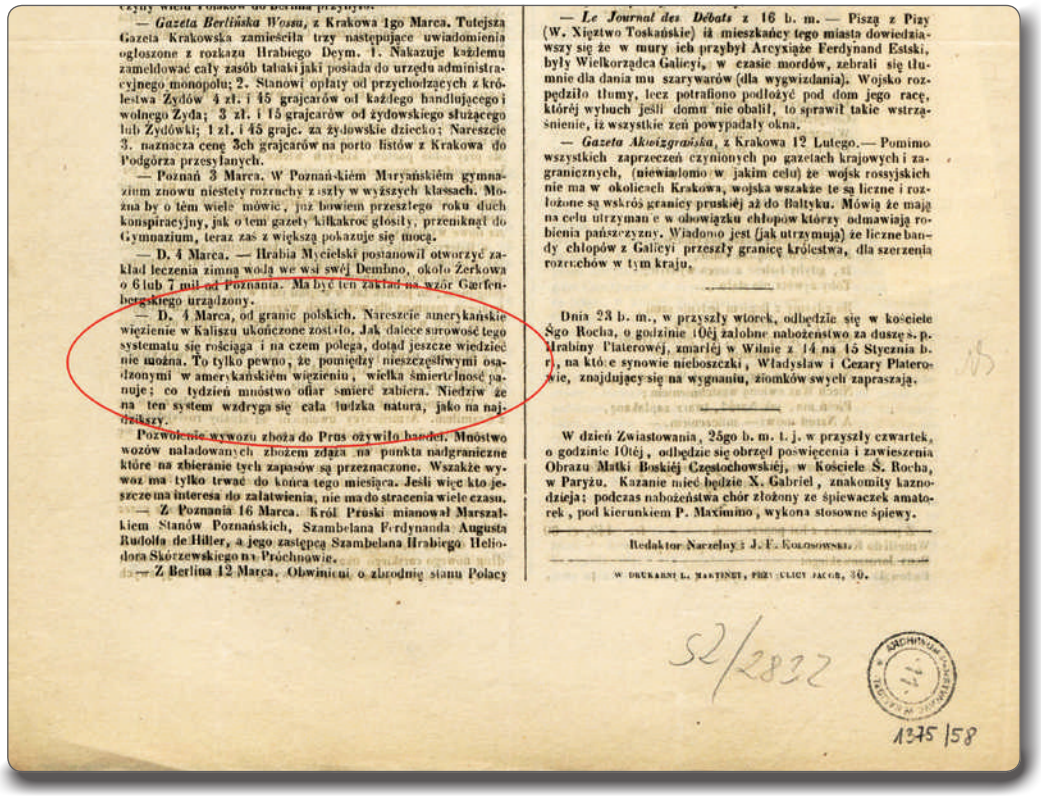

— *Gazeta Berlińska Wossu*, z Krakowa 1go Marca. Tutejsza Gazeta Krakowska zamieściła trzy następujące uwiadomienia ogłoszone z rozkazu Hrabiego Deym. 1. Nakazuje każdemu zameldować cały zasób tabaki jaki posiada do urzędu administracyjnego monopolu; 2. Stanowi opłaty od przychodzących z królestwa Żydów 4 zł. i 45 grajcarów od każdego handlującego i wolnego Żyda; 3 zł. i 15 grajcarów od żydowskiego służącego lub Żydówki; 1 zł. i 45 grajc. za żydowskie dziecko; Nareszcie 3. naznacza cenę 3ch grajcarów na porto listów z Krakowa do Podgórza przesyłanych.

— Poznań 3 Marca. W Poznańskiém Maryańskiém gymnazium znowu niestety rozruchy zaszły w wyższych klassach. Można by o tém wiele mówić, już bowiem przeszłego roku duch konspiracyjny, jak o tem gazety kilkakroć głosiły, przeniknął do Gymnazium, teraz zaś z większą pokazuje się mocą.

— D. 4 Marca. — Hrabia Mycielski postanowił otworzyć zakład leczenia zimną wodą we wsi swéj Dembno, około Żerkowa o 6 lub 7 mil od Poznania. Ma być ten zakład na wzór Gærfenbergskiego urządzony.

— D. 4 Marca, od granic polskich. Nareszcie amerykańskie więzienie w Kaliszu ukończone zostało. Jak dalece surowość tego systematu się rościąga i na czem polega, dotąd jeszcze wiedzieć nie można. To tylko pewno, że pomiędzy nieszczęśliwymi osadzonymi w amerykańskiém więzieniu, wielka śmiertelność panuje; co tydzień mnóstwo ofiar śmierć zabiera. Niedziw że na ten system wzdryga się cała ludzka natura, jako na najdzikszy.

Pozwolenie wywozu zboża do Prus ożywiło handel. Mnóstwo wozów naładowanych zbożem zdąża na punkta nadgraniczne które na zbieranie tych zapasów są przeznaczone. Wszakże wywoz ma tylko trwać do końca tego miesiąca. Jeśli więc kto jeszcze ma interesa do załatwienia, nie ma do stracenia wiele czasu.

— Z Poznania 16 Marca. Król Pruski mianował Marszałkiem Stanów Poznańskich, Szambelana Ferdynanda Augusta Rudolfa de Hiller, a jego zastępcą Szambelana Hrabiego Heliodora Skórzewskiego na Próchnowie.

— Z Berlina 12 Marca. Obwinieni o zbrodnię stanu Polacy

— *Le Journal des Débats* z 16 b. m. — Piszą z Pizy (W. Xięztwo Toskańskie) iż mieszkańcy tego miasta dowiedziawszy się że w mury ich przybył Arcyxiążę Ferdynand Estski, były Wielkorządca Galicyi, w czasie mordów, zebrali się tłumnie dla dania mu szarywarów (dla wygwizdania). Wojsko rozpędziło tłumy, lecz potrafiono podłożyć pod dom jego racę, któréj wybuch jeśli domu nie obalił, to sprawił takie wstrząśnienie, iż wszystkie zeń powypadały okna.

— *Gazeta Akwizgrańska*, z Krakowa 12 Lutego.— Pomimo wszystkich zaprzeczeń czynionych po gazetach krajowych i zagranicznych, (niewiadomo w jakim celu) że wojsk rossyjskich nie ma w okolicach Krakowa, wojska wszakże te są liczne i rozłożone są wskróś granicy pruskiéj aż do Bałtyku. Mówią że mają na celu utrzymanie w obowiązku chłopów którzy odmawiają robienia pańszczyzny. Wiadomo jest (jak utrzymują) że liczne bandy chłopów z Galicyi przeszły granicę królestwa, dla szerzenia rozruchów w tym kraju.

Dnia 23 b. m., w przyszły wtorek, odbędzie się w kościele Śgo Rocha, o godzinie 10éj żałobne nabożeństwo za duszę s. p. Hrabiny Platerowéj, zmarłéj w Wilnie z 14 na 15 Stycznia b. r., na które synowie nieboszczki, Władysław i Cezary Platerowie, znajdujący się na wygnaniu, ziomków swych zapraszają.

W dzień Zwiastowania, 25go b. m. t. j. w przyszły czwartek, o godzinie 10téj, odbędzie się obrzęd poświęcenia i zawieszenia Obrazu Matki Boskiéj Częstochowskiéj, w Kościele Ś. Rocha, w Paryżu. Kazanie mieć będzie X. Gabriel, znakomity kaznodzieja; podczas nabożeństwa chór złożony ze śpiewaczek amatorek, pod kierunkiem P. Maximino, wykona stosowne śpiewy.

Redaktor Naczelny: J. F. Kolomowski.

W DRUKARNI L. MARTINET, PRZY ULICY JACOB, 30.

52/2832
1375/58

9. Wzmianka w paryskim „Dzienniku Narodowym” z 20 marca 1847 r. o wybudowaniu w Kaliszu amerykańskiego więzienia.

APK, Zbiór czasopism, sygn. 58, s. 4

Do Nru $\frac{12,721}{56,634}$ *Dzien.* K. R. S. W. i D. z r. 1846

154

TARYFFA STAŁA

ŻYWNOŚCI WIĘŹNI.

CZĘŚĆ PIERWSZA.

ŻYWNOŚĆ DLA ZDROWYCH.

A. *Chleb, sól i okrasa.*

Dla więźni kosztem skarbu żywionych, w domach badań, w więzieniach karnych, aresztach publicznych, tudzież dla defraudantów, z wyłączeniem więźni ciężkiego i warownego więzienia, względem których obostrzeżenia postu dawnem prawem karném przepisane, pozostają w swéj mocy—wydawać należy codziennie na jednę zdrową osobę.

Chleba żytniego razowego funt jeden i pół.

Do strawy gotowanéj, soli po zołotników sześć.

Słoniny dla Chrześcijan po zołotników trzy, w dni zaś postne oleju po zołotników trzy, a dla Żydów masła po zołotników $2\frac{1}{4}$.

Gotowana żywność składać się ma z śniadania i obiadu, według przepisów niżéj wyszczególnionych.

B. *Ogólna żywność tygodniowa dla zdrowych.*

Odmiana strawy, jaką więzień dziennie na śniadanie i obiad ma dostać, przepisuje się następnie:

w Niedzielę.

Na śniadanie: Żurku czarek cztery.
Na obiad: Grochu dwie czarki, z zasypką kaszy czarki jednéj.

w Poniedziałek.

Na śniadanie: Żurku lub Wodzianki czarek cztery.
Na obiad: Kartofli czarek $10\frac{2}{10}$.

we Wtorek.

Na śniadanie: Klejku czarek cztery.
Na obiad: Kapusty sześć czarek, z zasypką jednej czarki kaszy lub grochu.

we Środę.

Na śniadanie: Żurku czarek cztery.
Na obiad: Kartofli czarek $8\frac{2}{10}$ z zasypką kaszy jednej czarki.

we Czwartek.

Na śniadanie: Klejku lub Wodzianki czarek cztery.
Na obiad: Grochu dwie czarki, z dodaniem kapusty cztery czarek.

10. Taryfa stała żywności dla więźniów zdrowych i chorych z 1850 r.
APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1817-1866 [1867], sygn. 816, k. 154

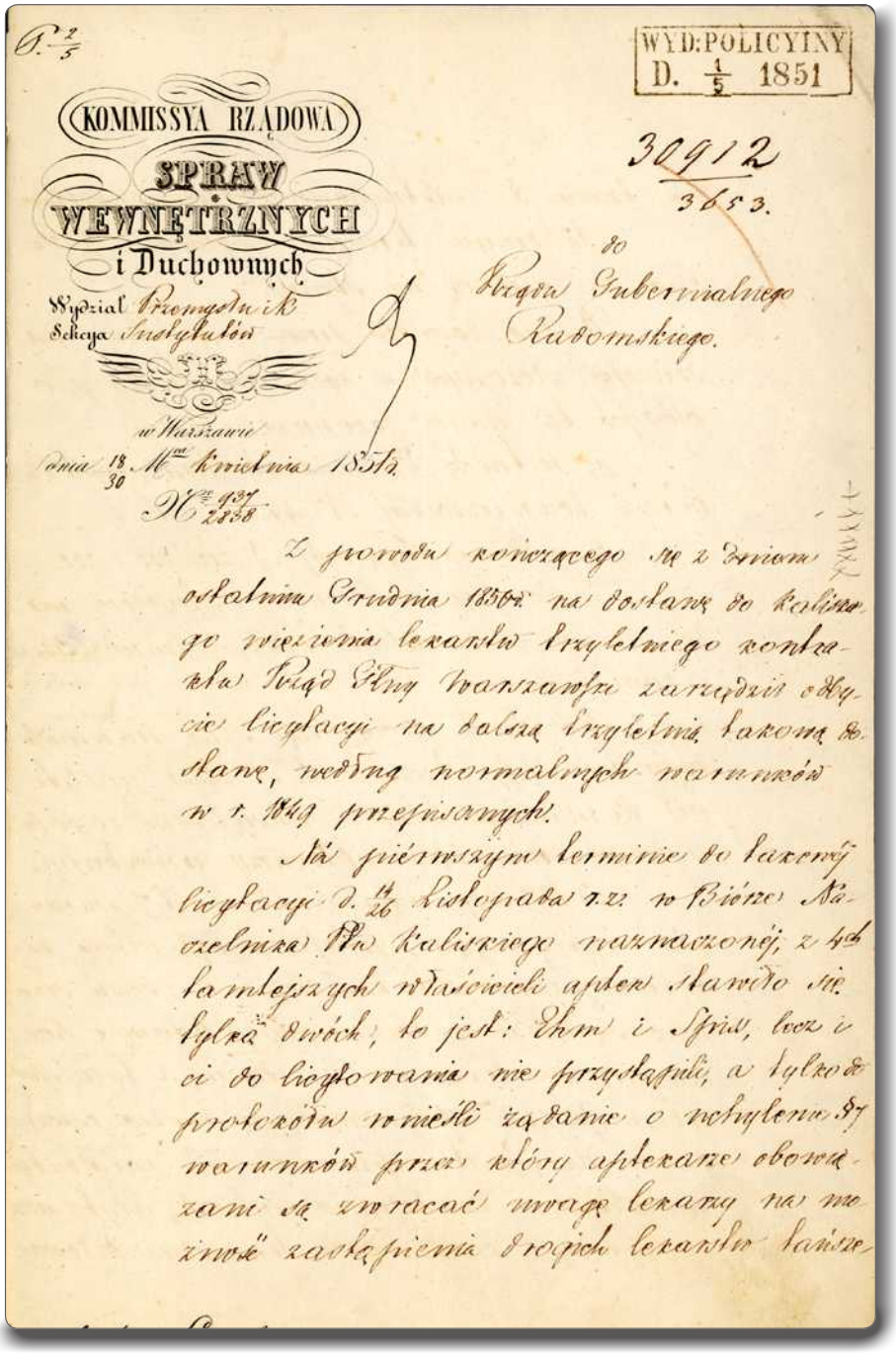

P. 2/5

WYD: POLICYJNY
D. 1/5 1851

KOMMISSYA RZĄDOWA
SPRAW
WEWNĘTRZNYCH
i Duchownych
Wydział Przemysłu i K.
Sekcya Instytutów

w Warszawie
dnia 18/30 Mca Kwietnia 1851 r.
Nro 937/2838

30912
3653.

do
Rządu Gubernialnego
Radomskiego.

Z powodu kończącego się z dniem ostatnim Grudnia 1850 r. na dostawę do kaliskiego więzienia lekarstw trzyletniego kontraktu Rząd Głny Warszawski zarządził odbycie licytacyi na dalszą trzyletnią takową dostawę, według normalnych warunków w r. 1849 przepisanych.

Na pierwszym terminie do takowej licytacyi d. 14/26 Listopada r. z. w Biórze Naczelnika Ptu Kaliskiego naznaczonej, z 4ch tamtejszych właścicieli aptek stawiło się tylko dwóch, to jest: Ehm i Spiss, lecz i ci do licytowania nie przystąpili, a tylko do protokółu wnieśli żądanie o uchylenie §7 warunków przez który aptekarze obowiązani są zwracać uwagę lekarzy na możność zastąpienia drogich lekarstw tańsze

11. Fragment pisma Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych do Rządu Gubernialnego Radomskiego z 18/30 kwietnia 1851 r. nawiązującego do licytacji na dostawę leków do kaliskiego więzienia.

APR, Rząd Gubernialny Radomski I, sygn. 10 681, nlb

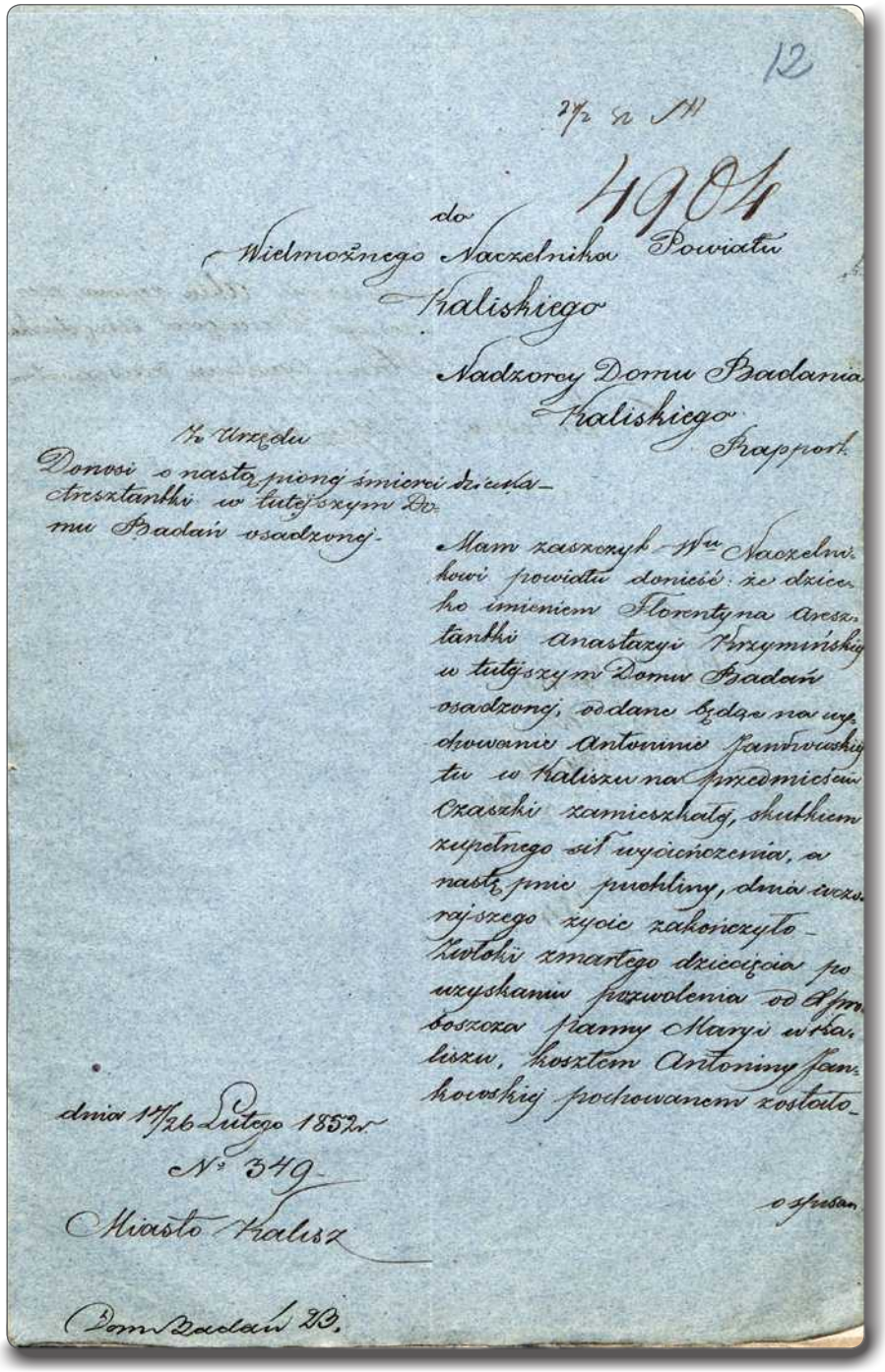

12

27/2 82 M

4904

do

Wielmożnego Naczelnika Powiatu

Kaliskiego

Nadzorcy Domu Badania

Kaliskiego

Rapport.

Z Urzędu

Donosi o nastąpionej śmierci dziecka aresztantki w tutejszym Domu Badań osadzonej.

Mam zaszczyt Wu Naczelnikowi powiatu donieść: że dziecko imieniem Florentyna aresztantki Anastazyi Krzymińskiej w tutejszym Domu Badań osadzonej, oddane będąc na wychowanie Antoninie Jankowskiej tu w Kaliszu na przedmieściu Czaszki zamieszkałej, skutkiem zupełnego sił wycieńczenia, a następnie puchliny, dnia wczorajszego życie zakończyło. Zwłoki zmarłego dziecięcia po uzyskaniu pozwolenia od X proboszcza panny Maryi w Kaliszu, kosztem Antoniny Jankowskiej pochowanem zostało.

dnia 17/26 Lutego 1852 r.

N° 349.

Miasto Kalisz

o spisan

Dom Badań 23.

12. Informacja o śmierci dziecka aresztantki, będącego na wychowaniu u matki zastępczej z 1852 r.

APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1817-1866 [1867], sygn. 779, k. 12

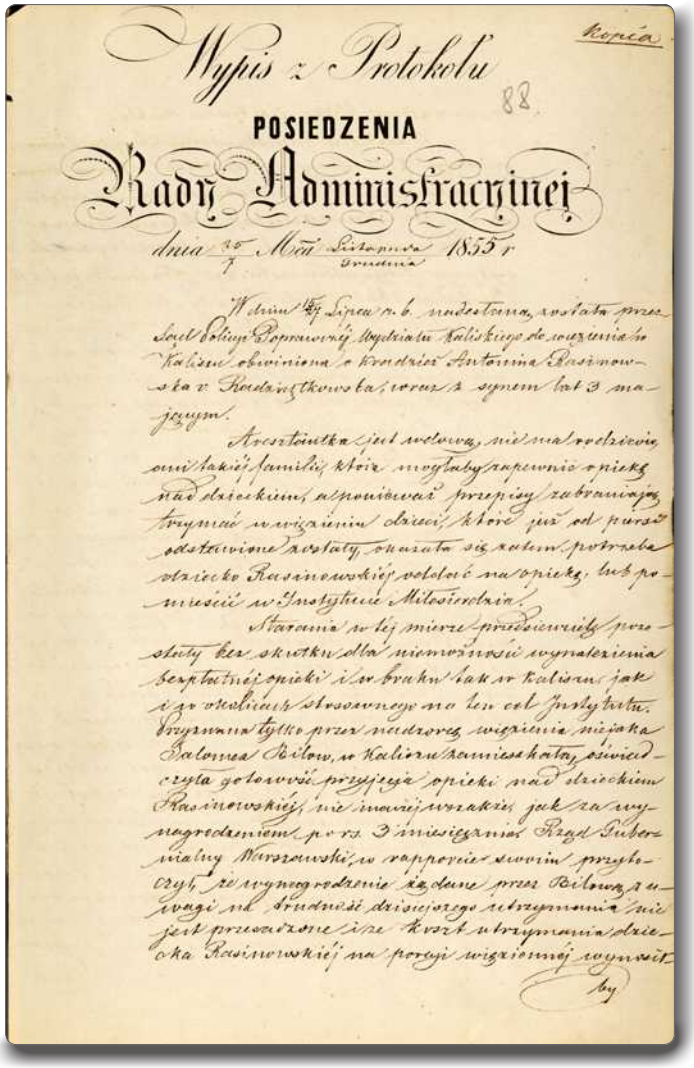

Kopia

Wypis z Protokołu

88

POSIEDZENIA

Rady Administracyjnej

dnia 25/7 Mca Listopada/Grudnia 1855 r.

W dniu 15/27 Lipca r. b. nadesłaną została przez Sąd Policyi Poprawczej Wydziału Kaliskiego do więzienia w Kaliszu obwiniona o kradzież Antonina Rasinowska v. Radziątkowska, wraz z synem lat 3 mającym.

Aresztantka jest wdową, nie ma rodziców, ani takiej familii, któraby mogłaby zapewnić opiekę nad dzieckiem, a ponieważ przepisy zabraniają trzymać w więzieniu dzieci, które już od piersi odstawione zostały, okazała się zatem potrzeba dziecko Rasinowskiej oddać na opiekę, lub pomieścić w Instytucie Miłosierdzia.

Starania w tej mierze przedsięwzięte pozostały bez skutku dla niemożności wynalezienia bezpłatnej opieki i w braku tak w Kaliszu, jak i w okolicach stosownego na ten cel Instytutu. Przyznana tylko przez nadzorcę więzienia niejaka Salomea Bilow, w Kaliszu zamieszkała, oświadczyła gotowość przyjęcia opieki nad dzieckiem Rasinowskiej, nie inaczej wszakże, jak za wynagrodzeniem po rs. 3 miesięcznie. Rząd Gubernialny Warszawski, w rapporcie swoim przytoczył, że wynagrodzenie żądane przez Bilową z uwagi na trudność dzisiejszego utrzymania nie jest przesadzone i że koszt utrzymania dziecka Rasinowskiej na porcyi więziennej wynosił-

by

13. Fragment wypisu z protokołu Rady Administracyjnej z dnia 25 listopada/7 grudnia 1855 r., dotyczącego osadzonej w kaliskim więzieniu Antoniny Rasinowskiej. Skazana za kradzież kobieta była wdową, matką 3-letniego dziecka. W momencie osadzenia jej w więzieniu powstał problem opieki nad dzieckiem. Nie mogło ono formalnie przebywać w więzieniu wraz z matką, gdyż było już odstawione od piersi. *(…) Okazała się zatem potrzeba dziecko Rasinowskiej oddać na opiekę lub pomieścić w Instytucie Miłosierdzia. Starania w tej mierze przedsięwzięte pozostały bez skutku dla niemożności wynalezienia bezpłatnej opieki i z braku tak w Kaliszu, jak i w okolicach stosownego na ten cel Instytutu. Przyznana tylko przez nadzorcę więzienia niejaka Salomea Bilow, w Kaliszu zamieszkała, oświadczyła gotowość przyjęcia opieki nad dzieckiem Rasinowskiej, nie inaczej wszakże, jak za wynagrodzeniem po rubli 3 miesięcznie (…).*

APR, Rząd Gubernialny Radomski I, sygn. 10 658, s. 88

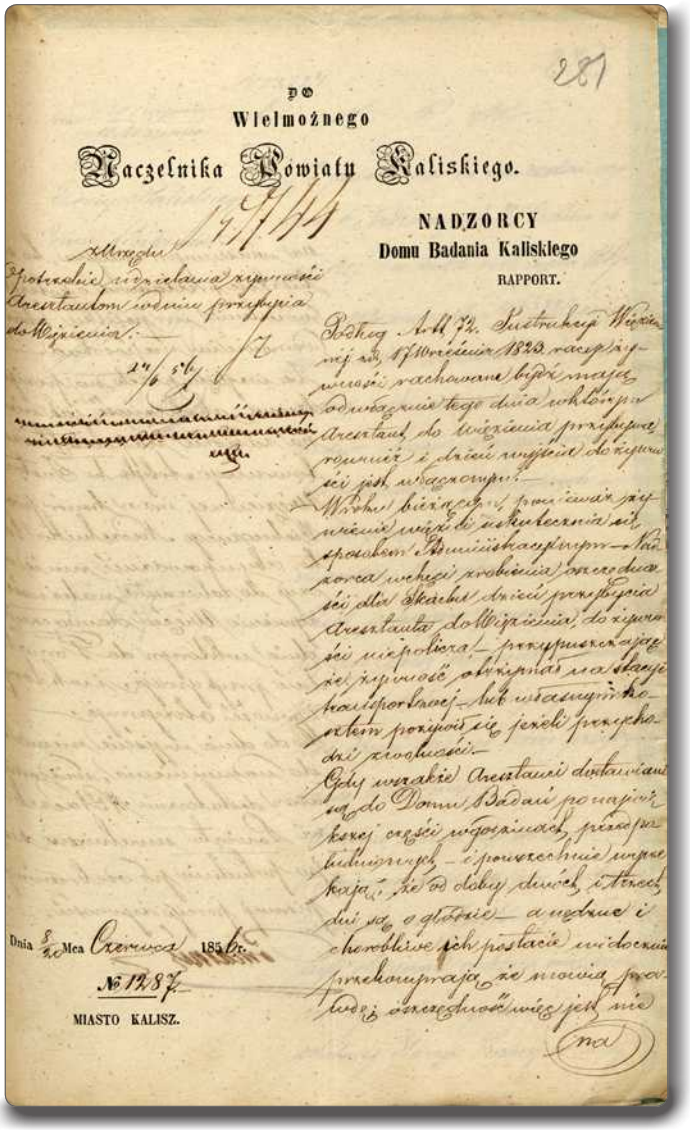

281

po
Wielmożnego
Naczelnika Powiatu Kaliskiego.

NADZORCY
Domu Badania Kaliskiego
RAPPORT.

Dnia 8/20 Mca Czerwca 1856 r.
№ 1287.
MIASTO KALISZ.

14. Pierwsza strona raportu nadzorcy Domu Badania w Kaliszu z 8/20 czerwca 1856 r. do Naczelnika Powiatu Kaliskiego w sprawie wyżywienia więźniów. Dowiadujemy się z niego, że *w roku bieżącym ponieważ żywienie więźni uskutecznia się sposobem Administracyjnym – Nadzorca wchęci zrobienia oszczędności dla Skarbu dzień przybycia aresztanta do Więzienia, do żywności niepolicza – przypuszczając że żywność otrzymał na stacyi transportowej – lub własnym kosztem pożywił się jeżeli przychodzi zwolności.* W tym samym raporcie czytamy dalej, że od tej reguły były pewne odstępstwa. Jeżeli aresztant przybył w godzinach przedpołudniowych, powszechnie oświadczył, że nie jadł przynajmniej od doby, a przy tym nędzny wygląd potwierdzał jego zeznanie, mógł liczyć na posiłek w dniu przybycia.

APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1817-1866 [1867], sygn. 816, k. 281

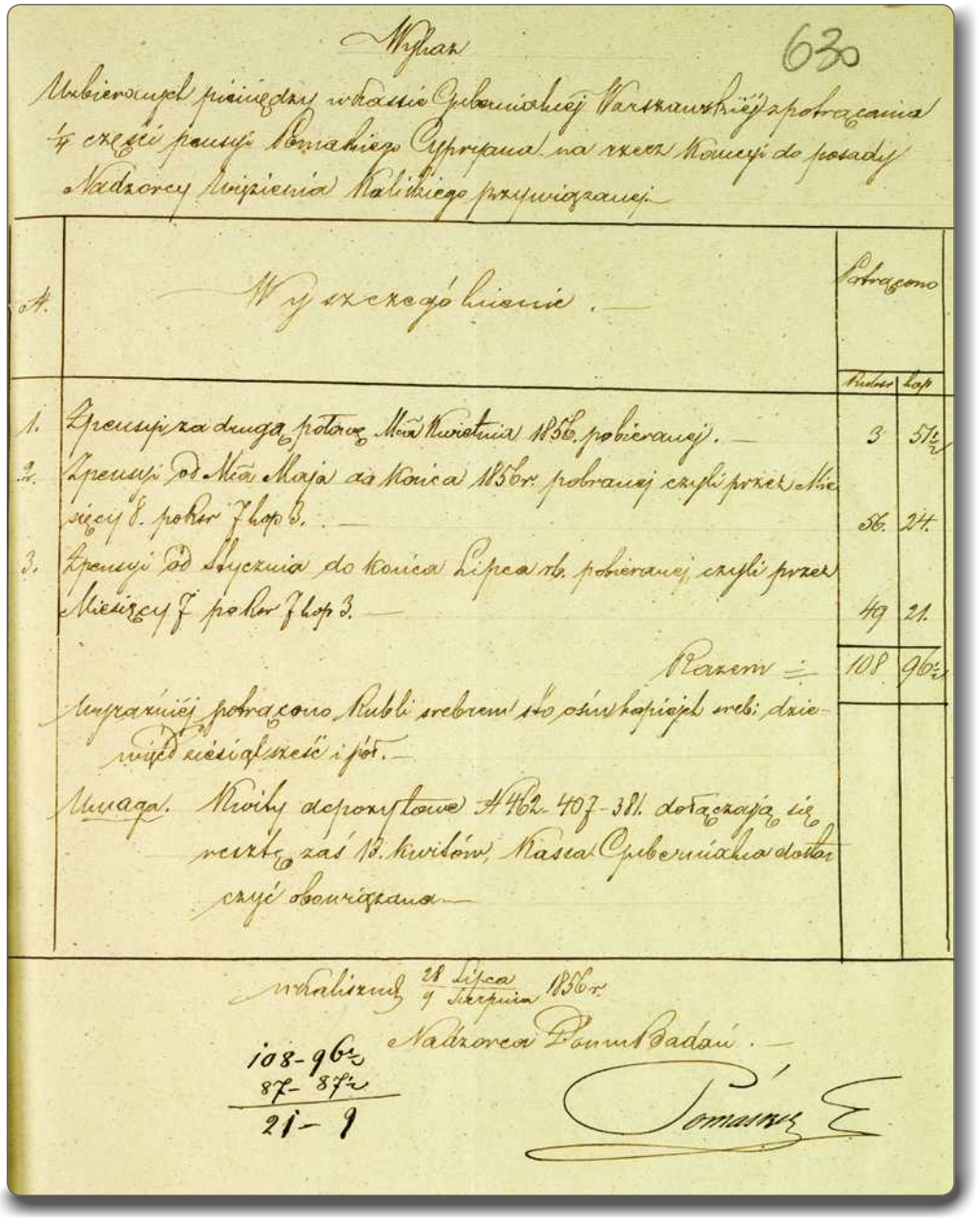

Wykaz 630

Uzbieranych pieniędzy w Kassie Gubernialnej Warszawskiej z potrącania ¼ części pensyi Pomaskiego Cypryana na rzecz Kaucyi do posady Nadzorcy Więzienia Kaliskiego przywiązanej.

№	Wyszczególnienie.	Potrącono Rubli	Kop
1.	Z pensyi za drugą połowę Mca Kwietnia 1856. pobieranej.	3	51½
2.	Z pensyi od Mca Maja do końca 1856 r. pobranej czyli przez Miesięcy 8. po Rsr 7 kop 3.	56.	24.
3.	Z pensyi od Stycznia do końca Lipca rb. pobieranej czyli przez Miesięcy 7 po Rsr 7 kop 3.	49	21.
	Razem	108	96½

Wyraźniej potrącono Rubli srebrem sto osiem kopiejek sreb: dziewięćdziesiąt sześć i pół.

Uwaga. Kwity depozytowe № 462-407-381. dołączają się resztę zaś 13. kwitów, Kassa Gubernialna dostarczyć obowiązana.

w Kaliszu 28 Lipca / 9 Sierpnia 1856 r.

Nadzorca Domu Badań.

108-96½
87-87½
21-9

Pomaski

15. Wykaz uzbieranych pieniędzy w Kasie Gubernialnej Warszawskiej z 28 lipca/ 9 sierpnia 1856 r. z potrącenia ¼ części pensji Cypriana Pomaskiego na rzecz kaucji do posady nadzorcy więzienia kaliskiego przywiązanej.

AGAD, Komisja Województwa Mazowieckiego/Rząd Gubernialny Warszawski, sygn. 10 032, s. 630

12

scach od Naczelnika Powiatu, i nie wcześniéj może z urlopu korzystać, aż zastępca miejsce jego obejmie. Urlopy na dni 28 dawane być mają przez Kommissyę Rządową Spraw Wewnętrznych i Duchownych, za pośrednictwem właściwego Rządu Gubernialnego.

§ 60.

Lekarze więzienni pozostający jednocześnie w służbie lekarsko-administracyjnéj lub szpitalnéj, oprócz urlopów otrzymywanych od Władz zwierzchnich tych gałęzi służby, oddzielnie powinni się starać o urlop jako Lekarze więzienni.

§ 61.

Szczególną baczność zwracać powinien Lekarz więzienny na pojawianie się pomiędzy więźniami chorób epidemicznych i zaraźliwych, jako to: świerzby, gangreny szpitalnéj, gorączki tyfoidalnéj, ospy naturalnéj, dyssenteryi epidemicznéj, cholery, skorbutu, tudzież zapalenia oczu epidemicznego.

W takich razach przedsięwziąść powinien natychmiast odpowiednie środki policyjno-lekarskie, składając o tém szczegółowy rapport właściwéj Władzy.

W tymże celu odbywać ma Lekarz od czasu do czasu przegląd więźni w miarę potrzeby.

W zaprowadzaniu środków przeciw cholerze i szkorbutowi, stosować się winien Lekarz do wydanych w téj mierze instrukcyj oddzielnych, które w anneksach są załączone.

§ 62.

Aby ile możności zmniejszyć w więzieniach wydatek skarbu na lekarstwa, oraz dla udzielania natychmiastowéj pomocy chorym, w każdym lazarecie więziennym ma się znajdować Apteczka podręczna, złożona ze stosownego do potrzeby zapasu środków lekarskich, nieulegających zepsuciu, a często używanych. Środki te przepisywane z Apteki za oddzielnemi receptami, mieścić się powinny w szafie, o któréj w § 13 niniejszéj instrukcyi mowa, i będą wydawane pod odpowiedzialnością Lekarza.

Takiemi środkami lekarskiemi są:
Acetum saturninum.
Alumen crudum.
— ustum.
Argentum nitricum fusum.
Calcaria chlorata sicca prosolutione.
Camphora.
Carbo tiliae pulveratus.
Emplastrum lithargyri compositum.
— — c. resina.
Flores chamomillae vulg.
— tiliae concisi.
Liquor ammonii caustici.
Magnesia sulphurica.
— usta.
Pulveres Doveri.
— purgantes.
— — merculiales.
— tartari stibiati comp.
Pulvis radicis Ipecacuanhae.

16. Fragment „Instrukcji lekarsko-więziennej” z sierpnia 1857 r.
APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1817-1866 [1867], sygn. 816, k. 276v

17. Kaliskie więzienie w 1858 r.

MOZK, *Album Kaliskie*, ułożone i opisane przez Edwarda Staweckiego, poszyt IV, ryc. 11

18. Walenty Stanczukowski – filantrop i lekarz więzienny.
APK, Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza, sygn. 36

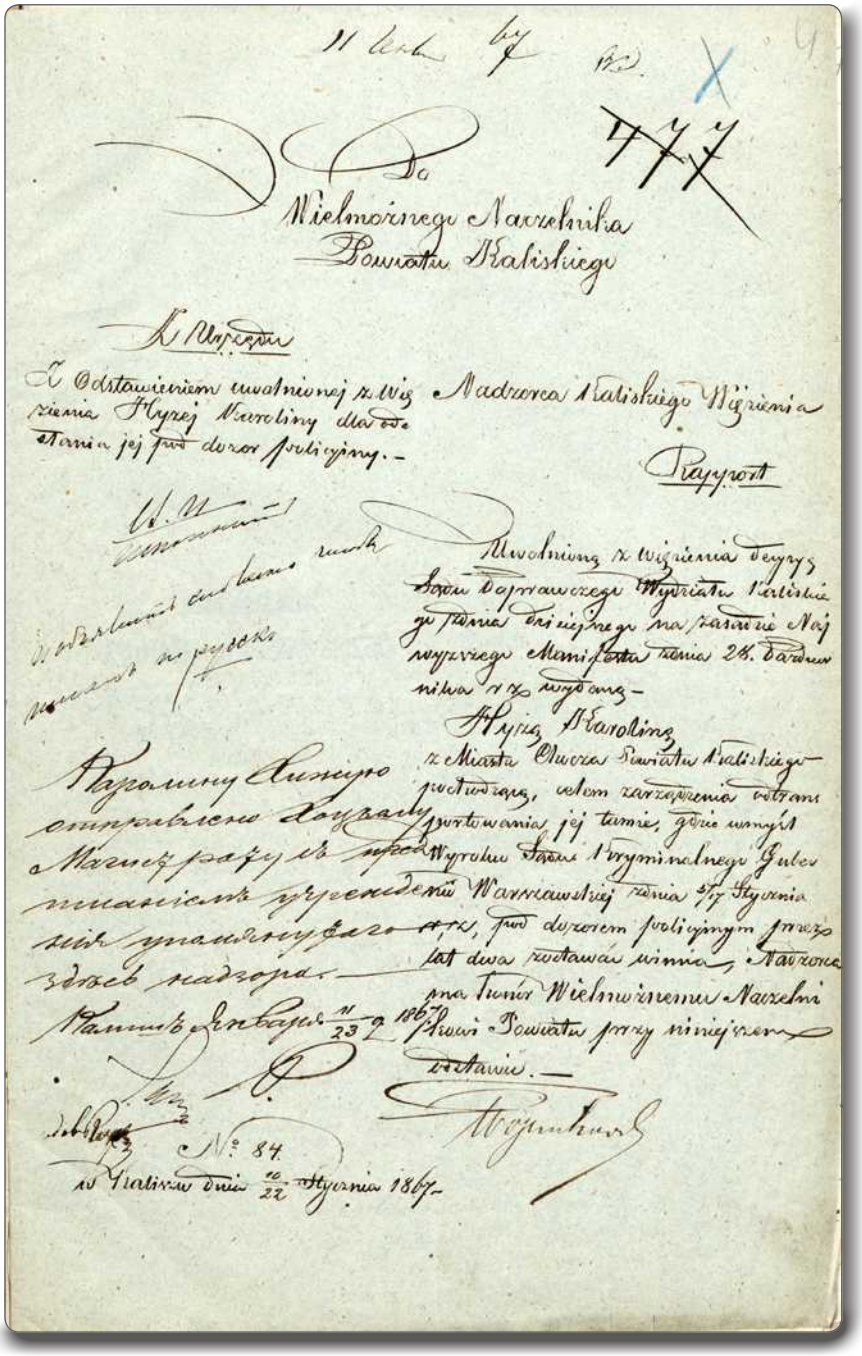

19. Raport Nadzorcy Więzienia w Kaliszu Feliksa Wojciechowskiego z 22 stycznia 1867 r. do Naczelnika Powiatu Kaliskiego o odstawieniu Karoliny Hożej do Chocza, gdzie, zgodnie z wyrokiem sądowym, ma przebywać przez dwa lata pod nadzorem policyjnym. APK, Kaliski Zarząd Powiatowy, sygn. 724, s. 4

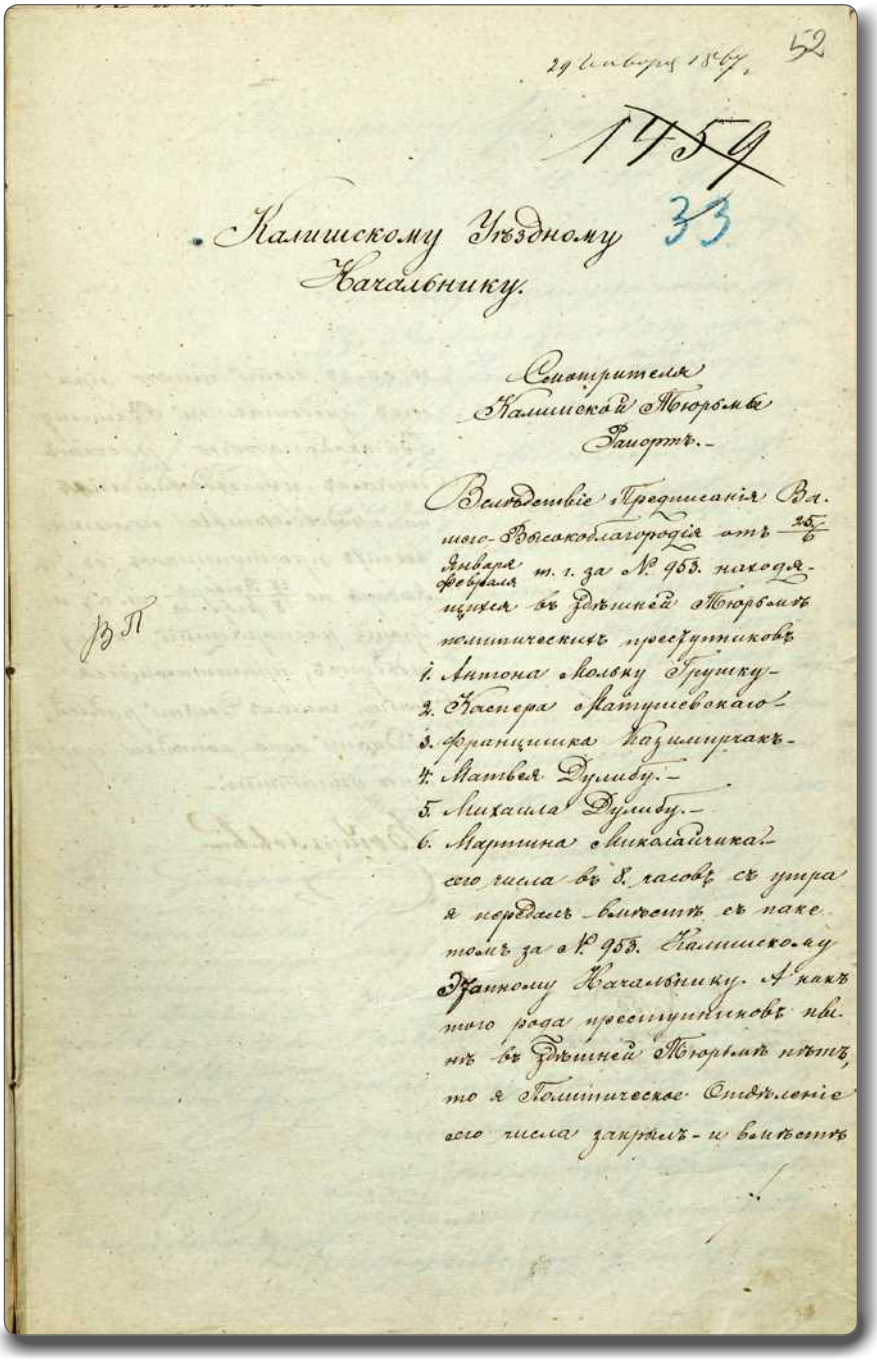

29 января 1867 г. 52

~~1459~~

33

Калишскому Уѣздному
Начальнику.

Смотрителя
Калишской Тюрьмы
Рапортъ.-

Вслѣдствіе Предписанія Ва-
шего-Высокоблагородія отъ 25/6
Января/Февраля т. г. за № 953. находя-
щихся въ здѣшней Тюрьмѣ
политическихъ преступниковъ
1. Антона Мольку Грушку-
2. Каспера Матушевскаго-
3. Францишка Казимирчакъ-
4. Матвея Дулибу.-
5. Михаила Дулибу.-
6. Мартина Миколайчика.-
сего числа въ 8. часовъ съ утра
я передалъ вмѣстѣ съ паке-
томъ за № 953. Калишскому
Этапному Начальнику. А какъ
того рода преступниковъ пы-
нѣ въ здѣшней Тюрьмѣ нѣтъ,
то я Политическое Отдѣленіе
сего числа закрылъ - и вмѣстѣ

ВП

20. Fragment pisma Dozorcy Więzienia w Kaliszu Feliksa Wojciechowskiego z 29 stycznia 1867 r. do Naczelnika Powiatu Kaliskiego w sprawie pieniędzy wydanych na więźniów politycznych przebywających w miejscowym więzieniu.

APK, Kaliski Zarząd Powiatowy, sygn. 723, s. 52

52 [numer strony w zeszycie?]
29 stycznia 1867 roku
1459
33 [napis ołówkiem]

Do Kierownika Powiatu Kaliskiego*

Raport dozorcy Więzienia Kaliskiego

Kierując się nakazem Wielmożnego Pana[1] z dn. 25 stycznia (6 lutego) b.r.[2] pod Nr 953 znajdujących się w tutejszym więzieniu więźniów politycznych

1. Antoniego Molkę Gruszkę[3]
2. Kacpra Matuszewskiego
3. Franciszka Kaźmierczaka
4. Mateusza Dulibę
5. Michała Dulibę
6. Marcina Mikołajczyka

dzisiaj o godzinie 8 rano wraz z paczką pod Nr 953 przekazałem Kaliskiemu Naczelnikowi Etapu.

Ponieważ na dzień dzisiejszy w tutejszym Więzieniu już nie ma tego typu więźniów, to Oddział Polityczny dzisiaj zamknąłem – wraz z czym mam zaszczyt przedstawić Wielmożnemu Panu rozliczenie z pieniędzy wydanych na wyżywienie przestępców politycznych w okresie od 1/ 13 stycznia do 27 stycznia/ 8 lutego tego roku oraz proszę zarządzić by należną kwotę w wysokości dziesięć rubli dwadzieścia jedną kopiejkę srebrem mi wypłacono.

[Podpis:] Wojciechowski

Nr 150
Kalisz, 27 stycznia/ 8 lutego 1867 roku.

---

* Tłumaczenie raportu dozorcy Więzienia Kaliskiego. Ilustracja nr 20.

1 W oryginale *Wasze Wysokobłagorodije* – forma zwracania się do urzędnika 6-8 stopnia zgodnie z Tabelą rang, obowiązującej w Rosji do rewolucji 1917 r.

2 Daty są podane według juliańskiego i (w nawiasach) gregoriańskiego kalendarza.

3 Założono, że w oryginale znajdują się polskie imiona i nazwiska, które poddano zruszczeniu.

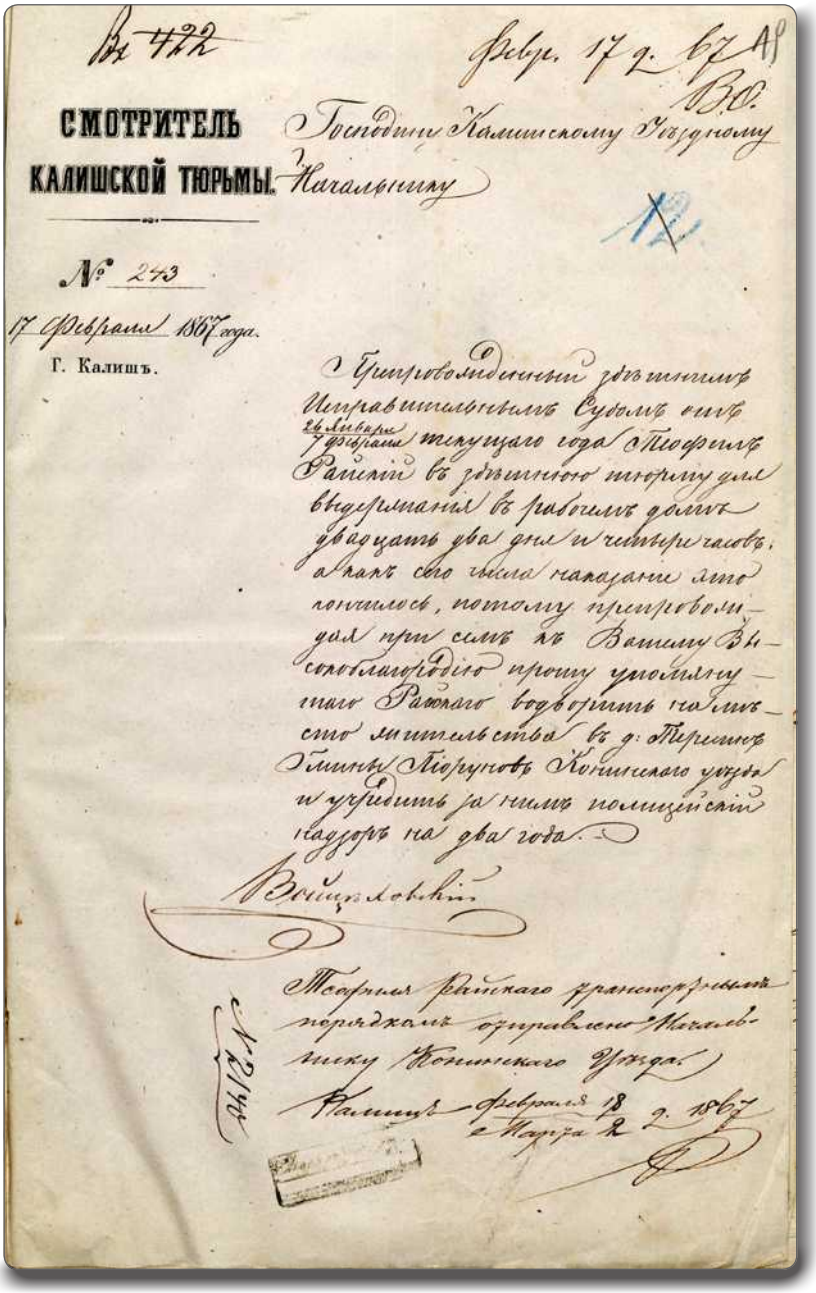

Вх 422

Февр. 17 д. 67 А8

В.О.

СМОТРИТЕЛЬ КАЛИШСКОЙ ТЮРЬМЫ.

№ 243

17 Февраля 1867 года.

Г. Калишъ.

Господину Калишскому Уѣздному Начальнику

Препровожденный здѣшнимъ Исправительнымъ Судомъ отъ 26 Января / 7 февраля текущаго года Теофилъ Райскій въ здѣшнюю тюрьму для выдержанія въ рабочемъ домѣ двадцать два дня и четыре часовъ, а какъ сего числа наказаніе это кончилось, потому препровождая при семъ къ Вашему Высокоблагородію прошу упомянутаго Райскаго водворить на мѣсто жительства въ д. Тересинъ Глины Піоруновъ Конинскаго уѣзда и учредить за нимъ полицейскій надзоръ на два года.

Войцѣховскій

Теофиля Райскаго транспортнымъ порядкомъ отправлено Начальнику Конинскаго Уѣзда.

Калишъ Февраля 18 / Марта 2 д. 1867

№ 2148

21. Pismo Dozorcy Więzienia w Kaliszu Feliksa Wojciechowskiego z 17 lutego 1867 r. do Naczelnika Powiatu Kaliskiego o zakończeniu przez Teofila Rajskiego kary 22 dni i 4 godzin w Domu Pracy i konieczności odesłania go do miejsca zamieszkania tj. Teresina w gminie Piorunów powiatu konińskiego oraz ustanowienia nad nim przez dwa lata nadzoru policyjnego.

APK, Kaliski Zarząd Powiatowy, sygn. 724, s. 19

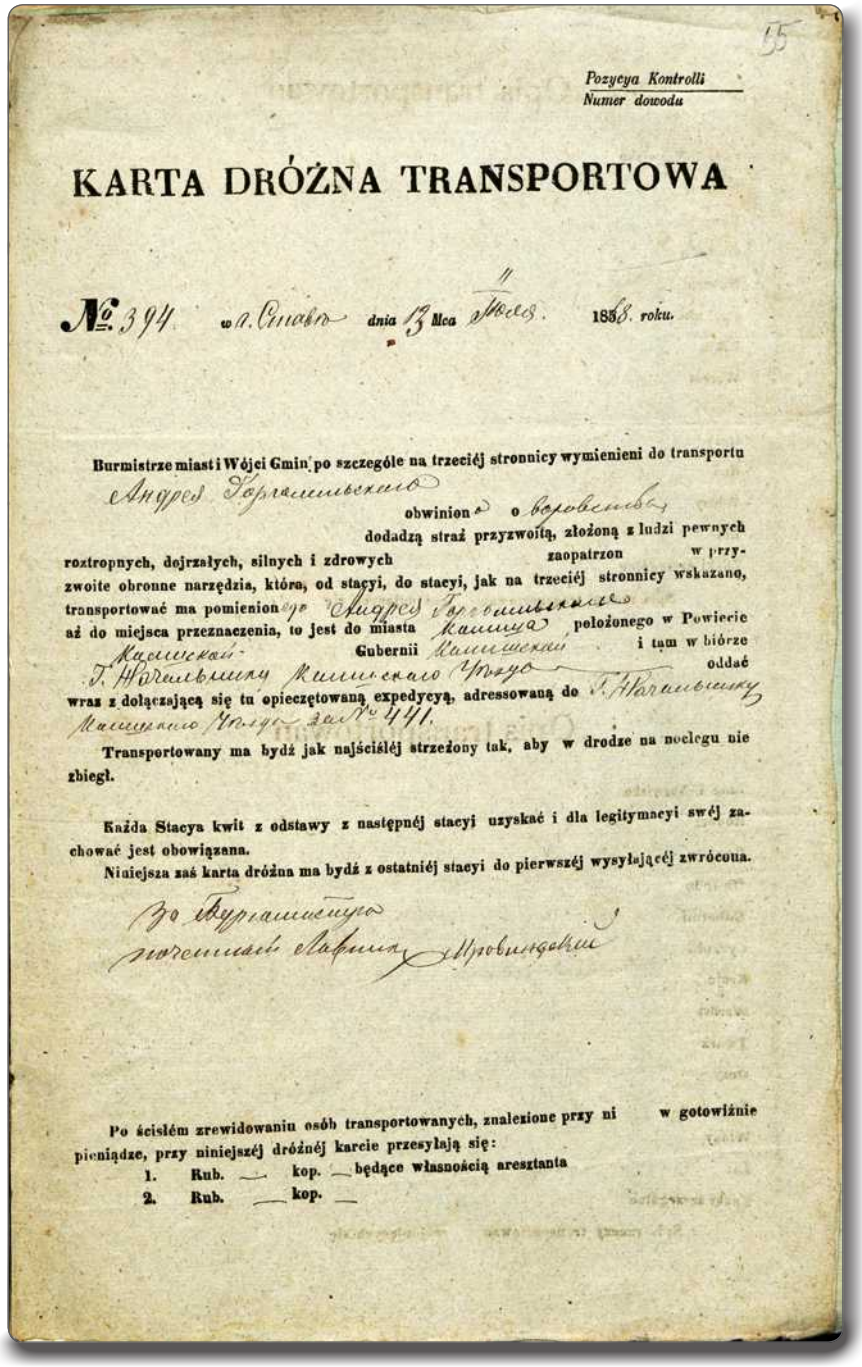

55

Pozycya Kontrolli
Numer dowodu

KARTA DRÓŻNA TRANSPORTOWA

№ 394 w г. Ставѣ dnia 13 Mca Іюля 1868 roku.

Burmistrze miast i Wójci Gmin po szczególe na trzeciéj stronnicy wymienieni do transportu Андрея Горгольскаго obwinion o воровство dodadzą straż przyzwoitą, złożoną z ludzi pewnych roztropnych, dojrzałych, silnych i zdrowych zaopatrzon w przyzwoite obronne narzędzia, która, od stacyi, do stacyi, jak na trzeciéj stronnicy wskazano, transportować ma pomienionego Андрея Горгольскаго aż do miejsca przeznaczenia, to jest do miasta Калиша położonego w Powiecie Калишской Gubernii Калишской i tam w biórze Г. Начальнику Калишскаго Уѣзда oddać wraz z dołączającą się tu opieczętowaną expedycyą, adressowaną do Г. Начальнику Калишскаго Уѣзда за № 441.

Transportowany ma bydź jak najściśléj strzeżony tak, aby w drodze na noclegu nie zbiegł.

Każda Stacya kwit z odstawy z następnéj stacyi uzyskać i dla legitymacyi swéj zachować jest obowiązana.

Niniejsza zaś karta dróżna ma bydź z ostatniéj stacyi do pierwszéj wysyłającéj zwrócona.

За Бургомистра
почетный Лавник Мровиндский

Po ścisłém zrewidowaniu osób transportowanych, znalezione przy ni w gotowiźnie pieniądze, przy niniejszéj dróżnéj karcie przesyłają się:

1. Rub. — kop. — będące własnością aresztanta
2. Rub. — kop. —

22. „Karta drożna transportowa” Andrzeja Gorgolińskiego ujętego przez pisarza gminnego Gminy Kalinowa i odesłanego do Naczelnika Powiatu Kaliskiego w lipcu 1868 r.

APK, Kaliski Zarząd Powiatowy, sygn. 601, s. 55

ТЮРЬМЫ.

Калишская слѣдственная.

Смотритель, Феликсъ Феликсовичъ *Войцѣховскій.*

Писарь, Антонъ Казиміровичъ *Быстыдзинскій.*

Лекарь Валентій *Станчуковскій.*

Должность тюремнаго капеллана исполняетъ монахъ побернардинскаго монастыря, Маріанъ *Сидеревичъ.*

23. Wykaz kierownictwa kaliskiego więzienia z 1870 r. Jako lekarz figuruje w nim Walenty Stanczukowski.

Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1870, s. 22

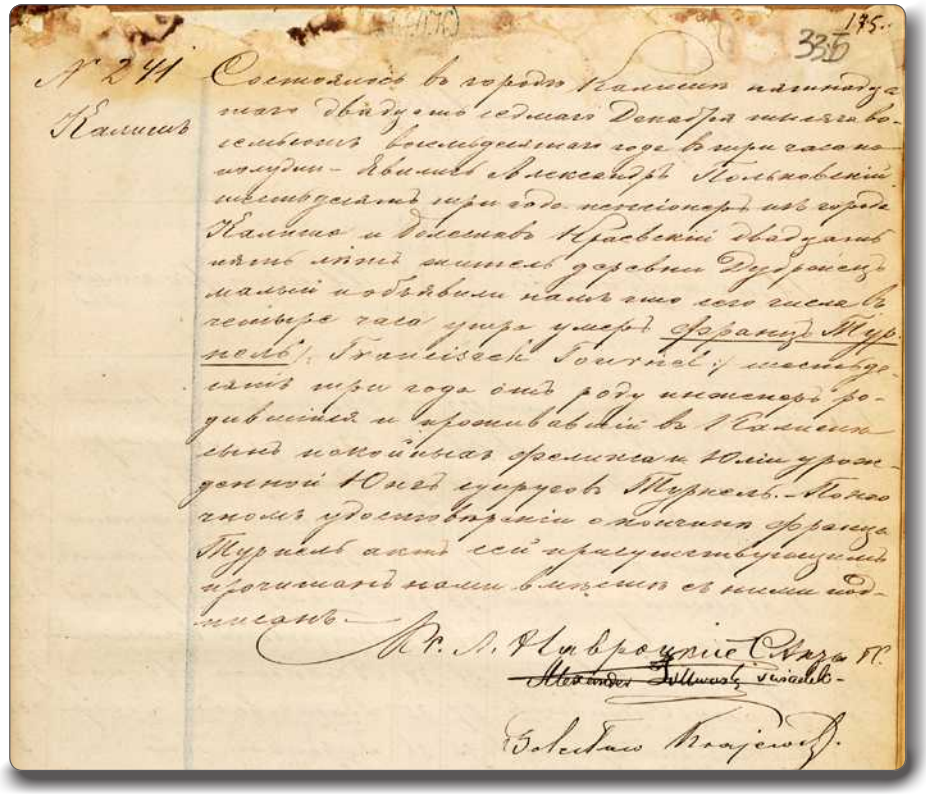

24. Akt zgonu architekta Franciszka Tournelle, budowniczego kaliskiego więzienia, który zmarł w Kaliszu 27 grudnia 1880 r. w wieku 63 lat. Jego rodzicami byli Feliks i Julia z d. Jung małż. Tournelle.

APK, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Mikołaja Kalisz, sygn. 42, s. 335, akt 241

Nr 241 Wydarzyło się w mieście Kaliszu piętnastego/ dwudziestego siódmego grudnia

Kalisz* tysiąc osiemset osiemdziesiątego roku o godzinie trzeciej po południu – stawili się Aleksander Polkowski, lat sześćdziesiąt trzy, emeryt z miasta Kalisza i Bolesław Krajewski, lat dwadzieścia pięć, mieszkaniec wsi Dubrzec Mały[1] i powiadomili, że tego dnia o godzinie czwartej rano zmarł Franciszek Tournelle, lat sześćdziesiąt trzy, inżynier, urodzony i zamieszkały w Kaliszu, syn zmarłych Feliksa i Julii z domu Jung, małżonków Tournelle. Po naocznym upewnieniu się co do faktu zgonu Franciszka Tournelle'a niniejszy akt został tu obecnym przeczytany przez nas wraz z nimi podpisany.

[podpisy: nieczytelne, ostatni: Bolesław Krajewski]

* Tłumaczenie aktu zgonu architekta Franciszka Tournelle. Ilustracja nr 24.

[1] Chodzi o *Dobrzec Mały.*

~~№ 3115~~

10 СЕНТЯБРЯ 1884 ВЪ КАЛИШСКОЕ УПРАВЛЕНІЕ

56

РАПОРТЪ

о числѣ арестантовъ въ Калишской тюрьмѣ

7 числа Сентября мѣсяца 1884 года.

НАИМЕНОВАНІЕ	Лицъ мужчинъ	Лицъ женщин.	Лицъ Итого	ПРИМѢЧАНІЕ.
Съ вчерашняго дня осталось	256	51	307	
Сегодняшняго числа прибыло	3	.	3	
Было всѣхъ:	259	51	310	
Изъ этого числа выбыло вчерашняго дня	.	.	.	
Къ сегодняшнему числу остается	259	51	310	
Вышепоказанные арестанты приговорены:				
Къ ссылкѣ въ каторжныя работы — въ рудникахъ	1	.	1	
Къ ссылкѣ въ каторжныя работы — въ крѣпостяхъ	3	.	3	
Къ ссылкѣ въ каторжныя работы — на фабричныхъ заводахъ	.	.	.	
На поселеніе въ Сибири или за Кавказомъ	.	.	.	
Къ ссылкѣ на жительство въ Сибири	.	.	.	
„ работамъ въ арестантскихъ ротахъ	13	.	13	
„ ссылкѣ на жительство въ другія губерніи кромѣ сибирскихъ	.	.	.	
„ заключенію въ рабочемъ домѣ	5	2	7	
„ „ „ крѣпости	.	.	.	
„ „ „ смирительномъ домѣ	2	2	4	
„ кратковременному аресту	.	2	2	
„ временному заключенію въ тюрьмѣ	123	22	145	
Подсудимыхъ	114	21	135	
контрабандистовъ	.	.	.	
Итого	259	51	310	
Вышеозначенные арестанты были употреблены:				
а) къ домашнимъ услугамъ въ качествѣ поваровъ, дровосѣковъ, подмѣтающихъ, служителей	20	.	20	
б) въ шейнѣ сапожниковъ и портныхъ	10	.	10	
в) для стирки, починки, катанія бѣлья и т. п.	.	10	10	
г) На фабрикѣ или прядильнѣ занималось — тканіемъ на станкахъ	.	.	.	
г) На фабрикѣ или прядильнѣ занималось — навиваніемъ на цѣвки и веретена и сновапіемъ	.	.	.	
г) На фабрикѣ или прядильнѣ занималось — прядеціемъ	.	.	.	
г) На фабрикѣ или прядильнѣ занималось — чесаніемъ	.	.	.	
г) На фабрикѣ или прядильнѣ занималось — бѣленіемъ, катаніемъ и т. п.	.	.	.	
Въ училищѣ малолѣтнихъ	.	.	.	
Незанятыхъ работами — здоровыхъ	246	37	253	
Незанятыхъ работами — больныхъ	13	4	17	
Итого какъ выше	259	51	310	
Общее число состоитъ:				
изъ христіянъ	238	49	287	
„ евреевъ	21	2	23	
Итого	259	51	310	
Дѣтей	3	5	8	

Смотритель

Пр. 6/84 г.

25. Raport o liczbie osadzonych w Więzieniu Kaliskim z 7 września 1884 r.
APŁ, Rząd Gubernialny Kaliski, Wydział Wojskowo-Policyjny, Referat Więzienny, sygn. 6987, s. 56

[odcisk pieczęci podłużnej z napisem:] 10 września 1884. Do Kaliskiego Urzędu Gubernialnego.

Raport*
o ilości osadzonych w Więzieniu Kaliskim
dnia 7 września 1884 roku

TYTUŁ		Osób			UWAGI
		Mężczyźni	Kobiety	Łącznie	
Z dnia wczorajszego pozostało		256	51	307	
Dzisiaj przybyło		3	-	3	
Łącznie było		259	51	310	
Z tej liczby wczoraj odeszło		-	-	-	
Na dzień dzisiejszy pozostaje		259	51	3	[podpis nieczytelny]
Wyżej wymienieni osadzeni są skazani:	w kopalniach	1	-	1	
	w warowniach	3	-	3	
	w fabrykach				
Na osiedlenie się na Sybirze lub za Kaukazem		-	-	-	
Na zesłanie na zamieszkanie na Sybirze		-	-	-	
- pracy w oddziałach aresztantów		13	13	13	[podpis nieczytelny]
- zsyłkę na zamieszkanie do innych guberni prócz syberyjskich		-	-	-	
- więzieniu w domu pracy		3	4	7	[podpis nieczytelny]
- w warowni		-	-	-	
- w domu poprawczym		2	2	4	
- areszt krótkoterminowy		-	2	2	
- więzieniu na czas oznaczony		123	22	145	
Podsądnych		114	21	135	
Przemytników		-	-	-	
Ogółem		259	51	310	
Wyżej wymienieni osadzeni zostali wykorzystani:					
a) do prac domowych w postaci kucharzy, drwali, zamiatających, służących		20	-	20	
b) w zakładach krawieckich i szewskich		10	-	10	
c) do prania, naprawy, maglowania bielizny		-	10	10	
d) w fabryce lub w przędzalni było zajętych:					
- tkaniem na krosnach		-	-	-	
- nawijaniem na cewki i wrzeciona oraz snuciem		-	-	-	
- przędzeniem		-	-	-	
- czesaniem		-	-	-	
- wybielaniem, maglowaniem itp.		-	-	-	
W szkole zawodowej niepełnoletnich		-	-	-	
Niezajętych pracą					
- zdrowych		216	37	253	
- chorych		13	4	17	
Łącznie jak wyżej		259	51	310	
Łączna liczba składa się:					
z chrześcijan		238	49	287	
- Żydów		21	2	23	
Ogółem		259	51	310	
Dzieci		3	5	8	

Dozorca [podpis nieczytelny]

* Tłumaczenie raportu o liczbie osadzonych w Więzieniu Kaliskim z 7 września 1884 r. Ilustracja nr 25.

KALISZANIN

GAZETA MIASTA KALISZA I JEGO OKOLIC.

Nr. 21. Piątek, dnia 28 Lutego (11 Marca) 1892 roku. Rok XXIII.

Kalendarz. Dziś św. Konstantyna. Dnia 12 Grzegorza p. „ 13 Nicefora b. „ 14 Matyldy kr.

Cena. Kwartalnie rs. 1 kop. 20. Z przesyłką „ 1 „ 60. Miesięcznie „ — „ 40. Numer pojedynczy kop. 6.

Kaliszanin wychodzi we Wtorki i Piątki.

Prenumeratę przyjmuje w Kaliszu kantor wydawcy K. W. Hindemitha i miejscowe księgarnie, w Warszawie—miejscowa księgarnia.

Ogłoszenia przyjmuje kantor wydawcy K. W. Hindemitha w Kaliszu i „Warszawskie Biuro Ogłoszeń" Wierzbowa № 8, wprost Niecałej.

Wschód słońca o g. 6 m. 27. Zachód „ „ 5 „ 55. Długość dnia godz. 11 m. 28. Przybyło dnia „ 3 „ 48.

Adres Redakcji: ulica Marjańska № 1/71. Rękopisma zadejtane, nie zwracają się.

= W zeszłą środę, jako w uroczystość urodzin Jego Cesarskiej Mości Najjaśniejszego ALEKSANDRA III ALEKSANDROWICZA, w świątyniach wszystkich wyznań odbyły się nabożeństwa.

Wieczorem miasto było illuminowane.

OGŁOSZENIE.

Kaliski Oddział Banku Państwa podaje do ogólnej wiadomości, iż bilety na Najwyżej za-

= Truppa ruska. W środę d. 9 b. m. odbyło się pierwsze przedstawienie Towarzystwa warszawskich artystów. Grano „Divorçons" Sardou, w przeróbce Krylowa. Z grona artystów subtelną i naturalną grą odznaczają się pp. Niekrasowa i Saburow. Oboje na miano pierwszorzędnych zasługują artystów. Reszta grających starała się dorównać kolegom, czem na słuszny poklask zasługuje. Divertisment, złożony z kupletów, deklamacji i gry na mandolinie mniej dodatnie zrobił wrażenie.

W każdym razie zaznaczyć wypada, że gra p. Astafiewa na melodyjnym instrumencie publiczności się podobała.

= Św. Grzegorz, którego uroczystość w dniu jutrzejszym przypada, ma do siebie uczepione przysłowie ludowe: „Na Świętego Grzegorza—idzie zima do morza." Jak podotąd, w obec silnych przymrozków i padającego śniegu, nie bardzo jeszcze można ufać prędkiemu wyemigrowaniu zimy.

= Obowiązki kapelana więziennego na Tyńcu, po zmarłych w krótkim czasie po sobie ks. Głogowskim i Jackowskim, pełni obecnie ks. Daniel Żakiewicz, również zakonnik tutejszego klasztoru franciszkańskiego.

26. Informacja o pełnieniu przez franciszkanina ks. Daniela Żakiewicza funkcji kapelana więziennego w więzieniu na Tyńcu. Franciszkanie pełnili tę funkcję w kaliskim więzieniu od 1871 r.

„Kaliszanin", 1892, nr 21, s. 1

KALISZANIN

GAZETA MIASTA KALISZA I JEGO OKOLIC.

Nr. 39. Wtorek, dnia 5 (17) Maja 1892 roku. Rok XXIII.

= **Rewizja więzienia.** Przybył już do Warszawy p. Gałkin-Wrażskij, naczelnik głównego zarządu więziennego, który prócz więzień w innych gubernjach, ma zwiedzić również zakłady karne w Sieradzu, Kaliszu i Łęczycy. (Gaz. Warsz. № 126).

27. Wzmianka prasowa o rewizji kaliskiego więzienia przez Naczelnika Głównego Zarządu Więziennego w maju 1892 r.

„Kaliszanin", 1892, nr 39, s. 2

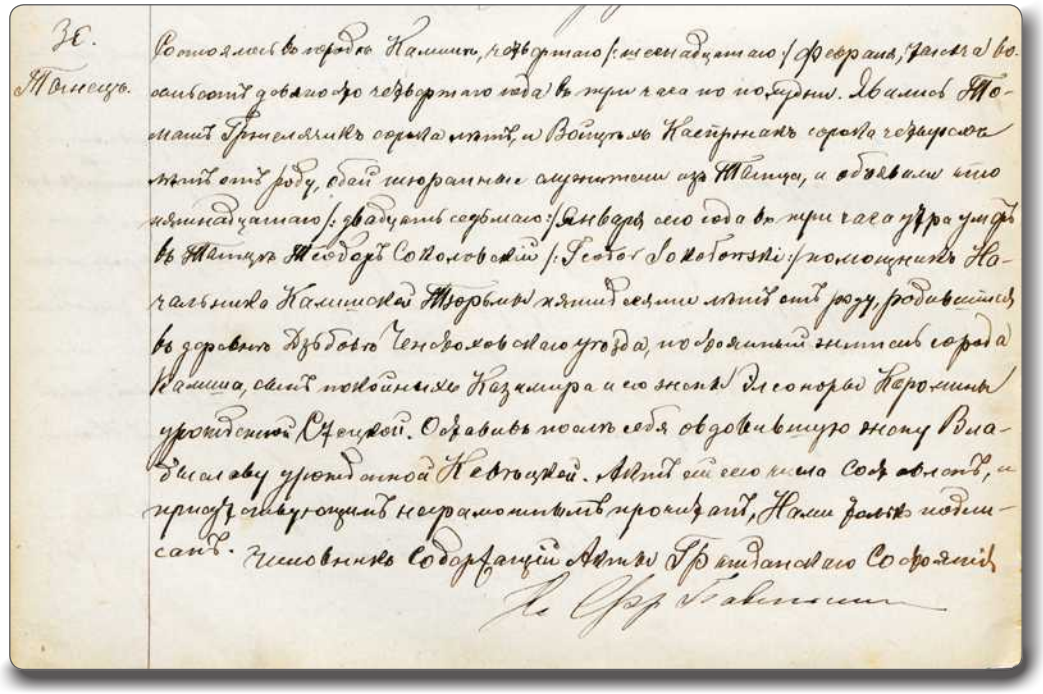

28. Akt zgonu z 1894 r. uczestnika powstania styczniowego Teodora Sokołowskiego, który pełnił funkcję pomocnika naczelnika w kaliskim więzieniu.

APK, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Józefa Kalisz, sygn. 70, s. 269, akt nr 30

30.* Wydarzyło się w mieście Kalisz czwartego (szesnastego) lutego tysiąc osiem-
Tyniec set dziewięćdziesiątego czwartego roku o godzinie trzeciej po południu. Stawili się Tomasz Grzelaczyk lat czterdzieści i Wojciech Kasprzak lat czterdzieści cztery, obaj pracownicy więzienni z Tyńca, i oznajmili, że piętnastego (dwudziestego siódmego) stycznia tego roku o godzinie trzeciej rano zmarł w Tyńcu Teodor Sokołowski, pomocnik [zastępca] Naczelnika Więzienia Kaliskiego, lat pięćdziesiąt, urodzony we wsi Dźbów powiat częstochowski, na stałe zamieszkały w mieście Kaliszu, syn zmarłych Kazimierza i jego żony Eleonory Karoliny z domu Steckiej, pozostawiwszy po sobie owdowiałą żonę Władysławę z domu Kawecką. Akt w dniu niniejszym został sporządzony i obecnym niepiśmiennym przeczytany, przez Nas tylko podpisany.

Urzędnik Prowadzący Akty Stanu Cywilnego
[podpis nieczytelny]

* Tłumaczenie aktu zgonu. Ilustracja nr 28.

29. Pocztówka przedstawiająca kaliskie więzienie na początku XX w.
MOZK, sygn. H/3785

30. Pocztówka przedstawiająca kaliskie więzienie z 1903 r.
MOZK, sygn. H/721

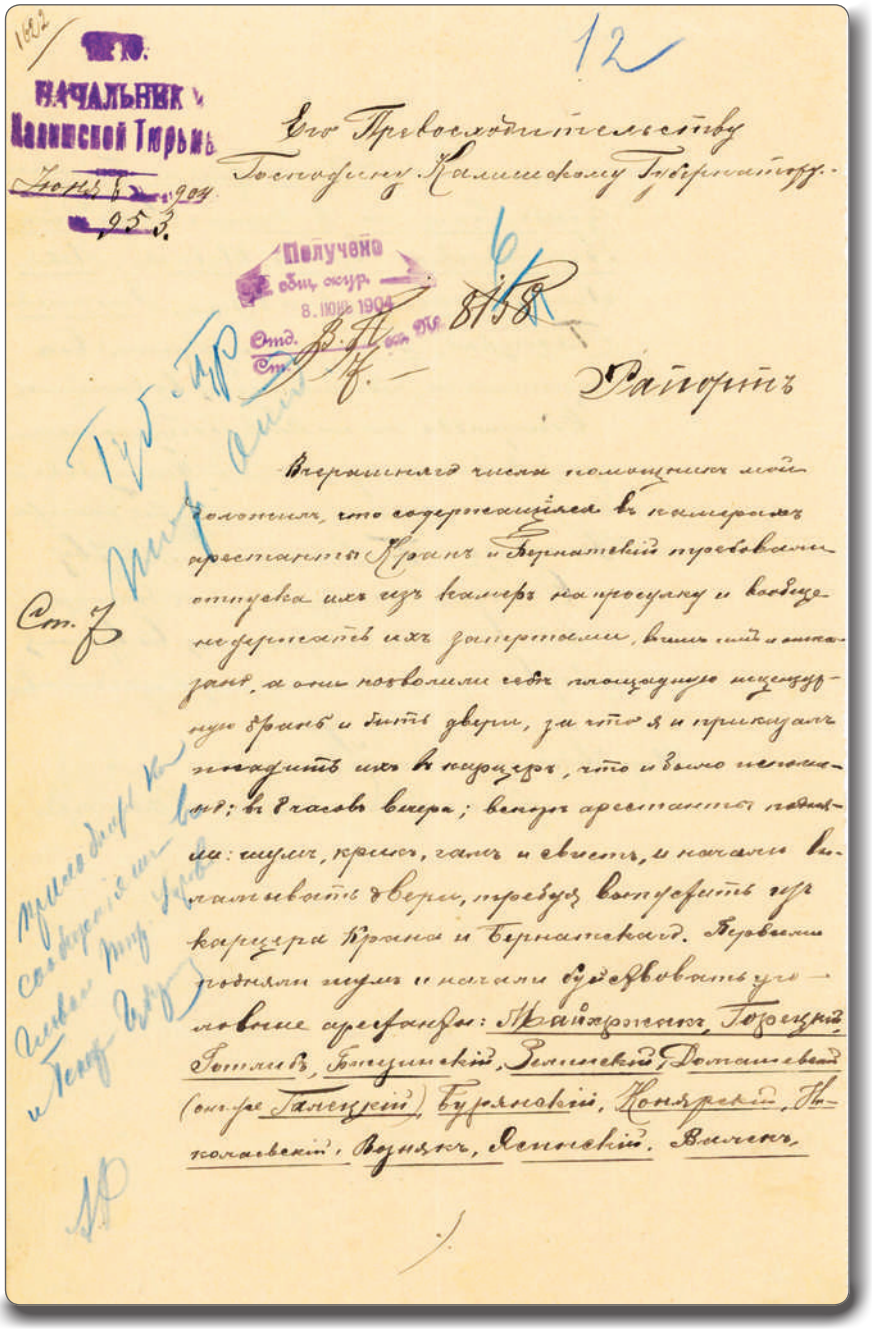

31. Fragment raportu naczelnika kaliskiego więzienia Piotra Chalileckiego do gubernatora kaliskiego z 6 czerwca 1904 r. o zamieszkach, jakie wybuchły z powodu jego decyzji o umieszczeniu w karcecie dwóch więźniów za niewłaściwe zachowanie.

APŁ, Rząd Gubernialny Kaliski, Wydział Wojskowo-Policyjny, Referat Więzienny, sygn. 7050, k. 12

1622 12 [napis ołówkiem]
[odcisk pieczęci podłużnej:]
Do Naczelnika Więzienia Kaliskiego.
6 czerwca 1904,
Nr 953

Jego Wielmożność[1] Pan Gubernator Kaliski[*]

[odcisk pieczęci podłużnej, część nieczytelna:]
Otrzymano 8 czerwca 1904 l.dz. 8758

Raport

Wczorajszego dnia pomocnik mój poinformował mnie, że przetrzymywani w celach osadzeni Kran i Biernacki żądali wypuszczenia ich z cel na spacer i w ogóle nie trzymania ich w zamknięciu, czego im odmówiono, a oni pozwolili sobie na karczemne niecenzuralne przekleństwa i bicie w drzwi, za to rozkazałem wsadzić ich do izolatki, co i zostało wykonane wczoraj o godzinie 8 wieczorem; wkrótce osadzeni podnieśli hałas, krzyk, wrzask i świst, jęli wyłamywać drzwi, żądając wypuszczenia z izolatki Krana i Bernackiego. Jako pierwsi szaleć zaczęli przestępcy: Majchrzak, Gorecki, Gotlib, Brzeziński, Zieliński, Domaszewski ([część nieczytelna] Gałecki), Buriański, Koniarski, Mikołajewski, Woźniak, Jasiński, Wałek, więźniowie polityczni: Riks, Kelm, Goniądzki, Rusak, Gorenman, Weitzmann, Kac, Rubin, Bazyliński, Koźbiał, Szewczak, Lewy, [część nieczytelna], Orensteiny 2 braci, Lipiński, Piasecki, Bobrzyk[2], a potem wszyscy więźniowie, trzymani w celach.
O zamieszkach natychmiast doniosłem Panu Doradcy Wojskowo-Policyjnego Oddziału – o czym mam zaszczyt meldować Wielmożnemu Panu. Listę zdemolowanych celi oraz kto w nich był trzymany pod czas buntu tutaj mam zaszczyt dołączyć.

Pełniący obowiązki Naczelnika Więzienia w Kaliszu Kapitan
[podpis nieczytelny]

---

[*] Tłumaczenie raportu. Ilustracja nr 31.

[1] W oryginale *Prewoschoditelstwo* – forma zwracania się do urzędnika lub wojskowego wyższego stopnia.

[2] Założono, że w oryginale znajdują się w większości polskie nazwiska, które poddano zruszczeniu.

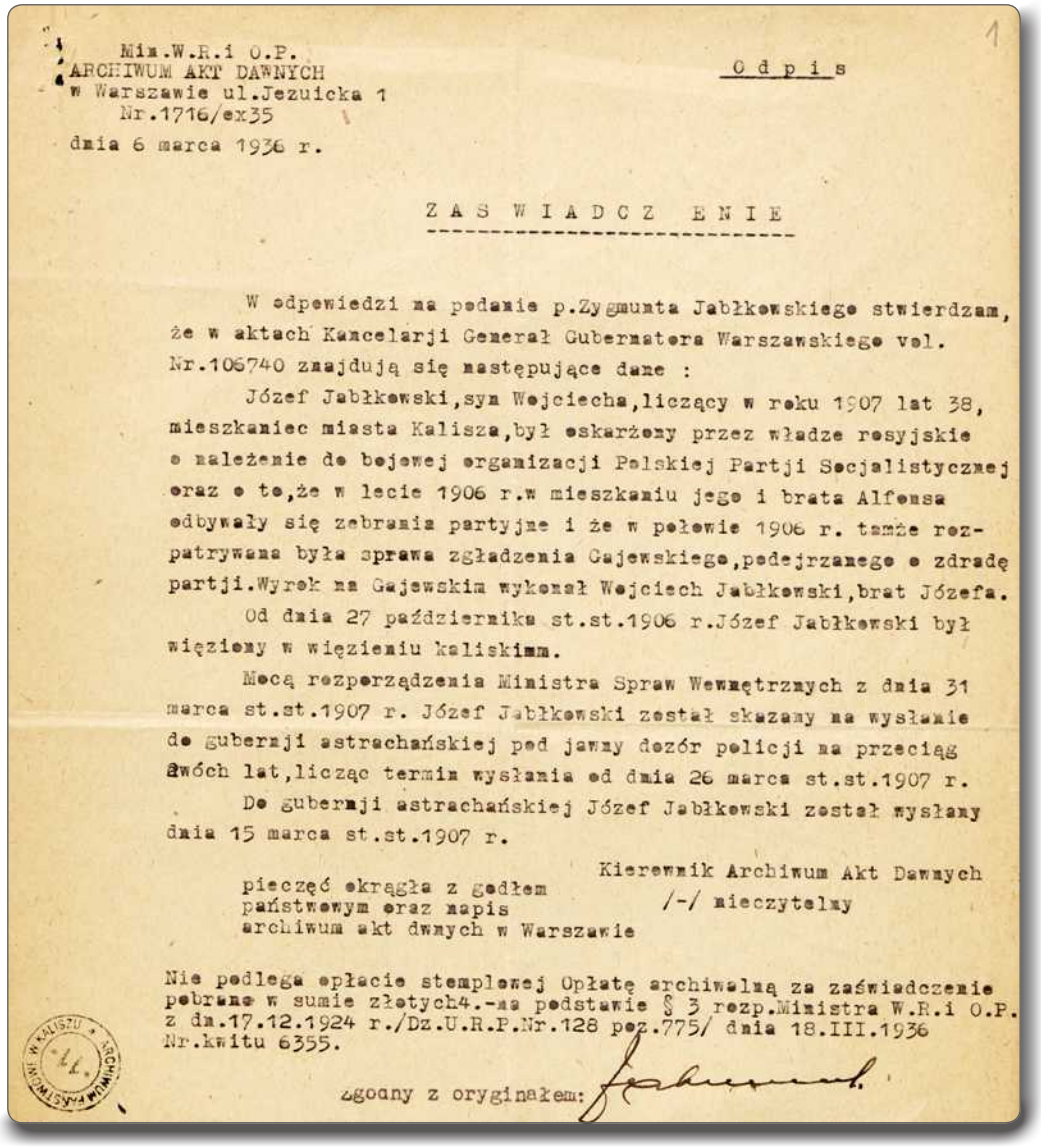

Min.W.R.i O.P.
ARCHIWUM AKT DAWNYCH
w Warszawie ul.Jezuicka 1
Nr.1716/ex35
dnia 6 marca 1936 r.

1

Odpis

ZASWIADCZENIE

W odpowiedzi na podanie p.Zygmunta Jabłkowskiego stwierdzam, że w aktach Kancelarji Generał Gubernatora Warszawskiego vol. Nr.106740 znajdują się następujące dane :

Józef Jabłkowski,syn Wojciecha,liczący w roku 1907 lat 38, mieszkaniec miasta Kalisza,był oskarżony przez władze rosyjskie o należenie do bojowej organizacji Polskiej Partji Socjalistycznej oraz o to,że w lecie 1906 r.w mieszkaniu jego i brata Alfonsa odbywały się zebrania partyjne i że w połowie 1906 r. tamże rozpatrywana była sprawa zgładzenia Gajewskiego,podejrzanego o zdradę partji.Wyrok na Gajewskim wykonał Wojciech Jabłkowski,brat Józefa.

Od dnia 27 października st.st.1906 r.Józef Jabłkowski był więziony w więzieniu kaliskimm.

Mocą rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 31 marca st.st.1907 r. Józef Jabłkowski został skazany na wysłanie do gubernji astrachańskiej pod jawny dozór policji na przeciąg dwóch lat,licząc termin wysłania od dnia 26 marca st.st.1907 r.

Do gubernji astrachańskiej Józef Jabłkowski został wysłany dnia 15 marca st.st.1907 r.

Kierownik Archiwum Akt Dawnych
/-/ nieczytelny

pieczęć okrągła z godłem państwowym oraz napis archiwum akt dwnych w Warszawie

Nie podlega opłacie stemplowej Opłatę archiwalną za zaświadczenie pobrano w sumie złotych4.-na podstawie § 3 rozp.Ministra W.R.i O.P. z dn.17.12.1924 r./Dz.U.R.P.Nr.128 poz.775/ dnia 18.III.1936 Nr.kwitu 6355.

Zgodny z oryginałem:

32. Zaświadczenie wydane przez Archiwum Akt Dawnych w Warszawie w 1936 r. w sprawie informacji w aktach Kancelarii Generał Gubernatora Warszawskiego na temat Józefa Jabłkowskiego. Z akt wynika, że w mieszkaniu Józefa i jego brata Alfonsa, rozmawiano o zgładzeniu Gajewskiego, podejrzewanego o zdradzenie Polskiej Partii Socjalistycznej. Wyrok na Gajewskim wykonał brat Józefa – Wojciech. Józef Jabłkowski był więziony w kaliskim więzieniu od 27 października 1906 r. 31 marca 1907 r. został *skazany na wysłanie do guberni astrachańskiej pod jawny dozór policji na przeciąg dwóch lat.*

APK, Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza, sygn. 531, s. 1

Odpis z oryginału 2

Rozstrzelanie Wojciecha Jabłkowskiego w Kaliszu-członka Organizacji Bojowej Polskiej Partii Socjalistycznej.

W listopadzie 1906 roku siedziałem w parterowej celi,której okienko wychodziło na podwórze na którym odbywały się egzekucje.W pamiętną noc listopadadową wszyscy więźniowie nie kładli się na spoczynek,oczekując w zdenerwowaniu tragicznej chwili stracenia Jabłkowskiego.
Około godziny 11 wieczorem zaczął się ruch niebywały:to oddział miejscowej kawalerii zajął korytarze więzienne i luzując straż więzienną.
Na podwórzu wykopano dół,wkopano przy nim słup oraz całe podwórze oświetlono lampami naftowymi.
Po północy rozległ się zgrzyt klucza w jednej z cel i za chwilę rozpoczął się pochód na miejsce stracenia:na przodzie z obnażoną szablą oficer,za nim dwóch dragonów z szablami,następnie Jabłkowski z głową podniesioną w górę,pochód zamyka dwóch dragonów.Stają na miejscu str cenia.Jabłkowski nie pozwala się przywiązywać do słupa ani zawiązywá oczu.Stanąwszy obok słupa wznosi w kierunku okien więziennych donośnym głosem okrzyk"Niech żyje Niepodległa Polska"na co Mu ze wszystkich cel odpowiadają,jak echo:"Niech żyje!".
W tym momencie robi się na korytarzach rumot nie do opisania,gdyż żołnierze otwierają w drzwiach okienka i repetują broń z ostrzeżeniem,że będą strzelać do więźniów.Jabłkowski jednocześnie śpiewa "Czerwony Sztandar".Rozlega się gwizd,sygnał,suchy trzask salwy karabinowej,któremu odpowiedziało,jak grzmot echo w dolinie Kalisza.
Za chwilę wszystko ucichło,poczym rozległ się czyjś płacz spazmatyczny i krzki"wody":ktoś z asystujących straceniu-zemdlał.
Rano wychodząc na codzienny spacer znaleźliśmy tylko ślad świeżo skopanej ziemi oraz na murze ślady kul,z których 13 uderzyło w jeden punkt(celowano w piersi) a 2 uderzyły dużo wyżej,widocznie nie dotknęły ciała Jabłkowskiego.
Spacer w tym dniu był bardzo przykry około świeżej mogiły. Żołnierz-wartownik nie pozwalał zatrzymywać się przy miejscu stracenia.

Kalisz,21 listopada 1934roku

Kazimierz Wągrowski
b.więzień polityczny

Za zgodność z oryginałem:
stwierdza

33. Relacja byłego więźnia politycznego Kazimierza Wągrowskiego, spisana 21 listopada 1934 r. Kazimierz Wągrowski przebywał w listopadzie 1906 r. w celi więziennej w Kaliszu i był świadkiem rozstrzelania Wojciecha Jabłkowskiego, członka Organizacji Bojowej Polskiej Partii Socjalistycznej.

APK, Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza, sygn. 531, s. 2

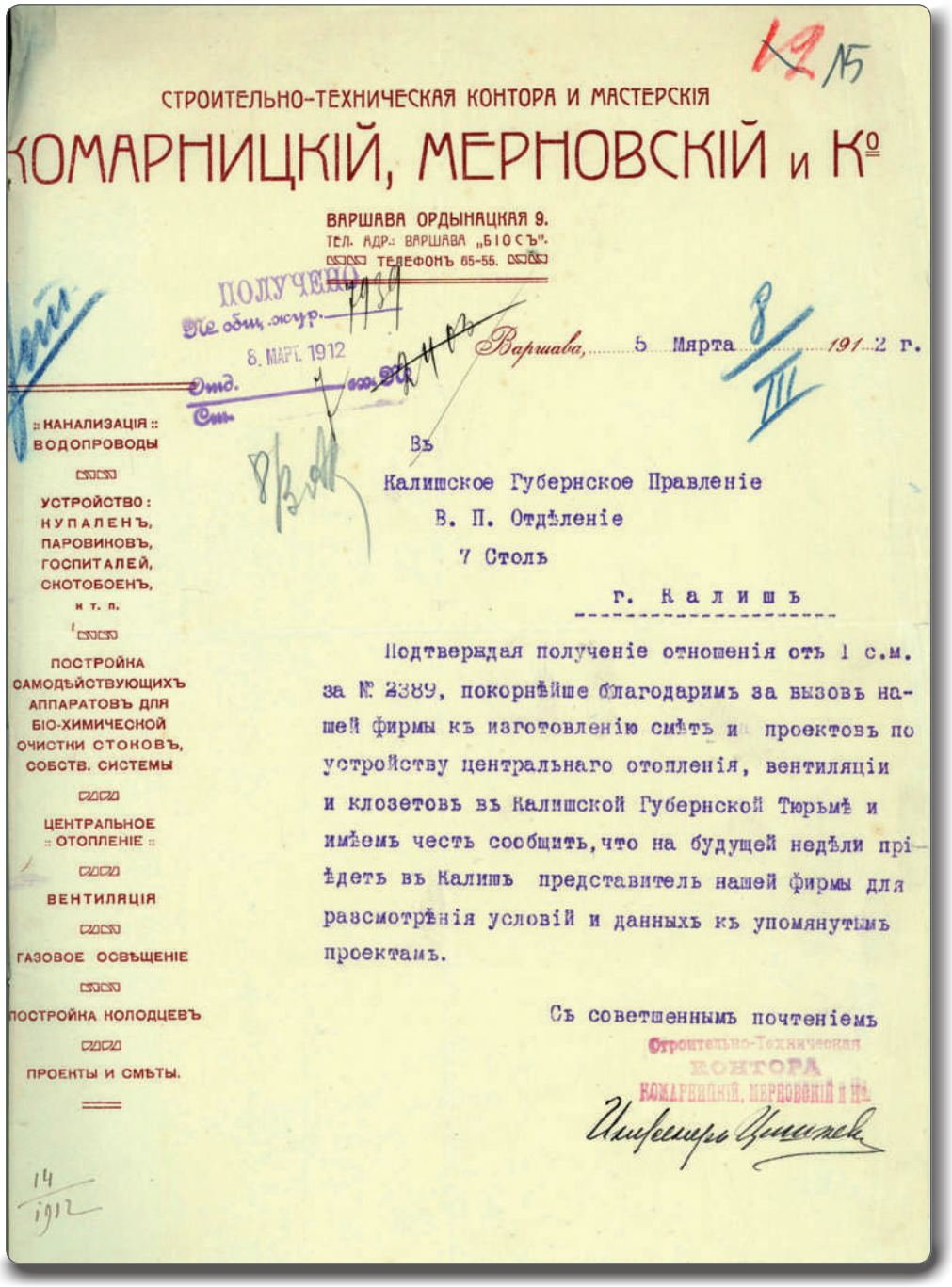

СТРОИТЕЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКАЯ КОНТОРА И МАСТЕРСКІЯ

КОМАРНИЦКІЙ, МЕРНОВСКІЙ и К°

ВАРШАВА ОРДЫНАЦКАЯ 9.
ТЕЛ. АДР.: ВАРШАВА „БІОСЪ".
ТЕЛЕФОНЪ 65-55.

ПОЛУЧЕНО
8. МАРТ. 1912

Варшава, 5 Марта 1912 г.

:: КАНАЛИЗАЦІЯ ::
ВОДОПРОВОДЫ

УСТРОЙСТВО:
КУПАЛЕНЪ,
ПАРОВИКОВЪ,
ГОСПИТАЛЕЙ,
СКОТОБОЕНЪ,
и т. п.

ПОСТРОЙКА
САМОДѢЙСТВУЮЩИХЪ
АППАРАТОВЪ ДЛЯ
БІО-ХИМИЧЕСКОЙ
ОЧИСТКИ СТОКОВЪ,
СОБСТВ. СИСТЕМЫ

ЦЕНТРАЛЬНОЕ
:: ОТОПЛЕНІЕ ::

ВЕНТИЛЯЦІЯ

ГАЗОВОЕ ОСВѢЩЕНІЕ

ПОСТРОЙКА КОЛОДЦЕВЪ

ПРОЕКТЫ И СМѢТЫ.

Въ
Калишское Губернское Правленіе
В. П. Отдѣленіе
7 Столъ
г. Калишъ

Подтверждая полученіе отношенія отъ 1 с.м. за № 2389, покорнѣйше благодаримъ за вызовъ нашей фирмы къ изготовленію смѣтъ и проектовъ по устройству центральнаго отопленія, вентиляціи и клозетовъ въ Калишской Губернской Тюрьмѣ и имѣемъ честь сообщить, что на будущей недѣли пріѣдетъ въ Калишъ представитель нашей фирмы для разсмотрѣнія условій и данныхъ къ упомянутымъ проектамъ.

Съ совершеннымъ почтеніемъ
Строительно-Техническая КОНТОРА КОМАРНИЦКІЙ, МЕРНОВСКІЙ и К°

34. Oferta warszawskiej firmy projektowej na montaż instalacji centralnego ogrzewania i wentylacji w budynku kaliskiego więzienia z 1912 r.

APŁ, Rząd Gubernialny Kaliski, Wydział Wojskowo-Policyjny, Referat Więzienny, sygn. 7093, s. 15

BIURO I BUDOWLANO-TECHNICZNE*
KOMARNICKI, MIERNOWSKI I S-ka
[odcisk pieczęci firmowej:]
Warszawa Ordynacka 9
Warszawa „BIOS”
Telefon 65-55
[stempel pocztowy: odebrano 6 marca 1912 l.dz. 7939]

KANALIZACJA
WODOCIĄGI
URZĄDZENIE:
KĄPIELISK
ŁAŹNI PAROWYCH
SZPITALI
RZEŹNI
Itp.
BUDOWA
SAMOWYSTARCZALNYCH
URZĄDZEŃ DLA
BIO-CHEMICZNEGO
OCZYSZCZANIA ŚCIEKÓW,
WŁASNYCH SYSTEMÓW
CENTRALNE OGRZEWANIE
WENTYLACJA
OŚWIETLENIE GAZOWE
BUDOWA STUDNI
PROJEKTY I WYCENY

Warszawa, 5 marca [ołówkiem: 8/III] 1912 r.
Kaliski Urząd Gubernialny
Oddział W.P. 1
Stanowisko 7
Kalisz

Potwierdzając odbiór pisma z dn. 1 bieżącego miesiąca pod Nr 2389, uprzejmie dziękujemy za powołanie naszej firmy do przygotowania kosztorysów i projektów dla centralnego ogrzewania, wentylacji oraz klozetów w Kaliskim Więzieniu Gubernialnym i mamy zaszczyt zawiadomić, że w przyszłym tygodniu przyjedzie do Kalisza przedstawiciel naszej firmy w celu zapoznania się z warunkami i danymi do wspomnianych projektów.

Z wyrazami szacunku
[pieczęć firmowa:]
Biuro Budowlano-Techniczne
Komarnicki, Miernowski i S-ka
[Podpis:] Inżynier [nazwisko nieczytelne]

* Tłumaczenie oferty warszawskiej firmy projektowej na montaż instalacji centralnego ogrzewania. Ilustracja nr 34.

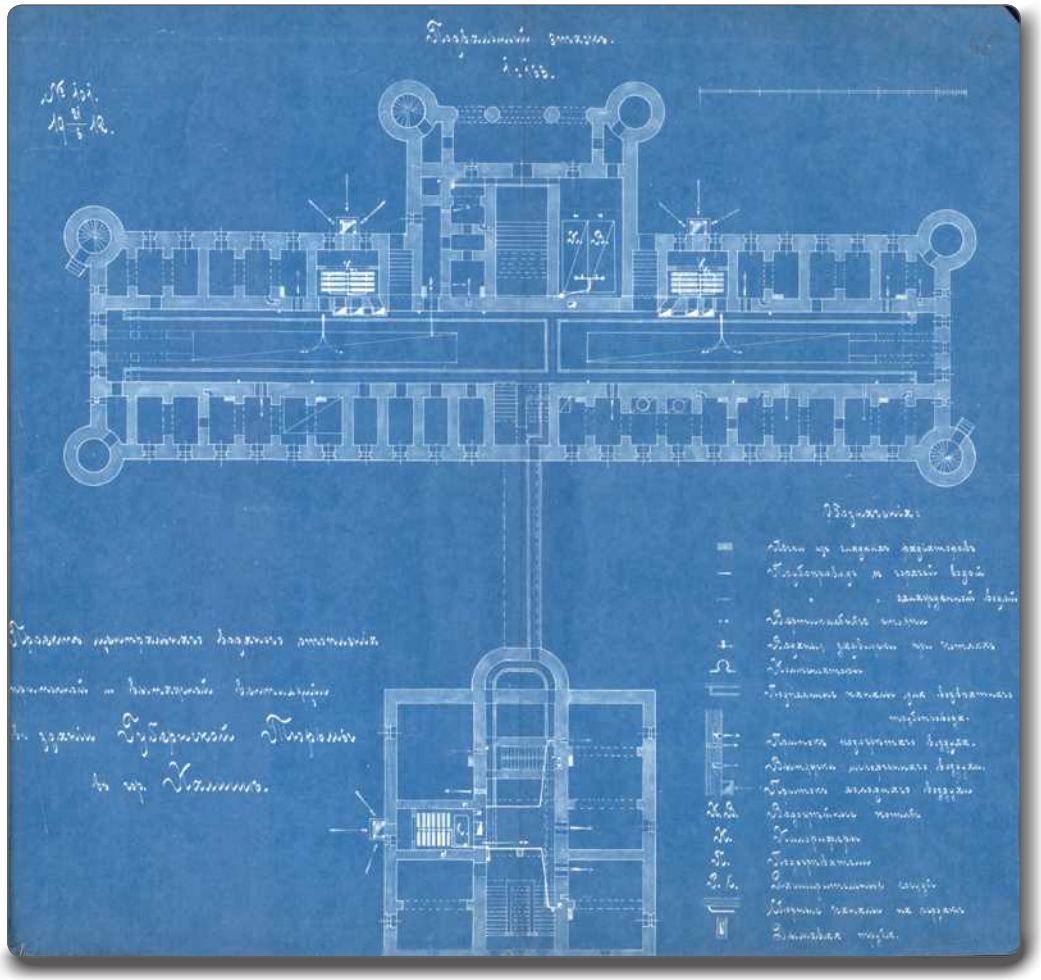

35. Projekt centralnego ogrzewania wodnego, wentylacji wymuszonej i wyciągowej w budynku Więzienia Gubernialnego w Kaliszu z 1912 r.

APŁ, Rząd Gubernialny Kaliski, Wydział Wojskowo-Policyjny, Referat Więzienny z lat 1868-1914, sygn. 7093, s. 56

4

Verzeichnis der Untersuchungsgefangenen und Polizeigefangenen.

lfd. Nr.	Zuname, Vorname.	Stand	Wohnort	Eingeliefert durch	Straftat	Tag der Einlieferung.	Bemerkungen.
1.	Borum Franciszek	Arbeiter	Kalisch	Kreischef hier	Diebstahl	20.II. 15.	Kein Annahmebefehl
2.	Burjanski Josef	Zigeuner	Lututow	" "	"	8.III. 15.	Annahmebefehl liegt vor
3.	Brzezinski Alexander	"	Kolo	" "	"	8.III. 15.	" "
4.	Berkmann Simon	Tuchweber	Lodz	Polizei hier	Hehlerei	17.III, 15.	Kein Annahmebefehl
5.	Bednarek Josef	Maurer	Kalisch	" "	nicht angegeben	18. III.15.	" "
6.	Brzozowski Anton	Arbeiter	"	" "	Hehlerei	6.IV. 15.	Annahmebefehl liegt vor.
7.	Brzozowski Leo	"	"	" "	ohne Angabe	7.IV. 15.	" "
~~8.~~	~~Bajerski Franz~~	~~"~~	~~"~~	~~Kommandantur hier~~	~~Beleidigung~~	~~30. IV.15.~~	" "
9.	Brzezinski Josej	Zigeuner	Kletschon	Kreischef hier	Diebstahl	15.4. 15.	Kein Annahmebefehl
10.	Brzezinski Vinzent	"	Richwał	"	"	14.4. 15	" "
11.	Barczyk Wladyslaw	Weber	Lodz	"	Münzverbrechen	28. 4.15.	" "
~~12.~~	~~Bobrowski Alois~~	~~Kaufmann~~	~~Berlin~~	~~"~~	~~Bannbruchs~~	~~29. 5.15.~~	" "
13.	Besser Wladislaus	Fleischer	Godzinek	"	Grenzüberschreitung	2.6. 15.	" "
14.	Cesarski Boleslaus	Arbeiter	Turek	"	Diebstahl	31. 3.15.	Annahmebefehl liegt vor (3257)
15)	Cybulski Roman	"	Kalisch	Polizei hier	"	31.3. 15.	" "
16.	Czechelski Franz	"	Liskowski-Olendzi	Kreischef hier	"	28.4.15.	" "
~~17.~~	~~Duchatkiewicz Wladyslaw~~	~~"~~	~~Kalisch~~	~~Polizei hier~~	~~"~~	~~9.5.15.~~	" "
~~18.~~	~~Duchatkiewicz Stanislawa~~	~~Arbeiterin~~	~~"~~	~~" "~~	~~"~~	~~9.5. 15.~~	" "
19.	Fiodorowicz Ludwig	Zigeuner	Sieradz	Kreischef hier	"	27.5. 15.	Annahmebefehl liegt vor.

36. Wykaz więźniów śledczych i policyjnych z 1915 r.
APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1914-1918 [1919], sygn. 175, s. 4

11

Gefängnisordnung.

§ 1.

Jn die unter der deutschen Zivilver - waltung für Russisch Polen links der Weichsel stehenden Gefängnisse sind aufzunehmen:

a) Untersuchungsgefangene der Zivil-und Militärgerichtsbehörden;

b) Strafgefangene der Zivil- und Militärgerichtsbehörden;

c) Polizeigefangene.

§ 2.

Bei jedem Gefängnis sind als Beamte tätig 1 Vorsteher, 1 Jnspektor und die erforderliche Zahl von Unterbeamten.

Gefängnisvorsteher.

§ 3.

Der Gefängnisvorsteher führt die Auf - sicht über sämtliche bei dem Gefängnis angestellten Beamten und leitet die Verwaltung. Er hat an jedem Tage die Nachweisung über die Belegung und hierbei die mündliche Anzeige des Gefängnisinspektors über besondere Vor - kommnisse entgegenzunehmen.

37. Fragment projektu regulaminu więziennego z 1915 r.
APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1914-1918 [1919], sygn. 175, s. 11

Regulamin więzienny*

§1

W poczet osadzonych w więzieniach podległych jurysdykcji sądowniczej Królestwa Kongresowego po lewej stronie rzeki Wisły należy zaliczyć:

a) więźniów aresztów śledczych przy sądach cywilnych i wojskowych
b) więźniów odbywających kary więzienia przy sądach cywilnych i wojskowych
c) więźniów aresztów policyjnych

§2

W każdym więzieniu zatrudnionym urzędnikami są: 1 naczelnik, 1 inspektor więzienny i wymagana liczba urzędników administracyjno-pomocniczych.

Naczelnik więzienia

§3

Naczelnik więzienia realizuje nadzór nad wszystkimi zatrudnionymi w więzieniu urzędnikami i kieruje jego administracją. Każdego dnia powinien odbierać raport o stanie obłożenia więzienia oraz ustną informację ze strony inspektora więzienia o wypadkach nadzwyczajnych.

§4

Naczelnik powinien przynajmniej raz w tygodniu oraz przynajmniej raz w ciągu półrocza dokonać także nocnej inspekcji więzienia i dokonać pisemnej oceny stanu w księdze inspekcji.

§5

Naczelnik więzienia dysponuje środkami dyscyplinarnymi w stosunku do osadzonych więźniów i raportuje na wniosek inspektora więzienia do Prezydenta Sądu Naczelnego przypadki przedterminowego zwolnienia zgodnie z §9 rozporządzenia dot. realizacji procesu karnego z dn. 21 marca 1915 roku.
Tego rodzaju zwolnienie jest dopuszczalne pod warunkiem, że osadzony w czasie odbywania kary sprawował się dobrze i odbył już co najmniej trzy czwarte orzeczonej w stosunku kary pozbawienia wolności (por. §23 rosyjskiego kodeksu karnego)

§6

Naczelnik więzienia powinien niezwłocznie raportować Prezydentowi Sądu Najwyższego o wszystkich istotnych wydarzeniach, np. o przypadkach buntów i ucieczek oraz krótko opisać istotę tych wydarzeń.

---

* Tłumaczenie z języka niemieckiego części projektu regulaminu więziennego z 1915 r. Ilustracja nr 37.

3

zu besonderen Beanstandungen keinen Anlass. Die Heizung der Zellen wäre zweckmässig von aussen einzurichten. Die Beseitigung der Fäkalien gibt durch ihre Unreinlichkeit zu Bedenken Anlass und muss nach Besichtigung durch einen Bausachverständigen geändert werden. Jn den Gebäuden, die sich an und für sich in sanitärer Beziehung für ein Gefängnis wohl geeignet erweisen, sind besonders an Türen, Fenstern und Oefen, die zum grossen Teil verfault oder demoliert sind, viele Reparaturen notwendig.

Für die ärztliche Versorgung der Gefangenen käme zur Zeit nur der einzige am Orte anwesende Militärarzt in Frage, der auch bisher schon die Gefangenen ärztlich versorgte. Da aber für den Kreis Sieradz die Anstellung eines besonderen Kreisarztes in Aussicht genommen ist, der seinen Wohnsitz wohl in Sieradz nehmen wird, so dürften diesem dann wohl die Funktionen des Anstaltsarztes zu übertragen sein.

B. Gefängnis in Kalisch.

Das Gefängnis in Kalisch besteht aus einem aus Erdgeschoss und zwei Stockwerken bestehenden grossen Gebäude mit einem Seitenflügel und hat 108 Einzelzellen und 8 grössere Räume für mehrere Gefangene. Die Treppen, welche die einzelnen Stockwerke verbinden, sind gemauert und mit Eisenplatten belegt. Die Türen der Einzelzellen münden alle auf einen durch die ganze Höhe des Gebäudes gehenden Korridor. Die Zellen sind ihrem Zweck entsprechend durch aufklappbare Fenster genügend belichtet. Jn jeder Zelle befindet sich eine nach dem Korridor führende Ventilationsöffnung. Die Heizung der Einzelzellen geschieht durch warme Luft, die von zwei im Keller befindliche Ofen geliefert wird, die der grösseren in einem Seitenflügel befindlichen

Zellen

38. Fragment raportu lekarza powiatowego w Kaliszu z 1 czerwca 1915 r. na temat stanu sanitarnego w więzieniu w Kaliszu.
APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1914-1918 [1919], sygn. 174, s. 3

Więzienie w Kaliszu*

Więzienie w Kaliszu to wielki budynek ze skrzydłem bocznym, który składa się z parteru i dwóch pięter, które obejmuje 108 pojedynczych celi i 8 większych pomieszczeń dla większej liczby osadzonych. Schody, które łączą poszczególne pietra, stanowią konstrukcję murowana, wyłożoną metalowymi płytami. Drzwi wszystkich cel wychodzą na korytarz, biegnący przez cały budynek. Dostęp światła w celach umożliwiają otwierane okna, w stopniu odpowiadającym celowi tych pomieszczeń. W każdej celi znajduje się wychodzący na korytarz otwór wentylacyjny. Ogrzewanie pojedynczych cel odbywa się przy pomocy ciepłego powietrza, które dostarczane jest ze znajdujących się w piwnicy dwóch pieców, natomiast znajdujące się w skrzydle budynku większe cele ogrzewane są przy pomocy pieców kaflowych, które obsługuje się na zewnątrz pomieszczeń. Wodę, która jest w dobrej jakości, czerpie się za pomocą ręcznej pompy ze znajdującej się na dziedzińcu prawdopodobnie głębokiej na 400 m studni głębinowej i dostarcza do zbiornika usytuowanego na poddaszu budynku a stamtąd doprowadzana jest ona poprzez instalację wodociągową do poszczególnych pomieszczeń. W każdej celi znajduje się umywalka, która jest połączona odpływem z bezpośrednio nad nim znajdująca się muszlą klozetowa. Fekalia i ścieki z poszczególnych umywalek i klozetów odprowadzane są systemem połączeń rurowych do wspólnego kanału ściekowego i nim odprowadzone pod ulicą Łódzką do znajdującego się naprzeciwko ogrodu więziennego, w którym usytuowano murowane szambo. Płynne ścieki odprowadzane są urządzenie przelewowe do płytkiego rowu i dalej do rzeki Prosny, elementy stałe ścieków wywozi się w zależności od potrzeb. Ten mały ogród nie wystarcza do przejęcia wszystkich ścieków, po części wylewają się one, jak zauważyłem, na pobliską łąkę i wydzielają przykry zapach. Podobny zapach wydobywa się z klozetów, czemu można jako tako zaradzić poprzez codzienne spłukiwanie ich czystą wodą. Koniecznie niezbędnym jest zastosowanie szczelnej izolacji tych klozetów wzgl. rur odpływowych. Koniecznym jest również oczyszczanie ścieków, pochodzących z szamba, przed ich spuszczaniem do Prosny. Poza tym na dziedzińcu więzienia znajduje się jeszcze jeden klozet z 6 punktami defekacji, z którego fekalia odprowadzane są do szamba wyłożonego tylko drewnianymi deskami, skąd wywożone są beczkowozami po jego zapełnieniu. Szambo to powinno zostać wyłożone zacementowanymi cegłami. Dziedziniec więzienia umożliwia kolejno osadzonym na poszczególnych oddziałach zaczerpnięcie świeżego powietrza. Pod względem sanitarnym warunki sanitarne wyposażenia ubikacji w poszczególnych celach oraz usuwanie nieczystości płynnych należy poddać krytycznej ocenie. Medyczne zaopatrzenie osadzonych znajdowało się dotychczas po części w rękach tutejszego lekarza polskiego, dra Sikorskiego, po części w rękach kilku tutejszych lekarzy wojskowych, niemniej jestem gotów przejąć funkcję lekarza więziennego.

---

* Tłumaczenie raportu lekarza powiatowego w Kaliszu z 1 czerwca 1915 r. na temat stanu sanitarnego w więzieniu w Kaliszu. Ilustracja nr 38.

38

Kais. Bezirksgericht.

1 Gen. I. 9.

Kalisch, den 28. November 1916.

Nach anliegender Verfügung sind sämtliche Haftkosten (auch die des Kreischefs und bei Ersuchen von auswärtigen Gerichten) von der Gefängnisverwaltung einzuziehen.

Eine diesbezügliche Abschrift der Verfügung vom 16. X. 1915 - III 2700 - liegt bei.

Die Beitreibung der Haftkosten in der Stadt bewirkt für Stadt Kalisch nach fruchtloser Aufforderung der Gerichtsvollzieher Wistuba, für Turek der dortige Kreischef und für die auf dem Lande Wohnenden die Gendarmerie.

Es ist dort eine Kontrolle anzulegen über einzuziehende Haftkosten und über die einzelnen Beitreibungen Blattsammlungen.

Am Schlusse eines jeden Monats ist der eingegangene Betrag an die Gerichtskasse hier abzuliefern. Es dürfte sich empfehlen, vor Einziehung der Kosten eine Vermögensanfrage einzuholen. Bei Armut der Schuldner sind die Kosten ausser Ansatz zu ~~xxxxxx~~ lassen und ein dementsprechender Vermerk in die Akten zu setzen.

Der Aufsichtsrichter:

gez. Mertin

An

die Gefängnisinspektion

in Kalisch.

39. Pismo do inspektora więziennego w Kaliszu z 28 listopada 1916 r. w sprawie kosztu trzymania więzień.

APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1914-1918 [1919], sygn. 175, s. 38

1 Gen. I. g.*

Kalisz, dn. 28 listopada 1916 r.

Zgodnie z załączoną dyspozycją administracja więzienna ma obowiązek ściągania wszystkich należności związanych z wykonywaniem kary osadzenia (łącznie z tymi, które generuje naczelnik powiatowy lub prośby, kierowane ze strony sądów zewnętrznych). Do pisma załączono przedmiotowy odpis zarządzenia z dn. 16.10. 1915r. – III 2700

Ściąganiem należności związanych z kosztami więziennymi zajmuje się dla miasta Kalisza, po bezowocnych wezwaniach do ich uregulowania, komornik sądowy Wistube, dla miasta Turku tamtejszy naczelnik powiatowy, a dla mieszkających na wsi miejscowa żandarmeria. Należy wdrożyć tam kontrolę poziomu ściągalności opłat z tytułu kosztów osadzania skazanych oraz realizacji poszczególnych prób ich ściągania. Na końcu każdego miesiąca uzyskaną kwotę należy wpłacić do kasy tutejszego sądu. Wydaje się właściwym, aby zalecać przed każdym aktem ściągania opłat przeprowadzenie oceny zamożności zainteresowanych. W przypadku stwierdzenia biedy u dłużników należy odstąpić od ściągania należności i poczynić w aktach stosowną adnotację na ten temat.

Sędzia nadzorujący
podpisał Mertin

* Tłumaczenie pisma do inspektora więziennego w Kaliszu z 28 listopada 1916 r. w sprawie kosztów trzymania więzień. Ilustracja nr 39.

58

der Gefängnisdirektion Lomza

5.) die Gefängnisse in Płock, Sierpc, Włocławek, Lipno Rypin, Kutno, Konin und Koło

der Gefängnisdirektion Płock

6.) die Gefängnisse in Siedlce, Lukow, Garwolin, ~~Minsk~~ Minsk-Mazowiecki, Skołow und Węgrow

der Gefängnisdirektion Siedlce

7.) die Gefängnisse in Sieradz, Kalisch, Lenczyca und Wielun

der Gefängnisdirektion Sieradz

Zu Direktoren der Gefängnisdirektionen sind bestimmt:

in L o d z	der Oberrichter G r o s s,
in Lem z a	der Bezirksrichter C o r w e g h,
in P ł o c k	der I Staatsanwalt L u th e r,
in S i e d l c e	der I. Staatsanwalt S i m o n,
in S i e r a d z	der Gefängnisdirektor B r a e t sch
in W a r s c h a u	der Gefängnisdirektor V o s s,
in Warschau-M o k o t o w	der Gefängnisdirektor W u t z d o r f

Der Präsident.

R a n d o h r.

40. Fragment odpisu pisma Cesarsko-Niemieckiego Sądu Najwyższego dla Generalnego Gubernatorstwa w Warszawie z 11 sierpnia 1917 r. w sprawie ustanowienia m.in. Dyrekcji Więziennej w Sieradzu i podporządkowania jej więzienia w Kaliszu.

APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1914-1918 [1919], sygn. 175, s. 58

Odpis*

Cesarsko-Niemiecki Sąd Najwyższy dla Generalnego Gubernatorstwa w Warszawie
III a 11694/17

Warszawa, dn. 11 sierpnia 1917 r.

Z dniem 10 września bieżącego roku następuje zmiana w organizacji sądownictwa: od tego dnia wszystkie sądy nie podlegają już sądom rejonowym (inspektorom sądowym), natomiast zostają podporządkowane specjalnym dyrekcjom więzień. Jeżeli takowe nie funkcjonują jeszcze w niżej wymienionych miastach: we Warszawie, Warszawie-Mokotów, w Łodzi, Łomży, Płocku, Siedlcach i Sieradzu, to zostaną one w tych miejscowościach na nowo utworzone.

1.) Więzienia we Warszawie, Mławie, Ciechanowie, Pułtusku, Płońsku i Zakład Pracy Przymusowej dla Kobiet w Tworkach będą podporządkowane dyrekcji więziennej z siedzibą we Warszawie.
2.) Więzienie karne na Mokotowie (Warszawa) oraz więzienia w Grójcu, Grodzisku i Żyrardowie będą podlegać dyrekcji więziennej Warszawa-Mokotów
3.) Więzienia w Łodzi, Tomaszowie, Będzinie, Częstochowie, Sosnowcu, Łowiczu, Skierniewicach, Rawie i Ośrodek Wychowawczy w Spale będą podlegać dyrekcji więziennej Łódź
4.) Więzienia w Łomży, Szczuczynie, Grajewie, Ostrowie Mazowieckim i Ostrołęce będą podlegać dyrekcji więziennej Łomża
5.) Więzienia w Płocku, Sierpcu, Włocławku, Lipnie, Rypinie, Kutnie, Koninie i Kole dyrekcji więziennej Płock
6.) Więzienia w Siedlcach, Łukowie, Garwolinie, Mińsku Mazowieckim, Sokołowie i Węgrowie dyrekcji więziennej Sieradz
7.) Więzienia w Sieradzu, Kaliszu, Łęczycy, Wieluniu dyrekcji więziennej Sieradz

Na dyrektorów poszczególnych dyrekcji więziennych powołuje się:

w Łodzi	starszy sędzia Gross
w Łomży	sędzia rejonowy Gorwegh
w Płocku	I prokurator Luther
w Siedlcach	I prokurator Simon
w Sieradzu	dyrektor więzienia Brätsch
we Warszawie	dyrektor więzienia Voss
we Warszawie-Mokotów	dyrektor więzienia Wutzdorf

Prezydent
Randohr

* Tłumaczenie odpisu pisma Cesarsko-Niemieckiego Sądu Najwyższego dla Generalnego Gubernatorstwa w Warszawie z 11 sierpnia 1917 r. w sprawie ustanowienia m.in. Dyrekcji Więziennej w Sieradzu i podporządkowania jej więzienia w Kaliszu. Ilustracja nr 40.

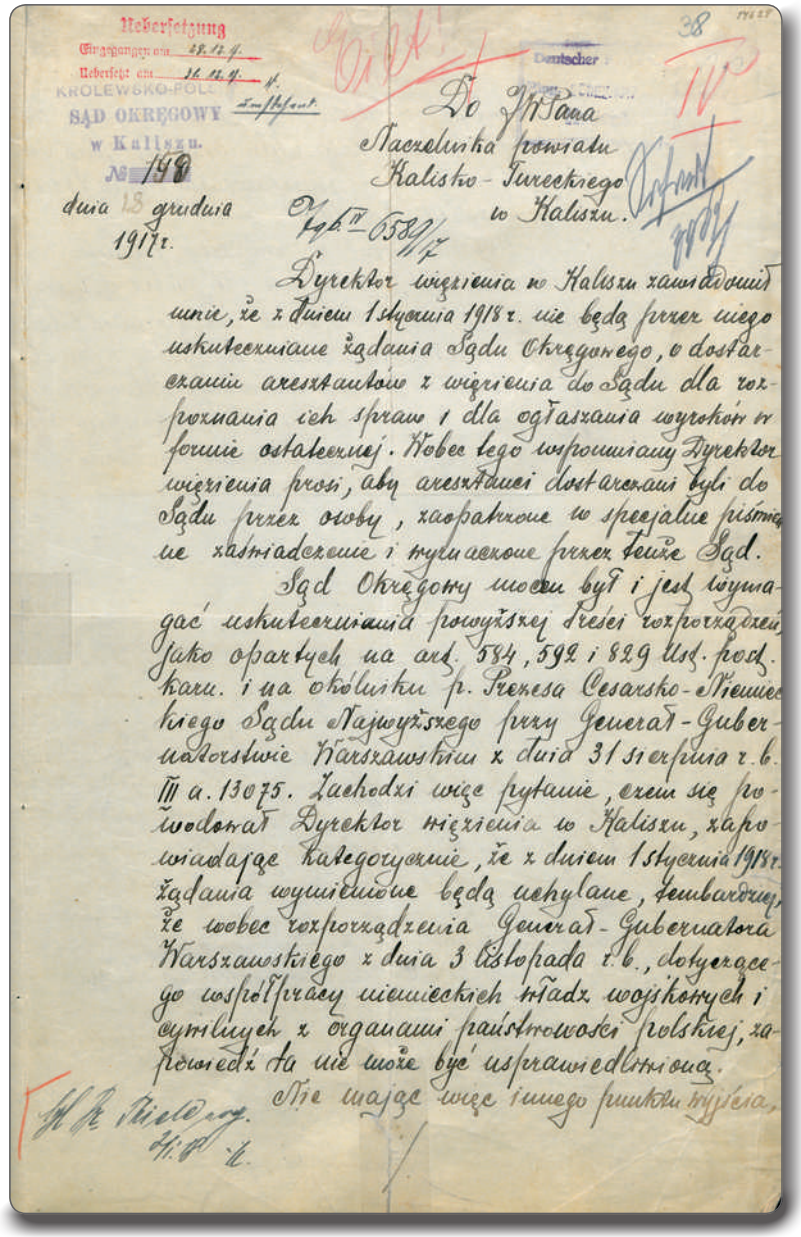

Uebersetzung
Eingegangen am 28.12.17.
Uebersetzt am 31.12.17.
KRÓLEWSKO-POLSKI
SĄD OKRĘGOWY
w Kaliszu.
№ 148
dnia 18 grudnia 1917 r.

Do JWPana
Naczelnika powiatu
Kalisko-Tureckiego
w Kaliszu.

Dyrektor więzienia w Kaliszu zawiadomił mnie, że z dniem 1 stycznia 1918 r. nie będą przez niego uskuteczniane żądania Sądu Okręgowego, o dostarczaniu aresztantów z więzienia do Sądu dla rozpoznania ich spraw i dla ogłaszania wyroków w formie ostatecznej. Wobec tego wspomniany Dyrektor więzienia prosi, aby aresztanci dostarczani byli do Sądu przez osoby, zaopatrzone w specjalne piśmienne zaświadczenie i wyznaczone przez tenże Sąd.

Sąd Okręgowy mocen był i jest wymagać uskuteczniania powyższej treści rozporządzeń, jako opartych na art. 584, 592 i 829 Ust. post. karn. i na okólniku p. Prezesa Cesarsko-Niemieckiego Sądu Najwyższego przy Generał-Gubernatorstwie Warszawskim z dnia 31 sierpnia r. b. III a. 13075. Zachodzi więc pytanie, czem się powodował Dyrektor więzienia w Kaliszu, zapowiadając kategorycznie, że z dniem 1 stycznia 1918 r. żądania wymienione będą uchylane, tembardziej, że wobec rozporządzenia Generał-Gubernatora Warszawskiego z dnia 3 listopada r. b., dotyczącego współpracy niemieckich władz wojskowych i cywilnych z organami państwowości polskiej, zapowiedź ta nie może być usprawiedliwioną.

Nie mając więc innego punktu wyjścia,

41. Pismo prezesa Królewsko-Polskiego Sądu Okręgowego w Kaliszu do Naczelnika Powiatu Kalisko-Tureckiego z 18 grudnia 1917 r. w sprawie stanowiska dyrektora więzienia w Kaliszu odnośnie zaprzestania od 1 stycznia 1918 r. dostarczania aresztantów z więzienia do sądu dla rozpoznania ich spraw i dla ogłoszenia wyroków. Według dyrektora więzienia aresztanci mieli być od 1 stycznia 1918 r. dostarczani do Sądu Okręgowego na rozprawy przez osoby posiadające pisemne zaświadczenie wystawione przez ten sąd.

APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1914-1918 [1919], sygn. 176, s. 38

42. Personel więzienia. Fotografia z okresu międzywojennego.
MOZK, sygn. H/751/1

43. Fotografia grupowa więźniów i strażników datowana na lata 1920-1939, wykonana po zajęciach wychowania fizycznego.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-672

92

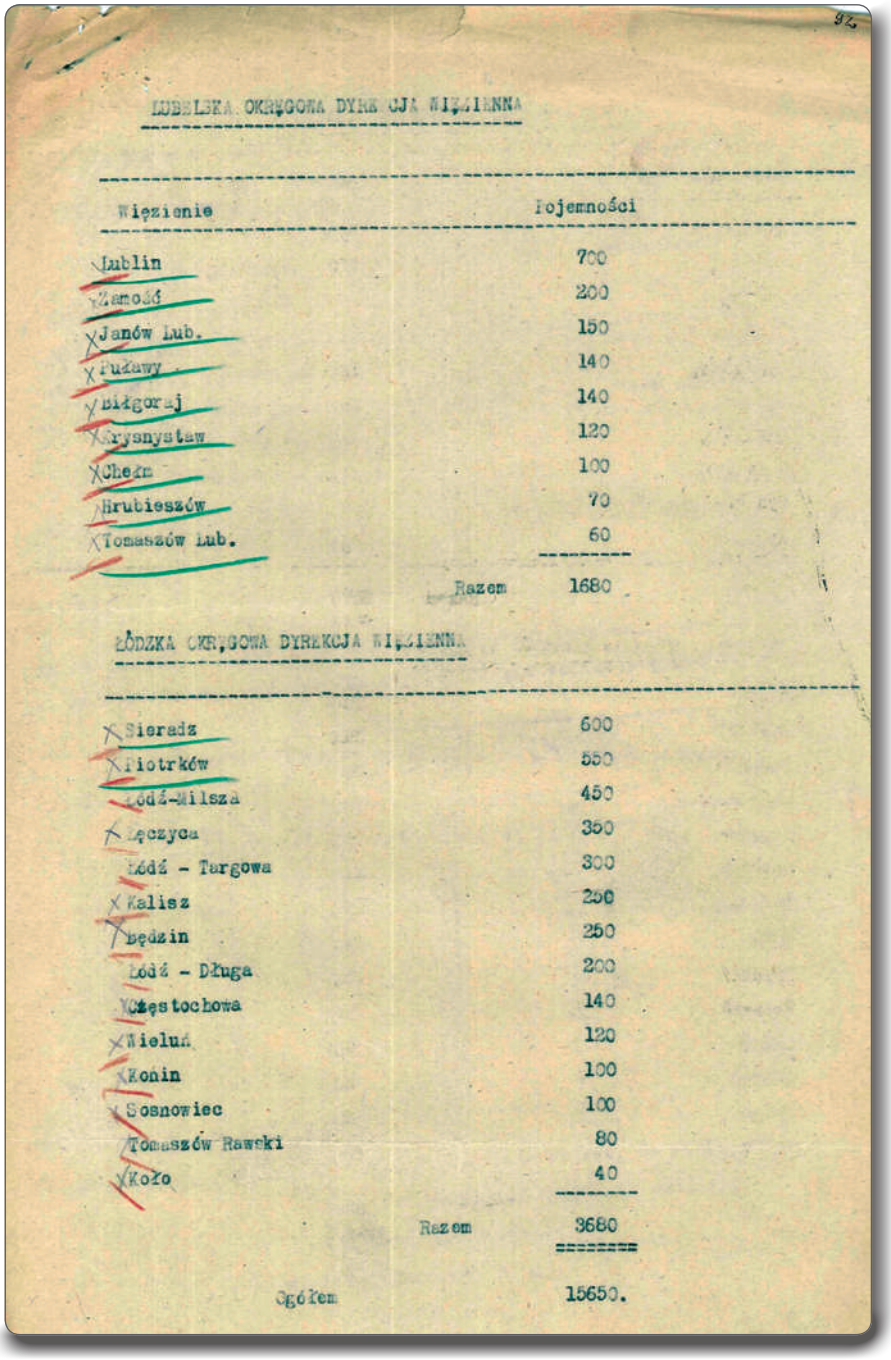

LUBELSKA OKRĘGOWA DYREKCJA WIĘZIENNA

Więzienie	Pojemności
Lublin	700
Zamość	200
Janów Lub.	150
Puławy	140
Biłgoraj	140
Krysnystaw	120
Chełm	100
Hrubieszów	70
Tomaszów Lub.	60
Razem	1680

ŁÓDZKA OKRĘGOWA DYREKCJA WIĘZIENNA

Sieradz	600
Piotrków	550
Łódź-Milsza	450
Łęczyca	350
Łódź - Targowa	300
Kalisz	250
Będzin	250
Łódź - Długa	200
Częstochowa	140
Wieluń	120
Konin	100
Sosnowiec	100
Tomaszów Rawski	80
Koło	40
Razem	3680
Ogółem	15650.

44. Zestawienie stanu zaludnienia więzień na dzień 1 lutego 1920 r., w podziale według okręgowych dyrekcji więziennych. Więzienie w Kaliszu przynależało do Łódzkiej Okręgowej Dyrekcji Więziennej.

AAN, Ministerstwo Aprowizacji w Warszawie 1917-1921, sygn. 4063, nlb

CENA 2.00 mk.

GAZETA KALISKA

Pismo codzienne, polityczne, społeczne i ekonomiczne.

Środa, dnia 14 Lipca 1920 r.

— UCHWAŁA PRACOWNIKOW WIĘZIENIA W KALISZU.

Na skutek odezwy Naczelnika Państwa i Rady Obrony Państwa, oraz biorąc pod uwagę ciężkie położenie Ojczyzny, my niżej wymienieni, postanawiamy:

1) dzień pracy przedłużamy do 12 godzin, począwszy od dnia 15 lipca r. b., do czasu unormowania się stosunków;

2) na rzecz żołnierza polskiego opodatkowujemy się w wysokości 5% od poborów miesięcznych, począwszy od dnia 1-go sierpnia r. b. do czasu ukończenia działań wojennych;

3) nadto z pośród zebranych zgłosili chęć dobrowolnego wstąpienia do szeregów armji ojczystej:

a) st. dozorca gospod. Władysław Sochacki.
b) Dozorca Franciszek Sobota.
c) „ Michał Zbanuszek.
d) „ Franciszek Czarnecki.
e) „ Stanisław Kusiński.
f) „ Ludwik Nowacki.
g) „ Antoni Gębalski.
h) st. kancelista Witold Paszkowski
i i) „ Ignacy Nadolny.

Pozostali pracownicy podejmują się pełnić obowiązki zgłaszających się do wojska przez cały czas bytności ich w armji czynnej z tym zastrzeżeniem, aby rodziny ich pobierały przez cały czas pobytu ich w wojsku ustanowione w dniu dzisiejszym i w przyszłości jakie będą ustanowione pobory pieniężne i inne.

45. Uchwała pracowników więzienia w Kaliszu w sprawie m.in. wydłużenia dnia pracy do 12 godzin od dnia 15 lipca 1920 r.; opodatkowania w wysokości 5% od poborów na rzecz żołnierza polskiego z powodu trwającej wojny polsko-bolszewickiej; zgłoszenia się ochotników do armii spośród pracowników więzienia kaliskiego.

„Gazeta Kaliska”, 1920, nr 154, s. 3

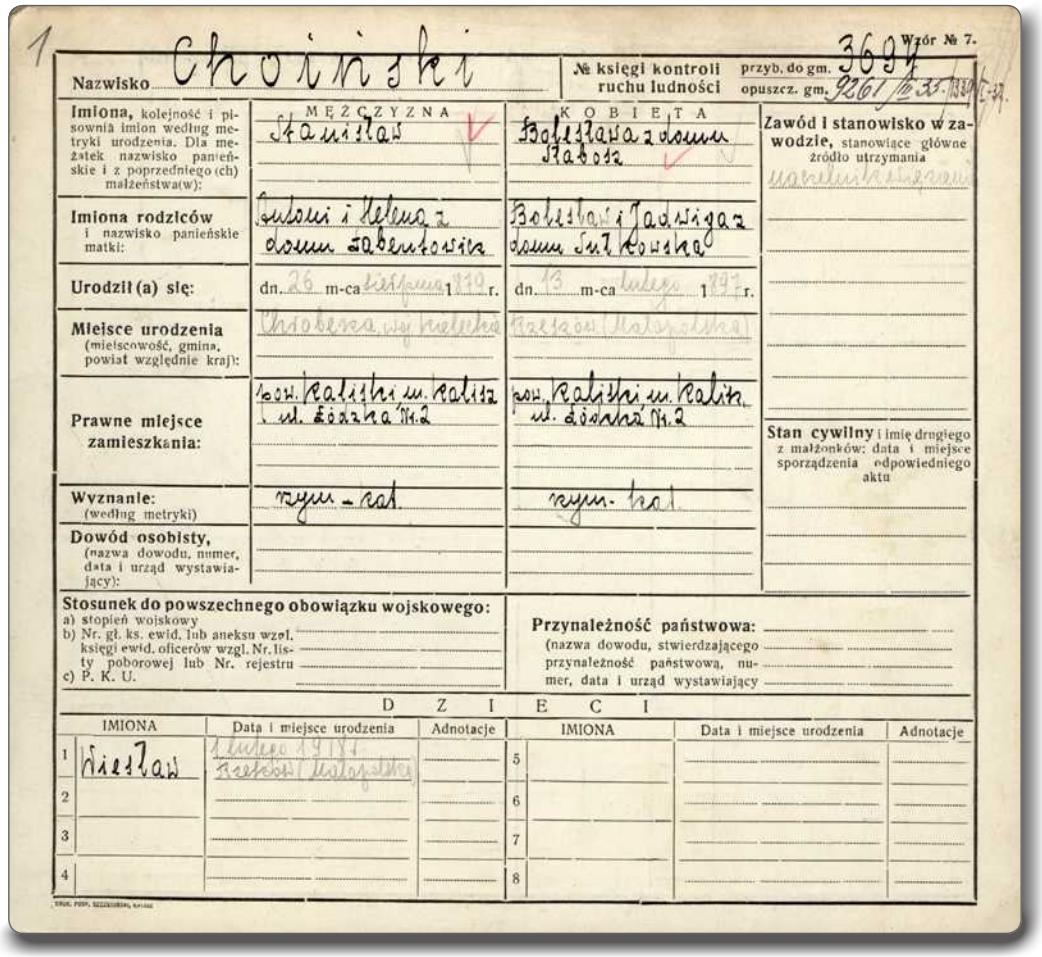

1

Wzór № 7.

Nazwisko: Choiński

№ księgi kontroli ruchu ludności: przyb. do gm. 3694; opuszcz. gm. 9261 / 25.

	MĘŻCZYZNA	KOBIETA	
Imiona, kolejność i pisownia imion według metryki urodzenia. Dla mężatek nazwisko panieńskie i z poprzedniego (ch) małżeństwa(w):	Stanisław	Bolesława z domu Jabłoń	Zawód i stanowisko w zawodzie, stanowiące główne źródło utrzymania: [illegible]
Imiona rodziców i nazwisko panieńskie matki:	Antoni i Helena z domu Żabentowicz	Bolesław i Jadwiga z domu Sułkowska	
Urodził(a) się:	dn. 26 m-ca sierpnia 1910 r.	dn. 13 m-ca lutego 1897 r.	
Miejsce urodzenia (miejscowość, gmina, powiat względnie kraj):	Chrobrza, wyj. kaliskie	Brzezów (Małopolska)	
Prawne miejsce zamieszkania:	pow. Kaliski m. Kalisz ul. Żożna № 2	pow. Kaliski m. Kalisz ul. Żożna № 2	Stan cywilny i imię drugiego z małżonków: data i miejsce sporządzenia odpowiedniego aktu
Wyznanie: (według metryki)	rzym.-kat.	rzym.-kat.	
Dowód osobisty, (nazwa dowodu, numer, data i urząd wystawiający):			

Stosunek do powszechnego obowiązku wojskowego:
a) stopień wojskowy
b) Nr. gł. ks. ewid. lub aneksu wzgl. księgi ewid. oficerów wzgl. Nr. listy poborowej lub Nr. rejestru
c) P. K. U.

Przynależność państwowa: (nazwa dowodu, stwierdzającego przynależność państwową, numer, data i urząd wystawiający)

DZIECI

	IMIONA	Data i miejsce urodzenia	Adnotacje		IMIONA	Data i miejsce urodzenia	Adnotacje
1	Kiesław	1 lutego 1917 Brzezów (Małopolska)		5			
2				6			
3				7			
4				8			

46. Awers karty meldunkowej rodzinnej, w której figuruje Stanisław Choiński. Był on naczelnikiem więzienia kaliskiego w latach 1921-1935.

APK, Akta miasta Kalisza, sygn. 4343, nlb

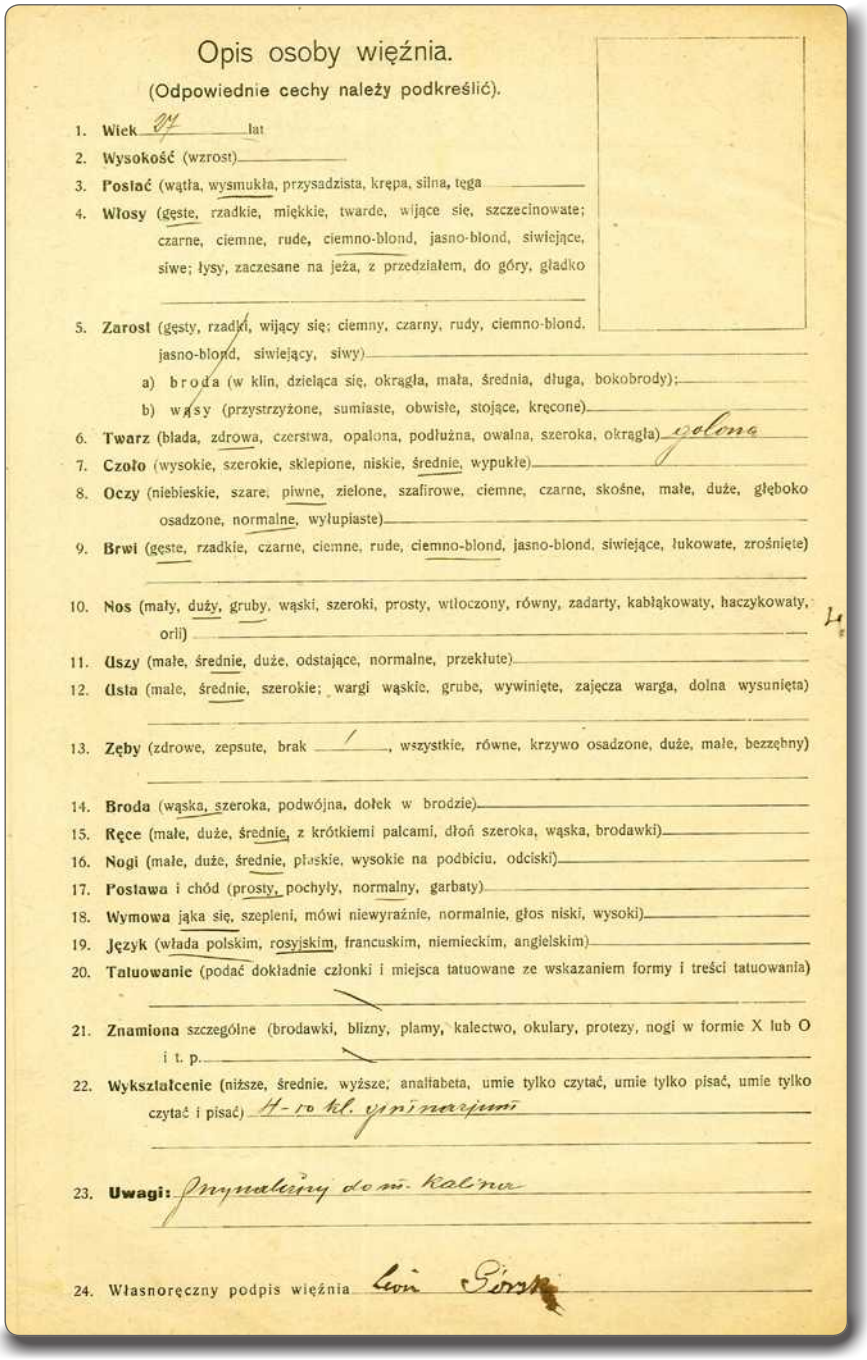

Opis osoby więźnia.

(Odpowiednie cechy należy podkreślić).

1. **Wiek** 24 lat
2. **Wysokość** (wzrost)
3. **Postać** (wątła, wysmukła, przysadzista, krępa, silna, tęga
4. **Włosy** (gęste, rzadkie, miękkie, twarde, wijące się, szczecinowate; czarne, ciemne, rude, ciemno-blond, jasno-blond, siwiejące, siwe; łysy, zaczesane na jeża, z przedziałem, do góry, gładko
5. **Zarost** (gęsty, rzadki, wijący się; ciemny, czarny, rudy, ciemno-blond, jasno-blond, siwiejący, siwy)
   a) broda (w klin, dzieląca się, okrągła, mała, średnia, długa, bokobrody);
   b) wąsy (przystrzyżone, sumiaste, obwisłe, stojące, kręcone)
6. **Twarz** (blada, zdrowa, czerstwa, opalona, podłużna, owalna, szeroka, okrągła) golona
7. **Czoło** (wysokie, szerokie, sklepione, niskie, średnie, wypukłe)
8. **Oczy** (niebieskie, szare, piwne, zielone, szafirowe, ciemne, czarne, skośne, małe, duże, głęboko osadzone, normalne, wyłupiaste)
9. **Brwi** (gęste, rzadkie, czarne, ciemne, rude, ciemno-blond, jasno-blond, siwiejące, łukowate, zrośnięte)
10. **Nos** (mały, duży, gruby, wąski, szeroki, prosty, wtłoczony, równy, zadarty, kabłąkowaty, haczykowaty, orli)
11. **Uszy** (małe, średnie, duże, odstające, normalne, przekłute)
12. **Usta** (małe, średnie, szerokie; wargi wąskie, grube, wywinięte, zajęcza warga, dolna wysunięta)
13. **Zęby** (zdrowe, zepsute, brak /, wszystkie, równe, krzywo osadzone, duże, małe, bezzębny)
14. **Broda** (wąska, szeroka, podwójna, dołek w brodzie)
15. **Ręce** (małe, duże, średnie, z krótkiemi palcami, dłoń szeroka, wąska, brodawki)
16. **Nogi** (małe, duże, średnie, płaskie, wysokie na podbiciu, odciski)
17. **Postawa** i chód (prosty, pochyły, normalny, garbaty)
18. **Wymowa** jąka się, szepleni, mówi niewyraźnie, normalnie, głos niski, wysoki)
19. **Język** (włada polskim, rosyjskim, francuskim, niemieckim, angielskim)
20. **Tatuowanie** (podać dokładnie członki i miejsca tatuowane ze wskazaniem formy i treści tatuowania)
21. **Znamiona** szczególne (brodawki, blizny, plamy, kalectwo, okulary, protezy, nogi w formie X lub O i t. p.
22. **Wykształcenie** (niższe, średnie, wyższe; analfabeta, umie tylko czytać, umie tylko pisać, umie tylko czytać i pisać) 4-ro kl. gimnazjum
23. **Uwagi:** Przynależny do m. Kalina
24. Własnoręczny podpis więźnia Leon Górski

47. Opis osoby więźnia Leona Górskiego aresztowanego za działalność komunistyczną w 1921 r.

AAN, Akta więzienne osób skazanych za działalność komunistyczną 1919-1939, sygn. 424/V/253, s. 2v

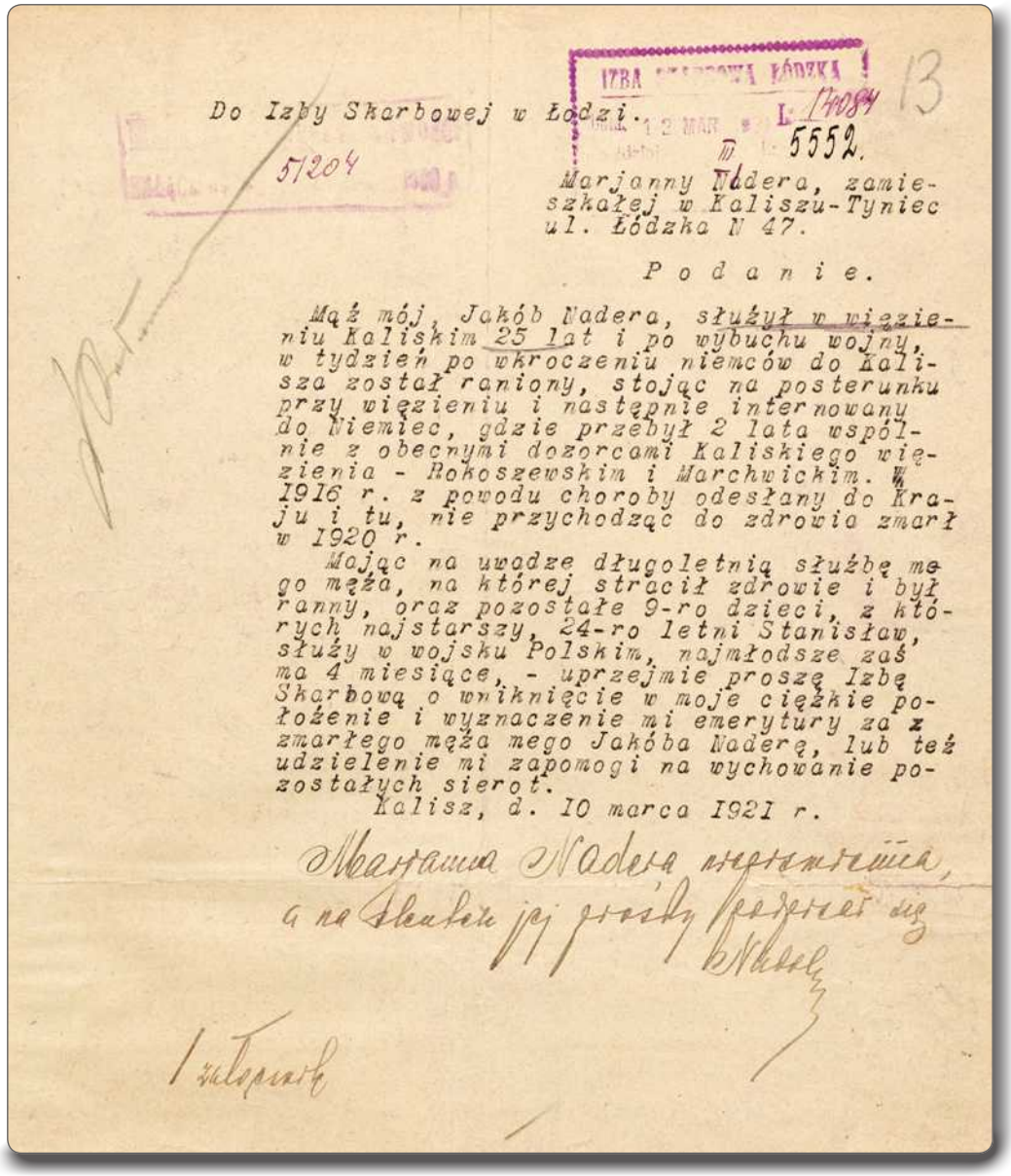

IZBA SKARBOWA ŁÓDZKA

L. 14084

13

Do Izby Skarbowej w Łodzi.

51204

III 5552.

Marjanny Nadera, zamieszkałej w Kaliszu-Tyniec ul. Łódzka N 47.

P o d a n i e.

Mąż mój, Jakób Nadera, służył w więzieniu Kaliskim 25 lat i po wybuchu wojny, w tydzień po wkroczeniu niemców do Kalisza został raniony, stojąc na posterunku przy więzieniu i następnie internowany do Niemiec, gdzie przebył 2 lata wspólnie z obecnymi dozorcami Kaliskiego więzienia - Rokoszewskim i Marchwickim. W 1916 r. z powodu choroby odesłany do Kraju i tu, nie przychodząc do zdrowia zmarł w 1920 r.

Mając na uwadze długoletnią służbę mego męża, na której stracił zdrowie i był ranny, oraz pozostałe 9-ro dzieci, z których najstarszy, 24-ro letni Stanisław, służy w wojsku Polskim, najmłodsze zaś ma 4 miesiące, - uprzejmie proszę Izbę Skarbową o wniknięcie w moje ciężkie położenie i wyznaczenie mi emerytury za zmarłego męża mego Jakóba Naderę, lub też udzielenie mi zapomogi na wychowanie pozostałych sierot.

Kalisz, d. 10 marca 1921 r.

Marjanna Nadera niepiśmienna, a na skutek jej prośby podpisał się

Nadera

1 załącznik

48. Podanie wdowy po funkcjonariuszu więziennym Jakubie Naderze do Izby Skarbowej w Łodzi o przyznanie emerytury za zmarłego męża. Jakub Nadera służył w więzieniu kaliskim przez 25 lat, został ranny tydzień po wkroczeniu wojsk pruskich do Kalisza w 1914 r. podczas pełnienia posterunku. Internowano go do Niemiec na okres 2 lat wraz z dwoma pozostałymi pracownikami więzienia – Romanem Rokoszewskim i Józefem Marchwickim.

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 28, k. 13

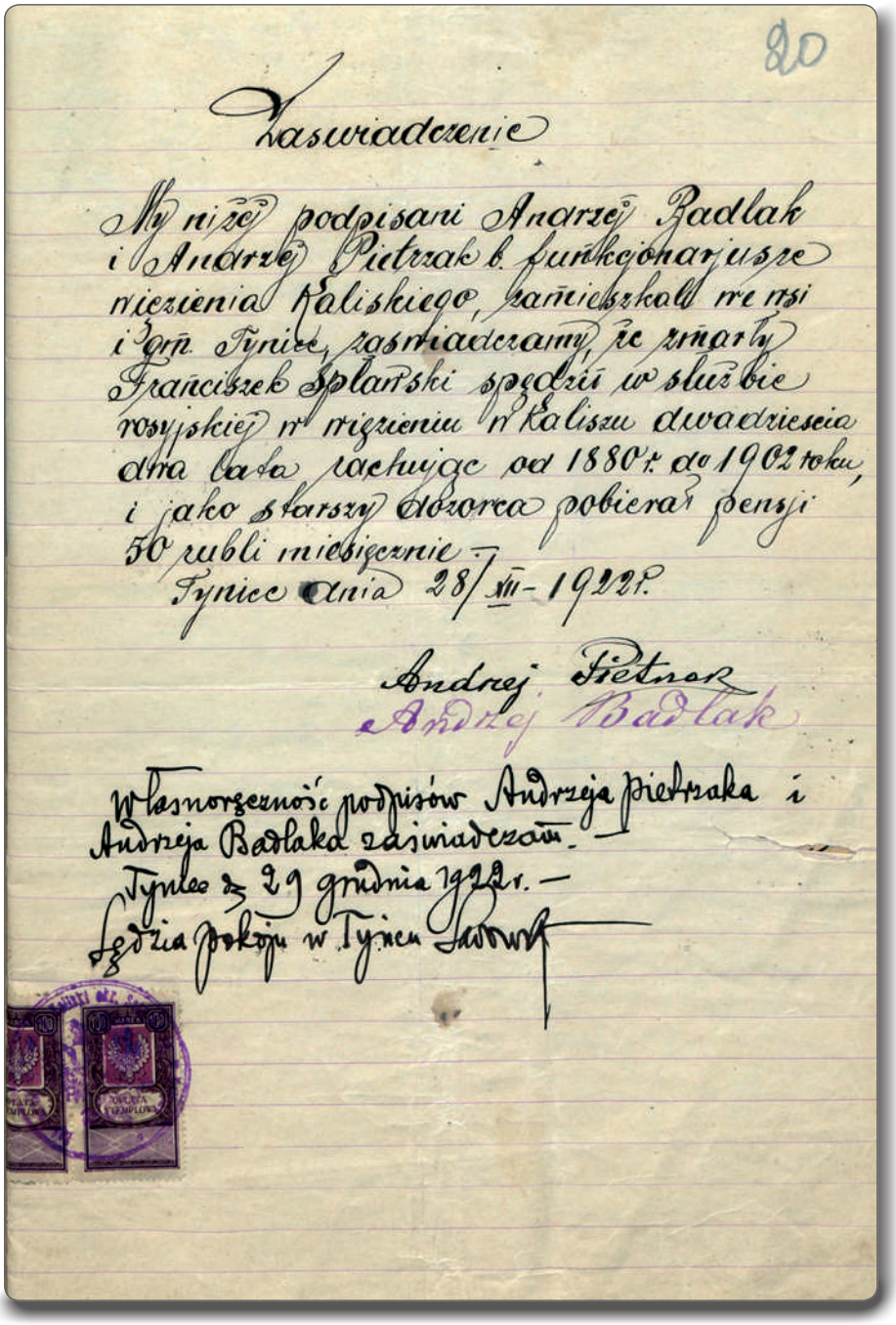

20

Zaświadczenie

My niżej podpisani Andrzej Badlak i Andrzej Pietrzak b. funkcjonarjusze więzienia Kaliskiego, zamieszkali we wsi i gm. Tynie, zaświadczamy, że zmarły Franciszek Spławski spędził w służbie rosyjskiej w więzieniu w Kaliszu dwadzieścia dwa lata rachując od 1880 r. do 1902 roku, i jako starszy dozorca pobierał pensji 50 rubli miesięcznie.

Tynie dnia 28/XII-1922 r.

Andrzej Pietrzak
Andrzej Badlak

Własnoręczność podpisów Andrzeja Pietrzaka i Andrzeja Badlaka zaświadczam.
Tynec z 29 grudnia 1922 r.
Sędzia pokoju w Tyńcu

49. Zaświadczenie byłych funkcjonariuszy kaliskiego więzienia Andrzeja Badlaka i Andrzeja Pietrzaka o fakcie pełnienia służby w kaliskim zakładzie karnym przez zmarłego Franciszka Spławskiego przez 22 lata, w latach 1880-1902.

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 28, k. 20

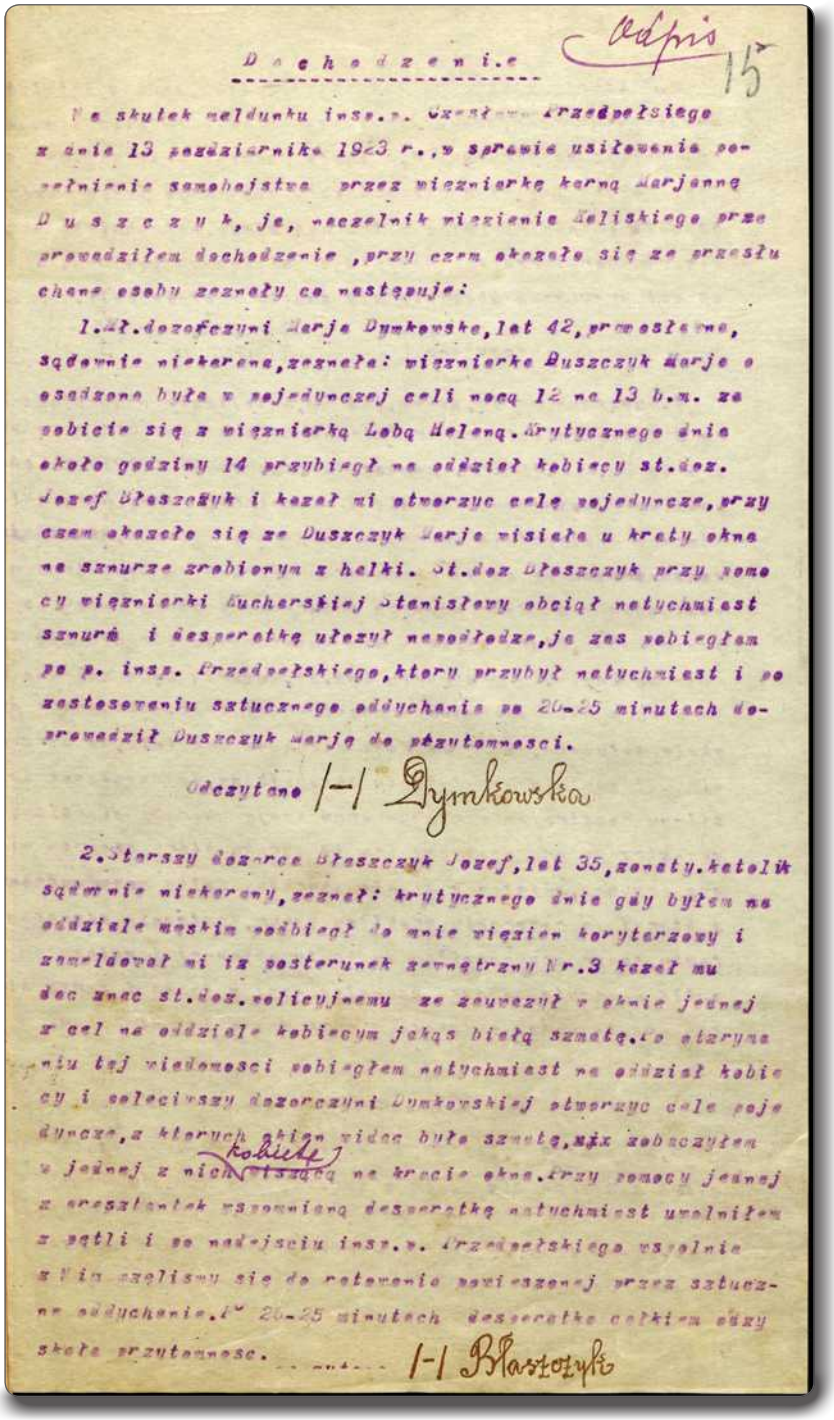

Odpis 15

D o c h o d z e n i e

Na skutek meldunku insp. p. Przedpełskiego z dnia 13 października 1923 r., w sprawie usiłowania popełnienia samobójstwa przez więźniarkę karną Marjannę D u s z c z y k, ja, naczelnik więzienia Kaliskiego przeprowadziłem dochodzenie, przy czem okazało się ze przesłuchane osoby zeznały co następuje:

1. Ł. dozorczyni Marja Dymkowska, lat 42, prawosławna, sądownie nieskarana, zeznała: więźniarka Duszczyk Marja osadzona była w pojedynczej celi nocą 12 na 13 b.m. za pobicie się z więźniarką Lebą Heleną. Krytycznego dnia około godziny 14 przybiegł na oddział kobiecy st. doz. Józef Błeszczyk i kazał mi otworzyć celę pojedyncze, przy czem okazało się ze Duszczyk Marja wisiała u kraty okna na sznurze zrobionym z halki. St. doz. Błeszczyk przy pomocy więźniarki Kucherskiej Stanisławy obciął natychmiast sznurek i desperatkę ułożył na podłodze, ja zaś pobiegłem po p. insp. Przedpełskiego, który przybył natychmiast i po zastosowaniu sztucznego oddychania po 20-25 minutach doprowadził Duszczyk Marję do przytomności.

Odczytano /-/ Dymkowska

2. Starszy dozorca Błeszczyk Józef, lat 35, żonaty, katolik sądownie nieskarany, zeznał: krytycznego dnia gdy byłem na oddziale męskim podbiegł do mnie więzień korytarzowy i zameldował mi iż posterunek zewnętrzny Nr. 3 kazał mu doć znać st. doz. policyjnemu że zauważył w oknie jednej z cel na oddziale kobiecym jakąś białą szmatę. Po otrzymaniu tej wiadomości pobiegłem natychmiast na oddział kobiecy i poleciwszy dozorczyni Dymkowskiej otworzyć celę pojedyncze, z których okien widać była szmata, nix zobaczyłem w jednej z nich kobietę wiszącą na kracie okna. Przy pomocy jednej z aresztantek wspomnianą desperatkę natychmiast uwolniłem z pętli i po nadejściu insp. p. Przedpełskiego wspólnie z nim zajęliśmy się do ratowania powieszonej przez sztuczne oddychanie. W 20-25 minutach desperatka całkiem odzyskała przytomność.

/-/ Błaszczyk

50. Dochodzenie w sprawie próby samobójczej dokonanej przez więźniarkę w 1923 r. APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 21, k. 15

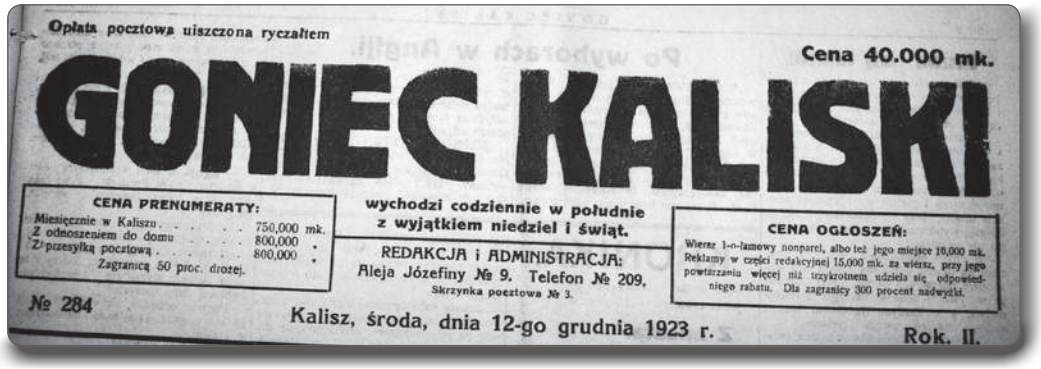

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

Cena 40.000 mk.

GONIEC KALISKI

CENA PRENUMERATY:
Miesięcznie w Kaliszu . . . . . 750,000 mk.
Z odnoszeniem do domu . . . . 800,000 „
Z przesyłką pocztową . . . . . 800,000 „
Zagranicą 50 proc. drożej.

wychodzi codziennie w południe z wyjątkiem niedziel i świąt.

REDAKCJA i ADMINISTRACJA: Aleja Józefiny № 9. Telefon № 209, Skrzynka pocztowa № 3.

CENA OGŁOSZEŃ:
Wiersz 1-o-łamowy nonparel, albo też jego miejsce 10,000 mk. Reklamy w części redakcyjnej 15,000 mk. za wiersz, przy jego powtarzaniu więcej niż trzykrotnem udziela się odpowiedniego rabatu. Dla zagranicy 300 procent nadwyżki.

№ 284 Kalisz, środa, dnia 12-go grudnia 1923 r. Rok. II.

wania ze stronnictwami politycznemi w celu stworzenia gabinetu. Do tej pory nic pozytywnego, odnośnie całego nowego gabinetu, poseł Thugutt nie uzyskał. W każdym razie po południu spodziewane jest przedstawienie w Belwederze listy nowego gabinetu do aprobaty Pana Prezydenta Rzeczypospolitej.

Z ruchu przedwyborczego.

Dowiadujemy się, że prace Społecznego Komitetu Wyborczego są traktowane bardzo poważnie.

Obecnie opracowuje się zarys programu pod którym mają być przeprowadzone wybory. Ogłoszenie takiego programu będzie miało bardzo dodatnie znaczenie, ułatwi bowiem z jednej strony orjentacje wyborcom, gdyż społeczeństwo będzie wiedzieć czego ma w przyszłości od swoich radnych wymagać, a z drugiej strony przyszli radni otrzymają na podstawie tego programu dokładne wskazówki w jakim kierunku winni pracować.

Program ma obejmować całokształt gospodarki miejskiej z uwzględnieniem tych wszystkich spraw, które prowadzą do rozwoju miasta i do dobrobytu mieszkańców, a z wyłączeniem wszelkich spraw politycznych i partyjnych.

KRONIKA.

Dziś, poniedziałek — Łazarza b.
Jutro, wtorek — Gracjana b. w.

Z miasta.

— **Zamknięcie wystawy w więzieniu**. W dniu wczorajszym, jako ostatnim dniu otwarcia wystawy, w salach wystawowych rojno było od zwiedzających i kupujących.

Prześliczne cacka, dzieła rąk więźniów, wykończone są z całą precyzją i systematycznością, nie uchybione ani na milimetr, a wykonanie artystyczne, nęcą oczy i kieszeń do nabycia wszystkiego.

I rzeczywiście, że wiele tu trzeba oddać uznania dla Kierownictwa więzienia Kaliskiego, wraz z Naczelnikiem, p. Choińskim na czele. Bo któż, jeśli nie oni wkładają w to swoją inteligencję, pracę, energję i wielkie zamiłowanie do wytworzenia tego stanu rzeczy, jakiego byliśmy świadkami przez cały ubiegły tydzień podczas otwarcia wystawy.

To też dziwić się nie należy, że ktokolwiek miał możność zwiedzić wystawę i poinformować się o czynionych wysiłkach przez Naczelnika więzienia, p. Choińskiego, w celu doprowadzenia tam warsztatów pracy do takiej doskonałości, ten z całem uznaniem chyli głowę przed takiemi ludzmi, którzy obowiązki swoje sami po kilkakroć pomnażają, ażeby więziennictwo polskie nie było ani na jotę podobne do wzoru zaborców, ale owszem, aby było domem poprawy charakterów spaczonych różnemi okolicznościami i domem pracy, nie przeciążonej, nie forsownej, ale uczciwej i sumiennej.

Takich ludzi trzeba więcej na stanowiskach państwowych, a Polska stanie się silną i praworządną.

— **Tradycyjny opłatek w Straży Ogniowej**. W niedzielę, dn. 23 b. m. o godz. 1-ej w południe odbędzie się w lokalu Straży Ogniowej tradycyjny opłatek dla członków Straży.

— **Wzrost drożyzny w Kaliszu w pierwszej połowie grudnia r.b**. Podług wykazów i obliczeń Inspektoratu Pracy w Kaliszu, wzrost drożyzny w mieście naszem w pierwszej połowie grudnia r.b. wyniósł 70.53%. Zatem drożyzna w Kaliszu posuwa się szybszem tempem, aniżeli w Warszawie, gdzie wzrost drożyzny wyn. 66,89%.

51. Artykuł na temat wystawy prac kaliskich więźniów zorganizowanej przy ogromnej determinacji ówczesnego naczelnika więzienia Stanisława Choińskiego w 1923 r. „Goniec Kaliski", 1923, nr 284, s. 2

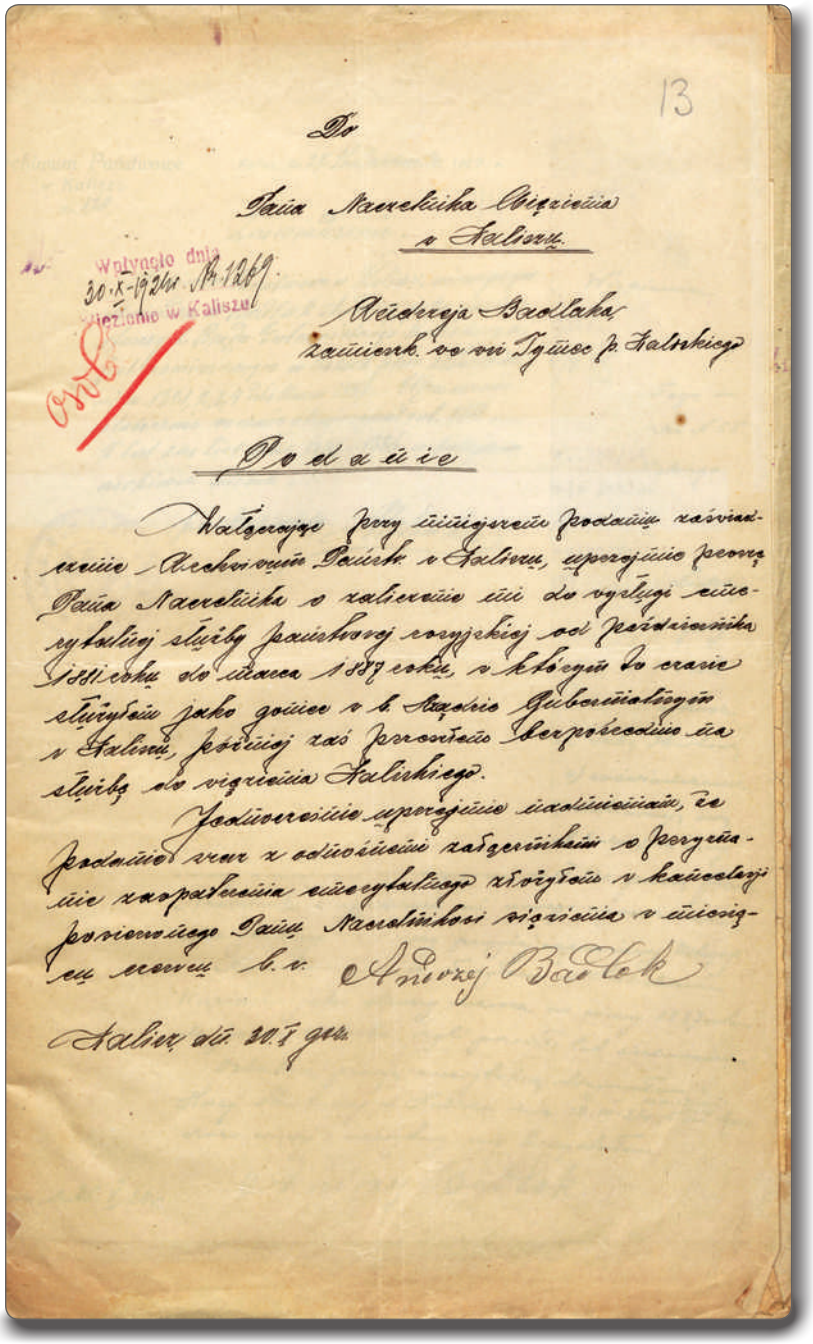

13

Do

Pana Naczelnika Więzienia
w Kaliszu.

Wpłynęło dnia 30.X.1924 r. Nr 1269
Więzienie w Kaliszu

Andrzeja Badlaka,
zamieszk. we wsi Tymec p. Kaliskiego

Podanie

Załączając przy niniejszem podaniu zaświadczenie Archiwum Państw. w Kaliszu, uprzejmie proszę Pana Naczelnika o zaliczenie mi do wysługi emerytalnej służby państwowej rosyjskiej od października 1881 roku do marca 1887 roku, w którym to czasie służyłem jako goniec w b. Rządzie Gubernialnym w Kaliszu, później zaś przeszłem bezpośrednio na służbę do więzienia Kaliskiego.

Jednocześnie uprzejmie nadmieniam, że podanie wraz z odnośnemi załącznikami o przyznanie zaopatrzenia emerytalnego złożyłem w kancelarji powierzonego Panu Naczelnikowi więzienia w miesiącu czerwcu b. r. Andrzej Badlak

Kalisz, dn. 30.X 924

52. Podanie Andrzeja Badlaka do Naczelnika Więzienia w Kaliszu z 30 października 1924 r. o zaliczenie do wysługi emerytalnej służby państwowej rosyjskiej w latach 1881-1887.

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 26, k. 13

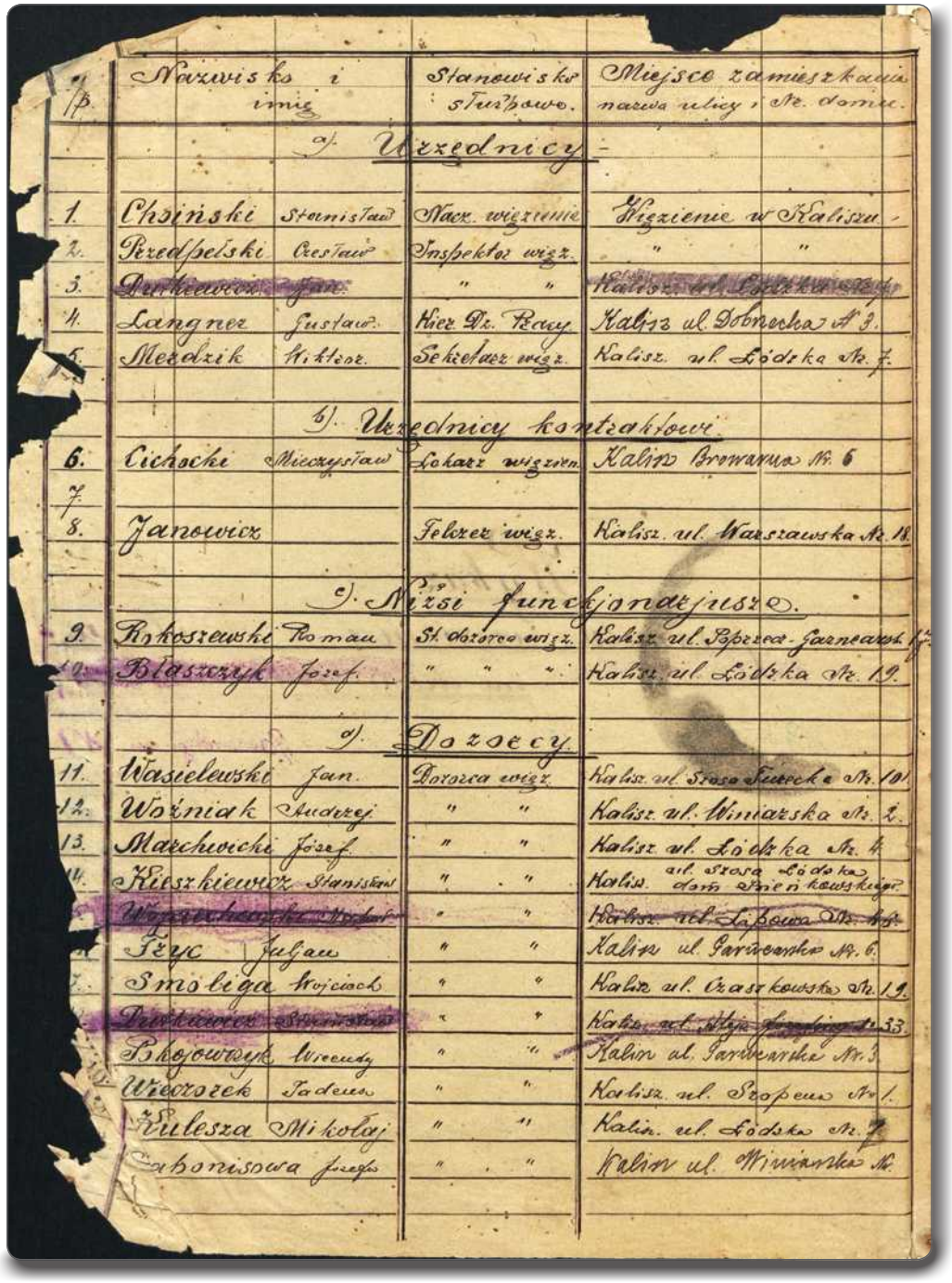

L. p.	Nazwisko i imię		Stanowisko służbowe.	Miejsce zamieszkania nazwa ulicy i Nr. domu.
			a) Urzędnicy	
1.	Choiński	Stanisław	Nacz. więzienie	Więzienie w Kaliszu
2.	Przedpełski	Czesław	Inspektor więz.	" "
3.	~~Dutkiewicz~~	~~Jan~~	" "	~~Kalisz ul. Łódzka Nr. 7~~
4.	Langner	Gustaw	Kier. Dz. Pracy	Kalisz ul. Dobrzecka Nr. 3.
5.	Merdzik	Wiktor	Sekretarz więz.	Kalisz ul. Łódzka Nr. 7.
			b) Urzędnicy kontraktowi	
6.	Cichocki	Mieczysław	Lekarz więzien.	Kalisz Browarna Nr. 6
7.				
8.	Janowicz		Felczer więz.	Kalisz ul. Warszawska Nr. 18.
			c) Niżsi funkcjonarjusze.	
9.	Rokoszewski	Roman	St. dozorca więz.	Kalisz ul. Poprzecz-Garncarska 17
10.	Błaszczyk	Józef	" " "	Kalisz ul. Łódzka Nr. 19.
			d) Dozorcy	
11.	Wasielewski	Jan	Dozorca więz.	Kalisz ul. Szosa Turecka Nr. 101.
12.	Woźniak	Andrzej	" "	Kalisz ul. Winiarska Nr. 2.
13.	Marchwicki	Józef	" "	Kalisz ul. Łódzka Nr. 4
14.	Kieszkiewicz	Stanisław	" "	Kalisz ul. Szosa Łódzka dom Pieńkowskiego
[illegible]	~~Wojciechowski~~	~~Michał~~	" "	~~Kalisz ul. Lipowa Nr. 46~~
[illegible]	Tryc	Juljan	" "	Kalisz ul. Garncarska Nr. 6.
[illegible]	Smoliga	Wojciech	" "	Kalisz ul. Czaszkowska Nr. 19.
[illegible]	~~Dutkiewicz~~	~~Stanisław~~	" "	~~Kalisz ul. Aleja Józefiny Nr. 33.~~
[illegible]	Pokojowczyk	Wincenty	" "	Kalisz ul. Garncarska Nr. 3
[illegible]	Wieczorek	Tadeusz	" "	Kalisz ul. Szopena Nr. 1.
[illegible]	Kulesza	Mikołaj	" "	Kalisz ul. Łódzka Nr. 7
[illegible]	Zabonisowa	Józefa	" "	Kalisz ul. Winiarska Nr.

53. Fragment wykazu personelu więzienia w Kaliszu na dzień 1 lipca 1925 r. APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 6, k. 1v

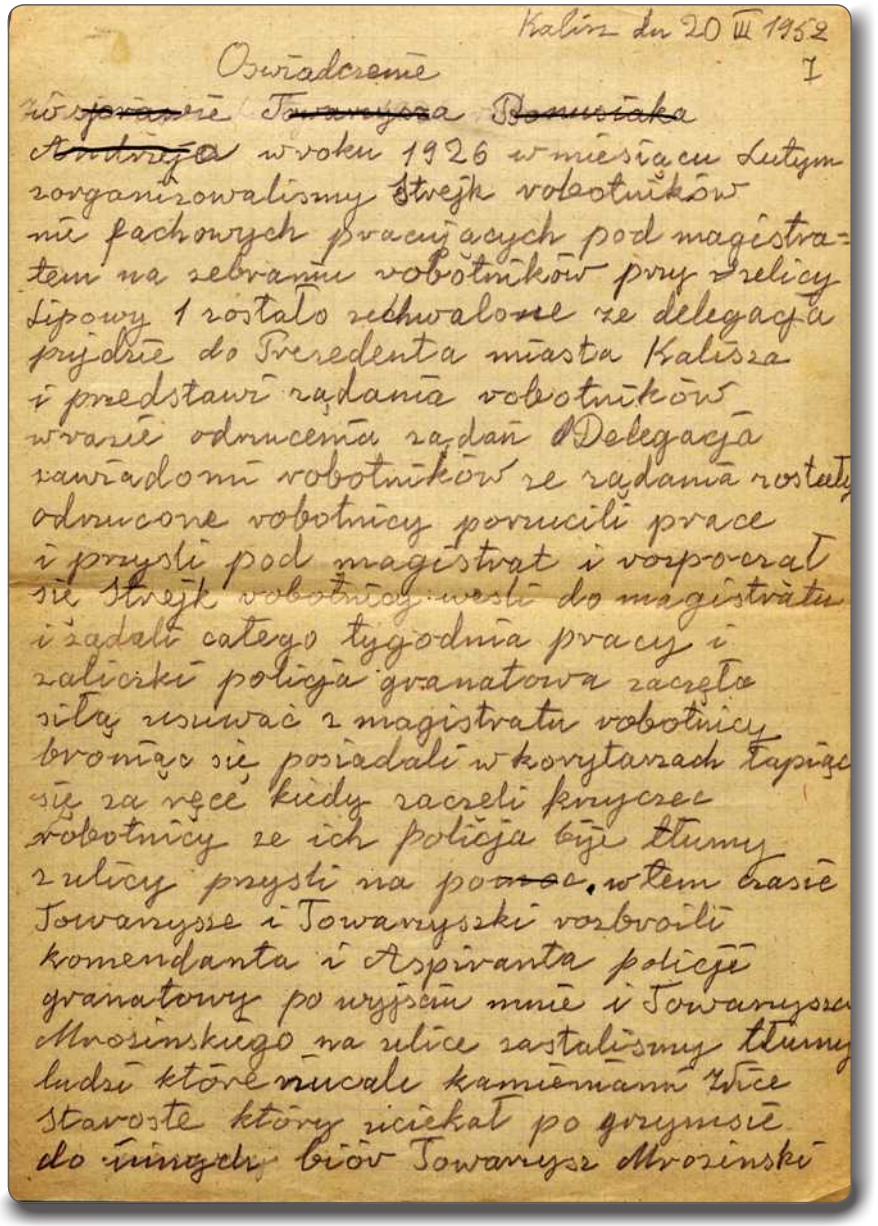

Kalisz dn 20 III 1952

I

Oświadczenie

W sprawie Towarzysza Bąkowiaka Andrzeja w roku 1926 w miesiącu Lutym zorganizowaliśmy strejk robotników nie fachowych pracujących pod magistratem na zebraniu robotników przy ulicy Lipowy 1 zostało uchwalone że delegacja przyjdzie do Prezedenta miasta Kalisza i przedstawi żądania robotników wrazie odrzucenia żądań Delegacja zawiadomi robotników że żądania zostały odrzucone robotnicy porzucili prace i przyszli pod magistrat i rozpoczął się strejk robotnicy weszli do magistratu i żądali całego tygodnia pracy i zaliczki policja granatowa zaczęła siłą usuwać z magistratu robotnicy broniąc się posiadali w korytarzach łapiąc się za ręce kiedy zaczęli krzyczeć robotnicy ze ich policja bije tłumy z ulicy przyszli na pomoc, w tem czasie Towarzysze i Towarzyszki rozbroili komendanta i Aspiranta policji granatowy po wyjściu mnie i Towarzysza Mrozińskiego na ulice zastaliśmy tłumy ludzi które rzucali kamieniami Wice starostę który uciekał po gzymsie do innych biór Towarzysz Mroziński

54. Fragment wspomnień Mieczysława Bąkowskiego, przedwojennego działacza ruchu robotniczego w Kaliszu. Relację spisano w 1952 r. Mieczysław Bąkowski brał udział w strajku robotników w 1926 r., którzy m.in. obrzucili kamieniami uciekającego po gzymsie budynku magistratu wicestarostę. Za udział w rozruchach został aresztowany i osadzony w kaliskim więzieniu. Śledztwo trwało 6 miesięcy. Pomimo oskarżeń o chęć uwolnienia więźniów politycznych z więzienia, Mieczysław Bąkowski został uniewinniony.

APK, Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza, sygn. 553, s. 7

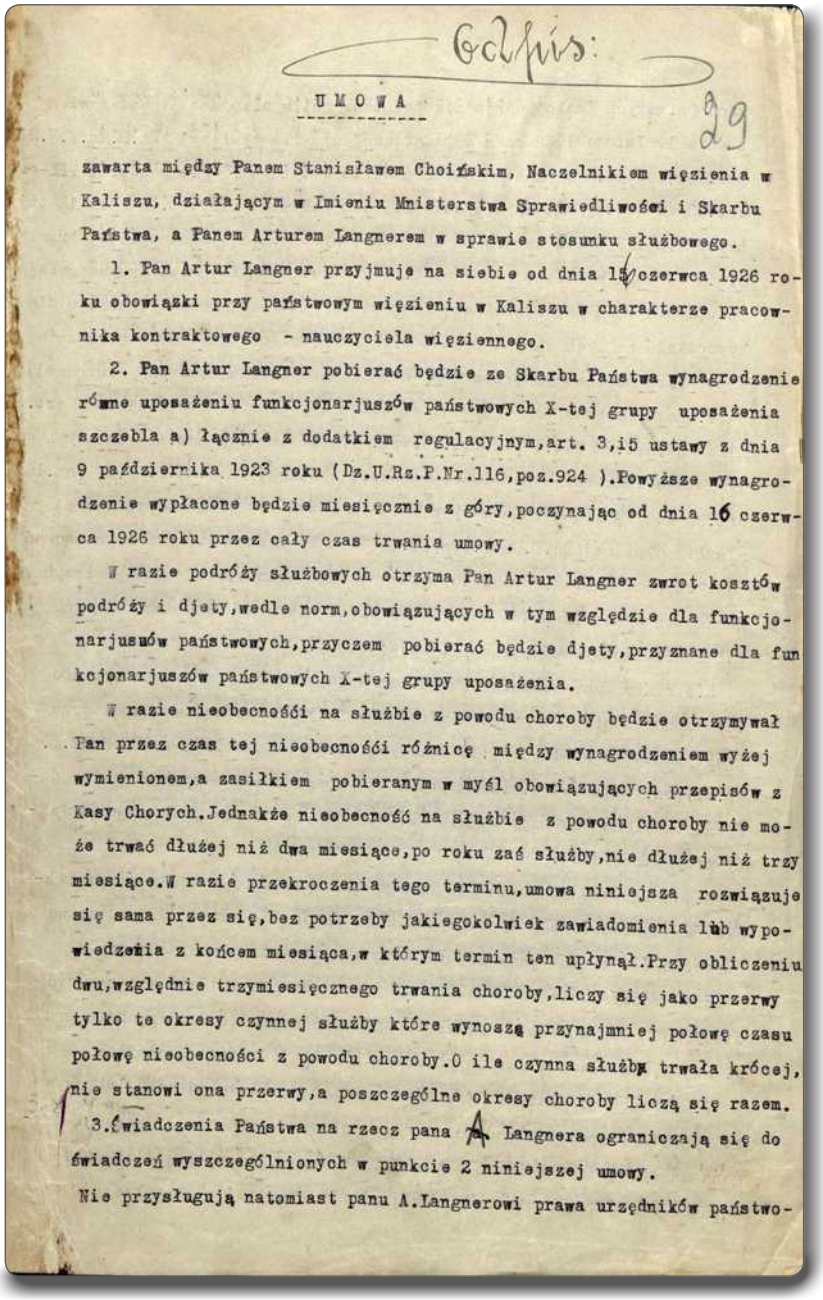

Odpis:

UMOWA

29

zawarta między Panem Stanisławem Choińskim, Naczelnikiem więzienia w Kaliszu, działającym w Imieniu Ministerstwa Sprawiedliwości i Skarbu Państwa, a Panem Arturem Langnerem w sprawie stosunku służbowego.

1. Pan Artur Langner przyjmuje na siebie od dnia 16 czerwca 1926 roku obowiązki przy państwowym więzieniu w Kaliszu w charakterze pracownika kontraktowego - nauczyciela więziennego.

2. Pan Artur Langner pobierać będzie ze Skarbu Państwa wynagrodzenie równe uposażeniu funkcjonarjuszów państwowych X-tej grupy uposażenia szczebla a) łącznie z dodatkiem regulacyjnym, art. 3,i5 ustawy z dnia 9 października 1923 roku (Dz.U.Rz.P.Nr.116, poz.924). Powyższe wynagrodzenie wypłacone będzie miesięcznie z góry, poczynając od dnia 16 czerwca 1926 roku przez cały czas trwania umowy.

W razie podróży służbowych otrzyma Pan Artur Langner zwrot kosztów podróży i djety, wedle norm, obowiązujących w tym względzie dla funkcjonarjuszów państwowych, przyczem pobierać będzie djety, przyznane dla funkcjonarjuszów państwowych X-tej grupy uposażenia.

W razie nieobecności na służbie z powodu choroby będzie otrzymywał Pan przez czas tej nieobecności różnicę między wynagrodzeniem wyżej wymienionem, a zasiłkiem pobieranym w myśl obowiązujących przepisów z Kasy Chorych. Jednakże nieobecność na służbie z powodu choroby nie może trwać dłużej niż dwa miesiące, po roku zaś służby, nie dłużej niż trzy miesiące. W razie przekroczenia tego terminu, umowa niniejsza rozwiązuje się sama przez się, bez potrzeby jakiegokolwiek zawiadomienia lub wypowiedzenia z końcem miesiąca, w którym termin ten upłynął. Przy obliczeniu dwu, względnie trzymiesięcznego trwania choroby, liczy się jako przerwy tylko te okresy czynnej służby które wynoszą przynajmniej połowę czasu połowę nieobecności z powodu choroby. O ile czynna służba trwała krócej, nie stanowi ona przerwy, a poszczególne okresy choroby liczą się razem.

3. Świadczenia Państwa na rzecz pana A. Langnera ograniczają się do świadczeń wyszczególnionych w punkcie 2 niniejszej umowy.

Nie przysługują natomiast panu A. Langnerowi prawa urzędników państwo-

55. Pierwsza strona umowy zatrudnienia Artura Langnera na stanowisku nauczyciela więziennego z 10 czerwca 1926 r. Do jego obowiązków należało: (...) *prowadzenie lekcji w dni powszednie w ciągu pięciu godzin dziennie w czasie ustalonym przez władzę więzienną; urządzanie pogadanek treści naukowej i moralnej; wydawanie więźniom książek z biblioteki więziennej przynajmniej raz na tydzień.*

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 14, k. 29

Nr. bieżący	Nazwisko, imię i stanowisko	Kategorja lub stopień płacy	Szczebel uposażenia	Ilość osób na utrzymaniu	Uposażenie miesięczne: Ilość punktów		Suma		Dodatek miesztkan.		Razem			
									Zł.	gr.	Zł.	gr.	Zł.	gr.
	Naczelnik													
1	Chojnski Stanisław	VII	c	1	824		354	32	24	36	378	68		
	Inspektor													
2	Przedpełski Czesław	VIII	b	2	668		287	24	15	82	303	06		
	Asystent													
3	Maszkowski Marjan	X	a	2	478		205	54	15	82	221	36		
	St. kancelista													
4	Langner Gustaw	X	b	4	586		251	98	15	82	267	80		
	Kancelista													
5	Merdzik Wiktor	XI	b	-	350		150	50	6	66	157	16		
	Razem z § 1 p. 1				2906		1249	58	73	48	1328	06		
	St. dozorcy:													
6	Rokoszewski Roman	XI	c	5	590		253	70	15	82	269	52		
7	Błaszczyk Józef	XI	c	4	546		234	78	15	82	250	60		
	Dozorcy:													
8	Wasilewski Jan	XII	c	5	550		236	50	15	82	252	32		
9	Marchwicki Józef	XII	c	5	550		236	50	15	82	252	32		
10	Polejowczyk Wincenty	XII	b	5	535		230	05	15	82	245	87		
11	Woźniak Andrzej	XII	b	4	506		217	58	15	82	233	40		
12	Smoliga Wojciech	XII	b	5	535		230	05	15	82	245	87		
13	Fryc Julian	XII	b	1	359		154	37	15	82	170	19		
	Do przeniesienia . .				4471		1793	83	126	56	1920	09		

56. Fragment listy płatniczej dla urzędników i niższych funkcjonariuszy więziennych oraz pracowników kontraktowych za miesiąc lipiec 1926 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 14, k. 3v

Wywieziono 10 więźniów do Kalisza

Wczoraj około godz. 9 wiecz. przechodniów na ul. Marszałkowskiej zaintrygowała karetka więzienia karnego w Mokotowie, która pod wzmocnioną eskortą policjantów zajechała przed dworzec główny.

Czyniono najrozmaitsze i najfantastyczniejsze przypuszczenia i domysły na temat, kim są pasażerowie karetki, a wielu czytelników zwracało się nawet do nas telefonicznie o informacje.

Otóż jak zdołaliśmy się dowiedzieć, w karetce transportowano na dworzec główny 10 więźniów z więzienia Mokotowskiego. Więźniowie ci specjalnym wagonem t. zw. więźniarką zostali przewiezieni do więzienia karnego w Kaliszu, gdzie nadal będą odsiadywali wyznaczoną im przez sąd karę.

Wszelkie pogłoski, że chodziło tu o więźniów politycznych, o komunistów, okazały się bezpodstawne.

57. Artykuł z „Kurjera Porannego" z 28 lipca 1927 r. na temat przewozu więźniów z zakładu karnego na Mokotowie w Warszawie do więzienia kaliskiego.

APK, Zbiór czasopism, sygn. 59, s. 4

58. Więźniowie przy pracy na tokarkach w kaliskim zakładzie karnym w latach 1927-1928.

NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, 1-B-670-1

59. Więźniowie przy pracy na automatycznej tokarni w latach 1927-1928.

NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, 1-B-670-2

60. Więźniowie przy składaniu zabawek. Fotografia datowana na lata 1927-1928.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-3

61. Więźniowie podczas pracy w stolarni. Fotografia datowana na lata 1927-1928.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-4

62. Więźniowie podczas pakowania w skrzynie wyprodukowanych zabawek. Fotografia datowana na lata 1927-1928.

NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-5

63. Więźniowie przy produkcji zabawek. Fotografia datowana na lata 1927-1928.

NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-6

64. Więźniowie przy produkcji krzeseł. Fotografia datowana na lata 1927-1928.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-7

65. Więźniarki słuchające audycji radiowej. Fotografia datowana na lata 1927-1928.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-8

66. Więźniowie uczestniczący we mszy świętej w kaplicy więziennej. Fotografia datowana na lata 1927-1928.

NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-9

67. Więźniowie na zajęciach szkolnych z języka polskiego w 1927 r.

NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-10

68. Fotografia grupowa personelu Działu Pracy datowana na lata 1927-1928.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-11

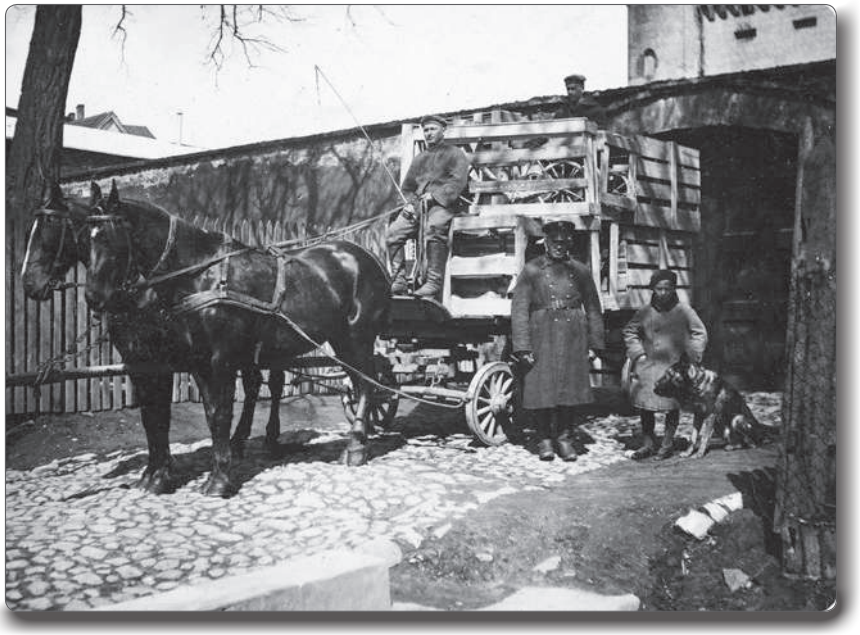

69. Wywóz z więzienia wyrobów wykonanych przez osadzonych. Fotografia datowana na lata 1927-1928.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-12

Więzienie w Kaliszu.-

Dn. 13 lipca 1928 r.

L. 605

Odpis 10

Do

Ministerstwa Sprawiedliwości
Departament Karny
w Warszawie.

SPRAWOZDANIE

o stanie sanitarnym więzienia w I-m.- półroczu 1928 r.

1) Pojemność więzienia z obliczenia 11 mtr.³ na jednego więźnia.	400 więźniów.- 290
2) Ilość cel pojedyńczych i ilość cel wspólnych.	96 pojedyńczych i 6 wspólnych.-
3) Przeciętne dzienne zaludnienie w okresie sprawozdawczym, oddzielnie mężczyzn i oddzielnie kobiet, oraz ilość dni więziennych.	Przeciętne dzienne zaludnienie w okresie I. półrocza 1928 r. wynosi:- a.-mężczyzn:. . . . .230.- b.-kobiet:. . . . . 39.- ========== Razem:. . .269.- Ogólna ilość dni więziennych w I. półroczu 1928 r. wynosi:.48692.-
4) System ogrzewania, wentylacji, oświetlenia i kanalizacji, jakie doły kloaczne - zwykłe czy cementowane.	1).-System ogrzewania odbywa się za pomocą centralnego ogrzewania wodnego.- 2).-Wentylacja odbywa się za pomocą otwierania okien i drzwi, oraz przez kanały wentylacyjne.- 3).-Oświetlenie elektryczne.-
5) Stan bielizny, jak często zmienia się.	1).Stan bielizny pod względem ilości odpowiada normom wyznaczonym przez Min.- Sprawiedliwości.- 2).Bielizna bywa zmieniana co tydzień.-
6) Rodzaj pralni i suszarni.	Pranie bielizny uskutecznia się ręcznie w baljach.-Latem suszy się na strychu a jesienią i zimą w specjalnie na ten cel zbudowanej suszarni, ogrzewanej wodnemi grzejnikami.-

70. Fragment sprawozdania o stanie sanitarnym więzienia z 1928 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 20, k. 10

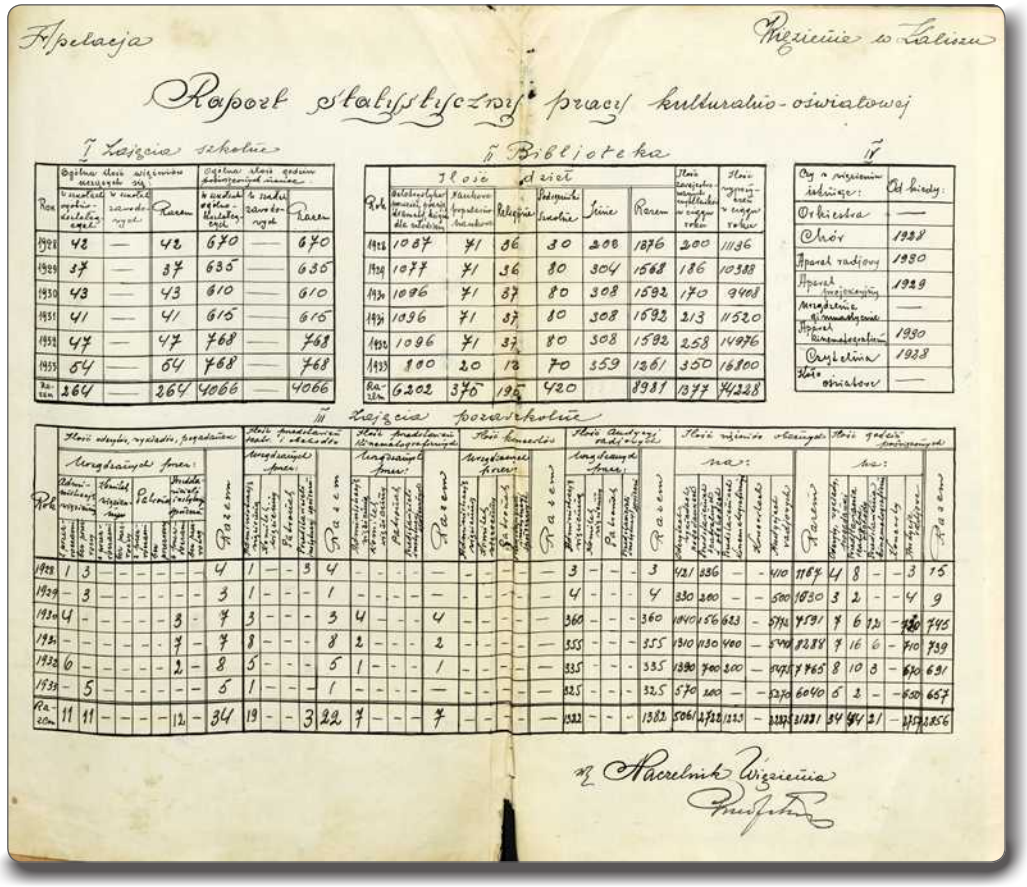

Aplikacja — Więzienie w Kaliszu

Raport statystyczny pracy kulturalno-oświatowej

I Zajęcia szkolne

Rok	Ogólna ilość więźniów uczących się: w zakładzie karno-śledczym	w zakładzie zawodowym	Razem	Ogólna ilość godzin pobranych nauk: w zakładzie karno-śledczym	w zakładzie zawodowym	Razem
1928	42	—	42	670	—	670
1929	37	—	37	635	—	635
1930	43	—	43	610	—	610
1931	41	—	41	615	—	615
1932	47	—	47	768	—	768
1933	54	—	54	768	—	768
Razem	264	—	264	4066	—	4066

II Biblioteka

Rok	Ilość dzieł: Beletrystyka (powieści, gawędy, dramat) książki dla młodzieży	Naukowe popularno-naukowe	Religijne	Podręczniki szkolne	Inne	Razem	Ilość zwróconych książek w ciągu roku	Ilość wypożyczonych w ciągu roku
1928	1087	41	36	30	208	1876	200	11136
1929	1077	41	36	80	304	1568	186	10388
1930	1096	41	37	80	308	1592	170	9408
1931	1096	41	37	80	308	1592	213	11520
1932	1096	41	37	80	308	1592	258	14976
1933	1100	20	12	70	359	1561	350	16800
Razem	6202	375	195	420		8931	1377	74228

IV

Czy w więzieniu istnieje:	Od kiedy:
Orkiestra	—
Chór	1928
Aparat radjowy	1930
Aparat projekcyjny	1929
Aparat kinematograficzny	—
Aparat kinematograficzny	1930
Czytelnia	1928
Ilość odczytów	—

III Zajęcia pozaszkolne

Rok	Ilość odczytów, wykładów, pogadanek: Urządzanych przez: Administracyjny więzienia	Komitet więzienny	Palcówki	Inne instytucje i osobistości	Razem	Ilość przedstawień teatr. i koncertów: Urządzanych przez: Administracyjny więzienia	Komitet więzienny	Palcówki	Inne instytucje i osobistości	Razem	Ilość przedstawień kinematograficznych: Urządzanych przez: Administracyjny więzienia	Komitet więzienny	Palcówki	Inne instytucje i osobistości	Razem	Ilość koncertów: Urządzanych przez: Administracyjny więzienia	Komitet więzienny	Palcówki	Inne instytucje i osobistości	Razem	Ilość audycyj radjowych: Urządzanych przez: Administracyjny więzienia	Komitet więzienny	Palcówki	Inne instytucje i osobistości	Razem	Ilość więźniów obecnych na: Odczytach	Przedstawieniach teatr. i koncertach	Przedstawieniach kinematograficznych	Koncertach	Audycjach radjowych	Razem	Ilość godzin poświęconych na: Nauce języków	Przedstawieniach teatr. i koncertach	Przedstawieniach kinematograficznych	Koncertach	Audycjach radjowych	Razem
1928	1	3	—	—	—	—	—	—	—	4	1	—	—	3	4	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	3	421	336	—	—	410	1167	4	8	—	—	3	15
1929	—	3	—	—	—	—	—	—	—	3	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	4	330	200	—	—	500	1030	3	2	—	—	4	9
1930	4	—	—	—	—	—	3	—	—	7	3	—	—	—	3	4	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	360	—	—	—	360	1491	7	6	721	—	720	745
1931	—	—	—	—	—	—	7	—	—	7	8	—	—	—	8	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	355	—	—	—	355	1288	7	16	6	—	710	739
1932	6	—	—	—	—	—	2	—	—	8	5	—	—	—	5	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	335	—	—	—	335	1965	8	10	3	—	670	691
1933	—	5	—	—	—	—	—	—	—	5	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	325	—	—	—	325	6040	5	2	—	—	650	657
Razem	11	11	—	—	—	—	12	—	—	34	19	—	—	3	22	7	—	—	—	7	—	—	—	—	—	—	1382	—	—	—	1382	12833	34	44	21	—	2756	2856

Naczelnik Więzienia

71. Raport statystyczny pracy kulturalno-oświatowej w latach 1928-1933 r. Więźniowie brali udział w zajęciach szkolnych, zajęciach pozaszkolnych obejmujących m.in. odczyty, pogadanki, przedstawienia, koncerty, audycje radiowe. Mieli także możliwość korzystania z więziennej biblioteki. Z raportu wynika, że w kaliskim więzieniu od 1928 r. funkcjonował chór i czytelnia, od 1929 r. korzystano z aparatu projekcyjnego, a od 1930 r. z aparatu kinematograficznego i radia.

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 24, k. 61

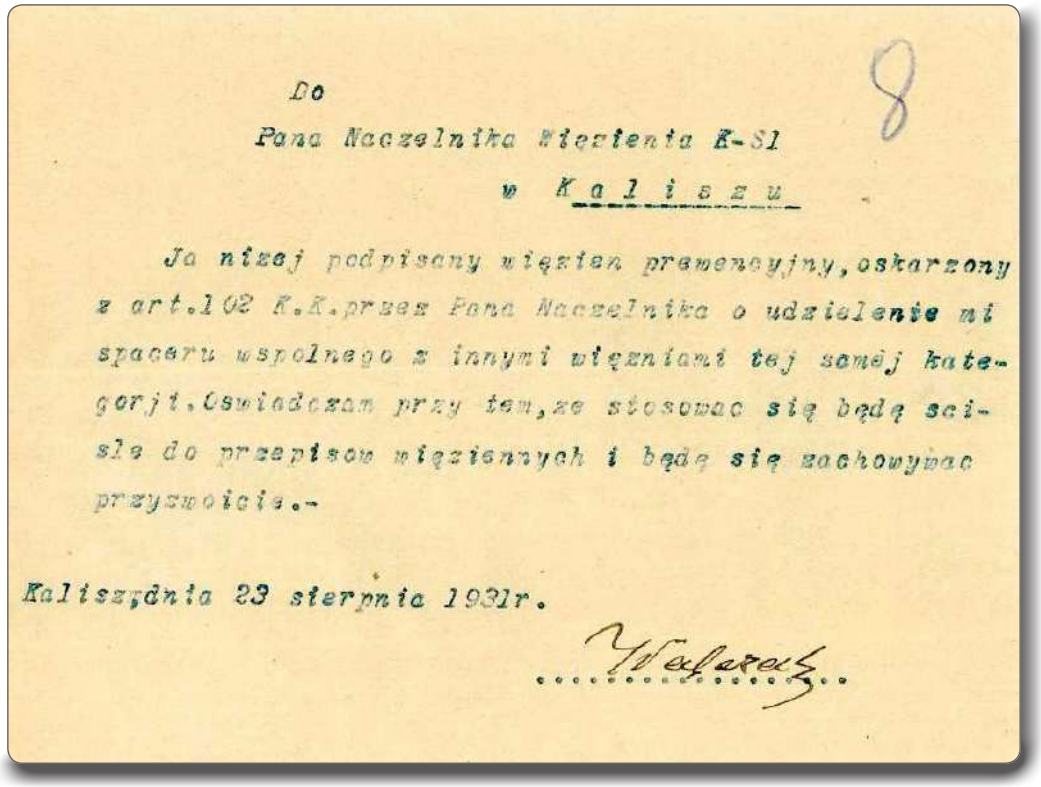

8

Do

Pana Naczelnika Więzienia K-Sl

w Kaliszu

Ja niżej podpisany więzień prewencyjny, oskarżony z art.102 K.K. przez Pana Naczelnika o udzielenie mi spaceru wspólnego z innymi więźniami tej samej kategorji. Oświadczam przy tem, że stosować się będę ściśle do przepisów więziennych i będę się zachowywać przyzwoicie.-

Kaliszdnia 23 sierpnia 1931r.

.....Wefarek..

72. Prośba o udzielenie spaceru wspólnego z innymi więźniami prewencyjnymi z 23 sierpnia 1931 r.

AAN, Akta więzienne osób skazanych za działalność komunistyczną 1919-1939, sygn. 424/V/46, s. 8

SĘDZIA OKRĘG[illegible]Y
ŚLEDCZ[illegible]
w KALISZU.

13

n. akt. S 54/31

Kalisz dnia 21 paździer. 1931 r.

[illegible]wolenie na jednorazowe widzenie.

Marja Walczak

zezwala się na widzenie z pozostającym w areszcie tymczasowym Józefem Walczakiem

~~— w obecności Sędziego —~~

~~— wyznaczonego przez Sędziego urzędnika. —~~

w oznaczonym przez Zarząd więzienia czasie i miejscu.

bez kraty

Pieczęć:

SĘDZIA OKRĘGOWY ŚLEDCZY W KALISZU

Jastrzębski

Do

WIĘZIENIA

w Kaliszu

Wzór № 89 k.p.k.

Druk. Dz. Pr. W. K. Warszawa Długa 52. 2499-30.

73. Pozwolenie na jednorazowe widzenie Marii Walczak z prewencyjnie aresztowanym Józefem Walczakiem z 21 października 1931 r.

AAN, Akta więzienne osób skazanych za działalność komunistyczną 1919-1939, sygn. 424/V/46, s. 13

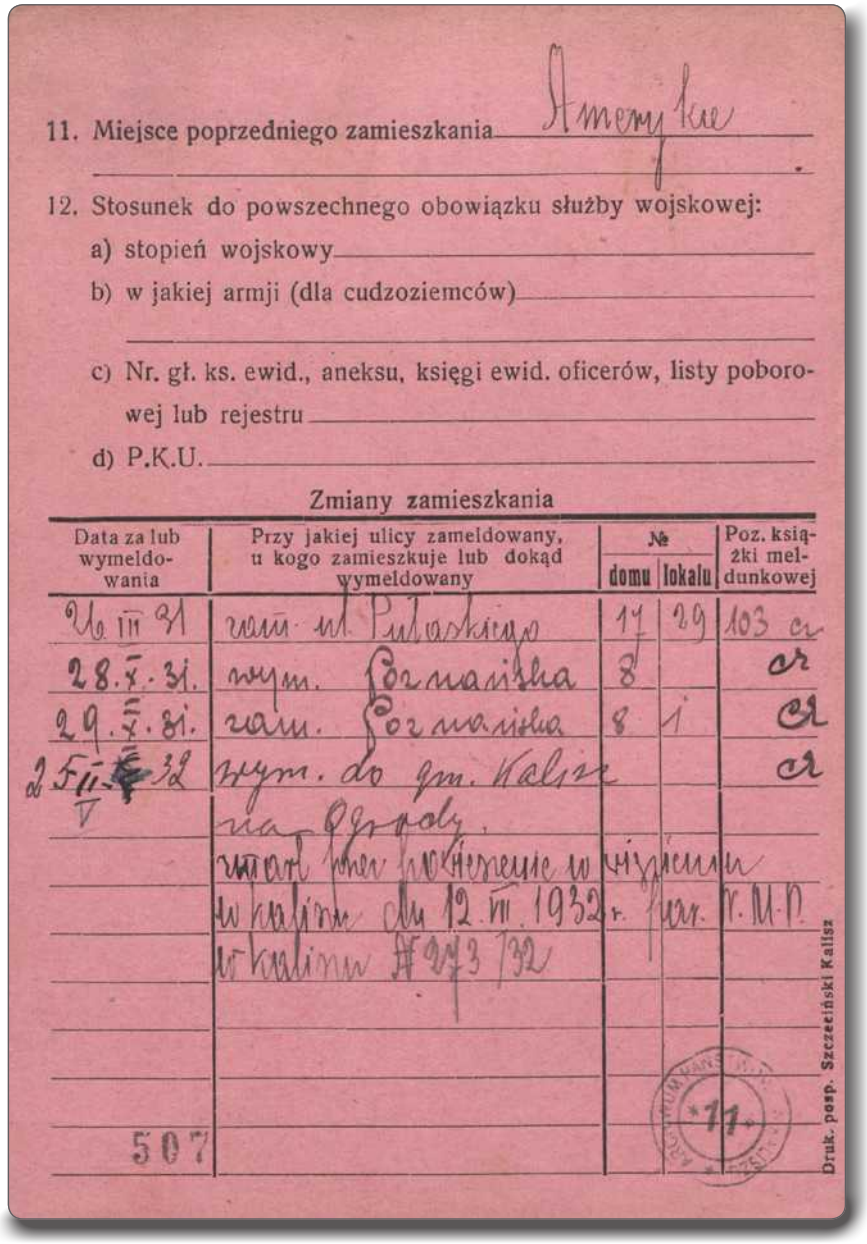

11. Miejsce poprzedniego zamieszkania Ameryka

12. Stosunek do powszechnego obowiązku służby wojskowej:

a) stopień wojskowy

b) w jakiej armji (dla cudzoziemców)

c) Nr. gł. ks. ewid., aneksu, księgi ewid. oficerów, listy poborowej lub rejestru

d) P.K.U.

Zmiany zamieszkania

Data za lub wymeldowania	Przy jakiej ulicy zameldowany, u kogo zamieszkuje lub dokąd wymeldowany	№ domu	№ lokalu	Poz. książki meldunkowej
26.III.31	zam. ul. Pułaskiego	17	29	103 cr
28.X.31.	wym. Poznańska	8		cr
29.X.31.	zam. Poznańska	8	1	cr
25.II.32 V	wym. do gm. Kalisz na Ogrody.			cr
	zmarł przez powieszenie w więzieniu w Kaliszu dn. 12.VII.1932 r. par. N.M.P. w Kaliszu № 273/32			
507				

Druk. posp. Szczeciński Kalisz

74. Rewers karty meldunkowej indywidualnej Józefa Pachołka – gangstera działającego w Kaliszu w dwudziestoleciu międzywojennym. Za liczne rozboje i zbrodnie sąd skazał go 12 lipca 1932 r. na śmierć przez powieszenie. W procesie oskarżał go wiceprokurator Sądu Okręgowego w Kaliszu Fortunat Gzowski. Wedle zapisów na karcie meldunkowej wyrok wykonano jeszcze tego samego dnia w kaliskim więzieniu. Prasa regionalna z 1932 r. podaje także inne daty egzekucji – 13 lub 14 lipca 1932 r.

APK, Akta miasta Kalisza, sygn. 4434, s. 507

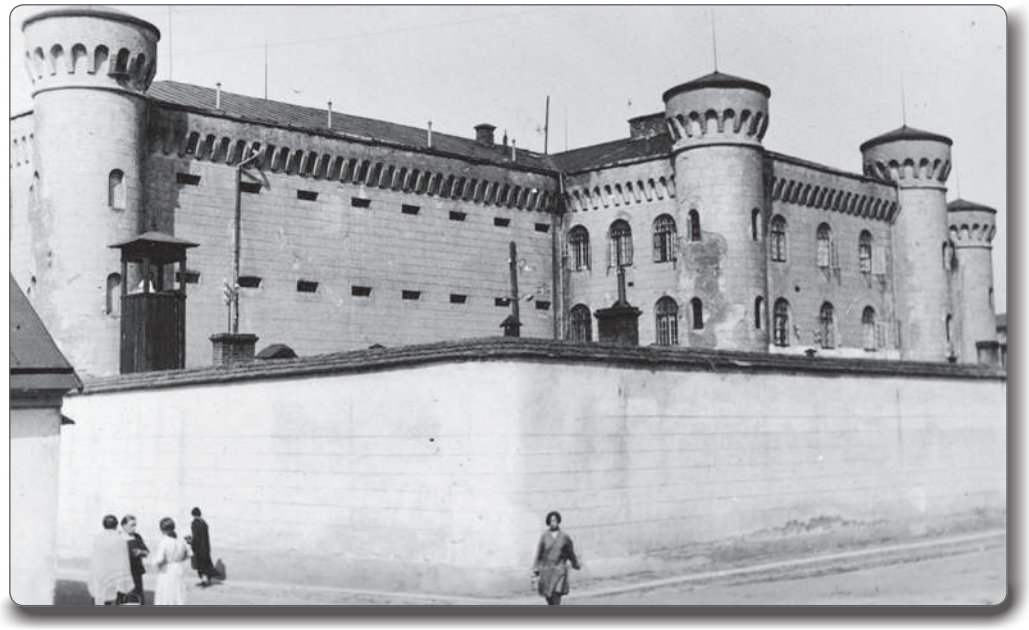

75. Gmach więzienia w Kaliszu w 1932 r.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-671-1

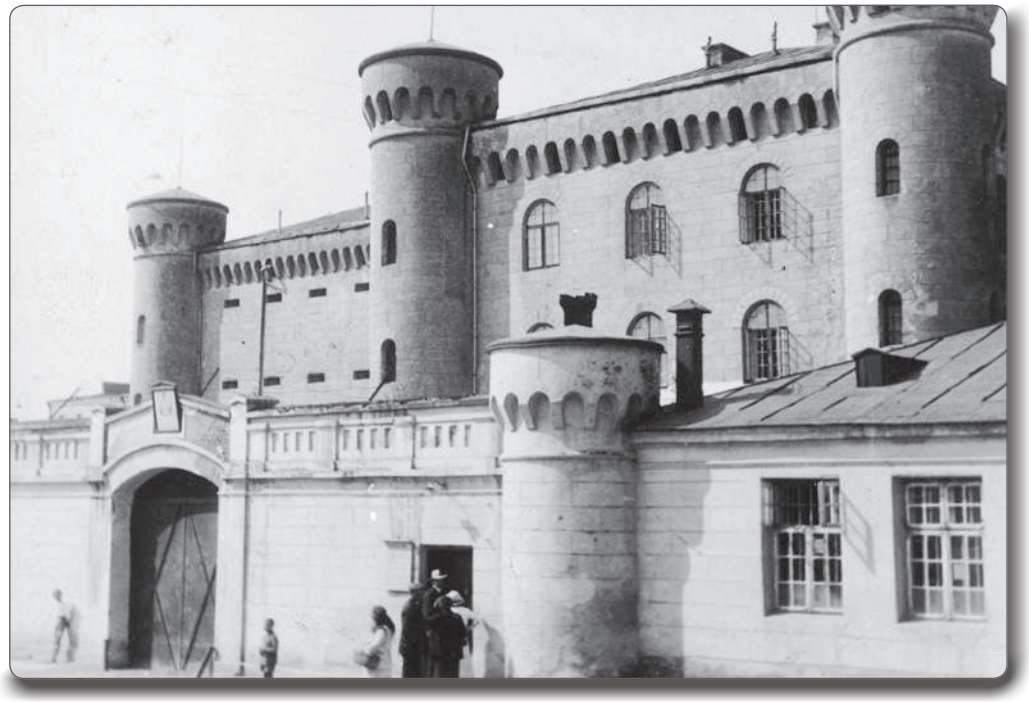

76. Gmach więzienia w Kaliszu w 1932 r.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-671-2

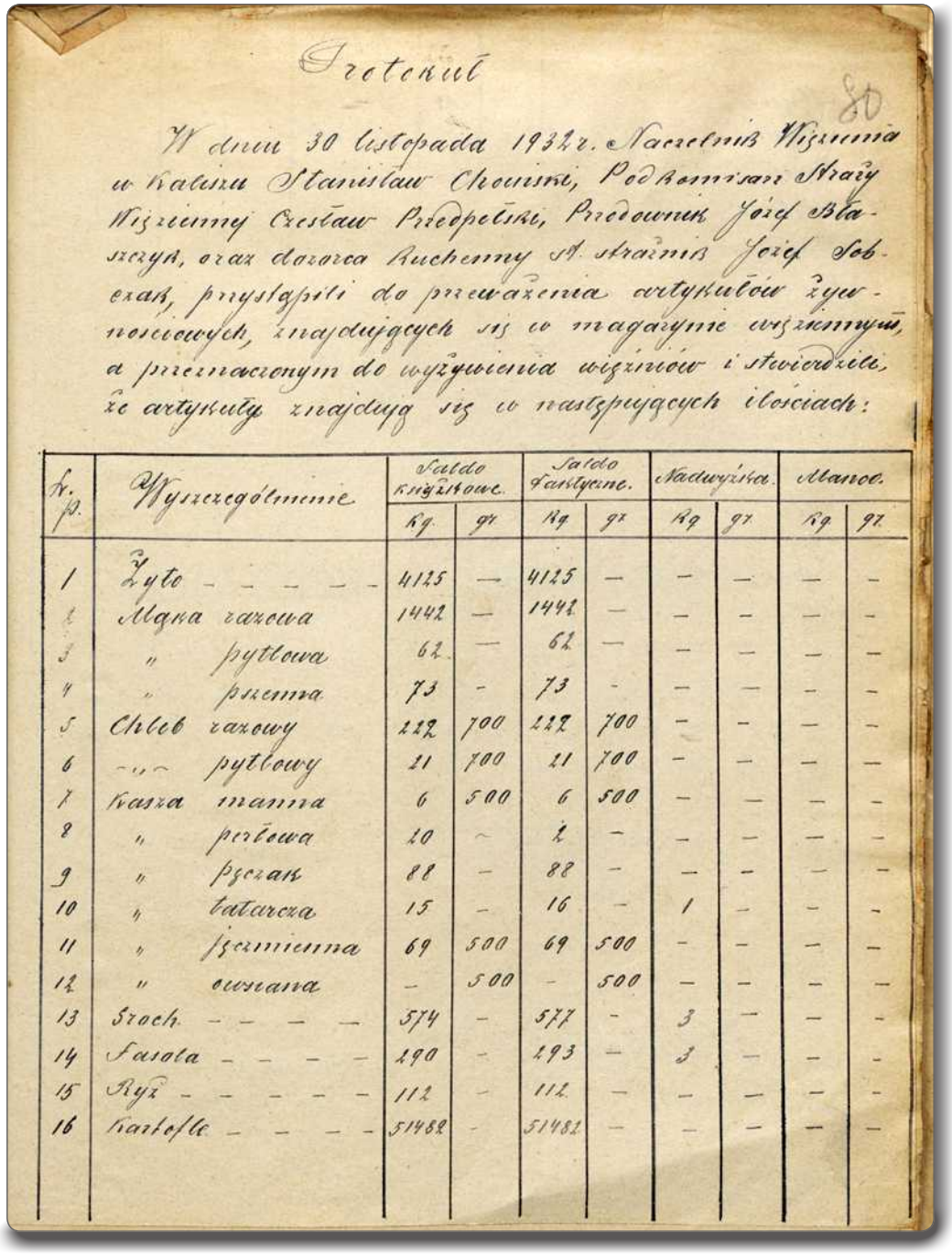

Protokół

80

W dniu 30 listopada 1932 r. Naczelnik Więzienia w Kaliszu Stanisław Chowiński, Podkomisarz Straży Więziennej Czesław Przedpełski, Przodownik Józef Błaszczyk, oraz dozorca kuchenny st. strażnik Józef Sobczak, przystąpili do przeważenia artykułów żywnościowych, znajdujących się w magazynie więziennym, a przeznaczonym do wyżywienia więźniów i stwierdzili, że artykuły znajdują się w następujących ilościach:

Nr. p.	Wyszczególnienie	Saldo księgowe.		Saldo faktyczne.		Nadwyżka.		Manco.	
		Kg.	gr.	Kg.	gr.	Kg.	gr.	Kg.	gr.
1	Żyto - - - - -	4125	—	4125	—	—	—	—	—
2	Mąka razowa	1442	—	1442	—	—	—	—	—
3	" pytlowa	62	—	62	—	—	—	—	—
4	" przemna	73	-	73	-	—	—	—	—
5	Chleb razowy	222	700	222	700	—	—	—	—
6	-"- pytlowy	21	700	21	700	—	—	—	—
7	Kasza manna	6	500	6	500	—	—	—	—
8	" perłowa	20	—	2	—	—	—	—	—
9	" pęczak	88	—	88	—	—	—	—	—
10	" tatarcza	15	—	16	—	1	—	—	—
11	" jęczmienna	69	500	69	500	—	—	—	—
12	" owsiana	—	500	—	500	—	—	—	—
13	Groch - - - -	574	—	577	—	3	—	—	—
14	Fasola - - - -	290	—	293	—	3	—	—	—
15	Ryż - - - - -	112	—	112	—	—	—	—	—
16	Kartofle - - - -	51482	—	51481	—	—	—	—	—

77. Fragment protokołu zasobów żywności więzienia z 30 listopada 1932 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 112, k. 80

83

PROGRAM OBCHODU IMIENIN I MARSZAŁKA POLSKI JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO W WIĘZIENIU KARNO-ŚLEDCZEM W KALISZU W DNIU 19 MARCA 1933 ROKU.

I. Godzina 8-ma Nabożeństwo w kaplicy więziennej
II. „ 16-ta Akademja

PROGRAM AKADEMJI

1. Słowo wstępne o Marszałku Józefie Piłsudskim wygłosi Bronisław Łabeński, nauczyciel więzienny
2. „ Jeszcze Polska nie zginęła " w wykonaniu chóru więźniów pod dyr. nauczyciela więziennego.
3. „ Kapral " (deklamacja) „ w wykonaniu więźnia
4. „ Czarna rola " w wykonaniu chóru więźniów
5. „ Grób strzelca " (deklamacja) „ w wykonaniu więźnia
6. „ Pieśni o Piłsudskim " w wykonaniu chóru więźniów
7. „ Wiązanka piosenek legjonowych " w wykonaniu chóru więźniów.
8. „ Dziesiąty pawilon " (obraz dramatyczny w jednym akcie A. Staszczyka) „ w wykonaniu zespołu więźniów pod kierownictwem nauczyciela więziennego.
9. „ Brygada " w wykonaniu chóru więźniów.

Kalisz, dnia 15.III.1933 r. p.o. NACZELNIKA WIĘZIENIA

78. Program obchodów imienin Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego w Więzieniu Karno-Śledczym w Kaliszu 19 marca 1933 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 17, k. 83

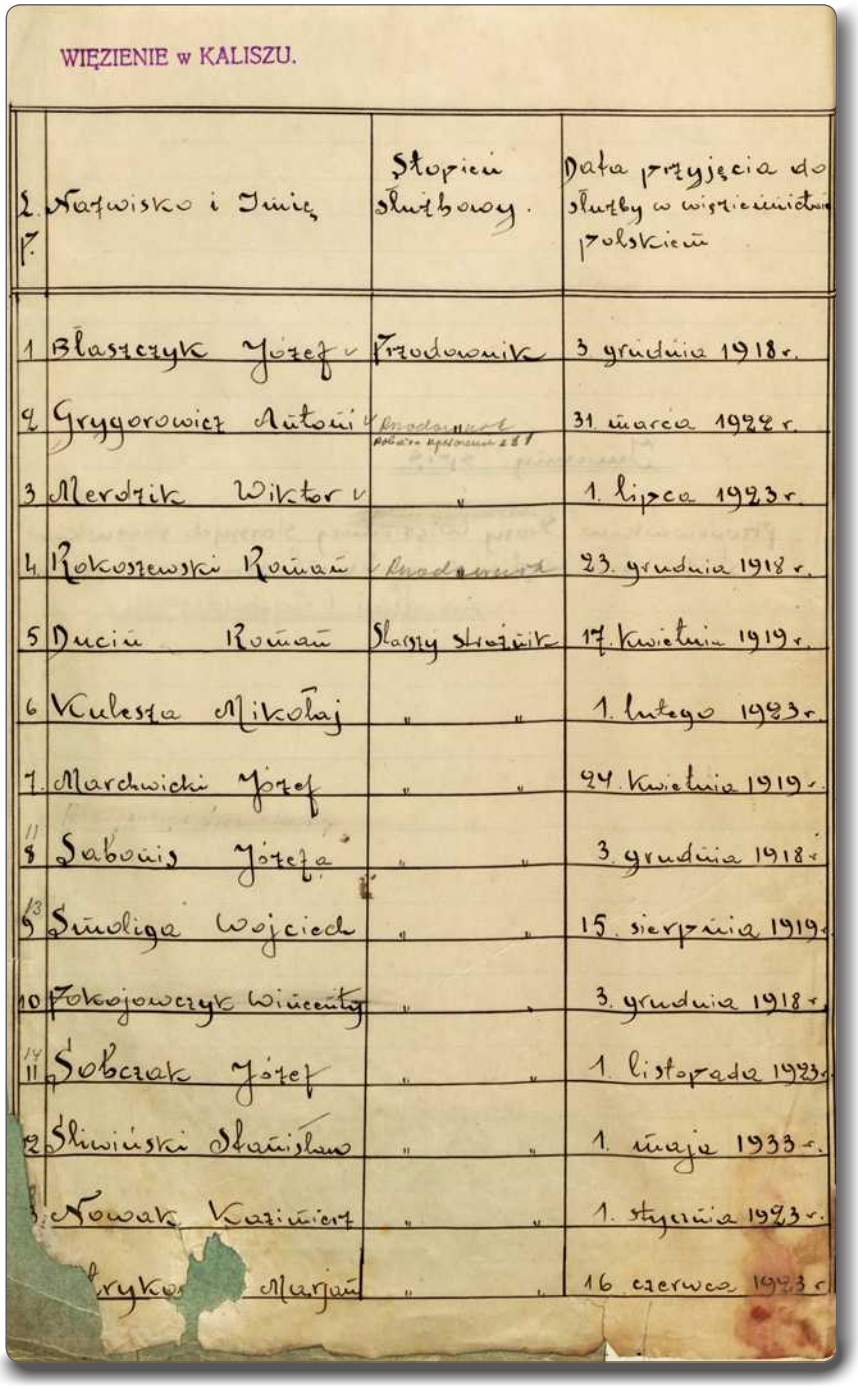

WIĘZIENIE w KALISZU.

L. p.	Nazwisko i Imię	Stopień służbowy.	Data przyjęcia do służby w więziennictwie polskiem
1	Błaszczyk Józef	Przodownik	3 grudnia 1918 r.
2	Grygorowicz Antoni	Przodownik	31. marca 1922 r.
3	Merdzik Wiktor	"	1. lipca 1923 r.
4	Rokoszewski Roman	Przodownik	23. grudnia 1918 r.
5	Ducin Roman	Starszy strażnik	17. kwietnia 1919 r.
6	Kulesza Mikołaj	" "	1. lutego 1923 r.
7	Marchwicki Józef	" "	24. kwietnia 1919 r.
8	Sabonis Józefa	" "	3. grudnia 1918 r.
9	Śmoliga Wojciech	" "	15. sierpnia 1919 r.
10	Zakrzewczyk Wincenty	" "	3. grudnia 1918 r.
11	Sobczak Józef	" "	1. listopada 1923 r.
12	Śliwiński Stanisław	" "	1. maja 1933 r.
13	Nowak Kazimierz	" "	1. stycznia 1923 r.
[illegible]	[illegible]rykos[illegible] Marjan	" "	16 czerwca 1923 r.

79. Fragment imiennego spisu przodowników straży więziennej, starszych strażników i strażników więzienia w Kaliszu, według stanu na 1 stycznia 1934 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 7, k. 4v

1620

PROTOKUŁ

zdawczo-odbiorczy Więzienia Karno-Śledczego w Kaliszu

W dniach 27-29 stycznia 1934 roku na skutek polecenia Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 25.I.1934r. za Nr.III.A.W.3184/OS. podkomisarz S.W. Czesław Krzymiński delegowany do czasowego kierownictwa zdał,a podkomisarz S.W.Stanisław Choiński,Naczelnik Więzienia przyjął kierownictwo i majątek więzienia w Kaliszu w następującym porządku:

I. Kasa

a/. Dział Pracy w gotówce zł.306.12 gr. według dziennika kasowego Działu Pracy z dnia 29 stycznia r.b. oraz 3 pokwitowania Magistratu m.st.Warszawy na sumę zł.509.-

b/. Kasa Depozytowa. Saldo w gotówce zł.572 gr.55 w/g księgi obrotu sum złożonych przez więźniów do depozytu na dzień 29.I.r.b. oraz depozyty wartościowe w/g księgi depozytowej i załącznika.

c/. Zaliczki. Sumę zł.70.27 asygnowaną z funduszów budżetowych tytułem zaliczki na transport więźniów w/g księgi zaliczek.

II. Dział Administracyjny

a/. więźniowie w ogólnej liczbie 415 na dzień 29.b.m.

Kategorja	Mężczyzn	Kobiet	Razem
Śledczych	76	11	87
Karnych	272	53	325
Administrac.	2	1	3
		Ogółem:	415

oraz akta osobowe tychże,

b/. akta osobowe funkcjonarjuszów straży więziennej,

c/. broń i amunicję,

d/. księgi i akta dotyczące działu administracyjnego bieżące i z lat ubiegłych /archiwum/,

e/. 3-pieczęcie urzędowe mosiężne.

III. Dział Gospodarczy

a/. Nieruchomości w postaci zabudowań więziennych i terenów na podstawie planów,

/-/

80. Fragment protokołu zdawczo-odbiorczego Więzienia Karno-Śledczego w Kaliszu z 1934 r. Został on spisany przy okazji ponownego objęcia kierownictwa przez Stanisława Choińskiego po powrocie ze zwolnienia lekarskiego.

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 7, k. 20

WIĘZIENIE
W KALISZU.
26 październ. 1934 r.
4348/34
powiedź na L.
powiększenia
etatu str. więziennej.

120 adpis
124

Do
Ministerstwa Sprawiedliwości
Departament Karny
Wydział Administracji Więzień
Warszawa
Długa Nr.7

Raport.

Pojemność powierzonego mi więzienia ustalona jest na 290 więźniów / 240 mężczyzn i 50 kobiet/ a już od blizko 3-ch lat zaludnienie więzienia wynosi przeciętnie 360-370 więźniów. W porze jesiennej i zimowej zaludnienie więzienia wzrasta do 500 os

Wobec takiego przeludnienia więzienia, poza tem, że utrudniona jest praca przy segregacji więźniów, oraz utrzymaniu czystości pomieszczeń i ciała więźniów, to jednocześnie zagrożone jest do pewnego stopnia bezpieczeństwo więzienia, ze względu na zbyt mały etat straży więziennej, a mianowicie:

podkomisarz 1
aspirant 1
przodowników ..... 4 / w tem 2-ch kancelaryjnych z dawnych kancelistów/
St. strażników .....14 /w tem 2 kobiety /
strażników 13

W związku z powyższem funkcję przodownika gospodarczego zmuszony jestem powierzać strażnikom nieposiadającym odpowiednich kwalifikacji.

Gorzej natomiast przedstawia się sprawa personelu dozorczego kobiecego. Kobiet więźniów przebywa w powierzonem mi więzieniu stale 80-100, a ponieważ na oddziale kobiecym można z trude pomieścić 60-70, przeto resztę umieszcza się w celach więzienia męskiego, gdzie są dozorowane przez strażników mężczyzn, gdyż przy dwóch strażniczkach niema możności wystawiania posterunku żeńskiego w męskiem więzieniu. Tembardziej, że pralnia znajduje się również w gmachu więzienia męskiego, gdzie stale dyżuruje j

81. Raport o stanie zaludnienia więzienia z 1934 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 7, k. 124

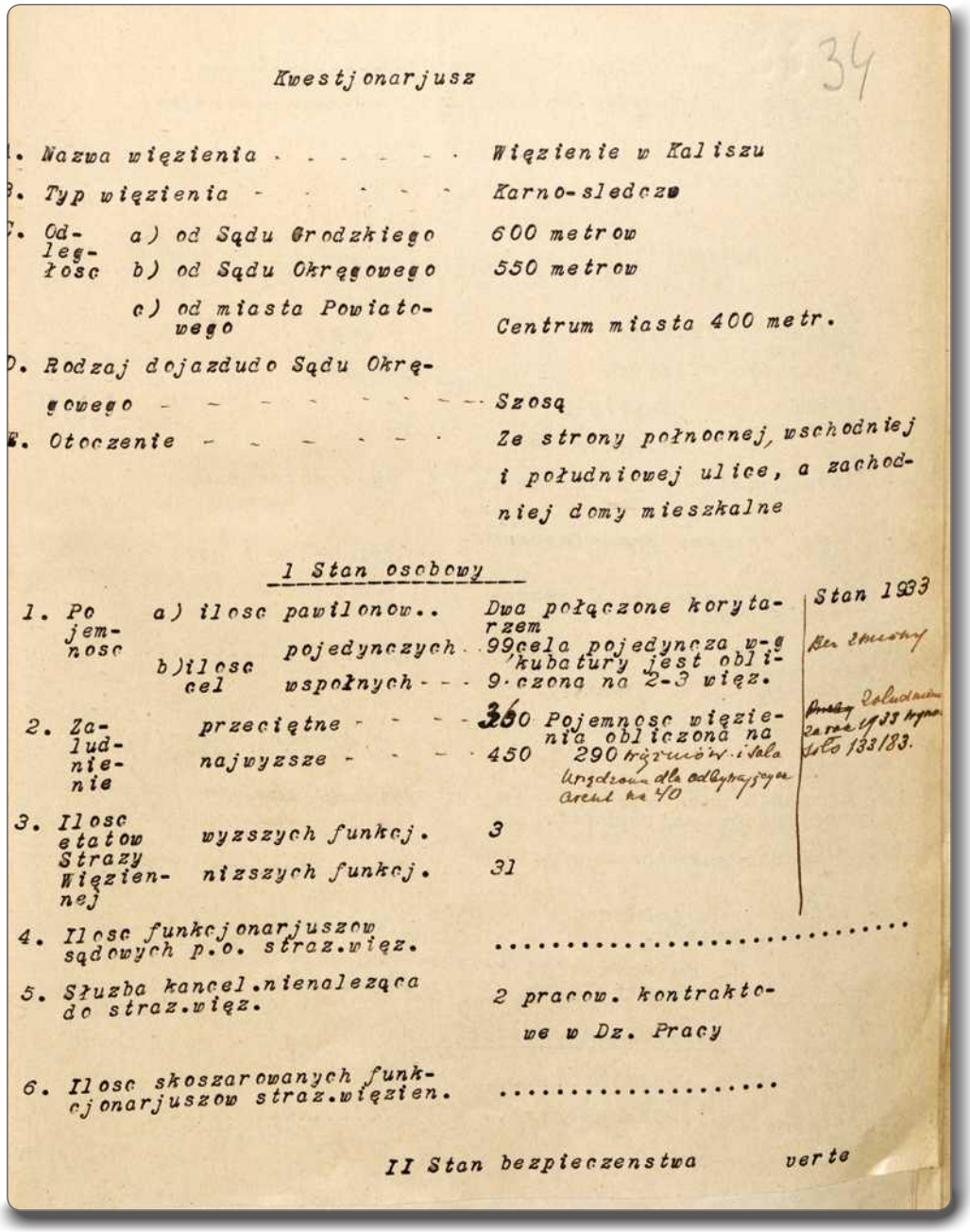

34

Kwestjonarjusz

1. Nazwa więzienia - - - - - - Więzienie w Kaliszu
2. Typ więzienia - - - - - Karno-sledcze
3. Odległosc a) od Sądu Grodzkiego 600 metrow
   b) od Sądu Okręgowego 550 metrow
   c) od miasta Powiatowego Centrum miasta 400 metr.
4. Rodzaj dojazdudo Sądu Okręgowego - - - - - - - - Szosą
5. Otoczenie - - - - - - Ze strony połnocnej, wschodniej i południowej ulice, a zachodniej domy mieszkalne

1 Stan osobowy

				Stan 1933
1. Pojemnosc	a) ilosc pawilonow..		Dwa połączone korytarzem	
	b) ilosc cel	pojedynczych	99 cela pojedyncza w-g kubatury jest obliczona na 2-3 więz.	Bez zmiany
		wspołnych	9	
2. Zaludnienie	przeciętne		360 Pojemnosc więzienia obliczona na 290 więźniów i sala urządzona dla odbywających areszt na 40	~~Przeciętny~~ Zaludnienie za rok 1933 wynosiło 133/83.
	najwyzsze		450	
3. Ilosc etatow Strazy Więziennej	wyzszych funkcj.		3	
	nizszych funkcj.		31	
4. Ilosc funkcjonarjuszow sądowych p.o. straz.więz.			.....	
5. Słuzba kancel.nienaleząca do straz.więz.			2 pracow. kontraktowe w Dz. Pracy	
6. Ilosc skoszarowanych funkcjonarjuszow straz.więzien.			.....	

II Stan bezpieczenstwa verte

82. Fragment kwestionariusza więzienia z lat 1934-1935.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 24, k. 34

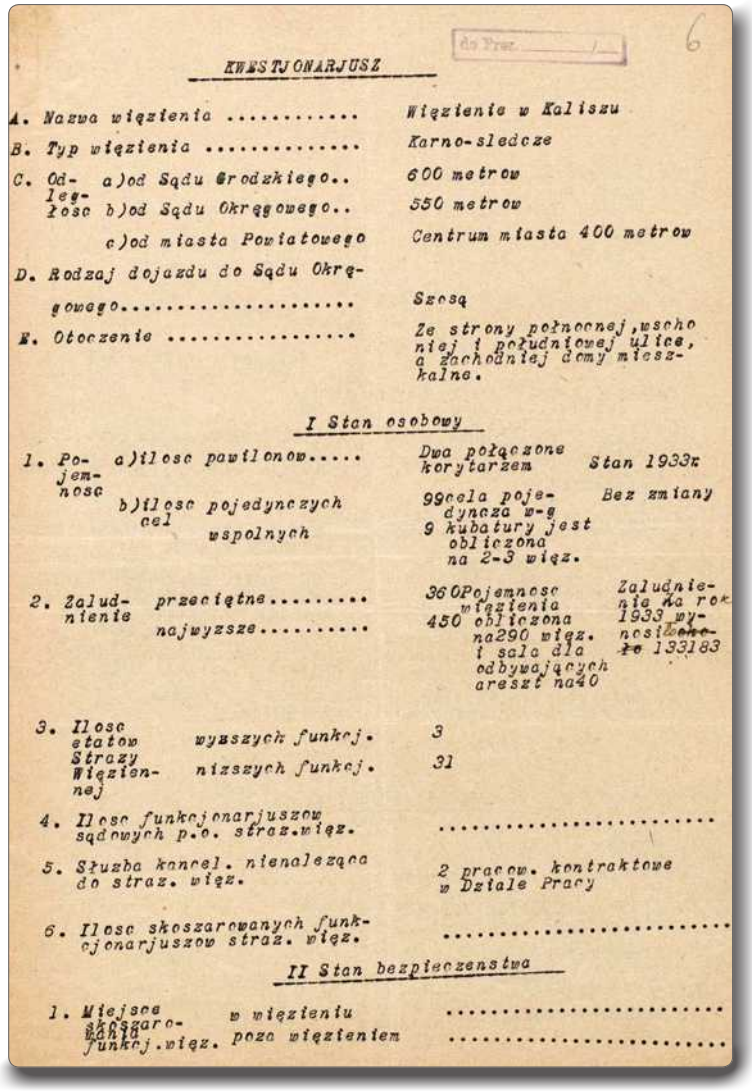

do Prez. ___/___ 6

KWESTJONARJUSZ

A. Nazwa więzienia		Więzienie w Kaliszu
B. Typ więzienia		Karno-sledcze
C. Odległosc	a) od Sądu Grodzkiego..	600 metrow
	b) od Sądu Okręgowego..	550 metrow
	c) od miasta Powiatowego	Centrum miasta 400 metrow
D. Rodzaj dojazdu do Sądu Okręgowego.....		Szosą
E. Otoczenie		Ze strony połnocnej, wschodniej i południowej ulice, a zachodniej domy mieszkalne.

I Stan osobowy

1. Pojemnosc	a) ilosc pawilonow.....	Dwa połączone korytarzem	Stan 1933r.
	b) ilosc cel pojedynczych	99 cela pojedyncza w-g	Bez zmiany
	wspolnych	9 kubatury jest obliczona na 2-3 więz.	
2. Zaludnienie	przeciętne.....	360 Pojemnosc więzienia obliczona na 290 więz. i sala dla odbywających areszt na 40	Zaludnienie za rok 1933 wynosiło ~~ko-~~ 133183
	najwyzsze.....	450	
3. Ilosc etatow Strazy Więziennej	wyzszych funkcj.	3	
	nizszych funkcj.	31	
4. Ilosc funkcjonarjuszow sądowych p.o. straz.więz.		.....	
5. Służba kancel. nienalezące do straz. więz.		2 pracow. kontraktowe w Dziale Pracy	
6. Ilosc skoszarowanych funkcjonarjuszow straz. więz.		.....	

II Stan bezpieczenstwa

1. Miejsce skoszarowania funkcj.więz.	w więzieniu	.....
	poza więzieniem	.....

83. Fragment kwestionariusza statystycznego kaliskiego więzienia z lat 1934-1936. Wynika z niego, że w kaliskim więzieniu było 99 cel pojedynczych i 9 wspólnych obliczonych na 2-3 więźniów. Według danych za 1933 r. przeciętne zaludnienie oscylowało w granicach 360 osób. Więźniowie byli zatrudnieni w warsztatach: stolarsko-zabawkarskim; szewskim oraz przy hodowli świń i królików. W więzieniu funkcjonowała 3-klasowa szkoła, w której 30 osadzonych uczył jeden nauczyciel. Więźniowie mogli korzystać z biblioteki, w której było ogółem 1261 książek, w tym 1 w języku rosyjskim; 10 w języku niemieckim, 11 we francuskim, pozostałe zaś w języku polskim. Funkcjonowała też świetlica wyposażona w odbiornik radiowy. Działała kaplica rzymsko-katolicka. Opiekę zdrowotną nad więźniami sprawował 1 lekarz i 1 sanitariusz.

APP, Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Poznaniu, sygn. 143, s. 6

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI
WARSZAWA

DN. 4 października 1935 R.
NR. III.A.W. 38120/35

W odpowiedzi należy się powołać na powyższy numer ze znakiem wydziału.

ODPOWIEDŹ NA Nr .....

Sprawie .....

Załączników .....

~~329~~
330

Do

Pana Antoniego Aue
Podkomisarza Straży Więziennej
w więzieniu w Warszawie
ul. Daniłowiczowska 7.

Na mocy art. 61 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 sierpnia 1932 o Straży Więziennej /Dz. U.R.P. Nr.74 poz.667/ delegują Pana bezwłocznie do więzienia w Kaliszu celem pełnienia obowiązków naczelnika więzienia do czasu przybycia podkomisarza S.W. Aleksandra Tucholskiego.

Protokół przyjęcia zarządu więzienia od podkomisarza S.W. Stanisława Choińskiego prześle Pan do Ministerstwa Sprawiedliwości.

/-/ T.Krychowski
GŁÓWNY INSPEKTOR
STRAŻY WIĘZIENNEJ

Ministerstwo Sprawiedliwości
Warszawa
dnia 4 października 1935 r.
III.A.W. 38120/35

Panu
Naczelnikowi Więzienia
w Kaliszu

do wiadomości, z poleceniem natychmiastowego protokólarnego zdania zarządu więzienia podkomisarzowi Antoniemu Aue i wyjazdu w dniu 6 b.m. do Lublina celem przyjęcia zarządu tamtejszego więzienia.

NACZELNIK WYDZIAŁU

WIĘZIENIE w KALISZU
Wpłynęło dn. 5.X. 1935 r.
Nr Dz. 1537/35 zał.

84. Skierowanie Antoniego Aue do więzienia w Kaliszu w celu pełnienia obowiązków naczelnika więzienia do czasu przybycia Aleksandra Tucholskiego w 1935 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 7, k. 330

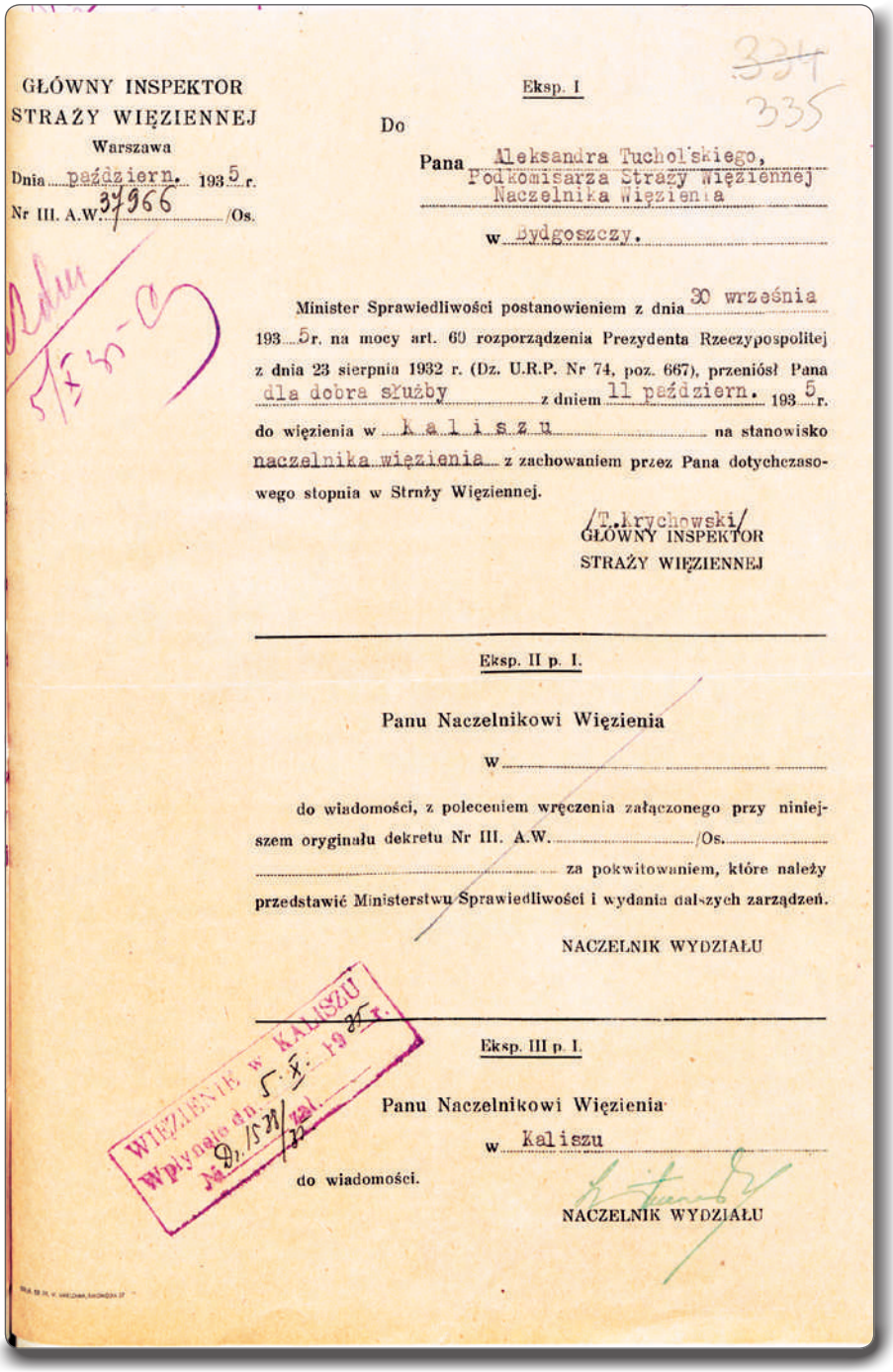

GŁÓWNY INSPEKTOR
STRAŻY WIĘZIENNEJ
Warszawa
Dnia październ. 1935 r.
Nr III. A.W. 37966 /Os.

Eksp. I

Do

Pana Aleksandra Tucholskiego,
Podkomisarza Straży Więziennej
Naczelnika Więzienia

w Bydgoszczy.

Minister Sprawiedliwości postanowieniem z dnia 30 września 1935 r. na mocy art. 60 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 sierpnia 1932 r. (Dz. U.R.P. Nr 74, poz. 667), przeniósł Pana dla dobra służby z dniem 11 październ. 1935 r. do więzienia w Kaliszu na stanowisko naczelnika więzienia z zachowaniem przez Pana dotychczasowego stopnia w Strnży Więziennej.

/T. Krychowski/
GŁÓWNY INSPEKTOR
STRAŻY WIĘZIENNEJ

Eksp. II p. I.

Panu Naczelnikowi Więzienia

w

do wiadomości, z poleceniem wręczenia załączonego przy niniejszem oryginału dekretu Nr III. A.W. /Os. za pokwitowaniem, które należy przedstawić Ministerstwu Sprawiedliwości i wydania dalszych zarządzeń.

NACZELNIK WYDZIAŁU

Eksp. III p. I.

Panu Naczelnikowi Więzienia

w Kaliszu

do wiadomości.

NACZELNIK WYDZIAŁU

WIĘZIENIE w KALISZU
Wpłynęło dn. 5.X.1935 r.
Nr Dz. 1538/35 zał.

85. Skierowanie Aleksandra Tucholskiego do więzienia w Kaliszu w celu pełnienia obowiązków naczelnika od 11 października 1935 r.

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 7, k. 335

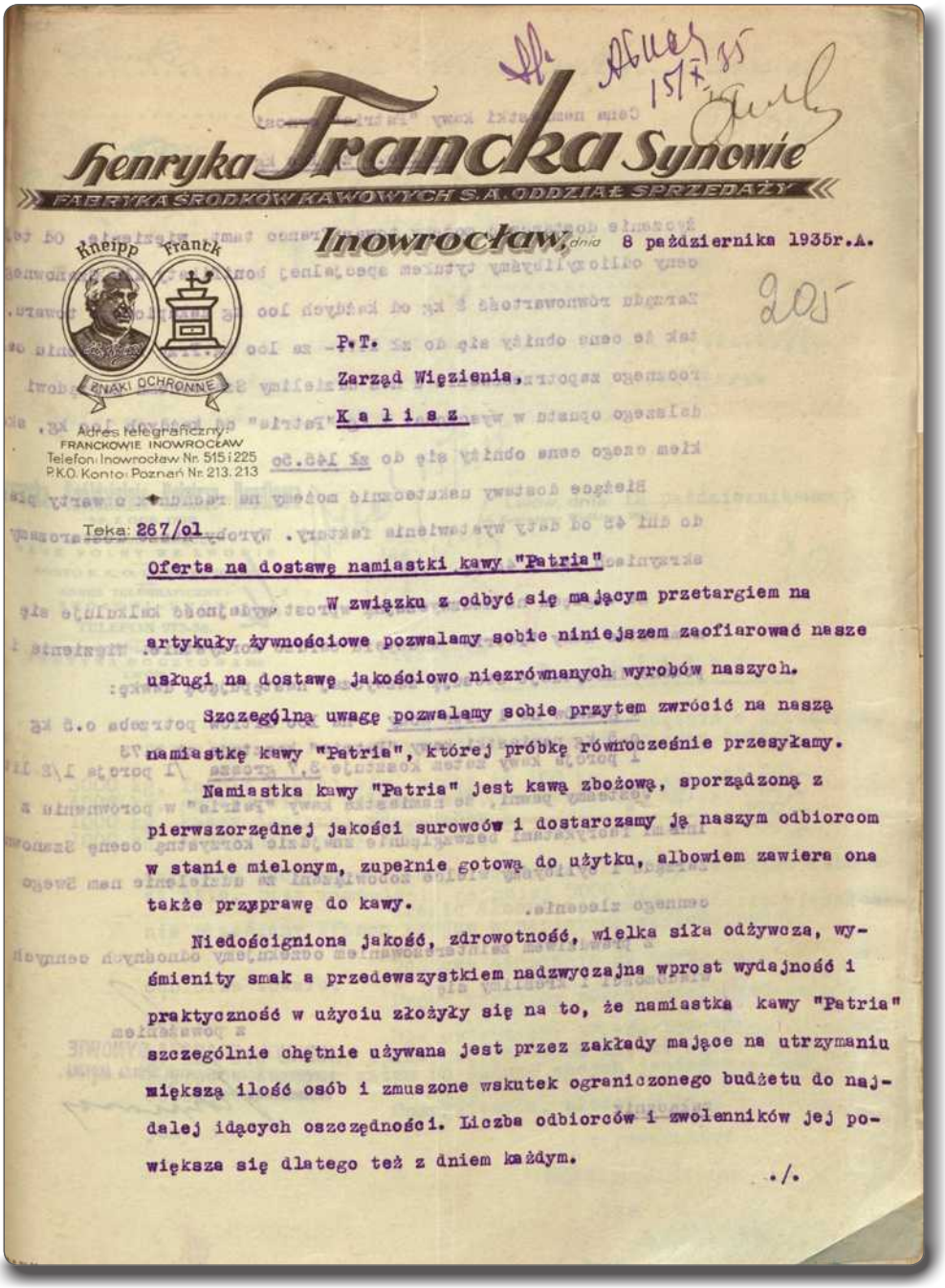

Henryka Francka Synowie

FABRYKA ŚRODKÓW KAWOWYCH S.A. ODDZIAŁ SPRZEDAŻY

Kneipp Franck

ZNAKI OCHRONNE

Adres telegraficzny: FRANCKOWIE INOWROCŁAW
Telefon: Inowrocław Nr. 515 i 225
P.K.O. Konto: Poznań Nr. 213.213

Inowrocław, dnia 8 października 1935r.A.

205

P.T.

Zarząd Więzienia,

K a l i s z

Teka: 267/ol

Oferta na dostawę namiastki kawy "Patria"

W związku z odbyć się mającym przetargiem na artykuły żywnościowe pozwalamy sobie niniejszem zaofiarować nasze usługi na dostawę jakościowo niezrównanych wyrobów naszych.

Szczególną uwagę pozwalamy sobie przytem zwrócić na naszą namiastkę kawy "Patria", której próbkę równocześnie przesyłamy.

Namiastka kawy "Patria" jest kawą zbożową, sporządzoną z pierwszorzędnej jakości surowców i dostarczamy ją naszym odbiorcom w stanie mielonym, zupełnie gotową do użytku, albowiem zawiera ona także przyprawę do kawy.

Niedościgniona jakość, zdrowotność, wielka siła odżywcza, wyśmienity smak a przedewszystkiem nadzwyczajna wprost wydajność i praktyczność w użyciu złożyły się na to, że namiastka kawy "Patria" szczególnie chętnie używana jest przez zakłady mające na utrzymaniu większą ilość osób i zmuszone wskutek ograniczonego budżetu do najdalej idących oszczędności. Liczba odbiorców i zwolenników jej powiększa się dlatego też z dniem każdym.

./.

86. Oferta z 1935 r. na dostawę *namiastki kawy* „Patria” do kaliskiego więzienia. Kawę cechuje: *niedościgniona jakość, zdrowotność, wielka odżywcza, wyśmienity smak a przedewszystkiem nadzwyczajna wprost wydajność i praktyczność.*

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 9, k. 205

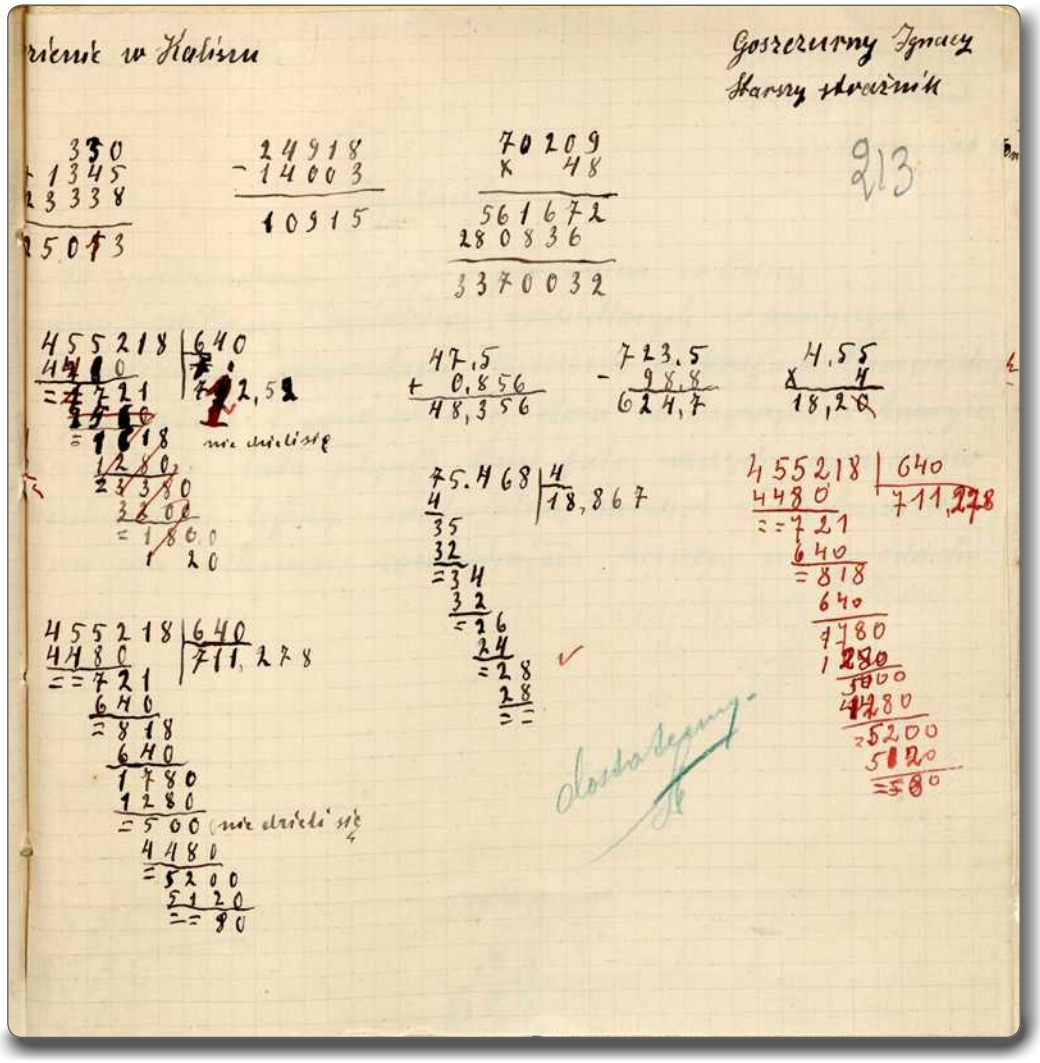

87. Egzamin strażnika więziennego – uczestnika kursu przygotowawczego dla niższych funkcjonariuszy straży więziennej z 1936 r.

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 17, k. 213

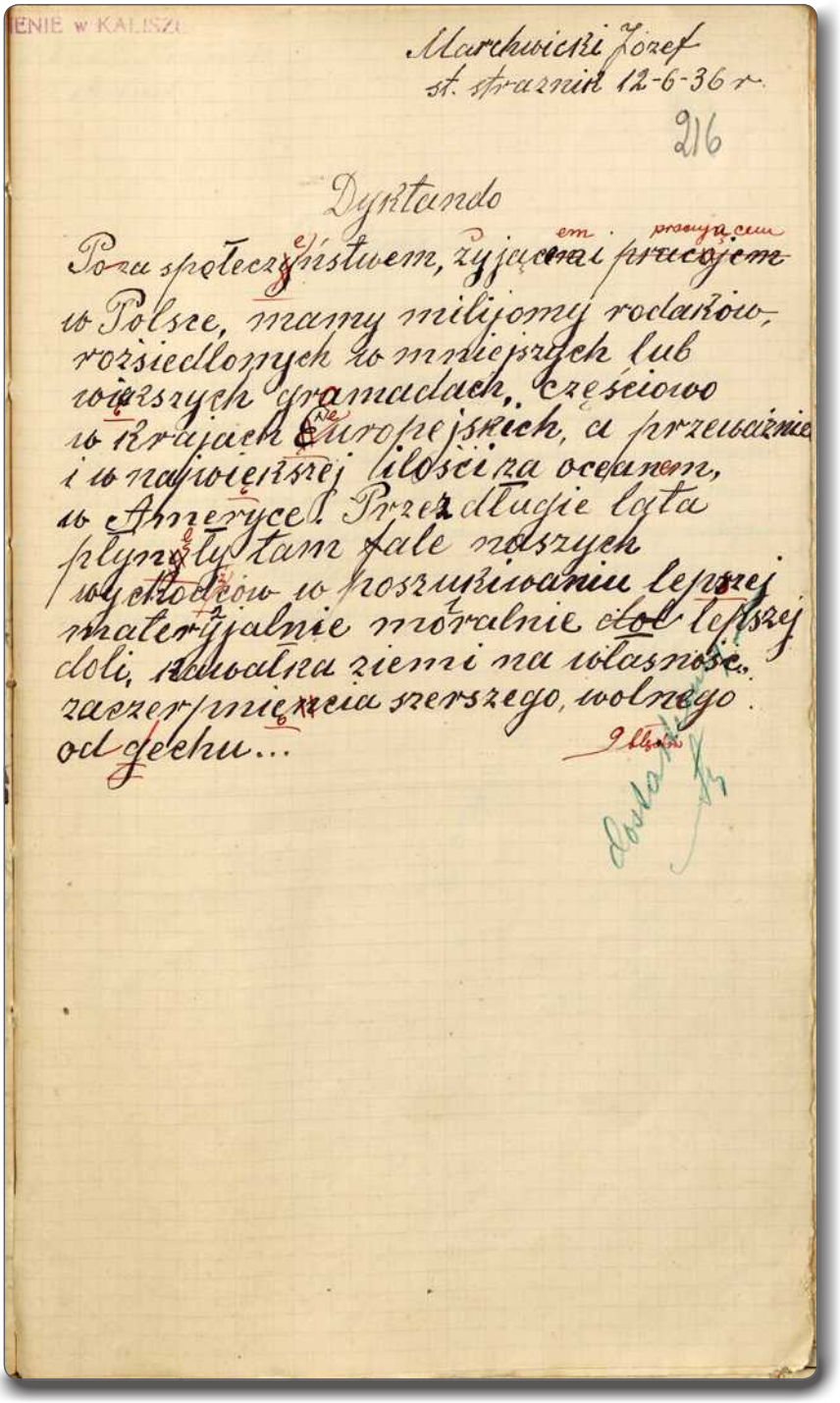

ENIE w KALISZU

Marchwicki Józef
st. strażnik 12-6-36 r.

216

Dyktando

Poza społeczeństwem, żyjącem i pracującem w Polsce, mamy milijony rodaków, rozsiedlonych w mniejszych lub większych gramadach, częściowo w krajach Europejskich, a przeważnie i w największej ilości za oceanem, w Ameryce. Przez długie lata płynęły tam fale naszych wychodźców w poszukiwaniu lepszej materyjalnie moralnie lepszej doli, kawałka ziemi na własność, zaczerpnięcia szerszego, wolnego od gechu...

88. Dyktando strażnika więzienia z 1936 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 17, k. 216

19 czerwca 36

Polecony Odpis

L.dz. 1029/36.

Do

Ministerstwa Sprawiedliwości

Departament Karny

Wydział Administracji Więzień

w Warszawie

251

Raport

W wykonaniu polecenia Ministerstwa Sprawiedliwości z dn. 14. IX. 1935 r. Nr. III. A.W. 35417/G.28 uprzejmie donoszę, że kurs przygotowawczy dla nizszych funkcjonarjuszów Str. Więz. powierzonego mi więzienia odbył się w czasie od dn. 10 listopada 1935 r. do 10 czerwca 1936 r.

Powodem późniejszego rozpoczęcia kursu, była zmiana na stanowisku naczelnika więzienia jak również i nauczyciela więziennego.

Aczkolwiek kurs ten trwał tylko 7 miesięcy, jednak zarówno rozkład materjału lekcyjnego, jak i ilość godzin został całkowicie wyczerpany w myśl wyżej wymienionego polecenia.

Egzamin odbył się w dn. 12 i 13 czerwca 1936 r. pod przewodnictwem prokuratora Sądu Okręgowego w Kaliszu p. Konstantego Hrebnickiego, oraz członków: naczelnika więzienia Aleksandra Tucholskiego, podkomis. S.W. Czesława Przedpełskiego, aspiranta S.W. Władysława Gackiego, lekarza więziennego Mieczysława Cichockiego, nauczyciela więziennego Tadeusza Haraszewskiego, oraz st. instruktora pożarnictwa A.L. Truchlińskiego.

Na kurs ten uczęszczało 18 słuchaczów, z których do egzaminu końcowego przystąpiło 17 słuchaczów, przyczem wynik egzaminu był następujący:

verte

89. Raport z kursu przygotowawczego dla niższych funkcjonariuszy straży więziennej z 1936 r.

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 17, k. 251

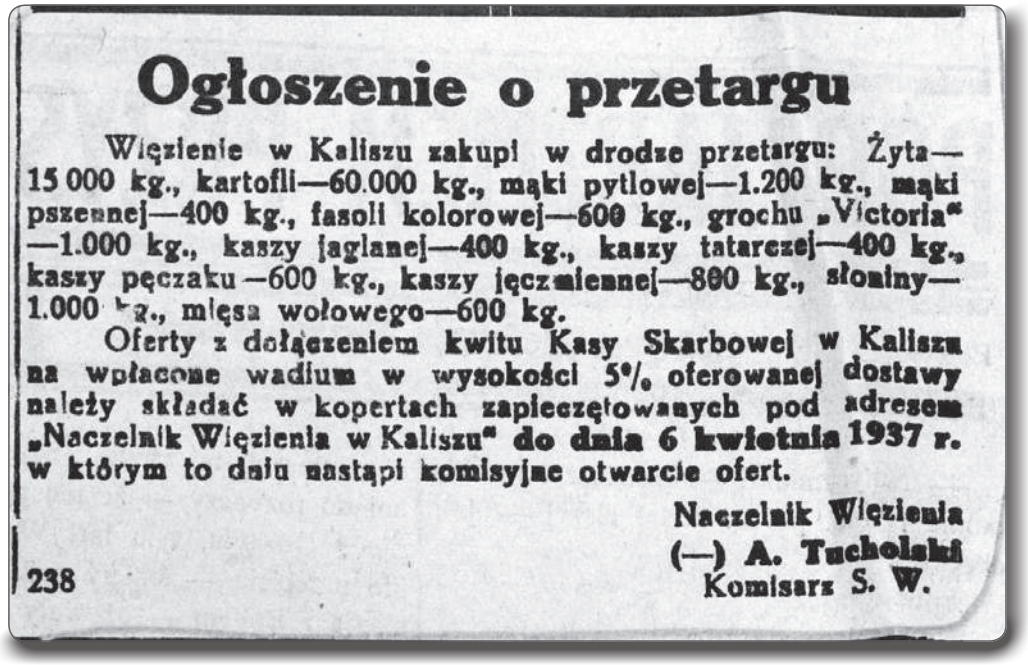

Ogłoszenie o przetargu

Więzienie w Kaliszu zakupi w drodze przetargu: Żyta—15 000 kg., kartofli—60.000 kg., mąki pytlowej—1.200 kg., mąki pszennej—400 kg., fasoli kolorowej—600 kg., grochu „Victoria"—1.000 kg., kaszy jaglanej—400 kg., kaszy tatarczej—400 kg., kaszy pęczaku—600 kg., kaszy jęczmiennej—800 kg., słoniny—1.000 kg., mięsa wołowego—600 kg.

Oferty z dołączeniem kwitu Kasy Skarbowej w Kaliszu na wpłacone wadium w wysokości 5% oferowanej dostawy należy składać w kopertach zapieczętowanych pod adresem „Naczelnik Więzienia w Kaliszu" **do dnia 6 kwietnia 1937 r.** w którym to dniu nastąpi komisyjne otwarcie ofert.

Naczelnik Więzienia
(—) A. Tucholski
Komisarz S. W.

238

90. Ogłoszenie zamieszczone w gazecie „Echo" z 31 marca 1937 r., dotyczące przetargu na zakup żywności do więzienia.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 10, k. 3

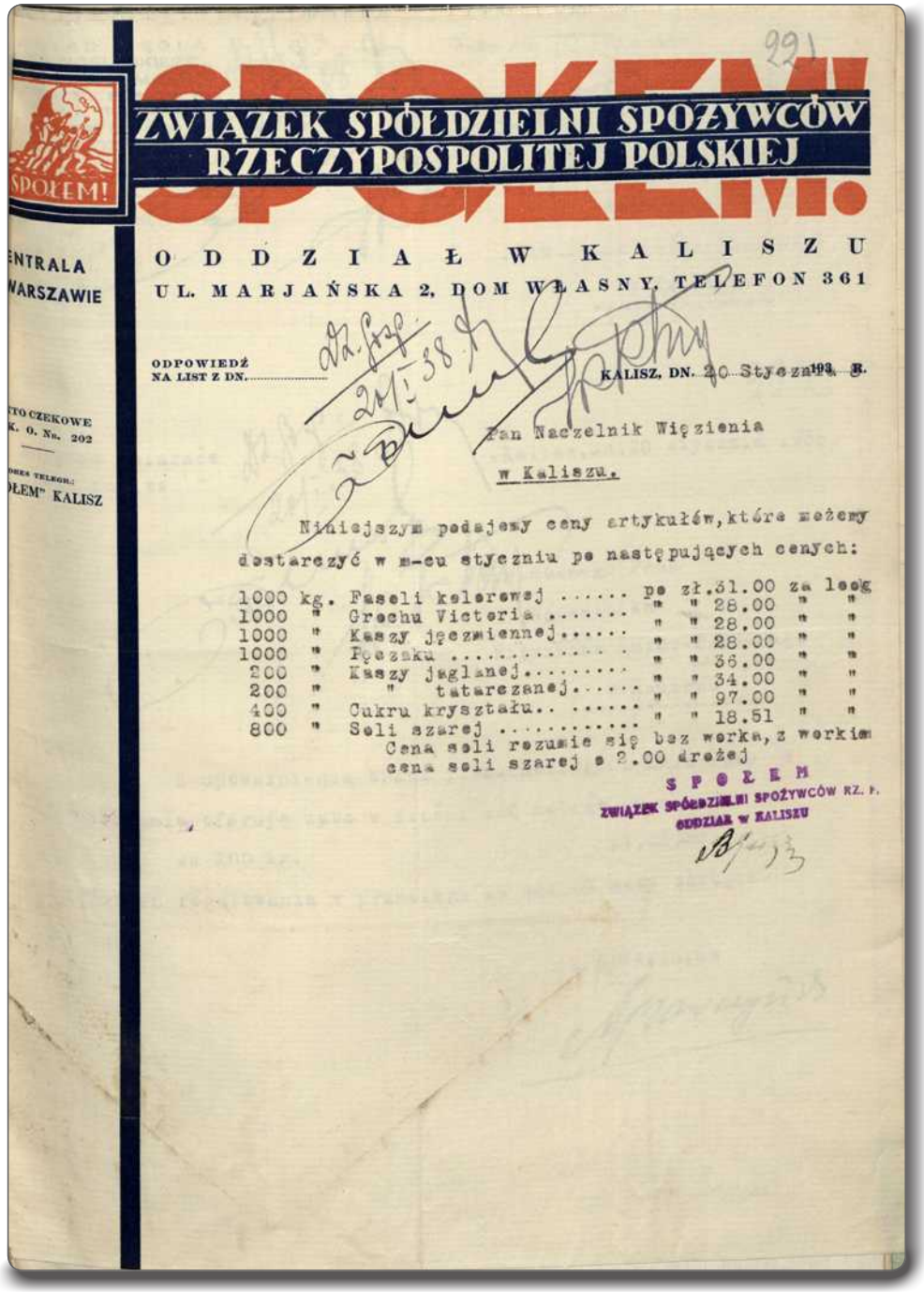

SPOŁEM!

ZWIĄZEK SPÓŁDZIELNI SPOŻYWCÓW RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

SPOŁEM

ODDZIAŁ W KALISZU

UL. MARJAŃSKA 2, DOM WŁASNY, TELEFON 361

ENTRALA
WARSZAWIE

TO CZEKOWE
K. O. Nr. 202

DRES TELEGR.:
OŁEM" KALISZ

ODPOWIEDŹ NA LIST Z DN. .....

KALISZ, DN. 20 Stycznia 1938 R.

Pan Naczelnik Więzienia

w Kaliszu.

Niniejszym podajemy ceny artykułów, które możemy dostarczyć w m-cu styczniu po następujących cenych:

1000 kg.	Faseli kolorowej	po zł.	31.00	za	100 kg
1000 "	Grochu Victoria	" "	28.00	"	"
1000 "	Kaszy jęczmiennej.....	" "	28.00	"	"
1000 "	Pęczaku	" "	36.00	"	"
200 "	Kaszy jaglanej.....	" "	34.00	"	"
200 "	" tatarczanej.....	" "	97.00	"	"
400 "	Cukru kryształu..	" "	18.51	"	"
800 "	Soli szarej				

Cena soli rozumie się bez worka, z workiem cena soli szarej o 2.00 drożej

SPOŁEM
ZWIĄZEK SPÓŁDZIELNI SPOŻYWCÓW RZ. P.
ODDZIAŁ W KALISZU

91. Oferta dostawy żywności przez Związek Spółdzielni Spożywców Rzeczypospolitej Polskiej Oddział w Kaliszu z 1938 r.

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 10, k. 221

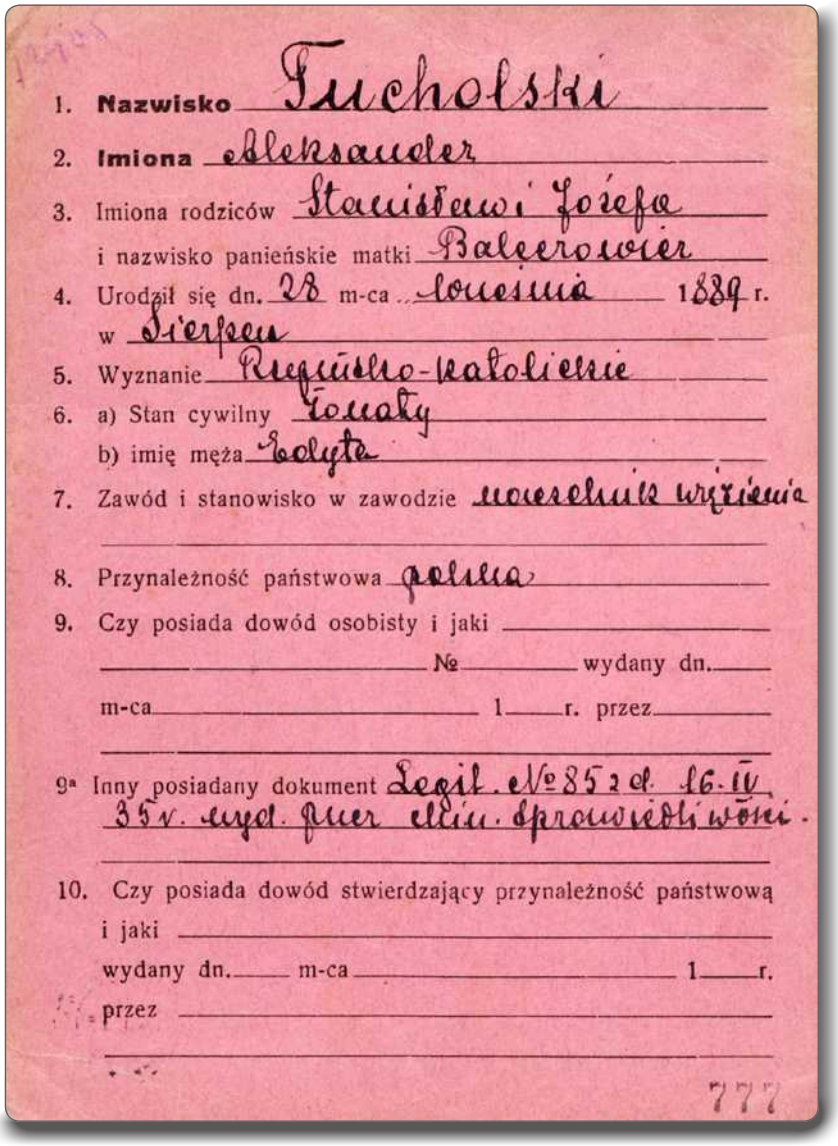

1. **Nazwisko** Tucholski
2. **Imiona** Aleksander
3. Imiona rodziców Stanisław i Józefa
   i nazwisko panieńskie matki Balcerowicz
4. Urodził się dn. 28 m-ca Września 1889 r.
   w Sierpcu
5. Wyznanie Rzymsko-katolickie
6. a) Stan cywilny żonaty
   b) imię męża Edyta
7. Zawód i stanowisko w zawodzie naczelnik więzienia
8. Przynależność państwowa polska
9. Czy posiada dowód osobisty i jaki
   № wydany dn.
   m-ca 1 r. przez
9a Inny posiadany dokument Legit. № 852 d. 16.IV 35 r. wyd. przez Min. Sprawiedliwości.
10. Czy posiada dowód stwierdzający przynależność państwową
    i jaki
    wydany dn. m-ca 1 r.
    przez

777

92. Awers karty meldunkowej indywidualnej Aleksandra Tucholskiego, naczelnika więzienia kaliskiego do czasu ewakuacji personelu i więźniów karnych 26 sierpnia 1939 r. Aresztowano go w Łucku 27 października, odstawiono do więzienia i słuch po nim zaginął.

APK, Akta miasta Kalisza, sygn. 4619, s. 777

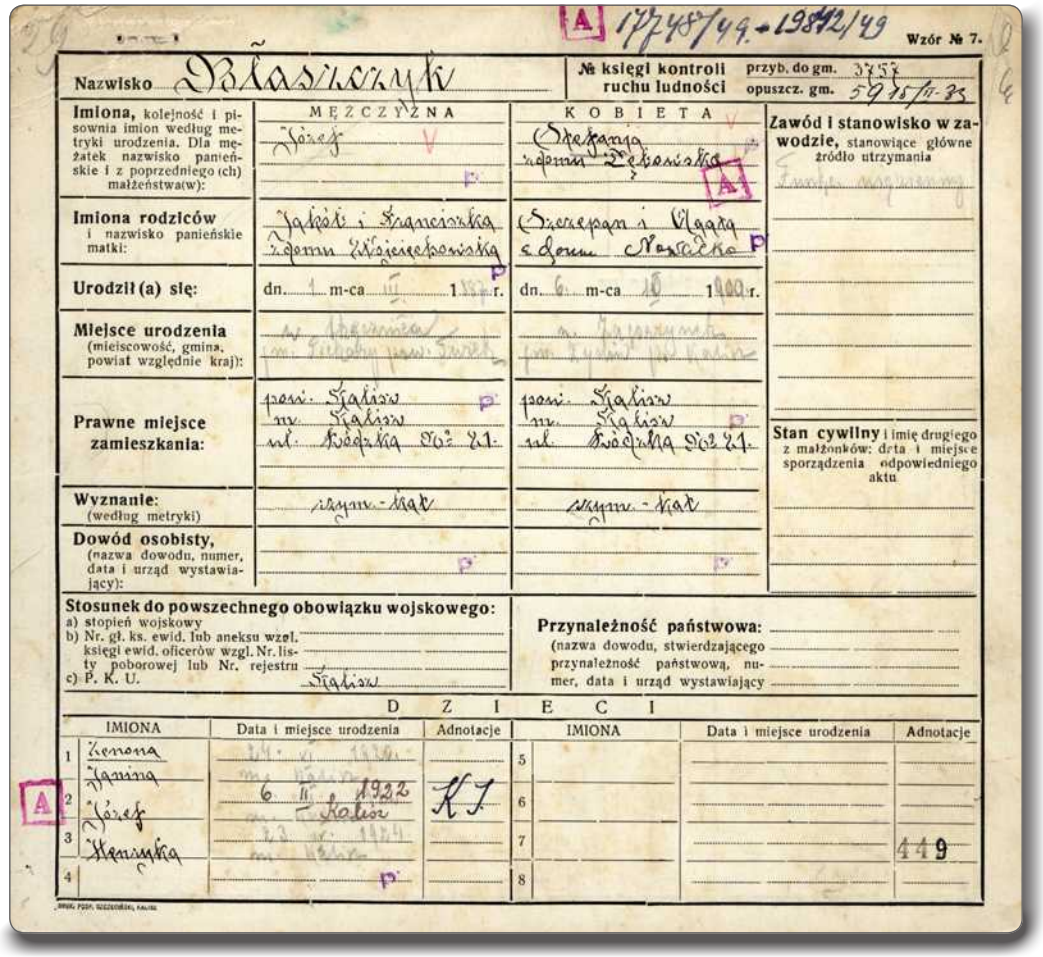

A 17748/49 - 19842/49

Wzór № 7.

Nazwisko: Błaszczyk

№ księgi kontroli ruchu ludności: przyb. do gm. 3757; opuszcz. gm. 5915/II-35

	MĘŻCZYZNA	KOBIETA
Imiona, kolejność i pisownia imion według metryki urodzenia. Dla mężatek nazwisko panieńskie i z poprzedniego (ch) małżeństwa(w):	Józef	Stefania z domu Żelaziewska
Imiona rodziców i nazwisko panieńskie matki:	Jakób i Franciszka z domu Wójcicki	Szczepan i Olgaga z domu Maszczko
Urodził(a) się:	dn. 1 m-ca 11 1887 r.	dn. 6 m-ca 10 1900 r.
Miejsce urodzenia (miejscowość, gmina, powiat względnie kraj):	w Skęczniewie, gm. Piekary, pow. Turek	w Skęczniewie, gm. Piekary, pow. Turek
Prawne miejsce zamieszkania:	pow. Kalisz m. Kalisz ul. Kościelna № 21	pow. Kalisz m. Kalisz ul. Kościelna № 21
Wyznanie: (według metryki)	rzym.-kat.	rzym.-kat.
Dowód osobisty, (nazwa dowodu, numer, data i urząd wystawiający):		

Zawód i stanowisko w zawodzie, stanowiące główne źródło utrzymania: Emeryt więzienny

Stan cywilny i imię drugiego z małżonków: data i miejsce sporządzenia odpowiedniego aktu

Stosunek do powszechnego obowiązku wojskowego:
a) stopień wojskowy
b) Nr. gł. ks. ewid. lub aneksu wzgl. księgi ewid. oficerów wzgl. Nr. listy poborowej lub Nr. rejestru
c) P. K. U. Kalisz

Przynależność państwowa: (nazwa dowodu, stwierdzającego przynależność państwową, numer, data i urząd wystawiający

DZIECI

	IMIONA	Data i miejsce urodzenia	Adnotacje		IMIONA	Data i miejsce urodzenia	Adnotacje
1	Zenona Janina	24. VI. 1916 w Kaliszu		5			
2	Józef	6. II. 1922 Kalisz	KJ	6			
3	Henryka	23. VI. 1924 w Kaliszu		7			449
4				8			

A

93. Awers karty meldunkowej rodzinnej wystawionej na nazwisko Błaszczyk. Figuruje w niej Józef Błaszczyk, funkcjonariusz więzienia w Kaliszu. Urodził się w 1887 r. w Skęczniewie w gminie Piekary, pow. Turek. Swoją karierę zawodową w kaliskim więzieniu rozpoczął 3 grudnia 1918 r. W latach 30. XX w. pracował na stanowisku przodownika. Ponieważ władał biegle językiem niemieckim został on wraz z Józefem Sobczakiem pozostawiony w więzieniu kaliskim jako funkcjonariusz w czasie okupacji hitlerowskiej. Wspierał uwięzionych Polaków duchowo, udzielał rad, przenosił także grypsy i żywność. Za swoją działalność został aresztowany przez Niemców w grudniu 1939 r. Wywieziono go do obozu koncentracyjnego w Dachau, gdzie zmarł w 1942 r.

APK, Akta miasta Kalisza, sygn. 4336, s. 449

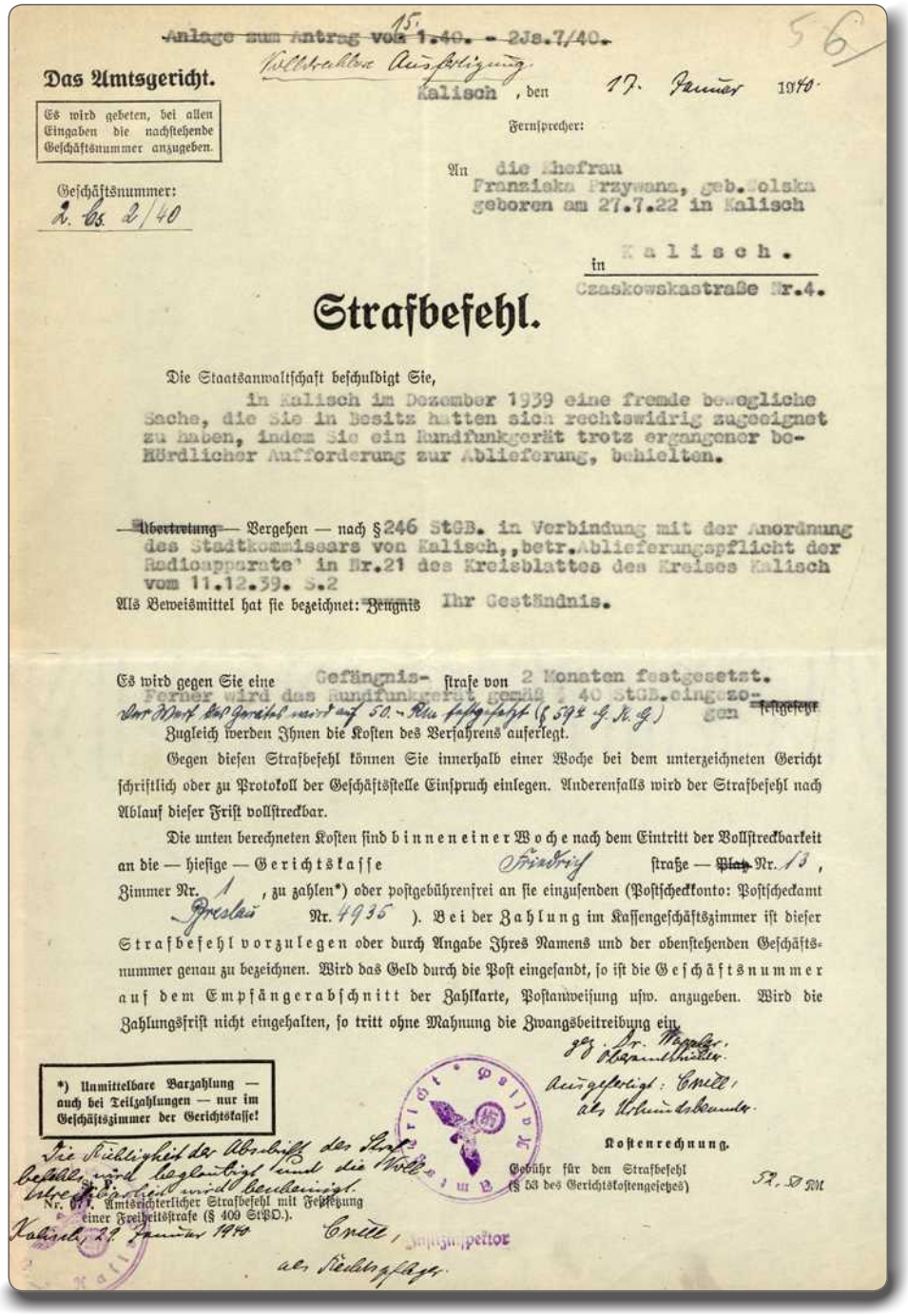

~~Anlage zum Antrag vom 1.40. - 2Js.7/40.~~ 15.

Vollstreckbare Ausfertigung.

56

Das Amtsgericht.

Es wird gebeten, bei allen Eingaben die nachstehende Geschäftsnummer anzugeben.

Geschäftsnummer: 2. Ds. 2/40

Kalisch, den 17. Januar 1940.

Fernsprecher:

An die Ehefrau
Franziska Przywana, geb. Polska
geboren am 27.7.22 in Kalisch

in Kalisch.
Czaskowskastraße Nr.4.

Strafbefehl.

Die Staatsanwaltschaft beschuldigt Sie,

in Kalisch im Dezember 1939 eine fremde bewegliche Sache, die Sie in Besitz hatten sich rechtswidrig zugeeignet zu haben, indem Sie ein Rundfunkgerät trotz ergangener behördlicher Aufforderung zur Ablieferung, behielten.

~~Übertretung~~ — Vergehen — nach §246 StGB. in Verbindung mit der Anordnung des Stadtkommissars von Kalisch,,betr.Ablieferungspflicht der Radioapparate' in Nr.21 des Kreisblattes des Kreises Kalisch vom 11.12.39. S.2

Als Beweismittel hat sie bezeichnet: ~~Zeugnis~~ Ihr Geständnis.

Es wird gegen Sie eine Gefängnis- strafe von 2 Monaten festgesetzt. Ferner wird das Rundfunkgerät gemäß § 40 StGB.eingezogen ~~festgesetzt~~

Der Wert des Gerätes wird auf 50.- Rm festgesetzt (§ 592 G.K.G.)

Zugleich werden Ihnen die Kosten des Verfahrens auferlegt.

Gegen diesen Strafbefehl können Sie innerhalb einer Woche bei dem unterzeichneten Gericht schriftlich oder zu Protokoll der Geschäftsstelle Einspruch einlegen. Anderenfalls wird der Strafbefehl nach Ablauf dieser Frist vollstreckbar.

Die unten berechneten Kosten sind b i n n e n e i n e r W o c h e nach dem Eintritt der Vollstreckbarkeit an die — hiesige — G e r i c h t s k a s s e Friedrichstraße — ~~Platz~~ Nr. 13, Zimmer Nr. 1, zu zahlen*) oder postgebührenfrei an sie einzusenden (Postscheckkonto: Postscheckamt Breslau Nr. 4935). B e i d e r Z a h l u n g im Kassengeschäftszimmer ist dieser S t r a f b e f e h l v o r z u l e g e n oder durch Angabe Ihres Namens und der obenstehenden Geschäftsnummer genau zu bezeichnen. Wird das Geld durch die Post eingesandt, so ist die G e s c h ä f t s n u m m e r a u f d e m E m p f ä n g e r a b s c h n i t t der Zahlkarte, Postanweisung usw. anzugeben. Wird die Zahlungsfrist nicht eingehalten, so tritt ohne Mahnung die Zwangsbeitreibung ein.

gez. Dr. Wagner, Obermeister.

Ausgefertigt: Emelle, als Urkundsbeamter.

*) Unmittelbare Barzahlung — auch bei Teilzahlungen — nur im Geschäftszimmer der Gerichtskasse!

Die Richtigkeit der Abschrift des Strafbefehls wird bestätigt und die Vollstreckbarkeit wird bescheinigt.

Kalisch, 29 Januar 1940. Emelle, Justizinspektor als Rechtspfleger.

Kostenrechnung.

Nr. 6/1. Amtsrichterlicher Strafbefehl mit Festsetzung einer Freiheitsstrafe (§ 409 StPO.). — Gebühr für den Strafbefehl (§ 53 des Gerichtskostengesetzes) 52.50 RM

94. Nakaz karny Sądu Obwodowego w Kaliszu z 17 stycznia 1940 r. w sprawie Franciszki Przywany z Kalisza, skazanej na 2 miesiące więzienia.

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 1939, k. 5

Dokument egzekucyjny*

Sąd Obwodowy Kalisz, dn. 17 styczeń 1940r.

Uprasza się o każdorazowe podanie poniższego numeru sprawy

Nr sprawy

2.bs.2/40

Do małżonki
Franciszki Przywany, z d. Wolska,
ur. dn. 27.7.22 r. w Kaliszu
Kalisz ul. Czaszkowska 4

Sądowy nakaz karny

Prokuratura uznaje Panią za winną posiadania w grudniu 1939 roku obcej rzeczy ruchomej, w której posiadanie weszła Pani niezgodnie z prawem, tj. posiadała Pani odbiornik radiowy pomimo urzędowego nakazu do jego zdania. Przewinienie – wykroczenie – zgodnie z § 246 Kodeksu Karnego w powiązaniu z zarządzeniem Komisarza miasta Kalisza, dot. obowiązku zdania odbiorników radiowych zgodnie z nr 21 Dziennika Powiatowego dla powiatu kaliskiego z dn. 11.12.39 r., str. 2. Jako środek dowodowy prokuratura określiła: Pani przyznanie się do winy.

Postanowiono wymierzyć Pani karę więzienia w wymiarze 2 miesięcy. Poza tym rekwiruje się odbiornik radiowy zgodnie z § 40 Kodeksu Karnego. Wartość aparatu ustala się na kwotę 50 marek Rzeszy (§ 594 Ustawa o kosztach sądowych). Ponadto nałożone zostaną na Panią koszty postępowania sądowego. Na przedmiotowy nakaz karny może wnieść Pani odwołanie w terminie tygodnia w formie pisemnej do tutejszego Sądu lub ustnie do protokołu w sekretariacie sądowym. W przypadku nie wniesienia odwołania nakaz karny staje się wykonalny po upływie określonego powyżej terminu. Wyliczone poniżej koszty należy uiścić w terminie jednego tygodnia od momentu wykonalności postanowienia w kasie tutejszego Sądu przy Friedrich Str. 13 w pok. 1 lub przesłać przekazem bez konieczności opłacenia kosztów przekazu pocztowego (na konto: Urząd Pocztowy Wrocław nr konta 4935).

W przypadku uiszczenia płatności w kasie Sądu należy przedłożyć ten nakaz karny lub powołać się na niego poprzez podanie Państwa nazwiska oraz powyższego numeru sprawy.

O ile pieniądze przesyła się pocztą, należy wówczas podać numer sprawy na odcinku dla odbiorcy formularza zapłaty, przekazu pocztowego itd. Jeżeli nie zostanie zachowany termin płatności, to nastąpi przymusowe ściągnięcie należności bez uprzedniego upomnienia.

---

* Tłumaczenie nakazu karnego Sądu Obwodowego w Kaliszu z 17 stycznia 1940 r. w sprawie Franciszki Przywany. Ilustracja nr 94.

Standgericht der Ordnungspolizei
für den Regierungsbezirk Kalisch.
Tgb.Nr. 4/40.

Litzmannstadt, den 9. Juni 1940

An den
Gendarmerie - Kreisführer
in Pirna (Sachsen)
Reg.Bez. Dresden - Bautzen.

Ich bitte, den durch den Gendarmerieposten Liebstadt am 28.5.1940 auf Grund diess. Ersuchens wegen verbotenen Waffenbesitzes festgenommenen und am gleichen Tage in das Amtsgerichtsgefängnis in Pirna i/Sa. eingelieferten polnischen Landarbeiter

Jan Wosiak,

geb. am 30.12.1919 in Dorf Nakwasin, Krs. Kalisch, mittels Sammeltransports alsbald in das Gerichtsgefängnis in Kalisch überführen zu lassen und mir von der Durchführung Mitteilung zu machen.

Major der Schutzpolizei und
Vorsitzender des Standgerichts.

Gendarmerieinspektion
des Kreises Pirna
Reg.-Bezirk Dresden-Bautzen

Pirna, am 12. Juni 1940

An
das Amtsgericht
Pirna

mit der Bitte um unmittelbare Erledigung.

EINGEGANGEN
13. JUN. 1940
AMTSGERICHT PIRNA

27 A R 134/40.

Gendarmerie-Inspektor.

Pirna, den 15. Juni 1940.

An den Herrn Oberbürgermeister
- Polizeiamt - zu Pirna

zur Erledigung abgegeben.

Wosiak wird für 17.6.40 vom hiesigen Gerichtsgefängnis bereitgehalten, um mit dem Sammeltransportwagen

95. Odpis pisma skierowanego do żandarmerii w Pirnie (Saksonia) o przewiezienie Jana Wosiaka, oskarżonego o posiadanie broni do więzienia sądowego w Kaliszu z 1940 r. APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 593, k. 13

Sąd Doraźny Policji Porządkowej*
dla rejencji kaliskiej
Tgb. Nr. 4/40

Łódź, dn. 9 czerwca 1940 r.

Do Dowódcy
Żandarmerii Powiatowej
Pirna (Saksonia)
Rejencja drezdeńsko-budziszyńska

Proszę o niezwłoczne dostarczenie transportem zbiorczym do więzienia sądowego w Kaliszu i powiadomienie mnie o realizacji przekazania aresztowanego przez posterunek żandarmerii w Liebstadt dnia 28.05.1940r. w oparciu o niniejszy wniosek i tego samego dnia dostarczonego do więzienia sądu powiatowego w miejscowości Pirna/Saksonia, polskiego robotnika rolnego
Jana Wosiaka,
ur. 30.12.1919 roku we wsi Nakwasin, pow. Kalisz z powodu zabronionego posiadania broni

(Podpis nieczytelny)
Major Policji Ochronnej i
Przewodniczący Sądu Doraźnego

Pieczątka
Inspekcja Żandarmerii
Powiatowej w Pirnie
Rejencja drezdeńsko-budziszyńska

Pirna dn. 12 czerwiec
1940 r.
Pieczęć owalna
Wpłynęło 13 czerwca 1940 r.
Sąd Powiat. Pirna

Do Sądu Powiatowego
Pirna

(Podpis nieczytelny)

Inspektor żandarmerii

Pirna, dn. 15 czerwca 1940r.

Przekazano do załatwienia do p. Nadburmistrza
- Urząd Policji -
w Pirnie

Wosiak oczekuje w tutejszym więzieniu sądowym na przekazanie go w dniu 17.06.40 r. do transportu zbiorczego.

Odpis!

Pieczęć datownika

* Tłumaczenie odpisu pisma o przewiezienie Jana Wosiaka do więzienia sądowego w Kaliszu. Ilustracja nr 95.

Ipn gk 74/40

229

Abschrift.

Der Oberstaatsanwalt
als Leiter der Anklagebehörde
bei dem Sondergericht.

Sd 7 Js 471/40
Sd 7 I Ls141/40

Kalisch, den 9. September 1940.
Hermann Göringstr.13
Fernruf: 454-56.

Haft!

An das
Sondergericht
in Kalisch.

Anklageschrift.

1) Der Landarbeiter Jan Wosiak in Nakwasin, Gemeinde Bornhagen (Kościnek), Kreis Kalisch, zuletzt in Seitenhain, Kreis Pirna, in dieser Sache seit dem 22. August 1940 auf Grund des Haftbefehls des Amtsgerichts in Kalisch vom 22. August 1940 - Gs 222/40 - im Gefängnis in Kalisch in Untersuchungshaft, geboren am 30. Dezember 1919 zu Nakwasin, Gemeinde Bornhagen (Kościnek), Kreis Kalisch, ledig, katholisch, Pole,

2) der Landwirt Wawrzyniec Wosiak in Nakwasin, Gemeinde Bornhagen (Kościnek), Kreis Kalisch, in dieser Sache seit dem 22. August 1940 auf Grund des Haftbefehls des Amtsgerichts in Kalisch vom 22. August 1940 - Gs 222/40 - im Gefängnis in Kalisch in Untersuchungshaft, geboren am 19. September 1887 zu Borków, Gemeinde Zborów, Kreis Kalisch, verheiratet, katholisch, Pole,

werden angeklagt,

im Jahre 1939 und 1940
zu Nakwasin, Gemeinde Bornhagen (Kościnek), Kreis Kalisch,
durch zwei selbstständige Handlungen
I. gemeinschaftlich
als Polen der durch die Verordnung des Oberbefehlshabers des Heeres vom 12. Dezember 1939 (Verordnungsblatt für die besetzten Gebiete in Polen S. 8) festgesetzten Ablieferungspflicht nicht nachgekommen und im unerlaubten Besitz einer Schußwaffe gewesen zu sein.
II. fremde bewegliche Sachen, die sie in Besitz und Gewahrsam hatten, sich rechtswidrig zugeeignet zu haben.

Verbrechen

strona: 0229

96. Odpis aktu oskarżenia Jana Wosiaka z Nakwasina i Wawrzyńca Wosiaka z Nakwasina oskarżonych o posiadanie broni, przebywających w więzieniu w Kaliszu w 1940 r. IPN Warszawa, Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu, sygn. GK 74/40, s. 229

Odpis*

Kalisz, dn. 9 września 1940 r.

Prokurator naczelny
Jako kierownik
Urzędu oskarżycielskiego
przy Sądzie Specjalnym

ul. Hermanna Goeringa 13
Tel. 454 - 56

Oskarżenie

1) Robotnik rolny Jan Wosiak w Nakwasinie, gm. Bornhagen (Koźminek), pow. Kalisz, ostatnio w Seitenhain, pow. Pirna, w tej sprawie w więzieniu śledczym w Kaliszu od 22 sierpnia 1940 r. na podstawie nakazu aresztowania przez Sąd Rejonowy w Kaliszu z dn. 22 sierpnia 1940 r. – Gs222/40, ur. dnia 30 grudnia 1919 r. w Nakwasinie, gm. Bornhagen Koźminek), pow. Kalisz, stanu wolnego, katolik, Polak,
2) Rolnik Wawrzyniec Wosiak w Nakwasinie, gm. Bornhagen (Koźminek) pow. Kalisz, w tej sprawie w więzieniu śledczym w Kaliszu od 22 sierpnia 1940 r. na podstawie nakazu aresztowania przez Sąd Rejonowy w Kaliszu z dn. 22 sierpnia 1940r – Gs222/40, ur. dn. 19 września 1887 w Borkowie. gm. Zborów, pow. Kalisz, żonaty, katolik, Polak są oskarżeni o to, że w latach 1939 i 1940 w Nakwasinie, gm. Bornhagen (Koźminek), pow. Kalisz w ramach dwóch samodzielnych czynności
I. działając w porozumieniu jako Polacy nie wywiązali się z obowiązku zdania broni palnej, nałożonego na nich zarządzenia naczelnego dowódcy wojsk okupacyjnych z dn. 12 grudnia 1939 r. (Dziennik Zarządzeń dla zajętych terenów Polski, str. 8) i pozostali w jej zabronionym posiadaniu
II. przywłaszczyli sobie niezgodnie z prawem obce rzeczy ruchome, które wzięli w posiadanie i przechowywanie
Przestępstwo i wykroczenie zgodnie z § 15, 16 zarządzenia o wprowadzeniu niemieckiego prawodawstwa karnego na wschodnich terenach włączonych do Rzeszy z dn. 6 czerwca 1940 r. (Dziennik Urzędowy Rzeszy), § 246, 47, 74 Kodeksu Karnego
I. Wyjaśnienia oskarżonych
II. Świadkowie
1. Córka gospodarza – Bronisława Wosiak w Nakwasinie, gm. Bornhagen (Koźminek) pow. Kalisz
2. Naczelnik posterunku żandarmerii Noriz, posterunek żandarmerii Bornhagen (Koźminek), pow. Kalisz
3. żandarm Otto jw.
4. Żandarm Bensch jw.
5. Wachmistrz żandarmerii Dörr, pow. Kalisz, posterunek żandarmerii Bornhagen (Koźminek), pow. Kalisz

* Tłumaczenie aktu oskarżenia Jana Wosiaka z Nakwasina i Wawrzyńca Wosiaka z Nakwasina oskarżonych o posiadanie broni, przebywających w więzieniu w Kaliszu w 1940 r. Ilustracja nr 96.

Ipn gk 74/40

22 26

Der Oberstaatsanwalt
als Leiter der Anklagebehörde
bei dem Sondergericht.

Kalisch, den 3.Juni 1940.
Hermann-Göringstr.13.
Fernruf: 454-56.

Sd 7 Js 232/40.

Haft!

An das

Sondergericht

in Kalisch.

Anklage.

Der Arbeiter Stefan Olczak in Kalisch, Deutschestraße Nr.30 in dieser Sache seit dem 29.Mai 1940 auf Grund des Haftbefehls des Amtsgerichts in Kalisch vom 29.Mai 1940 - Gs 92/40 - im Gefängnis in Kalisch in Untersuchungshaft, polizeilich festgenommen am 7.Februar 1940, geboren am 24.August 1919 zu Kalisch, ledig, katholisch, Pole,

wird angeklagt,

am 2.September 1939
zu Kalisch
an der öffentlichen Zusammenrottung einer Menschenmenge, welche mit vereinten Kräften gegen Personen oder Sachen Gewalttätigkeiten beging, teilgenommen und gegen Personen Gewalttätigkeiten begangen zu haben.

Verbrechen nach § 125 StGB.

Beweismittel:

I. Einlassung des Angeschuldigten.

II. Zeugen:

1) Kaufmann Roman Günther in Schwarzau (Blaszki), Kreis Kalisch,
2) Treuhänder Gotthard Schulz in Karlsdorf (Boryslawice), Gemeinde Schwarzau (Blaszki), Kreis Kalisch,
3) Schlosser Mieczyslaw Benski in Kalisch, Lodschersraße Nr.18,
4) Polizeihauptwachtmeister Schärfke in Kalisch, Kommando der Schutzpolizei.

Wesentliches

H.

strona: 0026

97. Fragment aktu oskarżenia Stefana Olczaka z Kalisza o brutalne użycie siły przeciwko innym osobom. Oskarżonego osadzono w więzieniu w Kaliszu w 1940 r. IPN Warszawa, Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu, sygn. GK 74/40, s. 26

Naczelny Prokurator*
Jako kierownik urzędu oskarżenia
Przy Sądzie Specjalnym
Sd 7 Js 232/40

Kalisz, dn. 3 czerwca 1940 r.
ul. Hermanna Goeringa 13
Tel. 454 – 56

Areszt!

Do Sądu Specjalnego w Kaliszu

Oskarżenie

Robotnik Stefan Olczak w Kaliszu, ul. Niemiecka (Deutsche Str.) 30. W tej sprawie w więzieniu śledczym w Kaliszu od 29 maja 1940 r. na podstawie nakazu aresztowania przez Sąd Obwodowy w Kaliszu z dn. 29 maja 1940 r., ujęty przez policję dn. 7 lutego 1940 r., ur. 24 sierpnia 1919 r. w Kaliszu, stanu wolnego, katolik, Polak jest oskarżony o to, że w dniu 2 września 1939 r. w Kaliszu w miejscu publicznym wziął udział w zbiegowisku ludzkim, które wspólnymi siłami dopuściło się zamachu na osoby i rzeczy i sam dopuścił się rękoczynów w stosunku do osób. To jest przestępstwo zgodnie **§** 125 Kodeksu Karnego

Środki dowodowe:

I.Wyjaśnienia oskarżonego

II. Świadkowie:

1) Kupiec Roman Günther w Schwarzau (Błaszki), pow. Kalisz
2) Powiernik Gotthard Schulz w Karlsdorf (Borysławice), gm. Schwarzau (Błaszki), pow. Kalisz
3) Ślusarz Mieczysław Bencki w Kaliszu, ul. Łódzka (Lodscherstr.) 18
4) Starszy wachmistrz policji Schärfke w Kaliszu, oddział Policji Ochronnej

Istotny wynik dochodzenia

W momencie wybuchu wojny jak wszędzie w Polsce także w Kaliszu aresztowano Niemców. Kupiec Roman Günther i powiernik Gotthard Schulz 1 września 1939 r. zostali zatrzymani i przekazani do Kalisza. Tam została utworzona wielka kolumna złożona z narodowych Niemców i pod eskortą policji skierowana w dniu 2 września 1939 roku marszem w kierunku Litzmannstadt (Łodzi). Już w Kaliszu zatrzymani byli znieważani, bici i obrzucani kamieniami przez zgromadzone zbiegowisko, na co nie reagowała polska policja. W tym zakresie szczególnie wyróżnił się oskarżony. Wielokrotnie bez żadnego powodu uderzył Günthera i Schulza pięścią w twarz. Oskarżony nie przyznaje się do udziału w przedmiotowych aktach znęcania się nad pokrzywdzonymi. Został jednak dokładnie rozpoznany przez Günthera i Schulza.

* Tłumaczenie aktu oskarżenia Stefana Olczaka z Kalisza o brutalne użycie siły przeciwko innym osobom. Ilustracja nr 97.

Sd 7 K Ms 57/40 (156)

U r t e i l !

Im Namen des Deutschen Volkes !

In der Strafsache
gegen den Landwirt Jozef S o w i n s k i in Rebieskie,
geboren am 20. Januar 1908,
z.Zt. im Gefängnis Kalisch,

wegen Vergehens gegen das Heimtückegesetz

hat das Sondergericht bei dem Landgericht Kalisch in der Sitzung vom 16. August 1940, an der teilgenommen haben:

1. Landgerichtsrat Dr. Simon
als Vorsitzer,
2. Landgerichtsrat Dr. Volpert,
3. Amtsgerichtsrat Ahrens
als beisitzende Richter,
4. I. Staatsanwalt Dr. Kolb
als Beamter der Staatsanwaltschaft,
5. Justizangest. Kubail
als Urkundsbeamter der Geschäftsstelle,

für Recht erkannt:

Der Angeklagte wird wegen Vergehens nach § 134a StGB. zu 6 (sechs) Monaten Gefängnis verurteilt.

Der Angeklagte hat die Kosten des Verfahrens zu tragen.

G r ü n d e:

Angeklagt ist der Landwirt Jozef Sowinski, geboren am 20.1.1908 in Anapole, Gemeinde Wojslawice, Kreis Kalisch, wohnhaft in Rembieske Gem. Wojslawice, Pole, verheiratet, Vater eines Kindes im Alter von 4 Jahren, in Haft seit 28.Mai 1940, nicht vorbestraft.

Die Hauptverhandlung hat folgenden Sachverhalt ergeben:

Am 26. Mai 1940 vormittags 8 Uhr geriet der Angeklagte mit seinem Nachbarn, dem Landwirt Jan Grzegorczyk wegen eines

Sv. zwi-

98. Fragment wyroku w sprawie karnej przeciwko Józefowi Sowińskiemu, przebywającemu w więzieniu w Kaliszu, oskarżonemu o zdradę państwa.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 641, k. 11

Wyrok*

W imieniu narodu niemieckiego!

W sprawie karnej przeciwko rolnikowi Józefowi Sowińskiemu zam. Rebieskie, ur. 20 stycznia 1908 r. obecnie w więzieniu w Kaliszu z powodu popełnienia wykroczenia względem ustawy o aktach zdrady.

Sąd Specjalny przy Sądzie Okręgowym w Kaliszu na posiedzeniu w dniu 16 sierpnia 1940 r. w którym udział wzięli:

1. radca Sądu Okręgowego dr Simon jako przewodniczący,
2. radca Sądu Okręgowego dr Volpert,
3. radca Sądu Powiatowego Ahrens jako sędzia pomocniczy,
4. I prokurator dr Kolb jako urzędnik z ramienia prokuratury
5. Urzędnik sądowy Kubail jako dokumentalista przedmiotowego sądu

uznał oskarżenie jako zasadne i skazał oskarżonego z powodu wykroczenia względem § 134a Kodeksu Karnego na 6 (sześć) miesięcy więzienia. Oskarżony ma obowiązek pokrycia kosztów przewodu sądowego.

Uzasadnienie

Oskarżonym jest rolnik Józef Sowiński, ur. 20.01.1908 r. w Anapolu, gmina Wojsławice, pow. Kalisz, zamieszkały w miejscowości Rebieskie, gmina Wojsławice, Polak, żonaty, ojciec dziecka w wieku 4 lat, w areszcie od 28 maja 1940 roku, wcześniej nie karany.

Dochodzenie wykazało istotę przedmiotowego wykroczenia:

Dnia 26 maja 1940 r. rano o godz.8.00 oskarżony pokłócił się ze swoim sąsiadem, rolnikiem Janem Grzegorczykiem, o rów, przebiegający pomiędzy gospodarstwami obu zainteresowanych. W czasie kłótni, podczas której każdy z gospodarzy udowadniał swoje prawa własności do przedmiotowego rowu, oskarżony zawołał do swojego sąsiada: „jesteś takim samym łotrem, jak ci Niemcy, co okradli Polaków". Zdarzenie rozegrało się bezpośrednio przy wiejskiej drodze. Jego przebieg obserwowany był, jak ustalono w toku śledztwa, oprócz Grzegorczyka przez jego teścia Nyksa i rolnika Sadokierskiego, który przybył z gminy Prątków do miejscowości Rebieskie w celu obcięcia sobie włosów u Grzegorczyka. Oskarżony potwierdza, że nazwał Grzegorczyka łotrem. Zaprzecza jednak dalszej wypowiedzi, według której Niemcy miałyby okraść Polskę.

Za sprawą przedmiotowych i całkowicie zgodnych zeznań trzech świadków: Grzegorczyka, Nyksa i Sadokierskiego wykazano, że oskarżony wypowiedział się w powyższym sensie. Sąd nie zaprzecza, że oby dwaj wspomniani powyżej świadkowie pozostają w stosunku do oskarżonego we wrogich stosunkach. Ze względu na to zostali zatem pouczeni o szczególnym znaczeniu przysięgi, po czym złożyli swoje zeznania pod przysięgą. Ich zeznania potwierdza zresztą postronny świadek Sadokierski, który zeznawał również pod przysięgą.

---

* Tłumaczenie wyroku w sprawie karnej przeciwko Józefowi Sowińskiemu. Ilustracja nr 98.

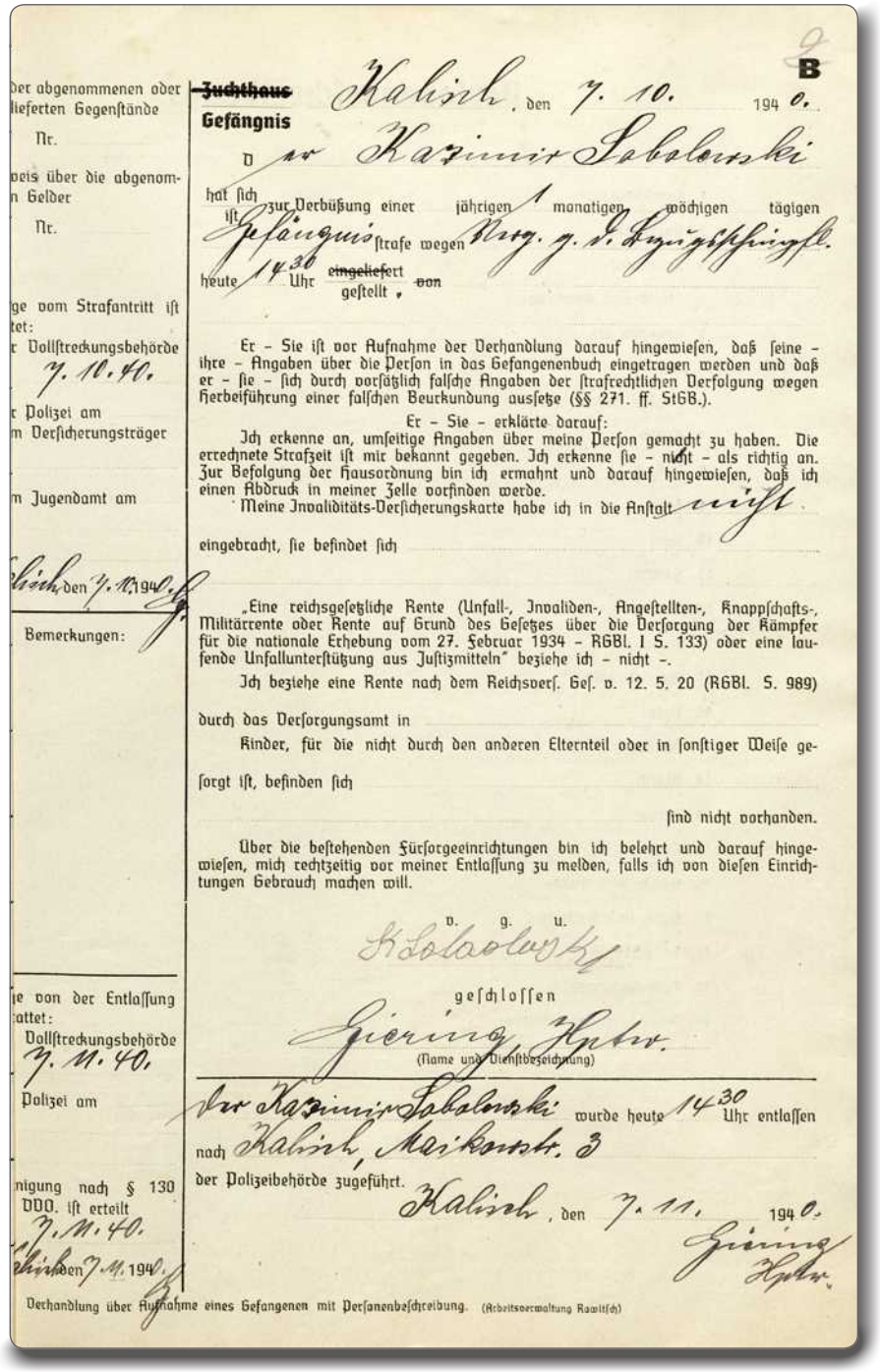

B

der abgenommenen oder lieferten Gegenstände

Nr.

weis über die abgenom- n Gelder

Nr.

ge vom Strafantritt ist tet:

r Vollstreckungsbehörde 7. 11. 40.

r Polizei am

m Versicherungsträger

m Jugendamt am

lich, den 7. 11. 1940.

Bemerkungen:

ie von der Entlassung tattet:

Vollstreckungsbehörde 7. 11. 40.

Polizei am

nigung nach § 130 DDO. ist erteilt 7. 11. 40.

lich, den 7. 11. 1940.

~~Zuchthaus~~ Gefängnis Kalisch, den 7. 10. 1940.

D r Kazimir Sobalowski

hat sich ist zur Verbüßung einer jährigen 1 monatigen wöchigen tägigen Gefängnisstrafe wegen Verg. g. d. Devisenschutzgesetz.

heute 14 30 Uhr ~~eingeliefert~~ gestellt, ~~von~~

Er – Sie ist vor Aufnahme der Verhandlung darauf hingewiesen, daß seine – ihre – Angaben über die Person in das Gefangenenbuch eingetragen werden und daß er – sie – sich durch vorsätzlich falsche Angaben der strafrechtlichen Verfolgung wegen Herbeiführung einer falschen Beurkundung aussetze (§§ 271. ff. StGB.).

Er – Sie – erklärte darauf:

Ich erkenne an, umseitige Angaben über meine Person gemacht zu haben. Die errechnete Strafzeit ist mir bekannt gegeben. Ich erkenne sie – nicht – als richtig an. Zur Befolgung der Hausordnung bin ich ermahnt und darauf hingewiesen, daß ich einen Abdruck in meiner Zelle vorfinden werde.

Meine Invaliditäts-Versicherungskarte habe ich in die Anstalt nicht eingebracht, sie befindet sich

„Eine reichsgesetzliche Rente (Unfall-, Invaliden-, Angestellten-, Knappschafts-, Militärrente oder Rente auf Grund des Gesetzes über die Versorgung der Kämpfer für die nationale Erhebung vom 27. Februar 1934 – RGBl. I S. 133) oder eine laufende Unfallunterstützung aus Justizmitteln" beziehe ich – nicht –.

Ich beziehe eine Rente nach dem Reichsvers. Ges. v. 12. 5. 20 (RGBl. S. 989) durch das Versorgungsamt in

Kinder, für die nicht durch den anderen Elternteil oder in sonstiger Weise gesorgt ist, befinden sich

sind nicht vorhanden.

Über die bestehenden Fürsorgeeinrichtungen bin ich belehrt und darauf hingewiesen, mich rechtzeitig vor meiner Entlassung zu melden, falls ich von diesen Einrichtungen Gebrauch machen will.

v. g. u.

K Sobalowski

geschlossen

Giering, Hptw.

(Name und Dienstbezeichnung)

Dr Kazimir Sobalowski wurde heute 14 30 Uhr entlassen nach Kalisch, Maikowstr. 3 der Polizeibehörde zugeführt.

Kalisch, den 7. 11. 1940.

Giering Hptw.

Verhandlung über Aufnahme eines Gefangenen mit Personenbeschreibung. (Arbeitsverwaltung Rawitsch)

99. Karta przyjęcia do więzienia Kazimierza Sobolewskiego oskarżonego o nielegalny handel w 1940 r.

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 1461, k. 2

Więzienie Kalisz, dn. 7.10.1940 r.*

Kazimierz Sobolewski wstawił się dzisiaj o godz. 14.30 w celu odbycia kary więzienia w wymiarze 1 miesiąca z powodu wykroczenia przeciwko porządkowi publicznemu.
On-ona została pouczona przed rozpoczęciem procedury, że jego/jej dane osobiste zostaną wprowadzone do rejestru więziennego i że on/ona może zostać pociągnięta do odpowiedzialności z powodu umyślnego podania fałszywych danych i tym samym sfałszowania dokumentów (§ 271 Kodeksu Karnego)
On/ona oświadczyli:
Potwierdzam złożone przeze mnie na odwrotnej stronie dane osobowe. Powiadomiono mnie o wymiarze zasądzonej kary. Uznaję jego wymiar za właściwy. W celu dostosowania się do regulaminu więzienia upomniano mnie i pouczono, że kopię regulaminu znajdę w mojej celi. Karty mego ubezpieczenia inwalidzkiego nie przyniosłem/am do więzienia, ona znajduje się w… „Nie pobieram renty (wypadkowej, inwalidzkiej, urzędniczej, korporacyjnej, wojskowej lub renty w oparciu o ustawę o zaopatrzeniu bojowników powstania narodowego z dn. 27 lutego 1934 r. – Dziennik Urzędowy Rzeszy (s. 133), a także nie jestem beneficjentem żadnego bieżącego wsparcia powypadkowego ze środków wymiaru sprawiedliwości…”
Pobieram rentę w oparciu o Ustawę Emerytalną Rzeszy z dn. 12.5.20 r. (Dziennik Urzędowy Rzeszy, s. 989) wypłacaną przez Zakład Ubezpieczenia Społecznego w…
Dzieci, o które nie troszczy się współmałżonek lub nie są zabezpieczone w żaden inny sposób, znajdują się w … Nie posiadam dzieci.
O istniejących instytucjach opieki społecznej zostałem/am poinformowany-/a i pouczony/a, tak aby dostatecznie wcześnie przed moim zwolnieniem zameldować o zamiarze skorzystania z ich usług.

Podpisał:
K. Sobolewski
Zakończył:
Giering, kpt. (Nazwisko i stopień służbowy)

Kazimierz Sobolewski został w dniu dzisiejszym o godz. 14.30 zwolniony na adres: Kalisz, Maikornstr. 3 z obowiązkiem stawienia się na posterunku policji.

Kalisz, dn. 7.11.1940 r.
Giering, kpt.

* Tłumaczenie karty przyjęcia do więzienia Kazimierza Sobolewskiego. Ilustracja nr 99.

WI/ A1 - INFORMACJA BIEŻĄCA nr 10 d.28 VII 41

Polacy w armii niemieckiej. Jaskrawe pogwałcenie elementarnej zasady prawa międzynarodowego stanowi fakt wciągnięcia w szeregi wojskowe niemieckie wielu Polaków z terenów anektowanych. Zarówno z Poznańskiego jak ze Śląska napływają wiadomości o przymusowym pociąganiu do służby w mundurze niemieckim. Ci żołnierze-Polacy otrzymują oczywiście żywność z kotła i 1 /jedną/ markę dziennie. Rodzinom ich przyznano kartki żywnościowe wg norm dla Niemców. W swoim czasie meldowaliśmy o ubieraniu w mundur wojskowy chłopów zabieranych z Kieleckiego na podwody. Od niektórych nadeszły obecnie pocztą połową kartki z frontu wschodniego/Rum./

Zemsta na Grójcu. Pojawiły się tam w ostatnich dniach nalepki i napisy anti-niemieckie, w związku z propagandową "kampanją V". W odwet za to władze zaaresztowały 20 zakładników, nałożyły na Grójec kontrybucję 40 tys.zł", zamknęły wszystkie restauracje i kawiarnie dla Polaków, wreszcie ... wstrzymały na 2 tygodnie przydział mięsa kartkowego.

Pawiak. Dnia 17 b.m. rozstrzelano 7 kobiet i 31 mężczyzn, przeważnie byli to więźniowie, których sprawy "zakończono", siedzący nieraz od kilkunastu miesięcy. W najbliższych dniach ma opuścić Pawiak - poprzez punkt ekspedycyjny na Skarszewskiej - wielki transport około 150 kobiet , kierowany jakoby do pracy w fabryce konserw w Niemczech. Lista jest już sporządzona i przygotowania skończone

Kalisz. W maju wywieziono z tut.więzienia do Oświęcimia 264 osoby. Dnia 4 5/VI rozstrzelano w Zgierskim lesie 22 więźniów. /Nie publikować; był to epilog wsypy tamtejszego ośrodka Str.Nar./

Obrońcy chrześcijaństwa. Władze niem. wydały na ter.anekt. zakaz dla katolików niemieckich uczęszczania do kościołów polskich. Nie przestrzeganie grozi obozem koncentracyjnym i skreśleniem z Volkslisty. Zarządzenie przeszło przez partyjnych Blockleiterów; grozi 4 tyg.obozu w Warthegau, za recydywę zaś Dachau aż do końca wojny. Wyznaczono kościoły niemieckie, parafjami temi kierują księża Vdte, prowadzący propagandę na rzecz z renegacji.

Biskupi łódzcy XX.Tomczak i Wetmański przebywają nadal w Szczawinie p/Zgierzem. Otrzymują obiad z kotła oraz chleb i 1 litr mleka dziennie.

Piotrków. 22 maja rozstrzelano w lasach wolborskich 21 więźniów - zakładników z Piotrkowa, w odwecie z napad bandyty /zabójstwo i rabunek/ na wójta gm.Bogusławice. Właściwy sprawca był zabity podczas obławy.

Zabójstwo obłąkanego. Żandarm zastrzelił w Czajkowie pow.Wieluń niejakiego Miasiążowicza, umysłowo chorego, który zresztą niczem go nie sprowokował.

100. „Informacja bieżąca" Departamentu Informacji i Prasy, nr 1 z 28 lipca 1941 r., zawierająca wzmiankę o wywiezieniu w maju 1941 r. z więzienia w Kaliszu 264 osób do obozu KL Auschwitz.

AAN, Delegatura Rządu RP na Kraj 1940-1945, sygn. 202/III/7, s. 1

Beglaubigte Abschrift.

Ds 541/41

Strafsache

gegen die am 5.11.1922 in Sczadek geborene Verkäuferin Maria P e l k a aus Schieratz, Kirch-Str. 55, z.Zt. in der Haftanstalt Kalisch in Untersuchungshaft,

wegen verbotenen Umgangs mit Kriegsgefängenen

Das Amtsgericht

in K a l i s c h hat am 3. Dezember 1941 für Recht erkannt:

Die Angeklagte wird wegen fortgesetzten Umgangs mit einem Kriegsgefangenen zu ~~ein~~

1 - einem - Monat Gefängnis

kostenpflichtig verurteilt.

Die Untersuchungshaft wird mit 12 Tagen auf die Strafe angerechnet.

Die vorstehende Abschrift der Urteilsformel wird beglaubigt. Das Urteil ist vollstreckbar.

Kalisch, den 5. Dezember 1941

Amtsgericht Kalisch

Justizangestellter

als Urkundsbeamter der Geschäftsstelle des Amtsgerichts.

Das Amtsgericht.

Kalisch, den 5. Dezember 1941

Geschäftsnummer:
Ds 541/41

An die Haftanstalt

in K a l i s c h

mit dem Ersuchen, die erkannte Gefängnisstrafe von 1 - einem - Monat zu vollstrecken.

— ~~Aufforderung zum Strafantritt bis~~ ~~ist erlassen.~~

— Strafbeginn: 3. Dezember 1941, 12^{30} Uhr

Um Mitteilung zu den Akten bei Antritt, Nichtgestellung, Entlassung oder Überführung wird gebeten.

D i e Verurteilte ist — ~~zahlungsfähig — nicht zahlungsfähig~~ —, geboren am 5.11. 1922 in Sczadek, kath. Religion.

Verbüßte Vorstrafen: keine bekannt.

Justizangestellter

St. P.
Nr. 76a. Beglaubigte Abschrift der Urteilsformel mit Vollstreckbarkeitsbescheinigung und Annahmeersuchen (§ 451 StPO.). — Amtsgericht.

101. Akta sprawy kryminalnej przeciwko Marii Pelce z Sieradza przebywającej czasowo w więzieniu w Kaliszu oskarżonej o kontakty z jeńcami wojennymi, skazanej wyrokiem Sądu Obwodowego w Kaliszu z 3 grudnia 1941 r. na 1 miesiąc więzienia. APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 1924, k. 5

Uwierzytelniony odpis*
Ds. 541/41

Sprawa karna

Przeciwko sprzedawczyni Marii Pelce, ur. 5.11.1922 r. w miejscowości Szadek, z Sieradza, ul. Kościelna (Kirchstr.) 55, obecnie w więzieniu śledczym w Kaliszu z powodu zabronionych kontaktów z jeńcami wojennymi.
Sąd Obwodowy w Kaliszu orzekł w dniu 3 grudnia 1941 co następuje:
Za utrzymywanie stałego kontaktu z jeńcem wojennym oskarżona zostaje skazana na 1 – jeden – miesiąc więzienia oraz pokrycie kosztów sądowych. Na poczet kary zalicza się 12 dni aresztu śledczego. Uwierzytelnia się powyższy odpis formuły wyroku. Wyrok podlega egzekucji.

Pieczęć okrągła
Sąd Obwodowy Kalisz

Kalisz, dn. 5 grudnia 1941 r.
Podpis nieczytelny
Urzędnik Sądowy
Heize
Sekretarz (dokumentalista Sądu Obwodowego)

Sąd Obwodowy
Nr sprawy
Ds. 541/41

Kalisz, dn. 5 grudnia 1941 r.

Do Więzienia w Kaliszu

Z prośbą o realizację egzekucji zasądzonej kary 1 – jednego miesiąca – pozbawienia wolności.
Początek odbywania kary: 3 grudzień 1941 r. godz. 12.30
Uprasza się o podanie do akt faktu stawiennictwa, sprostowania, zwolnienia lub przekazania więźnia. Oskarżona – wypłacalna – niewypłacalna (skreślono), urodziła się 5.11.1922 r. w Szadku, jest wyznania katolickiego. Wcześniejsza karalność: nie jest znana.

Heize
Urzędnik sądowy

Nr. 76a. Uwierzytelniony odpis sentencji wyroku z poświadczeniem jego egzekucyjności i prośbę o przyjęcie (§ 451 Kodeksu Karnego) Sąd Obwodowy.
Załącznik do wniosku z dn.15.1.40 r. – 2Js.7/40.

* Tłumaczenie akt sprawy kryminalnej przeciwko Marii Pelce. Ilustracja 101.

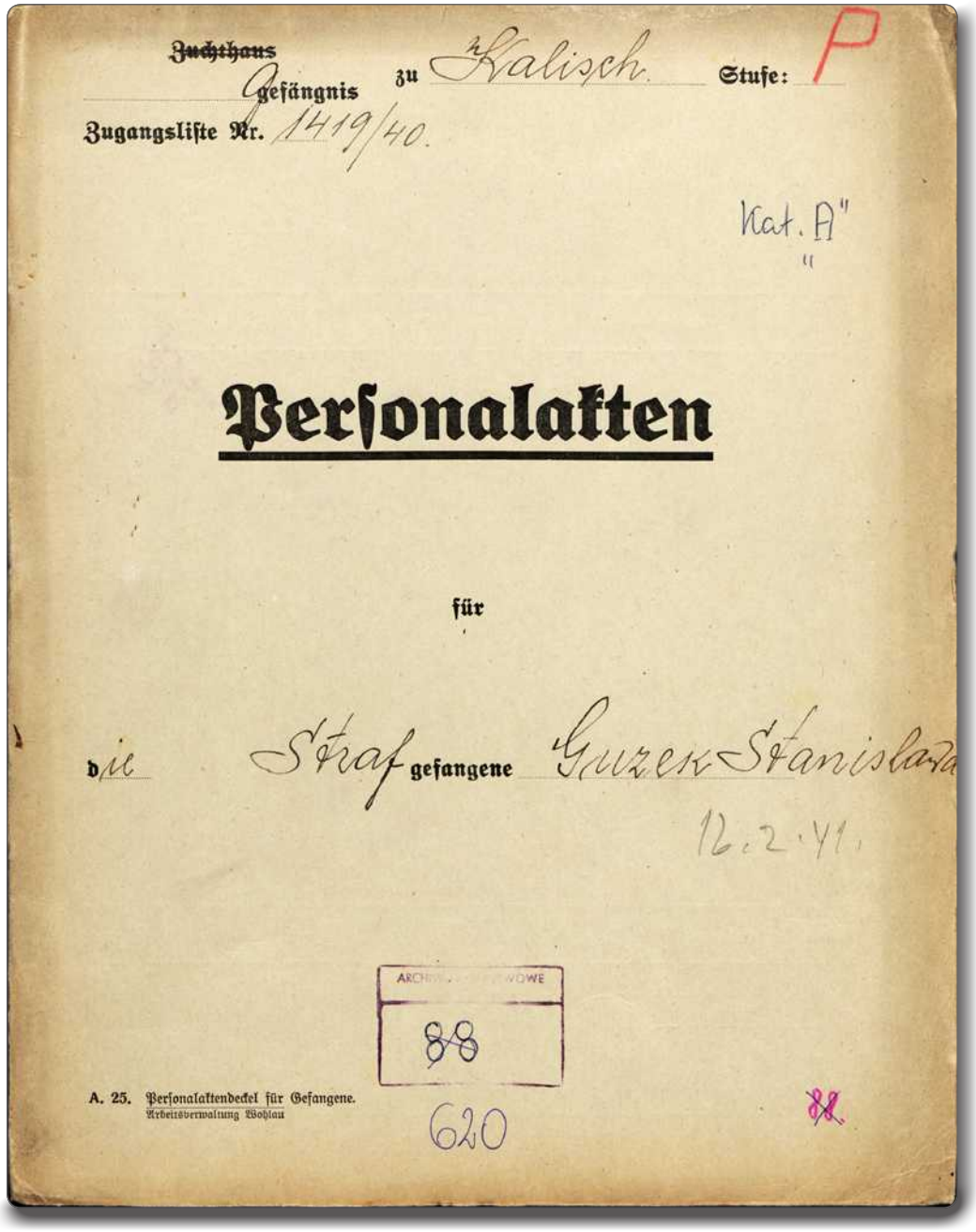

~~Zuchthaus~~ Gefängnis zu Kalisch Stufe: P

Zugangsliste Nr. 1419/40.

Kat. A"
"

Personalakten

für

die Straf gefangene Guzek Stanisława

16.2.41.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE

88

620

A. 25. Personalaktendeckel für Gefangene.
Arbeitsverwaltung Wohlau

88

102. Strona tytułowa teczki osobowej więźnia Stanisławy Guzek.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 620

GK 74/54
74/54

260,261,262 133

Litzmannstädter Zeitung.

Nr. 154 vom 5.Juni 1941.

Landgericht Kalisch .

Die Strafkammer des Landgerichts hatte sich des weiteren mit dem Dachdecker Kasimir Sobolewski aus Kalisch-Land, Kolonie Maihof, zu beschäftigen. Dieser ist nicht weniger als 21mal durch polnische Gerichte und einmal bereits zur deutschen Zeit bestraft worden. Während er in den ersten Jahren seiner ab 1919 laufenden Verbrecherlaufbahn sich im wesentlichen mit Diebstählen und Hehlereien beschäftigte, hat er sich in den späteren Jahren auf Betrug spezialisiert. Zur deutschen Zeit ist er wegen Zuwiderhandlung gegen die Bezugscheinpflicht zu einem Monat Gefängnis verurteilt worden. Die von den polnischen Gerichten ausgeworfenen Strafen lauten auf 3 Monate, 6 Monate, 8 Monate Gefängnis bis zu zwei Jahren im Einzelfall.

Der Angeklagte ist nunmehr erneut straffällig geworden . Er hat am hellichten Tage aus einem Poststraße 1 befindlichen Keller, in den er mittels einer Falltür aus einem Laden eingestiegen war, Kohlen und einen kleinen eisernen Ofen entwendet. Der Angeklagte bestritt in diesem Fall seine Schuld und behauptete, die Kohlen von dem in dem Laden anwesenden Mädchen gekauft zu haben. Es handelt sich hierbei um eine besondere naive Entschuldigung, denn der Angeklagte wußte ganz genau, daß es sich hierbei lediglich um ein Dienstmädchen handelte, die überdies in den Kohlenkellern nichts zu suchen hatte. Sobolewski wurde wegen Rückfalldiebstahls zu vier Jahren Zuchthaus verurteilt. Die bürgerlichen Ehrenrechte wurden ihm auf die gleiche Zeit aberkannt. Ferner wurde auch die Sicherungsverwahrung angeordnet, weil auch bei diesem Verbrecher eine andere Sicherungsmöglichkeit der Öffentlichkeit nicht gegeben ist.

Dr. V.

L.
Z.d.V. Posen, den 10/6 41

k.V.

strona: 0260-0262

103. Wycinek prasowy z „Litzmannstandter Zeitung” nr 154 z 5 czerwca 1941 r. dotyczący ponownego aresztowania Kazimierza Sobolewskiego.

IPN Warszawa, Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu, sygn. GK 74/54, s. 260

Litzmannstädter Zeitung* (Gazeta Łódzka)

nr 154 z dn. 5 czerwca 1941 r.

Izba Karna Sąd Krajowy w Kaliszu rozpatrzyła jak poniżej sprawę karną przeciwko dekarzowi Kazimierzowi Sobolewskiemu z okręgu kaliskiego, zam. w kolonii Maihof. Był on karany nie mniej niż 21 razy przez sądy polskie i już raz za czasów niemieckich. Podczas gdy w pierwszych latach swojej od roku 1919 trwającej kariery przestępczej zajmował się głównie kradzieżami i paserstwem, to z biegiem lat wyspecjalizował się w oszustwach. Za czasów niemieckich (okupacji) został skazany na miesiąc więzienia za przekroczenie przepisów w zakresie systemu kartkowego. Wyroki polskich sądów opiewają od 3 miesięcy, 6 miesięcy, 8 miesięcy aż w jednym przypadku do dwóch lat więzienia. Oskarżony ponownie dopuścił się czynu przestępczego. W jasny dzień ukradł z piwnicy domu znajdującego się przy ul. Pocztowej (Poststr.) 1, do którego dostał się ze sklepu poprzez drzwi zapadowe, węgiel i mały żelazny piecyk. Oskarżony zaprzeczył w tym przypadku swojej winie i stwierdził, że węgiel zakupił u znajdującej się w sklepie dziewczyny. Chodzi przy tym o szczególnie naiwne tłumaczenie, gdyż oskarżony musiał dokładnie wiedzieć, że miał do czynienia tylko ze służącą, która poza tym nie miała w piwnicy z węglem nic do szukania. Sobolewski został skazany za kradzież w warunkach recydywy na cztery lata ciężkiego więzienia. Na ten okres został pozbawiony praw obywatelskich. Dodatkowo zarządzono wobec niego zastosowanie dodatkowych środków ostrożności, ponieważ w przypadku tego przestępcy nie ma innej możliwości zabezpieczenia interesu publicznego.

Dr. V.
(Adnotacja odręczna)
Litzmannstädter Zeitung
Posen (Poznań), dn. 10.6.41 r.

* Tłumaczenie wycinka prasowego z „Litzmannstandter Zeitung" nr 154 z 5 czerwca 1941 r. dotyczący ponownego aresztowania Kazimierza Sobolewskiego. Ilustracja nr 103.

Eingel. am 17. 3. 42 16 Uhr.
Lebruk zu Hause.

1325 F/41

as Amtsgericht.

Litzmannstadt, den 20. 2. 1942

Fernsprecher:

wird gebeten, bei allen
ngaben die nachstehende
schäftsnummer anzugeben.

chäftsnummer:

s.557/41

Haftbefehl.

Gegen die Bronislawa Gralinska, geb. Tyczkowska.
geb. am 14. 8. 1899

in Litzmannstadt
Adolf Hitlerstr. Nr. 103/27

sind auf Grund des vollstreckbaren — ~~Urteils~~ — Strafbefehls — des Amts- gerichts in Litzmannstadt vom 7. 11. 1941 ~~Jahre~~ 3. Monate ~~Wochen~~ ~~Tage~~ — ~~Haft~~ — Gefängnis — zu vollstrecken.

— Es liegt ein Ver~~brechen~~gehen im Sinne des StrGB. vor. —

Es wird ersucht, die Gralinska zu verhaften und in das die Haftanstalt gefängnis in Kalisch einzuliefern.

~~Von der Verhaftung ist abzusehen, wenn die Zahlung oder Absendung der an erster Stelle auferlegten Geldstrafe von ..... RM ..... Rpf, (..... Reichsmark ..... Reichspfennig), insbesondere durch Vorlegung einer Quittung oder eines Postscheins, nachgewiesen wird. Wenn d... Verurteilte den Betrag bezahlen will, wird gebeten, ... die Einzahlung auf der nächsten Postanstalt zu ermöglichen.~~

gez. Gerke Justizinspektor
Ausgefertigt:

Amtsgericht Litzmannstadt

Justizangestellter
als Urkundsbeamter der Geschäftsstelle.

die Kriminalpolizei
Litzmannstadt

St. P.
31. Haftbefehl gegen einen Verurteilten.
(§ 457 StPO., § 152 GVG.). — Amtsgericht.

Staatliche Kriminalpolizei
Litzmannstadt
Eing.: 26 FEB 1942
Tit/2

DER POLIZEI-PRÄSIDENT
Litzmannstadt,
Eing.: 26 FEB. 1942
Anl.:

104. Nakaz aresztowania Bronisławy Gralińskiej z Łodzi i przekazania jej do więzienia w Kaliszu z 1942 r.

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 616, k. 11

Nr sprawy 557/41*

Łódź, dn. 20.02.1942 r.

Nakaz aresztowania

w oparciu o zasądzony przez Sąd Obwodowy w Łodzi dn.7.11.1941 nakaz wykonania pozbawienia wolności.

Nakazuje się osadzenie w tutejszym więzieniu Bronisławy Gralińskiej, zd. Tyczkowskiej, ur. 14.8.1899 r. w Łodzi, ul. Adolfa Hitlera nr 103/27 na okres 3 miesięcy.

W tej sprawie zachodzi podejrzenie popełnienia wykroczenia zgodnie z przepisami Kodeksu Karnego. Niniejszym uprasza się o zatrzymanie Gralińskiej i dostarczenie jej do więzienia w Kaliszu. (Tekst przekreślony)

Od zatrzymania należy odstąpić, jeżeli przedłoży się potwierdzenie zapłaty lub przekazu na kwotę nałożonej kary pieniężnej w wysokości…..marek…..fenigów, słownie……, a zwłaszcza na podstawie przedłożonego rachunku lub zaświadczenia z urzędu pocztowego. Jeżeli skazany zamierza dokonać wpłaty zasądzonej kwoty, uprasza się o umożliwienie mu realizacji przedmiotowej wpłaty na najbliższej placówce pocztowej.

podpisał Gerke

Inspektor sądowy

Sporządził:

Brommst

Urzędnik sądowy jako dokumentalista (sekretarz)

Pieczęć okrągła

Sądu Obwodowego w Łodzi

Do Policji Kryminalnej

Łódź

Datowniki:

Państwowej Policji Kryminalnej
Łódź 26 luty 1942

Prezydent Policji Łódź 26 luty 1942

* Tłumaczenie nakazu aresztowania Bronisławy Gralińskiej. Ilustracja nr 104.

14

Bezeichnung der Transportbehörde
Der Bürgermeister als OPB,
Welungen

[1]) (Fesselung — auch im Gefangenen-S.-Wagen — wird angeordnet).

(Unterschrift)

Transportzettel [2])
für die Gefangenen-Beförderung.

Personalbeschreibung:

1. Familienname: Ciupa
2. Vorname: Zofia
3. Stand oder Gewerbe: Landarbeiterin
4. Geburtstag: 12. 4. 1923
5. Geburtsort: Wierbica, Krs. Radomsko
6. Größe: 1 cm
7. Haare: dunkelblond
8. Augen: dunkelgrau
9. Bart: –
10. Zähne: vollständig
11. Besondere Kennzeichen: –
12. Bekleidung:
13. Gepäck: –

Bei Ausländern, die auf Grund eines für das Reichsgebiet erlassenen Aufenthaltsverbots abzuschieben sind, ist ferner anzugeben: [4])

14. Staatsangehörigkeit: Pole
15. Ausweispapiere: –

Die nebengenannte Straf- — Untersuchungs- — Schutzhaft-Gefangene — Ausländer — soll auf Ersuchen des Oberstaatsanwalts in Kalisch vom 5. 9. 1942 Gesch.-Nr. Sd 7 Js 974/42 von hier nach Kalisch befördert und in die Haftanstalt Polizeigefängnis — Justizvollzugsanstalt — Konzentrationslager — Strafgefangenenlager — Arbeitshaus in Kalisch eingeliefert — der Grenzpolizeibehörde in zur Überstellung über die Reichsgrenze nach übergeben werden.

Er — Sie — ist wegen Schmuggels in Untersuchungshaft — Sicherungsverwahrung — Nachhaft — mit Jahr Monat Tag Zuchthaus — Gefängnis — bestraft.

Termin am:

Die Transportkosten sind mitzuteilen [5]).

Alle beteiligten Behörden werden ersucht, die mit der Ausführung des Transports beauftragten Beamten zu unterstützen.

Es wird ersucht, diesen Transportzettel mit den Kostenrechnungen nach Beendigung des Transports unverzüglich dem Herrn Regierungspräsidenten in Litzmannstadt dort zu verwahren zur Erstattung bzw. Einziehung der Kosten zu übersenden.

(Dienstsiegel) Stadt Welungen (Werra)

(Ort) Welungen, den 15. September 1942

(Transportbehörde) Der Bürgermeister ~~als Ortspolizeibehörde~~

(Unterschrift) Stadtinspektor

Transportweg:

Datum	Ort bzw. Bahnhof	Uhr	Datum	Ort bzw. Bahnhof	Uhr
16.9.	Ab Welungen (Einzel)	11.47		An Kempen	12.38
"	Ab Kempen "	13.30		An Ostrowo	14.32
17.9.	Ab Ostrowo (Sammel)	8,42		An Kalisch	9,18
	Ab			An	
	Ab			An	
	Ab			An	
	Ab			An	
	Ab			An	

Anmerkungen siehe Seite 2

105. Dokument przewozu Zofii Ciupy oskarżonej o przemyt do więzienia w Kaliszu z 15 sierpnia 1942 r.

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn.1951, k. 14

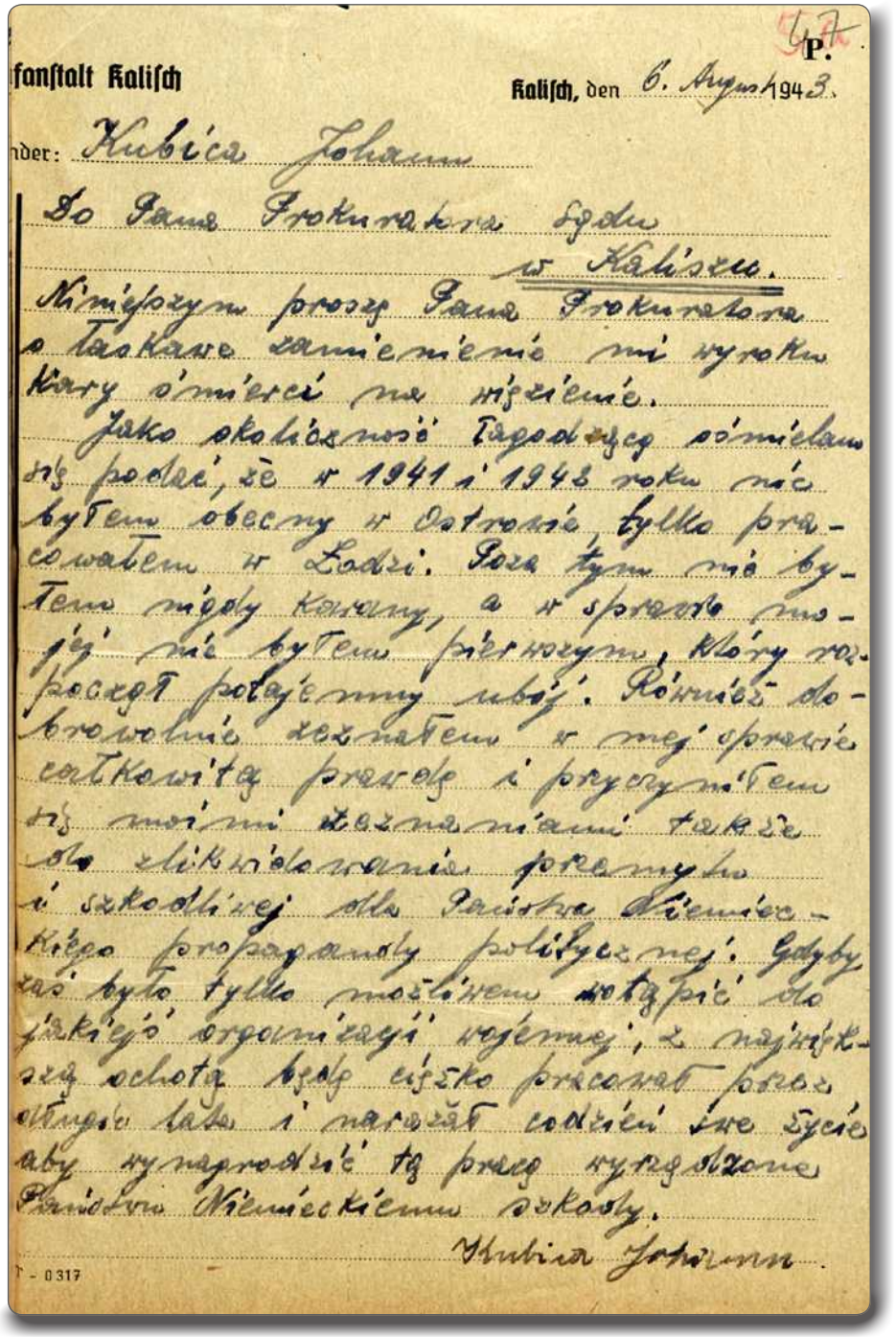

fanstalt Kalisch

Kalisch, den 6. August 1943.

nder: Kubica Johann

Do Pana Prokuratora Sądu
w Kaliszu.

Niniejszym proszę Pana Prokuratora o łaskawe zamienienie mi wyroku kary śmierci na więzienie.

Jako okoliczność łagodzącą śmielam się podać, że w 1941 i 1942 roku nie byłem obecny w Ostrowie, tylko pracowałem w Łodzi. Poza tym nie byłem nigdy karany, a w sprawie mojej nie byłem pierwszym, który rozpoczął potajemny ubój. Również dobrowolnie zeznałem w mej sprawie całkowitą prawdę i przyczyniłem się moimi zeznaniami także do zlikwidowania poważnych i szkodliwej dla Państwa Niemieckiego propagandy politycznej. Gdyby zaś było tylko możliwem wstąpić do jakiejś organizacji wojennej, z największą ochotą będę ciężko pracował przez długie lata i narażał codziennie swe życie aby wynagrodzić tę pracę wyrządzoną Państwu Niemieckiemu szkody.

Kubica Johann.

T - 0317

106. Prośba więźnia Jana Kubicy do Prokuratora Sądu w Kaliszu z 6 sierpnia 1943 r. o zamianę wyroku śmierci na więzienie.
APK, Sąd Specjalny w Kaliszu, sygn. 242, k. 47

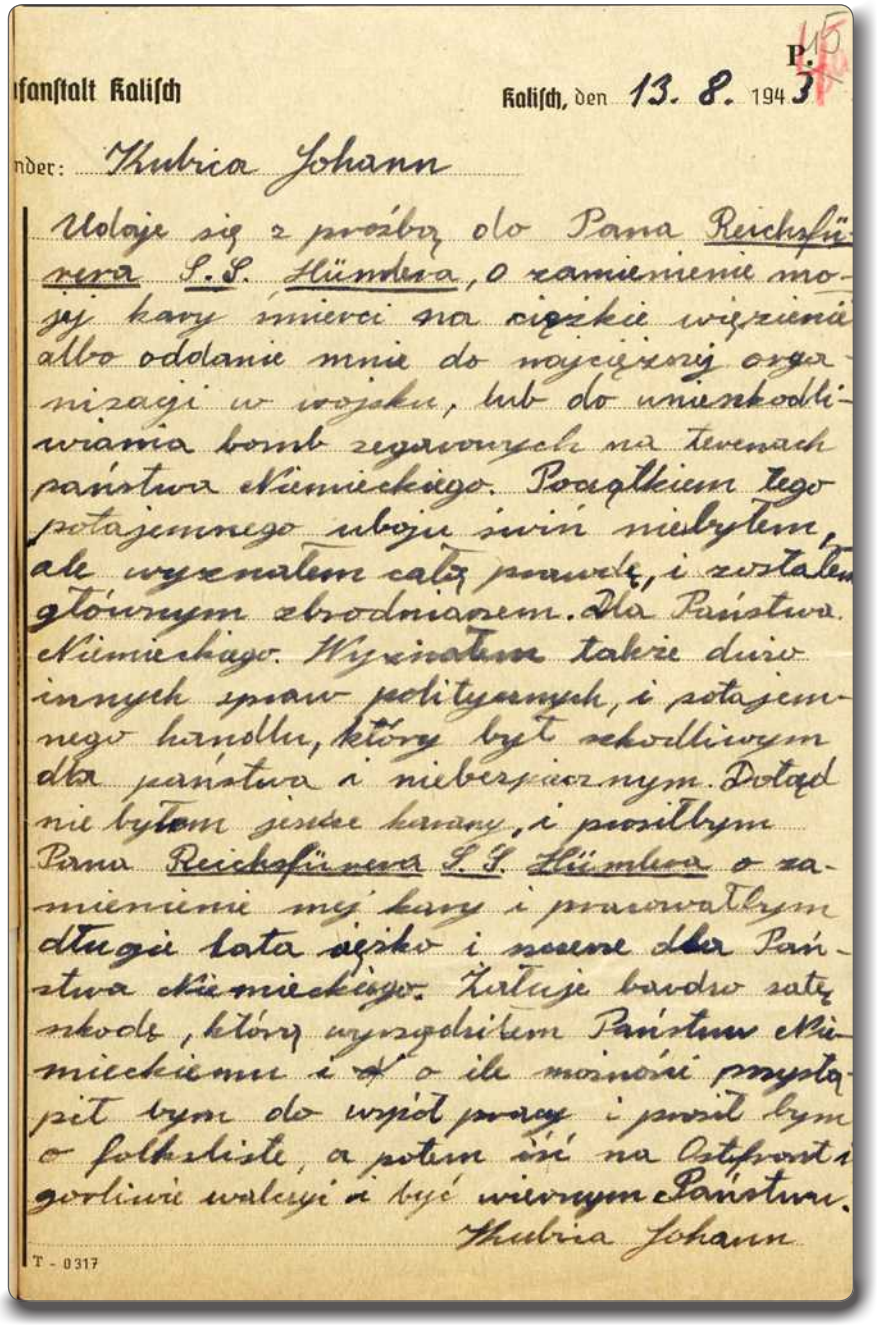

P. 45

...fanstalt Kalisch

Kalisch, den 13. 8. 1943

...nder: Kubica Johann

Udaje się z prośbą do Pana Reichsfü-
rera S.S. Hümlera, o zamienienie mo-
jej kary śmierci na ciężkie więzienie
albo oddanie mnie do najcięższej orga-
nizacji w wojsku, lub do unieszkodli-
wiania bomb zegarowych na terenach
państwa Niemieckiego. Początkiem tego
potajemnego uboju świń niebyłem,
ale wyznałem całą prawdę, i zostałem
głównym zbrodniarzem. Dla Państwa
Niemieckiego. Wyznałem także dużo
innych spraw politycznych, i potajem-
nego handlu, który był szkodliwym
dla państwa i niebezpiecznym. Dotąd
nie byłem jeszcze karany, i prosiłbym
Pana Reichsfürera S.S. Hümlera o za-
mienienie mej kary i pracowałbym
długie lata ciężko i szczerze dla Pań-
stwa Niemieckiego. Żałuje bardzo całą
szkodę, którą wyrządziłem Państwu Nie-
mieckiemu i o ile możności przystą-
pił bym do współpracy i prosił bym
o folksliste, a potem iść na Ostfront i
gorliwie walczyć i być wiernym Państwu.

Kubica Johann

T - 0317

107. Prośba więźnia Jana Kubicy do Reichsführera SS Heinricha Himmlera z 13 sierpnia 1943 r. o zamianę kary śmierci na ciężkie więzienie albo oddanie do (...) *najcięższej organizacji w wojsku, lub unieszkodliwiania bomb zegarowych na terenach państwa Niemieckiego.*

APK, Sąd Specjalny w Kaliszu, sygn. 242, k. 45

Der Oberstaatsanwalt
als Leiter der Anklagebehörde
bei dem Sondergericht

Sd 7 K Ls 19/43 Po.V.

Kalisch, den 29. Juni 1943.

7

Gegenwärtig:

1. Staatsanwalt N ä g e l e als Vertreter der Vollstreckungsbehörde,
2. Amtsarzt Medizinalrat Dr. K a r c h,
3. Verwaltungsoberinspektor K r a u s e,
4. Oberwachtmeister D r e w i n g,
5. Justizinspektor K u c k e l b e r g als Protokollführer.

In der Strafsache gegen Paul Pietras wegen versuchten schwer Diebstahls im Rückfalle, wegen Diebstahls im Rückfalle in 5 Fällen, wegen schweren Diebstahls im Rückfalle in 2 Fällen, davon in einem Falle in Tateinheit mit Kriegswirtschaftsverbrechen, wegen schwerer Falschbeurkundung, schwerer Urkundenfälschung in 2 Fällen, wegen Darlehensbetrugs in 4 Fällen und versuchten Scheckbetrugs, wegen Amtsanmassung, unberechtigten Tragens eines Parteiabzeichens und wegen Unterschlagung als gefährlicher Gewohnheitsverbrecher betraten die obengenannten Amtspersonen um 19,00 Uhr den Richtraum des Stammlagers in Kalisch.

Der mit der Vollstreckung beauftragte Hauptwachtmeister meldete dem unterzeichneten Leiter der Vollstreckungshandlung, dass das Richtgerät in Ordnung sei und er mit seinen Gehilfen für die Hinrichtung bereitstehe.

Darauf wurde der Verurteilte Paul P i e t r a s auf Anordnung des Leiters der Vollstreckungshandlung mit gefesselten Händen unter das Richtgerät geführt, wo ihm auch die Füsse gefesselt wurden. Der Leiter der Vollstreckungshandlung stellte die Personengleichheit des Vorgeführten mit dem Verurteilten fest und ordnete seine Hinrichtung an. Hierauf wurde dem Verurteilten die Schlinge um den Hals gelegt und alsdann die feste Unterlage, auf der er stand, entfernt.

Um 19,25 Uhr stellte der Amtsarzt den Tod des Hingerichteten fest.

Der

108. Fragment opisu egzekucji więźnia Pawła Pietrasa, która odbyła się w kaliskim więzieniu w 1943 r.

APK, Sąd Specjalny w Kaliszu, sygn. 394, k. 7

Naczelny Prokurator Krajowy* Kalisz, dn. 29 czerwca 1943 r.
jako kierownik Urzędu
Oskarżenia przy Sądzie Specjalnym
Sd 7 K Ls 19/43 Po.V.

Obecni:

1. Prokurator Nägele jako przedstawiciel urzędu egzekucyjnego.
2. Lekarz sądowy, radca medyczny dr Karch
3. Naczelny inspektor Krause
4. Naczelnik straży więziennej Drewig
5. Inspektor sądowy jako protokolant Kuckelberg

W/w osoby urzędowe zjawiły się o godz. 19.00 w pomieszczeniu egzekucyjnym obozu macierzystego (głównego) w Kaliszu w sprawie karnej przeciwko Paulowi Pietrasowi jako niebezpiecznego przestępcy seryjnego, oskarżonego o usiłowanie popełnienia przestępstwa ciężkiej kradzieży w recydywie, kradzieży w recydywie w 5 przypadkach, ciężkiej kradzieży w recydywie w 2 przypadkach, w tym w jednym przypadku w związku z przestępstwem przeciwko gospodarce wojennej, przestępstwa ciężkiego poświadczenia nieprawdy, ciężkiego fałszowania dokumentów w 2 przypadkach, oszustwa pożyczkowego w 4 przypadkach i usiłowania oszustwa poprzez podrobienie czeku, przestępstwa uzurpowania praw urzędowych, nieuprawnionego noszenia odznaki partyjnej oraz zatajenia materiału dowodowego.

Wyznaczony do wykonania egzekucji naczelnik straży więziennej zameldował podpisanemu poniżej przewodniczącemu czynności egzekucyjnych o fakcie gotowości narzędzia egzekucyjnego oraz o swojej gotowości i gotowości swoich pomocników do przeprowadzenia egzekucji.

Skazany Paul Pietras został następnie na polecenie przewodniczącego aktu egzekucyjnego wprowadzony z zawiązanymi rękoma pod urządzenie egzekucyjne, gdzie również związano mu nogi. Przewodniczący egzekucji stwierdził identyczność osoby przygotowanej do egzekucji z osobą oskarżonego i zarządził przeprowadzenie egzekucji skazańca. Następnie założono mu pętlę na szyję i usunięto spod nóg, element stałego oparcia, na którym stał. O godz. 19.25 lekarz sądowy stwierdził zgon ofiary egzekucji. Skazaniec w czasie wykonywania egzekucji był opanowany i spokojny. Zwłoki skazańca zostały następnie zdjęte z szubienicy i włożone do trumny. Zostały przekazane i zabrane przez urzędnika tajnej policji w Kaliszu. Egzekucja trwała od czasu doprowadzenia aż do jej wykonania 8 sekund. Stwierdzenie śmierci przez lekarza sądowego nastąpiło o godz. 19.25.

Kuckelberg Nägele
Inspektor sądowy Prokurator

* Tłumaczenie opisu egzekucji więźnia Pawła Pietrasa. Ilustracja nr 108.

Der Oberstaatsanwalt.
(Angabe der Vollstreckungsbehörde)

Kalisch, den 13. Dezember 1943

Geschäftsnummer: 8 VRs.Kal.345/43
(bei allen Schreiben anzugeben)

Fernruf: Anschluß-Nr. 2055

Haftanstalt Kalisch
Eing.: 17. DEZ. 1943

Aufnahmeersuchen

an das Stammlager (Haftanstalt) Kalisch
Zu: Gefgb.Nr.1342/43.
(Bezeichnung der zuständigen Vollzugsanstalt)

I. Zum Strafvollzug soll aufgenommen werden:

1. **Familienname und Vornamen:** Franciszka ~~Lakwiecka~~ Stempińska
2. **Beruf:** Reinmachefrau
3. **Zeit und Ort der Geburt:** 6. 1. 1888 in Kalisch
4. **Wohnort und Wohnung** (in deren Ermangelung Ort des letzten Aufenthalts in der Freiheit): Kalisch, Humboldtstr. 10/14

II. Vollstreckt werden soll:

1. **Art und Dauer der Freiheitsstrafe** (anzugeben wie in der Strafentscheidung): 4 Monate Straflager

   oder Restfreiheitsstrafe (diese nach Tagen und Stunden und als Rest der anzugebenden ursprünglichen Strafe zu bezeichnen: ---

2. **Strafentscheidung** (Art und Zeit, Gericht, Geschäftsnummer, Bezeichnung der Straftat und des Strafgesetzes, außer der Freiheitsstrafe verhängte Haupt- und Nebenstrafen oder Maßregeln der Sicherung und Besserung).
   (Bei nachträglich gebildeter Gesamtstrafe sind die wesentlichen Angaben auch für die erledigten und als solche zu bezeichnenden Strafentscheidungen zu machen):

   Urteil vom 22. 11. 1943, Amtsgericht Kalisch, PoV. 3 DLs.155/43, Beamtenbestechung, II, III PStRVO.v.4.12.41, § 333 StGB.

III. Die Verurteilte

— a) ~~ist geladen worden, sich bis zum ... dort selbst zu stellen.~~

— b) ~~wird aus der ... eingeliefert.~~

— c) befindet sich dort in Untersuchungshaft. Diese — erledigt sich nunmehr — ~~ist für die Dauer der~~ Strafhaft zu unterbrechen. Zustimmung zur Unterbrechung liegt vor. —

— d) ~~befindet sich dort in Strafhaft. Diese — bleibt unberührt — geht in der neuen Strafhaft auf.~~ —

3 Js. 578/43 = 8 VRs.Kal.345/43 PoV.

Aufnahmeersuchen zum Strafvollzug (§ ... der ... ...ungsordnung).
VollstrO. 1

Anstaltsdruckerei Waldheim (Sachs).

109. Karta przyjęcia skazanej na 4 miesiące Franciszki Stempińskiej z Kalisza do więzienia w Kaliszu w dniu 13 grudnia 1943 r.

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 2245, k. 4

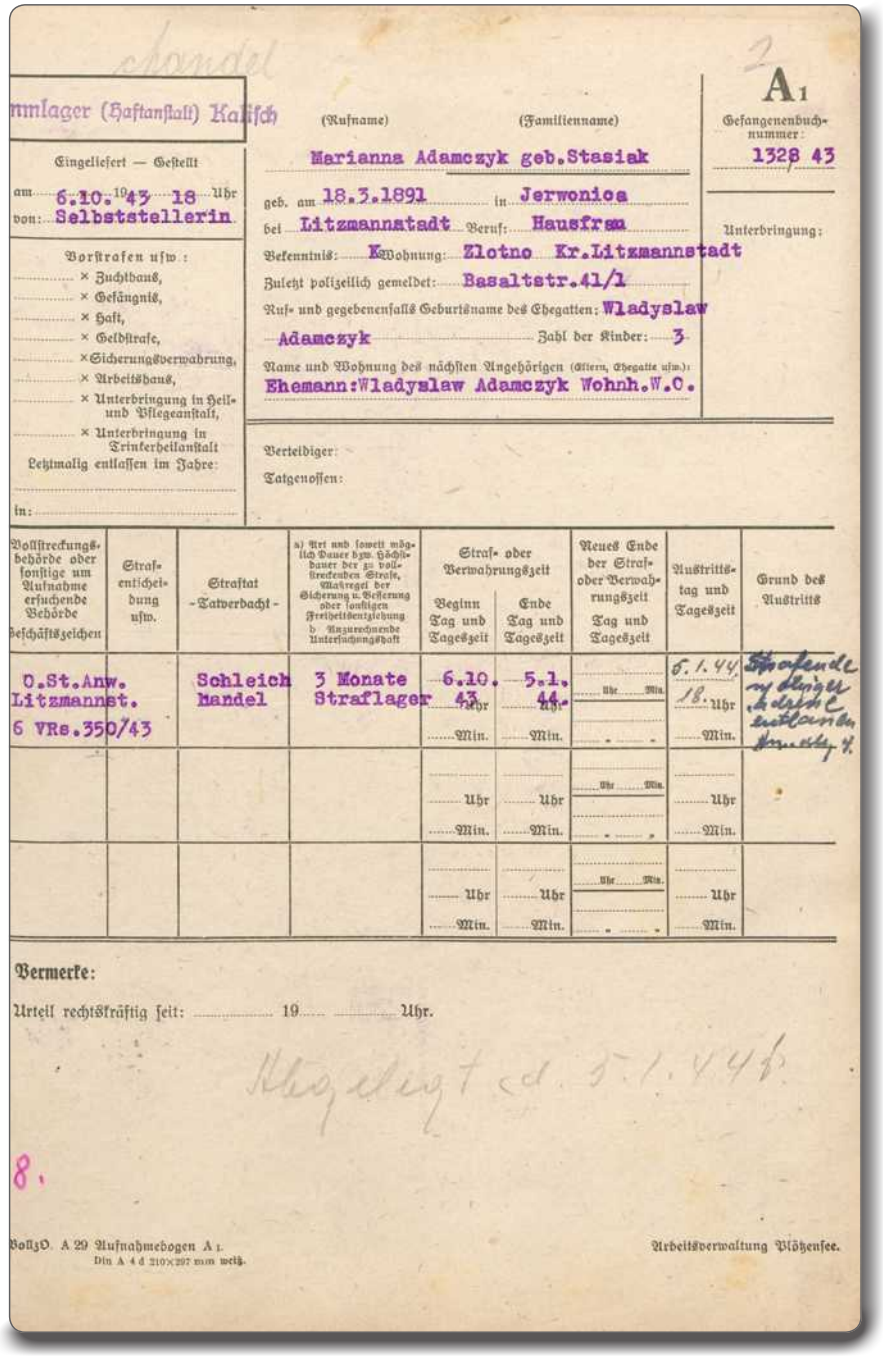

nmlager (Haftanstalt) Kalisch

Handel

A1

Gefangenenbuchnummer: 1328 43

Eingeliefert — Gestellt
am 6.10.19 43 18 Uhr
von: Selbststellerin

Vorstrafen usw.:
× Zuchthaus,
× Gefängnis,
× Haft,
× Geldstrafe,
× Sicherungsverwahrung,
× Arbeitshaus,
× Unterbringung in Heil- und Pflegeanstalt,
× Unterbringung in Trinkerheilanstalt
Letztmalig entlassen im Jahre:
in:

(Rufname) (Familienname)
Marianna Adamczyk geb.Stasiak
geb. am 18.3.1891 in Jerwonica
bei Litzmannstadt Beruf: Hausfrau
Bekenntnis: K Wohnung: Zlotno Kr.Litzmannstadt
Zuletzt polizeilich gemeldet: Basaltstr.41/1
Ruf- und gegebenenfalls Geburtsname des Ehegatten: Wladyslaw Adamczyk Zahl der Kinder: 3
Name und Wohnung des nächsten Angehörigen (Eltern, Ehegatte usw.):
Ehemann:Wladyslaw Adamczyk Wohnh.W.O.

Unterbringung:

Verteidiger:
Tatgenossen:

Vollstreckungsbehörde oder sonstige um Aufnahme ersuchende Behörde Geschäftszeichen	Strafentscheidung usw.	Straftat -Tatverdacht-	a) Art und soweit möglich Dauer bzw. Höchstdauer der zu vollstreckenden Strafe, Maßregel der Sicherung u. Besserung oder sonstigen Freiheitsentziehung b) Anzurechnende Untersuchungshaft	Straf- oder Verwahrungszeit Beginn Tag und Tageszeit	Straf- oder Verwahrungszeit Ende Tag und Tageszeit	Neues Ende der Straf- oder Verwahrungszeit Tag und Tageszeit	Austrittstag und Tageszeit	Grund des Austritts
O.St.Anw. Litzmannst. 6 VRs.350/43		Schleich Handel	3 Monate Straflager	6.10. 43 Uhr Min.	5.1. 44. Uhr Min.	Uhr Min.	5.1.44. 18. Uhr Min.	Strafende mit dieser Schrift entlassen Kruschke
				Uhr Min.	Uhr Min.	Uhr Min.	Uhr Min.	
				Uhr Min.	Uhr Min.	Uhr Min.	Uhr Min.	

Vermerke:
Urteil rechtskräftig seit: 19 Uhr.

Kleingelegt d. 5.1.44 b.

8.

BollzO. A 29 Aufnahmebogen A 1.
Din A 4 d 210×297 mm weiß.

Arbeitsverwaltung Plötzensee.

110. Kartoteka więźnia Marianny Adamczyk ze Złotna, pow. Łódź oskarżonej o nielegalny handel, skazanej na 3 miesiące więzienia, przyjętej do więzienia w Kaliszu 6 października 1943 r.

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 728, k. 1

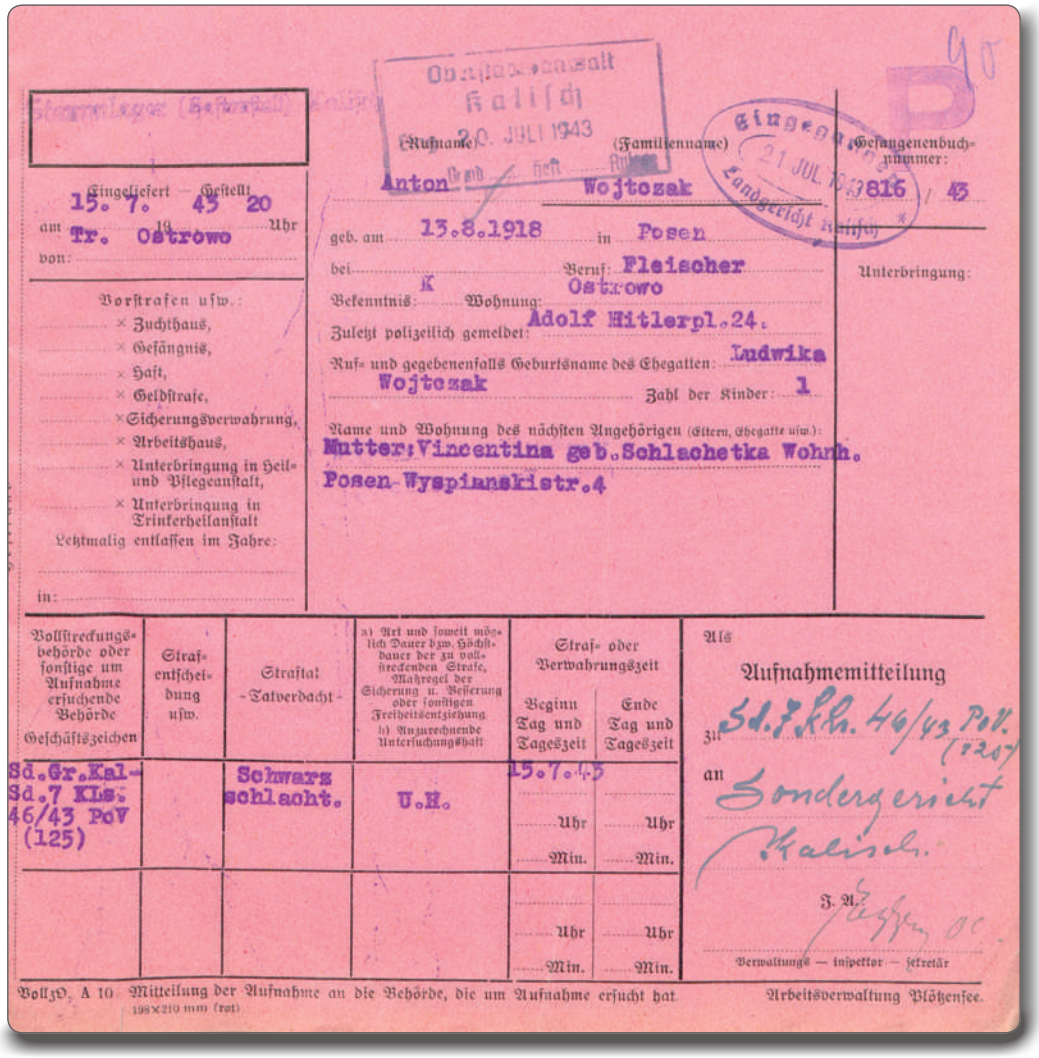

Stammlager (Gefängnis) Kalisch

Oberstaatsanwalt Kalisch 20. JULI 1943

Eingegangen 21. JUL. 1943 Landgericht Kalisch

90

Eingeliefert — Gestellt 15. 7. 43 20 Uhr

am Tr. 19 Ostrowo

von:

Vorstrafen usw.:

× Zuchthaus,

× Gefängnis,

× Haft,

× Geldstrafe,

× Sicherungsverwahrung,

× Arbeitshaus,

× Unterbringung in Heil- und Pflegeanstalt,

× Unterbringung in Trinkerheilanstalt

Letztmalig entlassen im Jahre:

in:

(Rufname) Anton (Familienname) Wojtczak

Gefangenenbuchnummer: 3816 / 43

geb. am 13.8.1918 in Posen

bei Beruf: Fleischer

Bekenntnis: K Wohnung: Ostrowo

Zuletzt polizeilich gemeldet: Adolf Hitlerpl.24.

Ruf- und gegebenenfalls Geburtsname des Ehegatten: Ludwika Wojtczak Zahl der Kinder: 1

Name und Wohnung des nächsten Angehörigen (Eltern, Ehegatte usw.): Mutter: Vincentina geb. Schlachetka Wohnh. Posen-Wyspianskistr.4

Unterbringung:

Vollstreckungsbehörde oder sonstige um Aufnahme ersuchende Behörde Geschäftszeichen	Strafentscheidung usw.	Straftat -Tatverdacht-	a) Art und soweit möglich Dauer bzw. Höchstdauer der zu vollstreckenden Strafe, Maßregel der Sicherung u. Besserung oder sonstigen Freiheitsentziehung b) Anzurechnende Untersuchungshaft	Straf- oder Verwahrungszeit Beginn Tag und Tageszeit	Straf- oder Verwahrungszeit Ende Tag und Tageszeit
Sd.Gr.Kal-Sd.7 KLs. 46/43 PoV (125)		Schwarzschlacht.	U.H.	15.7.43 Uhr Min.	Uhr Min.
				Uhr Min.	Uhr Min.

Als Aufnahmemitteilung zu Sd.7 Kls. 46/43 PoV. (125) an Sondergericht Kalisch.

J. A. [signature]

Verwaltungs — inspektor — sekretär

VollzO. A 10 Mitteilung der Aufnahme an die Behörde, die um Aufnahme ersucht hat. 198×210 mm (rot)

Arbeitsverwaltung Plötzensee.

111. Kartoteka więzienna Antoniego Wojtczaka z Ostrowa oskarżonego o nielegalny ubój, skazanego na karę śmierci, którą wykonano w 1943 r. w Kaliszu.

APK, Sąd Specjalny w Kaliszu, sygn. 569, k. 90

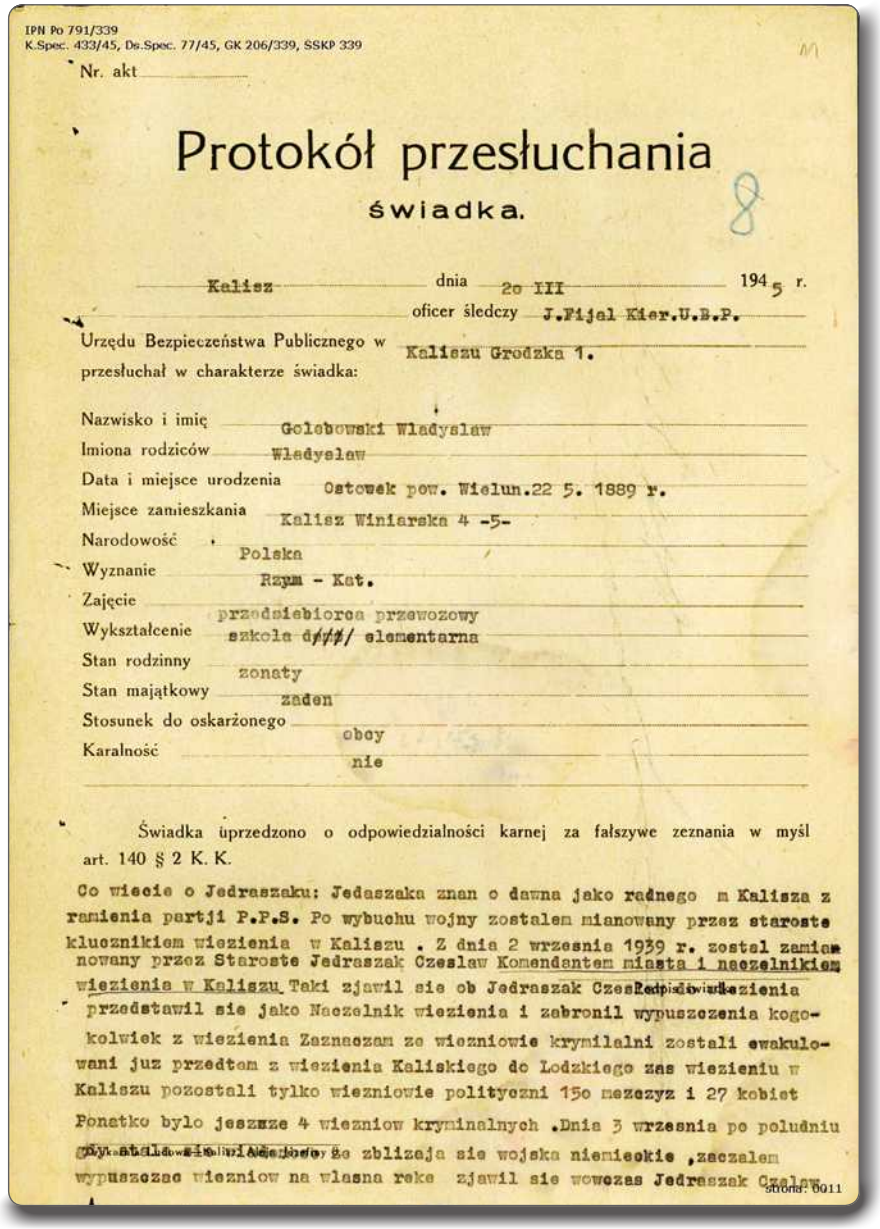

IPN Po 791/339
K.Spec. 433/45, Ds.Spec. 77/45, GK 206/339, SSKP 339

Nr. akt

Protokół przesłuchania

świadka.

Kalisz dnia 2o III 1945 r.

oficer śledczy J.Fijal Kier.U.B.P.

Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Kaliszu Grodzka 1.

przesłuchał w charakterze świadka:

Nazwisko i imię Golebowski Wladyslaw
Imiona rodziców Wladyslaw
Data i miejsce urodzenia Ostowek pow. Wielun.22 5. 1889 r.
Miejsce zamieszkania Kalisz Winiarska 4 -5-
Narodowość Polska
Wyznanie Rzym - Kat.
Zajęcie przedsiebiorca przewozowy
Wykształcenie szkola d/#/ elementarna
Stan rodzinny zonaty
Stan majątkowy zaden
Stosunek do oskarżonego oboy
Karalność nie

Świadka uprzedzono o odpowiedzialności karnej za fałszywe zeznania w myśl art. 140 § 2 K. K.

Co wiecie o Jedraszaku: Jedaszaka znan o dawna jako radnego m Kalisza z ramienia partji P.P.S. Po wybuchu wojny zostalem mianowany przez staroste klucznikiem wiezienia w Kaliszu . Z dnia 2 wrzesnia 1939 r. zostal zamianowany przez Staroste Jedraszak Czeslaw Komendantem miasta i naczelnikiem wiezienia w Kaliszu Taki zjawil sie ob Jedraszak Czes Podpis wiezienia przedstawil sie jako Naczelnik wiezienia i zabronil wypuszczenia kogokolwiek z wiezienia Zaznaczam ze wiezniowie kryminalni zostali ewakulowani juz przedtem z wiezienia Kaliskiego do Lodzkiego zas wiezieniu w Kaliszu pozostali tylko wiezniowie polityczni 15o mezczyz i 27 kobiet Ponatko bylo jeszcze 4 wiezniow kryminalnych .Dnia 3 wrzesnia po poludniu [illegible] zbliza sie wojska niemieckie ,zaczalem wypuszczac wiezniow na wlasna reke zjawil sie wowczas Jedraszak Czeslaw

strona: 0011

112. Fragment protokołu przesłuchania świadka Władysława Gołębowskiego, klucznika kaliskiego więzienia w pierwszych dniach września 1939 r. Zeznał on, że po południu 3 września 1939 r. zaczął na własna rękę wypuszczać więźniów politycznych. Został powstrzymany przez Czesława Jędraszaka. Ówczesny naczelnik chcąc użyć siły przeciwko Gołębowskiemu miał zostać powstrzymany przez jednego z więźniów. Z zeznania wynika, że ów więzień został przez naczelnika Jędraszaka w odwecie postrzelony w ramię.

IPN O/Poznań, Specjalny Sąd Karny w Poznaniu, sygn. IPN Po 791/339, s. 11

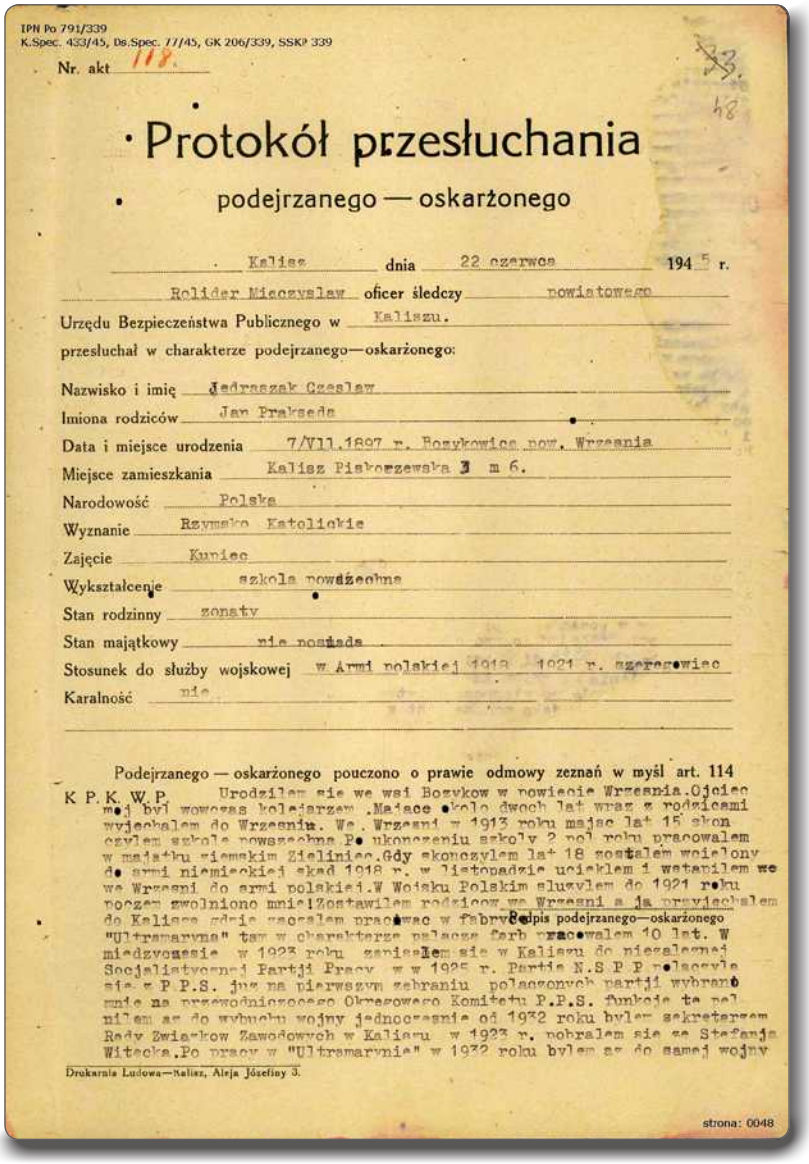

IPN Po 791/339
K.Spec. 433/45, Ds.Spec. 77/45, GK 206/339, SSKP 339

Nr. akt 118.

Protokół przesłuchania

podejrzanego — oskarżonego

Kalisz dnia 22 czerwca 1945 r.

Rolider Mieczysław oficer śledczy powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Kaliszu.

przesłuchał w charakterze podejrzanego—oskarżonego:

Nazwisko i imię Jędraszak Czesław
Imiona rodziców Jan Praksada
Data i miejsce urodzenia 7/VII.1897 r. Bozykowice pow. Wrzesnia
Miejsce zamieszkania Kalisz Piskorzewska 3 m 6.
Narodowość Polska
Wyznanie Rzymsko Katolickie
Zajęcie Kupiec
Wykształcenie szkoła powszechna
Stan rodzinny żonaty
Stan majątkowy nie posiada
Stosunek do służby wojskowej w Armi polskiej 1918 - 1921 r. szeregowiec
Karalność nie

Podejrzanego — oskarżonego pouczono o prawie odmowy zeznań w myśl art. 114 K. P. K. W. P.

Urodziłem się we wsi Bozykow w powiecie Wrzesnia. Ojciec mój był wówczas kolejarzem. Mając około dwóch lat wraz z rodzicami wyjechałem do Wrzesnia. We. Wrzesni w 1913 roku mając lat 15 skończyłem szkołę powszechną. Po ukończeniu szkoły 2 pół roku pracowałem w majątku ziemskim Zielinice. Gdy skończyłem lat 18 zostałem wcielony do armi niemieckiej skąd 1918 r. w listopadzie uciekłem i wstąpiłem we we Wrzesni do armi polskiej. W Wojsku Polskim służyłem do 1921 roku poczem zwolniono mnie! Zostawiłem rodziców we Wrzesni a ja przyjechałem do Kalisza gdzie zaczęłem pracować w fabryce

Podpis podejrzanego—oskarżonego

"Ultramarynna" tam w charakterze palacza farb pracowałem 10 lat. W międzyczasie w 1923 roku zapisałem się w Kaliszu do niezależnej Socjalistycznej Partji Pracy w w 1925 r. Partia N.S.P.P połączyła się z P.P.S. już na pierwszym zebraniu połączonych partji wybrano mnie na przewodniczącego Okręgowego Komitetu P.P.S. funkcję tę pełniłem aż do wybuchu wojny jednocześnie od 1932 roku byłem sekretarzem Rady Związków Zawodowych w Kaliszu w 1933 r. pobrałem się ze Stefanją Witecka. Po pracy w "Ultramarynie" w 1932 roku byłem aż do samej wojny

Drukarnia Ludowa—Kalisz, Aleja Józefiny 3.

strona: 0048

113. Fragment protokołu przesłuchania w charakterze podejrzanego Czesława Jędraszaka z 22 czerwca 1945 r. Czesław Jędraszak był znanym działaczem PPS. W pierwszych dniach wojny został mianowany komendantem miasta Kalisza i naczelnikiem więzienia po wcześniejszej ewakuacji do Łucka części personelu i więźniów przez naczelnika Aleksandra Tucholskiego. Po zakończeniu działań wojennych Czesław Jędraszak został oskarżony o działanie na szkodę Polaków osadzonych w zakładzie karnym zakazując opuszczenia cel przez więźniów politycznych w nocy z 3 na 4 września 1939 r. W konsekwencji zostali się oni w ręce niemieckiego okupanta.

IPN O/Poznań, Specjalny Sąd Karny w Poznaniu, sygn. IPN Po 791/339, s. 48

Więzienie w Kaliszu
dn. 24.8.46
Nr. T. 117/46

Imienny spis funkcjon. Więzienia w Kaliszu z dn. 7.9.1946 r.

L. p.	Nazwisko i imię	Stanowisko wg etatu	Pełni funkcje	Stopień wojskowy faktyczny	Jakie posiada odznaczenia	Przynależność partyjna
1.	Maj Feliks	Naczelnik W.	Naczel. Więz.	Nie sluz.	Nie posiad.	P.P.R.
2.	Borowiec Wład.	Z_ca Nacz. Więz.	Jak obok	kapral	Nie posiad.	P.P.R.
3.	Zietek Kazimierz	Kier. Dz. Spec.	" "	st. sierz.	"	P.P.R.
4.	Sliwinski Stan.	Kier. Dz. Adm.	" "	bombardier	"	Bezpartyj.
5.	Nowak Ryszard	Kier. Dz. Prac.	" "	nie sluzył	"	"
6.	Kozlowska Wanda	Kier. Dz. Gosp.	" "	"	"	P.P.R.
7.	Fokt Józef	D_ca zmiany	Przod. adm.	szereg.	"	P.P.S.
8.	Kolodziejski Stan.	D_ca zmiany	D_ca zmiany	sierzant.	"	Bezpartyj.
9.	Ducin Roman	st. straznik	D_ca zmiany	Nie sluzył	"	P.P.S.
10.	Jażyk Wiktor	Oddzialowy	D_ca zmiany	st. strzel.	"	Bezpart.
11.	Kalcinski Tadeusz	Oddzialowy	Przod. admin.	kapral	"	P.PR.
12.	Piękny Józef	Oddzialowy	Oddzialow.	kaprał	"	P.P.R.
13.	Wozniakowski Hieron.	Oddzialowy	Oddzialowy	Nie sluzył	"	P.P.R.
14.	Wojtasinska Anna	Oddzialowa	Oddzialowej	"	"	Bezpart.
15.	Goszczurny Ignacy	Straznik	Ogrodnika	kapral	"	"
16.	Krawczyk Marian	Straznik	Oddzialowy	nie sluz.	"	Bezpart.
17.	Górska Barbara	Straznik	Kancelistki	"	"	P.P.R.
18.	Filipowicz Regina	Straznik	Oddzialowej	"	"	Bezpart.
19.	Małecka Zofia	Straznik	"	"	"	"
20.	Trzęsowski Józef	Straznik	Mistrz stol.	"	"	"
21.	Gąsior Józef	"	Straznika	"	"	"
22.	Kazmierczak Longin	"	"	"	"	P.P.R.
23.	Draczko Józef	"	"	st. szereg.	"	P.P.R.
24.	Derbiszewski Edward	"	"	nie sluzył	"	Bezpart.
25.	Generowicz Szczep.	"	"	"	"	P.P.R.
26.	Goszczurny Jan	"	Magazynier	plutonowy	"	P.P.R.
27.	Łuczak Józef	"	Straznika	Nie sluzył	"	P.P.R.
28.	Zbanuszek Józef	"	Straznika	szeregowy	"	P.P.R.

114. Fragment imiennego wykazu funkcjonariuszy więziennych zatrudnionych w więzieniu w Kaliszu na dzień 7 września 1946 r.

AAN, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie 1945-1954, sygn. 204, s. 4

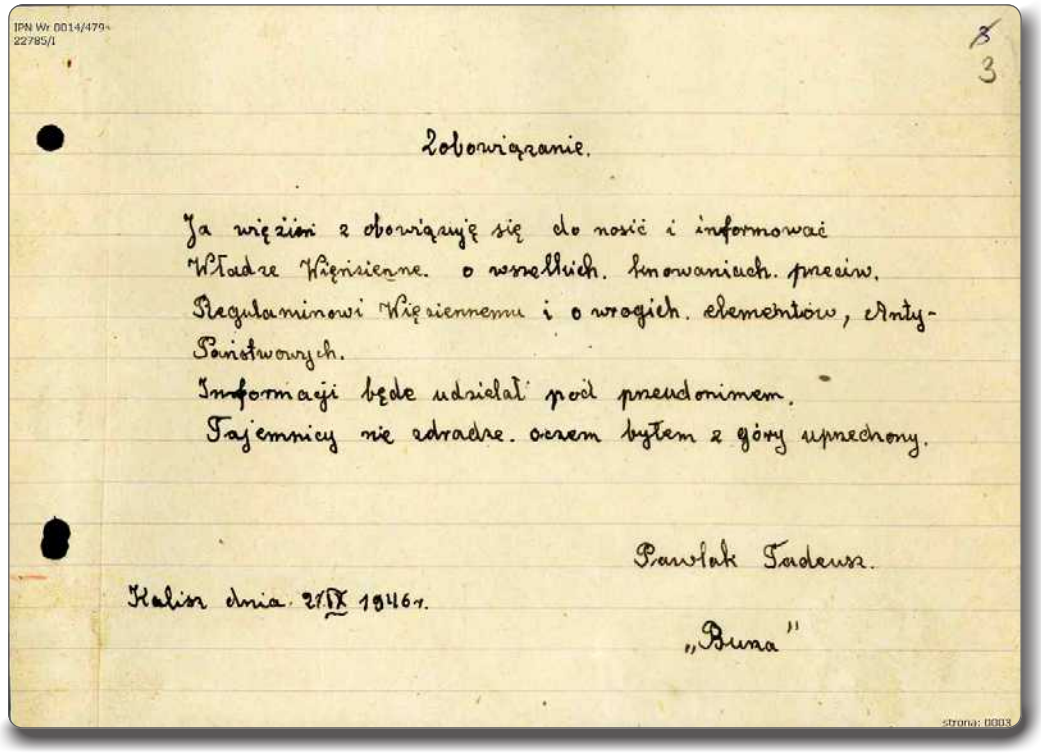

IPN Wr 0014/479-
22785/1

~~3~~
3

Zobowiązanie.

Ja więzień zobowiązuję się do nosić i informować Władze Więzienne. o wszelkich. knowaniach. przeciw. Regulaminowi Więziennemu i o wrogich. elementów, Anty-Państwowych.
Informacji będę udzielał pod pseudonimem.
Tajemnicy nie zdradzę. oczem byłem z góry uprzedzony.

Pawlak Tadeusz.

Kalisz dnia. 27.IX 1946 r.

„Burza"

Strona: 0003

115. Zobowiązanie więźnia Tadeusza Pawlaka ps. „Burza" z 27 września 1946 r. do informowania władz więzienia w Kaliszu (...) *o wszelkich knowaniach przeciw Regulaminowi Więziennemu.* Tadeusz Pawlak był oskarżony o przynależność do bandy „Groźnego" i udział w napadach rabunkowych.

IPN O/Wrocławiu, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych we Wrocławiu, sygn. IPN Wr 0014/479, s. 3

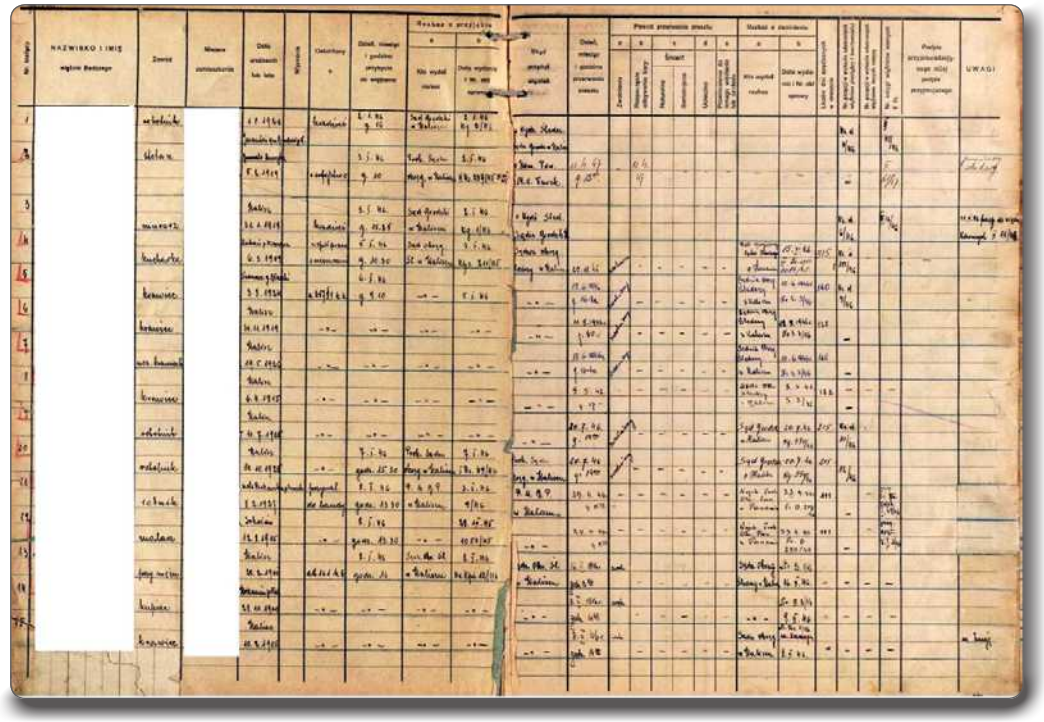

116. Fragment księgi głównej więźniów śledczych oraz więźniów śledczych wojskowych za okres od stycznia 1946 r. do września 1947 r. Ogólnie w księdze figurują 222 nazwiska więźniów. Poszczególne rubryki zawierają takie dane jak: nazwisko i imię; zawód; miejsce zamieszkania; data urodzenia; wyznanie; przedmiot oskarżenia; dzień, miesiąc i godzina przybycia do więzienia; kto wydał rozkaz o przyjęciu – data wydania i numer akt sprawy; skąd więzień przybył; powód przerwania aresztu; rozkaz o zwolnieniu; liczba dni spędzonych w areszcie; numer pozycji w wykazie odebranych więźniom pieniędzy i kosztowności; numer pozycji w wykazie odebranych więźniom innych rzeczy; numer księgi więźniów karnych; podpis przyprowadzającego – niżej podpis przyjmującego; uwagi. Więźniowie najczęściej byli kierowani do więzienia kaliskiego na rozkaz: Sądu Grodzkiego w Kaliszu; Sądu Okręgowego w Kaliszu; Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Kaliszu. W księdze widnieją także skierowania na rozkaz m.in.: Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Poznaniu; Prokuratury Specjalnego Sądu Karnego w Poznaniu; Sądu Okręgowego w Łodzi. Wśród przedmiotów oskarżenia pojawiają się m.in.: kradzież; współpraca z Niemcami; przynależność do bandy; przechowywanie broni; przechowywanie bandzie wódki; współpraca z bandą leśną; konfident Gestapo; zabójstwo milicjantów.

IPN O/Łódź, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1945-1956, sygn. IPN Ld 7/17, k. 1

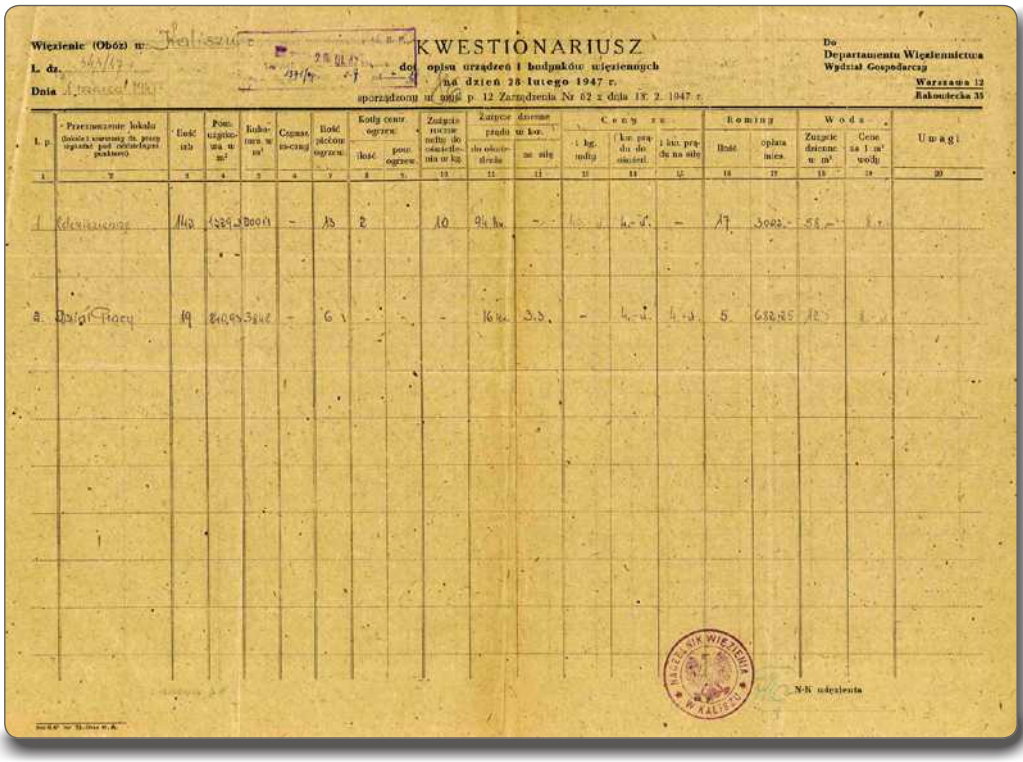

Więzienie (Obóz) w: Kaliszu

L. dz. 545/47

Dnia 28 lutego 1947

KWESTIONARIUSZ

do opisu urządzeń i budynków więziennych

na dzień 28 lutego 1947 r.

sporządzony na podst. p. 12 Zarządzenia Nr 62 z dnia 18. 2. 1947 r.

Do
Departamentu Więziennictwa
Wydział Gospodarczy
Warszawa 12
Rakowiecka 35

L. p.	Przeznaczenie lokalu (dokładnie wymienić dla pomieszczeń pod oddzielnego opiekuna)	Ilość izb	Powierzchnia w m²	Kubatura w m³	Cegnas. ca-cegły	Ilość pieców ogrzew.	Kotły centr. ogrzew. ilość	Kotły centr. ogrzew. pow. ogrzew.	Zużycie nafty do oświetlenia w kg	Zużycie dzienne prądu w kw. dla oświetlenia	Zużycie dzienne prądu w kw. na siły	Ceny za 1 kg. nafty	Ceny za 1 kw. prądu do oświetl.	Ceny za 1 kw. prądu na siły	Komingi Ilość	Komingi opłata mies.	Woda Zużycie dzienne w m³	Woda Cena za 1 m³ wody	Uwagi
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	Kancelaria	1½	1329,3	3000 m³	–	13	2		10	9 kw.	–	[illegible]	4 gr.	–	17	3002,–	58,–	[illegible]	
2	Dział Pracy	19	240,65	3846	–	6	–		–	16 kw.	3 kw.	–	4 gr.	4 gr.	5	632,85	12	[illegible]	

N-k więzienia

117. Kwestionariusz dotyczący opisu budynków i urządzeń więzienia w Kaliszu na dzień 28 lutego 1947 r.

AAN, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie 1945-1954 sygn. 1324, s. 86

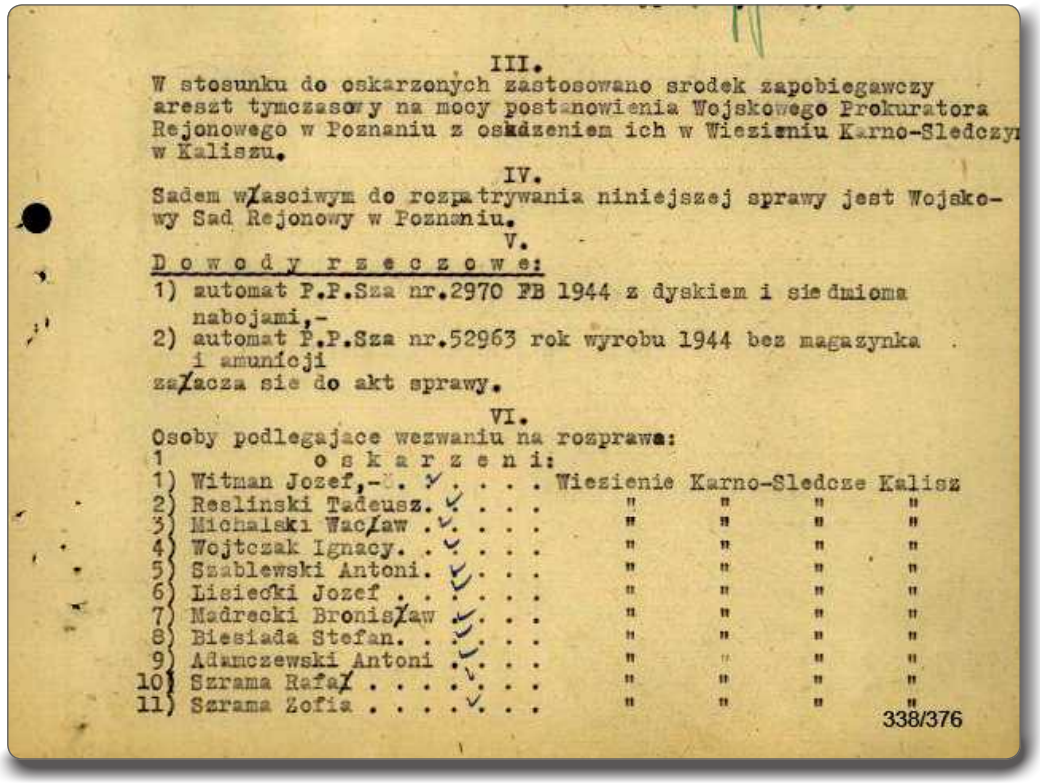

III.

W stosunku do oskarzonych zastosowano srodek zapobiegawczy areszt tymczasowy na mocy postanowienia Wojskowego Prokuratora Rejonowego w Poznaniu z osadzeniem ich w Wieziemiu Karno-Sledczym w Kaliszu.

IV.

Sadem wlasciwym do rozpatrywania niniejszej sprawy jest Wojskowy Sad Rejonowy w Poznaniu.

V.

D o w o d y r z e c z o w e:

1) automat P.P.Sza nr.2970 FB 1944 z dyskiem i siedmioma nabojami,-
2) automat P.P.Sza nr.52963 rok wyrobu 1944 bez magazynka i amunicji

zalacza sie do akt sprawy.

VI.

Osoby podlegajace wezwaniu na rozprawa:

1 o s k a r z e n i:

1)	Witman Jozef,-	Wiezienie	Karno-Sledcze	Kalisz	
2)	Reslinski Tadeusz. . . .	"	"	"	"
3)	Michalski Waclaw	"	"	"	"
4)	Wojtczak Ignacy.	"	"	"	"
5)	Szablewski Antoni. . . .	"	"	"	"
6)	Lisiecki Jozef	"	"	"	"
7)	Madrecki Bronislaw . . .	"	"	"	"
8)	Biesiada Stefan.	"	"	"	"
9)	Adamczewski Antoni . . .	"	"	"	"
10)	Szrama Rafal	"	"	"	"
11)	Szrama Zofia	"	"	"	"

338/376

118. Końcowy fragment aktu oskarżenia z 15 września 1947 r. przeciwko Józefowi Witmanowi, Tadeuszowi Reślińskiemu, Wacławowi Michalskiemu, Ignacemu Wojtczakowi, Antoniemu Szablewskiemu, Józefowi Lisieckiemu, Bronisławowi Madreckiemu, Stefanowi Biesiadzie, Antoniemu Adamczewskiemu, Rafałowi Szramie, Zofii Szramie, Stefanowi Marcinkowskiemu, Tadeuszowi Kantorskiemu. Józef Witman ps. „Lis" w 1945 r. zdezerterował z 38. Pułku Piechoty z zamiarem wstąpienia do bandy. Przynależał m.in. do bandy „Orlika" i „Korony". Wraz z towarzyszami miał dokonywać licznych napadów rabunkowych. Został ujęty 17 czerwca 1947 r. Wraz z nim oskarżono jego współpracowników i tych, którzy wiedząc o jego działaniach pomagali mu. Wszyscy zostali aresztowani i osadzeni w Więzieniu Karno-Śledczym w Kaliszu.

IPN O/Poznań, Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu, sygn. IPN Po 135/14 t.1, s. 334

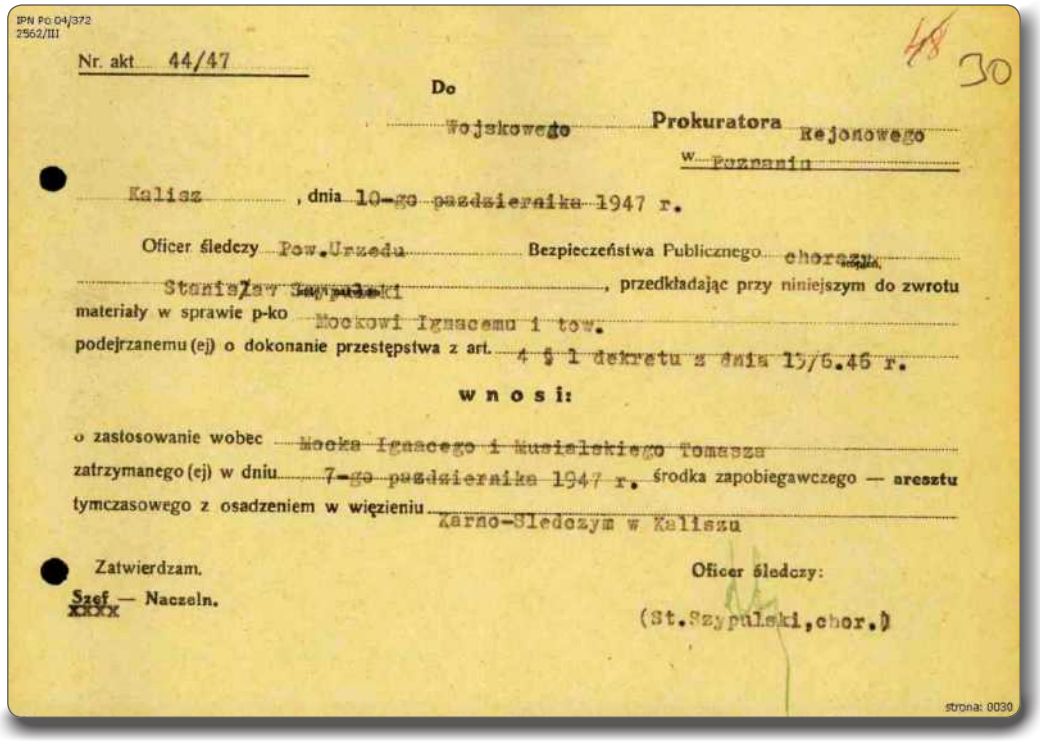

IPN Po 04/372
2562/III

Nr. akt 44/47

48 30

Do

Wojskowego Prokuratora Rejonowego

w Poznaniu

Kalisz, dnia 10-go października 1947 r.

Oficer śledczy Pow. Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego chorąży

Stanisław Szypulski, przedkładając przy niniejszym do zwrotu materiały w sprawie p-ko Mockowi Ignacemu i tow.

podejrzanemu (ej) o dokonanie przestępstwa z art. 4 § 1 dekretu z dnia 13/6.46 r.

w n o s i:

o zastosowanie wobec Mocka Ignacego i Musialskiego Tomasza

zatrzymanego (ej) w dniu 7-go października 1947 r. środka zapobiegawczego — **aresztu**

tymczasowego z osadzeniem w więzieniu Karno-Śledczym w Kaliszu

Zatwierdzam.

Szef — Naczeln.

Oficer śledczy:

(St. Szypulski, chor.)

strona: 0030

119. Wniosek oficera śledczego do Wojskowego Prokuratora Rejonowego w Poznaniu z 10 października 1947 r. o areszt wobec Ignacego Mocka i Tomasza Musialskiego. Ignacy Mocek był członkiem bandy „Błyska", „Groźnego", „Korony" i „Brzózki". Współpracował z „Brzózką" udzielając mu m.in. noclegów. W nocy z 10 na 11 sierpnia 1947 r. Ignacy Mocek zamordowal „Brzózkę", a zrabowanymi rzeczami oraz bronią miał podzielić się z Tomaszem Musialskim. Osadzono go w więzieniu kaliskim, gdzie zmarł 27 maja 1949 r.

IPN O/Poznań, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Poznaniu, sygn. IPN Po 04/372, s. 30

120. Ziemowit Glabiszewski – uczeń Gimnazjum im. T. Kościuszki w Kaliszu i członek Polskiej Organizacji Podziemnej. 18 grudnia 1947 r. zamordował dwóch funkcjonariuszy Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Kaliszu. Skazano go na karę śmierci – wyrok wykonano w kaliskim więzieniu 6 lipca 1948 r. Zdjęcie z ok. 1946 r.

Ze zbiorów prywatnych Katarzyny Sztandery

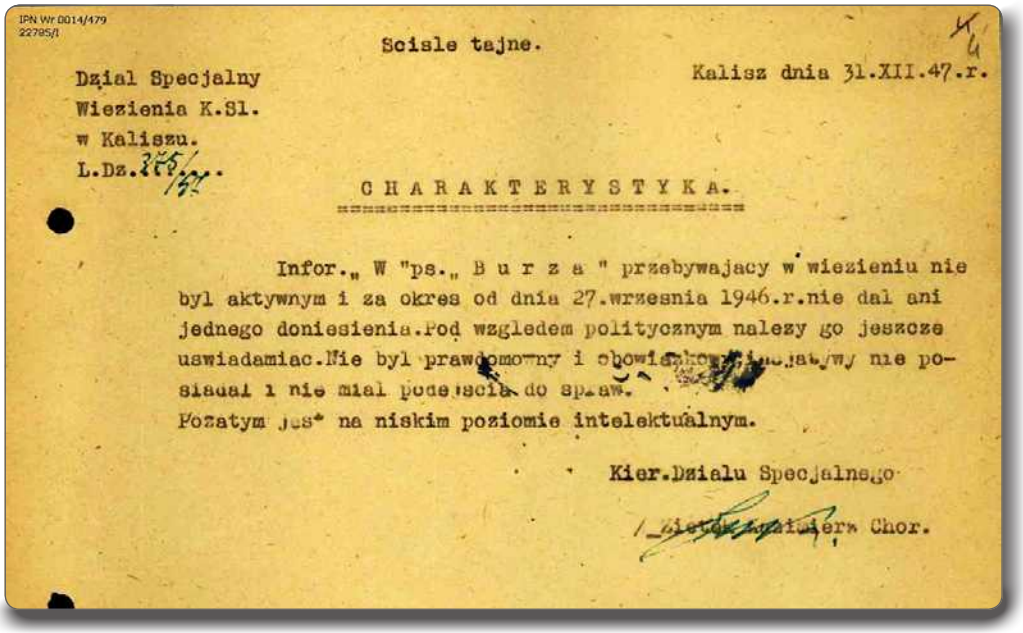

IPN Wr 0014/479
22795/I

Scisle tajne.

Dział Specjalny
Wiezienia K.Sl.
w Kaliszu.
L.Dz.255/47.

Kalisz dnia 31.XII.47.r.

C H A R A K T E R Y S T Y K A.

Infor.„ W "ps.„ B u r z a " przebywajacy w wiezieniu nie byl aktywnym i za okres od dnia 27.wrzesnia 1946.r.nie dal ani jednego doniesienia.Pod wzgledem politycznym nalezy go jeszcze uswiadamiac.Nie byl prawdomowny i obowiazkowy,inicjatywy nie posiadal i nie mial podejscia do spraw.
Pozatym jest na niskim poziomie intelektualnym.

Kier.Działu Specjalnego
/ Chor.

121. Charakterystyka informatora Tadeusza Pawlaka ps. „Burza” dokonana przez kierownika Działu Specjalnego Więzienia Karno-Śledczego w Kaliszu 31 grudnia 1947 r. Według niego, od 27 września 1946 r. więzień nie złożył żadnego doniesienia. *Pod względem politycznym należy go jeszcze uświadamiać.*

IPN O/Wrocław, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych we Wrocławiu, sygn. IPN Wr 0014/479, s. 4

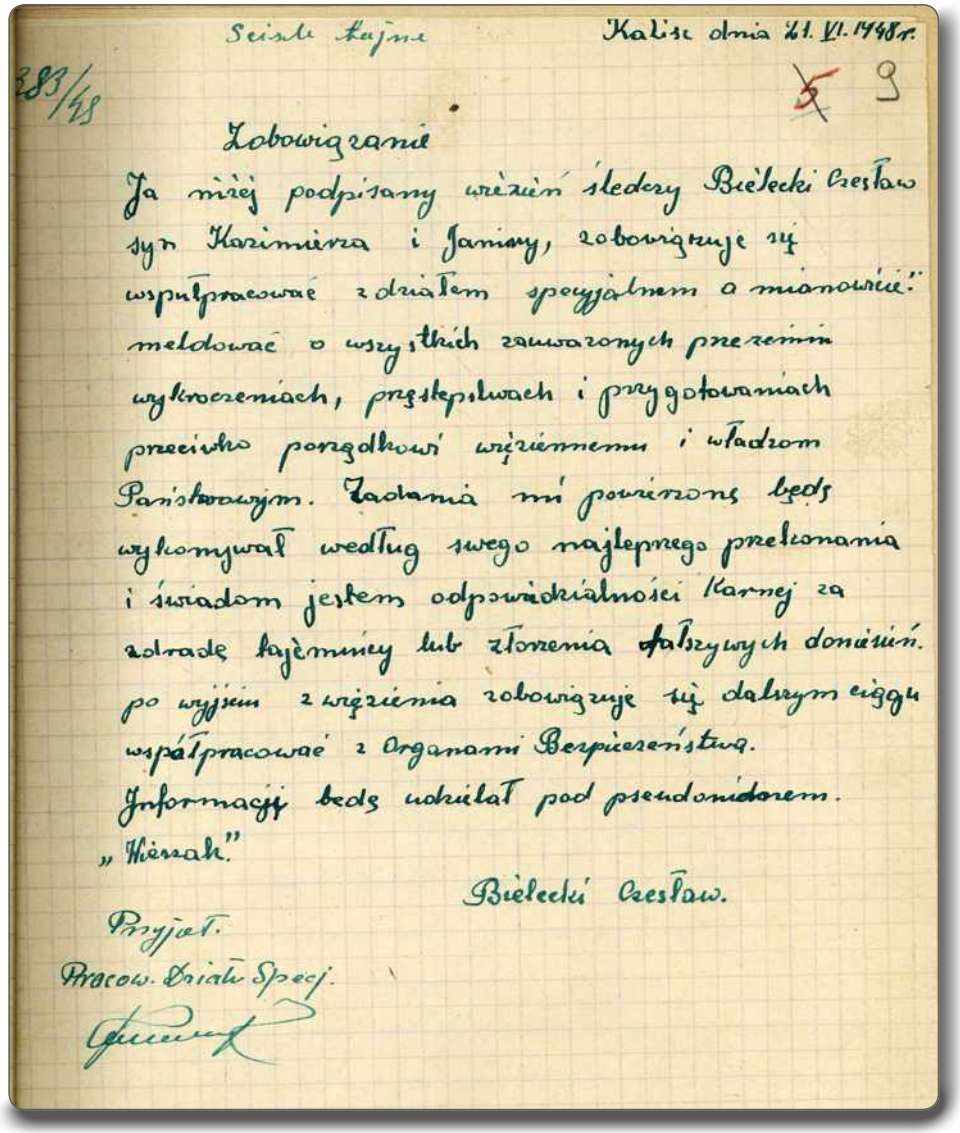

Sekret tajne

Kalisz dnia 21. VI. 1948 r.

283/48

~~5~~ 9

Zobowiązanie

Ja niżej podpisany więzień śledczy Bielecki Czesław syn Kazimierza i Janiny, zobowiązuję się współpracować z działem specjalnem a mianowicie: meldować o wszystkich zauważonych przezemnie wykroczeniach, przestępstwach i przygotowaniach przeciwko porządkowi więziennemu i władzom Państwowym. Zadania mi powierzone będę wykonywał według swego najlepszego przekonania i świadom jestem odpowiedzialności karnej za zdradę tajemnicy lub złożenia fałszywych doniesień. po wyjściu z więzienia zobowiązuję się dalszym ciągu współpracować z Organami Bezpieczeństwa.

Informacji będę udzielał pod pseudonimem.

„Wieszak."

Bielecki Czesław.

Przyjęt.

Pracow. Działu Specj.

122. Zobowiązanie z 21 czerwca 1948 r., więźnia Czesława Bieleckiego ps. „Wieszak", osadzonego w kaliskim więzieniu, do współpracy z Działem Specjalnym w zakresie meldowania o *wszystkich zauważonych (...) wykroczeniach, przestępstwach i przygotowaniach przeciwko porządkowi więziennemu i władzom Państwowym.* Czesław Bielecki przebywał w kaliskim więzieniu od 4 lutego 1948 r. Został aresztowany przez Wojskowego Prokuratora 4 Dywizji Piechoty i skazany na 1,5 roku więzienia za przywłaszczenie garnituru strzelca Zygmunta Barańskiego. W oczach naczelnika więzienia uchodził za prawdomównego więźnia, który żałuje dokonanego przestępstwa. Stąd decyzja o jego przydatności jako informatora.

IPN O/Lublin, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Lublinie, sygn. IPN Lu 0017/5, s. 9

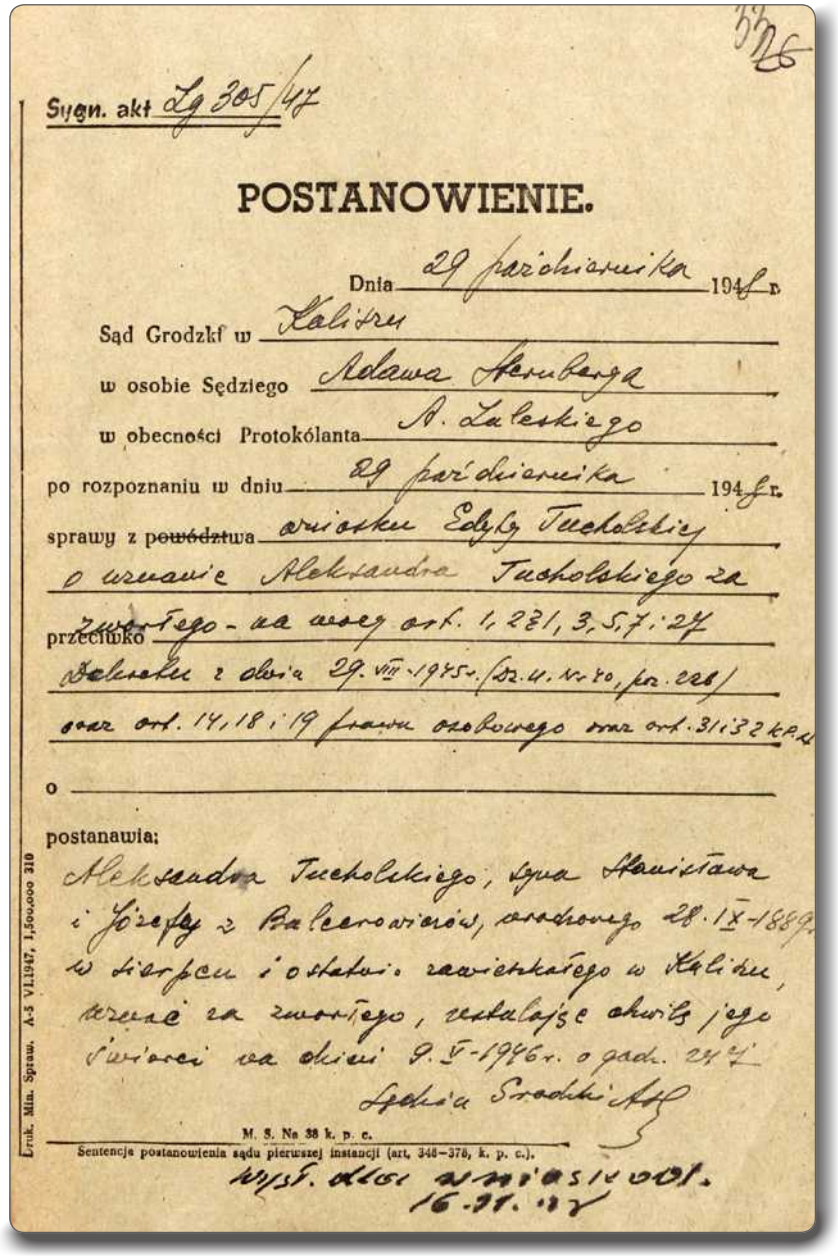

Sygn. akt Zg 305/47

POSTANOWIENIE.

Dnia 29 października 1948 r.

Sąd Grodzki w Kaliszu

w osobie Sędziego Adama Sternberga

w obecności Protokólanta A. Zaleskiego

po rozpoznaniu w dniu 29 października 1948 r.

sprawy z ~~powództwa~~ wniosku Edyty Tucholskiej o uznanie Aleksandra Tucholskiego za zwartego - na mocy art. 1, 2 i 1, 3, 5, 7 i 27 przeciwko Dekretu z dnia 29.VIII.1945 r. (Dz. U. Nr 40, poz. 226) oraz art. 14, 18 i 19 prawa osobowego oraz art. 31 i 32 k.p.c.

o

postanawia:

Aleksandra Tucholskiego, syna Stanisława i Józefy z Balcerowiczów, urodzonego 28.IX.1889 w Sierpcu i ostatnio zamieszkałego w Kaliszu, uznać za zwartego, ustalając chwilę jego śmierci na dzień 9.V.1946 r. o godz. 24 ...

Sędzia Grodzki

M. S. Nr 38 k. p. c.

Sentencje postanowienia sądu pierwszej instancji (art. 346–378, k. p. c.).

Wyst. akt wniosku ... 16.11.47

Druk. Min. Spraw. A-5 VI.1947, 1,500.000 310

123. Akta sprawy z wniosku Edyty Tucholskiej o uznanie za zmarłego naczelnika więzienia kaliskiego Aleksandra Tucholskiego. Według postanowienia Sądu Grodzkiego w Kaliszu z 29 października 1948 r. Aleksander Tucholski 1 września 1939 r. ewakuował się wraz z personelem więziennym do Łucka. Tam 20 września 1939 r. został rozpoznany przez byłą więźniarkę, aresztowany i osadzony w więzieniu. Od tego momentu wszelki słuch o nim zaginął.

APK, Sąd Grodzki w Kaliszu, sygn. 494, k. 33

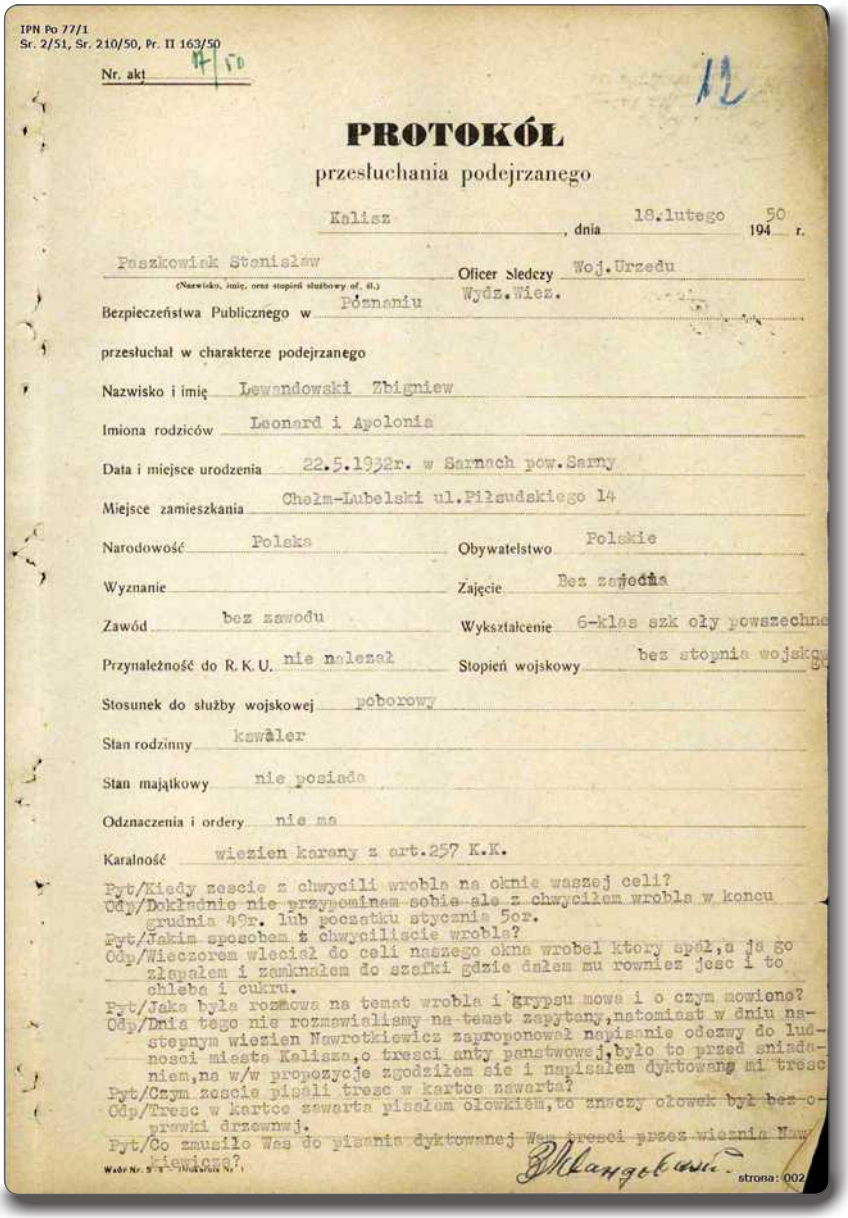

IPN Po 77/1
Sr. 2/51, Sr. 210/50, Pr. II 163/50

Nr. akt 17/50

12

PROTOKÓŁ

przesłuchania podejrzanego

Kalisz, dnia 18.lutego 1950 r.

Paszkowiak Stanisław (Nazwisko, imię, oraz stopień służbowy of. śl.) Oficer Śledczy Woj.Urzedu Wydz.Wiez.

Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu

przesłuchał w charakterze podejrzanego

Nazwisko i imię Lewandowski Zbigniew

Imiona rodziców Leonard i Apolonia

Data i miejsce urodzenia 22.5.1932r. w Sarnach pow.Sarny

Miejsce zamieszkania Chełm-Lubelski ul.Piłsudskiego 14

Narodowość Polska Obywatelstwo Polskie

Wyznanie Zajęcie Bez zajęcia

Zawód bez zawodu Wykształcenie 6-klas szk oły powszechne

Przynależność do R. K. U. nie należał Stopień wojskowy bez stopnia wojskowego

Stosunek do służby wojskowej poborowy

Stan rodzinny kawaler

Stan majątkowy nie posiada

Odznaczenia i ordery nie ma

Karalność wiezien karany z art.257 K.K.

Pyt/Kiedy zescie z chwycili wrobla na oknie waszej celi?
Odp/Dokładnie nie przypominam sobie ale z chwyciłem wrobla w koncu grudnia 49r. lub poczatku stycznia 5or.
Pyt/Jakim sposobem z chwyciliscie wrobla?
Odp/Wieczorem wleciał do celi naszego okna wrobel ktory spał,a ja go złapałem i zamknałem do szafki gdzie dałem mu rowniez jesc i to chleba i cukru.
Pyt/Jaka była rozmowa na temat wrobla i grypsu mowa i o czym mowiono?
Odp/Dnia tego nie rozmawialismy na temat zapytany,natomiast w dniu nastepnym wiezien Nawrotkiewicz zaproponował napisanie odezwy do ludnosci miasta Kalisza,o tresci anty panstwowej,było to przed sniadaniem,na w/w propozycje zgodziłem sie i napisałem dyktowane mi tresc
Pyt/Czym zescie pisali tresc w kartce zawarta?
Odp/Tresc w kartce zawarta pisałem ołowkiem,to znaczy ołowek był bez oprawki drzewnwj.
Pyt/Co zmusiło Was do pisania dyktowanej Wam tresci przez wieznia Nawrotkiewicza?

Wzór Nr. 2-3 - Drukarnia Nr. 1

strona: 002

124. Protokół przesłuchania 18 lutego 1950 r. w charakterze podejrzanego Zbigniewa Lewandowskiego osadzonego w kaliskim więzieniu. Zbigniew Lewandowski wraz z Zygmuntem Nawrotkiewiczem byli oskarżeni o to, że schwytawszy na oknie celi wróbla, przywiązali mu do nogi wcześniej zredagowaną przez siebie odezwę do mieszkańców miasta Kalisza o treści antypaństwowej i wypuścili tak, by informacja została przekazana na zewnątrz. Liczyli na to, że wieść o ciężkich warunkach w kaliskim więzieniu dojdzie do państw zachodniej Europy.

IPN O/Poznań, Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu, sygn. IPN Po 77/1, s. 25

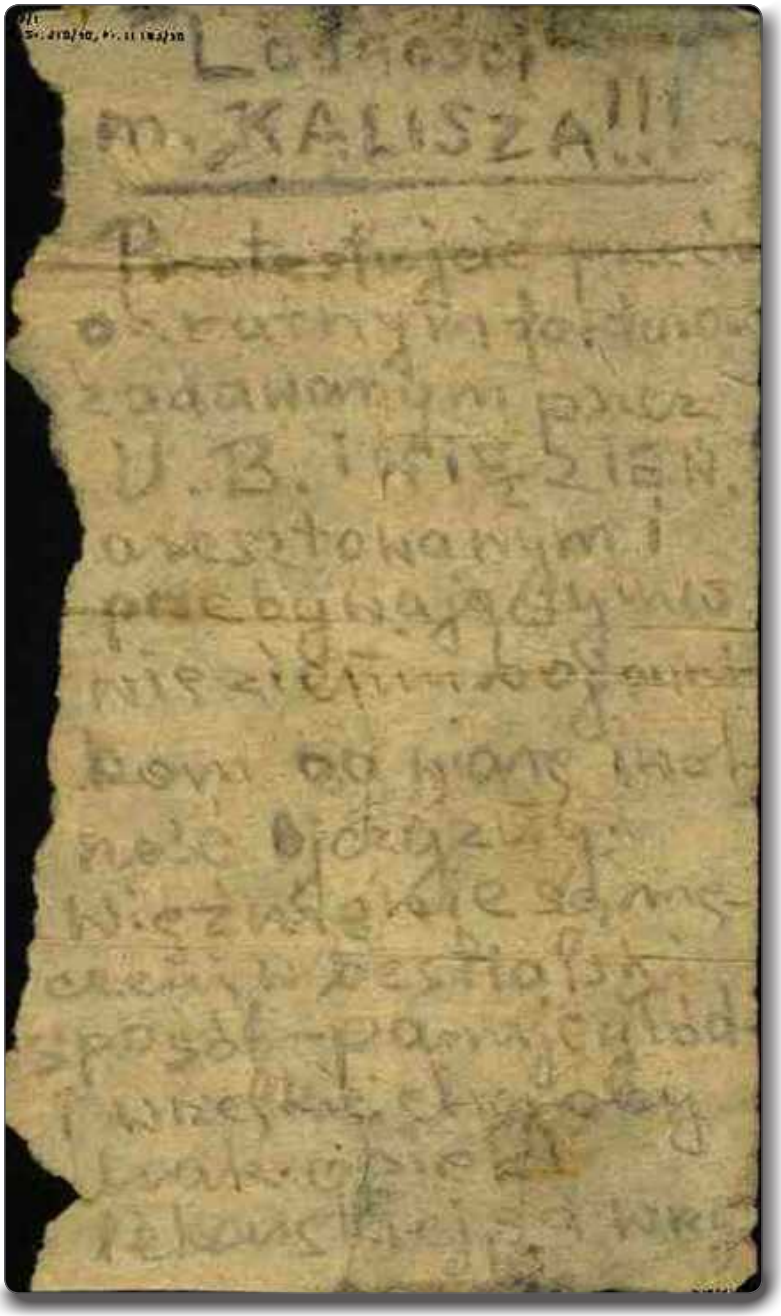

125. Dowód rzeczowy wraz z odpisem w sprawie karnej przeciwko Zbigniewowi Lewandowskiemu i Zygmuntowi Nawrotkiewiczowi, oskarżonym w 1950 r. o rozpowszechnianie informacji mających na celu wywołanie niepokojów społecznych w Więzieniu Karno-Śledczym w Kaliszu.

IPN O/Poznań, Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu, sygn. IPN Po 77/1, s. 14

IPN Po 77/1
Sr. 2/51, Sr. 210/50, Pr. II 163/50

Dymkowski

Pytanie: Co swiadkowi jest wiadomym o pisanej odezwie przez Lewandowskiego Zbigniewa i Nawrotkiewicza Zygmunta ?

Odpowiedz: Gdzies na poczatku stycznia 1950 r. kiedy siedzialem na celi nr.67 Wiezienia w Kaliszu wraz z Kaczkowskim Aleksandrem,Nawrotkiewiczem Zygmuntem i Lewandowskim Zbigniewem, to Nawrotkiewicz Zygmunt wciaz z Lewandowskim rozmawiali o ucieczce z wiezienia i ukladali sobie plany ucieczki,oraz wrogo sie wyrazali o obecnym ustroju w Polsce.Opowiadali, ze tak nie bedzie,ze ten ustroj szlak trafi,gdyz przyjdzie wojna z amerykanami,ktorzy rozbija obecne rzady komunistyczne w Polsce i oni przez to z wiezienia wyjda.Lewandowski mowil,ze najdalej rzady komunistyczne w Polsce utrzymaja sie do wiosny tego roku.Lewandowski przekonywal Kaczkowskiego,ze gdy przyjdą amerykanie to bedzie lepiej,gdyz obecnie rządza w Polsce "ruski" ktorzy nas okradaja,zawsze pomagal mu w tym Nawrotkiewicz.Kaczkowski zas mowil zawsze im,ze on byl czlonkiem partii i onemu ten ustroj sie podoba a w ten obiecany dobrobyt amerykanski on niewierzy.Wszystkich rozmow nie moge powtorzyc gdyz juz nie pamietam w kazdym badz razie Lewandowski i Nawrotkiewicz na kazdym kroku nastawiali nas wrogo wobe obecnego rzadu w Polsce. Jednego dnia na poczatku stycznia 1950 r.usiadl na oknie naszej celi wrobel,ktorego zlapal Lewandowski i zamknal go do szafki,mowiac,ze teraz co bedzie z nim mozna cos zrobic - naradzali sie z Nawrotkiewiczem,ze napisza odezwe do ludnosci,ze w wiezieniu jest glod,nedza,ze sa wszy,ze bije ich U.B.i Wiezienie,ze niema opieki lekarskiej i zeby ludzie nas ratowali bo fala komunizmu nas zaleje.Naradzili sie ze taka odezwe napisza przywiesza wroblowi do szyii i wypuszcza go.Mowili przytem,ze jak taka kartke znalezie ktos kto jest wrogo ustosunkowany do obecnego rzadu to znalezie sie to zagranica i zagranica bedzie interweniowac i mozemy sie spodziewac pomocy,zas jezeli znalezie ktos inny to "lezymy".Następnego dnia rano jak sobie uradzili,tak zrobili. Lewandowski na kartce papieru pisal odezwe tej tresci co juz wyzej podalem a Nawrotkiewicz Zygmunt od poczatku do konca mu dyktowal.Po napisaniu Lewandowski zwinal ta kartke dal Nawrotkiewiczowi a on wzial wrobla,trzymal go a Nawrotkiewicz przywiazywal ta kartke wroblowi wełna do szyii,poczem Lewandowski wypuscil go oknem.Co sie dalej stalo z kartka i wroblem nie jest mi wiadomym.Po wypuszczeniu wrobla umowili sie,ze calosc sprawy bierze na siebie Lewandowski,gdyz kombinowali w ten sposob,ze w zwiazku z tym moga miec wstrzymane za kare paczki a ze Lewandowski nie otrzymuje paczek to kiedy by wzial calosc sprawy na siebie to zadna kara wowczas by go nie dosiegla.Przez caly czas w dalszym ciagu jak tylko z nimi siedzialem w dalszym ciagu wrogo sie wyrazali o obecnym ustroju i przekonywali nas,ze niedlugo ten ustroj szlag trafi bo bedzie wojna. Zeznalem juz wszystko co bylo mi w tej sprawie wiadomym.

Dymkowski

Protokol zakonczono ktory jest zgodny z mym zeznaniem co po przeczytaniu stwierdzam własnoreczym podpisem.

Przesłuchał
Oficer Śledczy
(St.Szypulski,ppor.)

Dymkowski

strona: 0037

126. Zeznania świadka Eugeniusza Dymkowskiego złożone 9 marca 1950 r. w sprawie karnej przeciwko Zbigniewowi Lewandowskiemu i Zygmuntowi Nawrotkiewiczowi. IPN O/Poznań, Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu, sygn. IPN Po 77/1, s. 36

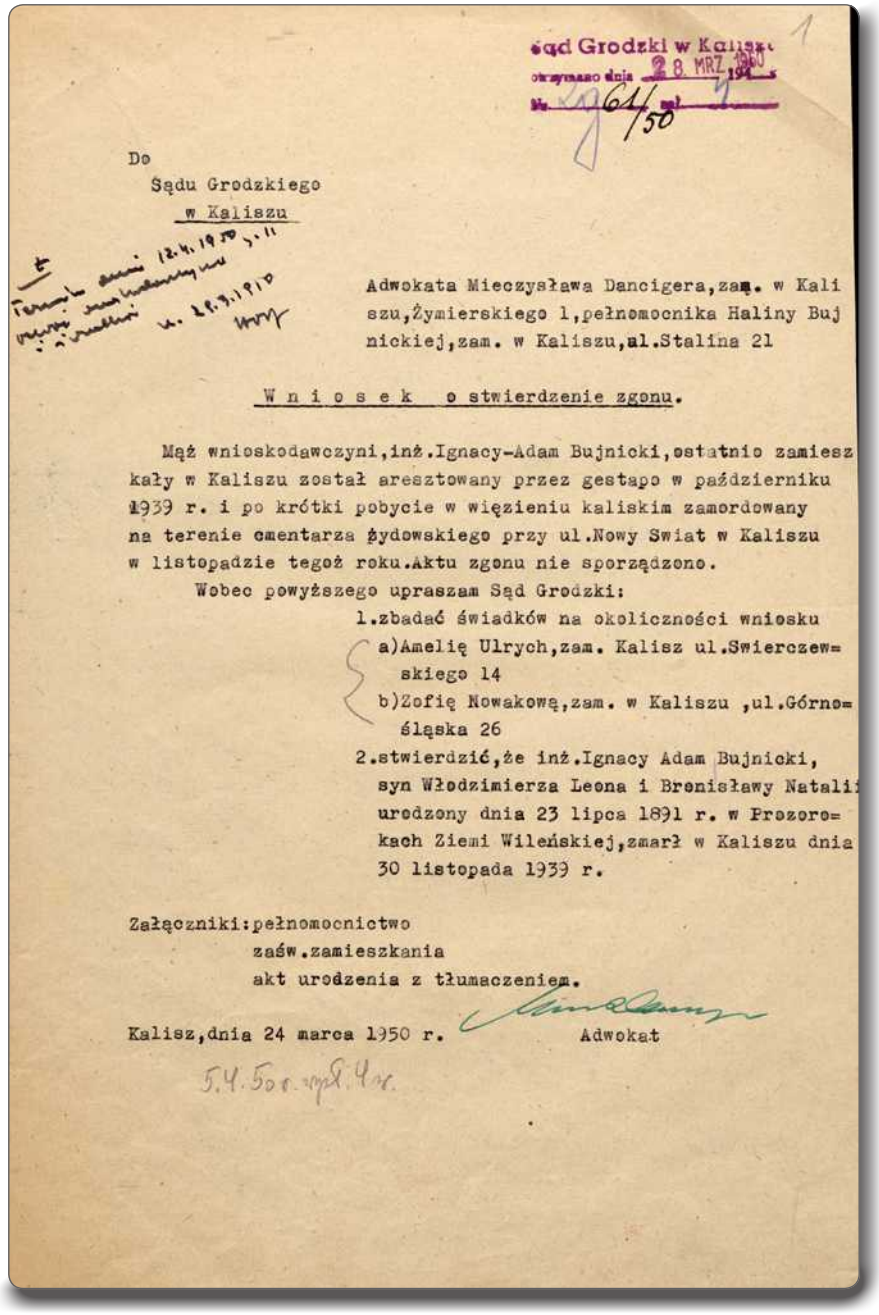

Sąd Grodzki w Kaliszu
otrzymano dnia 28 MRZ 1950
Nr 2476/50

Do
Sądu Grodzkiego
w Kaliszu

Adwokata Mieczysława Dancigera, zam. w Kaliszu, Żymierskiego 1, pełnomocnika Haliny Bujnickiej, zam. w Kaliszu, ul. Stalina 21

Wniosek o stwierdzenie zgonu.

Mąż wnioskodawczyni, inż. Ignacy-Adam Bujnicki, ostatnio zamieszkały w Kaliszu został aresztowany przez gestapo w październiku 1939 r. i po krótki pobycie w więzieniu kaliskim zamordowany na terenie cmentarza żydowskiego przy ul. Nowy Swiat w Kaliszu w listopadzie tegoż roku. Aktu zgonu nie sporządzono.

Wobec powyższego upraszam Sąd Grodzki:

1. zbadać świadków na okoliczności wniosku
   a) Amelię Ulrych, zam. Kalisz ul. Swierczewskiego 14
   b) Zofię Nowakową, zam. w Kaliszu, ul. Górnośląska 26
2. stwierdzić, że inż. Ignacy Adam Bujnicki, syn Włodzimierza Leona i Bronisławy Natalii urodzony dnia 23 lipca 1891 r. w Prozorokach Ziemi Wileńskiej, zmarł w Kaliszu dnia 30 listopada 1939 r.

Załączniki: pełnomocnictwo
zaśw. zamieszkania
akt urodzenia z tłumaczeniem.

Kalisz, dnia 24 marca 1950 r. Adwokat

5.4.50 r.

127. Akta sprawy z 1950 r. z wniosku Haliny Bujnickiej o uznanie za zmarłego prezydenta miasta Kalisza Ignacego Bujnickiego, który został aresztowany przez Niemców w październiku 1939 r. i osadzony w kaliskim więzieniu. Stracono go w początkach 1940 r. prwdopodobnie na cmentarzu żydowskim w Kaliszu.

APK, Sąd Grodzki w Kaliszu, sygn. 2476, k. 1

IPN Po 77/341
Sr. 74/52, Pr. I 24/52

Kalisz dnia 18.II.52r.

Charakterystyka służbowa

[redacted]

strażnika Więzienia w Kaliszu

Ściśle TAJNE

Ur. [redacted] 928 roku
Pochodzenie społeczne chłopskie
Stan społeczny robotnik
Przynależność partyjna P.Z.P.R.
Wykształcenie ogólne 7kl.szkoły powszechnej.
Wykształcenie wojskowe posiada
Stan rodzinny żonaty.

Treść zgodnie z punktem 3 b c d. Zarz. Ministra

W ostatnim czasie wykazywał się funkcjunariusz w prawdzie dostatecznie zdyscyplinowanym,dobrze wykonującym prace jednakowoż w ostatnich dniach stosunek jego do służby zmienił się na gorsze, przyczyną tego jest że stał się uległym wpływom kobiet,skutkiem czego spóźniał się do pracy,prowadził rozwięzłe życie rodzinne,do domu nie wracał od miesiąca również nie oddawał żonie pieniędzy,karany był za spanie na posterunku,za pijaństwo i nie przybycie do służby.-Zaznaczyć należy że str [redacted] przeprowadono kilkakrotnie rozmowy wskazując mu na jego niewłaściwy stosunek do pracy i pijaństwa,w ostatnich dniach przed dezercją również przeprowadzono z nim rozmowę wykazując mu jego nie moralny tryb życia, ażeby zerwał stosunki z kobietą z którą się zaprzyjaźnił. ażeby więcej troszczył się i czasu poświęcał żonie i dzieciom.Str. [redacted] stale przyrzekał że podobne wypadki u niego nie będą już miały miejsca,jednakowoż nie zmienił swego stosunku, wynika stąd że całkowicie uległ wpływom ludzi obcych.
Politycznie słabo wyrobiony w ostatnim czasie nie przywiązywał wagi do szkolenia politycznego i zawodowego tłumacząc się że ma daleko do domu 30klm. W miesiącu styczniu dzięki staraniom kierownictwa jednostki.Wydział mieszkaniowy przydzielił nam jedno mieszkanie które o przyznano str. [redacted] aby ulżyć mu w jego trudnych warunkach dojazdowych, ażeby mógł sprowadzić rodzinę do Kalisza-Str. [redacted] od chwili przyznania mu mieszkania nie starał się jednak sprowadzić rodziny,wyszukując wykrętne argumenty i stale odkładał termin sprowadzenia rodziny. Pomimo pomocy i udzielania wskazówek przez kier.jednostki jak i przez organizację partyjną str. [redacted] lekceważył i zbagatelizował wysiłki skierowania na właściwą drogę.

Naczelnik Więzienia

Nowak Stanisław por.

strona: 0006

128. Charakterystyka służbowa strażnika Więzienia Karno-Śledczego w Kaliszu z 18 lutego 1952 r., sporządzona przez naczelnika Stanisława Nowaka. Strażnik został oskarżony w 1952 r. o uchylanie się od obowiązku służby w Więzieniu Karno-Śledczym w Kaliszu. Ze sporządzonej charakterystyki wynika, że przełożeni posiadali bogatą wiedzę na temat życia prywatnego podwładnych. Z drugiej strony pracownicy mogli liczyć na pomoc m.in. w zdobyciu mieszkania w miejscu pracy.

IPN O/Poznań, Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu, sygn. IPN Po 77/341, s. 6

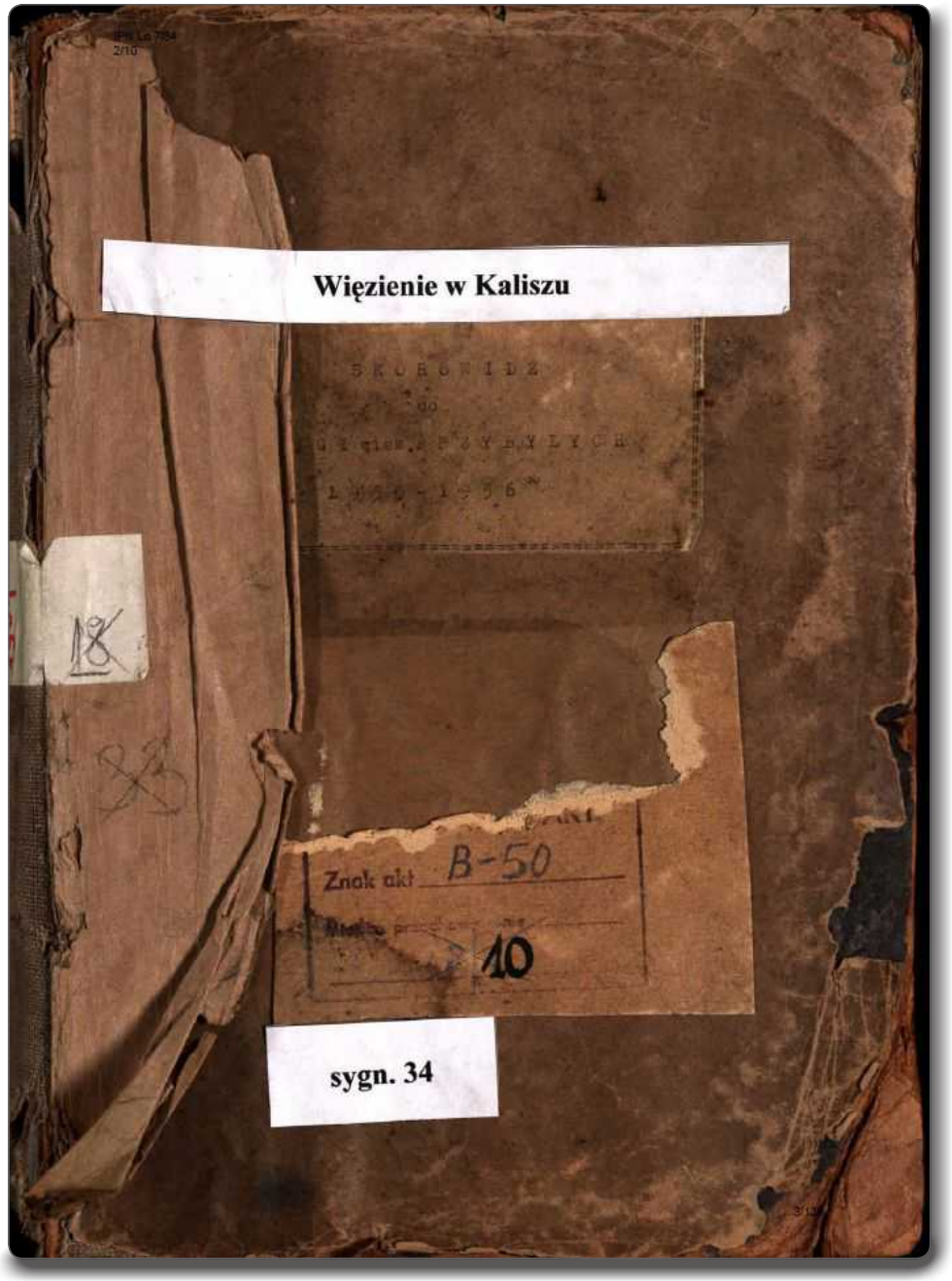

129. Strona tytułowa skorowidza osobowego do księgi więźniów przybyłych do więzienia kaliskiego w latach 1954-1956. Skorowidz zawierał takie dane jak: data przyjęcia więźnia; nazwisko i imię; imię ojca; numer w księdze głównej więźniów, data opuszczenia więzienia; uwagi – w większości zapiski o zwolnieniu.

IPN O/Łódź, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu, sygn. IPN Ld 7/34

Więzienie w Kaliszu
L.dz.DR- 1652/55

Kalisz, dn. 11.10.55r.

Ściśle tajne

Egz.Nr. 4..

Do

Centralnego Zarządu Więziennictwa MSW.
Wydział Ochrony
w/ Warszawie

RAPORT SPECJALNY

o nadzwyczajnym wypadku

Kroguiec Władysław s.Józefa ur. 25.2.1928r. pozostający do dyspozycji Sądu Powiatowego w Krotoszynie Nr. sprawy Kp.457/55 oskarżony ,że w dn. 25.8.55 w Krotoszynie zabrał w celu przywłaszczenia rower damski na szkodę Ludomiry Butchowitninow.

Uprzednio trzykrotnie karany z art.257 kk odbywał karę Warszawa III 8-mcy więzienia 1949r., w Więzieniu Świdnica 3 lata więzienia w 52r., ostatnio został zwolniony z OPW.Kamin 1954r. gdzie odbywał karę 1 rok więzienia.

W dniu 9.10.55r. będąc na izbie chorych połknął obce ciało gdzie w dn. 10.10.55r. doprowadzony na prześwietlenie do Szpitala Miejskiego w Kaliszu stwierdzono drut w dwunastnicy, żołądku i jelicie grubym,- w dalszym ciągu pozostaje pod obserwacją lekarza w tut. więzieniu.

O p i n i a :

W czasie odbywania kary zachowuje się niepoprawnie, w dniu 10.IX.55r. bez żadnych podstaw zakładał głodówkę,po przeprowadzonych rozmowach przez Kierownictwo Więzienia i Prokuratora przyjął pożywienie. W dn. 2.10.55r. w czasie przeprowadzonej łaźni zaczął krzyczeć ,że gestapowcy go mordują, ubliżając w niesamowity sposób oddziałowym. W dn. 4.10.55r. w czasie wizytacji więzienia przez inspektora C.Z.W. wogóle niechciał rozmawiać i wdalszym ciągu nie rozmawia z kierownictwem więzienia. W dn. 2.9.55r. odbyła się rozprawa Sądzie Powiatowym w Krotoszynie lecz z powodu ,że symuluje objawy umysłowo-chorego Sąd postanowił skierować go do szpitala dla psychicznie chorych po zyskaniu wolnego miejsca. Jak wynika z wypowiedzi współwięźniów ktorzy z nim przebywali oraz lekarza więziennego to w/w symulije tą chorobę a połykanie obcych ciał ma mu ułatwić ucieczkę ze szpitala w ktorym będzie operowany.

O powyższym zawiadomiono Sąd Powiatowy w Krotoszynie w dniu 11.10.55r.

Naczelnik Więzienia
W/z Kierownik Pol-Wych.
/-/ Gmerek C.p.insp.

Wyk. 2 egz.
1. adresat
2. a/a KP/DO.

13. X 5
NJ. 2565/55

130. Raport naczelnika więzienia w Kaliszu do Centralnego Zarządu Więziennictwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z października 1955 r. dotyczący wypadku połknięcia drutu przez więźnia i jego aktualnego stanu zdrowia.

AAN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie 1954-1957, sygn. 2/36, s. 26

Zakład Karny w Kaliszu
ul. Łódzka 2
62-800 KALISZ 1

SEKRETARI WPŁYN

Kalisz, 89-06-21
IPN_Po_192_19
84/1

42

W Y K A Z

osób skazanych za przestępstwa antypaństwowe, straconych lub zmarłych w Zakładzie Karnym w Kaliszu w latach 1944-56.

1. Kreczmer Stanisław, urodz. 20.10.1924r., miejsce zamieszkania: Poddębina, gm. Kamień, pow. Kalisz. Przybył: 24.01.46r., stracony: 29.07.46r. za przynależność do bandy.

2. Parada Józef urodz. 17.12.1907r., przybył: 12.12.45r., zmarł: 21.06.47r., konfident.

3. Wieruszewski Stanisław, urodz. 22.02.1925, miejsce zamieszkania: Lisków, gm. Strzałków, pow. Kalisz. Przybył 26.01.46r., zmarł: 8.09.46r. Przynależność do bandy.

Powyższe dane ustalono w oparciu o Księgę Główną Więźniów Śledczych Nr. 2, Więzienie w Kaliszu, 1946r.

4. Globiszewski Ziemowit s.Jana i Władysławy zd. Marczak, urodz. 1.03.1929r., zamieszkały w Kaliszu, ul. Żymierskiego 39. Przybył: 31.05.48r., stracony: 6.07.48r. / przez rozstrzelanie/ art. 1 § 1,2,3 i art. 4 § 1 dekretu z dn. 13.06.46r.

5. Just August s. Daniela i Wandy zd. Kończak, urodz. 21.12.1911r., zamieszkały w Szczecinie, ul. Narutowicza 75/5, przybył: 3.04.1950r., stracony: 3.05.50r. art. 1 dekretu z dn. 31.08.44r.

6. Witman Józef s. Władysława i Marianny zd. Nowak, urodz. 8.05.1923r. przybył: 21.07.47r., stracony: 10.12.47r. art. 4 §1 dekretu z dn. 13.06.46r., zamieszkały w Józefowie, gm. Chocz, pow. Kalisz.

Dane ustalono w oparciu o : Księgę Główną Więźniów Śledczych, 1947-1950 / 2/20/,
Księgę Główną Więźniów, 1947- 1950 / 2/19/

wyk. w 2 egz.
Miejsca pochowania zwłok nieustalono.

NACZELNIK
Zakładu Karnego w Kaliszu

Oddziałowe Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów w Poznaniu

131. Wykaz osób skazanych za przestępstwa antypaństwowe, straconych lub zmarłych w Zakładzie Karnym w Kaliszu w latach 1944-1956. Wykaz sporządzono w czerwcu 1989 r. na podstawie Decyzji Nr 1 Dyrektora Centralnego Zarządu Zakładów Karnych z dnia 12 maja 1989 r.

IPN O/Poznań, Areszt Śledczy w Poznaniu, sygn. IPN Po 192/19, s. 42

N o t a t k a 122

z przeprowadzonej w dniu 24 lipca 1968 r. wyrywkowej lustracji w Zakładzie Karnym w Kaliszu w zakresie dotyczącym zatrudnienia więźniów i tymczasowo aresztowanych.

Mając na uwadze potrzebę sprawdzenia realizacji zaleceń pokontrolnych z przeprowadzonej w dniach 6 - 7 maja 1968 r. wizytacji Zakładu Karnego w Kaliszu, przeprowadziłem w dniu 24 lipca 1968 r. wyrywkową lustrację pozwalającą na ocenę dotychczasowej realizacji zaleceń na odcinku zatrudnienia więźniów.
W dniu lustracji na ogólny stan 466 więźniów / w tym 39 tymczasowo aresztowanych/ przebywających w Zakładzie Karnym w Kaliszu było zatrudnionych 302 więźniów i to:

a/ odpłatnie

1. w gospodarstwie typu "J"	-	2	więźniów
2. w cegielni Tyniec	-	31	"
3. w cegielni Rypinek I	-	20	"
4. w cegielni Rypinek II	-	10	"
5. w cegielni Piwonice	-	10	"
6. przy produkcji nakładczej "Wagomet"	-	90	"
7. w Podośrodku Borków /SNOS/	-	22	"
8. w Rolniczej Spółdzielni Ogrodniczej w Kaliszu	-	39	"
9. w produkcji nakładczej zleconej przez GS	-	9	"
10. w Gminnej Spółdzielni w Kaliszu przy workowaniu zboża	-	8	"
Razem		241	więźniów

132. Notatka z lustracji klierownika Referatu Penitencjarnego Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu Zakładu Karnego w Kaliszu w dniu 24 lipca 1968 r. dotyczącej zatrudnienia więźniów i tymczasowo aresztowanych.

AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa w Warszawie 1956-1969, sygn. 1/127, s. 122

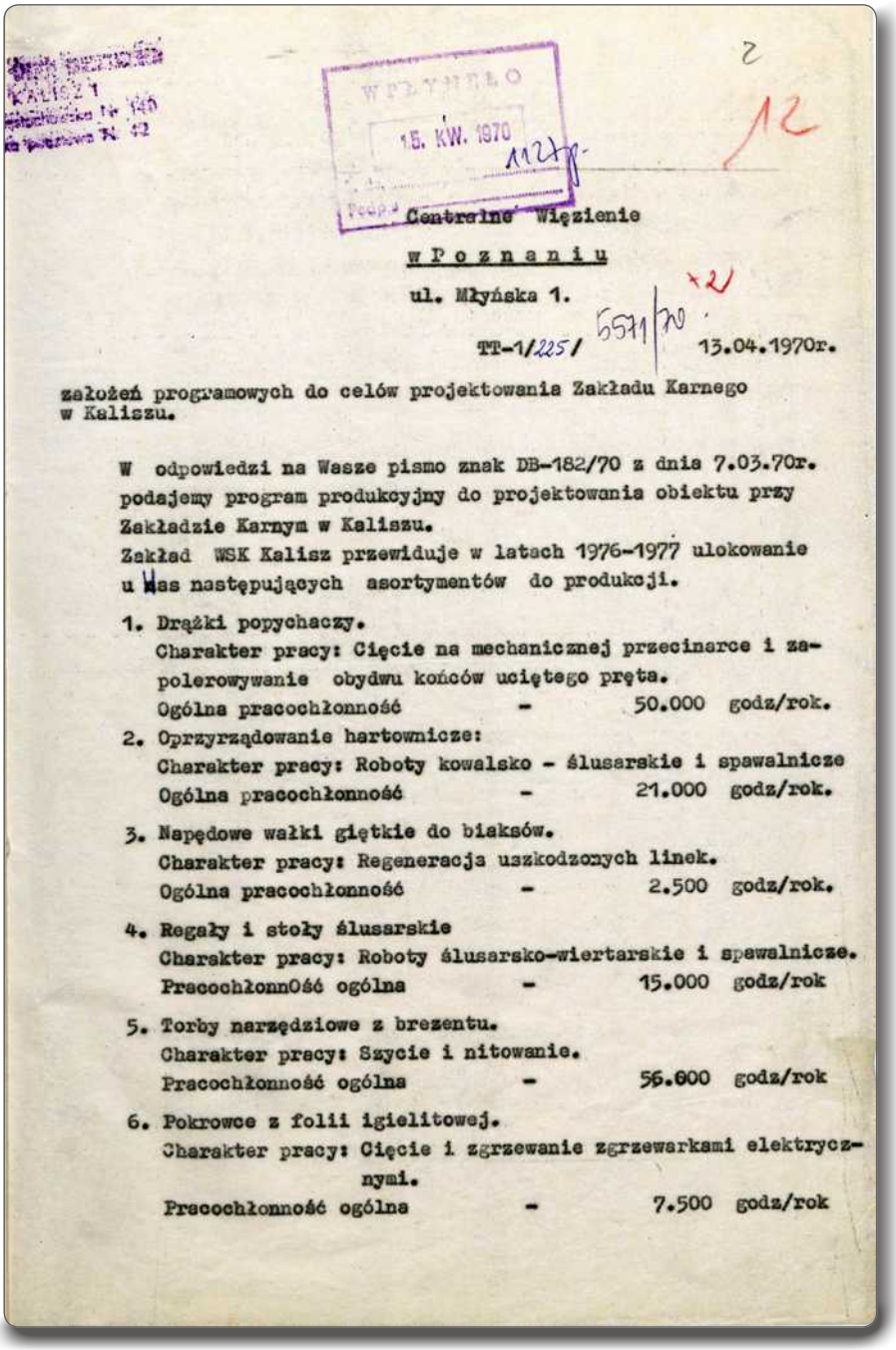

WPŁYNĘŁO
15. KW. 1970

Centralne Więzienie
w Poznaniu
ul. Młyńska 1.

TT-1/225/ 5571/70 13.04.1970r.

założeń programowych do celów projektowania Zakładu Karnego w Kaliszu.

W odpowiedzi na Wasze pismo znak DB-182/70 z dnia 7.03.70r. podajemy program produkcyjny do projektowania obiektu przy Zakładzie Karnym w Kaliszu.
Zakład WSK Kalisz przewiduje w latach 1976-1977 ulokowanie u Nas następujących asortymentów do produkcji.

1. Drążki popychaczy.
   Charakter pracy: Cięcie na mechanicznej przecinarce i zapolerowywanie obydwu końców uciętego pręta.
   Ogólna pracochłonność - 50.000 godz/rok.
2. Oprzyrządowanie hartownicze:
   Charakter pracy: Roboty kowalsko - ślusarskie i spawalnicze
   Ogólna pracochłonność - 21.000 godz/rok.
3. Napędowe wałki giętkie do biaksów.
   Charakter pracy: Regeneracja uszkodzonych linek.
   Ogólna pracochłonność - 2.500 godz/rok.
4. Regały i stoły ślusarskie
   Charakter pracy: Roboty ślusarsko-wiertarskie i spawalnicze.
   Pracochłonność ogólna - 15.000 godz/rok
5. Torby narzędziowe z brezentu.
   Charakter pracy: Szycie i nitowanie.
   Pracochłonność ogólna - 56.000 godz/rok
6. Pokrowce z folii igielitowej.
   Charakter pracy: Cięcie i zgrzewanie zgrzewarkami elektrycznymi.
   Pracochłonność ogólna - 7.500 godz/rok

133. Program założeń ulokowania na terenie Zakładu Karnego w Kaliszu produkcji elementów na potrzeby Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego „Delta” w Kaliszu z 1970 r.

APK, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 1, k. 2

POLECONY

24

KALISZ 1
Częstochowska Nr 140
Poczta Nowa Nr 12

Centralne Więzienie

w P o z n a n i u
ul. Młyńska 1

WPŁYNĘŁO
27. SIE. 1970

/AR-1/ /70r.
11174

25 SIER. 1970

Nawiązując do odpisu Waszego pisma skierowanego do Miasto-projektu w Kaliszu oraz do ostatnio przeprowadzonych rozmów na temat ewentualnej Kooperacji, Dyrekcja Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego "Delta" -Kalisz, uprzejmie informuje, że po szczegółowym przeanalizowaniu kalkulacji kosztów związanych ze wspomnianą kooperacją produkcja ta byłaby dla przedsiębiorstwa nieopłacalna. Urządzenie bowiem i wyposażenie warsztatu w Zakładzie Karnym w Kaliszu stanowią niewspółmierne koszty do przewidzianych efektów. W takiej sytuacji przedsiębiorstwo tutejsze nie może wyrazić zgody na współpracę, która w efekcie przyniosłaby przedsiębiorstwu straty.-

I Zastępca Dyrektora
d/s Technicznych
mgr. Stanisław Gruszka

Do wiadomości
Zakład Karny w Kaliszu

134. Decyzja o zaniechaniu budowy warsztatów Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego „Delta" w Kaliszu na terenie Zakładu Karnego w Kaliszu z 1970 r.
APK, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 1, k. 4

118

Kalisz, dnia 31.05.1980 r.

Protokół przekazania amunicji, sprzętu i oporządzenia

Lp.	Nazwa sprzętu	Ilość	Braki,nadwyżki
1.	Hełm stalowy bojowy wz 67	15	
2.	Hełm stalowy bojowy wz 50	15	
3.	Pałka gomowa zwykła	24	
4.	Pałka gumowa szturmowa	10	
5.	Kajdanki szczękowe	28	
6.	Tarcza ochronna	10	
7.	Okulary ochronne	45	
8.	Lornetka pryzmatyczna 6x30	3	
9.	Lornetka obserwacyjna L-40x64	1	
10.	Kompas Adrianowa	1	
11.	Kompas A.K.	3	
12.	9 mm nabój pistoletowy	1.104	
13.	7,62 mm nabój pistoletowy TT	15,654	
14.	7,62 mm nb do KBK pocisk L	838	
15.	7,62 mm nb z łuską stalową	5,280	
16.	26 mm Komplet sygnałowy	6	
17.	Granat ręczny RG bez zapal.	100	
18.	Zapalnik UZRGŁ	100	
19.	5,6 mm nab. sportowy	1,300	
20.	Petarda do poz. ognia	40	
21.	Granat ćwiczebny Fi	48	
22.	Zapalnik zastępczy	60	
23.	7,62 mm nb.KBK szkolny	40	
24.	7,62 mm nb. pist.szkolny	40	
25.	9 mm nb.pist.szkolny	6	
26.	Łuski od nb. KBK	2.732	
27.	Łuski od nb. pistoletowego	5.837	
28.	Łuski od 9mm nb.pisltolet.	729	
29.	Magazynek do PW wz.33	30	
30.	Wycior do PW wz.33	30	
31.	Futerał skórzany czarny do PW 33	10	
32.	Futerał skórzany blaj nat. do PW	32	
33.	Futerał spec. z szelkami do PW	2	
34.	Pasek do futerału czarnego	3	
35.	Pasek do futerału barwy natural.	6	
36.	Mag. do P-64 z kopytkiem	60	
37.	Wycior do P-64	31	

135. Fragment protokołu przekazania gospodarki uzbrojenia w Zakładzie Karnym w Kaliszu 31 maja 1980 r. Podczas prac komisji polegających na porównaniu stanów faktycznych sprzętu w magazynach uzbrojenia ze stanami ewidencyjnymi, nie stwierdzono braków, nadwyżek i sprzętu uszkodzonego.

APK, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 403, s. 118

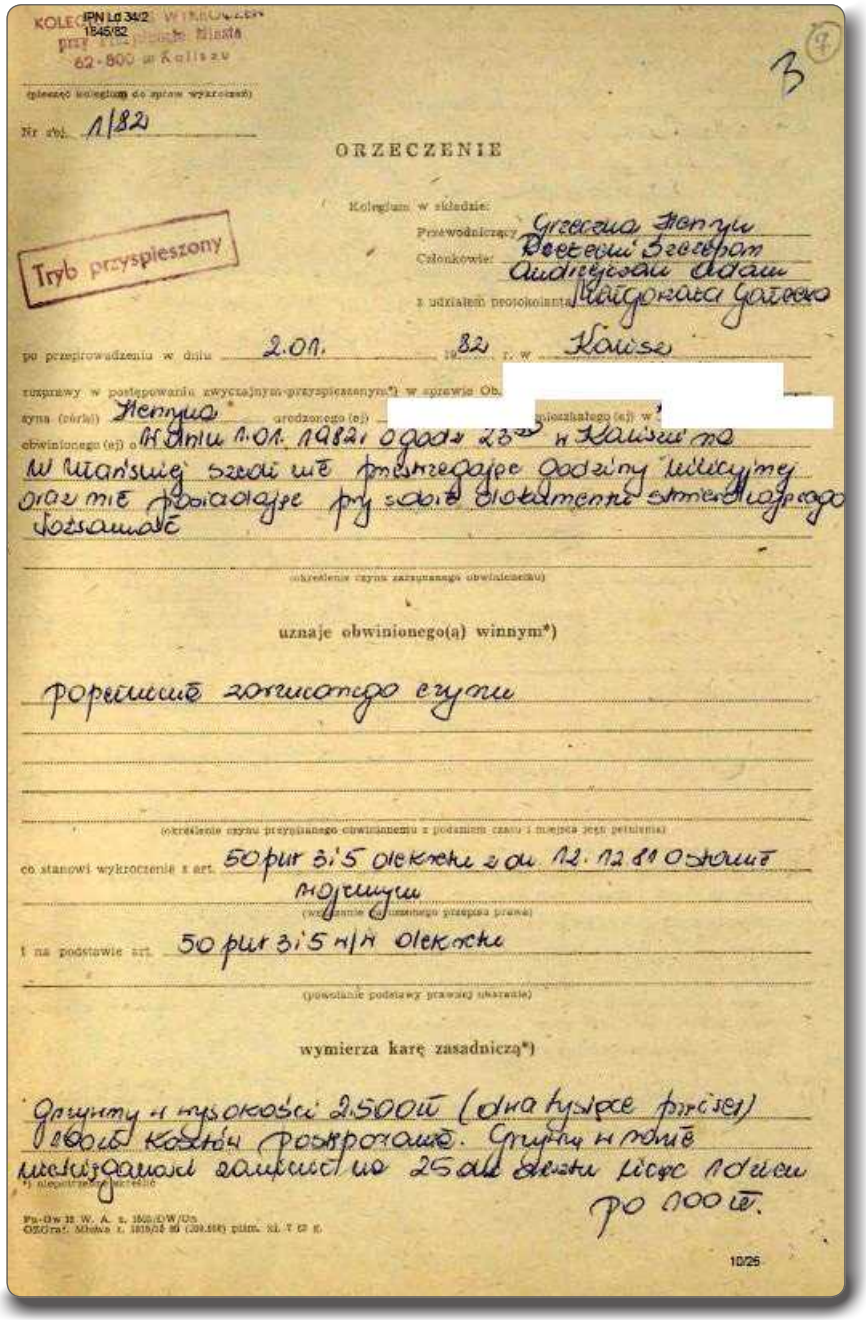

IPN Ld 34/2 1845/82

KOLEGIUM WYKROCZEŃ przy Prezydencie Miasta 62-800 w Kaliszu

(pieczęć kolegium do spraw wykroczeń)

Nr zbl. 1/82

3

ORZECZENIE

Tryb przyspieszony

Kolegium w składzie:
Przewodniczący: Grzeczna Henryk
Członkowie: Bartecki Zbigniew, Andrzejczak Adam
z udziałem protokolanta: Małgorzata Garecka

po przeprowadzeniu w dniu 2.01. 82 r. w Kaliszu

rozprawy w postępowaniu zwyczajnym-przyspieszonym*) w sprawie Ob. [redacted]

syna (córki) Henryka urodzonego (ej) [redacted] zamieszkałego (ej) w [redacted]

obwinionego (ej) o to, że w dniu 1.01.1982r. o godz. 23[00] w Kaliszu na ul. Miarowej szedł nie przestrzegając godziny milicyjnej oraz nie posiadając przy sobie dokumentu stwierdzającego tożsamość

(określenie czynu zarzucanego obwinionemu)

uznaje obwinionego(a) winnym*)

popełnienie zarzucanego czynu

(określenie czynu przypisanego obwinionemu z podaniem czasu i miejsca jego popełnienia)

co stanowi wykroczenie z art. 50 pkt 3 i 5 dekretu z dn. 12.12.81 o stanie wojennym

(wskazanie naruszonego przepisu prawa)

i na podstawie art. 50 pkt 3 i 5 w/w dekretu

(powołanie podstawy prawnej skazania)

wymierza karę zasadniczą*)

grzywny w wysokości 2500 zł (dwa tysiące pięćset) złotych każdym rozstrzygamo. Grzywny w razie nieściągalności zamienia się na 25 dni aresztu licząc 1 dzień po 100 zł.

*) niepotrzebne skreślić

Pa-Dw 32 W. A. z. 1820/DW/US
OZGraf. Mława z. 1819/82 30 (200.000) pism. kl. 7 (2 z.)

10/25

136. Orzeczenie Kolegium ds. Wykroczeń przy Prezydencie Miasta Kalisza z 1982 r. Obywatel w stanie wojennym został skazany na grzywnę w wysokości 2500 zł, którą w razie nieściągalności zamieniano na areszt w Zakładzie Karnym w Kaliszu. W tym przypadku 1 dzień aresztu przeliczano na 100 zł grzywny.

IPN O/Łódź, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. IPN Ld 34/2 1845/82, s. 7

IPN Ld 34/35
1967/82

KARTA DAKTYLOSKOPIJNA
DO REJESTRACJI DZIESIĘCIOPALCOWEJ

Nazwisko
Imiona
Nr
Rok urodz. 1951
MĘŻCZYZNA
F. kl.

1. wielki palec | 2. wskazujący palec | 3. środkowy palec | 4. serdeczny palec | 5. mały palec

PRAWA RĘKA

Przy sporządzaniu odcisków i wysyłce karty składać (łamać) tylko w tym miejscu

6. wielki palec | 7. wskazujący palec | 8. środkowy palec | 9. serdeczny palec | 10. mały palec

LEWA RĘKA

Przy sporządzaniu odcisków i wysyłce karty składać (łamać) tylko w tym miejscu

LEWA RĘKA | Jednoczesny odcisk czterech palców | PRAWA RĘKA

Jednoczesny odcisk wielkich palców

Podpis daktyloskopowanego

137. Karta daktyloskopijna do rejestracji dziesięciopalcowej z 1982 r. dołączona do akt tymczasowo aresztowanego za brak zezwolenia na poruszanie się w czasie trwania godziny milicyjnej, brak zezwolenia na zmianę czasowego miejsca pobytu i brak dokumentu tożsamości.

IPN O/Łódź, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. IPN Ld 34/35, s. 11

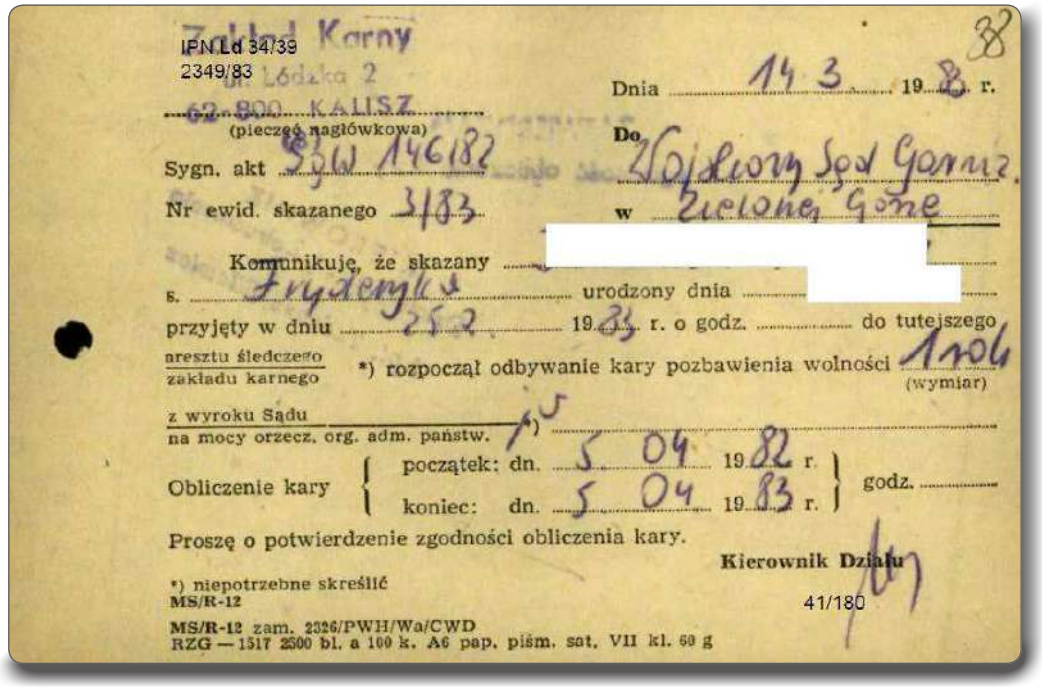

IPN Ld 34/39
2349/83

Zakład Karny
ul. Łódzka 2
62-800 KALISZ
(pieczęć nagłówkowa)

38

Dnia 14 3 19 83 r.

Do Wojskowy Sąd Garnizonowy w Zielonej Górze

Sygn. akt SW 146/82

Nr ewid. skazanego 3/83

Komunikuję, że skazany [redacted]

s. Fryderyka urodzony dnia [redacted]

przyjęty w dniu 25.2 19 83 r. o godz. ..... do tutejszego aresztu śledczego / zakładu karnego

*) rozpoczął odbywanie kary pozbawienia wolności 1 rok (wymiar)

z wyroku Sądu / na mocy orzecz. org. adm. państw. *) .....

Obliczenie kary { początek: dn. 5 04 19 82 r. / koniec: dn. 5 04 19 83 r. } godz. .....

Proszę o potwierdzenie zgodności obliczenia kary.

Kierownik Działu

*) niepotrzebne skreślić
MS/R-12

41/180

MS/R-12 zam. 2326/PWH/Wa/CWD
RZG — 1517 2500 bl. a 100 k. A6 pap. piśm. sat. VII kl. 60 g

138. Pismo do Wojskowego Sądu Garnizonowego w Zielonej Górze z 14 marca 1983 r. informujące o rozpoczęciu odbywania kary pozbawienia wolności w Kaliszu przez więźnia skazanego za sporządzanie, gromadzenie, przechowywanie i rozpowszechnianie nielegalnych ulotek. Skazany odbywanie kary rozpoczął w Areszcie Śledczym w Międzyrzeczu w kwietniu 1982 r., w lipcu ze względu na stan zdrowia przewieziono go do Aresztu Śledczego w Poznaniu. We wrześniu 1982 r. przebywał w Areszcie Śledczym w Zielonej Górze, by w końcu 25 lutego 1983 r. trafić do Kalisza.

IPN O/Łódź, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. Ld 34/39, s. 38

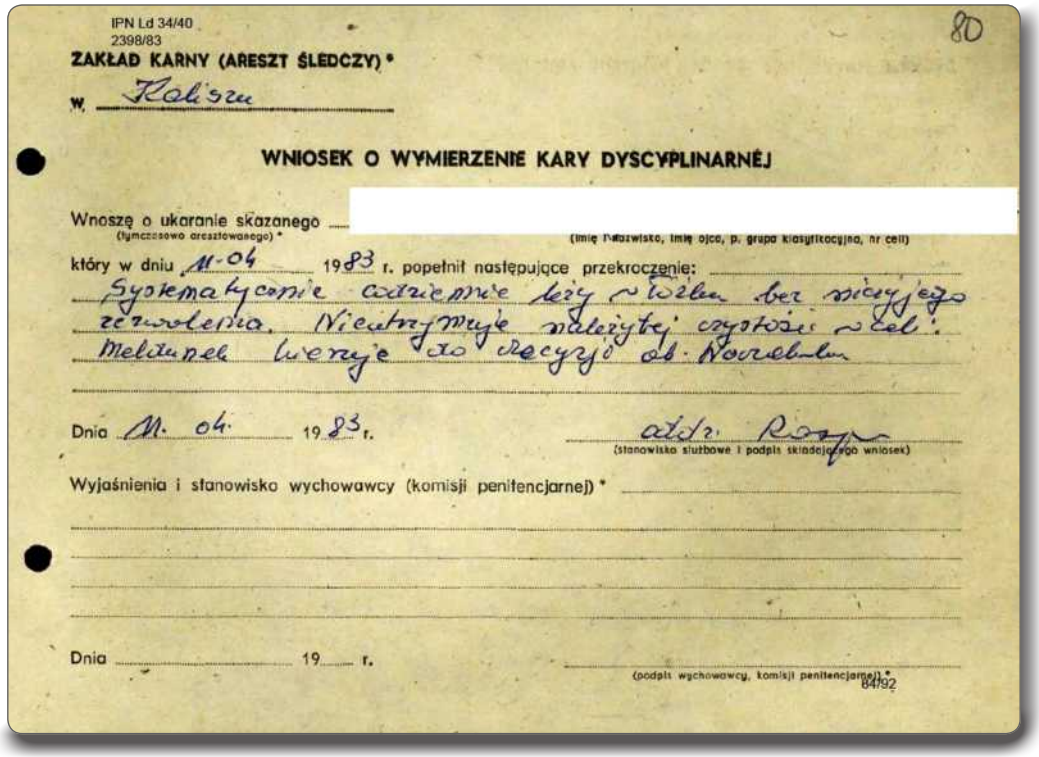

IPN Ld 34/40
2398/83

80

ZAKŁAD KARNY (ARESZT ŚLEDCZY) *

w Kaliszu

WNIOSEK O WYMIERZENIE KARY DYSCYPLINARNEJ

Wnoszę o ukaranie skazanego
(tymczasowo aresztowanego) *
(imię i nazwisko, imię ojca, p. grupa klasyfikacyjna, nr cell)

który w dniu 11-04 1983 r. popełnił następujące przekroczenie:
Systematycznie codziennie leży w łóżku bez niczyjego zezwolenia. Nie utrzymuje należytej czystości w celi. Meldunek kieruje do decyzji ob. Naczelnika

Dnia 11. 04. 1983 r.

aldz. Rosyn
(stanowisko służbowe i podpis składającego wniosek)

Wyjaśnienia i stanowisko wychowawcy (komisji penitencjarnej) *

Dnia ..... 19.... r.

(podpis wychowawcy, komisji penitencjarnej) *

84/92

139. Wniosek z 11 kwietnia 1983 r. o wymierzenie kary dyscyplinarnej więźniowi, który został skazany na 1 rok pozbawienia wolności za to, że od października 1982 r. do 13 grudnia 1982 r. kolportował w Kostrzynie ulotki „Solidarność Wojenna", nawoływał do strajku, nieposłuszeństwa władzy i przeciwdziałania aktom stanu wojennego. Wyrok zaczął odsiadywać w Areszcie Śledczym w Zielonej Górze 21 grudnia 1982 r., 25 lutego 1983 r. trafił do Kalisza.

IPN O/Łódź, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. IPN Ld 34/40, s. 80

PROKURATURA WOJEWÓDZKA
w Kaliszu
z siedz. w Ostrowie Wlkp.
Al. Powstańców Wlkp. 14 lit. b
63-400 Ostrów Wlkp., tel. 667-04

Sygn. akt Ds.7/85

2

POSTANOWIENIE

O TYMCZASOWYM ARESZTOWANIU

Dnia 25 kwietnia 1985 r.

Józef Kosprzak - Wiceprokurator
(imię, nazwisko i stanowisko)

Prokuratury Wojewódzkiej w Kaliszu

w sprawie kolportażu bezdebitowej literatury

na zasadzie art. 210 § 1 i 217 § 1 pkt. kpk.

postanowił

zastosować wobec Jacka, Wojciecha JAKUBOWSKIEGO

syna/córki Stanisława urodz. dnia 9.08. /sierpnia/ 1960 r.

podejrzanego(ej) o popełnienie przestępstwa przewidzianego w art. 282 § 1 a kk i 45 "Prawa Prasowego" w zw. z art. 10 § 2 kk

zatrzymanego(ną) dnia 24 kwietnia 1985 r. o godz. 21 00 jako

środek zapobiegawczy tymczasowe aresztowanie, które zostanie uchylone, jeżeli w terminie

do dnia 24 lipca 1985 r. nie nastąpi przedłużenie aresztowania lub

wniesienie aktu oskarżenia.

UZASADNIENIE

Jacek, Wojciech JAKUBOWSKI podejrzany(na) jest o to, że

w okresie od grudnia 1984 r. do 24 kwietnia 1985 r. podjął działania zmierzające do wywołania niepokoju publicznego przez prowadzenie bez wymaganego zezwolenia prasowej działalności wydawniczej bezdebitowych publikacji o treści natypanstwowej oraz nawołującej do bojkotu pochodu 1.Majowego i do stosowania terroru wobec określonych osób, a następnie te publikacje - za pośrednictwem innych osób - rozpowszechniał

PG-29 ZGPIT W-W, Z. 765-83 — 210.000

140. Postanowienie o tymczasowym aresztowaniu Jacka Jakubowskiego wystawione 25 kwietnia 1985 r. za kolportaż bezdebitowej literatury i działania zmierzające do wywołania niepokoju społecznego.

IPN O/Łódź, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. IPN Ld 34/12 3371/85, k. 2

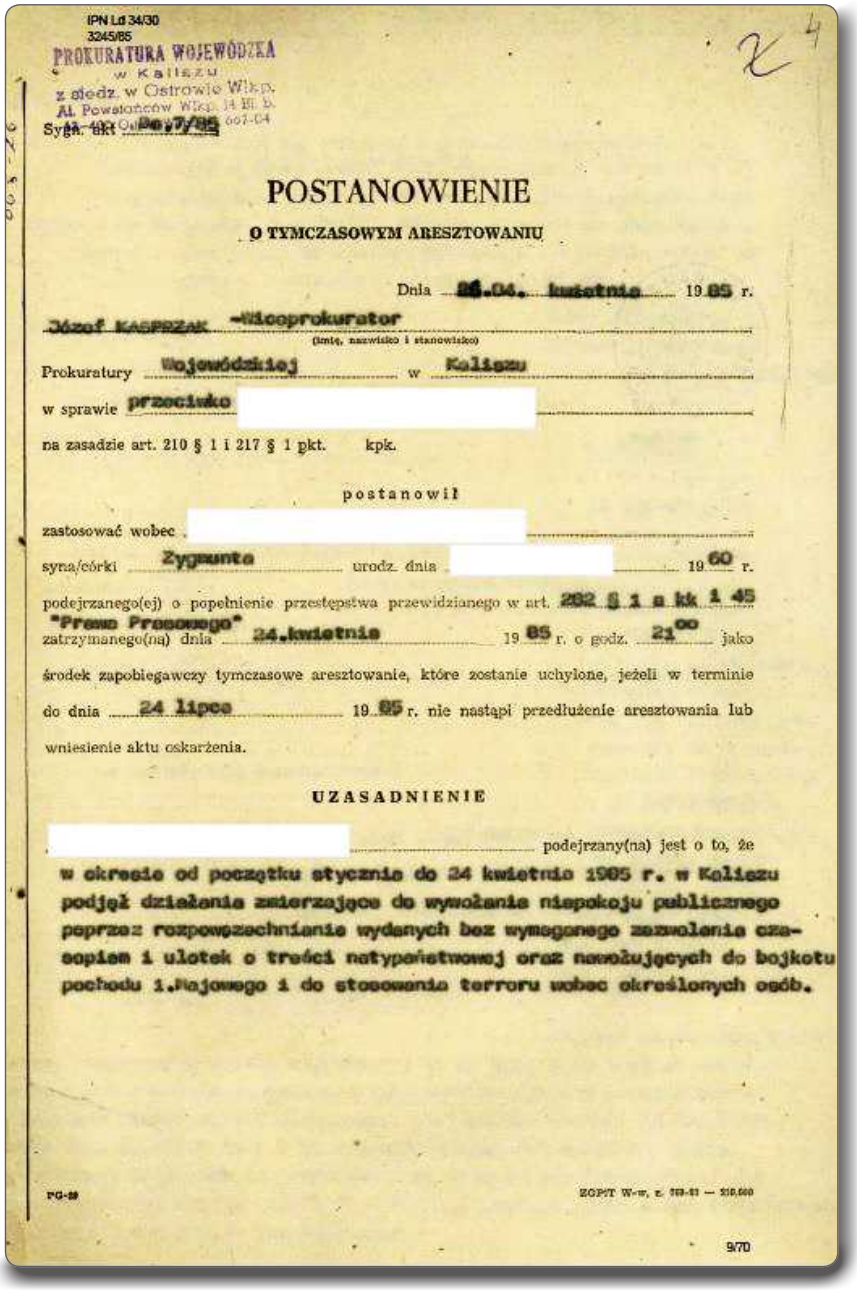

IPN Ld 34/30
3245/85

PROKURATURA WOJEWÓDZKA
w Kaliszu
z siedz. w Ostrowie Wlkp.
Al. Powstańców Wlkp. 14 III. b.
Sygn. akt Dc.7/85

POSTANOWIENIE

O TYMCZASOWYM ARESZTOWANIU

Dnia 26.04. kwietnia 1985 r.

Józef KASPRZAK -Wiceprokurator
(imię, nazwisko i stanowisko)

Prokuratury Wojewódzkiej w Kaliszu

w sprawie przeciwko [redacted]

na zasadzie art. 210 § 1 i 217 § 1 pkt. kpk.

postanowił

zastosować wobec [redacted]

syna/córki Zygmunta urodz. dnia [redacted] 1960 r.

podejrzanego(ej) o popełnienie przestępstwa przewidzianego w art. 282 § 1 a kk i 45 "Prawa Prasowego"

zatrzymanego(na) dnia 24.kwietnia 1985 r. o godz. 21⁰⁰ jako

środek zapobiegawczy tymczasowe aresztowanie, które zostanie uchylone, jeżeli w terminie

do dnia 24 lipca 1985 r. nie nastąpi przedłużenie aresztowania lub

wniesienie aktu oskarżenia.

UZASADNIENIE

[redacted] podejrzany(na) jest o to, że

w okresie od początku stycznia do 24 kwietnia 1985 r. w Kaliszu podjął działania zmierzające do wywołania niepokoju publicznego poprzez rozpowszechnianie wydanych bez wymaganego zezwolenia czasopism i ulotek o treści natypaństwowej oraz nawołujących do bojkotu pochodu 1.Majowego i do stosowania terroru wobec określonych osób.

PG-29 ZGP/T W-w, z. 759-83 — 210.000

9/70

141. Postanowienie z 26 kwietnia 1985 r. o tymczasowym aresztowaniu za podjęcie działań zmierzających do wywołania niepokoju publicznego m.in. nawoływanie do bojkotu pochodu 1 majowego. Aresztanta osadzono w Zakładzie Karnym w Kaliszu 16 czerwca 1985 r. Został zwolniony 20 lipca 1985 r. ponieważ 27 lipca 1985 r. miał wstąpić w związek małżeński.

IPN O/Łódź, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 34/30, s. 4

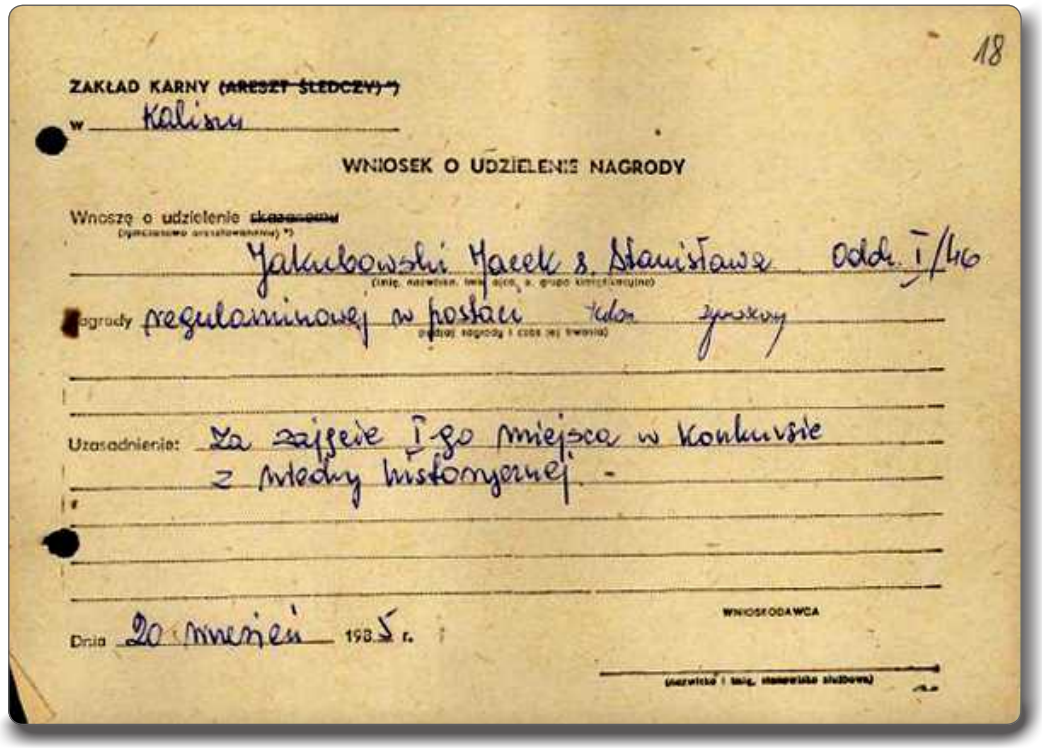

18

ZAKŁAD KARNY ~~(ARESZT ŚLEDCZY)~~ *)

w Kaliszu

WNIOSEK O UDZIELENIE NAGRODY

Wnoszę o udzielenie ~~skazanemu~~
(tymczasowo aresztowanemu) *)

Jakubowski Jacek s. Stanisława Oddz. I/46
(imię, nazwisko, imię ojca, s. grupa klasyfikacyjna)

Nagrody regulaminowej w postaci talon żywnościowy
(podaj nagrodę i czas jej trwania)

Uzasadnienie: Za zajęcie I-go miejsca w konkursie z wiedzy historycznej. -

Dnia 20 wrzesień 1985 r.

WNIOSKODAWCA

(nazwisko i imię, stanowisko służbowe)

142. Wniosek o udzielenie nagrody w postaci talonu żywnościowego dla aresztowanego Jacka Jakubowskiego za zajęcie I. miejsca w konkursie wiedzy historycznej, zorganizowanym w Zakładzie Karnym w Kaliszu we wrześniu 1985 r.

IPN O/Łódź, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. IPN Ld 34/12 3371/85, k. 18

Protest więźniów w Kaliszu

Wołanie zza krat

Dla kogoś, kto codziennie przechodzi ulicą Łódzką w Kaliszu, jej pejzaż jest powszedni i nawet mało interesujący. A przecież tu właśnie znajduje się okazała, zakratowana budowla, która powinna działać jak swoiste memento. Zza murów Zakładu Karnego przy Łódzkiej 2 nieczęsto przedostają się wiadomości, ale dziś (28 września) na żądanie więźniów, wsparte strajkiem głodowym, prezes Sądu Wojewódzkiego w Kaliszu oraz dziennikarz „Ziemi Kaliskiej" mają być łącznikami z wolnym światem.

— Skazani doskonale wiedzą, co dzieje się w kraju i w innych więzieniach — słuchają radia, czytają prasę — mówi ppłk ANDRZEJ SZCZEPANIAK Naczelnik Zakładu Karnego w Kaliszu — i właśnie wczoraj (27 września) około dwóch trzecich osadzonych odmówiło przyjmowania posiłków i podjęło strajk głodowy. Jeszcze tego samego dnia głodówkę zakończono po złożonej przeze mnie obietnicy zorganizowania spotkania z przedstawicielami Wymiaru Sprawiedliwości i prasy, którego domagali się protestujący.

Sceneria każdego więzienia, a kaliskiego chyba w szczególności, zważywszy na metrykę budynku robi dość niesamowite wrażenie. Przytłaczająca fasada gmachu, mroczne wnętrza, zgrzyt odsuwanych z hałasem krat, masywne stalowe drzwi odgradzające cele od szerokiego więziennego korytarza strażnicy, wreszcie świadomość bliskości tych, których skazano na wieloletnią izolację...

W Zakładzie Karnym w Kaliszu przebywa obecnie około 60 więźniów i jak na możliwość tego zakładu — to mało. Odsiadują tutaj „końcówki" do pięciu lat pozbawienia wolności. Pracują w niektórych zakładach produkcyjnych Kalisza i innych miast, a także na terenie więzienia. Około południa w więziennej świetlicy rozpoczyna się dyskusja nad postulatami przedstawionymi przez skazanych.

Padają żale i pretensje. O niskich zarobkach i zbyt małej ich części przypadającej do dyspozycji osadzonego, o niemal symbolicznej kwocie wręczanej na „wypiskę" z zakładu, o niewliczaniu okresu zatrudnienia w zakładzie karnym do ogólnego stażu pracy i nabywania praw emerytalnych, o małych możliwościach podjęcia pracy na wolności.

Pojawiły się też zarzuty wobec lekarza więziennego, który zdaniem skazanych — nie spełnia swojej roli. Jeden z osadzonych powiedział, że na prześwietlenie kręgosłupa musiał czekać aż pół roku...

Wszystkie postulaty zostały zawarte w liście skierowanym do premiera Mazowieckiego, w którym m.in. czytamy: „W tych specyficznych warunkach nie mamy innej możliwości, jak tylko przy pomocy protestu głodowego zademonstrować swoje niezadowolenie z przedłużających się w nieskończoność prac nad nowelizacją Prawa Karnego, Kodeksu Karno-Wykonawczego i Kodeksu Postępowania Karnego, jak również zniesieniem kary śmierci i zatwierdzeniem Ustawy Amnestyjnej. Domagamy się wolności i sprawiedliwości, gruntowych zmian w Prawie Karnym z pełnym poszanowaniem praw człowieka, wprowadzenie w życie aktu amnestyjnego z uwzględnieniem recydywy, podniesienia stawek płacowych za wykonywaną pracę, zwiększenia kwoty nie podlegającej egzekucji komorniczej do 5.500 zł., zwiększenia kwot na „wypiskę", wliczenia okresu zatrudnienia w zakładzie karnym do ogólnego stażu pracy.

List wręczono prezesowi Sądu Wojewódzkiego Janowi STOBIENI, który złożył obietnicę jego przekazania za pośrednictwem ministra sprawiedliwości, premierowi Tadeuszowi Mazowieckiemu. Naczelnik Zakładu Karnego zapewnił, że skazani, którzy podjęli protest nie będą w żaden sposób szykanowani. Niżej podpisana zaś obiecała, że informacja o proteście ukaże się na łamach „Ziemi Kaliskiej" i pójdzie w świat.

RENATA CICHARSKA

ziemia kaliska ■ nr 40 ■ 6.10.89

143. Cicharska R., *Wołanie zza krat. Protest więźniów w Kaliszu*. „Ziemia Kaliska", 1989, nr 40, s. 4

ŻYCIE Kalisza

ROK IV NR 38 23 WRZEŚNIA 1993

Spółki z o.o. lekkość prawnego bytu

str. 4

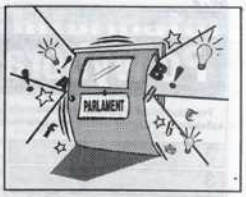

»Nowe oczy« za 25 mln

str. 9

Idea Contact

W NIEDZIELĘ NA ŁÓDZKIEJ

Chętnie poznalibyśmy „geniusza propagandy", który w takiej oto scenerii umieścił konterfekt Hanny Suchockiej wraz z hasłem „po pierwsze gospodarka".

Pensjonariusze zakładów karnych mogą mówić o prawdziwym szczęściu. Los uwolnił ich od konieczności przypatrywania się plakatowemu szaleństwu.

Po raz pierwszy w więzieniach głosowano podczas wyborów prezydenckich. Wcześniej ordynacja wyborcza nie zezwalała na głosowanie w tych placówkach. W 1990 roku frekwencja w kaliskim Zakładzie Karnym wynosiła ponad 90% Więźniowie już w drzwiach oznajmiali wówcza, że głosują „na Lecha".

W minioną niedzielę entuzjazm był dużo mniejszy. W wyborach wzięło udział ponad 40% więźniów. Głosowano najczęściej w godzinach od 9.30 do 14.00. Każdy kto zgłosił chęć uczestnictwa w wyborach, był doprowadzany przez strażników. Zazwyczaj do komisji wyborczej, mieszczącej się w pokoju wychowawcy do spraw kulturalno oświatowych, przychodzono w trzy, czteroosobowych grupach. W wyborczą niedzielę więźniowie spali do godziny 7.00, czyli o godzinę dłużej niż w dzień powszedni. Menu tego dnia niczym się nie wyróżniało. Na obiad podano zupę pomidorową, zrazy wołowe i surówkę z kapusty.

Na 270 więźniów odbywających najczęściej wyroki od 1 roku do 3,5 lat tylko 5 osób jest pozbawionych praw publicznych.

Tekst:
Jakub WOLIŃSKI
Zdjęcia:
Grzegorz SZYMAŃSKI

Oprawie propagandowej poprzednich wyborów można zarzucić wiele, ale nie brak trwałości. Z tablicy przy Nowym Rynku wciąż uśmiecha się do przechodniów z „chłopską mądrością" niedoszły poseł, Ryszard Łańduch. Czy równie długo powisi nowy przegrany, Andrzej Wojtyła?

Z KALISKIEGO DO SENATU

WOŹNY Grzegorz	▼▼▼▼▼▼▼	69,2 tys
SIKORSKI Stanisław	▼▼▼▼▼▼▼	61,2 tys
JÓŹWIAK Marian	▼▼▼▼▼▼▼	61,0 tys
WENDE Edward	▼▼▼▼▼▼	55,1 tys
BACHOR Wojciech	▼▼▼	27,1 tys
BIAŁEK Zbigniew	▼▼	22,1 tys
DĘBICKI Zygmunt	▼	18,3 tys
DOMAGALSKI Wojciech	▼▼	22,2 tys
GRZĄDKA Marian	▼▼▼	30,4 tys
KISZKA Jerzy	▼▼▼	28,2 tys
KRZAK Andrzej	▼▼▼	28,7 tys
PIETRZAK Jerzy	▼▼▼	27,3 tys
ROLICZ Zygmunt	▼▼	22,9 tys
STROJS Marek	▼▼	19,8 tys

TYGODNIK UKAZUJE SIĘ ZAWSZE W CZWARTEK

144. Woliński J., *W niedzielę na Łódzkiej*. „Życie Kalisza", 1993, nr 38, s. 1

145. Jedna z cel więziennych w 2003 r.
Ze zbiorów prywatnych Magdaleny Gryndy

146. Drzwi pochodzące z pierwszych lat działalności więzienia w Kaliszu. Stan z 2003 r.
Ze zbiorów prywatnych Magdaleny Gryndy

147. Schody pamiętające początek działalności kaliskiego więzienia. Zdjęcie z 2003 r. Ze zbiorów prywatnych Magdaleny Gryndy

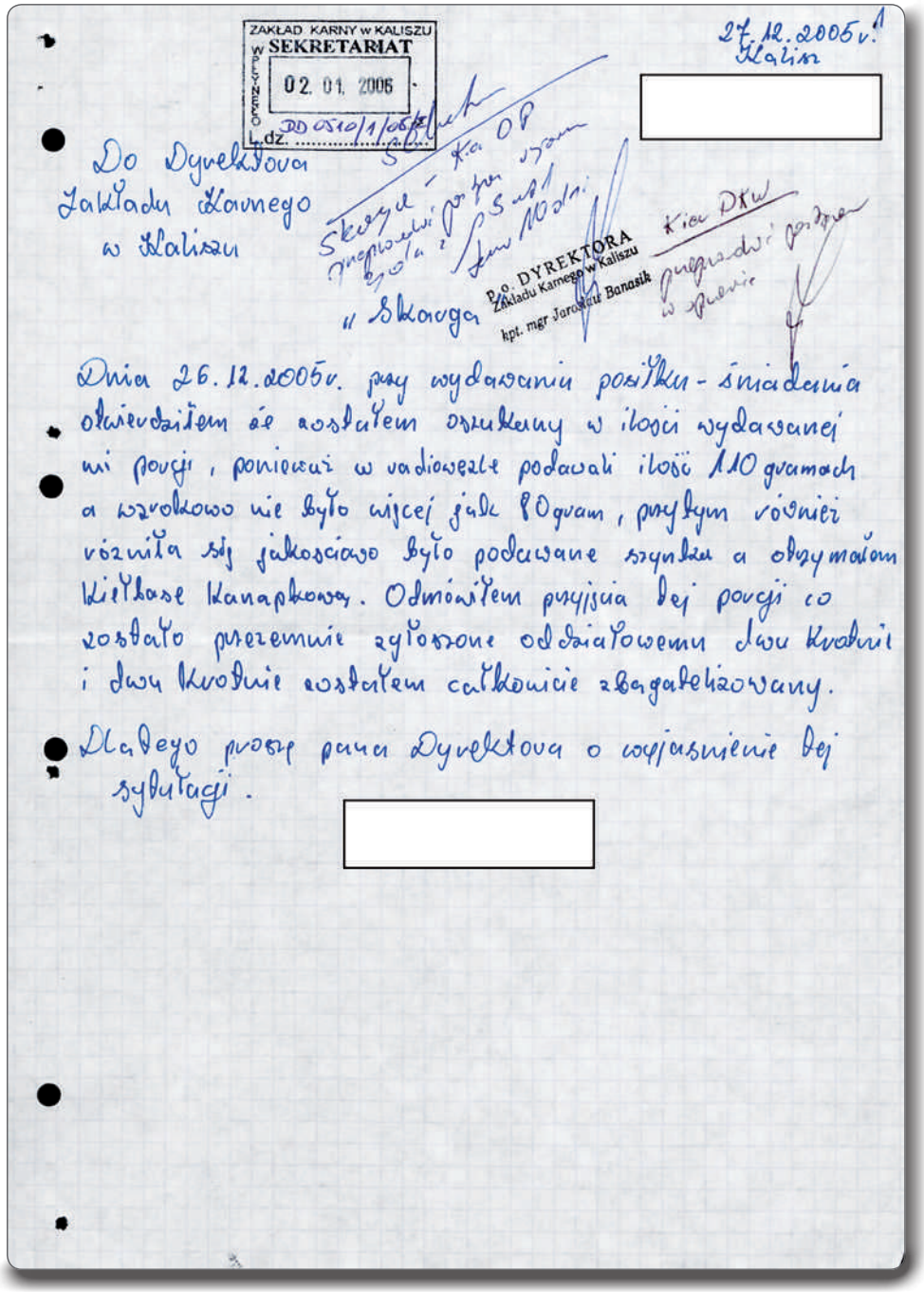

ZAKŁAD KARNY w KALISZU
SEKRETARIAT
02. 01. 2006
Ldz. DD 0510/1/06

27.12.2005 r.
Kalisz

Do Dyrektora
Zakładu Karnego
w Kaliszu

Skarga

Dnia 26.12.2005 r. przy wydawaniu posiłku - śniadania stwierdziłem że zostałem oszukany w ilości wydawanej mi porcji, ponieważ w radiowęźle podawali ilość 110 gramów a wzrokowo nie było więcej jak 80 gram, przytym również różniła się jakościowo było podawane szynka a otrzymałem kiełbasę kanapkową. Odmówiłem przyjścia tej porcji co zostało przezemnie zgłoszone oddziałowemu dwu krotnie i dwu krotnie zostałem całkowicie zbagatelizowany.

Dlatego proszę pana Dyrektora o wyjaśnienie tej sytuacji.

p.o. DYREKTORA
Zakładu Karnego w Kaliszu
kpt. mgr Jarosław Banasik

148. Skarga więźnia z 27 grudnia 2005 r. Osadzony skarżył się, że wydany mu posiłek nie odpowiadał podanej wcześniej gramaturze, a zamiast szynki podano mu kiełbasę kanapkową.

APK, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 356, s. 1

43

Rozdział 3

Godziny oraz sposób przeprowadzania apelu porannego i wieczornego

§ 10.1. Apel przeprowadzany jest w celu sprawdzenia stanu osobowego osadzonych w stałych godzinach, określonych w rozkładzie dnia. Apel przeprowadza dowódca zmiany lub jego zastępca.
2. Rozpoczęcie apelu ogłaszane jest za pomocą dzwonka.
3. Podczas apelu osadzeni zobowiązani są występować w kompletnym ubiorze, zgodnym z posiadaną klasyfikacją, stojąc obok siebie w sposób umożliwiający przeliczenie.
4. Starszy celi składa meldunek prowadzącemu apel, podając numer celi i stan osobowy.
5. Osadzeni uczestniczący w świetlicy w zajęciach kulturalno oświatowych w czasie apelu ustawiają się obok siebie w sposób umożliwiający ich przeliczenie.
6. W uzasadnionych przypadkach apel może być przeprowadzony w każdym czasie.

Rozdział 4

Godziny przeznaczone na sen, pracę, naukę, zajęcia kulturalno – oświatowe i sportowe oraz zajęcia własne skazanego

§ 11.1. Czas przeznaczony na sen:
1) osadzony ma prawo do 8-godzinnego czasu przeznaczonego na sen, w ciągu doby;
2) osadzony ma prawo położyć się do snu po zakończeniu apelu wieczornego;
3) cisza nocna w zakładzie trwa od godz. 22:00 do 6:00;
4) po ogłoszeniu ciszy nocnej osadzeni zobowiązani są zgasić światło w celach mieszkalnych;
5) po ogłoszeniu ciszy nocnej zabrania się prowadzenia głośnych rozmów, krzyków, śpiewów, gry na instrumentach;
6) osadzeni posiadający zgodę na użytkowanie własnego sprzętu RTV w celach mieszkalnych, winni ściszyć odbiorniki po ogłoszeniu ciszy nocnej, a po zakończeniu zajęć kulturalno – oświatowych, wyłączyć w/w sprzęt; niestosowanie się do w/w nakazu może skutkować wycofaniem zgody na posiadanie sprzętu RTV, komputerowego lub instrumentu muzycznego;
7) kontrolę zachowania osadzonych w celach mieszkalnych, w porze nocnej, przeprowadza się przy włączonym świetle;
8) kategorycznie zabrania się zasłaniania wizjerów drzwiowych oraz wieszania na sprzęcie kwaterunkowym i oknach jakichkolwiek przedmiotów ograniczających widoczność funkcjonariuszowi kontrolującemu cele mieszkalne.

2. Praca:
1) osadzeni mogą być zatrudnieni odpłatnie, nieodpłatnie, na terenie zakładu i poza nim;
2) decyzję o skierowaniu lub wycofaniu z zatrudnienia podejmuje dyrektor;
3) osadzony zatrudniony ma obowiązek świadczenia pracy;
4) udając się do pracy osadzony może zabrać z celi mieszkalnej tylko wcześniej przygotowany posiłek oraz wyroby tytoniowe;
5) zabrania się osadzonym wytwarzania i dokonywania napraw jakichkolwiek przedmiotów na użytek własny, współosadzonych oraz innych osób;

3

149. Fragment Zarządzenia Nr 8/07 Dyrektora Zakładu Karnego w Kaliszu z dnia 4 lipca 2007 r. w sprawie porządku wewnętrznego w Zakładzie Karnym.

APK, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 47, s. 43

150. Główny korytarz więzienny w 2008 r. Fot. Maciej Gołębiowski.
Ze zbiorów Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Poznaniu

151. Budynek kaliskiego więzienia w lipcu 2008 r. Fot. Maciej Gołębiowski.
Ze zbiorów Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Poznaniu

152. Dni Ziemi w 2010 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego

153. Turniej szachowy w 2010 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego

Zał. Nr 7

22

● **ZATWIERDZAM:**

Kalisz, dnia: 2010-11 - 05

Z-ca DYREKTORA
Zakładu Karnego w Kaliszu
kpt. mgr Michał Pućka

PLAN
ZAJĘĆ ŚWIETLICOWYCH
ODDZIAŁ II
od 05.11.2010r. -11.11.2010 r.
Zajęcia świetlicowe dla oddziału II odbywają się w piątki, niedzielę,poniedziałek, środę.

PIĄTEK 05.11.	15:00 – 16:45 18:15 – 19:30 19:30 – 22:00	Oglądanie tv "Moda na sukces " TVP 1 Oglądanie TV „Pierwsza miłość" POLSAT Wiadomości + „Sezon na misia " POLSAT	Gr. III i IV P 223+201 P 223+201	**Osadzeni** **O / II**
SOBOTA 06.11.	09:15– 12:35 14:00 – 16:45 18:15 – 19:30 19:30 – 22::00	Oglądanie tv „ Galileo" TV 4 Oglądanie tv „Kocham cię ,Polsko" TVP 2 Tenis stołowy Wiadomości + „U Pana Boga w ogródku" TVP 2	Gr. III i IV Gr. III, IV Gr. I i II Gr. I i II	**Osadzeni** **O / III**
NIEDZIELA 07.11.	09:15 – 12:35 14:00 – 16:45 18:15 – 19:30 19:30 – 22::00	Oglądanie tv „Roztargniony " TV 4 Oglądanie tv „Szansa na sukces" TV P 2 Tenis stołowy Wiadomości + „Ludzie Chudego " POLSAT	Gr. I i II Gr. III i IV R R	**Osadzeni** **O / II**
PONIEDZIAŁEK 08.11.	09:15 – 12:35 14:00 – 16:45 18:15 – 19:30 19:30 – 22:00	Oglądanie tv "Daleko od noszy" POLSAT Oglądanie tv „Święta wojna" TVP 2 Tenis stołowy Wiadomości + „ Ogniem i mieczem " TV P 1	Gr. I i II P 223+201 Gr. I i II Gr. I i II	**Osadzeni** **O / II**
WTOREK 09.11.	09:15 – 12:35 14:00 – 16:45 18:15 – 19:30 19:30 – 22:00	Oglądanie tv „Samo życie" POLSAT Oglądanie tv „Pierwsza miłość" POLSAT Tenis stołowy Wiadomości + „M jak miłość" TVP 2	Gr I i II Gr. I i II Gr. III, IV Gr. III, IV	**Osadzeni** **O / III**
ŚRODA 10.11.	09:15– 12:35 14:00 – 16:45 18:15 – 19:30 19:30 – 22:00	Oglądanie tv „Osaczona" TV 4 + tenis stołowy Oglądanie tv „Pierwsza miłość" POLSAT Tenis stołowy Wiadomości +" Ranczo" TVP 1	Gr. III i IV R Gr. III i IV Gr. III i IV	**Osadzeni** **O / II**
CZWARTEK 11.11.	09:15– 12:35 14:00 – 16:45 18:15 – 19:30 19:30 – 22:00	Oglądanie tv „E.T." TVP 2 oglądanie tv „Familiada" TVP 2 Tenis stołowy Wiadomości +"Ojciec Mateusz " TVP 1	Gr. III i IV Gr. III i IV Gr. I i II Gr.I i II	**Osadzeni** **O / III**

UWAGA: Teletekst Kanał 6: 10:00-11:00, 16:15-16:45, 17:30-18:00. W przypadku wydłużenia czasu trwania zaplanowanej w planie audycji telewizyjnej zajęcia trwają aż do jej faktycznego zakończenia.

SPRAWDZIŁ:

KIEROWNIK
Działu Penitencjarnego
Zakładu Karnego w Kaliszu
kpt. mgr Remigiusz Czaja

SPORZĄDZIŁ:

STARSZY WYCHOWAWCA
Działu Penitencjarnego
Zakładu Karnego w Kaliszu
kpt. mgr Andrzej Bestrzyński

154. Plan zajęć świetlicowych dla Oddziału II realizowany w dniach 5-11 listopada 2010 r. Osadzeni w telewizji mogli oglądać m.in. program informacyjny, popularne seriale i teleturnieje.

APK, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 391, s. 22

155. Droga Krzyżowa w Zakładzie Karnym w Kaliszu w 2011 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego

156. Kurs tynkarza w ramach Programu Operacyjnego „Kapitał Ludzki" w 2011 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego

157. Spotkanie z aforystą Krzysztofem Martyną w 2011 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego

158. Program „Piłeś, nie jedź" dla sprawców przestępstw komunikacyjnych w 2012 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego

159. Fragment murów kaliskiego więzienia w maju 2012 r.
Ze zbiorów prywatnych Zbigniewa Pola

160. Zebranie koła przewodników PTTK w gmachu kaliskiego więzienia 7 maja 2012 r.
Ze zbiorów prywatnych Zbigniewa Pola

SPOŁECZEŃSTWO: Zakończył się kolejny etap remontu więzienia

Nowa ekologiczna kotłownia

Zakończył się remont kotłowni w kaliskim Zakładzie Karnym. Stary piec węglowy został wymieniony na gazowy. Teraz będzie taniej, bezpieczniej i ekologicznie. Koszt inwestycji to 350 tysięcy złotych.

Po pierwsze kotłownię przeniesiono. Do tej pory stary, psujący się piec koksowy znajdował się w pomieszczeniach tuż nad budynkiem penitencjarnym, nad celami z osadzonymi. - *Stary piec stwarzał duże problemy techniczne, często się psuł. Do tego dochodziła nieszczelna i awaryjna instalacja rozprowadzająca ciepło po celach. To stanowiło zagrożenie wybuchem*- mówi Remigiusz Czaja, rzecznik prasowy Zakładu Karnego w Kaliszu. Dlatego nową kotłownię zlokalizowano w budynku, w którym od kilku lat znajdował się kocioł podgrzewający wodę w więziennych łaźniach. Do bezpieczeństwa dojdą oszczędności i aspekt ekologiczny. - *Nasz zakład był do tej pory ogrzewany koksem. Nie jest on najtańszy a kiedy zaczynał się sezon grzewczy wisiała nad nami czarna chmura dymu z kominów*- dodaje rzecznik ZK. Zmiana ogrzewania z koksowego na gazowe ma przynieść oszczędności i zmniejszyć emisje CO_2. W kotłowni pojawiły się dwa bezobsługowe piece o mocy 450 kWh, które w sezonie zimowym będą ogrzewać zabytkowy, pochodzący z 1846 roku obiekt. Koszt całej inwestycji to 350 tysięcy złotych. Przetarg na wykonanie kotłowni wygrała firma z Kalisza.

To jeden z etapów remontu budynku przy ul. Łódzkiej. Wcześniej nowy wygląd zyskała kuchnia. Remont przeszedł dach oraz budynki na linii zewnętrznej i mur. Najważniejszym przedsięwzięciem będzie jednak modernizacja budynku penitencjarnego. Zakład trzeba dostosować do wymogów europejskich. Będą wymienione stropy, powiększone okna. Nowy wygląd zyska także elewacja. To zadanie ma kosztować 10 milionów złotych, które w poprzedniej kadencji obiecał były minister sprawiedliwości Krzysztof Kwiatkowski.

Agnieszka Walczak

161. Walczak Agnieszka, *Nowa ekologiczna kotłownia*. „Nowe Fakty Kaliskie", 2012, nr 40, s. 8

162. Wizyta duszpasterska biskupa kaliskiego ks. Edwarda Janiaka w więzieniu kaliskim w grudniu 2012 r.

Ze zbiorów prywatnych Wacława Nowaka

163. Wnętrze kaliskiego więzienia w grudniu 2012 r.

Ze zbiorów prywatnych Wacława Nowaka

Długi remont więzienia

Problemy budżetowe sprawiły, że remont kaliskiego więzienia znacznie się przedłuży. Kolejny etap prac rozpocznie się dopiero w roku 2014.

O przyznaniu pieniędzy na remont Zakładu Karnego w Kaliszu informowano już rok temu. Gmach pochodzi z pierwszej połowy XIX stulecia i potrzeby remontowe były tam widoczne gołym okiem. Czas jednak mijał, a zmian na lepsze nie było, sprawa wzbudziła więc w końcu zainteresowanie kaliskich radnych. Władze miasta poprosiły o wyjaśnienia majora **Jarosława Banasika**, dyrektora ZK. Poinformował on, że Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Poznaniu stopniową modernizację kaliskiego więzienia prowadzi już od dawna. I tak np. w roku 2010 drewnianą klatkę schodową wymieniono na stalową, a baszta północno-wschodnia zyskała nową stolarkę okienną. W roku 2012 budowana była nowa kotłownia gazowa. Kolejnym etapem miała być kompleksowa modernizacja budynku głównego, obejmująca m.in. przebudowę cel, wymianę instalacji, stropów i stolarki. Koszty tego przedsięwzięcia oszacowano na blisko 10 mln zł. W 2012 roku powstać miała dokumentacja, a podjęcie prac przewidywane było na rok następny. Jednak kłopoty finansowe polskiego budżetu w ogóle, a budżetu więziennictwa w szczególności sprawiły, że najwcześniejszy możliwy termin rozpoczęcia prac projektowych to rok 2013. W takim przypadku realizacja inwestycji mogłaby rozpocząć się w roku 2014. **(kord)**

164. (kord) [Kordes Robert], *Długi remont więzienia*. „Życie Kalisza", 2013, nr 1, s. 8

165. Uroczystość odznaczenia Orderem Św. Równej Apostołom Marii Magdaleny „za pracę na rzecz Cerkwi" dyrektora Zakładu Karnego w Kaliszu mjr. Michała Pućki, kierownika działu penitencjarnego kpt. Remigiusza Czaji, inspektora ds. zatrudnienia por. Bogumiły Szarzały we wrześniu 2014 r. W czasie uroczystości odznaczona została również płk Danuta Kalaman, komendant Centralnego Ośrodka Szkolenie Służby Więziennej w Kaliszu. Ordery – w imieniu prawosławnego metropolity warszawskiego i całej Polski Sawy – wręczył arcybiskup łódzki i poznański Szymon Romańczuk.

Ze zbiorów Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Poznaniu

Załącznik nr 4 z dnia 31.01.2014 r. do aneksu aktualizującego nr 1
Regulaminu organizacyjnego zmilitaryzowanego Zakładu Karnego w Kaliszu

ZATWIERDZAM

Kalisz, dnia 31.01.2014 r.

Z-CA DYREKTORA
Zakładu Karnego w Kaliszu
kpt. mgr Ryszard Mycel

Obsada etatowa Zakładu Karnego w Kaliszu

Nazwa komórki organizacyjnej i rodzaj stanowisk	Stanowiska służbowe	Komórka	Liczba funkcjonariuszy/pracowników cywilnych	
			Etat „P"	Etat „W"
Kierownictwo i samodzielne stanowiska			**9,4**	**9,4**
Stanowiska oficerskie	Dyrektor		1	1
	Zastępca Dyrektora		1	1
	Młodszy inspektor – specjalista	Ds. obsługi prawnej	1	1
	Młodszy inspektor – starszy inspektor	Ds. bhp	1	1
	Młodszy inspektor – starszy inspektor	Ds. kadr	2	2
Stanowiska chorążych	Młodszy instruktor – starszy instruktor	Ds. informatyki	2	2
Pracownicy	Młodszy referent – starszy referent	Ds. obsługi sekretariatu	1	1
	Kapelan		0,4	0,4
Dział penitencjarny			**11**	**11**
Stanowiska oficerskie	Kierownik		1	1
	Młodszy psycholog – starszy psycholog		2	2
	Młodszy wychowawca – starszy wychowawca		6	6
	Młodszy inspektor – starszy inspektor		1	1
Stanowiska chorążych	Młodszy instruktor – starszy instruktor	Ds. obsługi Noe.Net	1	1
Dział Ochrony			**57**	**57**
Stanowiska oficerskie	Kierownik		1	1
	Zastępca kierownika		1	1
	Młodszy inspektor – starszy inspektor	Koordynator w oddziale penitencjarnym, nr 1	1	1
	Dowódca zmiany		2	2
	Dowódca zmiany		2	2

63

166. Fragment dokumentu opisującego obsadę etatową Zakładu Karnego w Kaliszu z 31 stycznia 2014 r.

APK, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 56, s. 63

167. Licytacja rękodzieł wykonanych przez skazanych na Wielką Orkiestrę Świątecznej Pomocy w 2014 r.

Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego

168. Turniej siatkówki z udziałem skazanych, zorganizowany przez środowiska abstynenckie w 2014 r.

Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego

169. Sztuka teatralna pt. „Nadzór" wystawiona przez osadzonych w 2014 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego

170. Przedstawienie bożonarodzeniowe przygotowane przez osadzonych w 2014 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego

KOPIA
Z A T W I E R D Z A M

Raport nr 26/1 z dnia 26.01.2015

Kalisz, dnia 2015-01-23

Z-CA DYREKTORA
Zakładu Karnego w Kaliszu
kpt. mgr [illegible] Męcal

DYREKTOR Z K K A L I S Z

TABELA ROZLICZENIOWA JADŁOSPISU

Nr 26/1 na dzień, Poniedziałek 26.01.2015

N O R M A	P	L	LC	P2	P NT 100c	L NT 100c	LC NT 100	P1 NT 100	ins
STAWKA	4,80	5,70	6,80	4,80	4,80	5,70	6,80	4,80	0,00
WARTOŚĆ	4,77	5,52	5,53	4,59	4,68	5,45	5,86	4,44	0,02
B-ko zw.	56,24	53,85	53,85	17,06	42,95	60,75	58,60	23,47	0,00
B-ko rs.	72,47	46,15	47,08	63,48	55,80	49,52	49,04	65,10	0,00
B-ko og.	128,70	100,00	100,93	80,54	98,75	110,27	107,64	88,57	0,00
Tłusz.	113,29	87,18	88,35	95,90	75,47	101,58	91,36	76,35	0,00
Węglowodany	476,77	409,51	443,41	423,45	488,45	515,84	419,46	481,67	6,00
W-wa	409,50	450,00	450,00	663,00	550,00	400,00	430,00	450,00	0,00
Owoce	0,00	0,00	300,00	0,00	500,00	500,00	300,00	500,00	0,00
% białka	14,96	14,17	13,58	11,19	13,04	12,90	14,69	11,94	0
% tłuszczy	29,63	27,80	26,75	29,98	22,43	26,74	28,06	23,15	0
% węglowodnów	55,41	58,03	59,67	58,83	64,52	60,36	57,25	64,91	100
Kalorie	3 441,47	2 822,66	2 972,51	2 879,06	3 028,01	3 418,66	2 930,64	2 968,11	24,00
wg.normy	2 600,00	2 600,00	2 600,00	2 600,00	2 600,00	2 600,00	2 600,00	2 600,00	

śniadanie	Kalorie	892,50	747,15	827,55	817,50	1 073,78	1 137,66	1 048,72	1 010,35
obiad	Kalorie	1 728,47	1 195,11	1 184,16	1 458,68	1 954,23	2 281,00	1 881,92	1 957,76
kolacja	Kalorie	820,50	880,40	960,80	602,88				

śniadanie	Kalorie	26%	26%	28%	28%	35%	33%	36%	34%
obiad	Kalorie	50%	42%	40%	51%	65%	67%	64%	66%
kolacja	Kalorie	24%	31%	32%	21%				

O P I S J A D Ł O S P I S U

NORMA	P	śniadanie	herbata, margaryna, chleb żytni 200g, parówka 100g
		obiad 1	zaupa ryżowa
		obiad 2	ziemniaki, fasolka po bretońsku, herbata
		kolacja	herbata,chleb żytni, margaryna, kanapkowa 90g,
DIETA	L	śniadanie	herbata, margaryna, chleb pszenny, twaróg 150g
		obiad 1	zupa ryżowa
		obiad 2	piergi z mięsem, buraczki gotowane, herbata
		kolacja	Herbata, margaryna, chleb pszenny, szynka mielona 100g
DIETA	LC	śniadanie	herbata, margaryna, chleb pszenny, twaróg 150g
		obiad 1	zupa ryżowa
		obiad 2	piergi z mięsem, buraczki gotowane, herbata
		kolacja	Herbata, margaryna, chleb pszenny, szynka mielona 150g, jabłko
NORMA	P2	śniadanie	herbata, margaryna, chleb żytni, ser topiony 100g
		obiad 1	zupa cebulowa
		obiad 2	pierogi z kapustą i grzbami, kapusta gotowana, herbata
		kolacja	Herbata, margaryna, chleb żytni, 1 jajko gotowane, ogórek kwaszony 150g jabłko
NORMA	P NT 100c	ciepłe	zupa krupnik z kanapkową na ciepło, chleb żytni 200g
		prowiant	chleb żytni 400g, margaryna 50g, 1 jajko gotowane, pasztet wieprzowy 130g, cebula 350g, woda min.1,5L, kan
NORMA	L NT 100c	ciepłe	zupa krupnik z kiełbasą kanapkową na ciepło, chleb pszenny 200g
		prowiant	chleb pszenny 400g, margaryna 50g, kanapkowa 100g, szynka z łopatki 100g, jabłko 300g, woda mineralna 1,!
NORMA	LC NT 100c	ciepłe	barszcz cyerwony z kiełbasą kanapkową na ciepło, chleb żytni 200g
		prowiant	chleb żytni 400g, jabłko 300g, zielonogórska 100g, szynka mielona 80g, szynka biała gotowana 100g, margaryı
NORMA	P1 NT 100c	ciepłe	zupa krupnik udko gotowane chleb żytni 300g
		prowiant	2 jajka gotowane, margaryna 50g, ogórek kwaszony 250g, chleb żytni 400g, marmolada 200g, woda min. 1,5L,
	ins	dodatek	

10

171. Fragment jadłospisu więźniów z 26 stycznia 2015 r.
APK, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 19, s. 10

DZIENNIK URZĘDOWY
MINISTRA SPRAWIEDLIWOŚCI

Elektronicznie podpisany przez Marta Kabalewska; MS Data: 2015.10.30 09:19:07 +01'00'

Warszawa, dnia 30 października 2015 r.

Poz. 227

ZARZĄDZENIE MINISTRA SPRAWIEDLIWOŚCI

z dnia 29 października 2015 r.

w sprawie zniesienia Zakładu Karnego w Kaliszu

Na podstawie art. 72 § 4 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557, z późn. zm.[1]) zarządza się, co następuje:

§ 1. 1. Z dniem 30 listopada 2015 r. znosi się Zakład Karny w Kaliszu, z siedzibą w Kaliszu przy ul. Łódzkiej 2, 62-800 Kalisz, województwo wielkopolskie, zwany dalej „Zakładem", podległy dyrektorowi okręgowemu Służby Więziennej w Poznaniu, zwanemu dalej „Dyrektorem Okręgowym".

2. Nieruchomość Zakładu zostanie zagospodarowana zgodnie z art. 49 ust. 1 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2015 r. poz. 782, z późn. zm.[2]).

3. Czynności likwidacyjne, które wykonuje dyrektor Zakładu, kończą się z dniem 30 listopada 2015 r.

§ 2. 1. Mienie ruchome Zakładu z dniem 30 listopada 2015 r. staje się mieniem ruchomym Aresztu Śledczego w Ostrowie Wielkopolskim, z siedzibą w Ostrowie Wielkopolskim przy ul. Ledóchowskiego 1, 63-400 Ostrów Wielkopolski, województwo wielkopolskie, zwanego dalej „Aresztem", podległego Dyrektorowi Okręgowemu.

2. Przejęcie mienia, o którym mowa w ust. 1, nastąpi na podstawie protokołów zdawczo-odbiorczych.

§ 3. 1. Należności i zobowiązania związane z funkcjonowaniem Zakładu przejmuje z dniem 30 listopada 2015 r. zgodnie z art. 12 ust. 4 pkt 1 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. z 2013 r. poz. 885, z późn. zm.[3]) Minister Sprawiedliwości i będą one finansowane z części 37 Sprawiedliwość dział 755 Wymiar Sprawiedliwości rozdział 75512 Więziennictwo.

2. Dokumentacja finansowo-księgowa oraz dokumentacja dotycząca spraw pracowniczych i funkcjonariuszy, w zakresie niepodlegającym archiwizacji, zostanie przejęta przez dyrektora Aresztu.

§ 4. 1. Dyrektor Zakładu w terminie 7 dni od dnia wejścia w życie zarządzenia, zawiadomi na piśmie pracowników o zmianach, jakie mają nastąpić w zakresie ich stosunków pracy.

2. W przypadku rozwiązania stosunku pracy za wypowiedzeniem, pracownikom przysługują świadczenia przewidziane dla pracowników, z którymi stosunki pracy rozwiązuje się z powodu likwidacji pracodawcy.

---

1) Zmiany wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 1997 r. Nr 160, poz. 1083, z 1999 r. Nr 83, poz. 931, z 2000 r. Nr 60, poz. 701 i Nr 120, poz. 1268, z 2001 r. Nr 98, poz. 1071 i Nr 111, poz. 1194, z 2002 r. Nr 74, poz. 676 i Nr 200, poz. 1679, z 2003 r. Nr 111, poz. 1061, Nr 142, poz. 1380 i Nr 179, poz. 1750, z 2004 r. Nr 93, poz. 889, Nr 210, poz. 2135, Nr 240, poz. 2405, Nr 243, poz. 2426 i Nr 273, poz. 2703, z 2005 r. Nr 163, poz. 1363 i Nr 178, poz. 1479, z 2006 r. Nr 104, poz. 708 i Nr 226, poz. 1648, z 2007 r. Nr 123, poz. 849, z 2008 r. Nr 96, poz. 620 i Nr 214, poz. 1344, z 2009 r. Nr 8, poz. 39, Nr 22, poz. 119, Nr 62, poz. 504, Nr 98, poz. 817, Nr 108, poz. 911, Nr 115, poz. 963, Nr 190, poz. 1475, Nr 201, poz. 1540 i Nr 206, poz. 1589, z 2010 r. Nr 34, poz. 191, Nr 40, poz. 227, Nr 125, poz. 842 i Nr 182, poz. 1228, z 2011 r. Nr 39, poz. 201 i 202, Nr 112, poz. 654, Nr 129, poz. 734, Nr 185, poz. 1092, Nr 217, poz. 1280 i Nr 240, poz. 1431, z 2012 r. poz. 908, z 2013 r. poz. 628 i 1247, z 2014 r. poz. 287, 619 i 1707 oraz z 2015 r. poz. 21, 396, 431, 541, 1269 i 1573.

2) Zmiany tekstu jednolitego wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 2015 r. poz. 985, 1039, 1180, 1265 i 1322.

3) Zmiany tekstu jednolitego wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 2013 r. poz. 938 i 1646, z 2014 r. poz. 379, 911, 1146, 1626 i 1877 oraz z 2015 r. poz. 238, 532, 1045, 1117, 1130, 1189, 1190, 1269, 1358 i 1513.

172. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości Borysa Budki z 29 października 2015 r. w sprawie zniesienia Zakładu Karnego w Kaliszu.

Dziennik Urzędowy Ministra Sprawiedliwości z 30 października 2015 r., poz. 227

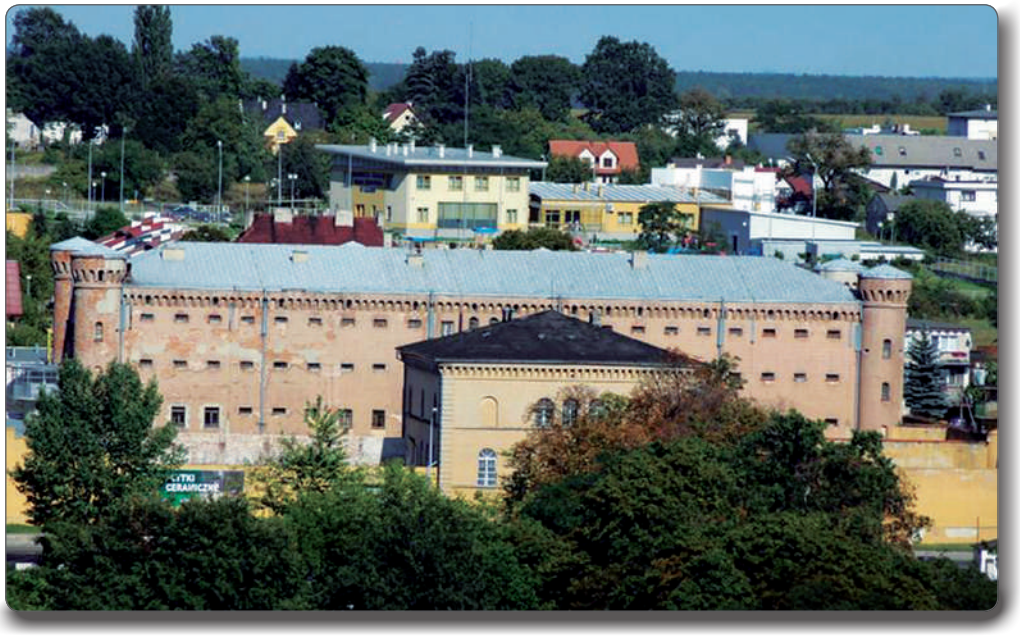

173. Widok na kaliskie więzienie w 2015 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego

174. „Galeria Bezdomna" – wystawa obrazów, fotografii, rekwizytów zorganizowana w gmachu kaliskiego więzienia w maju 2016 r. przyciągnęła tłumy zwiedzających. [Dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: http://www.calisia.pl/articles/galeria-bezdomna-w-wiezieniu (stan na 18.10.2016)

175. „Galeria Bezdomna” w opuszczonym gmachu kaliskiego więzienia w maju 2016 r.
Fot. Kamil Górcewicz

176. „Galeria Bezdomna” – dziedziniec kaliskiego więzienia w maju 2016 r.
Fot. Kamil Górcewicz

Wykaz skrótów

AAN	Archiwum Akt Nowych
AGAD	Archiwum Główne Akt Dawnych
AmK	Akta miasta Kalisza
APK	Archiwum Państwowe w Kaliszu
APŁ	Archiwum Państwowe w Łodzi
APP	Archiwum Państwowe w Poznaniu
APR	Archiwum Państwowe w Radomiu
APW	Archiwum Państwowe w Warszawie
AŚP	Areszt Śledczy w Poznaniu
chor.	chorąży
COSSW	Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej
cz.	część
CZW	Centralny Zarząd Więziennictwa
CZZK	Centralny Zarząd Zakładów Karnych
CZZKiAŚ	Centralny Zarząd Zakładów Karnych i Aresztów Śledczych
DRRP	Delegatura Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na Kraj
ds.	do spraw
dz. cyt.	dzieło cytowane
Dz. P.	Dziennik Praw Państwa Polskiego
Dz. U.	Dziennik Ustaw
Dz. Urz. Min. Spraw.	Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości
fot.	fotograf
hr.	hrabia
HWS	Hufce Wolnej Słowiańszczyzny
IPN	Instytut Pamięci Narodowej
IPN O/Lublin	Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie
IPN O/Łódź	Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi
IPN O/Poznań	Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu
IPN O/Wrocław	Instytut Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu
IPN Warszawa	Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie
j.a.	jednostka archiwalna
k.	karta
KL	obóz koncentracyjny
kop.	kopiejki
kpt.	kapitan
KRSW	Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych
ks.	ksiądz
KWK	Komisja Województwa Kaliskiego
m.b.	metr bieżący

małż.	małżeństwo
MAW	Ministerstwo Aprowizacji w Warszawie
MBPW	Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie
mjr	major
MO	Milicja Obywatelska
MOZK	Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej
MSW	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
NAC	Narodowe Archiwum Cyfrowe
NKWD	Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej
nlb	nieliczbowany
NPK	Naczelnik Powiatu Kaliskiego
NRKW	Namiestnik Rzeszy w Kraju Warty
NSZZ	Niezależny Samorządny Związek Zawodowy
OLG Posen	Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu
oo.	ojcowie
oprac.	opracował
ORMO	Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej
OZ	Oddział Zewnętrzny
p.o.	pełniący obowiązki
pkom.	podkomisarz
płk	pułkownik
por.	porucznik
por.	porównaj
pow.	powiat
poz.	pozycja
ppłk	podpułkownik
ppor.	podporucznik
PPOW	Polska Podziemna Organizacja Wojskowa
PPR	Polska Partia Robotnicza
PPS	Polska Partia Socjalistyczna
PRL	Polska Rzeczpospolita Ludowa
ps.	pseudonim
PSAP	Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Poznaniu
pt.	pod tytułem
PTTK	Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
PZPR	Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
red.	redakcja
RGK	Rząd Gubernialny Kaliski
RGW	Rząd Gubernialny Warszawski
RP	Rzeczpospolita Polska
ryc.	rycina

SKP	Sąd Krajowy w Poznaniu
SOK	Sąd Okręgowy w Kaliszu
sr.	srebrny
SS	Oddział ochronny Narodowosocjalistycznej Niemieckiej Partii Robotników
SSK	Sąd Specjalny w Kaliszu
SSKP	Specjalny Sąd Karny w Poznaniu
STMK	Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza
SW	Służba Więzienna
sygn.	sygnatura
św.	święty
t.	tom
tj.	to jest
tys.	tysiąc
TZM	Tymczasowe Miejsce Zakwaterowania
tzn.	to znaczy
tzw.	tak zwany
UB	Urząd Bezpieczeństwa
v.	verte
w.	wiek
wg	według
WKŚK	Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu
WM	Więzienie w Międzychodzie
WSKP	Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu
WSRP	Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu
WUSWP	Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Poznaniu
WZZKŁ	Wojewódzki Zarząd Zakładów Karnych w Łodzi
z d.	z domu
ZK	Zakład Karny
ZKK	Zakład Karny w Kaliszu
zob.	zobacz
ZSRR	Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

Spis ilustracji

1. Pismo Wydziału Wojskowego Rządu Gubernialnego Kaliskiego z 3/15 kwietnia 1840 r. upoważniające assesora prawnego Józefa Świecimskiego do stawienia się przed jednym z rejentów Kancelarii Ziemiańskiej Guberni Kaliskiej i zawarcia w imieniu Rządu kontraktów kupna sprzedaży gruntów pod budowę więzienia.
   APK, Notariusz Basiński Mikołaj w Kaliszu, sygn. 17, k. 240.
2. Fragment deklaracji Urzędu Municypalnego Miasta Gubernialnego Kalisza z 1840 r. w sprawie odstąpienia prawem wieczystej dzierżawy Komitetowi Budowy i Organizacji Więzień w Królestwie Polskim w imieniu rządu dwóch placów we wsi Tyniec pod budowę więzienia. Jeden plac dotychczas był w czasowym posiadaniu panny Krystyny Witych, drugi zaś Piotra Nowackiego. Według wstępnych ustaleń: *Rząd obowiązany opłacać na raz jeden wkupne do Kasy Ekonomiczney z Gruntu ad 1 Zp. 172, ad 2 Zp. 125gr 28. Razem Z. pol. 297 gr. 28 (...) przy zawarciu Urzędowego Kontraktu.*
   APK, Notariusz Basiński Mikołaj w Kaliszu, sygn. 17, k. 245.
3. Pierwsza strona aktu notarialnego spisanego w kancelarii notariusza Mikołaja Basińskiego 18/30 kwietnia 1840 r. pomiędzy panną Krystyną Witych a Józefem Święcimskim assesorem prawnym przy Rządzie Gubernialnym Kaliskim. Z aktu wynika, że ojciec Krystyny, Jan Karol Witych nabył grunt zagrodniczy we wsi Tyniec, a jego hipoteka nie została dotąd uregulowana. Jan Karol Witych zmarł w 1837 r., a jego jedyną spadkobierczynią została córka Krystyna. Aktem notarialnym grunt odziedziczony po ojcu córka *całkowicie sprzedaje i na wieczystą własność ustępuje Komitetowi Budowy i Organizacyi Więzień w Królestwie Polskim, za cenę dobrowolnie umówioną i postanowioną Trzy tysiące w monecie srebrnej.*
   APK, Notariusz Basiński Mikołaj w Kaliszu, sygn. 17, k. 238.
4. Akta hipoteczne nieruchomości wiejskiej we wsi Tyniec pod Kaliszem domu pod numerem 20. W dziale drugim znajduje się zapis o tym, że właścicielem nieruchomości, na mocy kontraktu spisanego u notariusza Mikołaja Basińskiego w 1840 r. z panną Krystyną Wittig (w innych dokumentach spotyka się pisownię Witych) jest Komitet Budowy i Organizacji Więzień w Kaliszu.
   APK, Akta wieczyste sądów w Kaliszu, sygn. 168, k. 7.
5. Ogłoszenie Komitetu Budowy Domu Badania w Kaliszu o licytacji na roboty szklarskie w budynku więzienia na Tyńcu z 1843 r.
   „Dziennik Urzędowy Guberni Kaliskiej", 1843, dodatek do nr. 34, s. 609.
6. Ogłoszenie Komitetu Budowy Domu Badania w Kaliszu o licytacji na roboty brukarskie i uplantowanie terenu około więzienia na Tyńcu z 1843 r.
   „Dziennik Urzędowy Guberni Kaliskiej", 1843, dodatek do nr. 41, nlb.
7. Nominacja Jana Paszewskiego na stanowisko nadzorcy więzienia inkwizycyjnego z 10/22 listopada 1837 r. Od 1846 r. był on nadzorcą Domu Badań na Tyńcu.
   AGAD, Komisja Województwa Mazowieckiego/Rząd Gubernialny Warszawski, sygn. 2704, nlb.
8. Fragment pisma Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych do Rządu Gubernialnego Warszawskiego z dnia 5/17 stycznia 1846 r. dotyczącego wstawiennictwa biskupa kujawsko-kaliskiego w sprawie oskarżonego o opieszałość w służbie nadzorcy więzienia kaliskiego Jana Paszewskiego.

AGAD, Komisja Województwa Mazowieckiego/Rząd Gubernialny Warszawski, sygn. 2704, nlb.

9. Wzmianka w paryskim „Dzienniku Narodowym" z 20 marca 1847 r. o wybudowaniu w Kaliszu amerykańskiego więzienia.
   APK, Zbiór czasopism, sygn. 58, s. 4.
10. Taryfa stała żywności dla więźniów zdrowych i chorych z 1850 r.
    APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1817-1866 [1867], sygn. 816, k. 154.
11. Fragment pisma Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych do Rządu Gubernialnego Radomskiego z 18/30 kwietnia 1851 r. nawiązującego do licytacji na dostawę leków do kaliskiego więzienia.
    APR, Rząd Gubernialny Radomski I, sygn. 10 681, nlb.
12. Informacja o śmierci dziecka aresztantki, będącego na wychowaniu u matki zastępczej z 1852 r.
    APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1817-1866 [1867], sygn. 779, k. 12.
13. Fragment wypisu z protokołu Rady Administracyjnej z dnia 25 listopada/7 grudnia 1855 r., dotyczącego osadzonej w kaliskim więzieniu Antoniny Rasinowskiej. Skazana za kradzież kobieta była wdową, matką 3-letniego dziecka. W momencie osadzenia jej w więzieniu powstał problem opieki nad dzieckiem. Nie mogło ono formalnie przebywać w więzieniu wraz z matką, gdyż było już odstawione od piersi. *(...) Okazała się zatem potrzeba dziecko Rasinowskiej oddać na opiekę lub pomieścić w Instytucie Miłosierdzia. Starania w tej mierze przedsięwzięte pozostały bez skutku dla niemożności wynalezienia bezpłatnej opieki i z braku tak w Kaliszu, jak i w okolicach stosownego na ten cel Instytutu. Przyznana tylko przez nadzorcę więzienia niejaka Salomea Bilow, w Kaliszu zamieszkała, oświadczyła gotowość przyjęcia opieki nad dzieckiem Rasinowskiej, nie inaczej wszakże, jak za wynagrodzeniem po rubli 3 miesięcznie (...).*
    APR, Rząd Gubernialny Radomski I, sygn. 10 658, s. 88.
14. Pierwsza strona raportu nadzorcy Domu Badania w Kaliszu z 8/20 czerwca 1856 r. do Naczelnika Powiatu Kaliskiego w sprawie wyżywienia więźniów. Dowiadujemy się z niego, że *w roku bieżącym ponieważ żywienie więźni uskutecznia się sposobem Administracyjnym – Nadzorca wchęci zrobienia oszczędności dla Skarbu dzień przybycia aresztanta do Więzienia, do żywności niepolicza – przypuszczając że żywność otrzymał na stacyi transportowej – lub własnym kosztem pożywił się jeżeli przychodzi zwolności.* W tym samym raporcie czytamy dalej, że od tej reguły były pewne odstępstwa. Jeżeli aresztant przybył w godzinach przedpołudniowych, powszechnie oświadczył, że nie jadł przynajmniej od doby, a przy tym nędzny wygląd potwierdzał jego zeznanie, mógł liczyć na posiłek w dniu przybycia.
    APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1817-1866 [1867], sygn. 816, k. 281.
15. Wykaz uzbieranych pieniędzy w Kasie Gubernialnej Warszawskiej z 28 lipca/9 sierpnia 1856 r. z potrącenia ¼ części pensji Cypriana Pomaskiego na rzecz kaucji do posady nadzorcy więzienia kaliskiego przywiązanej.
    AGAD, Komisja Województwa Mazowieckiego/Rząd Gubernialny Warszawski, sygn. 10 032, s. 630.
16. Fragment „Instrukcji lekarsko-więziennej" z sierpnia 1857 r.
    APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1817-1866 [1867], sygn. 816, k. 276v.
17. Kaliskie więzienie w 1858 r.
    MOZK, *Album Kaliskie*, ułożone i opisane przez Edwarda Staweckiego, poszyt IV, ryc. 11.
18. Walenty Stanczukowski – filantrop i lekarz więzienny.
    APK, Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza, sygn. 36

19. Raport Nadzorcy Więzienia w Kaliszu Feliksa Wojciechowskiego z 22 stycznia 1867 r. do Naczelnika Powiatu Kaliskiego o odstawieniu Karoliny Hożej do Chocza, gdzie, zgodnie z wyrokiem sądowym, ma przebywać przez dwa lata pod nadzorem policyjnym.
APK, Kaliski Zarząd Powiatowy, sygn. 724, s. 4.
20. Fragment pisma Dozorcy Więzienia w Kaliszu Feliksa Wojciechowskiego z 29 stycznia 1867 r. do Naczelnika Powiatu Kaliskiego w sprawie pieniędzy wydanych na więźniów politycznych przebywających w miejscowym więzieniu.
APK, Kaliski Zarząd Powiatowy, sygn. 723, s. 52.
21. Pismo Dozorcy Więzienia w Kaliszu Feliksa Wojciechowskiego z 17 lutego 1867 r. do Naczelnika Powiatu Kaliskiego o zakończeniu przez Teofila Rajskiego kary 22 dni i 4 godzin w Domu Pracy i konieczności odesłania go do miejsca zamieszkania tj. Teresina w gminie Piorunów powiatu konińskiego oraz ustanowienia nad nim przez dwa lata nadzoru policyjnego.
APK, Kaliski Zarząd Powiatowy, sygn. 724, s. 19
22. „Karta drożna transportowa" Andrzeja Gorgolińskiego ujętego przez pisarza gminnego Gminy Kalinowa i odesłanego do Naczelnika Powiatu Kaliskiego w lipcu 1868 r.
APK, Kaliski Zarząd Powiatowy, sygn. 601, s. 55
23. Wykaz kierownictwa kaliskiego więzienia z 1870 r. Jako lekarz figuruje w nim Walenty Stanczukowski.
Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni na god 1870, s. 22
24. Akt zgonu architekta Franciszka Tournelle, budowniczego kaliskiego więzienia, który zmarł w Kaliszu 27 grudnia 1880 r. w wieku 63 lat. Jego rodzicami byli Feliks i Julia z d. Jung małż. Tournelle.
APK, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Mikołaja Kalisz, sygn. 42, s. 335, akt 241
25. Raport o liczbie osadzonych w Więzieniu Kaliskim z 7 września 1884 r.
APŁ, Rząd Gubernialny Kaliski, Wydział Wojskowo-Policyjny, Referat Więzienny, sygn. 6987, s. 56
26. Informacja o pełnieniu przez franciszkanina ks. Daniela Żakiewicza funkcji kapelana więziennego w więzieniu na Tyńcu. Franciszkanie pełnili tę funkcję w kaliskim więzieniu od 1871 r.
„Kaliszanin", 1892, nr 21, s. 1
27. Wzmianka prasowa o rewizji kaliskiego więzienia przez Naczelnika Głównego Zarządu Więziennego w maju 1892 r.
„Kaliszanin", 1892, nr 39, s. 2
28. Akt zgonu z 1894 r. uczestnika powstania styczniowego Teodora Sokołowskiego, który pełnił funkcję pomocnika naczelnika w kaliskim więzieniu.
APK, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Józefa Kalisz, sygn. 70, s. 269, akt nr 30
29. Pocztówka przedstawiająca kaliskie więzienie na początku XX w.
MOZK, sygn. H/3785
30. Pocztówka przedstawiająca kaliskie więzienie z 1903 r.
MOZK, sygn. H/721
31. Fragment raportu naczelnika kaliskiego więzienia Piotra Chalileckiego do gubernatora kaliskiego z 6 czerwca 1904 r. o zamieszkach, jakie wybuchły z powodu jego decyzji o umieszczeniu w karcecie dwóch więźniów za niewłaściwe zachowanie.
APŁ, Rząd Gubernialny Kaliski, Wydział Wojskowo-Policyjny, Referat Więzienny, sygn. 7050, k. 12

32. Zaświadczenie wydane przez Archiwum Akt Dawnych w Warszawie w 1936 r. w sprawie informacji w aktach Kancelarii Generał Gubernatora Warszawskiego na temat Józefa Jabłkowskiego. Z akt wynika, że w mieszkaniu Józefa i jego brata Alfonsa, rozmawiano o zgładzeniu Gajewskiego, podejrzewanego o zdradzenie Polskiej Partii Socjalistycznej. Wyrok na Gajewskim wykonał brat Józefa – Wojciech. Józef Jabłkowski był więziony w kaliskim więzieniu od 27 października 1906 r. 31 marca 1907 r. został *skazany na wysłanie do guberni astrachańskiej pod jawny dozór policji na przeciąg dwóch lat.*
APK, Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza, sygn. 531, s. 1
33. Relacja byłego więźnia politycznego Kazimierza Wągrowskiego, spisana 21 listopada 1934 r. Kazimierz Wągrowski przebywał w listopadzie 1906 r. w celi więziennej w Kaliszu i był świadkiem rozstrzelania Wojciecha Jabłkowskiego, członka Organizacji Bojowej Polskiej Partii Socjalistycznej.
APK, Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza, sygn. 531, s. 2
34. Oferta warszawskiej firmy projektowej na montaż instalacji centralnego ogrzewania i wentylacji w budynku kaliskiego więzienia z 1912 r.
APŁ, Rząd Gubernialny Kaliski, Wydział Wojskowo-Policyjny, Referat Więzienny, sygn. 7093, s. 15
35. Projekt centralnego ogrzewania wodnego, wentylacji wymuszonej i wyciągowej w budynku Więzienia Gubernialnego w Kaliszu z 1912 r.
APŁ, Rząd Gubernialny Kaliski, Wydział Wojskowo-Policyjny, Referat Więzienny z lat 1868-1914, sygn. 7093, s. 56
36. Wykaz więźniów śledczych i policyjnych z 1915 r.
APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1914-1918 [1919], sygn. 175, s. 4
37. Fragment projektu regulaminu więziennego z 1915 r.
APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1914-1918 [1919], sygn. 175, s. 11
38. Fragment raportu lekarza powiatowego w Kaliszu z 1 czerwca 1915 r. na temat stanu sanitarnego w więzieniu w Kaliszu.
APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1914-1918 [1919], sygn. 174, s. 3
39. Pismo do inspektora więziennego w Kaliszu z 28 listopada 1916 r. w sprawie kosztu trzymania więzień.
APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1914-1918 [1919], sygn. 175, s. 38
40. Fragment odpisu pisma Cesarsko-Niemieckiego Sądu Najwyższego dla Generalnego Gubernatorstwa w Warszawie z 11 sierpnia 1917 r. w sprawie ustanowienia m.in. Dyrekcji Więziennej w Sieradzu i podporządkowania jej więzienia w Kaliszu.
APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1914-1918 [1919], sygn. 175, s. 58
41. Pismo prezesa Królewsko-Polskiego Sądu Okręgowego w Kaliszu do Naczelnika Powiatu Kalisko-Tureckiego z 18 grudnia 1917 r. w sprawie stanowiska dyrektora więzienia w Kaliszu odnośnie zaprzestania od 1 stycznia 1918 r. dostarczania aresztantów z więzienia do sądu dla rozpoznania ich spraw i dla ogłoszenia wyroków. Według dyrektora więzienia aresztanci mieli być od 1 stycznia 1918 r. dostarczani do Sądu Okręgowego na rozprawy przez osoby posiadające pisemne zaświadczenie wystawione przez ten sąd.
APK, Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1914-1918 [1919], sygn. 176, s. 38
42. Personel więzienia. Fotografia z okresu międzywojennego.
MOZK, sygn. H/751/1
43. Fotografia grupowa więźniów i strażników datowana na lata 1920-1939, wykonana po zajęciach wychowania fizycznego.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-672

44. Zestawienie stanu zaludnienia więzień na dzień 1 lutego 1920 r., w podziale według okręgowych dyrekcji więziennych. Więzienie w Kaliszu przynależało do Łódzkiej Okręgowej Dyrekcji Więziennej.
AAN, Ministerstwo Aprowizacji w Warszawie 1917-1921, sygn. 4063, nlb
45. Uchwała pracowników więzienia w Kaliszu w sprawie m.in. wydłużenia dnia pracy do 12 godzin od dnia 15 lipca 1920 r.; opodatkowania w wysokości 5% od poborów na rzecz żołnierza polskiego z powodu trwającej wojny polsko-bolszewickiej; zgłoszenia się ochotników do armii spośród pracowników więzienia kaliskiego.
„Gazeta Kaliska", 1920, nr 154, s. 3
46. Awers karty meldunkowej rodzinnej, w której figuruje Stanisław Choiński. Był on naczelnikiem więzienia kaliskiego w latach 1921-1935.
APK, Akta miasta Kalisza, sygn. 4343, nlb
47. Opis osoby więźnia Leona Górskiego aresztowanego za działalność komunistyczną w 1921 r.
AAN, Akta więzienne osób skazanych za działalność komunistyczną 1919-1939, sygn. 424/V/253, s. 2v
48. Podanie wdowy po funkcjonariuszu więziennym Jakubie Naderze do Izby Skarbowej w Łodzi o przyznanie emerytury za zmarłego męża. Jakub Nadera służył w więzieniu kaliskim przez 25 lat, został ranny tydzień po wkroczeniu wojsk pruskich do Kalisza w 1914 r. podczas pełnienia posterunku. Internowano go do Niemiec na okres 2 lat wraz z dwoma pozostałymi pracownikami więzienia – Romanem Rokoszewskim i Józefem Marchwickim.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 28, k. 13
49. Zaświadczenie byłych funkcjonariuszy kaliskiego więzienia Andrzeja Badlaka i Andrzeja Pietrzaka o fakcie pełnienia służby w kaliskim zakładzie karnym przez zmarłego Franciszka Spławskiego przez 22 lata, w latach 1880-1902.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 28, k. 20
50. Dochodzenie w sprawie próby samobójczej dokonanej przez więźniarkę w 1923 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 21, k. 15
51. Artykuł na temat wystawy prac kaliskich więźniów zorganizowanej przy ogromnej determinacji ówczesnego naczelnika więzienia Stanisława Choińskiego w 1923 r.
„Goniec Kaliski", 1923, nr 284, s. 2
52. Podanie Andrzeja Badlaka do Naczelnika Więzienia w Kaliszu z 30 października 1924 r. o zaliczenie do wysługi emerytalnej służby państwowej rosyjskiej w latach 1881-1887.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 26, k. 13
53. Fragment wykazu personelu więzienia w Kaliszu na dzień 1 lipca 1925 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 6, k. 1v
54. Fragment wspomnień Mieczysława Bąkowskiego, przedwojennego działacza ruchu robotniczego w Kaliszu. Relację spisano w 1952 r. Mieczysław Bąkowski brał udział w strajku robotników w 1926 r., którzy m.in. obrzucili kamieniami uciekającego po gzymsie budynku magistratu wicestarostę. Za udział w rozruchach został aresztowany i osadzony w kaliskim więzieniu. Śledztwo trwało 6 miesięcy. Pomimo oskarżeń o chęć uwolnienia więźniów politycznych z więzienia, Mieczysław Bąkowski został uniewinniony.
APK, Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza, sygn. 553, s. 7
55. Pierwsza strona umowy zatrudnienia Artura Langnera na stanowisku nauczyciela więziennego z 10 czerwca 1926 r. Do jego obowiązków należało: (...) *prowadzenie lekcji w dni powszednie w ciągu pięciu godzin dziennie w czasie ustalonym przez władzę*

więzienną; urządzanie pogadanek treści naukowej i moralnej; wydawanie więźniom książek z biblioteki więziennej przynajmniej raz na tydzień.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 14, k. 29

56. Fragment listy płatniczej dla urzędników i niższych funkcjonariuszy więziennych oraz pracowników kontraktowych za miesiąc lipiec 1926 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 14, k. 3v
57. Artykuł z „Kurjera Porannego" z 28 lipca 1927 r. na temat przewozu więźniów z zakładu karnego na Mokotowie w Warszawie do więzienia kaliskiego.
APK, Zbiór czasopism, sygn. 59, s. 4
58. Więźniowie przy pracy na tokarkach w kaliskim zakładzie karnym w latach 1927-1928.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, 1-B-670-1
59. Więźniowie przy pracy na automatycznej tokarni w latach 1927-1928.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, 1-B-670-2
60. Więźniowie przy składaniu zabawek. Fotografia datowana na lata 1927-1928.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-3
61. Więźniowie podczas pracy w stolarni. Fotografia datowana na lata 1927-1928.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-4
62. Więźniowie podczas pakowania w skrzynie wyprodukowanych zabawek. Fotografia datowana na lata 1927-1928.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-5
63. Więźniowie przy produkcji zabawek. Fotografia datowana na lata 1927-1928.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-6
64. Więźniowie przy produkcji krzeseł. Fotografia datowana na lata 1927-1928.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-7
65. Więźniarki słuchające audycji radiowej. Fotografia datowana na lata 1927-1928.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-8
66. Więźniowie uczestniczący we mszy świętej w kaplicy więziennej. Fotografia datowana na lata 1927-1928.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-9
67. Więźniowie na zajęciach szkolnych z języka polskiego w 1927 r.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-10
68. Fotografia grupowa personelu Działu Pracy datowana na lata 1927-1928.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-11
69. Wywóz z więzienia wyrobów wykonanych przez osadzonych. Fotografia datowana na lata 1927-1928.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-670-12
70. Fragment sprawozdania o stanie sanitarnym więzienia z 1928 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 20, k. 10
71. Raport statystyczny pracy kulturalno-oświatowej w latach 1928-1933 r. Więźniowie brali udział w zajęciach szkolnych, zajęciach pozaszkolnych obejmujących m.in. odczyty, pogadanki, przedstawienia, koncerty, audycje radiowe. Mieli także możliwość korzystania z więziennej biblioteki. Z raportu wynika, że w kaliskim więzieniu od 1928 r. funkcjonował chór i czytelnia, od 1929 r. korzystano z aparatu projekcyjnego, a od 1930 r. z aparatu kinematograficznego i radia.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 24, k. 61
72. Prośba o udzielenie spaceru wspólnego z innymi więźniami prewencyjnymi z 23 sierpnia 1931 r.

AAN, Akta więzienne osób skazanych za działalność komunistyczną 1919-1939, sygn. 424/V/46, s. 8

73. Pozwolenie na jednorazowe widzenie Marii Walczak z prewencyjnie aresztowanym Józefem Walczakiem z 21 października 1931 r.
AAN, Akta więzienne osób skazanych za działalność komunistyczną 1919-1939, sygn. 424/V/46, s. 13
74. Rewers karty meldunkowej indywidualnej Józefa Pachołka – gangstera działającego w Kaliszu w dwudziestoleciu międzywojennym. Za liczne rozboje i zbrodnie sąd skazał go 12 lipca 1932 r. na śmierć przez powieszenie. W procesie oskarżał go wiceprokurator Sądu Okręgowego w Kaliszu Fortunat Gzowski. Wedle zapisów na karcie meldunkowej wyrok wykonano jeszcze tego samego dnia w kaliskim więzieniu. Prasa regionalna z 1932 r. podaje także inne daty egzekucji – 13 lub 14 lipca 1932 r.
APK, Akta miasta Kalisza, sygn. 4434, s. 507
75. Gmach więzienia w Kaliszu w 1932 r.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-671-1
76. Gmach więzienia w Kaliszu w 1932 r.
NAC, Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, sygn. 1-B-671-2
77. Fragment protokołu zasobów żywności więzienia z 30 listopada 1932 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 112, k. 80
78. Program obchodów imienin Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego w Więzieniu Karno-Śledczym w Kaliszu 19 marca 1933 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 17, k. 83
79. Fragment imiennego spisu przodowników straży więziennej, starszych strażników i strażników więzienia w Kaliszu, według stanu na 1 stycznia 1934 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 7, k. 4v
80. Fragment protokołu zdawczo-odbiorczego Więzienia Karno-Śledczego w Kaliszu z 1934 r. Został on spisany przy okazji ponownego objęcia kierownictwa przez Stanisława Choińskiego po powrocie ze zwolnienia lekarskiego.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 7, k. 20
81. Raport o stanie zaludnienia więzienia z 1934 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 7, k. 124
82. Fragment kwestionariusza więzienia z lat 1934-1935.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 24, k. 34
83. Fragment kwestionariusza statystycznego kaliskiego więzienia z lat 1934-1936. Wynika z niego, że w kaliskim więzieniu było 99 cel pojedynczych i 9 wspólnych obliczonych na 2-3 więźniów. Według danych za 1933 r. przeciętne zaludnienie oscylowało w granicach 360 osób. Więźniowie byli zatrudnieni w warsztatach: stolarsko-zabawkarskim; szewskim oraz przy hodowli świń i królików. W więzieniu funkcjonowała 3-klasowa szkoła, w której 30 osadzonych uczył jeden nauczyciel. Więźniowie mogli korzystać z biblioteki, w której było ogółem 1261 książek, w tym 1 w języku rosyjskim; 10 w języku niemieckim, 11 we francuskim, pozostałe zaś w języku polskim. Funkcjonowała też świetlica wyposażona w odbiornik radiowy. Działała kaplica rzymsko-katolicka. Opiekę zdrowotną nad więźniami sprawował 1 lekarz i 1 sanitariusz.
APP, Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Poznaniu, sygn. 143, s. 6
84. Skierowanie Antoniego Aue do więzienia w Kaliszu w celu pełnienia obowiązków naczelnika więzienia do czasu przybycia Aleksandra Tucholskiego w 1935 r.

APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 7, k. 330

85. Skierowanie Aleksandra Tucholskiego do więzienia w Kaliszu w celu pełnienia obowiązków naczelnika od 11 października 1935 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 7, k. 335

86. Oferta z 1935 r. na dostawę *namiastki kawy* „Patria" do kaliskiego więzienia. Kawę cechuje: *niedościgniona jakość, zdrowotność, wielka odżywcza, wyśmienity smak a przedewszystkiem nadzwyczajna wprost wydajność i praktyczność.*
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 9, k. 205

87. Egzamin strażnika więziennego – uczestnika kursu przygotowawczego dla niższych funkcjonariuszy straży więziennej z 1936 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 17, k. 213

88. Dyktando strażnika więzienia z 1936 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 17, k. 216

89. Raport z kursu przygotowawczego dla niższych funkcjonariuszy straży więziennej z 1936 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 17, k. 251

90. Ogłoszenie zamieszczone w gazecie „Echo" z 31 marca 1937 r., dotyczące przetargu na zakup żywności do więzienia.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 10, k. 3

91. Oferta dostawy żywności przez Związek Spółdzielni Spożywców Rzeczypospolitej Polskiej Oddział w Kaliszu z 1938 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939, sygn. 10, k. 221

92. Awers karty meldunkowej indywidualnej Aleksandra Tucholskiego, naczelnika więzienia kaliskiego do czasu ewakuacji personelu i więźniów karnych 26 sierpnia 1939 r. Aresztowano go w Łucku 27 października, odstawiono do więzienia i słuch po nim zaginął.
APK, Akta miasta Kalisza, sygn. 4619, s. 777

93. Awers karty meldunkowej rodzinnej wystawionej na nazwisko Błaszczyk. Figuruje w niej Józef Błaszczyk, funkcjonariusz więzienia w Kaliszu. Urodził się w 1887 r. w Skęczniewie w gminie Piekary, pow. Turek. Swoją karierę zawodową w kaliskim więzieniu rozpoczął 3 grudnia 1918 r. W latach 30. XX w. pracował na stanowisku przodownika. Ponieważ władał biegle językiem niemieckim został on wraz z Józefem Sobczakiem pozostawiony w więzieniu kaliskim jako funkcjonariusz w czasie okupacji hitlerowskiej. Wspierał uwięzionych Polaków duchowo, udzielał rad, przenosił także grypsy i żywność. Za swoją działalność został aresztowany przez Niemców w grudniu 1939 r. Wywieziono go do obozu koncentracyjnego w Dachau, gdzie zmarł w 1942 r.
APK, Akta miasta Kalisza, sygn. 4336, s. 449

94. Nakaz karny Sądu Obwodowego w Kaliszu z 17 stycznia 1940 r. w sprawie Franciszki Przywany z Kalisza, skazanej na 2 miesiące więzienia.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 1939, k. 5

95. Odpis pisma skierowanego do żandarmerii w Pirnie (Saksonia) o przewiezienie Jana Wosiaka, oskarżonego o posiadanie broni do więzienia sądowego w Kaliszu z 1940 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 593, k. 13

96. Odpis aktu oskarżenia Jana Wosiaka z Nakwasina i Wawrzyńca Wosiaka z Nakwasina oskarżonych o posiadanie broni, przebywających w więzieniu w Kaliszu w 1940 r.
IPN Warszawa, Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu, sygn. GK 74/40, s. 229

97. Fragment aktu oskarżenia Stefana Olczaka z Kalisza o brutalne użycie siły przeciwko innym osobom. Oskarżonego osadzono w więzieniu w Kaliszu w 1940 r.

IPN Warszawa, Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu, sygn. GK 74/40, s. 26

98. Fragment wyroku w sprawie karnej przeciwko Józefowi Sowińskiemu, przebywającemu w więzieniu w Kaliszu, oskarżonemu o zdradę państwa.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 641, k. 11

99. Karta przyjęcia do więzienia Kazimierza Sobolewskiego oskarżonego o nielegalny handel w 1940 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 1461, k. 2

100. „Informacja bieżąca" Departamentu Informacji i Prasy, nr 1 z 28 lipca 1941 r., zawierająca wzmiankę o wywiezieniu w maju 1941 r. z więzienia w Kaliszu 264 osób do obozu KL Auschwitz.
AAN, Delegatura Rządu RP na Kraj 1940-1945, sygn. 202/III/7, s. 1

101. Akta sprawy kryminalnej przeciwko Marii Pelce z Sieradza przebywającej czasowo w więzieniu w Kaliszu oskarżonej o kontakty z jeńcami wojennymi, skazanej wyrokiem Sądu Obwodowego w Kaliszu z 3 grudnia 1941 r. na 1 miesiąc więzienia.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 1924, k. 5

102. Strona tytułowa teczki osobowej więźnia Stanisławy Guzek.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 620

103. Wycinek prasowy z „Litzmannstandter Zeitung" nr 154 z 5 czerwca 1941 r. dotyczący ponownego aresztowania Kazimierza Sobolewskiego.
IPN Warszawa, Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu, sygn. GK 74/54, s. 260

104. Nakaz aresztowania Bronisławy Gralińskiej z Łodzi i przekazania jej do więzienia w Kaliszu z 1942 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 616, k. 11

105. Dokument przewozu Zofii Ciupy oskarżonej o przemyt do więzienia w Kaliszu z 15 sierpnia 1942 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn.1951, k. 14

106. Prośba więźnia Jana Kubicy do Prokuratora Sądu w Kaliszu z 6 sierpnia 1943 r. o zamianę wyroku śmierci na więzienie.
APK, Sąd Specjalny w Kaliszu, sygn. 242, k. 47

107. Prośba więźnia Jana Kubicy do Reichsführera SS Heinricha Himmlera z 13 sierpnia 1943 r. o zamianę kary śmierci na ciężkie więzienie albo oddanie do (...) *najcięższej organizacji w wojsku, lub unieszkodliwiania bomb zegarowych na terenach państwa Niemieckiego*.
APK, Sąd Specjalny w Kaliszu, sygn. 242, k. 45

108. Fragment opisu egzekucji więźnia Pawła Pietrasa, która odbyła się w kaliskim więzieniu w 1943 r.
APK, Sąd Specjalny w Kaliszu, sygn. 394, k. 7

109. Karta przyjęcia skazanej na 4 miesiące Franciszki Stempińskiej z Kalisza do więzienia w Kaliszu w dniu 13 grudnia 1943 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 2245, k. 4

110. Kartoteka więźnia Marianny Adamczyk ze Złotna, pow. Łódź oskarżonej o nielegalny handel, skazanej na 3 miesiące więzienia, przyjętej do więzienia w Kaliszu 6 października 1943 r.
APK, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945, sygn. 728, k. 1

111. Kartoteka więzienna Antoniego Wojtczaka z Ostrowa oskarżonego o nielegalny ubój, skazanego na karę śmierci, którą wykonano w 1943 r. w Kaliszu.
APK, Sąd Specjalny w Kaliszu, sygn. 569, k. 90

112. Fragment protokołu przesłuchania świadka Władysława Gołębowskiego, klucznika kaliskiego więzienia w pierwszych dniach września 1939 r. Zeznał on, że po południu 3 września 1939 r. zaczął na własna rękę wypuszczać więźniów politycznych. Został powstrzymany przez Czesława Jędraszaka. Ówczesny naczelnik chcąc użyć siły przeciwko Gołębowskiemu miał zostać powstrzymany przez jednego z więźniów. Z zeznania wynika, że ów więzień został przez naczelnika Jędraszaka w odwecie postrzelony w ramię.
IPN O/Poznań, Specjalny Sąd Karny w Poznaniu, sygn. IPN Po 791/339, s. 11
113. Fragment protokołu przesłuchania w charakterze podejrzanego Czesława Jędraszaka z 22 czerwca 1945 r. Czesław Jędraszak był znanym działaczem PPS. W pierwszych dniach wojny został mianowany komendantem miasta Kalisza i naczelnikiem więzienia po wcześniejszej ewakuacji do Łucka części personelu i więźniów przez naczelnika Aleksandra Tucholskiego. Po zakończeniu działań wojennych Czesław Jędraszak został oskarżony o działanie na szkodę Polaków osadzonych w zakładzie karnym zakazując opuszczenia cel przez więźniów politycznych w nocy z 3 na 4 września 1939 r. W konsekwencji zostali się oni w ręce niemieckiego okupanta.
IPN O/Poznań, Specjalny Sąd Karny w Poznaniu, sygn. IPN Po 791/339, s. 48
114. Fragment imiennego wykazu funkcjonariuszy więziennych zatrudnionych w więzieniu w Kaliszu na dzień 7 września 1946 r.
AAN, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie 1945-1954, sygn. 204, s. 4
115. Zobowiązanie więźnia Tadeusza Pawlaka ps. „Burza" z 27 września 1946 r. do informowania władz więzienia w Kaliszu (...) *o wszelkich knowaniach przeciw Regulaminowi Więziennemu.* Tadeusz Pawlak był oskarżony o przynależność do bandy „Groźnego" i udział w napadach rabunkowych.
IPN O/Wrocławiu, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych we Wrocławiu, sygn. IPN Wr 0014/479, s. 3
116. Fragment księgi głównej więźniów śledczych oraz więźniów śledczych wojskowych za okres od stycznia 1946 r. do września 1947 r. Ogólnie w księdze figurują 222 nazwiska więźniów. Poszczególne rubryki zawierają takie dane jak: nazwisko i imię; zawód; miejsce zamieszkania; data urodzenia; wyznanie; przedmiot oskarżenia; dzień, miesiąc i godzina przybycia do więzienia; kto wydał rozkaz o przyjęciu – data wydania i numer akt sprawy; skąd więzień przybył; powód przerwania aresztu; rozkaz o zwolnieniu; liczba dni spędzonych w areszcie; numer pozycji w wykazie odebranych więźniom pieniędzy i kosztowności; numer pozycji w wykazie odebranych więźniom innych rzeczy; numer księgi więźniów karnych; podpis przyprowadzającego – niżej podpis przyjmującego; uwagi. Więźniowie najczęściej byli kierowani do więzienia kaliskiego na rozkaz: Sądu Grodzkiego w Kaliszu; Sądu Okręgowego w Kaliszu; Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Kaliszu. W księdze widnieją także skierowania na rozkaz m.in.: Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Poznaniu; Prokuratury Specjalnego Sądu Karnego w Poznaniu; Sądu Okręgowego w Łodzi. Wśród przedmiotów oskarżenia pojawiają się m.in.: kradzież; współpraca z Niemcami; przynależność do bandy; przechowywanie broni; przechowywanie bandzie wódki; współpraca z bandą leśną; konfident Gestapo; zabójstwo milicjantów.
IPN O/Łódź, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1945-1956, sygn. IPN Ld 7/17, k. 1
117. Kwestionariusz dotyczący opisu budynków i urządzeń więzienia w Kaliszu na dzień 28 lutego 1947 r.
AAN, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie 1945-1954 sygn. 1324, s. 86

118. Końcowy fragment aktu oskarżenia z 15 września 1947 r. przeciwko Józefowi Witmanowi, Tadeuszowi Reślińskiemu, Wacławowi Michalskiemu, Ignacemu Wojtczakowi, Antoniemu Szablewskiemu, Józefowi Lisieckiemu, Bronisławowi Madreckiemu, Stefanowi Biesiadzie, Antoniemu Adamczewskiemu, Rafałowi Szramie, Zofii Szramie, Stefanowi Marcinkowskiemu, Tadeuszowi Kantorskiemu. Józef Witman ps. „Lis" w 1945 r. zdezerterował z 38. Pułku Piechoty z zamiarem wstąpienia do bandy. Przynależał m.in. do bandy „Orlika" i „Korony". Wraz z towarzyszami miał dokonywać licznych napadów rabunkowych. Został ujęty 17 czerwca 1947 r. Wraz z nim oskarżono jego współpracowników i tych, którzy wiedząc o jego działaniach pomagali mu. Wszyscy zostali aresztowani i osadzeni w Więzieniu Karno-Śledczym w Kaliszu.
IPN O/Poznań, Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu, sygn. IPN Po 135/14 t.1, s. 334
119. Wniosek oficera śledczego do Wojskowego Prokuratora Rejonowego w Poznaniu z 10 października 1947 r. o areszt wobec Ignacego Mocka i Tomasza Musialskiego. Ignacy Mocek był członkiem bandy „Błyska", „Groźnego", „Korony" i „Brzózki". Współpracował z „Brzózką" udzielając mu m.in. noclegów. W nocy z 10 na 11 sierpnia 1947 r. Ignacy Mocek zamordował „Brzózkę", a zrabowanymi rzeczami oraz bronią miał podzielić się z Tomaszem Musialskim. Osadzono go w więzieniu kaliskim, gdzie zmarł 27 maja 1949 r.
IPN O/Poznań, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Poznaniu, sygn. IPN Po 04/372, s. 30
120. Ziemowit Glabiszewski – uczeń Gimnazjum im. T. Kościuszki w Kaliszu i członek Polskiej Organizacji Podziemnej. 18 grudnia 1947 r. zamordował dwóch funkcjonariuszy Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Kaliszu. Skazano go na karę śmierci – wyrok wykonano w kaliskim więzieniu 6 lipca 1948 r. Zdjęcie z ok. 1946 r.
Ze zbiorów prywatnych Katarzyny Sztandery
121. Charakterystyka informatora Tadeusza Pawlaka ps. „Burza" dokonana przez kierownika Działu Specjalnego Więzienia Karno-Śledczego w Kaliszu 31 grudnia 1947 r. Według niego, od 27 września 1946 r. więzień nie złożył żadnego doniesienia. *Pod względem politycznym należy go jeszcze uświadamiać.*
IPN O/Wrocław, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych we Wrocławiu, sygn. IPN Wr 0014/479, s. 4
122. Zobowiązanie z 21 czerwca 1948 r., więźnia Czesława Bieleckiego ps. „Wieszak", osadzonego w kaliskim więzieniu, do współpracy z Działem Specjalnym w zakresie meldowania o *wszystkich zauważonych (...) wykroczeniach, przestępstwach i przygotowaniach przeciwko porządkowi więziennemu i władzom Państwowym*. Czesław Bielecki przebywał w kaliskim więzieniu od 4 lutego 1948 r. Został aresztowany przez Wojskowego Prokuratora 4 Dywizji Piechoty i skazany na 1,5 roku więzienia za przywłaszczenie garnituru strzelca Zygmunta Barańskiego. W oczach naczelnika więzienia uchodził za prawdomównego więźnia, który żałuje dokonanego przestępstwa. Stąd decyzja o jego przydatności jako informatora.
IPN O/Lublin, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Lublinie, sygn. IPN Lu 0017/5, s. 9
123. Akta sprawy z wniosku Edyty Tucholskiej o uznanie za zmarłego naczelnika więzienia kaliskiego Aleksandra Tucholskiego. Według postanowienia Sądu Grodzkiego w Kaliszu z 29 października 1948 r. Aleksander Tucholski 1 września 1939 r. ewakuował się wraz z personelem więziennym do Łucka. Tam 20 września 1939 r. został rozpoznany

przez byłą więźniarkę, aresztowany i osadzony w więzieniu. Od tego momentu wszelki słuch o nim zaginął.
APK, Sąd Grodzki w Kaliszu, sygn. 494, k. 33

124. Protokół przesłuchania 18 lutego 1950 r. w charakterze podejrzanego Zbigniewa Lewandowskiego osadzonego w kaliskim więzieniu. Zbigniew Lewandowski wraz z Zygmuntem Nawrotkiewiczem byli oskarżeni o to, że schwytawszy na oknie celi wróbla, przywiązali mu do nogi wcześniej zredagowaną przez siebie odezwę do mieszkańców miasta Kalisza o treści antypaństwowej i wypuścili tak, by informacja została przekazana na zewnątrz. Liczyli na to, że wieść o ciężkich warunkach w kaliskim więzieniu dojdzie do państw zachodniej Europy.
IPN O/Poznań, Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu, sygn. IPN Po 77/1, s. 25

125. Dowód rzeczowy wraz z odpisem w sprawie karnej przeciwko Zbigniewowi Lewandowskiemu i Zygmuntowi Nawrotkiewiczowi, oskarżonym w 1950 r. o rozpowszechnianie informacji mających na celu wywołanie niepokojów społecznych w Więzieniu Karno-Śledczym w Kaliszu.
IPN O/Poznań, Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu, sygn. IPN Po 77/1, s. 14

126. Zeznania świadka Eugeniusza Dymkowskiego złożone 9 marca 1950 r. w sprawie karnej przeciwko Zbigniewowi Lewandowskiemu i Zygmuntowi Nawrotkiewiczowi.
IPN O/Poznań, Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu, sygn. IPN Po 77/1, s. 36

127. Akta sprawy z 1950 r. z wniosku Haliny Bujnickiej o uznanie za zmarłego prezydenta miasta Kalisza Ignacego Bujnickiego, który został aresztowany przez Niemców w październiku 1939 r. i osadzony w kaliskim więzieniu. Stracono go w początkach 1940 r. prwdopodobnie na cmentarzu żydowskim w Kaliszu.
APK, Sąd Grodzki w Kaliszu, sygn. 2476, k. 1

128. Charakterystyka służbowa strażnika Więzienia Karno-Śledczego w Kaliszu z 18 lutego 1952 r., sporządzona przez naczelnika Stanisława Nowaka. Strażnik został oskarżony w 1952 r. o uchylanie się od obowiązku służby w Więzieniu Karno-Śledczym w Kaliszu. Ze sporządzonej charakterystyki wynika, że przełożeni posiadali bogatą wiedzę na temat życia prywatnego podwładnych. Z drugiej strony pracownicy mogli liczyć na pomoc m.in. w zdobyciu mieszkania w miejscu pracy.
IPN O/Poznań, Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu, sygn. IPN Po 77/341, s. 6

129. Strona tytułowa skorowidza osobowego do księgi więźniów przybyłych do więzienia kaliskiego w latach 1954-1956. Skorowidz zawierał takie dane jak: data przyjęcia więźnia; nazwisko i imię; imię ojca; numer w księdze głównej więźniów, data opuszczenia więzienia; uwagi – w większości zapiski o zwolnieniu.
IPN O/Łódź, Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu, sygn. IPN Ld 7/34

130. Raport naczelnika więzienia w Kaliszu do Centralnego Zarządu Więziennictwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z października 1955 r. dotyczący wypadku połknięcia drutu przez więźnia i jego aktualnego stanu zdrowia.
AAN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie 1954-1957, sygn. 2/36, s. 26

131. Wykaz osób skazanych za przestępstwa antypaństwowe, straconych lub zmarłych w Zakładzie Karnym w Kaliszu w latach 1944-1956. Wykaz sporządzono w czerwcu 1989 r. na podstawie Decyzji Nr 1 Dyrektora Centralnego Zarządu Zakładów Karnych z dnia 12 maja 1989 r.
IPN O/Poznań, Areszt Śledczy w Poznaniu, sygn. IPN Po 192/19, s. 42

132. Notatka z lustracji klierownika Referatu Penitencjarnego Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu Zakładu Karnego w Kaliszu w dniu 24 lipca 1968 r. dotyczącej zatrudnienia więźniów i tymczasowo aresztowanych.
AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa w Warszawie 1956-1969, sygn. 1/127, s. 122

133. Program założeń ulokowania na terenie Zakładu Karnego w Kaliszu produkcji elementów na potrzeby Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego „Delta" w Kaliszu z 1970 r.
APK, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 1, k. 2
134. Decyzja o zaniechaniu budowy warsztatów Wytwórni Sprzętu Komunikacyj-nego „Delta" w Kaliszu na terenie Zakładu Karnego w Kaliszu z 1970 r.
APK, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 1, k. 4
135. Fragment protokołu przekazania gospodarki uzbrojenia w Zakładzie Karnym w Kaliszu 31 maja 1980 r. Podczas prac komisji polegających na porównaniu stanów faktycznych sprzętu w magazynach uzbrojenia ze stanami ewidencyjnymi, nie stwierdzono braków, nadwyżek i sprzętu uszkodzonego.
APK, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 403, s. 118
136. Orzeczenie Kolegium ds. Wykroczeń przy Prezydencie Miasta Kalisza z 1982 r. Obywatel w stanie wojennym został skazany na grzywnę w wysokości 2500 zł, którą w razie nieściągalności zamieniano na areszt w Zakładzie Karnym w Kaliszu. W tym przypadku 1 dzień aresztu przeliczano na 100 zł grzywny.
IPN O/Łódź, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. IPN Ld 34/2 1845/82, s. 7
137. Karta daktyloskopijna do rejestracji dziesięciopalcowej z 1982 r. dołączona do akt tymczasowo aresztowanego za brak zezwolenia na poruszanie się w czasie trwania godziny milicyjnej, brak zezwolenia na zmianę czasowego miejsca pobytu i brak dokumentu tożsamości.
IPN O/Łódź, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. IPN Ld 34/35, s. 11
138. Pismo do Wojskowego Sądu Garnizonowego w Zielonej Górze z 14 marca 1983 r. informujące o rozpoczęciu odbywania kary pozbawienia wolności w Kaliszu przez więźnia skazanego za sporządzanie, gromadzenie, przechowywanie i rozpowszechnianie nielegalnych ulotek. Skazany odbywanie kary rozpoczął w Areszcie Śledczym w Międzyrzeczu w kwietniu 1982 r., w lipcu ze względu na stan zdrowia przewieziono go do Aresztu Śledczego w Poznaniu. We wrześniu 1982 r. przebywał w Areszcie Śledczym w Zielonej Górze, by w końcu 25 lutego 1983 r. trafić do Kalisza.
IPN O/Łódź, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. Ld 34/39, s. 38
139. Wniosek z 11 kwietnia 1983 r. o wymierzenie kary dyscyplinarnej więźniowi, który został skazany na 1 rok pozbawienia wolności za to, że od października 1982 r. do 13 grudnia 1982 r. kolportował w Kostrzynie ulotki „Solidarność Wojenna", nawoływał do strajku, nieposłuszeństwa władzy i przeciwdziałania aktom stanu wojennego. Wyrok zaczął odsiadywać w Areszcie Śledczym w Zielonej Górze 21 grudnia 1982 r., 25 lutego 1983 r. trafił do Kalisza.
IPN O/Łódź, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. IPN Ld 34/40, s. 80
140. Postanowienie o tymczasowym aresztowaniu Jacka Jakubowskiego wystawione 25 kwietnia 1985 r. za kolportaż bezdebitowej literatury i działania zmierzające do wywołania niepokoju społecznego.
IPN O/Łódź, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. IPN Ld 34/12 3371/85, k. 2
141. Postanowienie z 26 kwietnia 1985 r. o tymczasowym aresztowaniu za podjęcie działań zmierzających do wywołania niepokoju publicznego m.in. nawoływanie do bojkotu pochodu 1 majowego. Aresztanta osadzono w Zakładzie Karnym w Kaliszu 16 czerwca 1985 r. Został zwolniony 20 lipca 1985 r. ponieważ 27 lipca 1985 r. miał wstąpić w związek małżeński.
IPN O/Łódź, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 34/30, s. 4

142. Wniosek o udzielenie nagrody w postaci talonu żywnościowego dla aresztowanego Jacka Jakubowskiego za zajęcie I. miejsca w konkursie wiedzy historycznej, zorganizowanym w Zakładzie Karnym w Kaliszu we wrześniu 1985 r.
IPN O/Łódź, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. IPN Ld 34/12 3371/85, k. 18
143. Cicharska R., *Wołanie zza krat. Protest więźniów w Kaliszu*.
„Ziemia Kaliska", 1989, nr 40, s. 4
144. Woliński J., *W niedzielę na Łódzkiej*.
„Życie Kalisza", 1993, nr 38, s. 1
145. Jedna z cel więziennych w 2003 r.
Ze zbiorów prywatnych Magdaleny Gryndy
146. Drzwi pochodzące z pierwszych lat działalności więzienia w Kaliszu. Stan z 2003 r.
Ze zbiorów prywatnych Magdaleny Gryndy
147. Schody pamiętające początek działalności kaliskiego więzienia. Zdjęcie z 2003 r.
Ze zbiorów prywatnych Magdaleny Gryndy
148. Skarga więźnia z 27 grudnia 2005 r. Osadzony skarżył się, że wydany mu posiłek nie odpowiadał podanej wcześniej gramaturze, a zamiast szynki podano mu kiełbasę kanapkową.
APK, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 356, s. 1
149. Fragment Zarządzenia Nr 8/07 Dyrektora Zakładu Karnego w Kaliszu z dnia 4 lipca 2007 r. w sprawie porządku wewnętrznego w Zakładzie Karnym.
APK, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 47, s. 43
150. Główny korytarz więzienny w 2008 r. Fot. Maciej Gołębiowski.
Ze zbiorów Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Poznaniu
151. Budynek kaliskiego więzienia w lipcu 2008 r. Fot. Maciej Gołębiowski.
Ze zbiorów Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Poznaniu
152. Dni Ziemi w 2010 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego
153. Turniej szachowy w 2010 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego
154. Plan zajęć świetlicowych dla Oddziału II realizowany w dniach 5-11 listopada 2010 r. Osadzeni w telewizji mogli oglądać m.in. program informacyjny, popularne seriale i teleturnieje.
APK, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 391, s. 22
155. Droga Krzyżowa w Zakładzie Karnym w Kaliszu w 2011 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego
156. Kurs tynkarza w ramach Programu Operacyjnego „Kapitał Ludzki" w 2011 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego
157. Spotkanie z aforystą Krzysztofem Martyną w 2011 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego
158. Program „Piłeś, nie jedź" dla sprawców przestępstw komunikacyjnych w 2012 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego
159. Fragment murów kaliskiego więzienia w maju 2012 r.
Ze zbiorów prywatnych Zbigniewa Pola
160. Zebranie koła przewodników PTTK w gmachu kaliskiego więzienia 7 maja 2012 r.
Ze zbiorów prywatnych Zbigniewa Pola
161. Walczak Agnieszka, *Nowa ekologiczna kotłownia*.
„Nowe Fakty Kaliskie", 2012, nr 40, s. 8

162. Wizyta duszpasterska biskupa kaliskiego ks. Edwarda Janiaka w więzieniu kaliskim w grudniu 2012 r.
Ze zbiorów prywatnych Wacława Nowaka
163. Wnętrze kaliskiego więzienia w grudniu 2012 r.
Ze zbiorów prywatnych Wacława Nowaka
164. (kord) [Kordes Robert], *Długi remont więzienia*.
„Życie Kalisza", 2013, nr 1, s. 8
165. Uroczystość odznaczenia Orderem Św. Równej Apostołom Marii Magdaleny „za pracę na rzecz Cerkwi" dyrektora Zakładu Karnego w Kaliszu mjr. Michała Pućki, kierownika działu penitencjarnego kpt. Remigiusza Czaji, inspektora ds. zatrudnienia por. Bogumiły Szarzały we wrześniu 2014 r. W czasie uroczystości odznaczona została również płk Danuta Kalaman, komendant Centralnego Ośrodka Szkolenie Służby Więziennej w Kaliszu. Ordery – w imieniu prawosławnego metropolity warszawskiego i całej Polski Sawy – wręczył arcybiskup łódzki i poznański Szymon Romańczuk.
Ze zbiorów Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Poznaniu
166. Fragment dokumentu opisującego obsadę etatową Zakładu Karnego w Kaliszu z 31 stycznia 2014 r.
APK, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 56, s. 63
167. Licytacja rękodzieł wykonanych przez skazanych na Wielką Orkiestrę Świątecznej Pomocy w 2014 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego
168. Turniej siatkówki z udziałem skazanych, zorganizowany przez środowiska abstynenckie w 2014 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego
169. Sztuka teatralna pt. „Nadzór" wystawiona przez osadzonych w 2014 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego
170. Przedstawienie bożonarodzeniowe przygotowane przez osadzonych w 2014 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego
171. Fragment jadłospisu więźniów z 26 stycznia 2015 r.
APK, Zakład Karny w Kaliszu, sygn. 19, s. 10
172. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości Borysa Budki z 29 października 2015 r. w sprawie zniesienia Zakładu Karnego w Kaliszu.
Dziennik Urzędowy Ministra Sprawiedliwości z 30 października 2015 r., poz. 227
173. Widok na kaliskie więzienie w 2015 r.
Ze zbiorów prywatnych Adama Głuchowskiego
174. „Galeria Bezdomna" – wystawa obrazów, fotografii, rekwizytów zorganizowana w gmachu kaliskiego więzienia w maju 2016 r. przyciągnęła tłumy zwiedzających.
[Dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: http://www.calisia.pl/articles/galeria-bezdomna-w-wiezieniu (stan na 18.10.2016)
175. „Galeria Bezdomna" w opuszczonym gmachu kaliskiego więzienia w maju 2016 r.
Fot. Kamil Górcewicz
176. „Galeria Bezdomna" – dziedziniec kaliskiego więzienia w maju 2016 r.
Fot. Kamil Górcewicz

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
Komisja Województwa Kaliskiego/Rząd Gubernialny Warszawski [1796] 1815-1866 [1910]
Komisja Województwa Mazowieckiego/Rząd Gubernialny Warszawski [1779] 1815-1866 [1913]
Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych 1795-1868

Archiwum Akt Nowych w Warszawie
Akta więzienne osób skazanych za działalność komunistyczną 1919-1939
Centralny Zarząd Więziennictwa w Warszawie 1956-1969
Delegatura Rządu RP na Kraj 1940-1945
Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa w Warszawie 1918-1922 [1923]
Ministerstwo Aprowizacji w Warszawie 1917-1921
Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie 1945-1954
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie 1954-1957
Sąd Okręgowy w Kaliszu 1924-1938

Narodowe Archiwum Cyfrowe w Warszawie
Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji 1910-1939

Archiwum Państwowe w Kaliszu
Akta miasta Kalisza 1804-1950 [1998]
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Józefa Kalisz 1875-1913
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Mikołaja Kalisz 1875-1913
Akta wieczyste sądów w Kaliszu 1821-2014
Kaliski Zarząd Powiatowy [1864] 1867-1914
Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1817-1866 [1867]
Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1914-1918 [1919]
Notariusz Basiński Mikołaj w Kaliszu 1832-1852
Sąd Grodzki w Kaliszu [1932] 1945-1950 [1965]
Sąd Specjalny w Kaliszu 1939-1945
Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza 1803-2000
Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939
Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945
Zakład Karny w Kaliszu 1969-2014
Zbiór czasopism 1847-2010

Archiwum Państwowe w Łodzi
Rząd Gubernialny Kaliski 1867-1918

Archiwum Państwowe w Poznaniu
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Józefa Kalisz 1827-1874
Namiestnik Rzeszy w Okręgu Kraju Warty – Poznań [1902] 1939-1945

Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Poznaniu [1914] 1919-1939 [1950]
Sąd Okręgowy w Poznaniu [1922] 1939-1944
Więzienie w Międzychodzie 1940-1944
Wyższy Sąd Okręgowy w Poznaniu [1910] 1939-1944

Archiwum Państwowe w Radomiu
Rząd Gubernialny Radomski I 1845-1866

Archiwum Państwowe w Warszawie
Więzienie Karne Warszawa-Mokotów 1916-1945 [1956]

Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie
Akademia Spraw Wewnętrznych w Warszawie
Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu

Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie
Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Lublinie

Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi
Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu
Wojewódzki Zarząd Zakładów Karnych w Łodzi
Zakład Karny w Kaliszu

Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu
Areszt Śledczy w Poznaniu
Specjalny Sąd Karny w Poznaniu
Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Poznaniu
Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu

Instytut Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu
Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych we Wrocławiu

Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej
Zbiory Muzeum Dział Historyczny

Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Poznaniu
Fotografie

Urząd Stanu Cywilnego w Kaliszu
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Józefa Kalisz

Zbiory osób prywatnych
Adam Głuchowski
Kamil Górcewicz
Magdalena Grynda
Wacław Nowak
Zbigniew Pol
Katarzyna Sztandera

Źródła drukowane
Dziennik Praw Państwa Polskiego
Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości
Dziennik Urzędowy Guberni Kaliskiej
Dziennik Ustaw
Kodeks Kar Głównych i Poprawczych
Obzor Kališskoj Guberni
Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni
Przegląd Więziennictwa Polskiego
Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego: Wydział Spraw Wewnętrznych, cz. VI, *O aresztach i więzieniach*, t. I, Warszawa 1868.

Wspomnienia
Bliziński W., *Wspomnienia z mego życia i pracy*, oprac. G. Waliś, Kalisz 2003.
Kurek A., *W Kaliszu byłem przynajmniej dwa razy*, [w:] *Wspomnienia absolwentów i wykładowców COSSW w Kaliszu-Szczypiornie*, Kalisz 2006.
Pamiętniki Fryderyka hrabiego Skarbka, Poznań 1878.
Pamiętniki ocalonych. Wspomnienia więźniów hitlerowskich miejsc kaźni w Wielkopolsce, wybór i oprac. W. Jamroziak, M. Olszewski, Poznań 1983.
Pestkowski S., *Wspomnienia rewolucjonisty*, oprac. P. Korzec, Łódź 1961.
Rudnicki L., *Stare i nowe*, Warszawa 1979.
Szablewski A., *Moje wspomnienia*, „Liskowianin", 2002, nr 1-4.

Opracowania niepublikowane
Grynda M., *Dzieje więzienia w Kaliszu w latach 1847-1863*, Kalisz 2003, praca magisterska.
Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa – klasztor oo. Franciszkanów w Kaliszu, oprac. D. Stoces, 1993.
Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa – zespół więzienny w Kaliszu, oprac. D. Stoces, P. Matusiak, 2000.
Nowak A., *Znaczenie kontaktów recydywistów z osobami z zewnątrz na przykładzie Zakładu Karnego w Kaliszu*, Warszawa 1978, praca magisterska.
Wstęp do inwentarza zespołu akt *Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [Stammlager (Hafanstalt) Kalisch] (1919) 1939-1945*, oprac. G. Waliś, Kalisz 2000.
Współpraca Zakładu Karnego z Filią nr 3 Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Adama Asnyka w Kaliszu za lata 2004-2015, oprac. Z. Kubiak, wydruk komputerowy w Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Adama Asnyka w Kaliszu Filia nr 3, Kalisz 2015.
Wywiad Grażyny Schlender z Jackiem Kościelniakiem, Kalisz 2010, maszynopis u autorki.

Opracowania publikowane
Adamska J., *Organizacja więzień i aresztów sądowych na ziemiach polskich wchodzących w skład III Rzeszy w latach 1939-1945*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce", t. 29, 1979.
Ajnenkiel A., *Memoriały Stefanii Sempołowskiej dotyczące położenia więźniów politycznych w Polsce w 1920 i 1922 r.*, „Teki Archiwalne", nr 6, 1959.
Album de Kalish, fot. Jean Guillaume Diehl, Kalisz 2014 (reprint).
Album Kaliskie, ułożone i opisane przez Edwarda Staweckiego, poszyt IV, Warszawa, 1858.
Barańska I., *Kaliskie więzienie*, „Spotkania z Zabytkami", 2003, nr 6.

Bedyński K., *Duszpasterstwo więzienne w Polsce zarys historyczny*, Warszawa 1993.
Bedyński K., *Funkcjonariusze więzienni MBP straceni straceni w okresie stalinowskim*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 54, 2007.
Bedyński K., *Historia więziennictwa Polski Ludowej 1944-1956*, Warszawa 1988.
Bedyński K., *Kaliszanie – ofiary zbrodni katyńskiej*, Kalisz 2010.
Bedyński K., *Personel więzienny*, „Rodowód", 2004, nr 3.
Bedyński K., *Pozawarszawska konspiracja więzienna na terenach okupowanych przez Niemców 1939-1945. (Udział polskiego personelu)*, „Archiwum Kryminologii", t. 23-24, 1997-1998.
Bedyński K., *Pożegnanie z Kaliszem*, cz. I, „Forum Penitencjarne", 2016, nr 1.
Bedyński K., *Pożegnanie z Kaliszem*, cz. II, „Forum Penitencjarne", 2016, nr 4.
Bedyński K., *Represje hitlerowskie wobec polskiego personelu więziennego w latach 1939-1945*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 12-13, 1996.
Bedyński K., *Sylwetki niektórych funkcjonariuszy więziennych, uczestników antyhitlerowskiej konspiracji więziennej 1939-1945*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 9, 1995.
Bedyński K., *Terror w więzieniach na terenie Kraju Warty w okresie zarządu wojskowego*, „Kronika Wielkopolski", 2009, nr 3.
Bedyński K., *Zorganizowanie więzień Departamentu Więziennictwa i Obozów MBP w Wielkopolsce*, „Kronika Wielkopolski", 2014, nr 1.
Bedyński K., *Z dziejów duszpasterstwa więziennego na obszarze dzisiejszej diecezji kaliskiej (do 1953 r.),* „Rocznik Kaliski", t. 37, 2012.
Cherubin D., *Ludność polska w więzieniach i obozach radzieckich w latach 1939-1941*, Warszawa 1989.
Czerwiec M., *Więziennictwo w Generalnej Guberni*, „Gazeta Penitencjarna", 1982, nr 9.
Czołgoszewski J., *Organizacja więziennictwa i służba więzienna w Królestwie Polskim*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 85, 2014.
Czołgoszewski J., *Wykonywanie kary śmierci w okresie stalinowskim*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 58, 2008.
Dzięcioł B., *Wojskowe zakłady karne w latach 1944-1945*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny", nr 14-15, 1989.
Garlicki A., *Od maja do Brześcia*, Warszawa 1981.
Górak A., *Zarządzanie więziennictwem w Królestwie Polskim (1867-1918) na przykładzie guberni lubelskiej*, „Res Historica", t. 40, 2015.
Górak A., Latowiec K., *Rosyjska administracja specjalna w Królestwie Polskim 1839-1918*, Lublin 2015.
Hansen E., *John Howard a współczesna problematyka penitencjarna*, Warszawa 2002.
Jabłkowska-Klimas A., *Jabłkowscy. Wspomnienia o dziadkach*, „Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Genealogicznego Kalisia", t. 2, 2012.
Kaczyńska E., *Ludzie ukarani. Więzienia i system kar w Królestwie Polskim 1815-1914*, Warszawa 1989.
Kalabiński S., Tych F., *Czwarte powstanie czy pierwsza rewolucja. Lata 1905-1907 na ziemiach polskich*, Warszawa 1976.
Karl Z., *Krótki zarys struktury organizacyjnej więziennictwa w latach 1944-1956*, cz. 2, „Przegląd Więziennictwa", 1962, nr 2.
Karl Z., *O strukturę organizacyjną więziennictwa*, „Przegląd Więziennictwa", 1957, nr 1.
Kopka B., *Obozy pracy w Polsce 1944-1950*, Warszawa 1998.

Korzec P., *Kalisz w latach rewolucji 1905*-1907, [w:] *Osiemnaście wieków Kalisza. Studia i materiały do dziejów miasta Kalisza i regionu kaliskiego*, pod red. A. Gieysztora i K. Dąbrowskiego, t. 3, Poznań 1962.
Kostewicz T., *Wykonanie kary pozbawienia wolności wobec więźniów politycznych w latach 1944-1956*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 1, 1991.
Kożuchowski A., *O więzieniach*, Warszawa 1825.
Krychowski T., *Polski system penitencjarny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 1, 1936.
Kurek A., *Niemieckie więzienia na Śląsku w czasach Trzeciej Rzeszy*, Kraków 2007.
Kurek A., *Wykonywanie kary śmierci w czasach III Rzeszy*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 51, 2006.
Lasocik Z., *Praktyki religijne więźniów*, Warszawa 1993.
Leopold C., Lechicki K., *Więźniowie polityczni w Polsce 1944-1956*, Gdańsk 1981.
Loos J., *Więzienia w Polsce. Cyfry i fakty*, Warszawa 1933.
Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003.
Maleszyk R., *Więziennictwo polskie na tle dziejów państwa w latach 1918-1956*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 62-63, 2009.
Moczydłowski P., *Więziennictwo w okresie transformacji ustrojowej w Polsce: 1989-2003*, [w:] *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*, red. T. Bulenda, R. Musidłowski, Warszawa 2003.
Moczydłowski P., *Więziennictwo od systemu totalitarnego do demokratycznego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 8, 1994.
Nawrocki S., *Materiały z hitlerowskich więzień do dziejów Wielkopolski w okresie okupacji*, „Studia i materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza", 1962, nr 7, z. 2.
Nawrocki S., *O więzieniach hitlerowskich, w tzw. Kraju Warty i ich ewakuacji w styczniu 1945 r.*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce", t. 27, 1977.
Nawrocki S., *Organizacja więzień sądowych na ziemiach polskich włączonych do Rzeszy, na przykładzie tzw. Kraju Warty*, [w:] *Więzienia hitlerowskie w Polsce (stan i perspektywy badań oraz problemy badawcze). Referaty i komunikaty z sesji naukowej*, Łódź 1987.
Niemcewicz J. U., *Memoriał o nowym systemie więzień ustanowionym w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, oprac. S. Walczak, Warszawa 1962.
Niepokorni 1945-1956, materiały zebrał i oprac. J. Piotrowski, Kalisz 2003.
Obozy hitlerowskie na ziemiach polskich 1939-1945. Informator encyklopedyczny, red. Cz. Pilichowski, Warszawa 1979.
Pawlak K., *Bereza Kartuska*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 6-7, 1994.
Pawlak K., *Organizacja polskiego więziennictwa*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa 1918-1988*, pod red. A. Marka, Warszawa 1990.
Pawlak K., *Więziennictwo jako element aparatu państwowego*, [w:] *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga jubileuszowa*, red. Z. Jasińskiego, A. Kurka, D. Widelaka, Opole 2008.
Pawlak K., *Więzienia na terenie działania kaliskiego sądu okręgowego w okresie międzywojennym*, „Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk", nr 1, 1995.
Pawlak K., *Więziennictwo w Polsce w latach 1918-1939*, Kalisz 1995.
Pawlak K., *Za kratami więzień i obozów. (Zarys dziejów więziennictwa w Polsce)*, Kalisz 1997.
Pędowski K., *O ratowaniu ludzi. Patronat, Żegota. Lekarze*, Warszawa 1993.

Piątkowski S., *System penitencjarny Królestwa Polskiego w okresie międzypowstaniowym (1831-1863). Organizacja i funkcjonowanie miejsc odosobnienia oraz warunki życia osadzonych*, „Res Historica", nr 40, 2015.
Porowski M., *Kontrola i nadzór nad wykonywaniem kary pozbawienia wolności i funkcjonowaniem administracji penitencjarnej*, „Nowe Prawo", 1978, nr 2.
Potocki K., *Uwagi do ogólnego i szczegółowego ulepszania administracji i stanu więzień w Królestwie Polskim*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918-1928*, red. Z. Bugajski, Warszawa 1929.
Rozwój penitencjarystyki w PRL. Wybrane problemy, pod red. P. Wierzbicki, Warszawa 1988.
Rzepa T., Żaba R., *Leon Wernic jako zwolennik i propagator eugeniki*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii", t. 22, z. 1, 2013.
Schlender G., *Aparat represji III Rzeszy w Kaliszu w czasie II wojny światowej*, „Kronika Wielkopolski", 2009, nr 4.
Schlender G., *Glabiszewski Ziemowit*, [w:] *Słownik Biograficzny Wielkopolski Południowo-Wschodniej Ziemi Kaliskiej*, t. 3, 2007.
Schlender G., *Jakubowski Jacek*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976-1989*, t. 1, red. M. Łątkowskiej, Warszawa 2010.
Schlender G., *NSZZ Solidarność w województwie kaliskim w latach 1980-1990*, Kalisz 2006.
Schlender G., *Opozycja antysocjalistyczna w Kaliszu w latach 1945-1953*, „Kronika Wielkopolski", 2003, nr 3.
Schlender G., *Solidarność Wielkopolski Południowej 1980-2000. Zarys dziejów*, Kalisz 2001.
Schlender, *Spaleniak Stanisław*, [w:] *Słownik Biograficzny Wielkopolski Południowo-Wschodniej Ziemi Kaliskiej*, t. 3, 2007.
Senkowska M., *Kara więzienia w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX w.*, Wrocław 1961.
Seweryn J., *Udział duchowieństwa diecezji kujawsko-kaliskiej w powstaniu styczniowym*, Włocławek 2003.
Sip A., *Organizacja i działalność Gestapo w Kaliszu w świetle akt Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*, „Biuletyn Okręgowej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Łodzi Instytut Pamięci Narodowej", t. 6, 1998.
Skarbek F., *O poprawie moralnych winowajców w więzieniach*, „Pamiętnik Warszawski", t. II, 1922.
Sobczak-Waliś M., *Groby uczestników powstania styczniowego 1863-1864 na kaliskich cmentarzach*, „Rocznik Kaliski", t. 36, 2010.
Splitt K., Splitt J. A., *Kościół i klasztor oo. Franciszkanów w Kaliszu*, Kalisz 1998.
Szymanowski T., *Przemiany systemu penitencjarnego w Polsce*, Warszawa 1996.
Sprawozdanie komisji powołanej do zbadania stosunków w więzieniach z czynności dokonanych w 1924 i 1925 roku z 16 stycznia 1926 r. „Przegląd Więziennictwa", 1958, nr 2.
Śliwowski J., *Prawo i polityka penitencjarna*, Warszawa 1982.
Śliwowski J., *Przed reformą więziennictwa polskiego*, „Przegląd Więziennictwa", 1957, nr 1.
Utrat-Milecki J., *Więziennictwo w Polsce w latach 1944-1956*, Warszawa 1996.
Uwagi do proiektu ogólnego i szczególnego ulepszenia administracyi i stanu więzień publicznych w Królestwie Polskim, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918-1928*, Warszawa 1929.
Walendowska-Garczarczyk A., *Eksterminacja Polaków w zakładach karnych Rawicza i Wronek w okresie okupacji hitlerowskiej 1939-1945,* Poznań 1981.

Wąsicki J., *Kalisz w latach 1793-1815*, [w:] *Osiemnaście wieków Kalisza. Studia i materiały do dziejów miasta Kalisza i regionu kaliskiego*, pod red. A. Gieysztora i K. Dąbrowskiego, t. 3, Poznań 1962.
Wierzbicki P., *Podstawowe zasady wykonywania kary pozbawienia wolności w Polsce*, „Przegląd Penitencjarny", 1966, nr 3.
Wierzchowski T., *Zarys dziejów więzienia w Kaliszu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego", nr 19, 1998.
Wrotkowski H., *Wypadki lutowe 1926 roku*, „Rocznik Kaliski", t. 10, 1977.
Wyciąg z Uchwały Sejmowej Komisji Wymiaru Sprawiedliwości z 26 listopada 1958 r., „Przegląd Więziennictwa", 1958, nr 4.
Zakrzewski J., *Jak powstało polskie więziennictwo*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918-1928*, Warszawa 1929.
Zakrzewski J., *Pierwsze pięciolecie więziennictwa polskiego,* [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918-1928*, Warszawa 1929.
Zawadzki J., Z *dziejów martyrologii ludności Kalisza*, „Rocznik Kaliski", t. 3, 1970.
Ziembiński S., *Propozycje nowelizacji kodeksu karnego wykonawczego*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny", 1982, nr 1.

Dokumenty elektroniczne

AG, *Kalisz bez więzienia. Jest decyzja ministra sprawiedliwości* [dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: http://faktykaliskie.pl/wiadomosci/samorzad/kalisz-bez-wiezienia-jest-decyzja-ministra-sprawiedliwosci,217.html (stan na 20.10.2016).
Kołodziej J., *Geneza i funkcjonowanie systemu penitencjarnego w Polsce* [dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: www.wspia.edu/file/20302/63-KOŁODZIEJ+JAKUB.pdf (stan na 20.10.2016).
Kościelniak Jacek [dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: www.encysol.pl/wiki/Jacek_Ko%C5%Bcielniak (stan na 20.10.2016).
Wstęp do inwentarza zespołu akt *Wojewódzki Areszt Śledczy w Gdańsku [1939] 1945-1975 [1994],* oprac. S. Falkowski, Gdańsk, 2003 [dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: baza.archiwa.gov.pl/sezam/sezam.php?I=pl&zespoly_id=12683 (stan na 20.10.2016).
Wywiad ze Sławomirem Gzowskim [dokument elektroniczny]. – Tryb dostępu: www.archiwum.kalisz.pl/kaliskie-archiwum-filmowe/1-edycja (stan na 20.10.2016).

Prasa

ABC Kaliskie 1928, 1931
Gazeta Kaliska 1894, 1895, 1899, 1902, 1920
Gazeta Warszawska 1860
Goniec Kaliski 1923
Ilustrowany Kurier Kaliski 1926
Kaliszanin 1874, 1892
Kalisia Nowa 2003, 2011
Kurier Warszawski 1856
Nowe Fakty Kaliskie 2011, 2012
Zdrowie 1907
Ziemia Kaliska 1984, 1989, 1991
Życie Kalisza 1993, 2004, 2005, 2011, 2012, 2013, 2015

Artykuły z prasy

(aw) [Walczak Agnieszka], *Więzienie bardziej europejskie*, „Nowe Fakty Kaliskie", 2012, nr 26.
(aw) [Walczak Agnieszka], *Więziennicy wypromowani*, „Nowe Fakty Kaliskie", 2012, nr 28.
(aw) [Walczak Agnieszka], *W więzieniu powstał kącik zabaw*, „Nowe Fakty Kaliskie", 2012, nr 50.
Bilski R., *Żyletka w przełyku czyli, co połykają ludzie*, „Życie Kalisza", 1994, nr 10.
BIM [Biuro Informacji Miejskiej], *Święto więzienników*, „Nowe Fakty Kaliskie, 2012, nr 9.
BIM [Biuro Informacji Miejskiej], *Więziennictwo*, „Nowe Fakty Kaliskie, 2011, nr 3.
Cicharska R., *Wołanie zza krat. Protest więźniów w Kaliszu*, „Ziemia Kaliska", 1989, nr 40.
(grz) [Pilecki Grzegorz], *Były skazany uczył więzienników*, „Życie Kalisza", 2011, nr 10.
(grz) [Pilecki Grzegorz], *Promocja w Szczypiornie*, „Życie Kalisza", 2013, nr 1.
(grz) [Pilecki Grzegorz], *Więzienne sandały*, „Życie Kalisza", 2011, nr 4.
Halak M., *Historia w kratkę*, „Życie Kalisza", 2015, nr 11.
KLIM [Klimek Przemysław], *Zdalnie i skutecznie*, „Nowe Fakty Kaliskie", 2012, nr 41.
(kord) [Kordes Robert], *Długi remont więzienia*, „Życie Kalisza", 2013, nr 1.
Kordes R., *Czego nie wiemy o kaliskim więzieniu*, „Życie Kalisza", 2012, nr 5.
Kościelniak W., *Więzienie kaliskie. Wędrówki ze szkicownikiem*, „Ziemia Kaliska", 2011, nr 23.
Kościelniak Z., *Nie mów „do widzenia"*, „Gazeta Poznańska", 1991, nr 254.
Kurzyński A., *Historia zza krat*, „Kalisia Nowa", 2011, nr 10-12.
(m), *Służba Więzienna w świetle historii*, „Życie Kalisza", 2013, nr 5.
(mag.) [Grygielska Marzena], *Pierwsze stopnie podoficerskie Służby Więziennej*, „Życie Kalisza", 2012, nr 27.
Makowska K., *„Sanatorium" przy Łódzkiej*, „Życie Kalisza", 2004, nr 8.
(MIK) [Miklas-Pęcherz Anna], *Kaliskie więzienie na festiwalu w Wenecji*, „Nowe Fakty Kaliskie", 2012, nr 47.
Nowaczyk H., *Chrzestny Chopina zbudował w Kaliszu więzienie*, „Ziemia Kaliska", 1991, nr 11, nr 12.
Nowak B., *Z krzyżem za kratami*, „Ziemia Kaliska, 1994, nr 102/103.
Przybylska W., *Zapracowani więźniowie*, „Życie Kalisza", 2005, nr 12.
RED [Miklas-Pęcherz Anna], *IPN będzie uczył więzienników*, „Nowe Fakty Kaliskie", 2013, nr 4.
RED [Miklas-Pęcherz Anna], *O prezydencie w więzieniu*, „Nowe Fakty Kaliskie", 2012, nr 47.
RED [Miklas-Pęcherz Anna], *Wiceminister sprawiedliwości w Kaliszu*, Nowe Fakty Kaliskie", 2013, nr 1.
RED [Miklas-Pęcherz Anna], *Więziennicy u prezydenta*, Nowe Fakty Kaliskie", 2013, nr 3.
Smaga I., *Osiedle Tyniec*, „Kalisia Nowa", 2003, nr 5-6.
Szal B., *Co będzie za tym murem?*, „Ziemia Kaliska", 1984, nr 28.
Walczak A., *Nowa ekologiczna kotłownia*, „Nowe Fakty Kaliskie", 2012, nr 40.
Walczak A., *Kaliskie więzienie na dużym ekranie*, „Nowe Fakty Kaliskie", 2012, nr 49.
Wernic L., *Stan zdrowia domów kary*, „Zdrowie", 1907, nr 12.
Woliński J., *W niedzielę na Łódzkiej*, „Życie Kalisza", 1993,

Indeks osobowy

Adamska Jolanta 23, 59, 60, 61
Adamczewski Antoni 66, 215
Adamczyk Marianna 207
Adamczyk Stanisław, ks. 40
Andrzejewski Michał 49
Andrzejewski Roman, bp 86
Arnold Józef 57, 58
Asnyk Adam 8
Aue Antoni 47, 171

Badlak Andrzej 39, 143, 146
Balcerzak-Krawczyńska Lidia 83
Banach Mieczysław 77
Banach Wiesław 11
Banasik Jarosław, mjr 80
Baranek Edmund 68
Barańska Iwona 33
Barański Zygmunt 218
Basiński Mikołaj 93, 94
Bazyliński 121
Bąkowski Mieczysław 57, 148
Beatus Jakub 40
Bedyńska Ewa, kpt. 73
Bedyński Krystian, płk dr 2, 13, 14, 23, 34, 36, 37, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 55, 60, 61, 63, 69, 70
Bekier Jerzy, ks. 55
Bekisz Dariusz 77
Bencki Mieczysław 188
Bensch 186
Bestian-Zając Anna 2, 14
Bielecki Czesław, ps. Wieszak 69, 218
Białek Feliks 66
Białek Zdzisław, por. 72
Bida Paweł, pkom. 63
Bielan Jarosław, mjr 80
Biernacki 121
Bierut Bolesław 10
Biesiada Stefan 66, 215
Bilewicz Tadeusz, kpt. 72, 73
Bilow Salomea 102
Bimman Michał 38
Binsztok Szmul 58
Bliziński Wacław, ks. 43, 45
Błaszczyk Józef 48, 57, 60, 180
Błysk, ps. 216
Bobrzyk 121
Bogulska Wanda 66
Bogulski Andrzej 66
Borowiec Władysław 63
Botan Tichon 39
Brauschwitsch Walther von 23
Brätsch 135
Briesen Kurt 59
Brokman Markus 40
Brommst 200
Brzeziński 121
Brzózka, ps. 66, 216
Budka Borys 11, 259
Bujnicka Halina 223
Bujnicki Ignacy Adam 9, 61, 223
Buriański 121
Burza zob. Pawlak Tadeusz
Bystydziński Antoni 38

Camus Albert 87
Capone Al 9, 51
Caprivi von 9
Cerekwicki Józef 59
Chalilecki Piotr 38, 42, 43, 120
Chodkiewicz Dariusz, kpt. 80
Choiński Stanisław 46, 53, 57, 140, 145, 167

Chojnacki Michał 58
Cicharska Renata 239
Cichocki Mieczysław 54
Ciemny zob. Danielczyk Jerzy Zygmunt
Cisielski Michał, ks. 40
Ciupa Zofia 201
Cwojdzińska Małgorzata, kpt. 11, 80
Czachurski Roman 38
Czaja Remigiusz, kpt. 87, 254
Czarnecki Franciszek 48
Czołgoszewski Jerzy 17

Danielczyk Jerzy Zygmunt, ps. Ciemny 68
Dąbrowski Krzysztof 31
Długosz Antoni, bp 87
Dobrzyński Jarosław 38
Domaszewski 121
Dörr 186
Drescher Georg 63
Drewig 205
Duliba Mateusz 110
Duliba Michał 110
Dymkowski Eugeniusz 222
Dzierżawski Filip 88

Ehm, aptekarz 37
Ewiak Agnieszka 2

Falkowski Sławomir 28
Fedorowicz Grzegorz, płk 5, 14
Fibieger Alfred 65
Fibiger Elwira 10, 63
Filipow Jerzy, kpt. 72
Fokt Józef 49
Fonteyne Frederic 87
Frala Tomasz 70
Franek zob. Przybyła Jan
Froterka Edward 68
Fryderyk August 16
Fulde Heinrich 63

Gacki Władysław 49
Gadera Zygfryd 67
Gadomski K., kpt. 73
Gajewski Władysław 8, 43, 122
Gałecki 121
Gałecki Stefan 42
Garczarczyk Anna zob. Walendowska--Garczarczyk Anna
Gawłowski Wincenty, ks. 40
Gądek Władysław 77
Gębalski Antoni 48
Gienek zob. Pawlak Jerzy
Giering, kpt. 192
Gieysztor Aleksander 31
Glabiszewski Ziemowit 10, 67, 68, 217
Glapa Michał 66
Głębicki Antoni 43
Głogowski Kazimierz, ks. 40
Głuchowski Adam 13, 14, 246, 248, 249, 256, 257
Gmerek Józef, pinsp. 65
Goering Hermann 10
Gołąb zob. Nawrotkiewicz Tadeusz
Gołębiowski Maciej, mjr 87, 245
Gołębowski Władysław 58, 59, 209
Gomułka Władysław 11
Goniądzki 121
Gorajecki Michał, ks. 62
Gorecki 121
Gorenman 121
Gorgoliński Andrzej 112
Gorwegh sędzia 135
Goszczurny Ignacy 49, 57
Gotlib 121
Górak Artur 16, 20, 44
Górcewicz Kamil 13, 14, 260
Górecki Leon 141
Górny Jerzy 67
Górski Karol, dr 2, 45
Gralińska Bronisławy 199, 200
Grekowicz Julian 40

Gross, sędzia 135
Groźny, ps. 66, 216
Gruszka Antoni 110
Grygorowicz Antoni 57
Grynda Magdalena 13, 14, 241, 242
Grzegorczyk Jan 190
Grzelaczyk Tomasz 39, 118
Guzek Stanisława 196
Günther Roman 188
Gzowski Fortunat 9, 162
Gzowski Sławomir 9

Handke Adolf 65
Hansen Edgar 16
Haraszewski Tadeusz 56
Heize 195
Herman Edward 65
Hillekes Wilhelm 65
Hilter Gustaw 65
Himmler Heinrich 12, 203
Hindemith Aleksander 40
Hirschberg Szymon 58
Hitler Adolf 23
Horbach Tadeusz 77
Howard John 16
Hoża Karolina 108

Jabłkowska-Klimas Anna 43
Jabłkowski Alfons 122
Jabłkowski Józef 122
Jabłkowski Wojciech 8, 12, 43, 122, 123
Jachimowski Lesław 11, 77
Jachowicz Kazimierz 69
Jackowski, ks. 40
Jakubowski Jacek 11, 78, 236, 238
Janiak Józef 57
Janiak Edward, bp 252
Janiak Michał 43
Janowicz Alojzy 40, 54
Jarząbek Stanisław, mjr 72
Jasiński 121
Jasiński Zenon 24
Jaworski 42
Jesion Włodzimierz 77
Jędraszak Czesław 12, 58, 59, 65, 209, 210
John Henryk, ps. Janek 68
Jung Julia zob. Tournelle Julia
Jurkiewicz Wincenty, ks. 36
Just August 68
Juziuk Bolesław, mjr 73

Kac 121
Kaczyńska Elżbieta 15, 17, 18, 20
Kadula Mieczysław, ppor. 64
Kalaman Danuta, płk 254
Kaliński Zenon, ks. 40
Kantorski Tadeusz 66, 215
Kapuściński Arkadiusz 77
Karch 205
Kasperczak Albin, mjr 73
Kasprzak Marcin 40
Kasprzak Wojciech 118
Kawecka zob. Sokołowska Władysława
Kazibutowski 34
Kaznakow Mikołaj 43
Kaźmierczak Bronisław, por. 73
Kaźmierczak Franciszek 110
Keller, baron 8, 42
Kelm 121
Kempa Andrzej, kpt. 73
Kiersnowski Marek 67
Kieszkowski Jan 67
Kitta Józef, ps. Burza 68
Kladiwa Józef, ks. 55
Klamecki Józef 77
Klimas Anna zob. Jabłkowska-Klimas Anna
Kmiecic Wiktoria 63
Kolb 190
Kołodziej Jakub 29
Koniarski 121

Kończyński Jan 83
Kordes Robert 36, 253
Korona, ps. 66, 215, 216
Korowin 43
Korzec Paweł 41, 42
Kosowicz Bolesław 65
Kościelak Władysław, kpt. 72
Kościelniak Andrzej 10
Kościelniak Jacek 10, 11
Kościelniak Tadeusz 11
Kościuszko Tadeusz 9, 45
Kotarski Piotr, ks. 40
Kotarski Ryszard 77
Koźbiał 121
Kowalski Stanisław 45
Krajewski Bolesław 114
Kran 121
Krauze 60, 205
Krawczyk Marian 70
Krawczyńska Lidia zob. Balcerzak-Krawczyńska Lidia
Krawiec Bolesław 63
Kreczmer Stanisław 68
Krugliński Zdzisław 78
Kruk zob. Przybyła Stanisław
Krych Paweł 43
Krych Szymon 43
Krychowski Tadeusz 22
Krymarys Zenon 11, 77
Krysiak Andrzej 67
Krzymiński Czesław 46
Krzyżański Andrzej 11, 77
Krzyżelewski Franciszek 65
Kubail 190
Kubica Jan 12, 202, 203
Kuckelberg 205
Kuczyński 58
Kurek Andrzej, dr 2, 14, 24
Kutner Ferdynand 40
Kwieciński Józef 8, 42
Lamperski Jan 63
Langner Artur 56, 149
Langner Gustaw 57
Lasoń F., ks. 55
Latowiec Krzysztof 20
Leśnik Stefan 56
Lewandowski Zbigniew 69, 220, 221, 222
Lewy 121
Lidtke Edward, ks. 40
Lipczyński Kazimierz 8, 42
Lipiński 121
Lipiński Franciszek 43
Lis zob. Witman Józef
Lisiecki Józef 66, 215
Lisiecki Józef, ks. 8, 36
Ljuzin Aleksander 38
Lompa Bronisław 63
Luel Mendel 58
Luther, prokurator 135

Łabeński Bronisław 56
Łagoda Janina 66
Łakomiak Krzysztof, por. 73
Łątkowska Mirosława 11
Łopaciński Ludwik 38
Łotoczko Radosław 77
Łukaszuk Semen 38
Łusakowski Stefan 62

Maciejewski Bronisław 66
Maciejewski Stefan, chor. 64
Madrecki Bronisław 66, 215
Maj Feliks 63
Majchrzak 121
Malczewski Rafał 86
Maleszyk Ryszard 20, 23, 24
Maracewicz Tomasz 78
Marchwicki Józef 39, 49, 57, 142
Marchwicki Stanisław 58
Marcinkowski Stefan 66, 215
Marconi Henryk 7, 32
Marczewski Feliks 34

Marek Andrzeja 22
Martyna Krzysztof 83, 249
Matlak, ks. 55
Matusiak Patrycja 33
Matuszewski Kacper 110
May Wilhelm 32
Meler Marek 73
Merdziak Wiktor 57
Mertin 133
Michalski Wacław 66, 216
Mielczarek Jan 67
Mientkowski Szczepan 40
Miklas-Pęcherz Anna 87
Mikołaj II 41
Mikołajczyk Marcin 110
Mikołajewski 121
Mikosiak Zbigniew 77
Milewski Jan 67
Milewski Ludwik 46
Mocek Ignacy 66, 68, 216
Mocny Władysław 66
Molski Janusz, mjr 72, 73
Morozova Olga 2
Motyka Stefan 63
Mroziński Adam 57
Mróz Magdalena 67
Müller Emanuel 65, 68
Musialski Tomasz 66, 216
Musiński Franciszek 48
Mystkowski Kazimierz 8
Mystkowski Stanisław 42

Nadera Jakub 39, 142
Nadolny Ignacy 48
Nägele 205
Najdyk Josek 9, 51
Napierała Stanisław, bp 87
Nawrocki Stanisław 25, 62
Nawrotkiewicz Tadeusz, ps. Gołąb 68
Nawrotkiewicz Zygmunt, ps. Wicher 66, 68, 69, 220, 221, 222
Niemcewicz Julian Ursyn 16
Nolte Heinrich 62
Nortz 186
Nowacki Alfred 10, 63
Nowacki Ludwik 48
Nowacki Oktawian, ks. 55
Nowacki Piotr 92
Nowak A. 72
Nowak Jan 9
Nowak Stanisław 64, 224
Nowak Wacław 13, 14, 252
Nowicki Krzysztof 78

Ochlik Jan 66
Olczak Józef 66, 68
Olczak Stefan 187
Olejniczak Wincenty 39
Opiel Adam 77
Orczykowska Zofia 65
Orlik, ps. 66, 215
Orłowski Wacław 45
Orłowski, sędzia 42
Orzeł, ps. 66
Otto 186
Ozdowski Włodzimierz, por. 73

Pachołek Józef 9, 51, 162
Panek Antoni 58
Parada Józef 68
Parczewski Alfons 8, 42
Paszewski Jan 7, 12, 34, 96, 97
Paszkowski Witold 48
Pawelski Franciszek, ks. 40
Pawlak Jerzy, ps. Gieniek 68
Pawlak Tadeusz, ps. Burza 69, 212, 217
Pawlak Karol, dr 21, 22, 24, 25, 28
Pawłowski Zdzisław 67
Pełczyński Józef, ks. 40
Pełka Maria 194, 195
Pestkowski Stanisław 42
Pęcherz Anna zob. Miklas-Pęcherz Anna

Piasecki 121
Piątak Witold, mjr 73
Piątkowski Michał 65
Piątkowski Sebastian 19
Piechowiak Józef, pkom. 72
Pietras Paweł 204, 205
Pietrzak Andrzej 143
Pietrzak Edyta 14
Pietrzak Sławomir 67
Pietrzakówna Józefa 56
Piłatowski Aleksander 38
Piłsudski Józef 21, 56, 165
Pokojowczyk Wincenty 48
Pol Zbigniew 13, 14, 250
Polkowski Aleksander 114
Pomaski Cyprian 34, 104
Porowski Michał 27
Porwan Piotr, ks. 65
Potocki Ksawery 18
Preusker Hermann 44
Prus Zdzisław, ps. Tolek 68
Przedpełski Czesław 46, 49, 57
Przybyła Czesław 68
Przybyła Jan, ps. Franek 68
Przybyła Stanisław, ps. Kruk 68
Przywana Franciszka 181, 182
Pućka Michał, mjr 80, 87, 254

Radyszkiewicz Jerzy 46
Rajski Teofil 111
Randohr 135
Rasinowska Antonina 102
Raubo Agnieszka 83
Reinstein Franciszek 31
Reśliński Tadeusz 66, 215
Riks 121
Rokoszewski Roman 39, 48, 49, 142
Romańczuk Szymon, abp 87, 254
Rubin 121
Rudnicki Lucjan 42, 43
Rudnik, ps. 66
Rusak 121
Rybłałek Adam 73
Rychliński Bronisław 54
Rydlewski Stefan, por. 10, 63
Rzepa Teresa 40

Sabonis Józefa 48
Sapiński Grzegorz 4, 14
Sarankiewicz Krystyna 67
Sarankiewicz Wojciech 67
Sasnal Anna 87
Sasnal Wilhelm 87
Sawa, metropolita prawosławny 87, 254
Schärfke 188
Schlender Grażyna, dr 2, 11, 14, 62, 67, 68, 77
Schnayder Karol 34
Schulz Gotthard 188
Senkowska Maria 38
Serafinowicz Józef 38
Seweryn Józef 36
Siderewicz Marian, ks. 40
Siebriakow Iwan 38
Siemiątkowski Kazimierz 70
Siemienow Fiodor 38
Siemienowski Andrzej 40
Sienkiewicz Henryk 42
Sikorski Władysław 39
Sikorski, lekarz 45, 131
Sionkowski Stanisław 72
Simon 135, 190
Sip Aleksander 62,63
Skarbek Fryderyk 16, 17, 32, 34, 37
Skierobolski Szlama 58
Skoliński Zygmunt 66
Skorupa Majer-Luzer 58
Smolarek Kazimierz 65
Sobczak Józef 60, 180
Sobczak-Waliś Monika 38
Sobczyk Roch 49
Sobczyński Stanisław 67

Sobolewski Kazimierz 191, 192, 197, 198
Soboniewski Stefan 58
Sobota Franciszek 48
Sochacki Władysław 48
Sokołow Michał 38
Sokołowska Eleonora Karolina z d. Stecka 118
Sokołowska Władysława z d. Kawecka 118
Sokołowski Kazimierz 118
Sokołowski Teodor 38, 118
Solnik zob. Zieliński-Solnik Henryk
Sowiński Józef 189, 190
Spaleniak Stanisław 10, 68
Spiss, aptekarz 37
Splitt Jerzy Aleksander 31, 34
Splitt Krystyna 31, 34
Spławski Franciszek 39, 143
Sradomski Józef, kpt. 72, 73
Stalin Józef 10
Stanczukowski Walenty 8, 107, 113
Stanisław II August 16
Starowicz Zbigniew 56
Stawecki Edward 31, 106
Stefański Zdzisław 57
Stecka zob. Sokołowska Eleonora Karolina
Stempińska Franciszka 206
Stoces Dariusz 31, 33
Szablewski Antoni 66, 215
Szadkowski Józef, ks. 40
Szarzała Bogumiła, por. 87, 254
Szczepaniak Andrzej, ppłk 73, 80
Szcześniak Zenon, kpt. 72, 73, 74
Szewczak 121
Szrama Rafał 66, 215
Szrama Zofia 66, 215
Sztajer Michał 70
Sztandera Katarzyna 13, 14, 217
Szubert Jan 46
Szulc Stanisław 38
Szurek Michał 58
Szwarc Adam 40
Szychowski Lechosław 72

Ściesiek Jerzy, ps. Witek 68
Śledziński Antoni 62
Śliwiński Władysław, ppor. 64
Śmietanko Stanisław, ks. 55
Świątek Idzi, kpt. 73
Świecimski Józef 32, 91, 93
Świeżewski Kazimierz, ks. 62
Świtalski Hieronim 67

Tarabuła Andrzej 78
Taraciński Eugeniusz 78
Tondowski Mojsie 58
Tournelle Feliks 114
Tournelle Franciszek 32, 114
Tournelle Julia z d. Jung 114
Tucholska Edyta 219
Tucholski Aleksander 47, 49, 58, 171, 172, 179, 209, 219

Urbaniak Józef 67

Volpert 190
Voss 135

Wajgielt Bogdan 67
Walczak Agnieszka 88, 251
Walczak Józef 161
Walczak Maria 161
Walczak Stanisław 16
Walczak Stefania 67
Walendowska-Garczarczyk Anna 60
Walendowski Lech 67
Waliś Grzegorz 2, 43, 61
Waliś Stefan 66
Waliś Monika zob. Sobczak-Waliś Monika

Wałek 121
Wałęsa Edward 68
Ważna Danuta 67
Wągrowski Kazimierz 12, 43, 123
Wąsicki Jan 31
Wątroba Bogdan, kpt. 72
Wendland Juliusz 68
Weitzmann 121
Wernic Leon 40
Wesołowski Mieczysław, ks. 70
Wicher zob. Nawrotkiewicz Zygmunt
Widelak Dariusz 24
Wieczorek Fryderyk 72
Wielkopolski Andrzej 58
Wieruszewski Stanisław 68
Wierzbicki Piotr 27
Wierzchowski Andrzej, mjr 73, 80
Wierzchowski Tomasz 13, 46, 53
Wiliński Maciej, kpt. 73
Wilkowski Ludwik, ps. Kalina 68
Wilski Teofil, bp 87
Wistube 133
Witczak Zygmunt, ppłk 72
Witek zob. Ściesiek Jerzy
Witman Józef, ps. Lis 66, 68, 215
Wittig Krystyna zob. Witych Krystyna
Witych Jan Karol 93
Witych Krystyna 32, 92, 93, 94
Wojciechowska Józefa Sabina 38
Wojciechowski Bronisław 40
Wojciechowski Feliks 8, 38, 108, 110, 111
Wojciechowski Stanisław 8, 38
Wojciechowski Wincenty 57
Wojtczak Ignacy 66, 215
Woliński Jakub 85, 240
Wosiak Bronisława 186
Wosiak Jan 183, 184, 185, 186
Wosiak Wawrzyniec 185, 186
Woźniak 121
Woźniak Andrzej 57
Woźniak Wojciech 14
Wójcik Leon 49
Wrotkowski Henryk 57
Wróblewski Brunon 62
Wünsche (Wunsche) Konrad 63
Wutzdorf 135

Zacharski 56, 58
Zając Anna zob. Bestian-Zając Anna
Zajdel Mendel 58
Zakrzewski Jan 21
Zalewski Bogusław 62
Zarzycka Małgorzata Maria 2
Zawadzki Jan 62
Zbanuszek Michał 48
Zdyb Bronisław 62
Zieliński 121
Zieliński-Solnik Henryk 57, 58
Zwierz Piotr, ks. 45

Żaba Ryszard 40
Żakiewicz Daniel, ks. 40, 117
Żiricki Aleksy 8, 38, 44
Żuk Wojciech 77
Żurkowski Stefan, mjr 72

Indeks rzeczowy

Amsterdam, m. 15
Ancien Regime 4, 15
Anglia, kraj 15
Annapol, w. 190
Apostolstwo Maryjne Osiedla Majków w Kaliszu 86
Archiwa
- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie 2, 14, 31, 32, 34, 96, 97, 104, 122
- Archiwum Akt Nowych w Warszawie 2, 14, 48, 51, 58, 61, 63-65, 70, 138, 141, 160, 161, 193, 211, 214, 226, 228
- Archiwum Państwowe w Kaliszu 2, 4, 9, 14, 19, 32-36, 38, 39, 42-52, 54-56, 58, 60-63, 72, 84, 86, 91-94, 98, 99, 101, 103, 105, 107-109, 111, 112, 114, 118, 122, 123, 127, 128, 130, 132, 134, 136, 140, 142-144, 146-151, 158, 159, 162, 164-169, 171-181, 183, 189, 191, 194, 196, 199, 201-204, 206-208, 219, 223, 229, 230, 231, 243, 244, 247, 255, 258
- Archiwum Państwowe w Łodzi 2, 14, 40, 41, 115, 120, 124, 126,
- Archiwum Państwowe w Poznaniu 2, 14, 38, 48, 50-54, 59, 62, 170
- Archiwum Państwowe w Radomiu 14, 37, 100, 102
- Archiwum Państwowe w Warszawie 21
- Narodowe Archiwum Cyfrowe w Warszawie 13, 14, 137, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 163

Armia Czerwona 24
Armia Krajowa 66
Auburn, m. 17
auburnski system penitencjarny 17

Bataliony Chłopskie 10, 63
Będzin, m. 135
Bernardyni, oo. 37
Biblioteki
- Miejska Biblioteka Publiczna im. Adama Asnyka w Kaliszu 2, 14
  - Filia nr 3 83
- Książnica Pedagogiczna im. Alfonsa Parczewskiego w Kaliszu 2, 14
- Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Kaliszu 75

Biuro Budowlano-Techniczne Komarnicki, Miernowski i Spółka w Warszawie 125
Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich 28
Błaszki, gm. 188
Błaszki, m. 188
Borków, w. 71, 186
Borysławice, w. 188
Bractwo Więzienne 86
Bridwell, m. 15
Brudzew, w. 36
Brześć Kujawski, m. 20

Bug, rz. 25
Bydgoszcz, m. 47

Caritas Diecezji Kaliskiej 85
Centralna Apteka Więzień 55
cegielnia Lenartowice 76
Odolanów 76
Piwonice 71, 76
Rypinek 71
Tyniec 71
Centralny Zarząd Służby Więziennej 28,29
Centralny Zarząd Więziennictwa 26, 27, 65, 226
Centralny Zarząd Zakładów Karnych 11, 27, 28, 71, 80, 82, 227
Centralny Zarząd Zakładów Karnych i Aresztów Śledczych 27, 71
Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu 85
cerkiew 254
Chocz, w. 108
Chór im św. Cecylii w Kaliszu 58
Ciechanów 135
Czasopisma
Archiwum Kryminologii 13, 23
ABC Kaliskie 13, 56
Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich wPolsce 23, 25
Biuletyn Okręgowej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Łodzi Instytut Pamięci Narodowej 62
Bratnie Słowo 78
Dziennik Narodowy 13, 98
Dziennik Praw Państwa Polskiego 21, 46
Dziennik Urzędowy Guberni Kaliskiej 13, 32, 95
Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości 21, 27, 49, 50, 55, 79, 88, 259
Dziennik Ustaw 21, 22, 29, 47, 48, 80
Echo 177
Forum Penitencjarne 13, 34, 45
Gazeta Kaliska 13, 41, 49, 139
Gazeta Warszawska 13, 34
Goniec Kaliski 53, 145
Goniec Warszawski 13
Ilustrowany Kurier Kaliski 13
Kalisia Nowa 13
Kaliszanin 13, 40, 117
Kronika Wielkopolski 13, 60, 62, 67
Kurier Poranny 151
Kurier Warszawski 34
Liskowianin 42
Litzmannstandter Zeitung 197, 198
Nowe Fakty Kaliskie 13, 87, 88, 251
Nowe Prawo 27
Obzor Kališskoj Guberni 13, 38-41
Pamiatnaja Knižka Kališskoj Guberni 13, 39, 40, 113
Postępy Psychologii i Neurologii 40
Przegląd Penitencjarny 27
Przegląd Więziennictwa Polskiego 13, 17, 20, 22, 46, 49, 55, 60
Przegląd Więziennictwa 27
Rocznik Kaliski 13, 38, 57, 62
Spotkania z Zabytkami 33
Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Genealogicznego Kalisia 43

Ziemia Kaliska 13, 75, 239
Życie Kalisza 13, 36, 85, 88, 240, 253
Częstochowa, m. 135
Częstochowa, pow. 118

Dachau, m. 60, 180
Departament Karny 21, 54
Departament Sprawiedliwości w Warszawie 20, 46
Departament Więziennictwa Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 26, 64
Departament Więziennictwa i Obozów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 10, 63, 70
Departament Więziennictwa i Obozów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Tymczasowego Rządu 26
Departament Więzienny 21
Dębe, maj. 63
Dobrzec, obecnie dzielnica Kalisza 62
Dobrzec Mały, obecnie dzielnica Kalisza 114
Drugi Krajowy Zlot Przodowników Funkcjonariuszy Służby Więziennej 65
Dyrekcja Więzienna w Łodzi 135
Łomży 135
Płocku 135
Siedlcach 135
Sieradzu 9, 44, 134, 135
Warszawie 135
Warszawie-Mokotów 135
dystrykt radomski 24
warszawski 24
Dźbów, w. 118

Eljon 85
Europa 4, 7, 15, 16, 220
Europejski Fundusz Społeczny 84

Fabryka Mebli Szkolnych, Przedszkolnych i Przyrządów Gimnastycznych 53
Filadelfia, m. 17
filadelfijski system penitencjarny 17
Fordon, obecnie dzielnica Bydgoszczy 53
Fort VII w Poznaniu 61
Franciszkanie, oo. 7, 8, 12, 31, 32, 34
Francja, kraj 15
Fundacja Inwalidów i Osób Niepełnosprawnych „Miłosierdzie” 85
Fundusz Samopomocy Skazanych 77

Garwolin, m. 135
Gdańsk, m. 16, 28, 84
Generalne Gubernatorstwo 23, 24
Generalne Gubernatorstwo Warszawskie 134
Gestapo 9, 25, 59, 62, 213
Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy 23
Główny Zarząd Więzienny 20, 117
Grajewo, m. 135
Grodzisk, m. 135
Grójec, m. 135
Gubernia Kaliska 7, 8, 20, 38, 91
Lubelska 16, 20
Łomżyńska 20
Piotrkowska 20
Radomska 20
Siedlecka 20
Suwalska 20
Warszawska 36

Hamburg, m. 15
Henryków, w. 84
Holandia, kraj 15
Huta Aluminium w Koninie 11, 77

Inowrocław, m. 59
Inspektorat Szkolny 56
Instrukcja dla więzień i zakładów karnych Królestwa Polskiego 20
Instytucje opiekuńcze
Dom Dziecka w Liskowie 85
Dom Opieki Społecznej w Kaliszu 85
Dom Pomocy Społecznej 84
Dom Przytułku i Pracy 18
Ośrodek dla Bezdomnych w Henrykowie 84
Schronisko Brata Alberta 84
Instytut Pamięci Narodowej
w Warszawie 14, 62, 185, 187, 197
Oddział w Lublinie 14, 69, 218
Łodzi 2, 14, 64-66, 77, 213, 225, 232-238
Poznaniu 14, 58, 65-69, 209, 210, 215, 216, 220-222, 224, 227,
Wrocławiu 14, 69, 212, 217,
Interpol 52
Izba Skarbowa w Łodzi 142

Jaworzno, m. 68
Jelitków, w. 63
Józefów, w. 68

Kalinowa, gm. 112
Kaliskie Archiwum Filmowe 9
Kaliskie Towarzystwo Higieniczne 40
Kalisz, m. 2-5, 7-9, 13, 14, 18, 19, 31, 32, 34-38, 41-46, 49-52, 54-63, 65-68, 70-75, 77, 79-83, 85-88, 91-94, 98, 99, 102, 103, 108-111, 114, 118, 121-123, 125, 126, 130-136, 138-140, 142-144, 146-150, 158, 159, 162-184, 186-196, 198-208, 210-215, 217, 219-221, 223-226, 229-233, 234-238, 241, 243, 244, 247, 254, 255, 258, 259
Kalisz, pow. 68, 186, 188, 190
Kalisz, woj. 7, 77
Kamienice Nowe, w. 63
Kamieniec Podolski, m. 16
Kanonicy Regularni, oo. 31
Katowice, m. 52
Katyń 47
Kielce, m. 21, 46
KL Auschwitz zob. Obóz Koncentracyjny Auschwitz
Kodeks Kar Głównych i Poprawczych 19
Kodeks karny wykonawczy 29
Kodeks Karzący Królestwa Polskiego 17
Kokanin, w. 55
Koło, m. 135
Koło Rencistów i Emerytów Służby Więziennej 87
Komisja Prawodawcza 17
Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych 7, 17, 18, 19, 32, 34, 35, 38, 97, 100

Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych zob. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych
Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji Wydział Przemysłu i Kunsztów Sekcja Instytutów 17
Komitet Budowy Domu Badania w Kaliszu 95
Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji zob. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych
Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia zob. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych
Komitet Budowy i Organizacji Więzień w Królestwie Polskim 32, 92, 93, 94
Komitet Dobroci Artykułów Żywnościowych 36
Komitet Pomocy Więźniom Politycznym 8
Komitet Polski Komitet Pomocy Społecznej 70
Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego 25
Konin, m. 11, 77, 135
Konin, pow. 111
Korpus Kadetów w Kaliszu 31
Kostrzyń, m. 78, 235
Kościelna Wieś, w. 62
Kościoły i związki wyznaniowe
Kościół Adwentystów Dnia Siódmego 86
Kościół Zielonoświątkowców 86
Parafia Najświętszej Maryi Panny w Kaliszu 37
Parafia Prawosławna w Kaliszu 86, 87
Parafia św. Mikołaja w Kaliszu 36
Stowarzyszenie Świadków Jehowy 86
Kozielsk, m. 47
Koźminek, gm. 186
Kraj Warty 9, 59, 62
Krajowa Rada Narodowa 66
Krajowy Duszpasterz Więzienny 28
Kraków, m. 21, 23, 24
Krotoszyńskie Przedsiębiorstwo Ceramiki Budowlanej 85
Królestwo Kongresowe 129
Królestwo Polskie 7, 8, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 31, 32, 35, 38, 44
Księstwo Warszawskie 16
Kurs Przygotowawczy dla Niższych Funkcjonariuszy Straży Więziennej 49, 174, 176
Kutno, m. 135

Lenartowice, w. 74, 75, 84
Leszno, m. 87
Lipno, m. 135
Lisków, w. 9, 43, 45, 68, 85
Londyn, m. 24
Lublin, m. 14, 21, 46, 69, 218
Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych 24, 26, 47
Lwów, m. 21

Łęczyca, m. 135
Łowicz, m. 135
Łomża, m 135

Łódź, m. 2, 9, 14, 21, 41, 42, 46, 52, 59, 64, 135, 142, 184, 188, 199, 200, 213
Łódź, pow. 207
Łuck, m. 47, 179, 210, 219
Łuków, m. 135
Miejski Dom Kultury w Kaliszu 83
Międzychód, m. 59
Międzyrzecz, m. 234
Milicja Obywatelska 66, 68
Ministerstwo b. Dzielnicy Pruskiej 21
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie 19, 20, 26, 65, 226
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Petersburgu 8, 38
Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie 28, 47, 53, 74, 78, 79, 88
Ministerstwo Sprawiedliwości Rzeszy 23
Mińsk Mazowiecki, m. 135
Mława, m. 135
Modlin, m. 18
Mokotów, dzielnica Warszawy 21, 135, 151
Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej 2, 13, 14, 106, 119, 137

Naczelnik Powiatu Kaliskiego 7, 34, 37, 103, 108, 109, 111, 112
Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych 2
Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych 14
Naczelny Kapelan Więzienny 28
Nadzór, sztuka teatralna 257
Nakwasin, w. 185, 186
Narodowa Demokracja 41
Niemcy, kraj 63, 142
Nosków, obecnie dzielnica Kalisza 52
Nowa Sól, m. 77
Nowy Jork, m. 17

Obóz Koncentracyjny Auschwitz 61, 62, 193
Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej 74
Odolanów, m. 76
Odra, rz. 25
Ogólnopolski Konkurs Twórczości Religijnej „Zza Muru” 84
Ogólnopolski Przegląd Sztuki Więziennej 83
Okręgowa Dyrekcja Więzienna w Łodzi 46, 138
Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Poznaniu 2, 5, 11, 13, 14, 80, 245, 254
Okręgowy Zarząd Zakładów Karnych
w Łodzi 72
w Poznaniu 73, 79
Opatówek, m. 55
Opatówek, maj. 63
Opole, m. 14, 24
Order Św. Równej Apostołom Marii Magdaleny 86, 254
Organizacje
Hufce Wolnej Słowiańszczyzny 67
Młodzieżowa Organizacja Podziemna „Orzeł” 10, 68
Organizacja Młodzieżowa „TUR” 67
I Kaliska Drużyna Skautowa 44
Polska Organizacja Podziemna 67, 68, 217
Polska Organizacja Wojskowa 9, 45, 46

Polska Podziemna Organizacja Wojskowa 68
Polska Podziemna Organizacja Wojskowa w Stawiszynie 68
Solidarność Walcząca 11
Zarzewie 44
Związek Młodzieży Wiejskiej „Wici” 62
Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej 73
Związek Walki Młodych 67
Ostrołęka, m. 135
Ostrów Mazowiecka, m. 135
Ostrów Wielkopolski, m. 63, 87, 88, 208

Państwowa Policja Kryminalna w Łodzi 200
Parczew, w. 63
Parlament Europejski 86
Partie polityczne
Narodowa Demokracja 41
Polska Partia Robotnicza 63, 64, 66
Polska Partia Socjalistyczna 8, 41, 42, 58, 63, 64, 122, 123, 210
Polska Zjednoczona Partia Robotnicza 64, 72
Podstawowa Organizacja Partyjna 64, 72
Petersburg, m. 8, 38
Piekary, gm. 180
Piorunów, gm. 111
Piotrków Trybunalski, m. 41
Pirna, m. 183, 184, 186
Piwonice, obecnie dzielnica Kalisza 71, 76
Płock, m. 18, 20, 76, 135
Płońsk, m. 135
Poddębin, w. 68
Podośrodek Pracy w Borkowie 71
Policja Ochronna w Kaliszu 188
Policja Państwowa 24
Policja Poprawcza 19
Polska, kraj 3, 7, 8, 14, 16, 86
Polska Rzeczpospolita Ludowa 10, 11, 63, 70, 78
Polski Związek Wędkarski Koło „Prosna” przy Zakładzie Karnym w Kaliszu 87
Pomorski Instytut Gospodarki Budżetowej Pomerania Oddział w Czerwonym Borze 85
Pomorze, reg. 23, 24, 25
Poradnia Przeciwalkoholowa 86
Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kaliszu 64, 67, 213, 217
powstanie styczniowe 8, 36, 38
Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu 53
Poznań, m. 2, 5, 9, 11, 13, 14, 31, 32, 46, 50-54, 58-61, 62, 65, 67, 69, 80, 83, 85, 170, 185, 187, 197, 198, 209, 210, 213, 215, 216, 220-222, 224, 227, 228, 234, 245, 254
Prątków, gm. 190
Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Kaliszu 71
Program Operacyjny Kapitał Ludzki 84, 248
Prokuratury
Prokuratoria Generalna w Warszawie 46

Prokuratoria Generalna w Warszawie Oddział w Poznaniu 46
Prokuratura Specjalnego Sądu Karnego w Poznaniu 213
Wojskowa Prokuratura Garnizonowa w Zielonej Górze 77, 78
Wojskowa Prokuratura Rejonowa w Poznaniu 66, 213, 216
Wojskowy Prokurator 4 Dywizji Piechoty 218
Prosna, rz. 131
Przedsiębiorstwo „AGRO-RAMI” 85
Przedsiębiorstwo Obróbki Metali Nr 3 POMET w Płocku Zakład Produkcyjny nr 1 w Kaliszu 76
Przedsiębiorstwo Oczyszczania Miasta „EKO” 85
Przedsiębiorstwo Wielobranżowe „POLCAL” Sp. z o.o. 85
Pułtusk, m. 34, 135

Rada Administracyjna Królestwa Polskiego 18, 32, 35, 102
Rada Główna Zakładów Dobroczynnych w Królestwie Polskim 32
Rada Najwyższa 24
Radom, m. 14, 37
Rawa, m. 135
Rawicz, m. 87, 88
Rebieskie, w. 190
Rejonowy Urząd Pracy w Kaliszu 83
Resort Bezpieczeństwa Publicznego PKWN 25, 26
Rosja, kraj 8, 9
Równe, m. 59
Rypin, m. 135
Rypinek, obecnie dzielnica Kalisza 71
Rząd Gubernialny Kaliski 32, 91, 93
Radomski 100
Warszawski 35, 37, 97
Rząd Jedności Narodowej 66
Rzym, m. 15

Sadowie, w. 63
Saksonia, 183, 184
San Michele, m. 15
Sądy
Cesarsko-Niemiecki Sąd Najwyższy dla Generalnego Gubernatorstwa w Warszawie 134, 135
Kolegium ds. Wykroczeń przy Prezydencie Miasta Kalisza 232
Królewsko-Polski Sąd Okręgowy w Kaliszu 136
Sąd Apelacyjny w Poznaniu 46
Sąd Grodzki w Kaliszu 213, 219
Sąd Krajowy w Kaliszu 198
w Łodzi 62
Sąd Obwodowy w Kaliszu 181, 182, 194, 195
w Łodzi 200
Sąd Okręgowy w Kaliszu 9, 13, 44, 46, 56, 69, 162, 190, 213
w Łodzi 213
Sąd Policji Poprawczej Wydziału Kaliskiego 33, 37

Sąd Powiatowy w Kaliszu 11
w Pirnie 184
Sąd Rejonowy w Kaliszu 81, 85, 188
Sąd Specjalny w Kaliszu 59, 190, 205
Sąd Wojewódzki w Kaliszu 81
w Poznaniu 228
Specjalny Sąd Karny w Poznaniu 65
Wojskowy Sąd Garnizonowy w Zielonej Górze 234
Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu 67, 68
Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu 61
Schronisko dla Bezdomnych Zwierząt 85
Sejm 3, 17, 27, 79, 86
Sekcja Więzienna 20, 21, 46
Senat 79, 86
Siedlce, m. 18, 53, 135
Sieradz, m. 9, 41, 44, 134, 135, 194, 195
Sierpc, m. 135
Sierzchów, w. 63
Skalmierzyce, m. 63, 68
Skarszew, w. 10
Skęczniew, w. 180
Skierniewice, m. 135
Służba Więzienna 5, 26, 29, 80, 88
Sokołów, m. 135
Solidacja Maryańska Pań 53
Sosnowiec, m. 135
Spała, m. 135
Spółdzielnie
Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” w Kaliszu 71
Rolnicza Spółdzielnia Ogrodnicza w Kaliszu 71
Spółdzielnia Pracowników Więzienia w Kaliszu 57
Związek Spółdzielni Spożywców Rzeczypospolitej Polskiej Oddział w Kaliszu 178
Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, kraj 7, 15, 16
Stawiszyn, m. 68
155. Pułk Piechoty 44
Stocznia Remontowa Żeglugi Śródlądowej w Nowej Soli 77
Stowarzyszenie Spożywcze Pracowników Więzienia w Kaliszu 57
Straż Obywatelska 46, 59, 65
Straż Więzienna 5, 24, 26, 63
Strzałków, gm. 66
Szadek, m. 195
Szałe, w. 83
Szczecin, m. 68
Szczypiorno, obecnie dzielnica Kalisza 5, 72-74
Szkoły
Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Szczypiornie 5, 85, 87, 254
Gimnazjum Handlowe w Kaliszu 67
Gimnazjum i Liceum im. Adama Asnyka w Kaliszu 67
Gimnazjum i Liceum im. Anny Jagiellonki w Kaliszu 67
Gimnazjum i Liceum Sióstr Nazaretanek w Kaliszu 67
Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki w Kaliszu 67, 217

I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Asnyka w Kaliszu 68
Liceum Penitencjarne 74
Szkoła Chorążych Służby Więziennej 74
Szkoła Handlowa w Kaliszu 43
Szkoła Oficerska Służby Więziennej 74
Szkoła Podstawowa nr 10 w Kaliszu 85
Szkoła Podstawowa w Szczypiornie 72
Szkoła Pracowników Służby Więziennej w Szczypiornie 5
Szkoła Rolnicza w Liskowie 45
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Zakład Literatury Staropolskiej i Oświecenia 83
Uniwersytet Powszechny w Kaliszu 67
Uniwersytet Warszawski Katedra Pedagogiki Ogólnej 72
Uniwersytet Wrocławski Katedra Prawa Karnego 72
Wojewódzka Szkoła Partyjna w Kaliszu 74
Szpital św. Trójcy w Kaliszu 54
Sztokholm, m. 53
Sztum, m. 83

Śląsk, reg. 23, 24, 25
Tango Libre, film 87
Targi Skandynawskie w Sztokholmie 53
Teresin, w. 111
Tomaszów, m. 135
Toruń, m. 16
Towarzystwo Opieki nad Więźniami „Patronat” 57
Towarzystwo Wiedzy Powszechnej 75
III Rzeczpospolita Polska 79
III Rzesza Niemiecka 10, 23, 24, 25, 62
Trzemeszno, m. 61
Turek, m. 42, 133
Turek, pow. 180
Tworki, m. 135
Tyniec, obecnie dzielnica Kalisza 7, 8, 9, 12, 13, 32, 34, 36, 40, 71, 92, 93, 94, 95, 96, 117, 118

Ulice
Kalisz
29. Pułku Piechoty 82
Czaszkowska 182
Łódzka 4, 5, 10, 13, 188, 240
Pocztowa 198
Stary Rynek 31
Wrocławska 72
Łódź
Adolfa Hitlera 200
Poznań
Młyńska 62
Sieradz
Kościelna 195
Warszawa
Ordynacka 125
Pawia 7
Unia Europejska 84, 86
Urząd Bezpieczeństwa Publicznego 66

Urząd Komendanta Policji i Służby Bezpieczeństwa 23
Urząd Miejski w Kaliszu 2, 75
Urząd Municypalny w Kaliszu 31, 32, 92
Urząd Skarbowy w Kaliszu 85
Urząd Stanu Cywilnego w Kaliszu 51
Waldheim, m. 63
Warszawa, m. 7, 9, 11, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 23, 31, 37, 42, 46, 47, 49, 51, 52, 63, 71, 79, 122, 125, 135, 151, 185, 187, 197, 211, 214, 226, 228
Warta, m. 54
Wenecja, m. 87
Westrza, w. 63
Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy 256
Wielkopolska, reg. 23
Wilno, m. 52
Wieluń, m. 135
Winiary, maj. 63
Winiary, obecnie dzielnica Kalisza 10
Wisła, rz. 25, 129
Włocławek, m. 36, 135
Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Kaliszu 83
Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegatura w Kaliszu 14
Wojewódzki Zarząd Zakładów Karnych w Poznaniu 71
Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego 11, 77
Wojsławice, gm. 190
Wrocław, m. 14, 16, 38, 69, 182, 212, 217
Wronki, m. 59, 88
Wydział Więziennictwa i Obozów 25
Wysocko Wielkie, w. 63
Wytwórnia Sprzętu Komunikacyjnego „Delta" w Kaliszu 229, 230
Zacharzew, w. 63
Zakład dla Umysłowo-Chorych w Warcie 54
Zakład Opieki Zdrowotnej 86
Zakład Remontowo-Budowlany w Poznaniu 76, 85
Zakłady karne
- Areszt Śledczy w Lesznie 87
- Areszt Śledczy w Międzyrzeczu 234
- Areszt Śledczy w Ostrowie Wielkopolskim 87, 88
- Areszt Śledczy w Poznaniu 234
- Areszt Śledczy w Zielonej Górze 234, 235
- Centralne Więzienie w Poznaniu 65
- Dom Badań na Tyńcu 7, 12, 13, 32, 34, 36, 96, 103
- Dom Kary i Poprawy w Warszawie 16
- Dom Poprawy dla młodocianych przestępców San Michele-Rzym 15
- Dom Poprawy w Warszawie 16
- Dom Pracy Poprawczej w Amsterdamie 15
- Gefängnis Kalisch zob. Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu

Haftanstalt Kalisch zob. Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu
Haus of Correction 15
Oddział Tymczasowego Zakwaterowania Skazanych w Kaliszu 81, 82
Oddział Zewnętrzny w Szczypiornie 72-75, 80-83, 86, 71, 74
Ośrodek Wychowawczy w Spale 135
Pawiak 7
Rejonowy Areszt Śledczy w Gdańsku 84
Stara Prochownia zob. Dom Kary i Poprawy w Warszawie
Tymczasowe Miejsce Zakwaterowania w Lenartowicach 74, 75, 81, 85
Werk- und Zuchthaus Hamburg 15
Więzienia Płockie 34
Więzienie Główne w Warszawie 34
Więzienie Gubernialne w Kaliszu 126
Więzienie Karno-Specjalne dla Młodocianych 72
Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 3, 9, 12, 59, 61, 71-75, 77, 79-83, 85-88, 165, 167, 215, 217, 221, 224, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 237, 238, 244, 254, 255, 259
Zakład Karny w Rawiczu 87
Zakład Karny w Sztumie 83, 84
Zakład Karny zob. Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu
Zakład Pracy Przymusowej dla Kobiet w Tworkach 135
Wojewódzki Areszt Śledczy w Poznaniu 71
Zakłady Koncentratów Spożywczych w Winiarach 63
Zamość, m. 18
Zarząd Zakładów Karnych 24
Zborów, w. 186
Zespolony Zakład Opieki Zdrowotnej Zakładu Karnego w Kaliszu 86
Zespoły i zbiory archiwalne
Akta miasta Kalisza 12, 46, 51, 140, 162, 179, 180
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Józefa Kalisz 13, 38, 51, 118
Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Mikołaja Kalisz 114
Akta wieczyste sądów w Kaliszu 94
Akta więzienne osób skazanych za działalność komunistyczną 1919-1939 51, 141, 160, 161,
Areszt Śledczy w Poznaniu 69, 227
Centralny Zarząd Więziennictwa w Warszawie 70, 228
Delegatura Rządu RP na Kraj 61, 193

Deutscher Kreischef in Kalisch zob. Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1914-1918 [1919]
Kaliski Zarząd Powiatowy 12, 38, 108, 109, 111, 112
Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa w Warszawie 48
Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych 31
Komisja Województwa Kaliskiego/ Rząd Gubernialny Warszawski 32, 34
Komisja Województwa Mazowieckiego/Rząd Gubernialny Warszawski 34, 96, 97, 104,
Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji 137, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 163,
Ministerstwo Aprowizacji w Warszawie 49, 51, 138
Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie 63, 64, 65, 70, 211, 214
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych 64, 65, 226
Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1817-1866 [1867] 12, 19, 32, 33, 34, 35, 36, 99, 101, 103, 105,
Naczelnik Powiatu Kaliskiego 1914-1918 [1919] 12, 44, 45, 127, 128, 130, 132, 134, 136
Namiestnik Rzeszy w Okręgu Kraju Warty – Poznań 59, 61
Notariusz Basiński Mikołaj w Kaliszu 12, 32, 91, 92, 93
Prokuratura Sądu Apelacyjnego w Poznaniu 48, 50, 52, 53, 54, 170,
Rząd Gubernialny Kaliski 40, 41, 115, 120, 124, 126
Rząd Gubernialny Radomski I 37, 100, 102
Sąd Grodzki w Kaliszu 12, 47, 61, 219, 223
Sąd Okręgowy w Kaliszu 58
Sąd Okręgowy w Poznaniu 62
Sąd Specjalny w Kaliszu 12, 60, 62, 202, 203, 204, 208
Specjalny Sąd Karny w Poznaniu 58, 209, 210,
Sondergericht Kalisch zob. Sąd Specjalny w Kaliszu
Spuścizna Tadeusza Martyna z Kalisza 9, 12, 13, 42, 43, 58, 62, 63, 107, 122, 123, 148
Stammlager (Haftanstalt) in Kalisch zob. Więzienie Karno-Śledcze w Kalisz [1919] 1939-1945
Więzienie Karne Warszawa-Mokotów 21
Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1918-1939 12, 39, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 142, 143, 144, 146, 147, 149, 150, 158, 159, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178
Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu [1919] 1939-1945 12, 60, 61, 181, 183, 189, 191, 194, 199, 201, 206, 207,

Więzienie Karno-Śledcze w Kaliszu 1945-1956 65, 66, 225, 213, 225
Więzienie w Międzychodzie 59, 61
Wojewódzki Areszt Śledczy w Gdańsku 28
Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Lublinie 69, 218
Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Poznaniu 66, 67, 68, 69, 216
Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych we Wrocławiu 69, 212, 217
Wojewódzki Zarząd Zakładów Karnych w Łodzi 64
Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu 66, 69, 215, 220, 221, 222, 224
Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu 62, 185, 187, 197
Wyższy Sąd Okręgowy w Poznaniu 59
Zakład Karny w Kaliszu 12, 72, 77, 84, 86, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 243, 244, 247, 255, 258
Zbiór czasopism 98, 151
Zespół ds. Ochrony Praw Osób Pozbawionych Wolności 28
Zielona Góra, m. 78, 88, 234, 235
Złotno, w. 207
Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, kraj 24, 26
Związki zawodowe
Komisja Zakładowa NSZZ „Solidarność" w Stoczni Remontowej Żeglugi Śródlądowej w Nowej Soli 77
Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność" 3, 11, 28, 77
Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Funkcjonariuszy i Pracowników Więziennych 3, 87
Rada Związków Zawodowych w Kaliszu 59
Żandarmeria Powiatowa w Pirnie 184
Żydów, maj. 63
Żyrardów, m. 135

Summary

The main objective of the book entitled 'The prison in Kalisz 1846-2015' is to commemorate the great 169 years long history of the penitentiary institution, which was closed in 2015. The history of the prison is indivisibly connected with our country's history. The neoromanic building designed by Henryk Marconi, an architect from Warsaw, was one of the most modern prisons in Poland in the early XIX century. The prison situated in Tyniec was a place of detention not only for ordinary criminals but also for political prisoners. At the beginning these were the people accused of contacts with migrants or January Uprising insurgents, later communistic activists, and after 1945, among others, the members of the Polish Military Organization, later in the early 1980s the activists of "Solidarność".

This research describes the 169 years long history of the prison in Kalisz, insofar as possible due to preserved archival materials. It is an introduction which will allow for writing a monograph of the above mentioned institution in the future. It comprises of two parts: the historical overview and archival resources connected with the prison in Kalisz. The historical overview consists of two chapters: 'The development tendencies of the prison service in modern times period', which is treated as an introduction to the core topic – the history of 'The prison in Kalisz'. The first chapter presents a short history of modern prison system from the period of Ancien Regime, then through the XVIII century, when some kind of progressive thinking connected with educational role of the punishment and its implementation in the penitentiary practice appeared, until the current Prison Service in the III Polish Republic. The chapter entitled 'The prison in Kalisz' describes two periods which illustrate the changes in Polish political and social life influencing the prison system in Kalisz. The first period lasted from the year 1840 when the ground in Tyniec was purchased by the Prisons Building and Organizing Committee in the Polish Kingdom, until the loss of autonomy of the Polish Kingdom in 1867. This chapter describes the history of the prison, which functioning was regulated by the prison instructions from the years 1823, 1833 and 1859 and regulations and rescripts from the next years implemented by the Department of Internal Affairs. The prison in Kalisz was one of the first prisons with prison cells created in the 30s and 40s of the XIX century on the initiative of the state counsellor, count Fryderyk Skarbek. The buildings of the prison in Kalisz included the main building with the prisoners and the administrative building both joined by the covered passage. The prison had 102 single cells for the prisoners and 18 cells for the prison staff and store rooms. The penitentiary institution was a place both for men and women. The period of time from 1868 to 1914 started with the implementation of the Russian administration and ended with the outbreak of the World War I. The prison became a part of the Russian prison system and was subordinated to the Ministry of the Internal Affairs in Petersburg. It became the most severe, partly isolated penitentiary institution in Kalisz Governorate. The Russification of the prison services was unavoidable, as in other institutions. The Polish officials were replaced by the Russians. Until 1902 the last Polish warden of the prison was Jarosław Dobrzyński. The prison was overcrowded and the living conditions of the prisoners were really bad. The next mentioned period of time is the World War I. After arresting the last warden of the prison, Aleksy Żiricki, the institution was governed by the Germans. First it was subordinated to the District Court in Kalisz and later, from August 1917 to the Prison System Directorate in Sieradz. From this year the Poles accused of conspirational activity were sent to this prison. The II Polish Republic (1918-1939)

is the next described period of time. After regaining independence in 1918 the prison became subordinated to the District Court in Kalisz. It was the time when the prison became a penal – investigative institution with three men wards and one women ward. People were sent there because of criminal and political offences, and after the liquidation of the detention ward the prison served its role for people sentenced for administrative offences and the ones who were preventively, temporarily arrested. According to the prison authorities' policy, the prisoners were to be employed and taught good professions. Following such approach the prison in Kalisz organized workshops for the prisoners, and their craft products were sold in Poland and presented on local, national and foreign exhibitions. From the year 1921 to 1937 there was also a school by the prison. Organizations such as: Prison Workers' Food Association, department of Prisoners' Care Society 'Patronat' and The Prison Workers' Cooperative worked together with the prison. The World War II (1939-1945) was the period of time when the prison was subordinated to the German authorities and was joined to the district of National Supreme Court in Poznań (Oberlandesgericht – OLG Posen). The prison in Kalisz (Gefängnis Kalisch) was one of five distinct prisons, so called special prisons. It was a place of executing prison punishments and detentions. In 1941 the name of the prison was changed into Haftanstalt Kalisch and it became one of 11 independent prisons. Prison sentences up to 9 months, as well as the punishment of prison camps (Straflager) up to 6 months were executed there. Apart from prisoners sentenced in courts there were also detainees arrested by the police. In the middle of January 1945 majority of the prisoners were taken to Germany and 55 resistance movement activists were executed. The next period lasted from 1945 to 1955 – Polish People's Republic (Stalinist period). After liberating Kalisz on 23rd January 1945 the prison became Polish again. The prison in Kalisz was treated as penal-investigative institution of the II class, which could accommodate 450 prisoners. It was also placed in the structure of the Prison and Camps Service Department of the Ministry of Public Safety. The prison was destined for men and women, juvenile delinquents, ordinary, political and war criminals. In 1945 the institution was subordinated to the General Prison in Poznań, which acted as a connector with General Prison Service Directory by the Ministry of Internal Affairs. The most significant objective of the prison services was punishing people treated as enemies of the Polish People's Republic authorities and imprisoning them. The next presented period of time began in 1956 and lasted until 1988. The authorities decided to come back to the prison services functioning model that was introduced in 1918. The penitentiary institution in Kalisz was placed in the structure of General Prison Service and Detention Wards Directory (since 26th October 1970 General Prison Service Directory) and was subordinated to the Voivodeship Detention Ward in Poznań, in the end of 1971 the Voivodeship Prison Service Directory in Poznań, and since 1976 the District Prison Services Directory in Łódź. In those days the emphasis was put on the criminal rehabilitation and creating penitentiary departments in prisons. The last described period of time lasted from 1989 to 2015 (III Polish Republic). It was the time of further changes in prison services and also in the prison in Kalisz, which functioning depended on the events and processes taking place in Poland. Since 1989 the prison in Kalisz detained only juvenile delinquents , adults who were sentenced for the first time, waiting to be transported to other prisons, sentenced for the second time and habitual offenders. The prison in Kalisz was directly subordinated to the General Prison Services Directory in Warsaw and in 1996 it was placed in the District Prisons Inspectorate in Poznań structure. It was the time when the prisoners were treated more humanely and lawfully. The cultural and educational activity was developed, religious services were also available for the prisoners. The prisons became open for the representatives of charity

and other non-governmental organizations. Penitentiary departments were also created. This period of time has ended in the year 2015 when the prison in Kalisz was liquidated after 169 years of functioning.

The second part of the book includes chronologically organized archival resources connected with the history of the prison services in Kalisz in the years 1837-2015. These are documents in Polish language, as well as in German and Russian. Part of the most interesting German and Russian documents were translated into Polish. The oldest document comes from 1837 and appoints Jan Paszewski, the first warden of the prison in Kalisz who performed his functions first in the prison located in the Franciscan Monastery, and from 1846 in the prison in Tyniec. The notarial deeds connected with the land purchase for the prison construction in Tyniec is also a very important document. The land was purchased by the Prisons Building and Organizing Committee in the Polish Kingdom in 1840. Other significant document is the announcement of the Prison Building Committee in Kalisz from 1843, connected with the auction for the finishing works in the prison building. Reading this book, it is also possible to familiarise with documents including a letter from 1851 written to the Radom Governorate Government concerning the auction for the medicines supply to the prison in Kalisz; the report on the number of arrested people in 1884; the script of the history told by the former prisoner Kazimierz Wągrowski from 1934 concerning the execution of Wojciech Jabłkowski in 1906; the report of the district doctor on the sanitary conditions from 1915, among others in the prison in Kalisz; a statistic questionnaire of the prison in Kalisz from 1934-1936; the request of the prisoner Jan Kubica to the Reichsführer SS Heinrich Himmler from 1943 to change the capital punishment to the prison sentence; the protocol from the interrogation of the last warden Czesław Jędraszak, accused of acting against the prisoners in September 1939; the prison inspection note from 1969; the decision about provisional detention of Jacek Jakubowski from 1985; the dayroom activities schedule from 2010. The last document closing the part with archival resources is the Decree of the Minister of Justice of 29th October 2015 on the liquidation of the Prison in Kalisz. The documents are not only archival materials enriching the publication. There are also photographs presenting the prison building, the prisoners having educational workshops or producing toys. The before mentioned archival materials come from the holdings of the State Archives in Kalisz, the State Archives in Poznań, the State Archives in Łódź, the State Archives Radom, Central Archives of Historical Records in Warsaw, Central Archives of Modern Records, National Digital Archives, the Institute of National Remembrance in Warsaw and its departments in Łódź, Poznań, Wrocław and Lublin, Regional Inspectorate of the prison service in Poznań, Kalisz District Museum as well as from libraries in Kalisz, including the Public Pedagogical Library of Alfons Parczewski and the Town Public Library of Adam Asnyk.

The book includes bibliography, list of pictures and photographs, the list of abbreviations and index of people and things.

Spis treści

Przedmowa (Prezydent Miasta Kalisza Grzegorz Sapiński) 3

Słowo Wstępne (płk Grzegorz Fedorowicz dyrektor Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Poznaniu) 5

Wprowadzenie (Grażyna Schlender dyrektor Archiwum Państwowego w Kaliszu) 7

I. Zarys dziejów więziennictwa w czasach nowożytnych 15

II. Więzienie w Kaliszu 31

1. Lata 1840-1867 (okres Królestwa Polskiego) 31
2. Lata 1868-1914 (okres rosyjskiej administracji) 38
3. Lata 1914-1918 (I wojna światowa) 44
4. Lata 1918-1939 (II Rzeczpospolita Polska) 46
5. Lata 1939-1945 (II wojna światowa) 58
6. Lata 1945-1955 (Polska Rzeczpospolita Ludowa – okres stalinowski) 63
7. Lata 1956-1988 (Polska Rzeczpospolita Ludowa – okres postalinowski) 70
8. Lata 1989-2015 (III Rzeczpospolita Polska) 79

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE DO DZIEJÓW KALISKIEGO WIĘZIENIA . . 89

Wykaz skrótów 263

Spis ilustracji 266

Bibliografia 281

Indeks osobowy 289

Indeks rzeczowy 297

Summary 311

Przez blisko sto siedemdziesiąt lat w Kaliszu funkcjonowało więzienie, w działalności którego występowały problemy wynikające z jego zadań realizowanych w dramatycznych czasach: zaboru, okupacji, lat stalinowskich i stanu wojennego z lat 80. – przeplatanych okresami normalności. Zatem niezwykle cenną jest inicjatywa Archiwum Państwowego w Kaliszu, że przygotowało opracowanie historyczne o tym obiekcie oparte na materiałach źródłowych znajdujących się we własnych zasobach oraz pozyskanych z innych placówek.

płk dr Krystian Bedyński

Książka jest potrzebna. Daje nam uporządkowaną i zweryfikowaną wiedzę o kaliskim więzieniu. Książka posiada dwie warstwy. Pierwsza ukazująca więziennictwo w zachodniej Europie i na ziemiach polskich. Druga przestawiającą rys historyczny kaliskiego więzienia. Praca oparta jest na niezwykle rzetelnej kwerendzie źródeł oraz polskich archiwaliów, a także krytycznej analizie dotychczasowego piśmiennictwa nie tylko penitencjarnego. Wydaje się, że pogłębienie tej warstwy o ww. wskazany materiał bibliograficzny, jedynie podniesie walory pracy. Na uwagę zasługuje szerokie oraz bogate udokumentowanie opisywanych faktów będących istotnym uzupełnieniem polskiej bibliografii penitencjarnej. Książka skierowana jest do wielu grup: archiwistów, osób zajmujących się historią prawa, penitencjarystyką, resocjalizacją, dziejami więziennictwa oraz tych czytelników, którzy zainteresowani są dziejami Kalisza, Wielkopolski i Polski.

dr Andrzej Kurek

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W KALISZU

NACZELNA DYREKCJA ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH

SŁUŻBA WIĘZIENNA

ISBN 978-83-938559-6-4
ISBN 978-83-64806-97-1